

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი
საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო
შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი
სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი
გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოება

VIII საერთაშორისო კონფერენცია

ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები

კონფერენცია ეძღვნება ოს მუჰაჯირ პოეტს
თემირგოლათ მამსუროვს

მასალები

თბილისი 2023

მთავარი რედაქტორი: ნაირა ბეპიევი

**სარედაქციო ჯგუფი: ნინო პოპიაშვილი
რაზიათ ქუმარიტოვი
თამარ გელაშვილი**

Chief Editor: NAIRA BEPIEVI

**Editorial Group: Nino Popiashvili
Raziat Kumaritovi
Tamar Gelashvili**

პროექტი განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [გრანტის ნომერი OTG-II-22-074].

The project was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG) [grant number OTG-II-22-074].

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2023

© Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, 2023

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2023

თბილისი, 0186, ა. პოლიბაოვსაიას №4, ☎: 5(99) 17 22 30; 5(99) 33 52 02
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

ISBN 978-9941-33-422-1

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Research Center for Georgian-Ossetian Relationship
Ministry of Education and Science
Shota Rustaveli National Foundation of Georgia
Department of Official Languages
Giorgi Akhvlediani Society for the History of Linguistics**

VIII INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**DEVELOPMENT OF
GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONSHIP**

**THE CONFERENCE IS DEDICATED TO TEMIRBOLAT MAMSUROV
OSSETIAN POET MUKHAJIR**

PROCEEDINGS

Publishing House “UNIVERSAL”

Tbilisi 2023

ЗООНИМЫ В ФУНКЦИИ ОБРАЩЕНИЯ

(На материале аварского языка)

Обращения в коммуникативном акте выполняют различные функции. Основные функции обращения – это фатическая (функция установления контакта) и функция привлечения внимания. Одна из востребованных функций обращения в бытовом дискурсе – это также выражение чувств, которые адресант испытывает к адресату (характеризующая функция).

В обращениях проявляются также особенности этнической культуры. Так, в бытовом дискурсе аварского языка (как и всех дагестанских языков) при публичном обращении мужа к жене, употребление мелиоративов в качестве вокативов считается этикетным невежеством. Ласковые вокативы употребляются преимущественно при обращении к детям. В качестве обращений, репрезентирующих нежные чувства адресанта к адресату, применяются уменьшительно-ласкательные формы личных имен, зоонимы, фитонимы, соматизмы, артефакты. Такие речевые акты репрезентируют, в том числе и психологическое состояние адресанта. Речевые акты, выражающие удивление, благодарность, восхищение или упреки, передающие психологическое состояние человека, Дж. Сёрль относит к экспрессивам. Дж. Сёрль, как известно, выделял пять типов речевых актов: директивы, репрезентативы, декларативы, комиссивы и экспрессивы [1, 1986, с. 175]. Экспрессивы относятся также к наиболее распространенным речевым актам в бытовом и семейном дискурсах.

Для выражения психологического состояния адресанта в бытовом дискурсе аварского языка в большинстве случаев применяются зоонимы с положительной коннотацией, как правило, это названия детенышей животных: *хохоч* «ягненок», *хух* «(годовалый) ягненок», *кьеглер* «ягненок», «барашек», *бурутI* «козленок», *хIунчI* «птенец» и т.д. В редких случаях употребляются зоонимы с негативной коннотацией, например: *гьвел тIунчI* «щенок», букв. «собачий детёныш»:

Щай дуца, гьвел тIунчI, дир вац вухулев?

«Почему ты, **щенок**, бьешь моего брата?».

Зоонимы *хIунчI* «птенчик», *кьеглер*, *хохоч*, *хух* «ягненок», «барашек», *бурутI* «козленок» и др., чаще всего употребляются с характеризующими определениями, например: *алжанальлул хIунчI* «райская птица», *ихдалил хIунчI* «весенняя (вешняя) птичка», *гьайбатаб рогьалил хIунчI* «нежная утренняя птичка» *кIарччанаб бурутI* «игривый (шаловливый) козленок», *мукьур сурмияб микки* «голубь с коричневым зобом» (для подчеркивания красоты девушки), в значении «сизая голубка» и т.д.

Названия детёнышей животных или птиц (*кьеглер* «ягненок», *бурутI* «козленок», *хIунчI* «птенчик» и др.) употребляются также в сочетании с показателями принадлежности: *бабал* «мамин», *дадал* «папин», *дир* «мой», например: *бабал кьеглер* «мамин ягненок», *бабал бурутI* «мамин козлёнок», *бабал хIунчI* «мамин птенчик», *дадал бурутI* «папин козлёнок», *дадал милъиршо* «папина ласточка», *дир тIанчIал* «мои цыплятки», *дир лачен* «мой сокол», *дир мокьокь* «моя куропатка», *дир милъиршо* «моя ласточка» и т.д.

Для усиления мелиоративности применяются трехсложные сочетания показателей принадлежности, характеризующих определений и зоонимов, например: *бабал тамахаб кьеглер* «мамин нежный (букв. мягкий) ягненок», *бабал хирияб бурутI* «мамин дорогой

козлёнок», *бабал меседил хлинчи* «мамин золотой птенчик», *бабал хлеренаб бурутI* «мамин нежный козлёночек», *бабал хлеренаб тлинчи* «мамино нежное дитя», *бабал самаияб хлинчи* «мамина небесная птичка», *дадал тлавус хлинчи* «папина птица павлин», *дир сурмияб микки* «моя сизая голубка» и т.д.

Семантика мелиоративности максимально реализуется в четырёхсложных сочетаниях, типа: *бабал берал берцинаб тлинчи* «мамино дитя с красивыми глазами», *бабал цар берцинаб хлинчи* «мамин птенчик с красивым именем», *бабал махI берцинаб тлинчи* «мамино ароматное дитя», *бабал берцинаб ихдалил хлинчи* «мамина красивая вешняя птичка», *дадал глундул кьокъаб бацI* «папин карноухий волк», букв. «волк с короткими ушами», «папин карноухий волк», *дадал лебалаб бацIул тлинчи* «папин храбрый волчонок», *дадал кьвеклаб цIудул тлинчи* «храбрец», «молодец», букв. «папин птенец орла с пестрым опереньем», *дир мукъур берцинаб микки* «моя сизая голубка», букв. «мой с красивым зобом голубь (о сизом голубе)» и т.д. Здесь следует уточнить, что волк в этнокультуре дагестанских и нахских этносов, в отличие от многих европейских народов, реализует положительную коннотацию, как символ мужества и смелости. Волк – единственное животное, которое идет в открытый бой с заведомо превосходящим его физически животным.

Все эти обращения носят ласкательный характер, они выражают эмоции и заметную роль в них играет интонация. Наличие в структуре сложных обращений показателей принадлежности, типа: *бабал*, *дадал*, *дир*, придают вокативам дополнительную семантику эмоциональной близости.

Зоонимы *бацIул тлинчи* «волчонок», *цидул тлинчи* «медвежонок», *ганклил тлинчи* «зайчонок» имеют исключительно гендерное употребление, допустимы только по отношению к мальчикам. Гендерно маркированными в аварском языке являются также обращения-зооморфизмы: *гьалбацI* «лев», *глундул кьокъаб бацI* «карноухий волк», употребляемые также исключительно для обращения к мальчикам.

Зоонимы *мокъокъ* «куропатка», *милъиршо* «ласточка», *ганса* «тетерев», «горная индейка» употребляются по отношению к девочкам. Примечательно, что *мокъокъ* «куропатка» – птица, которая в европейской культуре символизирует неуклюжесть (ходит, переваливаясь с боку на бок), в этнической культуре аварцев служит символом женской грациозности и изящества.

В качестве зоонимов-обращений обычно используются названия тех животных и птиц, которые обитают в данной местности и известны носителям языка определенными качествами, которые и актуализируются в обращениях. Такие обращения не только более выразительны, но и содержат в себе характеристику тех или иных качеств, присущих самому адресату. Так, зооним *хлама* «осёл» употребляется по отношению к глупому, тупому, упрямому человеку: *хераб хлама* «старый осёл», *хлинцаб хлама* «ленивый, неповоротливый осёл». Зооним *борохъ* «змея» употребляется по отношению к злой, злобной, двуличной женщине, например: *загъруяб борохъ* «ядовитая змея», *чIегIераб борохъ* «черная змея».

Зоонимы с отрицательной коннотацией используются в функции обращения для выражения возмущения, негодования, неприязни, например: *къинаб кьверкъ* «беременная лягушка», *къинаб глака* «стельная корова», *гантаб чяхъу* «тупая овца», *гантаб гли* (диал.) «тупая овца», *сихIураб цер* «хитрая лиса», «пройдоха», *царал рачIчи* «лисий хвост», «прохвост», «хитрюга», *гьвел рачIчи* «прохвост», букв. «собачий хвост».

Зооморфизм *хлинчи* «птенчик» как одиночно, так и с характеризующими определениями (*алжаналълъул хлинчи* «райская птица», *ихдалил хлинчи* «вешняя птичка» *самаияб хлинчи* «небесная пташка») и названия конкретных птиц (*мокъокъ* «куропатка», *милъиршо* «ласточка», *ганса* «тетерев», «горная индейка», *тлавус* «пава») применяются по отношению к девочкам.

Гендерномаркированные зооморфизмы *баџил тӀинчӀ* «волчонок», *цидул тӀинчӀ* «медвежонок», *гӀанкӀил тӀинчӀ* «зайчонок» применяемые только по отношению к мальчикам, употребляется также преимущественно лицами мужского пола (отцом, дедушкой, дядей, старшим братом, близкими родственниками или друзьями мужского рода). Исключение составляют колыбельные песни для мальчиков, например:

Берал берцин – цидул тӀинчӀ,
«Медвежонок с красивыми глазами»,
Цаби гӀисин – гӀанкӀил тӀинчӀ,
«С мелкими зубками зайчонок»,
ГӀундул кьокъаб баџил тӀинчӀ,
«Волчонок с маленькими (букв. «уши короткие») ушками»,
Хехлъи гьабун кӀудав гӀа!
«Поскорее вырастай!».

Наряду со словосочетанием *гӀанкӀил тӀинчӀ* «зайчонок» употребляется и сложное слово, полученное сочетанием этих же компонентов – *гӀанкӀилтӀинчӀ* «зайчонок». Можно сказать, что такого рода словосочетания находятся в аварском языке на пути становления композитами, поэтому в письме встречаются оба варианта.

При негативной оценке адресата речи, для выражения неодобрения, осуждения поведения или поступка (ребѐнка), употребляются экспрессивные зоосемантические метафоры, например: *хӀама* «осѐл», *хӀайван* «скотина», *хӀелеко* «петух», *чахъу* «баран», *цӀцӀе* «козел», *оц* «бык», *гӀорцӀен* «мул» и др. Такие зооморфные метафоры, употребляемые в вокативной функции, можно отнести к инвективной лексике. Подобные обращения к детям актуальны, когда осуждаются такие качества, как заносчивость (*хӀелеко* «петух»), упрямство (*хӀама* «осѐл», *гӀорцӀен* «мул», *оц* «бык»), трусость (*цӀцӀе* «козел»), глупость (*хӀайван* «скотина», *хӀама* «осѐл», *чахъу* «баран»).

Правила речевого этикета аварцев не позволяют употребление инвективной лексики по отношению к старшим по возрасту.

Зоонимы, функционирующие в качестве вокативов, как правило, выражают своё значение не в нейтрально-логической, а в эмотивно-оценочной, экспрессивной форме. Зооморфные метафоры репрезентируют не только положительное, но и отрицательное отношение адресанта к адресату, например: *сӀхӀираб цер* «плутишка», букв. «хитрый лис», *чӀегӀераб борохъ* «предатель», «змея подколотная», букв. «чѐрная змея» *багӀараб гӀака* «никудышник», букв. «красная корова», *бакъараб кето* «жадюга», букв. «голодная кошка», *рагъул бацӀ* «драчун», букв. «враждующий волк», *цидал хӀелеко* «злюка», букв. «злой петух», *кьватӀул бахӀри* «гуляка, бездельник» (много времени проводящий вне дома), букв. «уличный пѐс», *барахщараб кето* «скупердѐй», букв. «жадная кошка» и т.д. Названия животных в данной функции являются носителями определенных символов (глупости, упрямства, трусости и т.д.).

Отмечая антропоцентрический характер языка, Н. Д. Арутюнова подчеркивает возможность «почти в каждом слове обнаружить следы человека. Язык насквозь антропоцентричен. Присутствие человека дает о себе знать во всем пространстве языка, но более всего оно сказывается в лексике и синтаксисе – семантике слов, структуре предложения и организации дискурса» [Арутюнова 1999, с. 3].

Зоонимы являются своеобразными носителями и зеркалом этнической культуры. Применяя зоонимы в обращениях, адресант не только привлекает внимание адресата и устанавливает с ним контакт, но и даёт положительную или отрицательную характеристику адресату. Применение зоонимов в качестве вокативов равноценно уподоблению человека животному, что позволяет выделить его положительные или отрицательные качества. Таким образом, можно отметить, что вокативы, содержащие зооморфные метафоры, выполняют

не только фатическую функцию, но и характеризующую. Эмоциональность адресанта накладывает отпечаток не только на оформление и сообщение мысли говорящим, но и на восприятие его адресатом. Важным средством выражения эмоций являются зоонимы, употребленные во вторичной функции (чаще всего в виде метафор) для выражения различного рода оценок и отношения адресанта к адресату.

Все приведенные выше зооморфные метафоры составляют микрофрагменты аварской языковой картины мира и выражают национально-культурные коннотации, возникшие в результате этно-специфического образно-эмоционального осмысления места человека в окружающем его реальном мире.

Список литературы:

1. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистики. Выпуск 17. Теория речевых актов. М.: Прогресс, 1986. С.170-194.
2. Арутюнова Н. Д. Введение // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. М.: Индрик, 1999. 424 с.

Abdurachmanova Patimat M.

Institute of Language, Literature and Art Dagestan Federal Research Center
of Russian Academy of Sciences Makhachkala

ZOONYMS IN THE FUNCTION OF THE VOCATIVES

(by the material of the avar language)

Abstract

Vocatives in a communicative act perform various functions. The main functions of the appeal are the actual (the function of establishing contact) and the function of attracting attention. In everyday discourse, one of the popular functions of address is the expression of feelings that the addresser has for the addressee. The appeals also reveal the peculiarities of the ethnic culture of the native speaker people. In Avar everyday discourse, affectionate vocatives are used mainly when referring to children. Zoonyms, phytonyms, somatisms, artifacts are used as vocatives representing the feelings of the addresser. In most cases, these are zoonyms with a positive connotation – the names of animal cubs: *khokhoch* "lamb", *kiegler* "lamb", *buruti* "goat", *khlinchi* "chick» etc.

The zoonym *khlinchi* "chick" is used only with characterizing definitions (*alzhanalul khlinchi* "bird of paradise", *ihdalil khlinchi* "spring bird") or with indicators of belonging: *babal* "mother's", *dadal* "papa's", *dir* "my".

Zoonyms *baclil tlinchi* "wolf cub", *cidul tlinchi* "bear cub", *glanklil tlinchi* "hare cub" have exclusively gender usage, they are allowed only in relation to boys. Zoonyms *mok'ok* "partridge", *milirsho* "swallow", *gansa* "black grouse", "mountain turkey" are used in relation to girls.

Such vocatives are not only more expressive, but also contain a description of certain qualities inherent in the addressee. Thus, the zoonym *khlama* "donkey" is used in relation to a stupid, , stubborn person. Zoonyms with a negative connotation are used in the function of address to express indignation, indignation, hostility. As zoonyms-addresses, the names of those animals that live in a given area and are known to native speakers by certain qualities are used.

Keywords: Zoonyms, phytonyms, somatisms, artifacts.

Адамчевский Пшемислав
Институт политических исследований
Польской академии наук,
Профессор
Польша, Варшава

ОСЕТИНЫ В ВОСПОМИНАНИЯХ МАТЕУША ГРАЛЕВСКОГО, ПОЛЬСКОГО ССЫЛЬНОГО НА КАВКАЗ¹

В XIX веке на Кавказ находилась группа из нескольких десятков польских интеллигентов, которые были приговорены царскими властями к военной службе за деятельность в польских патриотических организациях. Обычно они служили по совести. В связи с тем, что это были люди образованные и нередко дворянского происхождения, обычно после нескольких лет службы их производили в офицерские чины. Характерной особенностью этой группы поляков является то, что они оставили после себя многочисленные тексты о своем пребывании на Кавказе. Это отличало их от группы поляков, проходивших обязательную военную службу. Ибо это были в основном неграмотные крестьяне. В отличие от них, ссыльные имели за плечами какое-то образование, что повышало их шансы на работу в полковых канцеляриях. Одним из таких людей был Матеуш Гралевский, автор одного из интереснейших произведений поляка о Кавказе – «Кавказ. Воспоминания о двенадцатилетней неволе».

Матеуш Гралевский родился 12 сентября 1826 года в Мазеве близ Ленчицы в западной части Королевства Польского. Скорее всего, он был родом из крестьянской семьи и только во время службы на Кавказе был занесен в дворянский список, что позволило ему быть произведенным в офицеры. Гралевский учился в одной из варшавских гимназий. Примерно в то же время он стал членом тайной молодежной организации, входившей в структуры Союза польского народа (пол. Związek Narodu Polskiego). Это повлияло на формирование взглядов Гралевского, которые затем проявились в его писательском творчестве. Союз польского народа был освободительной организацией, основанной в 1839 году в Варшаве и объединявшей в основном интеллигенцию, придававшую большое значение крестьянскому вопросу; этот вопрос был очень важен для Гралевского, так как он много раз поднимал его в своих работах. Союз стремился развернуть общенародное восстание, которое сочеталось бы с социальными изменениями, связанными, в частности, с отменой крепостного права крестьян. Однако он стал объектом активной слежки царской полиции, что привело к распаду организации в 1843 году. В ходе следствия Гралевский также был арестован и сослан на Кавказ за участие в Союзе. Там он пробыл двенадцать лет, а затем, пройдя амнистию в 1857 году на основании коронационного манифеста Александра II, вернулся в страну. Через некоторое время он переехал в Варшаву, где подружился с Агатом Гиллером². После вспышек Январского восстания 1863 года [Польское восстание (1863—1864)] контакты Гралевского с членами Национального ЦК, включавшие, в частности, Гиллера, побудили его работать в Исполнительном комитете Национального правительства, заменившем Временное национальное правительство во время первого этапа битв.

После падения Январского восстания Гралевский уехал за границу и проживал в Саксонии и Швейцарии. В эмиграции издавал журнал «*Braterstwo*» (рус. Братство) и

¹ Статья написана благодаря финансированию Polish National Agency for Academic Exchange проекта № VRN/ВЕК/2021/1/00143.

² Агатон Гиллер (1831-1887) – польский политический деятель, один из руководителей восстания 1863 года, журналист и писатель. В середине 1850-х годов был приговорен к ссылке в Сибирь. Вернулся в Польшу в 1860 г. Во время Январского восстания он несколько недель был председателем Национального правительства.

брошюру «*Myśli o naszych działaniach w kraju i za granicą*» (рус. Мысли о нашей деятельности в стране и за границей), в которых пропагандировал идеи аграрной реформы, выступал против русификации и ассимиляции восточнославянских народов, а также призывал к сотрудничеству с революционными движениями в Российской империи, чтобы вместе бороться за свободу и проводить социальные преобразования. В начале 1970-х Гралевский, получив от австро-венгерских властей разрешение на поселение в Галиции, переехал во Львов. Там он занялся составлением воспоминаний о пребывании на Кавказе, а также сбором материалов по этнографии Польши. Матеуш Гралевский умер в 1891 году в возрасте 65 лет и был похоронен на Лычаковском кладбище во Львове.

Воспоминания о службе Гралевского на Кавказе были впервые опубликованы во Львове в 1877 году, примерно через 20 лет после его отъезда с Кавказа. Гралевский отмечал, что работать над ними было трудно, так как часть своих записей ему пришлось уничтожить еще на Кавказе, а часть во время Январского восстания 1863-1864 годов. Несмотря на это, его произведение было создано из оставшихся записей и из того, что ему удалось реконструировать по памяти. Гралевский информацию о Кавказе черпал из личных наблюдений, а также от людей, с которыми он познакомился во время военной службы. Из содержания *Кавказа...* также можно сделать вывод о том, что имел доступ к государственным материалам (в том числе военным документам), что, скорее всего, связано с его возможной работой в канцелярии. Гралевский, как образованный человек, мог найти там работу, хотя подробной информации по этому поводу нигде нет, да и сам автор никаких сведений на эту тему не дает. Из текста воспоминаний можно сделать вывод, что автор лично побывал в восточной части Северного Кавказа, Грузии, Осетии и Кабардино-Балкарии. Поляк описал собственные переживания и наблюдения о жителях, а также события, происходящие на Кавказе, и опубликовал много сведений, полученных от местного населения, что придало работе дополнительную ценность. Она носит черты этнографического исследования, а ее обширные фрагменты касаются положения поляков, служивших на Кавказе в царской армии. *Кавказ...* по своему звучанию является антицарским произведением, на которое, несомненно, оказали влияние взгляды Гралевского, неоднократно фигурировавшие на страницах книги.

Хотя у Гралевского в *Кавказ. Воспоминания о двенадцатилетней неволе*, мало отрывков, посвященных осетинам, то и так он выделяется среди других польских авторов. Это связано с тем, что, когда в 1840-х годах царскими властями была принята политика направления поляков, вовлеченных в деятельность польских патриотических организаций, в войска, дислоцированные на Кавказе, их высылали в районы, где велись активные боевые действия – преимущественно в восточной и западной частях северного Кавказа, в это время в Осетии обстановка была относительно спокойной. В результате она очень редко появляется в воспоминаниях польских ссыльных, которые гораздо чаще поднимают темы, связанные, например, с Дагестаном.

Матеуш Гралевский непостоянен в указании расположения земель, населенных осетинами. Во Введении к своей работе он написал: *На осетинской земле, простирающейся с северной стороны гор между реками Терекон и Черекон¹ и на территории, населенной кабардинцами, мы находим племена дигорцев, валагирцев, куртальцев, тагаурцев, чераховцев, гудошаурцев, шебойцев, турсоевцев, гудойцев, саккаевцев, нарайцев, срамагаевцев, даулемоевцев и кударцев²*. Он оценил численность осетин в 180 000 человек³. В этом контексте Глава VIII, озаглавленная «Грузия и Осетия», имеет несколько иное

¹ Черек — река в Кабардино-Балкарии. Это правый приток реки Баксан, впадающей в Малку.

² М. Гралевский, *Кавказ. Воспоминания о двенадцатилетней неволе*, Познань 2014, стр. 21.

³ Там же, стр. 23.

звучание. Название и содержание главы предполагают, что для поляка Грузия и Осетия составляют в каком-то роде единое целое, главным образом, с культурно-географической точки зрения. В этой главе Гралеvский описал осетин, живущих на южных склонах Кавказа, и в ней ничего не упоминается про осетин, живущих севернее Главного Кавказского хребта.

Самые ранние сообщения Гралеvского об осетинах касаются правления Вахтанга Горгасали. Поляк упоминает, что он правил: *в Мингрелии и над морем в Абхазии, а также присоединил к своим землям оссов (осетин) с внутренних гор и печенегов с севера*¹. Следует при этом подчеркнуть, что никаких исторических исследований Гралеvский не проводил и в этой области пользовался только работами других авторов. Однако он не упомянул в своих мемуарах названий произведений, с которыми ему довелось познакомиться и которые сформировали его представление о прошлом региона.

По словам Гралеvского, осетины были храбрым и отважным народом, и из-за того, что они жили в оборонительных и труднодоступных местах, противники не могли легко победить их. Отношение осетин было одной из причин, по которой русские не спешили занимать южную часть Кавказа. В связи с тем, что в XVIII веке они не имели возможности направить в этот регион значительные военные силы, хотели завоевать расположение осетин иными средствами, кроме покорения. В связи с религиозным разделением осетин на исповедующих христианство и ислам, русские решили сделать ставку на первых и открыли в Моздоке религиозную комиссию².

По словам Гралеvского, деятельность миссии была не очень успешной с точки зрения распространения христианской веры. В этом отношении активность России была гораздо ниже, чем успехи в христианизации региона, осуществленные грузинами в XII веке. По мнению автора, это было связано с тем, что: русские так и не смогли по-настоящему распространить христианство, потому что в качестве апостолов отправляют генералов и казаков, которые насильно загоняют людей в церковь и насильно причащают их. Потом апостольство по русским схемам ведет суды, которые смягчают наказания преступникам или вовсе освобождают их от него, если те принимают православие³. Поляк при этом считал, что Моздокская комиссия не заботилась о пропаганде христианства, потому, что ее задача была совсем другая. Она состояла в облегчении России занять дорогу, ведущую в Закавказье, а также наладить золотодобычу на Кавказе. Осетины, увидев истинные причины деятельности комиссии, выгнали ее агентов с гор и время от времени вторгались на российские приграничные территории. На последний бой они решились в 1804 году, когда истребили отряды царских укреплений и заблокировали проход в горы для русских караванов. Хотя Россия взяла ситуацию под контроль оружием, купцам приходилось платить дань осетинам за перевозимые ими товары вплоть до 1830 года⁴.

Матеуш Гралеvский непосредственно встретился с осетинами во время путешествия по Военно-Грузинской дороге из Тифлиса во Владикавказ⁵. В этом контексте он впервые упоминает о них в Кайшаурни: *От грузинской границы, поднимаясь все выше и выше по военной дороге, в каменном селении Кайшаур можно встретить осетин, поселившихся не только здесь, на южных склонах горах, но и на северных*⁶. Поляк отметил, что их дома исключительно опрятны и чисты. При переходе через Крестовый перевал к Гралеvскому на

¹ Там же, стр. 394.

² Речь идет об созданной в 1745 г. Осетинской духовной комиссии, первым главой которой был грузинский священнослужитель архимандрит Пахомий.

³ М. Гралеvский, Кавказ., стр. 417.

⁴ Там же, стр. 416-417.

⁵ Трудно указать точный год путешествия Гралеvского. Это было на рубеже 1840-х и 1850-х годов. Мы точно знаем, что поляк путешествовал в июне.

⁶ Там же, стр. 416.

почтовой станции присоединились еще двое путешественников. Им посоветовали пройти следующий двухмильный этап¹ пешком и предоставили двух лошадей для перевозки вещей. Гралевский упомянул, что тот, кто путешествует с большим багажом, должен арендовать несколько пар волов за значительную сумму. Этой услугой занимались осетины.

Проводниками путешественников, среди которых находился и Гралевский, являлись двое осетин. После какого-то время в пути они остановились для отдыха у подножия Гуд-горы². Гралевский тогда узнал от проводников, что они верят, как и другие местные жители, что у Гуд есть свой дух, потому что у каждой горы на Кавказе он был, но дух Гуда был самым страшным. Во время этой остановки осетины ели ячменный хлеб с сыром. На вопрос поляка, почему они едят такой плохой хлеб, они ответили, что из-за отсутствия другого. Они добавили, что бывают случаи, когда у них вообще нет никакого. Они объяснили, что иногда их зерно погибает от ранних заморозков. В такие времена они ездили подрабатывать или торговать в долины, но тогда, зная их положение, им специально платили мало³.

Когда путешественники проезжали через село Млета⁴, осетин рассказал им местную легенду. В одной из саклей когда-то жила красивая девушка. Она была так прекрасна, что в нее влюбился дух Гуд-горы. Когда девушка шла по горам, тропинки поднимались вместе с ней, рядом с ней вырастали цветы, а камни образовали для нее лестницы. Если Гуд-гора вводила в заблуждение пастухов и нарочно прятала их ягнят, то ни один ягненок не потерялся у девушки. Когда ей исполнилось пятнадцать, в нее влюбился юноша из деревни. А поскольку он был красив, хорошо ездил на лошадях, отлично стрелял и танцевал лезгинку, он понравился девушке. Вскоре произошла помолвка. Свадьбе, однако, противостоял дух Гуд-Горы, который дразнил юношу — то путал его в лесу, то насылал на него туман или пургу. Молодой человек терпел все, аж до суровой зимы. Когда она наступила, страшный Гуд разыграл бурю, обрушившую лавину на саклю, в которой находились влюбленные. Они были засыпаны и не могли покинуть дом. Через несколько дней у них закончилась еда.

Сначала юноша был печален, потом зол, потом в ярости. В какой-то момент он набросился на девушку, вонзил зубы в ее тело и вырвал из нее кусок мяса. Тогда люди услышали пронзительный крик жертвы и стали быстро раскапывать снег и вытаскивать несчастных. С тех пор девушка стала презирать юношу. Гуд же был так доволен своей мстостью и так смеялся над ними обоими, что двигались глыбы камней, которые скатывались в ущелье. Гралевский добавил, что осетин рассказывал эту историю с такой страстью, что было видно, что он полностью в нее верит⁵.

Затем путешественники спустились в место, называемое Чертовой долиной. По словам Гралевского, название, вероятно, произошло от обширных и мутных заводей реки Арагви, но один из проводников утверждал, что оно связано с многочисленными обманами людей злым духом и несчастными приключениями, встречавшимися здесь путникам. Из Чертовой долины наша группа вошла на Крестовый перевал. Гралевский сообщал, что это высшая точка Военно-Грузинской дороги, насчитывающая восемь тысяч четыреста девяносто восемь английских футов, на которой в 1824 году во времена правления Алексея Ермолова был поставлен крест⁶. На смену этому кресту пришел другой, просуществовавший, по преданиям,

¹ В системе мер, введенной в России в 1835 г., миля определялась как расстояние, равное 7 верстам, т. е. 7467,6 м.

² Можно предположить, что это было в районе сегодняшнего Гудаури.

³ М. Гралевский, Кавказ..., стр. 418.

⁴ В настоящее время есть две деревни под названием Млета, расположенные рядом друг с другом – Квемо и Земо. Они находятся примерно в 15 километрах от Гудаури в сторону Тбилиси.

⁵ М. Гралевский, Кавказ..., стр. 418-419.

⁶ Алексей Ермолов в 1816-1827 гг. был главноуправляющим гражданской частью и пограничными делами в Грузии, Астраханской и Кавказской губерниях и командующий Отдельным Кавказским корпусом,

более шести веков. В своих мемуарах Гралевский передал информацию, что при спуске с Крестового перевала на север, слева от дороги, стоит кирпичное здание с башней и колоколом. В этом доме на средства правительства поселили две осетинские семьи. Их задачей было непрерывно звонить во время бури, чтобы направлять путников, заблудившихся во время снежной пурги. Помимо семей, здесь была поселена военная трудовая рота, занимавшаяся летом ремонтом дорог, а зимой раскопкой лавин и поиском заблудившихся в снегу людей.

Когда путешественники подъезжали к селению Казбег, возница рассказал легенду о высокой заснеженной горе рядом с деревней. Он сказал, что она называется Черисти-чуб¹ (Гралевский объяснил, что это означает «подножие Христа»). По мнению осетина, на этом священном подножие стоял шатер Авраама, в котором невидимая рука держала подвешенную в воздухе колыбель, окруженную несметными сокровищами. В старину туда попали два человека – добродетельный священник и его сын "чистый телом и душой". Священник не вернулся оттуда, а сын принес с собой деревяшку от колыбели и кусочек полотна шатра. Однако он не мог прикоснуться к самим сокровищам. Согласно этой истории, огромные глыбы льда и камней падали сверху каждые семь лет, вызывая ужасные разрушения².

Приехав в Казбег, Гралевский спросил сторожа почтовой станции о периодически падающих сверху лавинах, о которых рассказал возница. Тот ответил, что это действительно так. Он также пояснил, что, когда такие глыбы обрушиваются в русло Терека, вода, образуя подобие озера, широко растекается до тех пор, пока не растает лед. Глыбы по общему размеру порой занимают участок в полмили³ и достигают 360 стоп в высоту⁴. Однако сторож заявил, что эти случаи происходили не периодически раз в семь лет, а несколько раз на протяжении века. Свои знания по этому вопросу он основывал на рассказах Казем-бека, владельца селения, известного в окрестностях своей мудростью. Гралевский привел сведения о том, что якобы предки Казем-бека во многом способствовали взятию гор русскими в 1804 году и отдали им много арабских рукописей, которые ранее были собраны в окрестностях⁵.

О путешествии из Казбег в Ларс через Дарьяльское ущелье, Гралевский писал, что, согласно преданию, местный замок был построен при царе Мириане⁶. Поляк привел также мнение возницы о том, что здание было на самом деле заколдованный дворцом, из которого царица Дарья⁷ сбрасывала в пропасть своих любовников⁸. В мемуарах Гралевский записал и другие сведения, которые он услышал от своего попутчика-осетина. На их основании он сделал вывод, что осетины, в основном, почитают святых Георгия, Михаила, Николая, Давида, Иоанна Крестителя и особенно Деву Марию и святого Илию. Всем им были посвящены многочисленные часовни, гроты и роцци, где проводились торжества. Во время

¹ Речь идет о названии «Чырыстыи цъупп», которое является одним из осетинских названий горы Казбек.

² Причиной разрушительных лавин, сходящих с Казбека, являются выбросы газа – гора на самом деле является спящим вулканом. В 2002 г. произошло одно из крупнейших ледниковых бедствий в мире по количеству перемещенных горных пород и льда. 20 сентября 140 млн м³ камней, воды и льда откололись от ледника Колка на Казбеке и скатились на 17 км вниз к Кармадонскому перевалу. Погибли 134 человека, в том числе известный российский актер Сергей Бодров, который вместе со съемочной группой снимал у подножия горы фильм «Связной».

³ Пол русской мили – примерно 3,7 км.

⁴ 360 стоп – около 110 м.

⁵ М. Гралевский, Кавказ, стр. 423.

⁶ В Дарьяльском ущелье находится т.н. «Замок Тамары», который, в соответствии с грузинской традицией, был построен царем Мирианом I, правившим в 159-109 гг. до н.э.

⁷ Речь идет о Дареджан Дадиани, третьей жене Ираклия II.

⁸ М. Гралевский, Кавказ, стр. 425.

празднования возле крестов зажигали свечи и приносили в жертву домашнюю птицу и другое имущество. Мероприятие заканчивалось застольем, пением и танцами. Бывало, что приходили и принимали участие в этих обрядах осетины-мусульмане и жившие в окрестностях черкесы. В свою очередь осетины-христиане молились при виде новолуния и отмечать некоторые мусульманские праздники. Самый странный осетинский обряд, о котором услышал Гралеvский, касался человека, убитого молнией. Такой случай считался благословением святого Илии, который, по местной легенде, пребывал на Кавказе. Родственники, друзья и знакомые собирались в таком случае вместе с радостью, танцевали рядом с трупом, затем хоронят его на месте смерти, а могилу засыпают камнями¹.

На этом упоминания об осетинах в произведении Матеуша Гралеvского заканчиваются. Они не очень обширны и ограничиваются лишь сведениями, предоставленными автору двумя осетинскими возницами, с которыми он путешествовал по Военно-Грузинской дороге. Однако на их основании можно сделать вывод, что он также интересовался культурой и бытом осетин и скрупулезно записывал добытые им сведения на эту тему. Вероятно, место службы Гралеvского в восточной части Северного Кавказа, где дислоцировался его Ширванский полк, не позволило автору получить о них более обширные сведения, подобные тем, которые он получил о жителях Дагестана.

Adamczewski Przemyslaw
prof. ISP PAN
Instytut Studiów Politycznych PAN

OSSETIANS IN THE MEMOIRS OF MATEUSZ GRALEWSKI, A POLISH EXILE TO THE CAUCASUS

Abstract

The work of Mateusz Gralewski, *Caucasus. Memories of twelve years of captivity* is one of the most interesting works on the Caucasus by Poles who found themselves in this region in the 19th century. For his patriotic activity, Gralewski was sentenced to penal service in the Apsheron regiment, which he most likely worked in the regimental chancellery, in 1845-1857.

After he was relieved from duties and returned to his homeland, he described his memoirs, which were published in Lviv in 1877. Although Gralewski's work mainly concerns Dagestan, it also includes fragments of the Ossetians he met while traveling from Tiflis to Vladikavkaz. Gralewski is not consistent in the location of the Ossetian land. In the introduction, he located it on the northern side of the mountains between the Terek and Cherek rivers and the territories inhabited by the Kabardians. However, in the main part of his memoirs, he included chapter VIII, which he called "Georgia with Ossetia", which semantically means that for Gralewski they constituted a kind of unity. This chapter includes the "Ossetian people in the mountains" section. For the first time, Gralewski mentioned the Ossetians in describing his journey along the Georgian Military Road, when he met them in Kaishaur(i). He had contact with them during the crossing through the highest places, which resulted from the specificity of the journey – with few exceptions, horses were not traveled through them, but oxen were hired from the Ossetians to transport belongings. The Ossetians were the guide of Gralewski and his companions, who told the travelers the legend of Mountain of Gud and the lovers from the village of Mleta. Gralewski also provides information about two Ossetian families who, at the expense of the government, were settled on the Jvari Pass, and their task was to call during snowstorms to guide lost travelers.

Keywords: Caucasus. Memories, Gralewski, Ossetian

¹ Там же, стр. 424.

Адиев Асланбек З.
кандидат политических наук, старший научный сотрудник,
Региональный центр этнополитических исследований ДФИЦ РАН
Махачкала, Россия

МИГРАЦИОННАЯ СИТУАЦИЯ И ВОСПРИЯТИЕ МИГРАНТОВ В ДАГЕСТАНЕ

Введение. С каждым годом во всем мире все больше людей становятся пространственно мобильными. Люди переезжают в другие страны, города и регионы в поисках широких перспектив и лучшего будущего. Параллельно с этим процессом в обществах принимающих мигрантов возрастает запрос на социальную адаптацию и культурную интеграцию вновь прибывающих людей, которые нередко являются носителями другой (чужой) этнокультурной идентичности. Таким образом, о каком бы государстве или регионе речь не шла, фактор миграции вынуждает меняться, адаптироваться к новым социальным реалиям, как членов принимающего сообщества, так и мигрантов. В данной работе, эмпирическая часть которой составлена по результатам экспертного опроса, анализируются особенности трудовой миграции из Узбекистана в Дагестан.

Эмпирическая база исследования. Поскольку вопросы миграции находятся под постоянным статистическим наблюдением государственных органов статистики, основные количественные параметры предмета нашего исследования не представляются для науки чем-то таинственным, требующим пристального внимания. Зато качественные особенности миграции вызывают интерес, поскольку они объясняют и раскрывают причинно-следственные связи изучаемых нами социальных процессов. Поэтому в качестве метода сбора эмпирических материалов нами был выбран экспертный опрос со специалистами по вопросам миграции: региональные и муниципальные управленцы, исследователи и представители узбекской диаспоры в Дагестане (всего в опросе участвовало 50 экспертов). Состав участников экспертного опроса охватывает основные категории специалистов, чья профессиональная и общественная деятельность связана с вопросами миграции и региональной миграционной политики.

Особенности зарубежной миграции в Дагестане. На протяжении последних лет миграционный процесс между Дагестаном и странами ближнего зарубежья, хоть и весьма скромный по размерам, имеет результатом незначительный механический прирост населения. Наибольший миграционный прирост населению республики дают потоки из Азербайджана и Узбекистана. Не смотря на то, что Дагестан является самым трудоизбыточным, по оценкам специалистов, регионом среди всех республик Северо-Кавказского федерального округа РФ, сюда прибывают трудовые мигранты из Узбекистана и Азербайджана для работы в таких секторах экономики как: строительство, торговля, сельское хозяйство, общепит.

По данным официальной статистики в Дагестан за 2019 год въехало более 600 тыс. иностранных граждан и лиц без гражданства. Выехали из республики около 200 тыс. таких людей. Вместе с тем на миграционный учет за это время в Дагестане стали около 60 тыс. иностранцев (т.е. менее 10% от всех въехавших в республику)¹. Таким образом, абсолютное большинство (более 90%) прибывающих в республику иностранцев находятся в Дагестане транзитно, отправляясь дальше во внутренние регионы страны.

¹ Общественный совет МВД Дагестана обсудил соблюдение миграционного законодательства [Электронный ресурс] // РИА «Дагестан»: [веб-сайт]. 2019. URL: https://www.riadagestan.ru/news/security/obshchestvennyy_sovet_mvd_dagestana_obsudil_soblyudenie_migratsionnogo_zakonodatelstva/ (дата обращения: 23.06.2020).

Мигранты и общественно-политическая обстановка в Дагестане. В дискуссиях о мигрантах в принимающих обществах звучат разные мнения, но доминируют, чаще всего, суждения, выражающие обеспокоенность граждан усилением зависимости местной экономики от мигрантов и возрастанием влияния мигрантов на «привычный» старожилам уклад жизни. Миграционная тематика освещается в СМИ, чаще всего, односторонне, показывая примеры насилия и другие негативные последствия, а позитивная роль миграции часто остается без внимания. Такое освещение миграционной тематики, по мнению социологов, приводит к возрастанию в принимающем обществе негативного отношения к мигрантам [Мастикова 2019: 66]. Под влиянием криминальных новостей с участием мигрантов, транслируемых периодически по новостным ресурсам в сети интернет, телевидении и печатных СМИ в обществе формируется представление, что мигранты чаще совершают преступления, чем местные жители. Как правило, общественный резонанс вызывают преступления, совершенные мигрантами в отношении местных жителей. Становясь достоянием широкой общественности, информация о таких преступлениях способна мгновенно мобилизовать огромные массы людей на ответные противоправные действия (погромы и массовые беспорядки) направленные против мигрантов. Неконтролируемая и незаконная миграция, зачастую нарушающие сложившийся в отдельных регионах и муниципальных образованиях этно-конфессиональный баланс населения, являются факторами, порождающими протестные настроения в обществе.

Все же одной из особенностей Дагестана как региона, принимающего мигрантов является высокая степень толерантности к приезжающим у местного населения, которая объясняется уникальной полиэтничностью республики. Участники экспертного опроса объясняют толерантность дагестанцев к мигрантам из Узбекистана и Азербайджана их социокультурной близостью, а также малочисленностью последних. Большинство экспертов уверено, что дагестанцам, как правило, не характерно неприязненное отношение к приезжим. По их мнению, жители республики доброжелательны к мигрантам, поскольку сами участвуют в трудовой миграции в пределах страны. *«В Дагестане общество проявляет высокую степень этнической и конфессиональной толерантности, потому что оно само полиэтнично»* – считает эксперт-преподаватель. *«Регион и без того многонациональный и приезд мигрантов не влияет на отношение к ним местных жителей»*, – считает другой эксперт-общественник. В целом, по оценкам опрошенных специалистов, в Дагестане сформировалась благоприятная миграционная ситуация, характеризующаяся отсутствием у большинства местного населения нетерпимости к приезжим.

Мигранты и экономика Дагестана. В целях выявления доминирующих в дагестанской общественности суждений о мигрантах и их воздействии на привычный уклад жизни, участникам экспертного опроса предлагалось оценить влияние миграции на социально-экономическую сферу жизни в регионе. В оценках фактора внешней миграции, среди экспертов утвердилось мнение, что этот фактор положительно влияет на качество сферы услуг (в частности наблюдается рост количества ресторанов и кафе со среднеазиатской и кавказской кухней). Миграция, по мнению эксперта-журналиста, *«укрепляет экономические связи, увеличивает выбор товаров и услуг, а также приводит к нормальной конкуренции»*. Вместе с тем, часть опрошенных специалистов отметили и отрицательное воздействие миграции, которая, по их мнению, негативно отражается на доходах местного населения, занятости и безработице из-за конкуренции дагестанцев на рынке труда с трудовыми мигрантами из Узбекистана и Азербайджана. Помимо этого, как считают ряд опрошенных экспертов, миграция способствует увеличению нагрузки на социальную и транспортную инфраструктуру городов республики, а также способна повысить уровень преступности в Дагестане. При этом достаточно популярным оказалось мнение, согласно которому в Дагестане вообще не ощущается влияние фактора внешней миграции на социально-

политическую и экономическую сферы жизни в регионе. Таким образом, приток в республику иностранной рабочей силы в нынешних объемах не вызывает серьезной обеспокоенности у большинства опрошенных экспертов.

Опрошенные эксперты склонны думать, что трудовая миграция иностранцев в Дагестан необходима в тех отраслях, где приезжие рабочие находят себе применение. Вместе с тем иностранная рабочая сила, по сложившимся у экспертов представлениям, востребована экономикой региона из-за ее неразвитости. Сформировавшийся региональный рынок труда, по мнению эксперта из академического института, не отвечает экономическим запросам местных трудовых ресурсов, ориентированных на более высокую оплату труда и гарантии социальной защиты, в поисках которых многие дагестанцы выезжают в экономически более развитые регионы страны.

Большинство опрошенных экспертов пока не ожидают обострения в Дагестане конкуренции за рабочие места между дагестанцами и приезжими, поскольку последние занимают непопулярные у местного населения ниши в различных секторах региональной экономики. К тому же трудовые мигранты заняты, как правило, в тех сферах экономики, которые предполагают формирование новых рабочих мест и не в бюджетных, а в коммерческих организациях. Кроме того, избегать серьезных конфликтных ситуаций с местными жителями внешним мигрантам удается благодаря выработанной у них неконфликтной позиции, направленной на минимизацию столкновений их экономических интересов. Так, представитель узбекской общины в Дагестане, работающий в строительной сфере (внутренние отделочные работы в жилых помещениях), отметил, что в его бригаде есть негласная установка не браться за те объекты, в которых до их прихода работали местные строительные бригады. Объясняет наличие такого неформального правила тем, что заказчики отделочных работ, зачастую, будучи недовольными качеством, скоростью или ценой выполняемых местными мастерами работ, расторгают договор (как правило, устный) с ними и обращаются к услугам мастеров-мигрантов, рассчитывая на этом, прежде всего, сэкономить, что может вызвать конфликтную ситуацию между местными и приезжими рабочими. Кроме того, по словам того же респондента из Узбекистана, они стараются выбирать в качестве строительного объекта те помещения, где еще не проводились никакие отделочные работы, чтобы не отвечать за ошибки и некачественную работу предыдущих мастеров, ссылаясь на которые заказчики услуг, порой, не хотят выплачивать всю обговоренную в договоре сумму.

Внешняя миграция и межэтнические отношения в Дагестане. Фактор внешних мигрантов, по единодушному мнению опрошенных специалистов, не влияет на межэтнические отношения в Дагестане, поскольку количество мигрантов в республике остается незначительным. Кроме того выходцы из стран Средней Азии и Закавказья, являющихся основными поставщиками мигрантов в республику, сравнительно близки дагестанцам по менталитету. *«Дагестан итак многонациональная республика, из-за того, что приедет человек какой-то национальности, никак не отразится на межнациональных отношениях»*, – считает эксперт-общественник. Ряд экспертов отметили положительное воздействие миграции на межэтнические отношения в республике, отмечая, что через миграцию происходит взаимообогащение культур. Такого же мнения придерживается большинство экспертов относительно влияния миграции на религиозные отношения в Дагестане, отмечая, что мигранты конфессионально близки к большинству дагестанцев. *«Не влияет, т.к. приезжают, в основном, мусульмане»*, – высказался эксперт-преподаватель. Вместе с тем, ряд экспертов не исключают негативного влияния миграции на религиозные отношения в Дагестане из-за рисков приезда в республику эмиссаров радикальных религиозных течений, что имело место в недавнем прошлом всего Северо-Кавказского макрорегиона. Почти все опрошенные нами специалисты уверены, что в

Дагестане нет отдельных районов или кварталов, контролируемых мигрантами-иностранцами. По единодушному мнению участников опроса в Дагестане невозможно формировать мигрантские анклав, этого не допустят ни местное население, ни органы полиции.

Оценивая влияние внешней миграции на привычный уклад жизни и культуру местного населения, эксперты не чувствуют такого воздействия, считая, что культура народов Дагестана, которая складывалась веками, не может поменяться за несколько лет. *«Местное население неохотно примет чужую культуру»*, – считает эксперт-общественник. Большинство экспертов отмечает позитивное воздействие внутренней миграции на привычный уклад жизни и культуру: *«из-за опыта проживания дагестанцев за пределами республики, где они видят высокую культуру социального поведения»*. Кроме того, часть экспертов, оценивая влияние фактора миграции на культурную сферу и привычный уклад жизни местного населения, учитывают особенности внутриреспубликанской миграции, динамично меняющейся этнический состав населения равнинных муниципальных районов и городов Дагестана. В частности, эксперт-общественник из г. Кизляра считает, что продолжается отъезд русского населения из северной части РД, что болезненно воспринимается и руководством республики. Но меры властей, направленные на поощрение возвращения в республику русского населения остаются малоэффективными. Основными причинами оттока русского населения из Дагестана, согласно устоявшимся в массовом сознании дагестанцев представлениям, являются: повышенная конфликтность межэтнических и конфессиональных отношений в Северо-Кавказском макрорегионе; рост религиозной нетерпимости в контексте возрождения ислама; закрытие промышленных предприятий региона, где в основном трудились русские в советский период [Шахбанова, Лысенко, Мамараев 2015: 158-159].

Запрос на социальную адаптацию и интеграцию мигрантов в Дагестане. Для современной России мигранты представляются важным ресурсом, потому что страна имеет, относительно своей территории, маленькое население и остро нуждается в людях. При этом главный вопрос, по мнению ученых, заключается в том, сможем ли мы интегрировать мигрантов так, чтобы они стали нашими соотечественниками. То есть ключевой вопрос – это вопрос о возможностях абсорбции, адаптации и интеграции внешних мигрантов. В Дагестане, не смотря на социокультурную близость местному населению республики внешних мигрантов из стран Средней Азии и Закавказья, эксперты отмечают необходимость проведения в регионе мероприятий по адаптации и интеграции иностранных мигрантов. Из предложенных в анкете направлений работы в этой сфере, по мнению экспертов, в Дагестане больше всего необходимы мероприятия по обучению мигрантов русскому языку и основам российского законодательства. Немаловажным, для этих целей, респонденты считают также обучение мигрантов правилам поведения в дагестанском обществе. По оценкам опрошенных специалистов, в Дагестане более актуальны мероприятия по адаптации и интеграции иностранных мигрантов, чем внутрироссийских мигрантов, что объясняется отсутствием миграционных трендов из других регионов страны в республику. Во внутрироссийской миграции между республикой и другими субъектами РФ, за редким исключением, участвуют лишь сами дагестанцы и выходцы из республики.

Заключение. Исследование экспертного мнения о влиянии фактора внешней миграции на демографическую, социально-экономическую и общественно-политическую сферы жизни в Дагестане показало, что в регионе сложилась благоприятная миграционная ситуация, характеризующаяся отсутствием мигрантских анклавов и высоким уровнем терпимости к иностранцам со стороны местных жителей. Общая лояльность к этнической и конфессиональной идентичности мигрантов проявляется как закономерная и выработанная социальная установка, присущая жителям Дагестана как полиэтничного региона. Основным

трендом внешней миграции в регионе является транзитное перемещение (как въезд, так и выезд) иностранцев через республику, что связано с приграничным положением Дагестана. Жители республики осознают незначительность масштабов притока в республику внешних не транзитных мигрантов. Незначительное число внешних мигрантов не влияет существенным образом на социальное и экономическое самочувствие жителей республики, на состояние межэтнических и межконфессиональных отношений в регионе. В виду малочисленности мигрантов, состоящих на учете в самой республике, а также из-за социокультурной близости большинства мигрантов к народам Дагестана, задачи по адаптации и интеграции этих иностранцев не стоят в республике остро, хотя общественностью в республике осознается необходимость социальной адаптации мигрантов, прежде всего – повышение среди мигрантов уровня владения русским языком.

Библиографический список

- Мастикова Н.С. 2019. Отношение к мигрантам и привносимым ими изменениям: оценки россиян и европейцев // Вестник Института социологии. Том 10. № 4. С. 55–71. doi:10.19181/vis.2019.31.4.604
- Шахбанова М.М., Лысенко Ю.М., Мамараев Р.М. 2015. Этническое самочувствие и этническое поведение дагестанских русских // Вестник Института истории, археологии и этнографии. № 3 (43). С. 155-164.

Adiev Aslanbek Zalimkhanovich,
Candidate of Political Sciences, Senior Researcher
of the Regional Centre of Ethnopolitical Research, DFRC RAS,
Makhachkala

MIGRATION SITUATION AND PERCEPTION OF MIGRANTS IN DAGESTAN

Abstract

In recent years, the migration process between Dagestan and neighboring countries has resulted in a

steady and insignificant population growth. The largest migration increase in the population of Dagestan is provided by flows from Azerbaijan and Uzbekistan. Migrants from these countries come to Dagestan to work in such sectors of the economy as construction, trade, agriculture, public catering. One of the features of Dagestan is the high tolerance of the local population towards visitors, which is explained by the unique multi-ethnicity of the republic. Their sociocultural closeness, as well as the small number of migrants themselves also explain the tolerance of Dagestanis towards migrants from Uzbekistan and Azerbaijan. The inhabitants of the republic are friendly to migrants, since they themselves participate in labor migration within Russia.

In general, a favorable migration situation has developed in Dagestan, characterized by the absence of migrant enclaves and a high level of tolerance towards foreigners on the part of local residents. The general loyalty to the ethnic and confessional identity of migrants manifests itself as a natural and developed social attitude inherent in the inhabitants of Dagestan as the most multi-ethnic region of Russia. The main trend of external migration in the region is the transit movement of foreigners through the republic, which is associated with the border position of Dagestan. The inhabitants of the republic are aware of the insignificance of the influx of external non-transit migrants into the republic. Therefore, the migrant factor does not significantly affect the socio-political processes, the state of inter-ethnic and inter-confessional relations in the region. Due to

the small number, and because of the socio-cultural proximity of immigrants from Azerbaijan and Uzbekistan to the peoples of Dagestan, the tasks of adaptation and integration of migrants from these countries in the republic are not acute, although there is still a need for social adaptation of migrants, primarily to improve the level of Russian proficiency language.

Keywords: Dagestan, Uzbekistan, Azerbaijan, migration.

Адухова Жамилат М.

Дагестанский государственный университет,
Махачкала, Россия

ПЕРЛОКУТИВНЫЙ ЭФФЕКТ РЕЧЕВОГО АКТА ПРОКЛЯТИЯ В ЛАКСКОМ ЯЗЫКЕ

Проклятие или злопожелание – это речевой акт проявления вербальной агрессии и по сути представляет собой желание зла адресату.

Перлокутивный эффект интенционального проклятия заключается в целенаправленном пожелании другому лицу зла в виде мелких неприятностей, утраты материального благосостояния, увечий, болезней (в том числе и приводящих к смерти), потерь близких людей, смерти адресата, уничтожения всего рода. В лакской этнической лингвокультуре принято желать того или иного вреда определенным частям тела. Как правило, вреда желают жизненно важным частям тела. Каждый орган человеческого тела принимает участие в восприятии, познании и вербализации физического мира. Именно поэтому соматизмы занимают значительное место в составе фразеологических и паремиологических единиц, в составе проклятий и благопожеланий. В лакском языке, также как и во всех дагестанских языках, много проклятий с соматическим компонентом, например:

Лякъа плякъ учивуй (вил)! «Живот да лопнет (твой)!».

Вил лякъа къакъивуй! «Пусть отсохнет живот!».

Чулуха лича вил! «Чтоб тебе боком вышло!».

Вил бак! гъагъибуй! «Чтоб твоя голова разбилась!».

Бак! пьак! учиннав вил! «Чтоб твоя голова лопнула!».

Бак! къукъиннав вил! «Чтоб голову отрезали тебе!».

Бак! дагъаннав вил! «Чтоб голова твоя упала!» и т.д.

Вил ччанну къакъибуй! «Да отсохнут твои ноги!».

Ка къакъи вил! «Да отсохнет твоя рука!».

Вил кару къакъивуй! «Пусть отсохнут твои руки!» и др.

Проклятия с компонентом соматизмом *маз* «язык» содержат иносказательное пожелание смерти, например:

Маз лухли лаги вил! «Чтоб твой язык почернел!» в значении «Чтоб ты умер!».

Вил маз бякъивуй! «Чтоб твой язык остыл!» также в значении «Чтоб ты умер!».

Проклятия:

Къяпа нярал буцтиннав! «Чтоб шапка мозгом наполнилась!».

Вил оърму кутабивуй! «Чтоб твоя жизнь сократилась!».

Вил къацливу памма бишибуй! «Чтоб тебе в рот вату положили!».

Зул къатта лекъивухъул! «Да развалится ваш дом!».

Вил вилах лещивуй! «Да потухнет твой очаг!».

Вил къатта ччуччивуй! «Чтоб твой дом сгорел!».

Вин ва дуняллул чани къаккакканнав! «Да не увидишь ты мирской свет!».

Ина лавгния зана кѣаикланнав! «Чтоб ты не вернулся оттуда, куда ушел!».

Ина щя ивк1ния изан кѣахъанай лич1аннав! «Чтоб не смог встать с места, где ты сидел!».

Даки дукки вил! «Чтоб вырвали твоё сердце!».

Вил даки пякъ учибууй! «Да разорвётся сердце твоё!».

Даки дукки вил! «Чтоб вынули душу твою!» и т.д. также содержат иносказательное пожелание смерти.

В лакском языке имеются также проклятия – пожелания смерти прямым текстом и пожелания смерти с конкретизацией причины смерти, например:

Ивк1у! «Умри!».

Ччуччу! «Сгори!».

Ина чакхуткалул ивч1ивуй! «Чтоб от чакхотки умер!».

Ина кутааврал угъивуй! «Да заболеешь ты рожей!».

Ина бугъмалул ивч1ивуй! «Чтоб ты от удушья умер!».

Ина зурзулул угъивуй! «Чтоб тебя дрожь охватила!».

Параннарал ччуччин цву! «Чтоб молнией опалило его!».

Ина хъхьирин окъивуй! «Чтоб ты в море утонул».

Ина акъил ивч1ивуй! «Чтоб ты от холода умер!».

Ина ккашил ивч1ивуй! «Чтоб ты умер от голода!».

Шатрал букивухъул! «Чтоб черви (вас) съели!».

Ина мякълил ивч1ивуй! «Чтоб (ты) от жажды умер!».

Онкъуч1ул лит1ивухъул кьурчи бивухъул! «Чтобы вас скарлатина погубила!» и т.д.

Большим перлокутивным эффектом обладали не пожелания смерти непосредственно самому адресату, а пожелания смерти близким родственникам адресата, типа:

Вил бава дирч1ивуй! «Пусть умрёт твоя мать!».

Вил ппу ивч1аннав! «Пусть умрёт твой отец!».

Агълауавлад бухлагивуй вил! «Да погибнут твои родные!».

Вил вилах лещивуй! «Да потухнет твой очаг!».

Вил буттал авлад лиевуй! «Да исчезнет отцовский род!».

Зул авладрайн бурхънисса чув ухлагивуй! «Чтоб в вашем роду мужчины не осталось!».

Весь мир добра и зла своеобразно отражается в благопожеланиях и злопожеланиях, которые часто встречаются в фольклорных текстах и в устной речи, преимущественно сельского населения. Такие формулы речи требуют специального изучения в лексикологии, стилистике, прагматике, фольклористике и в других областях, соприкасающихся с лингвистикой.

Такого рода пожелания зла восходят к древнейшему пласту народной словесности. Они возникли еще в те времена, когда древние люди верили в магию слова и в сакрально-магические функции проклятий. Поэтому тот, кто произносил эти проклятия, был твердо убежден в том, что проклятия способны наносить вред тому, кому они были адресованы. Проклятия произносились с твердой убежденностью в их способность уничтожить благосостояние, вызывать различного рода болезни и даже причинять смерть.

Однако с развитием общественно-экономических отношений и научного знания пожелания зла утратили сакрально-магические функции и трансформировались в обыкновенные стереотипные экспрессивные высказывания, используемые для выражения резкого осуждения, возмущения или ненависти к адресату.

В настоящее время в лакском языке проклятия или пожелания зла также перестали служить целенаправленным пожеланием вреда или несчастья адресату. В большинстве случаев проклятия или злопожелания носят неинтенциональный характер и их перлокутивный эффект отличается от традиционно ожидаемого. Так, например, перлокутивный эффект пожелания зла, произносимого, например, матерью, недовольной

поступком сына: *Вин виярва ялттуса бала бакIрайн багъаннав!* «Чтоб тебя настигла беда похлеще, чем ты сам!» выражает всего лишь осуждение поступка сына, но не пожелание беды для него.

В таком контексте сакрально-магическая функция проклятий сменяется экспрессивно-прагматической или эмоционально-оценочной функцией. Экспрессивно-эмоциональная сфера занимает значимое место в лингвистических исследованиях (особенно в последнее время), ориентированных на изучение человека в языке и является одним из наиболее ярких проявлений языкового антропоцентризма.

Использование различных речевых формул именно в эмоционально-оценочной функции занимает важное место в коммуникативной культуре лакского этноса, как впрочем, и других дагестанских этносов. Злопожелания (проклятия) и добропожелания также как и фразеологизмы, пословицы, поговорки, афоризмы, являются культурными знаками, представляющими этническую языковую картину мира.

Джон Остин, исследуя формулы проклятий в качестве разновидностей речевых актов, характеризует их как «понятие реакции на поведение других людей, их судьбу и установки и выражение установок по отношению к чьему-то поведению в прошлом или будущем» [1, с. 22].

С точки зрения когнитивной лингвистики злопожелание представляет собой вербальную реакцию, вызванную сильным эмоциональным раздражением. Цель таких высказываний заключается в выражении крайне негативного отношения к адресату посредством пожелания ему различных (в зависимости от ситуации) напастей.

Сам факт произнесения этикетной формулировки приравнивается к совершению определённого действия, принятого в данном обществе. Л. Витгенштейн называет благопожелания и злопожелания (проклятия) «языковыми играми». К их числу он, в частности, относит и такие действия, как: благодарить, проклинать, приветствовать, молить» [2, с. 32].

В проклятиях наиболее концентрированно отражаются представления этноса-носителя языка, обусловленные их бытом, семейным укладом, этнической культурой и хозяйственно-экономической деятельностью. Значительная часть проклятий и злопожеланий, связанных с обычаями и традициями, имеет метафорическую природу, содержит в себе сравнения и олицетворения. Как правило, благопожелания и проклятия представляют собой семантические трансформации посредством метафоризации или метонимизации. Чаще всего метафоризации или метонимизации подвергаются лексемы, обозначающие части тела, которые играют приоритетную роль в восприятии объективной реальности, например: сердце, голова, лицо, глаза, руки, ноги, что подтверждает также приведенный выше фактологический материал.

В результате метафорического переосмысления физического мира, добропожелания и злопожелания наполняются культурно значимыми смыслами. Культуру В. Н. Телия рассматривает в качестве «своеобразной исторической памяти народа» [3, с. 226]. По этой причине, пожелания добра и зла содержат в себе большой культурологический потенциал.

В благопожеланиях и проклятиях сконцентрированы характерные черты этнической культуры народа, особенности его когнитивного сознания и ценностные приоритеты. Исследуя лексико-грамматические средства осуществления речевого акта проклятия, И. В. Крюкова характеризует проклятие как типологическую единицу языка из класса экспрессивов, которая «представляет собой самостоятельное высказывание в составе речевого акта, обусловленное прагматическим контекстом» [4, с. 5].

Вопрос определения лингвистического статуса проклятий по сей день остается открытым. Один из первых исследователей лексики лакского языка Саид Магомедович Хайдаков причислял проклятия к фразеологизмам [5, с.114-115]. Нам такая точка зрения

представляется наиболее адекватной, поскольку по своему размеру, структуре и значению проклятие, также как и фразеологическая единица, сверхсловно и воспроизводимо.

Список литературы:

1. *Остин Дж. Л.* Слово как действие. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Теория речевых актов. М., 1986. С. 22-181.
2. *Витгенштейн Л.* Голубая книга. М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. 160 с.
3. *Телия В. В.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
4. Крюкова И.В. Речевой акт проклятия и лексико-грамматические средства его осуществления: Автореф. дис... канд. филол. наук. Ставрополь, 2011. 21 с.
5. Хайдаков С.М. Очерки по лексике лакского языка. М., 1961. 192 с.

Adukhova Zh. M.

Dagestan State University,
Makhachkala

PERLOCUTIVE EFFECT OF THE SPEECH ACT OF CURSING IN LAK LANGUAGE

Abstract

Curse or malevolence is a speech act of manifestation of verbal aggression and represents a desire for evil to the addressee. The perlocutionary effect of an intentional curse is a purposeful wish to another person of evil (illness, injury, loss of loved ones, death). In the Lak ethnic linguistic culture, it is customary to wish harm to certain parts of the body, as a rule, vital ones, therefore there are many curses in the Lak language with a somatic component: *Lyakya plyak uchiwuy(vil)!* "May (your) Belly burst!"; *Ka kyaky vil!* "May your hand wither!" Curses with a component of somatism maz "language": *Maz luhli lagi vil!* "May your tongue turn black!" *Vil maz byakivuy!* "Let your tongue freeze!" contain allegorical wishes for death. In the Lak language, there are many curses – wishes of death specifying the cause of death: *Ina chakhutkalul ivchlivuy!* May you die of consumption!"; *Ina bugmalul ivchlivuy!* "May you die of suffocation!"; *Ina akil ivchlivuy!* "May you die from the cold!" Such acts of verbal aggression, as a rule, contain a purposeful intention that harms the addressee.

However, in the speech culture of the Laks, curses are not always a purposeful wish for harm, misfortune or death to the addressee. Depending on the specific situation, the curse formula uttered by the addresser may simply be an expression of the speaker's emotional state or his indignation at another person's act. So, the curse of *Ka kyaky vil!* "May your hand wither!" from the mouth of a mother dissatisfied with the act of the child is a non-intentional curse. In cases where a non-intentional curse is used, its perlocutionary effect is different from what is traditionally expected. This is simply the use of certain language clichés due to established habits. Thus, curses lose their sacred meaning and become semantically empty to some extent.

Keywords: Perlocutionary, established, traditionally, allegorical.

Акаев Вахит Х.

доктор философских наук, профессор ГГНТУ,
академик Академии наук Чеченской Республики,
г.н.с. Отдела гуманитарных исследований КНИИ РАН,
Грозный

**СИНКРЕТИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕЧЕНЦЕВ:
ВЗАИМОСВЯЗЬ ХРИСТИАНСКИХ И ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ
В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИИ ГРУЗИИ**

Аннотация: Духовная культура любого этноса – сложная, неоднородная система, состоящая, как правило, из гетерогенных составляющих, формирующихся в ходе аккультурационных процессов, взаимодействия различных религиозных верований народов, принадлежащих к разным цивилизациям. В целом историческое становление духовной культуры чеченцев такова, что она имеет синкретичный характер, поскольку включала в себя неоднородные языческие, христианские и исламские компоненты. На современном этапе ее развития в ней усиливаются ценности ислама, вытесняя иные духовные компоненты. Выявление взаимосвязи христианства и ислама в синкретической духовной культуре чеченцев – цель осуществляемого исследования.

Ключевые слова: Северный Кавказ, Южный Кавказ, племена, народы, чеченцы, нахи, христианство, ислам, тайп, духовная культура, синкретизм.

Эволюция духовной культуры чеченцев, как и любого другого этноса на Кавказе, является длительным историко-культурным процессом, в ходе которого формировались ее структурные компоненты. Одни из которых занимают ключевые позиции, другие периферийные, но при этом происходит смешение их позиций, образуя некий синкретизм. В прошлом доминирующая роль в духовной культуре чеченцев, как и у многих народов мира Кавказа, играли языческие феномены, которые впоследствии заменялись ценностями христианства и ислама. Но важно отметить и то, что элементы языческой культуры до сих пор не преодолены в народных культурах, в том числе и культуре чеченцев.

Эти межкультурные, внутрикультурные сдвиги формировали у народов Кавказа разные системы мировоззренческие установки, миропонимания. Это отражалось и на том, что духовные их культуры не является гомогенной в силу того, что они формировались на основе разных религиозных, культурных ценностей, начиная от языческих, христианских до исламских. Эта ситуация хорошо просматривается в рассмотрении содержания духовной культуры чеченцев, анализ которой мы пытаемся осуществить в последующих наших рассуждениях.

Две монотеистические религии христианство и ислам оказали существенное влияние и на формирование духовной культуры чеченцев. Христианские воззрения у чеченцев формировались в ходе социокультурного взаимодействия с населением Грузии, которое подверглось христианизации в начале IV века новой эры. Историки считают, что IV-V вв. в среду нахских племен проникали ранние формы христианства, а с VII в. начался процесс исламизации, растянувшийся до XVIII в. Хотя в прессе, популярной литературе, высказывается сенсационная точка зрения о том, что ислам среди чеченцев утвердился еще во времена пророка Мухаммада. Эта идея обосновывается в историческом романе Ш. Окунчаева, заявляющего, что «все разговоры о том, что мы, нохчи (чеченцы – авт.), приняли ислам двести-триста лет назад, недостоверны. Ислам пришёл к нам ещё при жизни Пророка Мухаммеда. Автор утверждает, что 200 чеченцев посетили Мекку, чтобы встретиться с ним, и ознакомиться с его учением [1]. Между тем эта сенсация, при всей ее привлекательности, не

имеет под собой документальную базу, строгой доказательности. До сих не известен арабо-графический источник, подтверждающий ее [2, с. 22-23].

Начало распространения христианства на Кавказе армянский историк Агатангелос связывает с трагической судьбой христианских святых Гаяне и Рипсима, которые в 301 году в числе 37 девушек-христианок, принявшие обет целомудрия, спасаясь от преследований римского императора Диоклетиана (284-305), прибыли в этот регион. Твердая вера в Иисуса, отказ красавицы Рипсима выйти замуж за армянского царя Трдата III, привели к тому, что она была жестоко убита [3, с. 74]. Такой же мученической смерти подверглась её наставница Гаяне и почти все остальные девушки. Эти события послужили необычным толчком принятия христианства самим, покаявшимся армянским царем, который привел свой народ к христианству.

Большую роль в этом сыграл просветитель армян святой Григор, которого царь Трдат подвергал истязаниям и 13 лет держал в заточении за приверженность к христианству. После своего освобождения, Григор стал еще больше проявлять рвение приобщая к христианской вере алуанцев. Этим собирательный термин, как сообщает греческий географ Страбон, объединяет двадцать шесть небольших разноязычных кавказских племен, проживавших на отрогах и ущельях Кавказского хребта, на левом берегу реки Куры.

Как утверждает Агатангелос, из числа девушек-христианок спаслась, только Нино, которой удалось уйти в Грузию, где она стала крестить её народы, в том числе и горцев, среди которых находилась и небольшая часть нахов. Тридцать лет своей жизни она распространяла Евангелие среди горских народов Большого Кавказа. Будучи пожилой и немощной, поселилась в шалаше и вела подвижническую жизнь рядом с городом Бодбе, расположенного недалеко от Сигнахи, что в Кахетии. Умерла Нино 27 января 340 года и погребена в том месте, где стоял ее шалаш.

Армянский историк V в. н.э. Моисей Хоренаци писал о взаимодействии народов Кавказа: «Аланы, соединившиеся с горцами и привлечшие на свою сторону почти половину Иберии, огромными толпами распространялись по земле нашей». Эту мысль М. Хоренаци повторяет и М. Каланкатуаци, отмечавший, что «в это самое время аланы, вступив в союз со всеми горскими племенами, отчасти с иверцами, собрав огромное полчище, вторглись в пределы Армении» [4, с. 27]. Военные процессы того времени бесспорны были как разрушительными, так и созидательными, как правило, они сопровождалась религиозными, культурно-языковыми контактами, ассимиляционными преобразованиями. Этнокультурные и религиозные изменения среди народов Кавказа были сопряжены с миграциями его народов и их ассимиляционными процессами.

Влияние Грузии на народы Северного Кавказа было значимым и оно приобретало целенаправленный характер особенно с усилением роли грузинской церкви. В грузинских исторических хрониках утверждается, что в период царствования Георгия V Блистательного (1318-1346 гг.) грузинский католикос Евфимий обходил Грузию по окраинам и посещал храмы в различных местностях, в том числе и у народов нахче (чеченцев); по его распоряжению по всем церквям и монастырям были разосланы списки Евангелия. Для распространения христианства грузинские цари строили в горах Чечни, Ингушетии и других республиках Северного Кавказа церкви, посылали миссионеров и священников, снабжая их богослужебными книгами.

В дальнейшем, после многократных тяжелых кровавых монгольских, турецких и персидских нашествий, политическое и экономическое могущество Грузии постепенно пришло в упадок. Прекратился и интенсивно протекавший процесс вовлечения горских племен в грузинскую политическую и культурно-религиозную сферу [5].

В XV веке влияние христианства на чеченцев и ингушей ослабляется, поскольку в их среду постепенно в их среду стал проникать ислам [6, с. 423].

В «середине XVII века, судя по русским и грузинским источникам, в горной Чечне религиозная ситуация была неоднородной, ибо здесь проживали горцы-христиане и горцы-мусульмане». Тушинские послы, прибывшие в Астрахань, свидетельствовали, что вера у жителей шибутской земли одна с тушинами, то есть христианская, а «иные шибутцы живут по-бусурмански» [7, с. 355].

В письме Шибутского джамаата (ныне жители Шатоя – авт.) русскому царю Алексею Михайловичу, отмечается, что они изъявляют желание стать подданными русского царя, считают своим царем грузинского царя Таймураза, принявшего русское подданство [там же, с. 356].

По мнению С.М. Броневского, кисты (название чеченцев в грузинской исторической традиции) были христианами и находились в подданстве от грузинских царей. С ослаблением христианства они возвращались к языческим верованиям, после вновь на короткое время обращались к христианству, пока среди них не стал утверждать ислам [8, с. 161].

Наличие у чеченцев христианства отмечали А. П. Берже, У. Лаудаев, Б.К. Далгат. А.П. Берже приводит свидетельство о наличии у чеченцев и ингушей трех памятников, которых они называют церквями; в одном из них празднуют Св. Георгия, в другом – Божию мать, а в третьем – Св. Марию [9, с. 67].

Одно из преданий, которое зафиксировал Б.К. Далгат утверждает, что предки чеченцев происходят из племени бацоев, т.е. тушин, часть которых до сих пор живет в верховьях реки Шаро-Аргуна, в языке которых больше слов чеченских, чем нежели грузинских [10, с. 54]. Описывая общество Шотой (горцы, от шу – высота, холм) находящееся по соседству с тушинами, говорит, что оно стало размножаться; к ним присоединялись многочисленные выходцы и Грузии, Аварии (Андии), Хевсуретии, Тушетии, греки и даже персияне – остаток войск Надир-шаха, разбитого в горах аварцами (лезгинами) [там же, с. 55].

Отечественные этнографы и лингвисты отмечали пеструю этнокультурную, языковую и духовно-культурную ситуацию на Кавказе, раскрывали ее особенности. Так, Н.Я. Марр, опираясь на языковые связи, считал пшавов и хевсур грузинированными племенами чеченского народа, когда А.Н. Генко, современную Тушетию призвал оплотом «чечено-ингушского национального быта», впоследствии огрузинишуюся.

Интересно мнение А. П. Ипполитова, считающего, что чеченцы никогда не были христианами [11, с. 5], но в то же самое время он заявляет, что родственные им галгаевцы (ингуши. – *авт.*) были христианами как кабардинцы и осетины, от этих народов они и приняли их веру. По его мнению, Грузия сильно влияла на галгаевцев, начиная с грузинской царицы Тамары, большая часть горских племен была подчинена грузинским царям, которые «всеми силами старались распространять между ними христианство» [12, с. 6].

Рассматривая религиозную ситуацию среди аккинцев, чеченского тайпа, которого А.П. Ипполитов считает близким к галгаевским и кистинским обществам «как по географическому, так равно и по единству происхождения, также было некогда, вероятно, обществом христианским, хотя верования этой религии в настоящее время едва-ли уже можно отыскать у аккинцев» [там же, с. 6].

А.П. Ипполитов описывает замечательный памятник, который находился вблизи аула Галанчож, эта церковь которая была построена из камня на берегу озера. Как он сообщает, по преданию аккинцев, 400 лет тому к ним со стороны галгаевцев пришли вооруженные люди, европейцы (фиренги) и поселились на Галанчожском озере. Ими была построена церковь, обнесенная каменной оградой с четырьмя воротами для тушин, галгаевцев, чеченцев и местных племен, каждая из которых были обращены к горам, занятыми упомянутыми племенами. Хотя во время строительства церкви горцы препятствовали, но после ее построения из Чечни, Грузии, Галгаи и окрестных обществ приходили сюда для

совместных молитв Богу христиан и каждый народ входил в отдельные ворота, сделанные для него в ограде [там же, с. 48].

Однако мирные отношения между горцами и чежестранцами не долго сохранялись в силу того, что последние стали отнимать у них женщин, имущество. Горцы, объединившись, нападают на европейцев и побеждают их. Эти предания до сих пор сохраняются, представитель тайпа акки их нередко рассказывают.

По мнению А.П. Ипполитова, мусульмане вообще, а горцы в особенности, к христианской религии относились наравне с язычеством, духовные верования христиан, выраженные материально, служили для них осязательным знаком идолопоклонства, и «для горца христианские образа стоят ни столько не выше языческих богов» [там же, с. 50].

У. Лаудаев высказывает другую точку зрения, он пишет, что «чеченцы говорят, что праотцы их были *керестанами* (христианами – авт.)», далее он пишет, что Грузия, в могучий период своей жизни, не могла оставаться «равнодушною к языческой вере такого близкого, как чеченцы, соседа», а имея над ними власть ей нетрудно было обратить их в свою религию [11, с. 28].

Многие чеченцы, находясь под духовно-культурным и политическим влиянием Грузии подверглись христианизации, но затем в виду ослабления ее политического влияния возвращались к архаическим верованиям, а позже подверглись и исламизации. Процесс отхода части чеченцев от христианства и принятие ими ислама описывал грузинский историк М.Г. Джанашвили. По его мнению, «первоначально кистины, глигвы (ингуши), дзурдзуки (чеченцы) были христианами... до нашествия Тимур-Ленга (Тамерлана), который, покорив их то лестью, то угрозами, совратил в магометанство и назначил им мулл из арабов, которых обязал учить лезгинских детей письму на арабском языке; он издал также строгое повеление, чтобы отнюдь лезгины не учились ни чтению, ни письму на грузинском языке» [13, с. 51].

Процесс принятия ислама чеченцами, придерживавшихся языческого мировоззрения, смешанным с христианскими ценностями, не был гладким, однозначным, он имел противоречивый характер. Так, в конце XVI века в восточной Чечне исламское мировоззрение жесткими мерами стал прививать мусульманский проповедник Термаол, что вызывало кровопролитные столкновения, когда другой проповедник, его современник Бэрсан (Берс), принадлежащий к тайпу гуной, проповедуя ценности ислама, действовал увещеваниями.

Тем не менее, противники ислама, не отказываясь от языческих и христианских верований и обычаев, покидали свои земли и переселялись за Терек. И. П. Попов отмечал, что представители тайпа «эрсеной» не отвергали наличие у них христианства. Далее, он пишет, что в окрестностях с. Эрсеной был обнаружен надмогильный памятник с крестом [14, с. 11].

О смешанной религиозной ситуации среди чеченцев во времена Берса пишет У. Лаудаев, утверждающий, что «языческие верования чеченцев смешивались с мусульманскими верованиями, почему весьма трудно отделить в них одни от других, так как верования эти уже приняли общую форму исламизма» [11, с. 53].

Тот же У. Лаудаев пишет, что ему досталась арабская рукопись, в которой хронически описывались события на Кавказе, признавалась, что чеченцы находились в крестопоклонстве. Он высказывал мысль о том, что чеченцы, не желавшие принять ислам, уходили к русским. Сказанное, по его мнению, подтверждали казаки Червленной и др., происходившие от таких чеченских тайпов как *билтой*, *варандой*, *ахипатой*, *гуной*, с которыми они находятся в куначестве [11, с. 58].

Так, Н.С. Семенов писал о нахождении железного креста вблизи с. Чечен-аул [14]. Между тем подобных памятников в Чечне в XIX-XX вв. существовало немало.

В свое время М.Б. Мужухоев подвергает к критике некоторых авторов, пытавшихся признать целый ряд «языческих» святилищ горной Чечено-Ингушетии христианскими храмами в целях обоснования большей результативности христианизации вайнахов в средние века со стороны феодальной Грузии. Им была подвергнута критике позиция А.Ф. Гольдштейна, который преувеличивал процесс христианизации чеченцев и ингушей. М.Б. Мужухоев также считает, что определенные временные успехи христианизации вайнахов в период XII-XIII вв. несомненны [16, с. 120-121].

«Широкая миссионерская деятельность, строительство первых церквей, несомненно, имели свои результаты, что сказалось в первую очередь на местных святилищах. Некоторые из них теперь по своей площади приблизились к храмам». По мнению процитированного автора, важно выяснение степени христианизации чеченцев и ингушей. Он писал, что по поводу упрочения христианства в народе сложились две альтернативные позиции: христианство – господствующая и, наоборот, неукоренившаяся форма религии до принятия местным населением ислама в недавнем прошлом [15].

В 60-х годах XX в. чеченский этнограф А. И. Шамилев писал о сохранении на территории Чечено-Ингушской АССР христианских памятников [17, с. 425].

Целенаправленное изучение распространения христианства среди чеченцев никогда не осуществлялось, а, стало быть, представляют собой интересную научную задачу. В контексте сказанного очевидно, что распространение ислама было не было однозначным, оно проходило во времени достаточно длительно, сложно, противоречиво, преодолевая языческие компоненты, одолевая влияние христианства, которое оказывалось на горцев Кавказа через Грузию.

Анализируя современную духовную культуру чеченцев, важно выделить в ней, состоящую из разнородных компонентов, образующую некую эклектическую, гетерогенно образованную структуру. Если в качестве ядровых компонентов сегодня занимает ценности ислама, признание единобожия, а также соответствующая ритуальная практика, то в ней исторически присутствовали как доминантные языческие и христианские компоненты, вытесненные на периферию этой культуры. Так, в языческой культуре чеченцев верховное божество называлось Диэла, а в исламе Бог имеет название Аллах, но в обыденной жизни людей часто эти названия отождествляются.

О влиянии грузинской народной культуры на чеченцев свидетельствуют такие совпадения. Так у чеченцев пятый день недели – пятница называется *пIераска*, а на грузинском – *параскэви*, воскресенье на чеченском – *кIиранде*, когда на грузинском звучит – *квира*. грузинском звучит – *квира*. Влиянием христианства можно объяснить некоторые языковые данные в чеченском и ингушском языках. В этих языках заимствованными из грузинского является такая христианская религиозная терминология, как крест – «*джавар*», ад – «*джожахати*», рай – «*ялса-мани*».

Процесс утверждения ислама в культуре чеченцев – процесс длительный, который сопровождался борьбой против языческих компонентов, противодействия православной церкви, которая в XVIII в. предпринимала меры по христианизации горцев – осетин, ингушей,

чеченцев, кабардинцев. Этот процесс подробно описан П.Г. Бутковым в его Материалах по новой истории Кавказа. В последней трети XVIII века в связи с деятельностью шейха Мансура началось утверждение шариата среди этих народов, которое было вызвало упорное сопротивление русской церкви и правительства. Широкая шариатизация чеченцев и дагестанцев произошла в период деятельности Шамиля (1834-1859).

Важным компонентом в традиционной духовной культуре чеченцев занимают различного рода суеверия, которые характерны и других народов Кавказа. Они цепко сохраняются в их поведении и мировосприятии. сохраняются в их поведении и

мировосприятию. Однако, современная исламская культура, усиление ислама среди чеченцев способствуют их преодолению. Мусульманское духовенство решительно осуждают тех, кто придерживаются языческих обрядов, разоблачают их «безбожную» деятельность и принуждают отказываться от суеверий, которых они придерживаются. Часто «язычники» разоблачаются по телевидению, принуждая признавать, что ими совершаются греховные, антиисламские деяния.

Библиографический список

1. Окунчаев Ш.З. Хождение нахов к Пророку. Интернациональный Союз писателей, 2020.
2. Акаев В.Х., Акаев А.В. Современное состояние ислама на Северном Кавказе: противоречия традиций и «новаций» // Религиозный фактор и его роль в общественно-политической сфере общества: реальность и перспективы. Сборник материалов VIII Всероссийской конференции / Ответ. ред.: проф. Авшалумова Л.Х., доц. Абасова А.А. – Махачкала: АЛЕФ, 2021.
3. Агатангелос. История Армении. Пер. с древнеарм., вступ. статья и комментарий К.С. Тер-Давтян и С.С. Аревшатын. – Ер., Наири, 2004.
4. Каланкатуаци Мовсэс. История страны Алуанк. – Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1984.
5. Шавхелишвили А.И. Архитектурные памятники средневековья и исторические места, связанные с гражданской войной в Чечено-Ингушетии [Текст]. – [Грозный] : Чеч.-Инг. кн. изд-во, 1966. – 52 с. (В помощь учителю / М-во просвещения Чечено-Ингуш. АССР).
6. Акаев В.Х. Христианство в Чечне // Чеченцы. – М.: Наука, 2012.
7. Русско-чеченские отношения. Вторая половина XVI-XVII вв. Сборник документов. 2-е издание. – Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2019.
8. Броневский С.М. Новейшие географические и исторические известия о Кавказе. – М., 1823.
9. Берже А.П. Чечня и чеченцы. – Грозный, 1991.
10. Далгат Б.К. Родовой быт и обычное право чеченцев и ингушей. Исследование и материалы 1892-1894 гг. – М.: ИМЛИ РАН, 2008.
11. Ипполитов А.П. Этнографические очерки Аргунского округа // Сборник сведений о кавказских горцах. – Тифлис, 1868. – Вып. I.
12. Лаудаев У. Чеченское племя // Сборник сведений о кавказских горцах. – Тифлис, 1872. – Вып. VI.
13. Джанашвили М.Г. Известия грузинских летописей и историков о Северном Кавказе и России // Поэма Алгузиани. – Тбилиси, 1897.
14. Попов И.В. Ичкерия (историко-топографический очерк) // Сборник сведений о кавказских горцах. – Тифлис, 1870. – Вып. IV.
15. Семенов Н. Туземцы Северо-Восточного Кавказа. – СПб., 1895.
16. Мужухоев М.Б. Средневековая материальная культура горной Ингушетии (XIII-XVII вв.). – Грозный: Чечено-Ингуш. кн. изд-во, 1977.
17. Шамилев А.И. К вопросу о христианстве у чеченцев и ингушей. // Известия Чечено-Ингушского научно-исследовательского института. – Грозный, 1963. – Т. 3. – Вып. 1.

Akaev Vakhit H.

Doctor of Philosophy, Professor of GGNTU,
Academician of the Academy of Sciences of the Chechen Republic,
G.N.S. of the Department of Humanitarian Studies of the KNII RAS,
Grozny

**SYNCRETIC CHARACTER OF THE SPIRITUAL CULTURE OF CHECHENS:
INTERRELATION OF CHRISTIAN AND ISLAMIC VALUES
IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF GEORGIA**

Abstract

The spiritual culture of the Chechen ethnic group is a complex, heterogeneous phenomenon, absorbing heterogeneous elements that have been historically formed. It forms a complex system consisting of heterogeneous spiritual elements, including heterogeneous religious beliefs. And among them, for example, are pagan and Christian elements, as well as the values of Islam, which were mastered by the people during a long historical, cultural, and civilizational development.

The influence of Christianity on the Chechens occurred through Georgia, with which they had close economic, political and cultural contacts. Being under the spiritual, cultural and political influence of Georgia, some mountain Chechens underwent Christianization, but with its weakening they returned to archaic beliefs, and later they underwent Islamization, which was centuries-old and was accompanied by the displacement of pagan and Christian components present in their spiritual culture.

In general, the evolution of the spiritual culture of the Chechens is such that it included heterogeneous pagan, Christian and Islamic components, forming a syncretic system. At the present stage of its development of the spiritual culture of Chechens, there is a tendency to strengthen the values of Islam, displacing other spiritual and cultural elements. The purpose of the study is to identify the features of the relationship between Christianity and Islam in the complex syncretic spiritual culture of Chechens.

Keywords: North Caucasus, Vainakhs, Chechnya, South Caucasus, Georgia, ancient tribes, modern peoples, spiritual culture, Christianity, Islam, type, tukhum, syncretism, Chechen people and Christianity, Chechen people and Muslims.

Алигаджиева Альфия Р.

Дагестанский государственный технический университет.
Махачкала, Россия

ФОРМУЛЫ РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА БЕЖТИНСКОГО ЯЗЫКА

Свой доклад я хочу начать со знаменитой фразы академика Гаджи Гамзатовича Гамзатова: «Притчей во языцех стало дагестанское многоязычие. Иной из читателей может иронически заметить: вот опять о своей «стране гор и горе языков». Но как быть, если страна эта именно такая, если у неё действительно много гор и много языков, если на относительно небольшой – в 50 тыс. кв. км. – территории этой страны с населением около 2 млн. человек, обитает более 30 народностей, говорящих на разных языках и принадлежащих к различным этноязыковым общностям – кавказской, тюркской, индоевропейской, что составляет около четверти общего числа народностей современной России?» [1, с. 14]». Большая часть из более 30 дагестанских языков на сегодняшний день находятся под серьезной угрозой исчезновения. У лингвоэкологии дагестанских языков множество нерешенных проблем.

Наиболее актуальной, пожалуй, является реальная угроза исчезновения бесписьменных языков.

Согласно данным атласа языков ЮНЕСКО (Atlas of the World's Languages in Danger) под угрозой исчезновения находится более 25 миноритарных языков Дагестана [2]. Среди них и бесписьменный бежтинский язык, который относится к цезской (или по другой терминологии – дидойской) подгруппе аваро-андо-цезской группы дагестанских языков. Самоназвания бежтинцев – *бежкъас* (ед. ч.) «бежтинец» и *бежкъаса* (мн. ч.) «бежтинцы» восходят к названию самого крупного селения, в котором проживают бежтинцы – с. Бежта. Бежтинский этнос представлен тремя группами: это – бежтинцы, тлядальцы и хашархотинцы, проживающие, соответственно, в сёлах Бежта, Тлядаль и Хашархота Бежтинского участка Цунтинского района Республики Дагестан. Часть бежтинцев – переселенцев проживает на плоскости в населенных пунктах Бабаюртовского, Кизлярского и Тарумовского районов Дагестана. Незначительная часть (по данным переписи 2006 года – 700 человек) проживает в Кахетии в Кварельском муниципалитете Грузии. Бежтинский язык соответственно состоит из трех диалектов: собственно бежтинского, тлядальского и хашархотинского. По данным Всероссийской переписи 2010 года общее число бежтинцев составляло около 6,8 тыс. человек, из которых в России проживали 6072 человека. Однако здесь следует отметить, что в большинстве случаев официальные сведения по языкам коренных этнических меньшинств и числу их носителей отличаются от действительных цифр [3]. Невозможно не согласиться с Б. М. Атаевым, который полагает, что «... определение истинного количества носителей миноритарных языков Дагестана нужно осуществлять силами лингвистов, разграничивая социально-политические и научные аспекты» [Там же].

Бесписьменный бежтинский язык – один из миноритарных дагестанских языков, находящийся под угрозой исчезновения. Документацию миноритарных языков К. Леман [4, с. 181] определили как первоочередную задачу современной лингвистики. Особый интерес не только для лингвистики, но и для этнографии представляют этнически маркированные этикетные формулы, обслуживающие бытовой дискурс. Этикетные формулы в бежтинском языке представлены различного рода афоризмами, пожеланиями добра, проклятиями, пожеланиями зла, которые часто используются для установления и поддержания контакта, для придания речи выразительности, для выражения благодарности и т.д. Бежтинские благопожелания и злопожелания представлены небольшими по объему речевыми формулами, которые применяются в повседневном общении по самым различным поводам.

Формулы речевого этикета сопровождают человека всю жизнь, начиная с самого рождения. Новорожденному у бежтинцев принято желать, чтобы он был похожим на родителей:

Ийо-аболь энлъейа ахъала!

«Пусть будет похожим на родителей (букв. «на мать-отца»!).»

вариант:

Аболь релъарабла оьждаь бāхъала!

«Пусть мальчики родятся похожие на отца!»

Ийоль релъабла кибба бāхъала!

«Пусть девочки родятся похожие на мать!».

В этом благопожелании содержится не только пожелание для новорожденного, но и скрытый комплимент родителям ребенка.

Как правило, новорожденному желают физическое здоровье, например:

Ална лага рекъараб ахъала!

«Пусть родится (физически) полноценным!», букв. «Пусть родится семь частей тела соединенным!».

Учитывая суровые природные условия региона проживания бежтинцев, физическое здоровье элементарно необходимо для выживания.

Однако, согласно неписанным законам горского этикета, физическое здоровье неполноценно без морально-этических качеств, поэтому не менее распространенным является пожелание высокой нравственности – имана (веры), например:

*Иман-анкълo гaьгьийo зoгъaлa,
Ургъел-пикрoлaлcо зoгъaкъaлa!*

«Пусть будет рожденным с верой и умом,
Пусть не будет рожденным для горя и недобрых раздумий!».

Ум, так же как и нравственность в горах ценится больше материального достатка, например:

Анкълoлaкъa oнкъo-тoхъ, kлeтlо-цaццo бaтlа йoвaл йикъe!

«Храни мудрость и рассудительность (букв. «Познай и храни мудрость, умей различать плохое и хорошее!»).

Уважение к родителям и вообще ко всем взрослым – это основа основ горского этикета. Человек, который не уважает, не ценит родителей, никогда не получит признания у горцев. Поэтому уважение к родителям и сохранение фамильных традиций занимает важное место в горском этикете, что также отразилось в благопожеланиях, например:

Ийo-aбoл ургъeллилcо зoгъaкъaлa!

«Пусть не родится приносящим для родителей (букв. «матери-отца») горе и печаль!»;

Ийo-aбoc гьyьрмaьт цlуми бoгъцaс aхъaлa!

«Пусть станет берегущим уважение родителей!»;

Ийo-aбoc гьинo йoхийo йaхъaлa!

«Чтоб в жизни держались родительской тропы!».

Горский этикет требует не только уважения старших, но и доброе отношение к младшим, что отразилось в речевой формуле-поучении:

Укъaс aдaб бoвa, итlиnаснa тlалaб бoвa!

«Старшего уважай и младшего опекай!».

Традиционно молодоженам желают:

Оьжoь гaьчлeл билlоnа гьинхлъaкъaлa, кид гaьчлeл ийoнa гьинхлъaкъaлa!

«Чтоб без сына и дом не оставался, чтоб без дочери и мать не оставалась!».

Как считает М. Ш. Халилов, внесший огромный вклад в исследование бежтинского языка: «Весьма важным моментом является то, что определенная часть благопожеланий бежтинским языком усвоены из аварского литературного языка в виде калек и полукалек (авар. *Нух битлаги!* бежт. *Гьино биджи йахъала!* «Счастливого пути!») [5, с. 340]. Как нам представляется – совпадающие формально и содержательно речевые формулы не обязательно являются заимствованиями. Родственные этносы, проживающие в одинаковых природно-климатических условиях, с одинаковой историей, вероисповеданием, культурными традициями, одинаково воспринимают окружающий физический мир и одинаково вербализуют (интерпретируют) его. Поэтому в близкородственных языках много общих этикетных формул, которые свидетельствуют об общности языковой картины мира данных этносов.

Так, много одинаковых с другими аваро-андо-цезскими этносами этикетных формул – выражений соболезнования у бежтинцев, например:

бежт. *Бувагъoвaл aьржaьм нилlалa, чlагoвaблaл сабру нилlалa!*

авар. *Хваразе алжан кьейги, чlагoязе сабру кьeги!*

«Пусть умершим достанется рай, а живым – терпение!».

бежт. *Бувагъoвaл aьржaьм нилlалa, чlагoвaблaл сахлъи нилlалa!*

авар. *Хваразе алжан кьейги, чlагoязе сахлъи кьeги!*

«Пусть умершим достанется рай, а живым – здоровье!».

Совпадают также ответные добропожелания родственников покойного в адрес пришедших на соболезнование:

бежт. *Миже иллаъ гухъилло хаъбаъ аържаъммиъ зогъала!*

авар. *Нежер гъаниб чIараб хIетIе алжаналъуб чIезеяб батаги!».*

«Нога, переступившая наш порог, пусть вступит в рай!».

бежт. *Миже иллаъ багъойо хаъбаъ аържаъммиъ кези бахъала!*

авар. *Нежер гъаниб чIараб хIетIе алжаналъуб чIаги».*

«Нога, переступившая наш порог, пусть будет в раю!».

В статье М. Ш. Халилова и З. М. Алиевой [6] также наглядно демонстрируется сходство как структурное так и семантическое речевых формул бежтинского и близкородственного чамалинского языков.

В бежтинской этнической культуре принято осуждать такие качества как жадность, скупость, о чем свидетельствует такое пожелание (зла):

Бахилаблис боцIи цIо йенкъена бекIала!

«Пусть имущество скупого в огне горит!».

Осуждаются такие низменные качества как лжесвидетельствование или наговор, сплетни, например:

Гаяччохъ жо нисовâс миц хъохъала!

«Кто лжесвидетельствует, у того пусть язык отсохнет!».

О гостеприимстве бежтинцев свидетельствует пожелание:

Гъобол гаяччохъ водо йегъкъала (//йонкъâкъала)!

«Пусть не будет дня без гостей!»

В качестве утешения тем, кто испытан горем, бедой и другими неприятностями, употребляется пожелание (добра):

Бегъйо анкъобана кирилал чахна зогъала!

«И увиденные страдания пусть запишут во благо!».

Этноокрашенной, характерной только для бежтинского языка является добропожелание, произносимое, когда у детей вырывают молочные зубы:

Анкъис мигъдолас, гедис гаъжохъдолас йахъала!

«Чтоб твой новый зуб стал как хвост у мыши и как клык у кошки!».

Как правильно отмечает М.Ш. Халилов: «Как и в других дагестанских языках, в бежтинском языке имеется большое количество фразеологических, паремиологических единиц и фольклорно-этнографических выражений. Естественно, источником этих единиц является языковой, фольклорный и этнографический материал бежтинцев» [5, с. 6].

В бежтинском языке наряду с пожеланиями добра активно используются проклятия или пожелания зла. Самое страшное пожелание зла – это пожелание бездетной жизни и смерти мужчин рода, например:

Биллоъ тицIийо йен хелло сукIо ахъакъâла!

«Пусть дома не окажется человека, который подпоясывается!» (речь идет о мужчине).

ЛIон вакъа акъал нуцIала ми!

«Чтоб тебя на носилках принесли!», «Да, принесут [твой] труп на носилках!».

Все бежтинские проклятия М.Ш. Халилов дифференцирует на «религиозные, родовые, бытовые, родительские, семейные, а также проклятия-заболевания от проклятий и т.д. В свою очередь, все эти перечисленные проклятия можно разделить на две большие группы: умышленные и неумышленные. В бежтинском языке наиболее часто встречаются религиозные и бытовые проклятия. В родительских проклинаниях довольно часто встречаются неумышленные проклятия» [5, с. 346]. Самым страшным считается проклятие матери в адрес детей:

Дие хагъойо гъин гъаьраьм йахъала!

«Да проклинаю тебя грудным молоком, которым я тебя вскормила!» букв. «Чтоб молоко матери стало тебе недозволенным!»).

Также и религиозное проклятие:

Жуьржаьгълила цюь эндола гъаьгъаьлаьлаь гъадрилаь эклелала ми!

«Да чтоб тебя палили на горящих углях адского пламени!» *Жуьржаьгълис цю дул!*

«Огонь ада тебе!».

Поэтому изучение формул речевого этикета не только раскрывает структуру языка, но и расширяет знания о культуре и обычаях этноса-носителя языка. Экспрессивные речевые формулы (добропожелания и злопожелания) наиболее концентрированно репрезентируют языковую картину мира того или иного этноса.

Список литературы:

1. Гамзатов Г. Г. Язык – душа и имя народа // Языки Дагестана. Махачкала – Москва, 2000. С. 13-17.
2. Atlas of the World's Languages in Danger. Editor: Moseley, Christopher. Note: third edition; Paris: UNESCO, 2010.
3. Атаев Б. М. Миноритарные языки Дагестана: состояние и перспективы. – Махачкала, 2012.
4. Леман К. Документация языков, находящихся под угрозой вымирания // Вопросы языкознания. – 1996. № 2. С. 80-81.
5. Халилов М.Ш. Язык, фольклор и этнография бежтинцев. – Москва: Институт перевода Библии, 2017. – 604 с.
6. Алиева З.М., Халилов М.Ш. Сравнительный анализ благопожеланий и проклятий бежтинцев и чамалинцев // Филология: научные исследования. – 2020. – №11. – С. 129 – 137. DOI: 10.7256/2454-0749.2020.11.34211.
7. URL: http://www.e-notabene.ru/pfni/article_34211.html.
Большая часть анализируемых в статье (докладе) речевых формул взяты из монографии М. Ш. Халилова «Язык, фольклор и этнография бежтинцев».

Aligadzhieva A. R.

Dagestan State Technical University.
Makhachkala

FORMULAS OF SPEECH ETIQUETTE OF THE BEZHITA LANGUAGE

Abstract

The unwritten language of Bezhta is one of the minority Dagestan languages, which is under the threat of extinction. Documentation of minority languages K. Lehman [1996: 181] defined as a primary task of modern linguistics. Ethnically marked etiquette formulas are of particular interest not only for linguistics, but also for ethnography.

Formulas of speech etiquette accompany a person all his life, starting from birth. First of all, they wanted the newborn to be like their parents: *Iyo-abol enleya akhala!* "Let him be like his parents!". This well-wish contains a hidden compliment to the parents of the child. Then an important factor – physical health, in the harsh conditions of the mountains – is a necessity for survival: *Alina laga rekarab akhala!* "Let him be born (physically) complete!". "Let the seven parts of the body be born united!". Physical health is inferior without moral and ethical foundations, therefore they also wish: *Iman-ank'lo gagiyo zog'ala, uryel-picrolalso zogak'ala!* "Let him be

born with faith, let him not be for grief and unkind thoughts!". Respect for parents and the preservation of family traditions occupy an important place in mountain etiquette, which is also reflected in good wishes: *Iyo-abol uryellilso zogāk'ala!* "Let not be born bringing grief and sorrow to parents!"; *Iyo-abos gyurmat tslumi bogtsas akhala!* "To become guarding the respect of parents!"; *Iyo-abos gyino yohiyo yakhala!* "So that in life they keep the parental path!".

The most important wish to those who left this world is eternal paradise, and to relatives – patience: *Buvagovāl arzham nillala, chlagovablāl sabr nillala!* "Let the dead get paradise, and the living – patience!".

The study of the formulas of speech etiquette not only reveals the structure of the language, but also expands knowledge about the culture and customs of the ethnic group-native speaker.

Leman K. Documentation of languages under threat of extinction// Questions of linguistics. – 1996. – No. 2, – S. 80-81.

Keywords: Bezhta, compliment, modern linguistic, knowledge.

ნუგზარ ანთელავა

ჩერქეზული (ადიღური) კულტურის ცენტრი
თბილისი, საქართველო

ისტორია და მითი ფ.-რ. ანკერსმიტის ფილოსოფიურ-ისტორიულ კონცეფციაში

ისტორიისა და მითის, ისტორიზმისა და მითოლოგიური (მითოპოეტური) მსოფლ-მხედველობის შეპირისპირება მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს თანამედროვე ჰუმანიტარულ, მათ შორის ფილოსოფიურ, ლიტერატურაში.

„ისტორიული – მითოლოგიური“ დიქტომიის ფარგლებში მითი და ისტორია მოიაზრება, როგორც: 1) დროის აღქმის განსხვავებული წესები; 2) კულტურისა და აზროვნების განსხვავებული ტიპები; 3) წარსულისა და მომავლის შესახებ თხრობის განსხვავებული ტიპები (პივოევი: 1991, 111).

ტრადიციული დიქტომია „ისტორიული – მითოლოგიური“ თანამედროვე ლიტერატურაში სულ უფრო ხშირად ხდება კრიტიკული გადააზრების საგანი. ისტორიისა და მითის დაპირისპირება, როგორც მსოფლგაღქმის ალტერნატიული და შეუთავსებელი წესებისა, საშუალებას არ იძლევა, აღვწეროთ და კონცეპტუალურად გავიაზროთ ისტორიული და მითოლოგიურის ურთიერთკავშირი, რაც ნებისმიერ კულტურაში ფიქსირდება, აგრეთვე, ავხსნათ, ისტორიული აზროვნების გავრცელების კვალდაკვალ, რატომ ხდება ისტორიის მითოლოგიზირება.

ჰოლანდიელმა ფილოსოფოსმა, გრონიგენის უნივერსიტეტის პროფესორმა ფრანკ-ლინ რუდოლფ ანკერსმიტმა ერთ-ერთმა პირველმა დასვა აღნიშნული დიქტომიის რადიკალურად გადააზრების აუცილებლობის საკითხი, გვიჩვენა რა საზოგადოებრივი ცნობიერების ამ ფორმებისა და დისკურსის ტიპების განუყოფლობა და ურთიერთგანპირობებულობა.

ამ ამოცანამ იგი როგორც ისტორიულის, ისე მითოლოგიურის სპეციფიკურობის შესახებ ტრადიციული წარმოდგენების ტრანსფორმაციის აუცილებლობამდე მიიყვანა.

ანკერსმიტი უარყოფს გავრცელებულ „ეპისტემოლოგიურ“ განმარტებას მითის, როგორც ილუზორული, ფანტასტიკური ამბისა. მისთვის მითი დისკურსის განსაკუთრებული ტიპია, რომელიც კულტურასა და ადამიანის ყოფიერებაში გარკვეულ ფუნქციებს ასრულებს. მითი წარმოადგენს ამბავს/თხრობას, რომლის საგანია თავდაპირველი, საწყისი და ისტორიამდელი. მითი მოგვითხრობს ისტორიამდელ საწყისსა და ამ საწყისიდან ადამიანის, სახელმწიფოს, სიციალური ინსტიტუტებისა და სხვათა

წარმოშობაზე. ამ თვალსაზრისით, როგორც მითოლოგები მიუთითებენ, ყოველგვარი მითი ეტიოლოგიურია (მელეტინსკი: 1990, 634-640; ნეკლიუდოვი: 2000, 17-38).

მითოლოგიური მოთხრობა, როგორც თხრობა ადამიანისა და საზოგადოების „საწყის“ და „ბუნებრივ“ მდგომარეობაზე, ოდენ არქაული შეგნებისა და არქაული კულტურის ატრიბუტს არ წარმოადგენს. ანკერსმიტს არ აინტერესებს სამყაროს მითოლოგიური ხედვიდან ისტორიულზე გადასვლის, მითიდან ისტორიის „ემანსიპაციის“ პროცესი. მის მიერ მითი განიხილება, არა როგორც ისტორიული თვალსაზრისით კულტურის პირველი ფორმა, რომელიც შემდეგში უფრო რთული და დიფერენცირებული ფორმებით (რელიგიით, ფილოსოფიით, მეცნიერებით) იცვლება, არამედ როგორც დისკურსის გარკვეული ტიპი. დისკურსის ისტორიული და მითოლოგიური ტიპების ანალიზი და შედარება ხდება არა „მსოფლიო ისტორიის“ სპეკულაციურად კონსტრუირებული სქემების კონტექსტში, არამედ ადამიანური არსებობის კონტექსტში, რის განუყოფელ მახასიათებლად გვევლინება ტემპორალობა (ადამიანის მიერ წარსული, აწმყო და მომავალი დროების განცდა). თხრობის მითოლოგიური ტიპი წინ არ უსწრებს ისტორიულ შეგნებასა და ისტორიის აღწერის დისკურსს „მსოფლიო-ისტორიული პროცესის“ მასშტაბში, არამედ წარმოადგენს მის სტრუქტურულ, ინვარიანტულ მახასიათებელს (ბარგი: 1987).

რას წარმოადგენს მითი, როგორც თხრობის ფორმა და დისკურსის ტიპი? მითოლოგიური შეგნების ყურადღება მუდამ მიპყრობილია მიჯნას/საზღვარს: ქაოსსა და კოსმოსს, სიკვდილსა და უკვდავებას, ადამიანურსა და ღვთაებრივს შორის. მითი ესაა პასუხი კითხვაზე, როგორ ხდება საზღვრის გადალახვა. მითი არის თხრობა საწყისზე, თავდაპირველზე, წარმოშობაზე (გენეზისზე) და საზღვრების გადალახვაზე. მითი გვიამბობს იმის შესახებ, ქაოსიდან როგორ წარმოიქმნება წესრიგი (კოსმოლოგიური მითები), საწყისი, სამოთხისეული მდგომარეობიდან როგორ გადადის ადამიანი დაცემულ, მიწიერ მდგომარეობაში, პირველყოფილი მთლიანობის, ანუ ანდროგინული მდგომარეობიდან განყოფილ მდგომარეობაში. ეს ჩამონათვალი შეიძლება გაგრძელდეს თანამედროვე „მითებამდე“, რომლებიც გვიამბობენ ცხოველური მდგომარეობიდან ადამიანურ მდგომარეობაში გადასვლაზე (მითი „ევოლუციის“ შესახებ), ისტორიამდელი მდგომარეობიდან – საკუთრივ ისტორიაზე (მარქსისტული მითი კომუნიზმზე), „ბუნებრივი“, სახელმწიფომდელი მდგომარეობიდან სამოქალაქო მდგომარეობაზე (ლიბერალური მითი სახელმწიფოს შესახებ). სამყაროს, ადამიანის, სოციალური წესრიგის საწყისებზე (წარმოშობაზე) თხრობა არ შეიძლება იყოს ისტორიული, იგი შეიძლება მხოლოდ მითოლოგიური იყოს.

„მითისა და ისტორიის“ პრობლემის გააზრებაში ანკერსმიტისათვის გზამკვლევი გახდა ინგლისელი ანთროპოლოგის, ვიქტორ ტერნერის, გამონათქვამი: „მითები მოგვითხრობენ წარმოშობის შესახებ, მაგრამ საწყისს გარდამავალ სიტუაციებში იღებენ“ (ანკერსმიტი: 2007, 495). მოცემულ თეზისს ანკერსმიტი ორი მიმართულებით განიხილავს: ეს არის მითის ისტორიზაცია და ისტორიის აღწერის მითოლოგიზაცია. ერთი მხრივ, ფიქსირდება მითის, მითოლოგიური თხრობის ისტორიული ხასიათი და ისტორიული განპირობებულობა, მეორე მხრივ, მითი ისტორიის აღწერის წყაროდ და საფუძვლად მიიჩნევა.

ფილოსოფიურ-ისტორიული რეფლექსიის კონტექსტში ძირითად საზღვარს, რომელიც მითშია მოცემული, წარმოადგენს საზღვარი ისტორიამდელ და ისტორიულს, მითის „საწყის“, „საკრალურ“ დროსა და ისტორიის „პროფანულ“ დროს, მითოლოგიურ, არაისტორიულ, „ქაზი-ბუნებრივ“ წარსულსა და იმ ისტორიულ მსოფლიოს შორის, რომელშიც ჩვენ ვიმყოფებით. „მითები, – წერს ანკერსმიტი, – ცვალებადი სამყაროსაგან, რომელშიც ამ მომენტში ჩვენ ვცხოვრობთ, გამოყოფენ ისტორიამდელ მუდმივ და ქაზი-ბუნებრივ სტაბილურობას“ (ანკერსმიტი: 2007, 496). ნებისმიერი მითის ცენტრში დგას თხრობა „ქაზიბუნებრივ“, „სამოთხისეულ“, წინარეისტორიულ მდგომარეობაზე. მითიდან – ისტორიაზე, დროის მითოსური განცდიდან – ისტორიულზე, „ისტორიამდელიდან“

საკუთრივ ისტორიულზე გადასვლა არ უნდა გავიგოთ, როგორც ერთჯერადი ვითარება. ეს გადასვლა თვით ისტორიისთვისაა იმანენტური და წარმოადგენს ისტორიის აღწერის შესაძლებლობის, როგორც ასეთის, ტრანსცენდენტულ პირობას. საზღვარი წინარეისტორიას, მითსა და საკუთრივ ისტორიას შორის, ყოველთვის თვით ისტორიაში ჩნდება, ისტორიული აღწერის მეშვეობით.

ანკერსმიტის აზრით, მითოლოგიურსა (წინარეისტორიულსა) და ისტორიულს შორის საზღვრის მექანიზმის როლში, გვევლინება „დიადი ისტორიული გამოცდილება“ (დიომინი: 2016, 19-30). ისტორია გულისხმობს ისტორიამდელ საწყისს, მაგრამ ეს საწყისი ყოველთვის ისტორიულ დროშია ფესვგამდგარი. „ცივილიზაციის ცხოვრებაში, -აღნიშნავს ანკერსმიტი, – არ არსებობს ისტორიზაციისა და ნარატივიზაციის უფრო მძლავრი ქარიშხლები, ვიდრე მომენტები, როდესაც იგი თავისი მითოსური სტადიიდან ისტორიულ დროში გადადის. ამ გადასვლაზე შეიძლება ვიამბოთ არა ოდენ მითოსური ნარატიული ისტორია, არამედ, უფრო მეტი, თვით დროის წარმოშობის ისტორიაც. ამ აზრით, მითი ნებისმიერი ისტორიისა და ნებისმიერი ნარატივის შესაძლებლობის პირობას წარმოადგენს“ (ანკერსმიტი: 2007, 497).

აღნიშნული ფილოსოფიური პრობლემისადმი ანკერსმიტისეული მიდგომის ორიგინალობა დიდწილად განპირობებულია მითოლოგიური წარსულის, როგორც მითოლოგიზირებული წარსულის გაგებით. მითოლოგიური („დეისტორიზებული“, ქვაზიბუნებრივი) წარსული იხსნება მხოლოდ ისტორიული გამოცდილებისა და ისტორიული ცნობიერების კონტექსტში. იგი ქვაზიბუნებრივი და ისტორიამდელი მდგომარეობის სახით მხოლოდ ისტორიზაციისა და ნარატივიზაციის პროცესში ვლინდება. ამ აზრით, მითი წარმოადგენს არა ისტორიის შესაძლებლობის უარყოფას, არამედ თვით ისტორიის აღწერის აუცილებელ სტრუქტურულ ელემენტს.

იხილავს რა მითოლოგიური ცნობიერების სტრუქტურას მენსიერებისა და დავიწყების ტერმინებში, ანკერსმიტი აღნიშნავს, რომ მითოლოგიური წარსული, ისტორიულისგან განსხვავებით, არ შეიძლება იყოს სუბიექტის ინდივიდუალური და/ან კოლექტიური მენსიერების პროდუქტი. ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ ისტორიული წარსულის დამახსოვრება ან გახსენება, შეუძლებელია გვახსოვდეს ან გავიხსენოთ ის, რაც ისტორიას, ისტორიულ დროს წინ უსწრებდა. იქ, სადაც ჩვენი მენსიერება (ინდივიდუალურიცა და კოლექტიურიც) უძღურია, წინა პლანზე მითი გამოდის. „მითოსური წარსული, – წერს ანკერსმიტი, – ისეთია, რომ იგი ჩვენს თანამედროვე რეალობაში არავითარ კვალს არ ტოვებს, მაშასადამე, ეს წარსულია, რომელიც ჩვენ სრულიად „დაგვავიწყდა“ (ანკერსმიტი 2007, 496-497). ე. ი. მითოლოგიური წარსული – ეს არის აწმყოს მოწყვეტილი წარსული, შეუძლებელია მისი ახლებურად გააზრება და ინტერპრეტირება, რამდენადაც ეს წარსული ჩვენთვის მიუწვდომელია. ანკერსმიტი აგრძელებს: „მითი ჩვენ აწმყოსგან სავსებით მოწყვეტილი წარსულის წინაშე გვაყენებს, და გვამცნობს ჩვენს თავდაპირველ იდენტობაზე, იმ იდენტობაზე, რომელიც ჩვენ არ გვახსოვს“ [ანკერსმიტი 2007, 497]. მითიური წარსული, რომელიც სოციალური სუბიექტის „თავდაპირველი“ იდენტობის თანხვედრილია, შეიძლება მხოლოდ დაკარგულის მოდუსში გაიხსნას, იმ სახით, რომ ჩვენ უკვე „დავკარგეთ და არ ძალგვიძს, ოდესმე დავიბრუნოთ“. იგი სოციალური სუბიექტის მიერ ნოსტალგიურად განიცდება.

ნოსტალგიურად განცდადი მითოლოგიზირებული წარსული ისტორიული დროის საზღვრებიდან მაინც გამოიყვანება, მაგრამ ეს ხდება თვით ისტორიზაციის პროცესში („დიადი ისტორიული გამოცდილების“ სიტუაციაში, თავისი უწინდელი იდენტობისგან მოწყვეტის სიტუაციაში სოციალური სუბიექტი ქმნის ისტორიულ ნარატივებს თავის წარსულზე, რითაც ეს წარსული მითოლოგიზირდება).

დიადი ისტორიული გამოცდილება, ტრავმატული ვითარების განცდა, რაც სუბიექტის უწინდელ იდენტობას კითხვის ქვეშ აყენებს, ისეთ მოვლენას იწვევს, რომელსაც ანკერსმიტმა „ისტორიზაციისა და ნარატივიზაციის ქარიშხალი“ უწოდა. „ამაღლებული

ისტორიული ვითარების პირობებში ინტენსიურ ისტორიზაციასა და ნარატივიზაციას, – წერს ანკერსმიტი, – შეუძლია წინმსწრები პერიოდის ისტორიული იდენტობის სრული ანულირება და მისი შეცვლა სრულიად ახლით... იმ ადგილზე, რომელსაც უწინდელი იდენტურობა იკავებდა, ყალიბდება სიცარიელე, თავისებური ისტორიული ორმო, და მხოლოდ ისტორიზაციისა და ნარატივიზაციის ქარიშხალს შეუძლია შეგვახსენოს იმის თაობაზე, რაც ადრე იყო“ [ანკერსმიტი 2007, 497-498].

ამაღლებული ისტორიული გამოცდილების, როგორც იდენტობის ცვლის გამოცდილების, მაგალითის სახით ანკერსმიტს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ვითარება მოჰყავს. რევოლუციის გამოცდილება, როგორც ტრავმატული გამოცდილება, არის – წარსულსა და აწმყოს შორის, ინდივიდუალური თუ კოლექტიური სოციალური სუბიექტის წარსულ და ახალ იდენტობას შორის განხეთქილების გამოცდილება. მაგრამ ამ ვითარების ტრავმატული განცდა არა მარტო ახდენს ახალი იდენტობის კონსტიტუირებას, არამედ ახალ მსოფლწესრიგში წარსულს, უწინდელ იდენტობასაც ნათელს ფენს. ანგრევს რა ტრადიციულ წესრიგს, რევოლუცია მას იმავდროულად „სამუდამოდ გამქრალად“ წარმოაჩენს, ახდენს რა რევოლუციამდელი წარსულის მითოლოგიზირებას.

რევოლუცია, როგორც დიადი ისტორიული გამოცდილება, ხილულსა და გამჭვირვალეს ქმნის ჩვენს იდენტობას (რასაც ჩვენ უკვე არ წარმოვადგენთ, რაც ჩვენ სამუდამოდ დაკარგეთ) და ამკვიდრებს ახალ იდენტობას. უწინდელი იდენტობის, როგორც დაკარგული იდენტობის, შეცნობა/გაცნობიერება შეიძლება მხოლოდ ახალი იდენტობის პოზიციიდან, ხოლო ახალი იდენტობა ყალიბდება მხოლოდ ძველი იდენტობისგან განდგომის აქტით. საფრანგეთის რევოლუცია, როგორც ტრავმატული გამოცდილება და უწინდელ იდენტობასთან კავშირის გამწყვეტი, ერთი მხრივ, ამიშვლებს ძველ, რევოლუციამდელ წესრიგს ისტორიის აღწერის საგნის თვალსაზრისით, აღვიძებს ისტორიულ აზრს, აღძრავს, როგორც ანკერსმიტი შენიშნავს „ისტორიის აღწერის ქარიშხალს“, მეორე მხრივ, ისტორიის აღწერის პროცესში რევოლუციამდელი წესრიგი უცილობლად მითოლოგიზირდება, ანუ გადის ისტორიული დროის საზღვრებიდან, იდეალიზირდება და/ან დემონიზირდება.

ტრავმატული მოვლენის სახით განცდილი რევოლუცია ადიად ისტორიულ გამოცდილებაში ისტორიის ახალ ფურცლებს შლის, უფრო ზუსტად, ხდება საზღვარი საკუთრივ ახალ ისტორიასა და „წინარე ისტორიას“ (რომელიც მთავრდება და სამუდამოდ წარსულში რჩება) შორის. ამასთან, „წინარე ისტორია“ მითოლოგიზირდება, მიიჩნევა ქვაზიბუნებრივი, „თავდაპირველი“, „ძირეული“, ისტორიულად განუპირობებელი მდგომარეობის სახით. მაგრამ დიადი ისტორიული გამოცდილების სუბიექტს „მითოლოგიური და თავდაპირველი“ მიემართება მხოლოდ ნოსტალგიის მოდუსში, დაკარგვის მოდუსში. ქვაზიბუნებრივი მითოლოგიური წარსული იმ სახით გვეხსნება, რასაც ჩვენ უკვე არ წარმოვადგენთ. „ბუნებრივი მდგომარეობა“, რომელიც ასე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ახალი დროის სოციალურ-ფილოსოფიურ კონცეფციებსა და იდეოლოგიურ მსჯელობებში, ანკერსმიტის თანახმად, განსაკუთრებულ ნოსტალგიურ, დიადი ისტორიული გამოცდილების ობიექტს წარმოადგენს. სოციალური სუბიექტი ყოველ ჯერზე განიცდის „ბუნებრივ მდგომარეობას“, როგორც „უკვე დაკარგულს“ და „სამუდამოდ გამქრალს“. მითოლოგიური, ქვაზიბუნებრივი წარსულის ეს განცდა წარმოადგენს ისტორიის აღწერის მომენტს, რადგანაც ნებისმიერი ისტორია (ისტორიის აღწერა) საჭიროებს წინაისტორიას, თავისი საწყისისა და თავისი საზღვრების შემეცნებას.

მითოლოგიური წარსულის განმარტება, როგორც სოციალური სუბიექტის მიერ ნოსტალგიის მოდუსში (თავისი დაკარგული იდენტობის სახით) განცდილი ქვაზიბუნებრივი მდგომარეობა, თვალსაჩინოს ხდის ისტორიული ცნობიერების მთავარ პარადოქსს: რაც უფრო მეტად ისტორიზდება და ნარატივიზდება წარსული, მით უფრო მითოლოგიზდება და წარმოდგება, როგორც ქვაზიბუნებრივი და ისტორიამდელი. რაც უფრო შორს მიდის ისტორიზაციის პროცესი, მით უფრო მითოლოგიზდება წარსული, მით უფრო

გამოიყვანება მისი ფრაგმენტები ისტორიული ღრვის ფარგლებიდან და „თავდაპირველ“, „ბუნებრივ“, არაისტორიულ ვითარებად ცხადდება.

ამგვარად, მითოლოგიური თხრობა თავდაპირველსა და ბუნებრივზე, ისტორიული თხრობის ანტიუზას არ წარმოადგენს. მითი არ უარყოფს ისტორიის შესაძლებლობას, მაგრამ ადგილს იღებს ისტორიის აღწერის ჩრდილში და უკანა მხარეს. წარსულის მითოლოგიზაცია და ისტორიზაცია (ნარატივიზაცია) ერთი მედლის ორ მხარეს შეადგენს. ისტორიული მითოშემოქმედება ისტორიის აღწერის, როგორც ასეთის, სტრუქტურულად აუცილებელი ასპექტია.

ლიტერატურა:

ანკერსმიტი 2007 – Анкерсмит Ф.-Р. Возвышенный исторический опыт. Москва.

ბარგი 1987 – Барг М. А. Эпохи и идеи: становление историзма. Москва.

დიომინი 2016 – Дёмин И. В. Исторический опыт и идентичность субъекта в историософской концепции Ф. Анкерсмита // Ценности и смыслы, № 2 (42).

მელეტინსკი 1990 – Мелетинский Е. М. Общее понятие мифа и мифологии // Мифологический словарь. Москва.

ნეკლიუდოვი 2000 – Неклюдов С. Ю. Структура и функция мифа // Мифы и мифология в современной России. Москва

პივოვი 1991 – Пивоев В. М. Мифологическое сознание как способ освоения мира. Петрозаводск.

Nugzar Antelava

Professor

Circassian (Adyghian) Culture Center

Tbilissi, Georgia

THE PROBLEM OF RELATIONSHIP BETWEEN HISTORY AND MYTH

IN F.-R. ANKERSMIT'S CONCEPT

Abstract

The traditional dichotomy "historical-mythological" is becoming a subject of critical rethinking more and more often in modern literature. The confrontation between history and myth as alternative and incompatible worldview rules does not allow us to describe and conceptually understand the relationship between the historical and the mythological occurrences which is fixed in any culture, as well as to explain, following the spread of historical thinking, why history is mythologized.

Franklin Rudolph Ankersmit, one of the first to raise the issue of the need to radically rethink the mentioned dichotomy, showing the inseparability and inter-conditionality of these forms of public consciousness and types of discourse. This task led him to the need to transform traditional ideas about the specificity of both the historical and the mythological, and he concluded that the mythological narrative on the origin and natural was not the antithesis of the historical narrative. Myth does not deny the possibility of history, but it takes place in the shadow and on the back side of the description of history, i.e. mythologizing and historicizing (narrativization) of the past is two sides of the same coin. Therefore, historical mythmaking is a structurally necessary aspect of the description of history as such.

The paper discusses in detail all aspects of the F.-R. Ankersmit's concept.

Keywords: relationship, description, inseparability, conceptually.

ЭВЛИЯ ЧЕЛЕБИ О ПЛЕМЕНИ САДША-АБАЗА

Эвлия Челеби (1611–ок.1680) выдающийся турецкий путешественник XVII века, который за годы своих странствий, как в частном порядке, так на государственной службе, побывал во многих странах Европы, Азии и Африки. В своем многотомном сочинении «Книга путешествия» («Сейахатнаме») он оставил важные сведения о социально-экономической, политической и культурной жизни народов, населявших эти земли. При составлении своего труда, Эвлия опирался в основном на свои наблюдения, лишь иногда используя также исторические источники.

В 1641 году Эвлия Челеби с отрядом турецких войск прошел вдоль всего Черноморского побережья Кавказа и оставил довольно подробное описание местного населения. Он сообщает о местообитании и численности территориально-племенных групп, характер взаимоотношений между ними, описывает их хозяйственные занятия, социальный и политический строй, нравы, обычаи, одежду и вооружение; дает специальные описания их языков.

Кавказские земли, расположенные к югу и западу от Главного Кавказского хребта от Мегрелии до крепости Анапа Эвлия Челеби называет *Страной абазы*, или абхазов, и подробно перечисляет обитавшие здесь территориально-племенные группы. Среди них турецкий путешественник выделяет племя *садша*, имевшее собственный язык, отличающийся от абхазского, и приводит материалы этого языка.

Эвлия Челеби довольно точно определяет район обитания этого племени. По его словам, садша жили к северу от абхазского племени *арт* и к югу от черкесов, высоко в горах, не имея выхода к морю. По этим данным, локализация страны садша не составляет трудности. Точно известно, что арты проживали в районе современного Адлера. Земли к северу от гор Западного Кавказа занимали адыгские (черкесские) племена. Таким образом, племя садша нужно искать на южных склонах Главного Кавказского хребта, где-то между реками *Мзымта* и *Шахе*. Из более поздних источников известно, что в этом районе обитали *убыхи* и *садзы* (известные в грузинских письменных источниках под собирательным названием джиков). По всей видимости, их и надо считать потомками племени садша. Несомненно, что этнонимы «садша» и «садзы» – это две формы одного названия. Сведения о садша Эвлия Челеби получил, видимо, от абхазов, однако османской графикой (арабский алфавит с некоторыми модификациями), которой пользовался Эвлия Челеби, невозможно точно передать абхазское название этого народа – *садзцишва*, и потому у Эвлии Челеби получилось «садша».

Согласно «Книге путешествия» садша могли выставить 7000 храбрых воинов. Разумеется, речь идет о количестве боеспособных мужчин. Учитывая, что они составляли примерно пятую часть всего населения, можно предположить, что общая численность народа составляла около 35 тысяч человек.

Турецкий путешественник не случайно определяет численность населения по количеству воинов. В условиях феодально-племенной раздробленности взаимные набеги с целью захвата добычи и увода пленных были обычным делом. Однако было бы неправильно считать, что взаимоотношения между соседями сводились лишь к бесконечным вооруженным столкновениям. Их связывали также торгово-экономические, политические и культурные отношения.

По данным Эвлии Челеби, садша – жители гор, особенно были заинтересованы в мирных связях с приморскими абхазскими племенами. в первую очередь с артами, чтобы иметь возможность пользоваться их гаванями в торговых целях, где они покупали у иноземных купцов необходимые им товары (оружие, ткани, соль, изделия из железа), поставляя взамен продукты своего труда (основную статью экспорта составляли продукты скотоводства, охоты и бортничества), а также рабов, которых захватывали в набегах. Торговыми отношениями садша связаны были и с соседними черкесскими племенами. И здесь торг носил меновой характер.

К сожалению, в «Книге путешествия» ничего не сказано о развитии ремесел у садша, но зато сведения об этом можно встретить в описании других абхазо-адыгских племен. Так, по словам Эвлии абхазы сами производили многие предметы вооружения, хотя оружие в большом количестве поступало к ним из-за рубежа. Примером можно привести племя «осуваш» (Субаши), изготавливавшее луки, а также стрелы из кипарисового дерева, а в племени «камш» (хамыш), где проживали мастеровые-абхазы, вернувшиеся из Стамбула и Египта, производилось даже огнестрельное оружие¹. Исходя из этого можно предполагать, что садша, стоявшее примерно на том же уровне развития, было знакомо с домашним производством и некоторыми видами ремесел.

С научной точки зрения еще более значимыми являются материалы садзского языка, приводимые в «Книге путешествия». Сегодня уже никто в мире не говорит на этом языке. По сообщению Эвлии Челеби «садша-абаза», имея свой особый язык, свободно владели также абхазским и черкесским языками. «Книга путешествия» самый ранний источник, отмечающий существование садзской речи. Эвлия записал отдельные слова и фразы с соответствующим переводом². Сравнивая этот материал с другими абхазо-адыгскими языками, находим сходения как с абхазским, так и с черкесским языком, но есть и такие слова, которые не находят близких аналогий в родственных языках.

Надо полагать, что в XVII веке «садша» не были единственными носителями садзской речи. Вероятно, на диалектах этого языка говорили и некоторые другие «племена»³. Недаром пишет Эвлия: «Кроме этих языков [здесь] есть еще множество других, но я привожу только то, что сохранилось в моей памяти... Потому, что это очень сложные языки, напоминающие щебетание птиц. Воистину нужно обладать необыкновенным талантом и даром актёрского мастерства, чтобы разговаривать с народом абазы»⁴.

Далее в свете сведений Эвлии Челеби о языке садша, рассмотрим вопрос этнической принадлежности садзов и их ближайших соседей убыхов.

Не вдаваясь в подробную историю вопроса, скажем, что на этот счет существуют три основных мнения: одни авторы относят убыхов и садзов к абхазской этнической группе, другие адыгской, а третьи считают их остатком некогда многочисленной и самостоятельной общности, подвергшейся затем ассимиляции со стороны абхазских и адыгских племен.

Если не считать «Книгу путешествия» Эвлии Челеби, то первые сведения о языке садзов и убыхов относятся к XVIII веку. За прошедший период процесс их языковой ассимиляции абхазами и черкесами зашел довольно далеко, но среди простого народа все еще широко бытовал родной язык. Например, русский генерал Филипсон в середине XIX века писал о садзах: «Этот народ, говорящий чистым абхазским языком, имеет еще особенное наречье – асадзипсуа, не похожее ни на абхазский, ни на адыгейский язык. Мало-помалу оно приходит к забвению; им говорит иногда чернь и то как-бы украдкою от чужих людей. Вся нынешняя

¹ Эвлия Челеби. Книга путешествия. Т. 2. Стамбул, 1897, с. 104-106 (на османско-турецком яз.).

² Эвлия Челеби. Там же, с. 110.

³ Термином «племя» (аширет) в «Книге путешествия» обозначает как территориально-племенные сообщества, так и феодальные владения.

⁴ Эвлия Челеби. Указ. соч., с. 111.

земля убухов... принадлежала... абхамам (читай: садзам. – Г.А.), что и весьма вероятно, потому, что в настоящее время... следы недавнего завоевания очень заметны в этом участке... по всей земле убухов чернь знает асадзипсуа, о котором я выше говорил»¹.

Филипсон ошибается, считая, что распространение садзской речи по земле убухов связано с завоеванием первых вторыми. На самом деле, по-видимому, этот язык был таким же родным был для убухов, как и для садзов.

Сведения других авторов подтверждают это мнение. Например, русский ученый Л.Я.Люлье, хорошо знавший убухов, писал, что они имеют «свой особенный язык, несходный ни с языком адыге, ни с абхазским. Это ныне язык черни, употребляемый преимущественно между простолюдинами, жившими в горных ущельях и у берега моря. Это наречье выходит из употребления и со временем исчезнет. дворяне убухские все говорят адыгским языком, но многие из простолюдинов в этом крае... говорит также свободно на языке своих [южных] соседей [абхазов]². Большое значение имеют высказывания П.К.Услара, который первым научно доказал самостоятельность убухского языка. Он определяет его как самостоятельный, хотя и «агонизирующий» язык, «промежуточный» между абхазским и адыгским языками. Характеризуя словарный состав убухского языка, он указывал, что его лексика включает в себя множество лишь слегка переименованных адыгских и абхазских слов. «Но самостоятельность его, – подчеркивает далее Услар, – обнаруживается при самом поверхностном даже обзоре грамматических форм его»³.

Особого внимания заслуживает мнение компетентного ученого А.Н.Генко, который еще в 20-х годах прошлого века, тщательно изучив имевшиеся в его распоряжение материалы и, главное, широко используя сведения Эвлии Челеби по этому вопросу, пришел к выводу, что «в середине XVII века джикетские садша, и теперь еще именуемые по-абхазски сазуа (садзы. – Г.А.), говорили на убухском языке»⁴.

Теперь и мы обратимся к «Книге путешествия» и посмотрим, какие сведения можно найти там о языке садша?

О представителях этого племени Эвлия Челеби говорит, что, проживая между черкесами и абхамами, знают языки обоих народов, а кроме того имеют и свое собственное наречье, которое схоже с абхазским языком.

В другом месте Эвлия специально останавливаясь на языке садша, приводит для примера сначала количественные имена числительные (до 12), затем несколько слов и коротких предложений, и тут же дает их турецкий перевод. Сравнение этого материала с соответствующими данными адыгейского и абхазского языков дает возможность сделать вывод, что некоторые из этих слов ближе к адыгейской лексике, а некоторые к абхазской, но есть и такие слова, которым трудно найти параллели в вышеназванных языках.

В целом лексика этого языка кажется ближе к адыгейскому. Так, число 2 по Эвлии Челеби на языке садша произносится как «тока»⁵, а на адыгейском как «тыи». Вода – «бзы» на языке садша, а по-черкесски «псы». Зато создается впечатление, что грамматика языка садша ближе к абхазскому. Например, «не уходи» на языке садше будет «умка», а по-абхазски – «умца». Здесь префикс *у* означает *ты*, *м* – афикс отрицания, а *ка* – корень, означающий *уходит* (абх. *ацара* – идти). Совпадения с абхазским языком можно найти и в лексике. Например, Эвлия пишет, что «инжир» на языке садша – *лхмк*. Это разумеется

¹ Филипсон Г.И. Черкесы, абезы и адыге. – рукопись, составленная в 1854 г. Хранится в Российской государственной библиотеке в Москве.

² Цит. по А.Н.Генко. О языке убухов/ /Известия АН СССР, №3, Ленинград, 1928, с. 231.

³ Цит. по А.Н.Генко. Указ. соч., с. 239.

⁴ Генко Н.А. Указ. соч., с. 240.

⁵ Слова языка садша Эвлии Челеби записывал буквами османско-турецкого алфавита и, естественно, не мог избежать определенных искажений.

неточная передача произношения, но все же можно сблизить с абхазским названием инжира – *алахь*. Как выше указывалось к такому выводу пришел и Услар, изучивший по мере возможности убыхский язык. Подтверждают это и позднейшие исследования¹.

Наконец, рассмотрим и название садзского языка. По-абхазски он назывался *асадзипсуа* (букв. садзско-абхазский). Как отмечалось, еще Филипсон писал, что по всей земле убыхов знали язык асадзипсуа. Между тем, западные соседи убыхов, черкесы-*хакучи*, называли убыхский язык *абзабзы*, т.е. абазский/абхазский язык. И, наконец, сам Эвлия Челеби называет этот язык садша-абазским (абхазским), поскольку садша, как таковых, он причисляет к абхазской общности.

Таким образом, сведения Эвлии Челеби о языке племени садша, несмотря на ограниченность материала, имеют важное значение. Изучив эти сведения можно прийти к выводу, что садзы и убыхи, населявшие часть Западного Кавказа до 1864 года², говорили когда-то на одном языке – языке садша, как его называет Эвлия. Однако убыхи и садзы на протяжении веков испытывали сильное влияние своих более развитых и многочисленных северных (адыги) и южных (абхазы) соседей, и ареал распространения их языка постепенно сжимался. По мнению З.В. Анчабадзе: «В древние времена, как видно, предки садзов занимали более широкую область, распространяясь в частности и в южном направлении. На это указывает ряд фактов, прежде всего топонимического характера: географические названия с формой «рипш» (Дурипш, Гагрипш, Звандрипш, Гулрипш и др.) которые более всего встречаются именно в районе расселения садзов (Цандрипш, Гечрипш, Миклрипш и др.)... Важно отметить и то, что известное абхазское святилище Дыдрипш... в древности являлось, по всей вероятности, святилищем садзов. На это намекает абхазское предание, по которому первыми жрецами Дыдрипшского святилища были Садзба, т.е. садзы по происхождению, на что указывает их фамилия»³.

Ко времени путешествия Эвлии Челеби область распространения убыхско-садзского языка ограничивалась страной садша, примерно территорией между реками Шахе и Мзымта, а сами убыхи и садзы были трехязычными: наряду с родным языком знали еще абхазский и черкесский. Впоследствии процесс языковой ассимиляции зашел еще дальше, к началу XIX века убыхо-садзский язык был уже на грани исчезновения: на севере среди убыхов его вытеснял адыгейский язык, а на юге, среди собственно садзов (Гагра-Сочинский сектор), – абхазский. Переселение в Турцию (потеря исторической родины) – это «потрясение основ», нанесло последний удар по существованию этого языка. Убыхи и садзы скоро забыли родную речь. В середине XX века известный французский кавказовед Ж. Дюмезиль во всей Турции нашел лишь полтора десятка лиц, владевших убыхским языком. «Самому молодому из них, – пишет Дюмезиль, – скоро будет 60 лет, а через небольшое количество лет от убыхского языка останется лишь одно воспоминание»⁴.

Последний носитель убыхского языка, гражданин Турции Тевфик Эсенч умер в 1992 году; с его смертью язык садша вымер.

¹ *Инал-ипа Ш.Д.* Убыхи и их этнокультурные связи с абхазами/ *Его же.* страницы исторической этнографии абхазов, Сухуми, 1971, с. 273-278 и др.

² Так как садзы и убыхи (особенно последние) активно участвовали в Кавказской (русско-горской) войне (на Западном Кавказе пик военных действий приходится на 1830-1864 гг.), то после понесенного поражения, им было велено, под угрозой полного уничтожения, поголовно выселиться со своих мест в степные районы Северного Кавказа или же уйти в Османскую империю, выразившую желание принять кавказцев. Садзы и убыхи после многолетней войны с Россией, выбрали Турцию; в Кубанскую степь, где их ждал жесткий административный контроль, отправились только несколько десятков семейств.

³ *Анчабадзе З.В.* Очерки этнической истории абхазского народа. Сухуми, 1976, с. 35-36.

⁴ Цит. по Ш.Д. Инал-ипа. Указ. соч., с. 271.

Таким образом, по данным Эвлии Челеби, дополненными материалами XIX века, можно считать, что гипотеза Генко об идентичности садша (садзов) и убыхов находит свое подтверждение.

George Anchabadze

Professor

Tbilissi, Georgia

EVLIYA CHELEBI ABOUT THE SADSHA-ABAZA TRIBE

Abstract

The famous Turkish traveler of the 17th century, Evliya Chelebi or Çelebi, traveled along the Black Sea coast of the Caucasus in 1641 and left detailed information about the local population. Evliya Chelebi calls the Caucasian lands located to the south and west of the Main Caucasian Range from *Mingrelia* to the fortress of Anapa the *Country of Abaza*, or Abkhazians, and lists in detail the territorial and tribal groups that lived here. Among them, the Turkish traveler singles out the *Sadsha* tribe, which had its own language, different from the Abkhazian, and cites materials from this language.

According to Evliya Chelebi, Sadsha lived in the mountains, somewhere between the upper reaches of the *Mzymta* and *Shakhe* rivers. From later sources it is known that *Ubykhs* and *Sadzes* lived in this area. Apparently, they should be considered descendants of the Sadsha tribe.

Evliya Chelebi's information about Sadsha is especially valuable for science, since the Ubykhs and Sadzes were evicted from their homeland in 1864 following the results of the Caucasian (Russian-Caucasian) war. The last native speaker of their language died in Turkey in 1992.

In the 1920s. talented scientist A. Genko, who studied the materials at his disposal (including information from Evliya Chelebi), came to the conclusion that the Sadsha spoke the Ubykh language. The reports of Evliya Chelebi, supplemented by later materials, show that the Ubykhs and Sadzes had a common ancient language (the language of the Sadsha tribe), which by the middle of the 19th century was already on the verge of extinction. Sadzes and Ubykhs at that time were actually already trilingual: along with their native language, they knew the Abkhaz and Circassian languages.

Keywords: Evliya Chelebi, Sadsha, Abkhaz, Circassian.

Асадова Хадиджа Вели кызы

Национальный музей искусств Азербайджана

доктор философии по искусствоведению,

Азербайджан

ОБРАЩЁННАЯ К ЧЕЛОВЕКУ

Уважаемые дамы и господа! Прежде всего, я хочу поблагодарить организаторов, усилиями которых Грузия вновь демонстрирует своё гостеприимство, уже давно ставшее её визитной карточкой.

Азербайджан и Осетию связывают узы дружбы, поверенные многими десятилетиями, прошедшие разные исторические этапы, пронёсшиеся по судьбам двух народов и отразившиеся во многих стихотворных свидетельствах. Нитей, связывающих наши культуры и искусства множество. В двадцатых годах прошлого столетия в Азербайджане проживало около 20 тысяч осетин. К сожалению, их современная община насчитывает около одной

тысячи представителей гордого народа, именами отдельных представителей по праву гордится Азербайджан: династия Тугаевых, Вероника Дударова, Ахмед Цаликов, Казбек Туаев, Фаризат Чибирова, Аслан Кубатиев и многие другие. Особенное место памяти Баку занимает Елизавета Туганова, любовь к которой «воспета в камне» Муртузой Мухтаровым, что осталась на века в красоте роскошного архитектурного памятника в центре города. Нельзя не упомянуть имя бакинского поэта и переводчика Эльберда Туганова, одного из старейших авторов журнала «Литературный Азербайджан» – автора двух поэтических сборников, куда наряду с лирической поэзией, вошли и развернутые поэмы, и переводы из азербайджанских авторов. В одном из своих стихотворений он замечает:

В эпохах есть разительное сходство: Во взглядах Века мета древних вех...

Ведь стихотворная форма существует с момента, когда человечество стало осознавать себя в формате сознательного построения цивилизационно-культурного общества, вкладывая в рифмующиеся строки, нечто особенное. Первые рифмованные речения в мире наверняка возникли ещё до появления письменности. Известно, что первые стихи были написаны еще до нашей эры. Автор стихов-гимнов, посвящённых лунному богу Нанну и его дочери, богине утренней звезды Инанне – дочь аккадского царя Саргона, завоевавшего Ур, современный Иран, поэтесса-жрица Эн-хеду-ана. Стихотворная форма вплоть до эпохи Возрождения почиталась в Европе как одно из основных условий красоты и была практически единственным инструментом превращения слова в искусство. Тысячелетия воспевались самые главные ценности для человека: Вера и Любовь, Справедливость и Жизнь, Родина...И каждое из стихотворных произведений дошедших до наших дней понятно любому из нас в разных географических точках, и воздействует с одинаковой силой. Оттого и неотъемлемо из культурного мирового ДНК.

Стихи – особая сторона творчества, порой просящиеся на мелодию, когда лирические строки привлекают композиторов душевностью, мелодичностью. Поэтов на земле – бесчисленное множество, великих же поэтов – лишь сотни. Но любое стихотворение, будь то стихотворение известного поэта, или же не столь известного, все равно могут затронуть струны души. Недаром писал Некрасов, что «... в душе каждого человека есть клапан, открывающийся только поэзией».

Попытки ответить на вопрос, что такое поэзия, занимают много трудов по истории философии и теории литературы, психологии художественного творчества.

Вобрав в себя героическую песнь азербайджанского и осетинского народов, поэзия, словно быстрый ручей, поёт свою песню про далёкие, но не забытые времена. У каждого национального языка – своя мелодия, которая чем-то схожа с остальными, но в то же время, отличается от них. Так и поэзия – в ней можно почувствовать ту национальную, этническую музыку, которую в неё вложили поэты. Осетинские поэты внесли весомый вклад в развитие не только поэзии, но и осетинского языка в целом. Среди них и имя Темирболата Мамсурова, на долю которого пала миссия создания произведений осетинской художественной литературы. Дошедшее до наших дней творческое наследие хоть и немногочисленно, но ярко отразило социальную наполненность каждым своим произведением. Категорическое осознание того, что «за пределами социального ничего нет», позволяет поэту вынести жесткий политический диагноз современному человеку – его стремлению к социальной справедливости и одновременно недоверию к её достижимости, его синдрому меланхолии, его атрофии желаний и тотальному дефициту будущего. Недаром, Темирболата Мамсурова называют выразителем мировоззрения горцев.

Осознавая творчество Темирболата Мамсурова, и сегодня понимаешь, что наиболее ярко социальный характер поэзии проявляется в такие моменты, когда поэт делегирует свой уникальный авторский голос той массе бесправных и угнетённых, которая лишена возможности высказаться в поле современной культурной индустрии. При этом поэт не

только говорит от лица неимущих и отверженных, но и позволяет их сегрегированным и часто неуклюжим, неприятным на слух голосам звучать и передаваться через его строки, через самую политизированную форму его протестного высказывания.

Невозможно поспорить с философскими «выкладками» учёных, что одна из особенностей поэзии состоит в том, что она всегда была теснейшим образом связана с актуальными проблемами общественной жизни. Во все времена поэтов глубоко волновала судьба родины и народа. Таким образом, поэзия является важнейшим элементом развития общества в целом, а также играет значительную роль в воспитании, образовании личности и формировании её социальных коммуникаций.

Можно сказать, что поэзия – это дар, который послан нам свыше для услаждения слуха, для лечения душевных ран, которые ищут спасения среди рутины города. Открыть сердца поэзии – великое дело, которое принесет лишь положительное в вашу жизнь.

Поэтический дар рождается с человеком, а поэтический слух и художественный вкус вполне поддаются развитию и воспитанию. Эстетическая сущность поэзии очевидна. Цель искусства, и поэзии в том числе, – служить человеку, способствовать его счастью, совершенствованию, содействовать сплочению людей. Поэзия, по известному выражению, – это самосознание народа. Она помогает нам понять себя. С другой стороны, отношение к поэзии отражает состояние культуры общества. Поэтический метод в силу своей толерантности и множественности позволяет не просто механически сочетать в себе противоречивое, но позволяет организовать его во всеохватывающее единство.

Asadova Khadija Veli gizi
Azerbaijan National Art Museum
Ph.D. in art history,
Azerbaijan

APPEALING TO PEOPLE

Abstract

Poetry can answer humanity's most penetrating spiritual questions. However, for this, it is necessary to attract the broadest possible public attention to this issue. In "Philosophy of Spirit" Hegel affirmed that "Poetry from the point of its social functioning, is distinguished with its special attitude to a poetic language which doesn't belong to anyone and at the same time belongs to all, which is not subjected to the writer himself and at the same time handed over to millions of voiceless and suffering".

So, the affirmation that poetry as a social phenomenon actively affects on consciousness of people, who are subjects of social practice, is testified by the time itself. It doesn't only reflect processes of public practice in its content, but also make influence on it. The attempts to answer this question takes place in many works on history of philosophy and theory of literature, psychology of artistic creative work.

In addition, as was written in a scientific work "Philosophy and literature: contemporary discourse": "The experience of poetry from this point view – it is the experience of alienation of the language from itself: the language ceases to be modernistic "house of Existence". The language becomes the space of a ceaseless struggle, ideological or the class struggle that began in intersubjective field or on the level of individual psychology". Poetry of two nations of Transcaucasia is no exception.

Aware of the creative work of Temirbolat Mamsurov, you may understand that the most vivid social character of poetry is revealed in such moments when the poet delegates his unique

author's voice to this mass of disenfranchised or the downtrodden that is deprived of the opportunity to speak out in the field of the contemporary cultural industry even today. Thus, the poet speaks not only in the name of the poor and rejected, but also allows their segregated and often awkward unpleasant voices sound and share through his lines, through the politicized form of his protest statement. In the decision of UNESCO about establishment of World Poetry Day is noted: "Poetry may become the answer for the most penetrating spiritual questions of contemporary person. However, for this, it is necessary to attract the broadest possible public attention to this issue.

Keywords: Philosophy of Spirit, distinguished, Mamsurov.

**ციური ახვლედიანი,
†გიორგი ყუფარაძე**
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფესორ-ემერიტუსი
თბილისი, საქართველო

ფრანგულ ფონეტიკური თავისებურებანი

ენა მუდმივგანვითარებადი მოვლენაა და ბუნებრივია, რომ მასზე ჩვენი ცხოვრების ყველა სფეროში შემოჭრილი გლობალიზაციაც მოქმედებს. ვილჰელმ ჰუმბოლდტის თეორიის მიხედვით, ენა წარმოადგენს ხალხისა და მისი სულის ასახვას; შესაბამისად კი, ყველაფერი, რაც ხდება ცხოვრებაში, ასახვას ჰპოულობს ენაში. პურისტთა მრავალი ძალისხმევის მიუხედავად, ფრანგული ენა ვერ ასცდა გლობალიზაციის ტენდენციებს. ეს პრობლემები უკავშირდება ფრანგული ენის მომავალსაც და ამიტომაც აქტუალურია მათი კვლევა.

ჩვენი კვლევის მიზანია ფრანგულ ფენომენის ფონეტიკურ თავისებურებათა შესწავლა. განვიხილავთ ფრანგული ენის კანადურ ვარიანტს, რადგან ის წარმოადგენს ორი ენის შერევის ყველაზე ნათელ მაგალითს. ფრანგული ენის კანადური ვარიანტი სავსებით ასახავს იმ მოვლენებს, რომლებიც ახასიათებს ფრანგულს. ჩვენი კვლევის მასალას წარმოადგენენ აუდიოვიზუალური მასალები.

ორი ენის თანაარსებობის ისტორიულ თავისებურებათა საფუძველზე, რომელთაც არ შეეძლოთ გავლენა არ მოეხდინათ ერთმანეთზე, წარმოიშვა ტერმინი ფრანგლე, რომელიც გაჩნდა ფრანგული ენის იმ ვარიანტის ბაზაზე, რომელიც იყო ინგლისური ენის ზემოქმედების ქვეშ. სახელდობრ, ამ მოვლენამ შეუწყო ხელი ფრანგულს გამოყოფას ანგლიკანიზაციის პროდუქტის სახით. ფრანგლე წარმოადგენს ფრანგული ენის ისეთ სახეობას, რომელშიც არის დიდი რაოდენობის ინგლისური სიტყვები და ინგლისური ენისათვის დამახასიათებელი სინტაქსური კონსტრუქციები.

ტერმინი „ფრანგლე“ წარმოიშვა ორი სიტყვის, ორი ენის სახელწოდებათა შერთებით – "français"(ფრანგული ენა) + "anglais" (ინგლისური ენა) = franglais. ზოგი მკვლევარი შეცდომით ვარაუდობს, რომ ტერმინი „ფრანგლე“ პირველად შემოიტანა ენათმეცნიერმა რენე ეტიემბლმა თავის ნაშრომში „ლაპარაკობთ ფრანგულზე?“ ("Parlez-vous franglais?", 1964). ხუთი წლით ადრე, 1959 წელს, გრამატიკოსმა მაქს რატმა გამოიყენა ეს ტერმინი თავის სტატიაში, რომელიც გამოქვეყნდა გაზეთ "France-soir" – ში; თუმც ფართო გავრცელება ამ ტერმინმა ჰპოვა ეტიემბლის ნაშრომის შედეგად.

ფრანგული ენის ანგლიკანიზაციის ძირითად მიზეზთა შორის, მკვლევარები გამოყოფენ რამდენიმე ფაქტორს: გლობალიზაციის გარდაუვალ გავლენას, ორი კულტურისა და ორი ენის ურთიერთინტეგრაციას, მოდის, სტილის, განათლებულობის

მინიშნებას, თვითგამოხატვის ერთ-ერთ მსუბუქ გზას, რთული ფრანგული კონსტრუქციების გამოყენების თავიდან აცილებას.

ფრანგულს ენის გეოგრაფია სავსებით ლოგიკურია: ეს არის ის ადგილები, სადაც ისტორიულ გარემოებათა გამო, ინგლისურენოვანი და ფრანგულენოვანი კულტურა ერთმანეთს შეხვდა. დღეს ესენია: ახალი ორლეანი, კანადა, ნაწილობრივ კვებეკი და ონტარიო, ასევე ცოტ-ცოტა რაოდენობით სხვადასხვა ადგილებში.

ფრანკოკანადელთა ენაზე ინგლისური ენის გავლენა საკმაოდ ძლიერია. ამ გავლენის გამავრცელებლებია ბილინგვიზმი და ბიკულტურალიზმი ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში და ამერიკის შეერთებული შტატების ინგლისური ენის დინამიური მეზობლობა. კანადაში ბილინგვიზმს თავისი თავისებურებანი გააჩნია. თუმცა ორივე ენა წარმოადგენს ოფიციალურად თანაბარფლებიან სახელმწიფო ენას, მაინც ფაქტიურად, ინგლისურ ენას უჭირავს დომინირებული მდგომარეობა.

თავისი მდგომარეობით, ფრანგული ენა კანადაში, განსაკუთრებით კვებეკის პროვინციაში, წარმოდგენილია შინაგანი დიგლოსიით, ანუ სალიტერატურო და სასაუბრო ფორმების თანაარსებობით, ფრანგული ენის ერთიანი კანადური ვარიანტის ჩარჩოებში. ფრანკო-კანადური დიგლოსიის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ სალიტერატურო ფრანგული ენა განიცდის გავლენას არა მარტო ჟუალის მხრიდან, არამედ ინგლისური ენიდანაც. (“ჟუალი” არის კანადური სასაუბრო ენა, რომლის სახელწოდება მომდინარეობს მონრეალური თავისებური წარმოთქმიდან სიტყვისა «cheval» – ცხენი, წარმოთქვამდნენ «joul»). ტერმინი “დიგლოსია”, მეცნიერული გამოყენებით, შემოიტანა ამერიკელმა მკვლევარმა ჩარლზ ალბერტ ფერგიუსონმა 1959 წელს. მანამდე ლინგვისტიკაში გამოიყენებოდა ტერმინი „ორენოვნება“, რაც იყო ადაპტირებული ექვივალენტი ინტერნაციონალური ტერმინისა “ბილინგვიზმი”.

კვებეკური ფრანგულის ერთ-ერთი ნათელი თავისებურებაა დაჭიმული არტიკულაციის არარსებობა, წარმოთქმის შერბილებული მანერა. კანადელი ფრანგები გამოირჩევიან “არადაჭიმული პირით”, რაც იწვევს თანხმოვანთა არასაკმარის დაჭიმულობას და ხშული თანხმოვნების ფრიკატიულ თანხმოვნებში გადასვლას. ეს განსაკუთრებით ვლინდება ინტერვოკალურ თანხმოვნებში; მაგალითად, **avec elle** ‘მასთან ერთად’ ჟღერს, როგორც **avec el; encore** ‘კიდევ’ – როგორც **agor**. ამ მოვლენამ ასევე გამოიწვია ხმოვანთა დიფთონგიზაცია (**mon p[ai]re** ‘ჩემი მამა’, **gar[au]ge -garage** ‘გარაჟი’), თანხმოვან-აფრიკატთა გაჩენა **[ts], [dz] – [t], [d]** -საგან, ხმოვანთა წინ **tu dis [tsudzi]**– ‘შენ ამბობ’, **tien – tsien** ‘შენი’, **tu** ‘შენ’ – **[tsu]**, **dimanche** ‘კვირა’ – **[dzimanch]**, **petit** პატარა – **[pətsi]**, ასევე პალატალიზებულ თანხმოვნებთანაც **[k], [g]** ზოგიერთი ხმოვნის წინ **curé [kijre]** – ‘კიურე, მღვდელი’.

კანადელთა წარმოთქმაში ხმოვნები მეტად ღიაა, ჟღერადობის გრძლიობა – მეტად ხანგრძლივია, ვიდრე სტანდარტულ ფრანგულ ენაში. ხმოვანთა დახურულობა და ღიაობა არ არის დამახასიათებელი კანადური ფრანგულისათვის, რაც ინგლისური ენის მემკვიდრეობითაა მიღებული.

კანადური დახურული ხმოვნები ხშირად ღია ხმოვნებივით ჟღერენ: **vous avez** ‘თქვენ გაქვთ’ ჟღერს, როგორც **[vu-za-ve]; tu es allé** ‘შენ წახვედი’ – როგორც **[ty-e-za-le]**, **[e]** r-ს წინა პოზიციაში ხდება **[a] : mer1e [mar1]** ‘შაშვი’, **éternité** ‘მარადისობა’ **[e-tar-ni-te]**. უმახვილო ხმოვნები წარმოითქმიან, როგორც საშუალო **[e]**: **soucoupe** ‘ლამბაქი’ ჟღერს, როგორც **[se-kup]; concombre** ‘კიტრი’ როგორც **[ke-kon:b]**. ცხვირისმიერები ხშირად კარგავენ ცხვირისმიერობის ხარისხს: ცხვირისმიერი **a** ხშირად ჟღერს, როგორც **[a]**; **o** ცხვირისმიერი – როგორც **[o]**. საფრანგეთის ნორმატიულ წარმოთქმასთან შედარებით, უფრო ხშირია **[ə]**-ს ამოვარდნა; ასე, მაგალითად, ფრაზაში **Je l’ai fait de nuit** ‘მე ეს გავაკეთე ღამიდან’ – კანადელი ორჯერ “ყლაპავს” (არ წარმოთქვამს) **[ə]**-ს და წარმოთქვამს, როგორც **J’ l’ai fait d’ nuit**, იმ დროს, როდესაც ნორმატიულ ფრანგულში, როგორც წესი, მეორე **[ə]** აუცილებლად ჟღერს.

კანადაში, **[oi]** ინარჩუნებს წარმოთქმა **[we]**-ს; **[œ]** ან **[e]**, რომლებიც XVI საუკუნის

შემდეგ შეიცვალა [wa]-თი, სიტყვებში, oiseau 'ჩიტი', roi 'მეფე', fois '-ჯერ', étoile 'ვარსკვლავი', ჟღერს, როგორც [boet], [wezo], [fwe], [etwe1]. სიტყვები, რომლებიც ბოლოვდებიან -oir-ზე, ხშირად წარმოითქმიან ouère-ად: histouère (histoire 'ისტორია'), mémouère (mémoire 'მემაური, მეხსიერება').

კანადელები წარმოთქვამენ დიფთონგ ai -ს, რაც ნორმატიულ ფრანგულში აღარ არსებობს მრავალი საუკუნეა: fête 'ზეიმი' [feit]. ასევე საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული უკანა რიგის [ɑ]-ს შენარჩუნებაც, რომელსაც ახლავს ბაგეების ისეთი მომრგვალება, რომ მიიღება [o]-ს მსგავსი ბგერა: là-bas > là-bâ «იქ».

ხმოვანთა შორის განლაგებული თანხმოვნები ხშირად არ წარმოითქმის; ასე, მაგალითად, elle a mal à la tête 'მას თავი ტკივა' – ჟღერს, როგორც e a mal à la tête.

რიტმულ ჯგუფებს შიგნით, უმახვილო მარცვლები გრძელია, მახვილიანი მარცვალი კი – ნაკლებად გრძელია, ვიდრე ნორმატიულ ფრანგულში. ამის შედეგად, ბოლოსწინა სიტყვა, ნორმატიული ფრანგულის თვალსაზრისით, გამოყოფილად აღიქმება, მაგალითად: deux 'ორი' ფრაზაში Il l'a fait deux fois 'მან ეს გააკეთა ორჯერ'. ფრაზის რიტმის ცვლა, კანადურ მეტყველებას გაჭიმულობისა და მღერადობის მეტ ელფერს სძენს, ნორმატიულ ფრანგულთან შედარებით.

ლიტერატურა:

1. Lambert, James. 2018. A multitude of 'lishes': The nomenclature of hybridity. *English World-wide*, 39(1): 14.
2. P. Rowlett (2010), "Franglais", *Concise Encyclopedia of Languages of the World*, Elsevier, pp. 425–426
3. Кобринец, О.(2013) К проблеме изучения франгле во французском языке. 221Studia methodologica. —Вип. 35. —Тернопіль: ТНПУ
4. Бондаренко, Е.(2011) Parlez-vous franglais? // Смена. № 4.

ინტერნეტრესურსები:

www.babbel.com

Интернет ресурс – «Французский язык в Канаде».

Tsiuri Akhvlediani,
Giorgi Kuparadze
Tbilisi, Georgia

PHONETIC FEATURES OF FRANGLAIS

Abstract

Franglais (French: [fʁɑ̃glɛ]; also **Frenghish** /'frɛŋɡɪʃ/) is a French blend which referred first to the overuse of English words by French-speakers, and later to diglossia or the macaronic mixture of French (*français*) and English (*anglais*). Language is a constantly evolving phenomenon and there is no doubt that it is affected by globalization that has invaded all areas of our lives. According to Wilhelm Humboldt's theory, language is a reflection of a people and their souls. Consequently, everything that happens in life is reflected in language.

The aim of our study is to analyze the phonetic features of Franglais. We have taken the Canadian version of French as it is the clearest and most suitable example of a mixture of two languages. The Canadian version of the French language fully reflects the events that characterize the French. The material of our research is audiovisual sources.

In conclusion, the change in the rhythm of the phrase gives the Canadian speech a more elongated and chanting colouring than the normative French.

Keywords: According, globalization, Frenghish, French.

ნარგიზ ახვლედიანი

ბსუ ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ფოლკლორის,
დიალექტოლოგიისა და ემიგრანტული ლიტერატურის
კვლევის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
ბათუმი, საქართველო

ერთი ლექსიკური ერთეულის გარკვევისათვის

ჩრდილოეთ კავკასიის ეთნიკურ წრის ზეპირსიტყვიერებაში ცენტრალური ადგილი უკავია ე. წ. „ნართულ ეპოსს“, ნართი ლეგენდარული ხალხის სახელია და ამდენად მისი გმირები ლეგენდარულ სამოსელში გვევლინებიან. ნართული ეპოსი საზოგადოდ დიდად საინტერესოა ჩრდილო კავკასიის ხალხთა კულტურის შესწავლის თვალსაზრისითაც ამ ეპოსის გავრცელების გზების გამოსარკვევად სიმპტომატურია ოსურ-მთარაჭული ლექსიკური შეხვედრების გათვალისწინება, რაზეც ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში მიუთითებდა კიდევ მკვლევარი შ. ძიძიგური თავის სტატიამი „ნართული ეპოსის ქართული ვარიანტები რაჭული დიალექტის მიხედვით“ (ძიძიგური; 1954:243-254). მთარაჭულის ლექსიკურ გამოკვლევას, რომელიც 1954 წელს გამოიცა და თან ახლავს მცირე სალექსიკონო მასალა, ჩვენი ყურადღება მიიქცია ერთმა ლექსიკურმა ერთეულმა. ეს გახლავთ: „ნახშობა“ – (ოს.).ლაპარაკი, საუბარი. ოსურში გვაქვს ნხხას|ნიხას, შიშინა ფორმით „ნიხამ“ (ფონეტიკური სახეცვლილება სახეზეა – ოს (2) – ქართული (ა): ნხხას|ნახას).

ნახასი-ოსებისთვის უწმინდესი ადგილია, სადაც სამსჯავრო გადაწყვეტილებებს ნართების საზოგადოებაში საუკუნეობით ჩამოყალიბებული უმაღლესი ზნეობრივი ნორმების დაცვით იღებენ. მსგავსებას ვხვდებით ჩერქეზულ სამყაროშიც.

სანახშო თავშეყრის ადგილია სოფელში სადაც უმთავრესად მოხუცები იკრიბებიან უქმე დღეებში სასაუბროდ: „რასღა ენახშებოდი;“ „მეზობლებსაც ჩაუნახშე.“ (ძიძიგური, 1954:211).

ოსურ-რუსულ-გერმანულ (სამენოვან) ლექსიკონში ვს. მილერთან, რომელიც ფრეიშანის რედაქციით გამოვიდა 1929, ეს სიტყვა შემდეგნაირადაა განმარტებული: ნხხას– (ვს.მილერი Wort. Rede, Gespräch, Unreraltung, Gemeindeversammlung, Gemeindeversammlungsplatz..., 1929)-სიტყვა, საუბარი, შეკრება, შეკრების ადგილი. მთარაჭულში ოსურიდან ნახესხებია ისეთი მნიშვნელოვანი ცნების გამომხატველი სიტყვა, როგორცაა ლაპარაკი, საუბარი, – ესაა ნახშობა.

მთარაჭულში ეს სიტყვა მკვიდრად ფეხმოკიდებულია (მენახშება, ვნახშობ, გადაენახშა, წამენახშა...) ამ ფორმის ქართულ სინონიმთა გამოყენების არე შევიწროებულია. აქედან – სანახშო ტექნიკური ტერმინია: ეწოდება სოფელში თავშესაყარ ადგილს, სადაც იკრიბებიან სამასლაათოდ. ამ სიტყვის ზმნური ფორმა მთარაჭულშია დაცული, ხოლო „სანახშო“ – ზემო რაჭულშიცაა გავრცელებული. „ნახშობს“ ფიქსირდება – ალ. კობახიძესთან, რაჭული დიალექტის ლექსიკონში: „ნახშობს“-ლაპარაკობს, საუბრობს (იხ. ბერ. ნახშობა); ნახშობა-(გლ.)-საუბარი, ლაპარაკი (იხ. ბერ. did.). (კობახიძე, 1987:83). აჭარულში დადასტურებულია მსგავსი ფორმა „ნახშობა“- თუმცა მისი შინაარსი, ერთი მნიშვნელობით დაკავშირებულია „გაჭირვება-სიმწარესთან“. ასე მაგალითად, „ბევრი ნახშობა მინახავს, იმან გამაბეჩა“ (აჭარა, 2019:392). აქვე დასტურდება „ნახში“ ფორმაც – ორნამენტის ჩუქურთმის მნიშვნელობით (იქვე, 392). აჭარულში გვხვდება აგრეთვე „ნახში“-ფორმაც, ოღონდ ნაჭდევის, ორნამენტის სახით. (აჭარული საუნჯე, 2013:636). „ფერადი ნახში მასთან იყო (იქვე, 243 – 254).

აჭარაში, მთქმელთა გადმოცემით, საექსპედიციო მასალების ჩაწერისას, მოცალეობის ჟამს, ქალები შეიკრიბებოდნენ გუნდურად, თან მუსაიფობდნენ, თან ხელსაქმეს მიმართავდნენ. ჩვენი აზრით, აჭარულში, შესაძლებელია, განსხვავებით მთა

რაჭულისაგან, ამ სიტყვის მნიშვნელობა რამდენადმე შეიცვალა და „საუბრის“ განმარტების ნაცვლად ხელსაქმის ერთ-ერთი სახეობის, კონკრეტულად – ორნამენტის სახელით იქნა შემორჩენილი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აჭარული საუნჯე, ბათუმი 2013.
2. ალ. კობახიძე, რაჭული დიალექტის ლექსიკონი, თბილისი, 1987.
3. ქართველი ხალხის ეთნოლოგიური ლექსიკონი, აჭარა, ბათუმი, 2019.
4. შ. ძიძიგური, ძიებანი ქართული დიალექტოლოგიიდან, სამეცნიერო მეთოდური კაბინეტის გამომცემლობა, თბილი, 1954,

Nargiz Akhvlediani
Batumi

TO SPECIFY A SINGLE LEXICAL ITEM Abstract

The Mtarachuli lexical survey published in 1954, accompanied by a small lexical material, drew our attention to one lexical item. These are: "Nakhshoba"– (Os.). Talk, talk. "What were you talking about?" "Even the neighbors saw it." "Sanakhsho" – gathering place in the village, where mostly old people gather to talk on weekends (Ch. Dzidziguri 1954:211).

In Mtarachuli, the word expressing such an important concept as conversation is borrowed from Ossian – it is nashoba. In Ossian we have: N'e'khas// Nikhas, Shishina in the form: N'e'.khash (Vs. Miller Nekhas-Wort. Rede, Gespruch, Unreraltung, Gemendesversammlung, Lemeindevassemmlungsplatz..., 1929).

In Mtarachuli, this word is indigenous (menakhsheba, vnakshob, gadeenakhsha, zmenakhsha...) the area of use of Georgian synonyms of this form is narrowing. Hence – Sankasho is a technical term: it is called a sheltered place in the village where people gather to talk. The verb form of this word can be found in Mtarachuli, and "sanakhsho" is common in Zemorachuli. As for our interest in this lexical unit, it is the fact that a similar form "nakhoba" is attested in Adjara, it is also found in "nakh" – yes, but in the form of an ornament.

Keywords: Rede, Gespruch, Unreraltung, Ossian, Georgian.

Барзбиев Муслим И.,
Геграев Хаким К.
КБГУ,
Нальчик, Россия

«ОСЕТИНЫ»-БАЛКАРЦЫ В ГРУЗИНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ И ФОЛЬКЛОРНОЙ ТРАДИЦИИ

На протяжении столетий балкарцы проживали в непосредственном соседстве с грузинами. Наиболее прочные контакты балкарцы поддерживали с представителями таких грузинских этнических групп как сваны, рачинцы и мегрелы. Стоит отметить, что в грузинских исторических источниках этноним "осетин", "овс" имел ранее более широкое значение и охватывал собой не только представителей собственно осетинского народа, но и жителей балкарских обществ (Малкар, Холам, Безенги, Чегем, Урусбий).

Так, в знаменитой работе XVIII столетия "География Грузии" царевич Вахушти Багратиони писал: "Ущелья, оставшиеся за царями овсов называются так: Чими, Тагаури, Куртаули, Валагири, Паикоми, Дигори и Басиани; именами этими названы они (ущелья) или по именам селений или главным образом вступившими сюда овсами: после похода Чингисхана Батохакан разбил (овсов) и опустошил (страну их), осетины же ушли внутрь Кавказа и именами их стали называться ущелья эти: ибо превосходнейшие из овсов имеют фамилии и фамилии овсов следующие: Басиани, Баделидзе, Черкесидзе, Тагаури, Куртаули, Сидамони и Чахилидзе" [1, 215].

Наименование Басиани, упоминаемое царевичем Вахушти, является производным от имени легендарного родоначальника балкарских князей – Басиата. Использование этнонима "осетин" в отношении балкарцев являлось довольно распространенным и для фольклорных произведений Грузии. К примеру, Л. Майсурадзе в работе, опубликованной в 1897 г., изложил фольклорный сюжет о нападении осетин-басианцев на рачинское селение Геби [2, 217]. Интересный сванский материал фольклорного характера на интересующую нас тему опубликовал в этом же году и Р. Эрстов. В частности, он писал: "Как-то весной дети жителей Ценайского и Засхвасского ущелий устраивали на поляне "лацлав баб" – приспособления для ловли серых дроздов. Дети подрались и двое из них пали мертвыми. Вступились за них товарищи и они перебили друг друга. Тогда родные и родственники обеих сторон стали мстить, враждовать и схватки их тянулись несколько лет сряду. Наконец враждующие обратились за содействием к соседям: Засзвийцы пригласили осетин из Балкарии, а ценайцы – сванетов. Когда же сванеты и осетины пришли и построились, чтобы сразиться, тогда они сказали друг другу: "мы-то из-за чего будем тут бить друг друга? Не лучше ли побить пригласивших нас и все их достояние забрать себе?" Сказано – сделано. Вспомогательные войска истребили ценайцев и засхвийцев; сваны забрали себе все ценное – образа и церковную утварь, принадлежавшие местным жителям, а скот их угнали осетины, собрав и остальной скarb"[3, 68].

Следует отметить, что под влиянием грузинской традиции практика именования представителей балкарских обществ осетинами проникла и в документацию российской администрации на Кавказе.

К примеру, в одном из документов 1846г. заседатель Рачинского участка Грузии писал, что казенный крестьянин из селения Геби Георгий Гавашелишвили подал жалобу на "жителя селения Малкаки Али Мусакашвили, который в августе отнял у него лошадь, купленную два года назад у жителя селения Абуки кабаки осетина Абрега за 25 рублей" [4, 26 об.]. Из анализа данного документа и знакомства с современными ему документальными материалами становится понятным, что под жителем селения "Малкаки" Мусакашвили подразумевается житель Малкарского (Черекского) общества Балкарии князь Али Мисаков, а под осетином Абрегом из селения "Абуки кабаки" – житель селения князей Абаевых князь Абрек Алиевич Биев. Оба этих феодала, – и Али Мисаков, и Абрек Биев, – упоминаются в документе 1846г. в качестве правителей Балкарии "[5, 30].

Следующий документ относится к 1850г. и повествует о том, что правитель Мегрелии князь Дадиани обратился с жалобой к начальнику Центра Кавказской линии, в которой писал: "Жители владения моего селения Чолури Князя сыновья Мурзакана и Джанука Гадабхадзе в поданном мне прошении объясняют, что проходит довольно время, осетинские Князя Обаяновы, Мусакариановы Канука, Умар и Бинагор не удовлетворяют их четырьмя душами крестьян" [6, 121]. Под упоминаемыми в данной жалобе князьями "Обаяновыми" и "Мусакариановым" следует понимать князей из Черекского общества Балкарии Канука и Омара Абаевых и Бийнегера Мисакова.

История же с требуемыми от них князьями Гардапхадзе крестьянами восходит к началу XIX в., когда грузины-сваны угнали у балкарцев 500 голов мелкого рогатого скота, а балкарцы

в ответном набеге захватили их князя Хусия Геловани с сыном. Убедившись, что князь Хусия невиновен, балкарцы отпустили его на родину, но к тому времени его сын умер из-за свирепствовавшей тогда в Балкарии чумы. Князь Геловани не поверил этому, считая, что его сын был убит и потребовал за него "кровную" плату. На состоявшемся по обычаю разбирательстве конфликт Геловани с балкарцами был исчерпан. Однако, когда примерно через двадцать лет после этих событий Канука и Омар Абаевы и Бийнегер Мисаков отправились в Сванетию в гости к своим родственникам, Хусий Геловани их неожиданно арестовал и вновь стал требовать платы за кровь сына. Родственники балкарских князей Мурзакан и Джанук Гардапхадзе освободили их из плена, отдав за их освобождение четырех своих крестьян. Возмещения этого ущерба и добивались впоследствии от Абаевых и Мисакова сыновья Мурзакана и Джанука Гардапхадзе [7, 10-11].

В документе 1854г. сообщалось: "Житель Вольной Сванетии дворянин Дадаш Курдиани в поданной докладной записке объясняет, что в июне месяце настоящего года пришли к нему осетины: имеющие жительство в селении Джедзели Отар и Огуш Булатгорна, Кошун и Махамет Сарбашаевы, принадлежащие в крестьянство тамошним дворянам Буту Керметше и Сербию Баймурдзаму и объявили ему, что помянутые помещики отняли у них: быков, коров, овец и несколько душ крестьян, всего на 1350 рублей серебром. Кроме того, не довольствуясь этим требовали еще от них подать; подобным действием помещиков видя они себя обиженными, уклонились от дачи подати и пришли к нему Курдиани с просьбою принять за них ходатайство пред Высшим Начальством, чтобы помещики возвратили им все отнятое и довольствовались бы теми податями, какие они отбывали до настоящего времени"[8, 1-1об.]. Из ответа на эту жалобу пристава Балкарии майора Абисалова становится понятно, что под селением "Джедзели" следует понимать балкарское селение Чегем, а под дворянами "Бутой Керметшей" и "Сербием Баймурдзамом" – князей Чегемского общества Биту Келеметова и Сарыбия Темирбулатовича Кучукова (Кучуковы – ветвь Баймырзаевых. – М.Б., Х.Г.) [8, 4 об.].

Следующий документ датируется 1856 годом. В мае этого года Уцерский участковый начальник писал "Малканскому", т.е. балкарскому приставу: "крестьянин Давид Капиянидзе имеет жалобу на осетина заведываемого Вам приставства Мизарбеги Мусакашвили о лошади, которую он поручив и в последнее время утерян им и не возвращает..."[9, 17 об.]. В данном документе под "Мизарбегом Мусакашвили" следует понимать князя Мырзабека Хатуевича Мисакова, который впервые фиксируется в качестве балкарского феодала в документе 1843г. [10, 19].

В отношении Уцерского участкового начальника Церетели к "Басианскому приставу" от 1857 г. сообщается о жалобе жителя подведомственного ему участка из селения Геби крестьянина Ивана Гогричани на "осетинов Мурзабека, и Мурзакана Джабошвилиных", задерживавших ему выплату долга [11, 126-126 об.]. Можно утверждать, что упоминаемые в документе осетины на самом деле являлись жителями балкарского общества Холам из известного рода узденей, т.е. дворян Жабоевых.

В документе 1861г. Лечхумский окружной начальник сообщал, что должен будет отобрать у "осетина Абрека Биева, проживающего в Балкарии, крестьянина Гогия Квачадзе, проданного ему князем Сисо Чиковани"[12, 1]. Из дальнейших материалов становится понятно, что "осетин Абрек Биев" является, на самом деле, уже упоминавшимся в данной работе балкарским князем Абреком Биевым [12, 24].

Документ 1871г. повествует о следующих событиях: "Лет 25 тому наза, а может быть более или менее, Тобе Коболиани преследуемый помещиком своим князем Циоком Дадишкелиани бежал с женою и детьми в Осетию, где и родилась Толкуз в доме князя Исмаила Ворспиева, в последствии времени Тоба возвратился в Сванетию, а Толкуз осталась в доме Исмаила, она крестьянского происхождения, отец которой в то время принадлежал

князьям Дадишкелиановым, а после казенный" [13, 241]. В этом документе под "Осетией" следует понимать Урусбиевское (Баксанское) общество Балкарии, а под князем Исмаилом "Ворспиевым" – известного балкарского князя Исмаила Мырзакуловича Урусбиева, одного из наиболее известных балкарских феодалов XIX столетия [14, 17].

Завершая предлагаемое исследование, можно прийти к выводу, что дальнейшее выявление и изучение грузинских документальных и фольклорных материалов, в которых упоминаются Осетия и осетины, имеет немаловажное значение для балкарской истории в целом, и балкаро-грузинских отношений, в частности, так как из приведенных нами примеров можно заметить, что для грузинских авторов эти понятия были неоднозначны, и зачастую обозначали как территорию современной Балкарии, так и, собственно, само балкарское население.

Список литературы и источников:

1. История Осетии в документах и материалах (с древнейших времен до конца XVIII века). / Составители: Г.Д. Тогошвили и И.Н. Цховребов. Т.1. Цхинвали, 1962. С. 265.
2. Майсурадзе Л. Гебское сельское общество, Кутаисской губернии, Рачинского уезда // Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Тифлис. 1897. Вып. 22. С.210-238.
3. Эрстов Р.Д. Заметки о Сванетии // Записки Кавказского отдела Императорского русского географического общества. Тифлис. 1897. Книжка XIX. С. 1-111.
4. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы КБР. Ф.16. Оп.1. Д.604.
5. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы. Ф.16. Оп.1. Д.520.
6. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы. Ф.16. Оп.1. Д.3.
7. Сафарян С. Н. Султанбек Абаев. Нальчик, 1988. С.156.
8. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы. Ф.16. Оп.1. Д.1568.
9. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы. Ф.16. Оп.1. Д.1825.
10. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы. Ф.16. Оп.1. Д.209.
11. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы. Ф.31. Оп.1. Д.2.
12. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы. Ф.2. Оп.1. Д.540.
13. Управление Центрального Государственного архива Архивной службы. Ф.3. Оп.1. Д.241.
14. Этюды о Балкарии: Урусбиевы, Мисост Абаев, Басият Шаханов / Сост., ст. об авторах, прим. и коммент. Т. Ш. Биттировой. Нальчик, 2007. С.403.

**Barazbiyev M.I.,
Gegraev Kh.K.**
KBSU, Nalchik

"OSSETIANS"-BALKARS IN THE GEORGIAN HISTORICAL AND FOLKLORE TRADITION

Abstract

For centuries, the Balkars lived in close proximity to the Georgians. The Balkars maintained the strongest contacts with representatives of such Georgian ethnic groups as the Svans, Rachins and Mingrelians. It is worth noting that in Georgian historical sources, the ethnonym "Ossetians", "oats" previously had a broader meaning and covered not only representatives of the Ossetian people themselves, but also residents of Balkar societies (Malkar, Kholam, Bezengi, Chegem, Urusbiy).

Thus, in the famous work of the XVIII century "Geography of Georgia", Prince Vakhushti Bagrationi wrote: "The gorges left behind the kings of oats are called so: Chimi, Tagauri, Kurtauli, Valagiri, Paikomi, Digori and Basiani ...". The name Basiani, mentioned by Prince Vakhushti, is derived from the name of the legendary ancestor of the Balkar princes – Basiat. It should be noted that in Georgian folklore texts and in documentary materials of a later time, the inhabitants of Balkaria were often called Ossetians. For example, L. Maisuradze in a work published in 1897, set out a folklore story about the attack of Ossetian-Basian people on the Rachin village of Gebi.

In one of the documents of 1846, the assessor of the Rachinsky district of Georgia wrote that a state-owned peasant from the village of Gebi Giorgi Gavashelishvili filed a complaint against "a resident of the village of Malkaki Ali Musakashvili, who in August took away from him a horse bought two years ago from a resident of the village of Abuki kabaki Ossetian Abrega for 25 rubles." From the analysis of this document and acquaintance with contemporary documentary materials, it becomes clear that the resident of the village "Malkaki" Musakashvili means a resident of the Malkar (Cherek) society of Balkaria, Prince Ali Misakov, and under the Ossetian Abreg from the village of "Abuki Kabaki" – a resident of the village of princes Abaev Prince Abrek Alievich Biev. Both of these feudal lords, Ali Misakov and Abrek Biev, are mentioned in the document of 1846 as rulers of Balkaria.

Keywords: Abuki, kabaki, Georgian, Balkar, Ossetian.

Бегеулов Рустам М.

Карачаево-Черкесский государственный университет
профессор кафедры истории России
Карачаево-Черкесск, Россия

К ВОПРОСУ ОБ ОСЕТИНО-ГРУЗИНСКОЙ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕСИИ

Начало осетино-грузинской межэтнической коммуникации на территории современной Карачаево-Черкесии можно отнести к 1870-м годам XIX в. В этот время, а именно в 1870 г., переселенцами из Осетии было основано село на левом берегу Кубани. (поселок Шоанинский, затем село Георгиевско-Осетинское, в советское время получившее название имени Коста Хетагурова) [1]. На конец 1875 г. в этом населенном пункте фиксируется 153 двора с населением 1139 чел. (в том числе 574 лиц мужского пола), из которых 4 относились к лицам «духовного звания»). Жители во многом специализировались на скотоводстве. Селению принадлежало 1518 овец и коз, 390 коров, 250 волов и 105 лошадей. Кроме того имелись пасеки (150 ульев), 10 водяных мельниц, 1 лавка и 3 кузницы [2, 211].

Одним из лидеров переселенцев был Леван Хетагуров – отец впоследствии известного поэта, публициста, общественного деятеля Осетии Коста Хетагурова. Последний за свою активную гражданскую позицию в 1891 г. подвергся ссылке под надзор полиции в новое село, в котором обосновался его отец. Впоследствии, он также часто бывал на новой родине своего отца и был первоначально похоронен именно там. Как известно, сам Коста Хетагуров имел тесные связи с грузинами. В ходе его перезахоронения во Владикавказе тело покойного отпевали также на грузинском языке [3, 57]. Можно отметить, что грузинский композитор Д.А. Аракишвили, находясь в конце 1890-х гг. в Армавире, познакомился с изданным сборником стихов К. Хетагурова. «Самое больше впечатление, – писал он, – на меня произвело стихотворение «На смерть горянки»... я сочинил музыку на слова стихотворения – один из первых моих романсов» [3, 64]. Позднее, он же отобрал отрывки из

поэмы К. Хеагурова «Фатима» и тоже написал к ним музыку. Новые два романса – «Песня пастуха» и «догорала заря» – впервые были напеты на граммофонную пластинку артистом Ваном Сараджишвили [3, 64]. Большая дружба связывала Коста Хетагурова с грузинским просветителем М.З. Кипиани, автором заметки «От Казбека до Эльбруса» [3, 88]. К нему как к начальнику Межевого управления Терской области, обращались в 1881 г. жители Нарской котловины с просьбой о выделении земель [3, 89].

Можно отметить, что та часть осетин, которая поселилась на территории современной Карачаево-Черкесии, еще до своей миграции была тесно связана в историческом прошлом с грузинами. В частности, часть Хетаговых поселилась в грузинском селении Гергети на Военно-Грузинской дороге, где была известна под фамилией Хетагури [4]. Как отмечал исследователь Б.А. Калоев: «Нарцы вели с грузинами меновую торговлю, сбывали в грузинские города продукты своего хозяйства и приобретали там необходимые товары, неоднократно участвовали в составе грузинских войск в разгроме иноземных поработителей Грузии» [3, 92]. Население Нарской котловины и соседних ущелий испытывало сильное влияние соседней феодальной Грузии. В Наре пребывали грузинские священники [3, 92]. Кроме того, по имеющимся сведениям, «в 1852 г. грузинские князья Мачабели, при активной поддержке наместника Кавказа ген. Воронцова... объявили своим владением и Зругское ущелье с обязательным несением его жителями феодальных повинностей, в частности, ежегодной платы в 1/10 часть урожая» [3, 122-123]. Зругцы в своем прошении в 1859 г. отмечали, что никогда не платили никому никакой дани и не были согласны с притязаниями Мачабели. Но земельные споры Зругской общины с грузинскими князьями стали одним из важных факторов состоявшегося переселения жителей этого ущелья на кубанские земли.

Осетины, обосновавшиеся у подножья горы Шоана (Чуана) буквально с первых же дней своего проживания на новой родине, вступили в определенные контакты с грузинами.

Во-первых, местное карачаевское население имело в то время довольно тесные связи со Сванетией и Рачей. Через перевальные дороги осуществлялась довольно интенсивная коммуникация между высокогорными районами, в которой стали участвовать и осетины.

Во-вторых, в ближайшем на момент основания осетинского села соседнем карачаевском поселении Ташкёпюр (Каменноостское) было немало выходцев из Грузии. Например, представители фамилий Пенгановых, Чагиловых, Динаевых, Ландаридзе и других [5, 110-111].

В-третьих, во второй половине XIX в. в карачаевских и казачьих населенных пунктах, расположенных по соседству с Георгиевско-Осетинским стали появляться постоянные торговые точки (лавки, магазины), хозяевами которых являлись, в основном, выходцы из Рачи. Они торговали, главным образом, бакалеей и мануфактурой. Так, например, такие лавки действовали в станицах Зеленчукской и Исправной (хозяин – И.М. Лобжанидзе), Усть-Джегутинской (И.Г. и З.С. Рехвиашвили, И. Гавашевши), в карачаевских аулах Учкулан (Н. и М. Рехвиашвили, И. и Г. Лобжанидзе, А.М. Лобжанидзе и К^о; братья Н.Д. и И.Д. Лобжанидзе), Хурзук (братья Рехвиашвили, И. и З. Чегелишвили), Карт-Джурт (Рехвиашвили, Чегелишвили), Тебердинский (Ш. и Г.Г. Рехвиашвили, П. Чегелишвили), Джегутинский (И.Г. и Г.Г. Рехвиашвили) [6, 89-151; 7, 171-244; 8, 8-70]. Естественно, что эти пункты посещало и местное осетинское население. В то же время, как отмечал исследователь С. Рехвиашвили, лавка была не только торговым местом, но и местом сборищ мужчин. Здесь могли проводиться различные спортивные состязания, шуточные конкурсы, обсуждались различные новости и т.д. [9, 122].

В-четвертых, в осетинском селе стали появляться отходники из Грузии, в частности сезонные косари. Они нанимались, как правило, на один месяц, получая за свой труд оплату деньгами или натурой (скотом, шерстью, сыром и т.д.). В частности, о сванских отходниках в селе Георгиевско-Осетинское упоминает Б. Калоев [3, 160, 186].

С течением времени особенно в первой половине XX в. осетинское население в Карачаево-Черкесии численно возрастало. Появились новые хутора (например, Джингирик, Восток, Каракент, Мельничный, Бойня /Алмалы тала/), определенная часть осетин стала проживать в шахтерских поселках, в городах Карачаевске и Черкесске. Межэтнические контакты, возросшая мобильность населения, проживание в многонациональных сельских и городских сообществах (особенно в советский период), привели к росту числа межнациональных браков среди осетинской диаспоры. В том числе такие браки имели место между представителями осетинской и грузинской диаспор в Карачаево-Черкесии. Часть таких семей проживала вне села Георгиевско-Осетинское (с 1939 г. – имени Коста Хетагурова), часть в самом населенном пункте. В частности, нам известна семья Митиани, глава которой был женат на представительнице местной фамилии Баскаевых. У них было пять сыновей, потомки которых и сегодня проживают в Коста Хетагурово. Житель села из фамилии Дзугаевых был женат на грузинке Натабовой и т.д. [10]. По данным на 1994 г. в селении Коста Хетагурово также проживала смешанная грузино-осетинская семья Тевзадзе [11, 231]. Сегодня одна из представительниц данной семьи – Манана Валиковна работает в средней школе данного села [12].

Однако наиболее интенсивным осетино-грузинское межэтническое общение стало в период депортации карачаевцев в республики Центральной Азии и ликвидации Карачаевской автономной области. Как известно, в 1943 г. сталинский режим подверг карачаевцев принудительному выселению, а центральные районы Карачая были переданы Грузинской ССР (Клухорский район). На эти территории переселялось население из Грузии, большую часть которого составили сваны и рачинцы. Они проживали в бывших карачаевских населенных пунктах с 1944 по 1957 г., когда подавляющая часть выходцев из Грузии покинула территорию Карачая после восстановления Карачаево-Черкесской автономной области. Тем не менее, именно в период с 1943 по 1957 г. осетины и грузины на землях современной Карачаево-Черкесии оказались непосредственными соседями или даже жили смешанно. Граница Клухорского района Грузинской ССР проходила буквально в паре километров от осетинского села имени Коста Хетагурова. Многие его жители работали или учились в районном центре, приезжали в Клухори по торговым надобностям, во время праздничных и торжественных мероприятий, к своим знакомым, друзьям и т.д. Понятно, что все это стимулировало межэтническое общение.

Кроме того, часть осетинского населения оказалась непосредственно в пределах Клухорского района. Так, те, кто компактно проживал на хуторах Джингирик и Алмалы тала (Бойня) стали проживать в административно-территориальных границах Грузии того времени. К тому же хутор Джингирик вскоре вошел в состав сельского совета начавшегося строиться неподалеку грузинского села Бари (сегодня аул Джингирик), а поселок Алмалы тала (Бойня) в административном плане считался микрорайоном города Клухори.

Таким образом, как минимум в двух населенных пунктах (Клухори и Бари) осетины и грузины в период 1944-1957 гг. проживали совместно. Отдельными семьями осетины жили также в курорте Теберда, находившемся в те годы в составе Грузии. Мы не имеем пока данных о численности осетинского населения в Клухорском районе Грузинской ССР в конце 1940-х – начале 1950-х гг. Но можно приблизительно определить её по некоторым косвенным данным. Например, данные переписи 1959 г. по г. Карачаевску (с 1927 по 1943 – Микоян-шахар, с 1944 по 1957 – Клухори) дают нам следующую цифру: в городе проживало 1148 осетин, что составляло 5,6% от численности всего его населения [13, 40]. Вряд ли эти данные за несколько предыдущих лет существенно коррелировались. А учитывая то обстоятельство, что численность населения г. Карачаевска после репатриации карачаевцев возросла, осетин в процентном отношении в первой половине 1950-х гг. в г. Клухори, скорее всего, было несколько больше, чем в 1959 г. Таким образом, приведенные цифры дают нам

приблизительную численность осетинского населения в Клухорском районе Грузии в первой половине 1950-х гг., при этом без учета Бари (Джингирика), Теберды и некоторых других сел, где также в небольшом количестве проживали осетины.

После возвращения карачаевцев из мест спецпоселения и восстановления Карачаево-Черкесской автономной области грузинское население, в основном, покинуло территорию бывшего Клухорского района. Остались только отдельные семьи. В этой связи интенсивная осетино-грузинская межэтническая коммуникация в регионе по понятным причинам была свернута. Хотя определенные контакты на уровне семей и отдельных людей, безусловно, оставались.

Отметим, что в 1959 г. в Карачаево-Черкесии насчитывалось 389 лиц грузинской национальности (0,14% от общей численности населения), а в 1989 г. – 529 (0,13%) [14, 23]; осетин – 3644 человека в 1959 г. (1,31% от общей численности населения) и 3806 человек в 1989 г. (0,92 %) [15].

В постсоветский период на фоне грузино-осетинской межэтнической напряженности среди осетинской диаспоры Карачаево-Черкесии в отношении Грузии стали распространяться негативные этнические стереотипы. Местная община оказывала посильную помощь осетинам из Грузии, определенная её часть выражала поддержку сепаратистскому движению в Абхазии. Некоторые из её представителей выражали готовность к более радикальным действиям. В период конфликта в Абхазии в 1990-е гг. была взорвана опора высоковольтной линии, по которой электроэнергия поступала из России в Грузию. Аналогичная акция на территории Карачаево-Черкесии повторилась в январе 2006 г. (Одновременно с подрывами газопроводов «Северный Кавказ-Закавказье» и «Моздок-Тбилиси» на территории Северной Осетии) [16]. Высказывались подозрения о причастности к подрыву опор линии электропередач представителей местной осетинской диаспоры Карачаево-Черкесии. В августе 2008 г. на фоне известных событий в селе имени Коста Хетагурова вдоль федеральной трассы Черкесск-Домбай появились надписи, направленные против политики тогдашнего президента Грузии М. Саакашвили.

Однако каких-либо межэтнических коллизий между осетинской и грузинской диаспорами на территории Карачаево-Черкесии удалось избежать. Обе стороны сохранили способность к ведению межнационального диалога.

Данная статья является, по сути, первым опытом освещения и интерпретации осетино-грузинской коммуникации на территории Карачаево-Черкесии. Она не претендует на завершенность и по большому счету является только попыткой инициировать исследовательский процесс в данном направлении. В дальнейшем данная проблематика может быть значительно расширена и более детально проработана.

Источники и литература:

1. Село имени Коста Хетагурова. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения: 17.09.2022).
2. Баталпашинский уезд по статистической переписи, составленной к 15 декабря 1875 года // Памятная книжка Кубанской области на 1876 г. / Под ред. Е.Д. Фелицина. Екатеринодар: Тип. Кубан. обл. правления, 1876. 212 с.
3. *Калоев Б.А.* Вторая родина Коста. Владикавказ: ИП, 1999. 298 с.
4. Нар. URL: <http://oss.kirimiti.ru/%D0%BD%D0%B0%D1%80/> (дата обращения: 17.09.2022).
5. *Бегеулов Р.М.* Карачаевские фамилии грузинского происхождения в новейшее время // Кавказская цивилизация: интердисциплинарные исследования / Материалы международной научной конференции. Местия, 2015. С. 110-111.

6. Вся Донская Область и Северный Кавказ на 1901 год / Книга администрации, промышленности и торговли / Под ред. Д.С. Найфельда. Ростов-на-Дону: Издание А.И. Тер-Абрамиана, 1901. 711 с.
7. Вся Донская Область и Северный Кавказ на 1908 год / Книга администрации, промышленности и торговли. Ростов-на-Дону: Издание А.И. Тер-Абрамиана, 1908. 555 с.
8. Вся Донская Область и Северный Кавказ на 1912 год / Книга администрации, промышленности и торговли / Под ред. Н.С. Каллига. Ростов-на-Дону: Издание А.И. Тер-Абрамиана, 1912. 687 с.
9. *Рехвиашвили С.И.* Священный закон дружбы // Известия Карачаевского НИИ. Черкесск: Аланский Эрмитаж, 2015. Вып. 11. С. 117-122.
10. Полевой материал автора. Информатор Тамаев Валерий Урузмагович, 1958 г.р. Записан в г. Карачаевске, 12 сентября 2022 г.
11. Телефонный справочник г. Карачаевска и Карачаевского района. Карачаевск, 1994. 233 с.
12. Средняя общеобразовательная школа с. Коста Хетагурова. URL: http://labaschool.kchr.eduru.ru/d/struktura_6 (дата обращения: 20.09.2022).
13. Население Карачаево-Черкесской автономной области. (Статистический сборник по материалам Всесоюзных переписей). Черкесск: Управление статистики КЧАО, 1990. 147 с.
14. Бегеулов Р.М. Грузинская диаспора в Карачаево-Черкесии: история и современность // Space, Society, Politics / The 6-th International Scientific conference. Tbilisi: TSU, 2018. P. 22-24.
15. Население Карачаево-Черкесии. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения: 15.09.2022).
16. Газовая вакханалия. Взрывы на газопроводе и ЛЭП вызвали в Грузии новый всплеск русофобии. URL: <https://lenta.ru/articles/2006/01/23/georgia/> (дата обращения: 17.09.2022).

Begeulov Rustam M.
Karachay-Cherkess

ON THE ISSUE OF OSSETIAN-GEORGIAN INTERETHNIC COMMUNICATION ON THE TERRITORY OF KARACHAY-CHERKESSIA

Abstract

In 1870, an Ossetian settlement was founded on the territory of the modern Karachay-Cherkess Republic (Georgievsko-Ossetian, and then named after Kosta Khetagurov). It is interesting to note that the inhabitants of the village before their resettlement were quite closely connected with the Georgians, including living in the possessions of the feudal lords of Machabeli.

In the second half of the XIX – early XX century, there were many shops (shops) on the territory of modern Karachay-Cherkessia, which belonged mainly to immigrants from the Georgian district of Racha. These shops were not only places of trade, but also points of interethnic communication, including Georgian-Ossetian.

Gradually, some immigrants from Georgia began to settle in an Ossetian village on the territory of Karachay-Cherkessia. Some of them settled in separate families, but most of them lived in the village, having entered into interethnic marriages with local residents.

In 1943, the Karachay people were deported, and part of the territory of the Karachay Autonomous Region was transferred to Georgia. The consequence of this action was that the Ossetian-Georgian interaction in this territory has noticeably intensified. The village of Kosta Khetagurovo turned out to be near the border of the Klukhor district of Georgia, many of its

residents worked or studied in the district center. At the same time, some Ossetians lived in compact groups directly in the settlements that became Georgian.

In the post-Soviet period, negative ethnic stereotypes began to spread against Georgia against the background of Georgian-Ossetian interethnic tension among the Ossetian diaspora of Karachay-Cherkessia. The local community provided all possible assistance to Ossetians from Georgia. Some of its representatives expressed readiness for more radical actions. However, any interethnic conflicts between the Ossetian and Georgian diasporas on the territory of Karachay-Cherkessia were avoided. Both sides have retained the ability to conduct an interethnic dialogue.

Keywords: Georgian-Ossetian, Gradually, Kosta Khetagurov.

ნაირა ბეკიევი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი
თბილისი, საქართველო

თემირბოლათ მამსუროვის ლექსების ნაფისეული კომენტარები

XIX საუკუნის 60-იან წლები მრავალი კავკასიელი ხალხისათვის უაღრესად ტრაგიკული იყო. სხვებთან ერთად ოსები იძულებულნი გახდნენ დაეტოვებინათ სამშობლო, რამაც თითოეულ მათგანს უაღრესად მტკივნეული დადი დაასვა. სამწუხაროდ, ბევრი მათგანის მთელი ცხოვრება ამ ტკივილისა და მწუხარების ნიშნით იყო დაღდაჩნული. მათ შორის იყო ოსი პოეტი თემირბოლათ მამსუროვი (1842/44-1899). იგი გადასახლებიდან მოყოლებული სიცოცხლის ბოლო წუთებამდე ვერ ეგუებოდა მის ირგვლივ განვითარებულ მოვლენებს. სამშობლო მიწიდან მოცილება, გადასახლების სიმძიმე, არსებული ყოფით გამოწვეული წუხილი, მისი ლექსების უმთავრესი თემაა. მრავალი მისი ლექსი შთაგონებულია ძლიერი ნოსტალგიით, იმ მძაფრი განცდებით, რაც მშობლიური მიწიდან აგლეჯას და ახალ რეალობასთან შეუგუებლობას გამოუწვევია მასში. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ თემირბოლათ მამსუროვის ლექსებს მაღალ შეფასებას აძლევდნენ დიდი ოსი მწერლები. ნაფი ჯუსოითი წერს: „კოსტას სიტყვებით, თემირბოლათი მეჩირადდნენ მოველინა თავის საყვარელ ქვეყანას, მისი გულის კოცონმა, მისი პოეზიის შუქმა ანატოლიის გადამწვარი მინდვრებიდან ჩვენამდე მოაღწია და არც ჩაქრება, სანამ ოსურ ენაზე მოლაპარაკე იარსებებს“ (ჯუსოითი, 2007:23).

თემირბოლათის ლექსებს საკმაოდ რთული ბედი ეწიათ. მისი ლექსები კარგა ხანს უცნობი იყო. ერთ-ერთი მისი ლექსი „ფიქრები“ პირველად გამოუქვეყნებია ვსევოლოდ მილერს თავის ეტიუდებში (მილერი, 1881:105). ეს ლექსი აქ გამოქვეყნებულია როგორც ფოლკლორული ნიმუში. ამ ლექსთან დაკავშირებით, ფილოლოგიის დოქტორი ნინო პოპიაშვილი წერს: „ვსევოლოდ მილერის მიერ 1881 წელს გამოცემულ „ოსურ ეტიუდებში“ ოსური ფოლკლორული ტექსტების გვერდით დაიბეჭდა ლექსი „ფიქრები“. ლექსს დართულ შენიშვნებში ვკითხულობთ: „ნაყოფი ახალი, სრულყოფილი მხატვრული შემოქმედებისა. სიმღერა ეძღვნება ოსების გადახვეწას თურქეთში ჩეჩნებთან ერთად 1865 წელს. ამ გასახლებას, როგორც ცნობილია, ხელმძღვანელობდა ეროვნებით ოსი, რუსეთის არმიის ყოფილი გენერალი მუსა კუნდუხოვი. გადახვეწილ ოსებს შორის მუსა კუნდუხოვის ახლო ნათესავები და ოჯახის წევრებიც იყვნენ“ (პოპიაშვილი, 2007:31).

ამ ლექსს სხვა ისტორიაც აქვს. ამ ისტორიაზე ქართველი მეცნიერი, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი ლევან ბრეგაძე მოვითხრობს: „გერმანულენოვანი გაზეთი „კაუკაზიმე პოსტი“ კავკასიელ ხალხთა დიდმა მეგობარმა, მე-19 საუკუნის 80-იანი წლები-

დან თბილისში დამკვიდრებულმა გერმანელმა ჟურნალისტმა, მწერალმა, ქართული და სომხური ჰოეზიის გერმანულ ენაზე მთარგმნელმა, არტურ ლაისტმა (1852-1927) დააფუძნა.

1906 წლის მე-8 ნომერში ა. ლაისტმა დაბეჭდა წერილი სათაურით „ოსური გაზეთი“ („Eine ossetische Zeitung“), რომლითაც იგი გულმხურვალედ მიესალმა ოსური გაზეთის გამოსვლას ვლადიკავკაზში. წერილს გერმანელი მწერალი ამ სიტყვებით ამთავრებს:

„საკმაოდ მდიდარია ოსების ხალხური ჰოეზია. მათ ბლომად მოეპოვებათ თავისებური საგმირო თქმულებები და ხალხური სიმღერები, რომელთა შორის ისეთსაც შეხვდებით, რომლებშიც სამშობლოს დრმადგანცდილი სიყვარულია გამოხატული. „თავისებურ საგმირო თქმულებებში“ არტურ ლაისტი, ცხადია, ნართების ეპოსს გულისხმობს – მსოფლიო ლიტერატურის შედევრს, ხოლო სამშობლოს დრმადგანცდილი სიყვარულის გამომხატველი ჰოეზიის ნიმუშად მკითხველს ერთი ოსური ლექსის საკუთარ გერმანულ თარგმანს სთავაზობს. აი ისიც:

Den Schlummer wiesen heute von sich meine Glieder,
Vor Schmerzen schlossen sich nicht meine Augenlider.

**Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?**

O, Heimatland, o, Heimatland,
Wie lebt es sich in dir doch süß!
Die Fremde bleib' uns unbekannt,
Du bist des Herzens Paradies!

**Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?**

O, Heimatland, o, Heimatland,
Du deiner Kinder Pfühl und Schoß,
Die Fremde bleib' uns unbekannt,
Nichts reißt von dir die Herzen los.

**Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?“**

(ბრეგაძე, 2007: 39-47).

(აქვე ვათავსებთ ამ სტროფების ჩვენეულ თარგმანს – ნ. ბ.)

„უძილობა წუხელ დამე მძიმე საბნად მეფარა,
ალიონი ისე დადგა, რული არ მომეკარა.
ოი, ჩემო სამშობლო, ოი, ჩემო მთებო,
თქვენ გარეშე, მითხარით, როგორ ვიარსებო?
„დაგცინიან?“ – ქვეყანამ შემომკვნესა ფიქრიდან;
„მკერდზე ტახი მაწევსო“, – მწარედ შემომქვიტინა.
ოი, ჩემო სამშობლო, ოი, ჩემო მთებო,
თქვენ გარეშე, მითხარით, როგორ ვიარსებო?
შენი ნაშიერი ვარ, შენთვის ნათლის მომფენი,
შენს ძვლებს გულზე დამაწყობს მწარე წუთისოფელი.
ოი, ჩემო სამშობლო, ოი, ჩემო მთებო,
თქვენ გარეშე, მითხარით, როგორ ვიარსებო?“ (მამსუროვი, 2007:51).

ლევან ბრეგაძე აღნიშნავს: „არტურ ლაისტი არ მიუთითებს, საიდან თარგმნა ეს ლექსი... არც ვ. მილერისათვის და არც, ბუნებრივია, ა. ლაისტისთვის, რომელიც ვ. მილერს ეყრდნობა, ცნობილი არ არის ლექსის ავტორის ვინაობა, როგორც ჩანს, მათ იგი ხალხური

ჰგონიათ... ამრიგად, არტურ ლაისტს ოსური პროფესიული ლიტერატურის საფუძველდამდების ლექსი უთარგმნია გერმანულად და არა ხალხური პოეზიის ნიმუში, როგორც თვითონ ფიქრობდა ვ. მილერზე დაყრდნობით“ (ბრეგაძე, 2007:39-47).

თურქეთში მოხვედრილ მუსას ბიძაშვილს, თემირბოლათ მამსუროვს ეკუთვნის ფოლკლორის ნიმუშად მიჩნეული ლექსი. თემირბოლათ მამსუროვი, როგორც პირველი ოსი პოეტი, ოსეთში ცნობილი გახდა 1922 წელს. ბექირ ბეი კუნდუხოვმა, პოეტის ბიძაშვილმა, თურქეთიდან ჩამოიტანა და ოსურ ფილოლოგიურ საზოგადოებას გადასცა ათი ლექსი (ხელნაწერი). მაშინ გახდა ცნობილი, რომ ლექსი „ფიქრები“ მილერის მიერ „ოსურ ეტიუდებში“ გამოქვეყნებული 1881 წელს, ეკუთვნის თემირბოლათ მამსუროვს.

თემირბოლათის ამ ლექსის ავტორი ზოგიერთს მუსა კუნდუხთი ეგონა. 1922 წელს ვლადიკავკაზში ჩამოსულმა მუსას ვაჟმა კუნდუხათმა ბეჩირმა (ბექირ-ბეიმ) თქვა, რომ ეს ლექსი ეკუთვნოდა მუსას დისშვილს თემირბოლათ მამსუროვს. ბექირმა თემირბოლათის რამდენიმე ლექსიც თან ჩამოიტანა. ეს ლექსები აკრეფილი იყო ლათინურმრიფტიან საბეჭდ მანქანაზე. ოსმა პოეტმა ინალ ყანუყათმა იქიდან გადმოწერა და ერთი ასლი მისცა ალბორთი ბარისბის. მან თემირბოლათის ლექსები გამოაქვეყნა ოსურ ენაზე რუსული პწკარედებით („პირველი ოსი პოეტი თემირბოლათ ოსმანის ძე მამსუროვისა, ვლადიკავკაზი, 1926.) ასლის პირველ გვერდზე ეწერა, „ოსური სიმღერები. დაწერა მამსირათი თემირბოლათმა. თურქეთი, ანატოლია, ბატმანტაში, 1868-1898 წლები“.

პოეტის პირველი ბიოგრაფი ბ. ალბოროვი აღნიშნავდა: „ჩვენ არა გვაქვს ხელთ პოეტის ყველა ნაწარმოები, ეს მხოლოდ მისი შემოქმედების ნაწილია, ისიც მეტ-ნაკლებად პოპულარული.“ მდგომარეობას ისიც ართულებდა, რომ არ არსებობდა ლექსების ავტოგრაფული ვარიანტები.

ცნობილია, რომ თემირბოლათ მამსუროვის ლექსები პირველად რუსულ ენაზე გამოიცა ცხინვალში 1946 წელს. ლექსები რუსულად უთარგმნია ე. გეგელაშვილს. წინასიტყვაობის ავტორი, ალექსანდრე ბიაზიროვი.

პოეტის ლექსები ცალკე წიგნად მშობლიურ ენაზე გამოქვეყნდა 1965 წელს ცხინვალში. წიგნი გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ნაფი ჯუსოითმა (ჯუსოითი, 1965).

თემირბოლათ მამსუროვის ლექსები გამოცემულია ქართულ ენაზეც. ეს ლექსები ქართულად თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა ნაირა ბეპიევმა: თემირბოლათ მამსუროვი, „ოსური სიმღერები“, მთავარი რედაქტორი ნაფი ჯუსოითი, რედაქტორი ნინო პოპიაშვილი (მამსუროვი, 2007).

როგორც აღვნიშნეთ, თემირბოლათის ლექსები საკმაოდ ბევრ კითხვას ბადებდა და საბეჭდ მანქანაზე შეცდომებით აკრეფილი ლექსები საჭიროებდა გარკვეულ ტექსტობრივ სამუშაოს, კომენტარებს, რათა მკითხველს შესაძლებლობა ჰქონოდა ლექსები გამართული ტექსტებით წაეკითხა. სწორედ ამ მიზანს ემსახურება ნაფი ჯუსოითის კომენტარები თემირბოლათის ლექსებთან დაკავშირებით (აქვე უნდა ითქვას, რომ ნაფი ჯუსოითმა ამ კომენტარების მიხედვით ჩაასწორა ტექსტები და კრებული ისე გამოაქვეყნა. შესაბამისად, ჩვენ მიერ ქართულ ენაზე თარგმნილი ტექსტები ამ შეცდომებისაგან დაზღვეულია).

უაღრესად ფასეულია ეს კომენტარები, რომლებიც დიდი მეცნიერის მაღალი პროფესიონალიზმითა და კეთილსინდისიერებით არის შესრულებული. მას დაკვირვებით ჩაუსწორებია არამარტო ტექსტის კომპოზიცია, არამედ დიალოგები, მონოლოგები, დიდი სიფრთხილით გადმოუცია თითოეული სიტყვის ზედმიწევნითი ცნებითი შინაარსი. სანამ ბოლომდე არ დარწმუნდება, რომ მისი ჩარევა აუცილებელია, იგი ტექსტს არ ასწორებს. თუ რა დიდი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ტექსტობრივ კომენტარებს, ერთ-ერთი ლექსის კომენტარის მინაწერიდანაც ჩანს: „მაინც რაღაცა აკლია ტექსტს, რაც ნათლად ეტყობა, მაგრამ ამისი გასწორება შეუძლებელია, სანამ ნამდვილ ტექსტს არ მოვიპოვებთ.“ (ოსური სიმღერები, 1965:115).

მიყვავთ კომენტარებს რიგის მიხედვით: პირველი ლექსი „ფიქრები“ თავ-დაპირველად ბევრგან საკმაოდ გაუმართავი ყოფილა და კომენტარებიც მრავლად აქვს დართული. სანამ კომენტარებს დაურთავს, ნაფი ჩვეული ობიექტურობით აღნიშნავს ვ. მილერის ღვაწლს და დამსახურებას ამ ლექსის გამოქვეყნებასთან დაკავშირებით:

„ვსევოლოდ მილერმა “ფიქრები” დაბეჭდა, როგორც ხალხური შემოქმედების ნიმუში. მაგრამ მიუთითა, რომ ასეთი ტექსტი ხალხური სიმღერებისაგან ნიშანდობლივად განსხვავდება თავისი მხატვრული ხასიათით. ე. ი. შენიშნა პოეტის ინდივიდუალური ნაშრომი რომაა და მხატვრულობითაც ხალხურ სიმღერებზე მაღლა დგას. იგი თავის შენიშვნებში „ფიქრების“ შესახებ წერდა: «Продукт нового, более художественного творчества» (მილერი, 1881:13.).

მილერი აღნიშნავდა, რომ ხელთ ცუდი ხელნაწერი ჰქონდა: „Я имел под рукою довольно плохой список, который помог мне разбирать г. Кокиев» (მილერი. 1881:13). თუმცა, აქვე უნდა ითქვას, რომ ვს. მილერის ავტორიტეტი დიდ მეცნიერს ხელს არ უშლის იმაში, რომ აღნიშნოს: „მილერის ტექსტში აღრეული ადგილები მრავლადაა. პირველ ყოვლისა, აქ დარღვეულია ტექსტის კომპოზიცია. მე ვცადე მისი გასწორება“ (ოსური სიმღერები, 1965:15).

მიყვავთ ნაფის კომენტარებს (მამსუროვი, 2007:90-103)

ნაწარმოების კომპოზიცია ასეთია: ავტორის მიერ შექმნილი ტექსტის ჩარჩოში ჩასმულია დიალოგები: 1. სამშობლოსა და ხალხს შორის. 2. პოეტსა და საიდანდაც მოსმენილ ხმას შორის.

„მილერის ტექსტში ეს ორი დიალოგი არეულია. მე ასე დავალაგე:

1. პირველი სტროფი – ავტორის შესავალი სიტყვა და რეფრენი.

2. მეორე სტროფი – სამშობლო მიწის სიტყვები ავტორის კომენტარებით, შემდეგ რეფრენი.

3. სამშობლო მიწის საყვედურის მონოლოგი – 2 სტროფი, შემდეგ მოსდევს რეფრენი. მათ შუა რეფრენს ადგილი არ აქვს. იგი მოთქმის სიტყვას ჰგავს და მხოლოდ ერთი რეფრენი სჭირდება ისე, როგორც მოთქმის ტექსტით ერთ მუხლს ქალების ბანი “ე-ე-ე” მოსდევს ხოლმე.

4. ხალხის პასუხი სამშობლო მიწისადმი – ოთხი სტროფი, ამათგან პირველი და ბოლო სტროფი ერთმანეთის მსგავსია, ოღნავი სახეცვლილებით, ე. ი. რკალისებური კომპოზიციაა. აქ ყოველი სტროფი მოთქმისა ცალკე მუხლისებურია და ყოველი მათგანის შემდეგ უნდა იყოს რეფრენი, ხალხის გუნდის მოძახილი, მოთქმით “ე-ე-ე”.

5. აქ ავტორის რეაქციაა გამონატული უსაზღვრო დარდის მერე (“თეთრ ბალიშს შავი ცრემლი რომ დასდის”) და საიდანდაც იმედის მომცემი ხმაც გაისმის. აქაც უკვე აღარ უხდება რეფრენი. იმედიანი სიტყვების მერე ხალხის მოთქმა უნდა მიჩუმდეს.

6. ავტორის ბოლოთქმა – ნუგემისმომცემი სიტყვებით დაიმედება, გულისთვის ოღნავი შვების მიცემა. და ბოლოს ხალხის საუკუნოვანი დარდის თემა ერთხელ კიდევ უნდა გაჟღერდეს. ვისმენტ კვლავ რეფრენს, გუნდის სიტყვებს:

“ოი, ჩვენო ქვეყანავ, ჩვენო მთებო, _
როგორღა ვიცოცხლოთ თქვენ შემდეგ!”

უნდა ითქვას, რომ ნაფის ამ კომენტარების წერისას აშკარად ჩანს მისი დიდი განსწავლულობა პოეტიკისა და ოსური ლესთწყობის საკითხებში. ყველა წნადადებაში იგრძნობა ის სიფრთხილე, რასაც იგი იჩენს თითოეული სტროფისა თუ სტრიქონის მიმართ:

„ნაწარმოები არის მთლიანი მუსიკალური კომპოზიცია, რთული, მაგრამ მყარ ლოგიკურ საფუძველზე აგებული. თემირბოლათი ძლიერ ნიჭიერი პოეტი იყო და თუმცა მისი ტექსტი პირვანდელი სრულყოფილებით არ გვაქვს ხელთ, მაინც მთავარი, რაც უნდა ეთქვა პოეტს, ნათლად იკვეთება. მე სწორედ ამის საფუძველზე შევახე ხელი მის კომპოზიციას.

„Махуылфы арф кыы вардтон...“

„გულში რომ ღრმად ვინახავდი“

მილერთანაა: „გულში რომ ვინახავდი“. სიტყვა „ღრმად“ დავამატე პწკარის მუსიკალურობის გამოსასწორებლად, არც ტექსტის აზრს ეწინააღმდეგება.

„Цæрд на агурæм дæфæстæ...“

„სიცოცხლეს არ დავეძებთ შენს შემდეგ“, ეს სტრიქონი მილერთანა ასეა: „სიცოცხლეს არ ვითხოვთ შენს შემდეგ“. ჩემი აზრით, ეს არის სალამოვის ხელნაწერის გარჩევისას მილერისა და კოკიევის მიერ დაშვებული შეცდომა. ფორმულა: „სიცოცხლეს არ დავეძებთ შენს შემდეგ“ არის თემირბოლათის საყვარელი თეზისი. იგი ტექსტში ორჯერ გვხვდება. აქაც უეჭველად ასეა, ოღონდ „არ დავეძებთ“, ჩვეულებრივ, ხელნაწერში შეიძლება წაკითხულ იქნას როგორც „არ ვითხოვთ“, მით უმეტეს, დიგორულად (გ-კ).

„Удæн уд дæр ды кув дæ...“

„სულის სულიც შენა ხარ“ მილერთანაა: „მათი სულიც ხომ შენა ხარ“. მილერი კომენტარს უკეთებს – “მიწის შვილების, ხალხის სული”. კი, მაგრამ ხალხი თვითონ უხმობს სამშობლოს და თავის თავს “მათიო” მოიხსენიებს? მაშინ უნდა ყოფილიყო – “Уыдон”.

აქ საეჭვო არაფერია, მილერმა და კოკიევმა სალამოვის ხელნაწერში “æ” ვერ გაარჩიეს და «o» წაიკითხეს. ოსურ ხელნაწერში ეს ორი ასო ერთმანეთს ძლიერ ჰგავს. ამრიგად, ერთი ასოს შეცვლით დაიკარგა სტროფის პოეტური მხატვრულობა: მეტაფორა “სულის სული” (душа души) გადაიქცა უბრალო ინფორმაციად “მათი სული”.

„Зæрдæйы уæлæхуыд кув дæ...“

„გულზეც დაკრებული რომ ხარ“ მილერთან ასეა: “გულზე ზედ დაკრებული შენ ხარ”, აქ რითმა “შენ რომ ხარ” აუცილებლად თხოულობს “დაკრებული რომ ხარ”. არ უხდება აქ „გულზე ზედ“. “გულზე” უნდა იყოს თემირბოლათის პოეტიკის მიხედვით. ამრიგად, გამოვიდა “გულზეც დაკრებული ხარ.”

«Кув нал хъæцыдтæн сагъæсыл...»

“რომ აღარ ველოდი მწარე ფიქრს” მილერთანაა: “ჩემი გული ვერ აიტანს ამ სიმწარეს”. ეს პწკარი სალამოვის ხელნაწერში არ იყო და კოკიევმა ჩაამატა. მე იგი შევცვალე ტექსტთან უფრო მიახლოებული სტრიქონით. მაგრამ ესეც, რა თქმა უნდა, თემირბოლათის ტექსტი არ არის.

«Уæд мæм кæцæйдæр æрдзырдис...»

„მაშინ საიდანღაც ჩამომძახეს“ მილერთანაა: “მაშინ მას”. ეს არაა სწორი, პოეტი თავისი სახელით საუბრობს და უნდა იყოს “მაშინ მე”.

კომენტარები ყოველთვის ღრმა განსწავლულობას მოითხოვს და სწორედ ეს ეხმარება მის ავტორს საზიებელი სიტყვა სხვადასხვა ენის საფუძველზე განიხილოს. ენათმეცნიერი ზოგჯერ არაბულ, ზოგჯერ ქართულ და სხვადასხვა ენაში არსებულ ფუძესიტყვას იშველიებს და მის საფუძველზე ხსნის კვანძს.

«Магуыры дуга хъаныл у...» – „ღარიბის ვედრებას უფალი შეისმენს“... მილერთანაა: „ღარიბის ვედრებაზე უფალი ყაბულსაა“. აქაც ინვერსია ხელოვნურადაა ჩართული, რაც ძალზე იშვიათია თემირბოლათის პოეტიკაში. პწკარის მუსიკალურობაც ირღვევა. შევცვალე უბრალო ხალხური ფორმით.

Дуга, дуга – არაბული სიტყვაა, ნიშნავს ვედრებას, ლოცვას, ღარიბის ლოცვა.

Хъаныл, ყაბულ – არაბული სიტყვაა, ნიშნავს ადვილად შესასრულებელს, ნდობის ღირსს. სამხრეთ ოსეთში გადმოქართულებულ ტერმინს ხმარობენ – ყაბულ(ი), ე. ი. თანხმობა. ყაბულსა ვარ – თანახმა ვარ (შენს ვედრებაზე, ლოცვაზე, თხოვნაზე), მომწონს აქ: ღარიბის ლოცვას უსმენს ღმერთი.

Залым, ზალიმ – არაბულია, ნიშნავს მარჩენალს, მოძალადეს, ტირანს. აქ: ხელმწიფეს.

(ჯუსოითი, 2007:107-109).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენ საგანგებოდ მოგვყავს ამ ერთი ლექსის კომენტარები

ვრცლად, რათა მკითხველისათვის ცხადი გახდეს, თუ როგორ სკლუპუროზულად იხილავს მეცნიერი ტექსტის ყველა ნიუანსს, რათა მას მიეცეს უფრო დახვეწილი და შესაბამისი ფორმა თუ შინაარსი. ასეთივე იუველირის სიზუსტითა და სიფრთხილით მუშაობს ამ ტექსტებზე ნაფი ჯუსოითი სხვაგანაც. მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს:

„ლექსში შეცვლილი ადგილები მრავლადაა: ორგან ხუთპწკარიანი სტროფია, როცა ოთხსტროფიანად გაკეთება თავისუფლად შეიძლებოდა. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს ასლების გადამღებებმა გადმოწერეს ძველი ტექსტის ის ვარიანტი, რომელიც ჯერ დასრულებული არ იყო. დასაჯერებელი არაა უფროსის საუბრის დასაწყისი რითმა „სიმღერები – სიმღერები“ რომ არის. მით უმეტეს, ადვილად შეიძლება მისი შეცვლა სხვა სიტყვით. ვთქვათ, თქმულებით. უმცროსი სთხოვს, „გვიამბე ერთი თქმულება“.

„Къордтæ, дихтæ, баистæм...“

„ჯგუფებად, ნაწილებად დავიყავით“... ინალიყის გადაღებულ ტექსტშია – „ჯგუფებად, ნაწილებად.“ შეცდომა ასლის გადამწერისა რომაა, ნათელი იყო და გავასწორე.

“Мах залымæн ныуагътам...”

“ჩვენ ტირანი შეგვატოვეთ...”

ტირანს პოეტი უწოდებს რუსეთის ხელმწიფეს...

„Æнæмæрдзаг, ызмысы...“

„უსუდაროდ, ქვიშაში...“ ასლშია: “ызмысæй” „ქვიშით“.

შეცდომაა უეჭველად «Ныгæдтæм сæ ызмысæй» – „ვმარხავდით ქვიშით.“ არაა სწორი გრამატიკული ფორმა – საჭიროა ითქვას “ызмысы” – ქვიშაში.” ამას ადასტურებს ასლის გადამღების მიერ დაწერილი რითმაც“ (ჯუსოითი. 2007:110).

აკად. ნაფი ჯუსოითის კომენტარები მაღალ დონეზე შექმნილი ფილოლოგიური და მეცნიერული ნაშრომია, რომლის გარეშეც თამირბოლათ მამსუროვის არაპროფესიულად, სხვაენოვანი შრიფტის საფუძველზე ამობეჭდილი ლექსები მკითხველისათვის გაუგებარი იქნებოდა. სწორედ ასეთ მაღალპროფესიულ დონეზე გაკეთებული კომენტარები და მის საფუძველზე დადგენილი ტექსტები იძლევა საშუალებას, თემირბოლათ მამსუროვის ლექსები სათანადოდ იქნას აღქმული მკითხველის მიერ. ნაფი ჯუსოითმა აშკარად დიდი საქმე გააკეთა ამ ტექსტებზე ასეთი მნიშვნელოვანი კომენტარების დართვით.

ლიტერატურა:

1. მილერი 1881: Всеволод Миллер, Осетинские Этыюди, кн. 1. Москва.
2. ოსური სიმღერები 1965: «Ирон зарджытæ», Цхинвал.
3. მამსუროვი 2007: თემირბოლათ მამსუროვი, „ოსური სიმღერები“, მთავარი რედაქტორი ნაფი ჯუსოითი, რედაქტორი ნინო პოპიაშვილი. საქართველოს კულტურულ ურთიერთობათა ცენტრი „კავკასიური სახლი“, თბილისი.
4. ჯუსოითი 2007: ნაფი ჯუსოითი, შენიშვნები, წიგნში – თემირბოლათ მამსუროვი, „ოსური სიმღერები“, თბილისი.
5. პოპიაშვილი 2007: ნინო პოპიაშვილი, თემირბოლათ მამსუროვი, წიგნში – თემირბოლათ მამსუროვი, „ოსური სიმღერები“, თბილისი.
6. ბრეგაძე 2007: ლევან ბრეგაძე, „მეხვედრა პოეტთან“, წიგნში თემირბოლათ მამსუროვი, „ოსური სიმღერები“, თბილისი.

Naira Bepievi

Doctor of Philology, Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

TEMIRBOLAT MAMSUROV'S POEMS AND COMMENTARIES BY NAPHY DZHUSOITY

Abstract

The poems of Temirbolat Mamsurov (1845-1899) had a tragic fate like the author. In the 60s of the 19th century, Ossetians were forced to leave their homeland, which caused an extremely

painful situation for each of them. Among them was Ossetian poet Temirbolat Mamsurov, who could not adapt to the events around him until the last moments of his life. Temirbolat Mamsurov's poems were unexplored for a long time. His poem "Thoughts" was first published by Vsevolod Miller as a folk sample. It soon became clear that this poem belonged to Temirbolat Mamsurov. Bekir Bey Kundukhti brought some of his poems to Vladikavkaz in 1922. These poems were published for the first time in the Ossian language with Russian translations by Barisby Alborti (Vladikavkaz 1926).

The poems of Temirbolat Mamsurov were published in Russian in South Ossetia in 1946 (translator E. Gegelashvili, author of the foreword, Al. Biazirov). The poet's poems were published as a separate book in his native language in 1965 in Tskhinvali. The book was prepared for publication; preface and comments were added by Naphy Dzhusoity («Ирон зарджитæ», Цхинвал, 1965).

Temirbolat Mamsurov's poems are published in Georgian as well. These poems were translated into Georgian and prepared for publication by Naira Bepiev (Temirbolat Mamsurov, "Ossetian Songs", *Caucasian House*, Tbilisi, 2007).

The paper deals with Academician Naphy Dzhusoity's comments that are valuable and important for a better understanding of the poet's poems.

Keywords: Temirbolat, Mamsurov, poet, Ossetian, Georgian, poems.

სალომე ბედუკაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
თბილისი, საქართველო,

ბორის პასტერნაკის ცხოვრებისეული და შემოქმედებითი კავშირების დამყარება ქართველებთან (მიმოწერის მიხედვით)

შესავალი. ბორის პასტერნაკისა და მისი ქართველი ადრესატების ქართულ თუ რუსულ ლიტერატურულ ცხოვრებაში მათი მნიშვნელოვანი როლიდან გამომდინარე ეს მიმოწერა ყოველთვის წარმოადგენდა მკვლევართა ინტერესის საგანს. მისი შესწავლა არსებითად მნიშვნელოვანია ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის და სანამ ისაუბრებენ პაოლო იაშვილზე, ტიცინ ტაბიძეზე, გიროგი ლეონიძეზე, სიმონ ჩიქოვანსა თუ სხვა ქართველ მოღვაწეებზე და იმდროინდელ ქართულ-რუსულ ურთიერთობებზე, იქამდე არც ეს საკითხი დაკარგავს აქტუალობას, განსაკუთრებით დღევანდელ სიტუაციას თუ გავითვალისწინებთ, როდესაც ასეთი იშვიათობა გახდა ამ ურთიერთობების პოზიტიური მაგალითები.

რუსი მწერლის მთელი შემოქმედების მომცველი 11-ტომეულის გამოსვლამდე მკვლევარები მიმართავდნენ წერილებს, რომლებიც სხვადასხვა გამოცემებში იყო დაბეჭდილი. ბორის პასტერნაკის ქართულ ადრესატებთან მიწერილი წერილების პირველი პუბლიკაციების ავტორი გიორგი მარგველაშვილი იყო. ისინი დაიბეჭდა ჟურნალებში «Литературная Грузия», 1966, №1-2 და «Вопросы литературы», 1966, №1., მრავლად არის სხვა მკვლევართა პუბლიკაციებიც «Литературное наследие»-სა და სხვა ჟურნალ-გაზეთში. აღსანიშნავია გ. ბებუტოვის პუბლიკაცია «Литературная Грузия»-ს 1968 წლის მე-8 ნომერში («Это обмен опытом, это жизненное дыхание наших республик»). ნინო ტაბიძესთან პასტერნაკის მიმოწერის შესახებ ძალზედ საინტერესო კვლევა ეკუთვნის პროფესორ მარია ფილინას. საქართველოსთან ბორის პასტერნაკის დამოკიდებულების შესახებ წერენ ვალენტინა ბალუაშვილი, ირინა ჩერნიავსკაია, ელენე ყიასაშვილი და სხვები.

ბორის პასტერნაკის ნაწარმოებების სრული კრებულის 11-ტომად გამოცემის შემდეგ შესაძლებელი გახდა მწერლის არა მხოლოდ ქართულ ადრესატებთან მიწერილი წერილების, არამედ მთლიანად მისი ეპისტოლარული მემკვიდრეობის ერთიანობაში შესწავლა. კრებულის შემდგენლები და დართული კომენტარების ავტორები არიან ე. ბ. პასტერნაკი და ე. ვ. პასტერნაკი. წინასიტყვაობა ეკუთვნის ლ. ს. ფლეიშმანს. წინამდებარე სტატიაში მოხმობილი დეპეშის ტექსტები, წერილში გადაკვრით ნახსენები არაერთი ფაქტის შესახებ დაწვრილებითი ინფორმაცია სწორედ დართული კომენტარებიდან არის მოყვანილი.

საქართველოში მოგზაურობამდე იცნობდა პასტერნაკი ჩვენს ქვეყანას, ხოლო ქართული საზოგადოება – პასტერნაკს. 1931 წლის ზაფხულში პოეტის საქართველოში ჩამოსვლის შედეგად იწყება ხანგრძლივი შემოქმედებითი კავშირები, რასაც წინ უძღვოდა ბორის პასტერნაკისა და ქართველ მოღვაწეთა დამეგობრება და პირადი ურთიერთობები, როგორც თავად აღნიშნავს, „წყაროს“ შეყვარება, ქართული პოეზიის უსიტყვოდ გაგება, ხოლო ამის შემდეგ წლების განმავლობაში მათ თარგმანებზე მუშაობა.

საქართველო პასტერნაკის ნაწილად იქცა. აქ მოგზაურობა მისთვის საკუთარ თავში მოგზაურობას ნიშნავს. პოეტის სიყვარულის გამოვლინება თითოეული ადრესატისადმი – ეს მთელი საქართველოსადმი სიყვარულის გამოხატვაა.

მეთოდი: შედარება-შეპირისპირება, ქრონოლოგიურ-სტრუქტურული ანალიზი, აღწერა.

დისკუსია. ბორის პასტერნაკს ქართველები საქართველოში ჩამოსვლამდე, ჯერ კიდევ პაოლო იაშვილის მონათხრობიდან იცნობდნენ. ნინო ტაბიძე იგონებს, 1931 წლის ზაფხულში როგორ მოელიან მოსკოვში წასულ პაოლო იაშვილს, რომელიც წერილს წერილზე აგზავნის და ქართველ მეგობრებს იქაურ მწერლებთან შეხვედრის ამბებს უყვება. სამშობლოში დაბრუნებული პაოლო განსაკუთრებული აღფრთოვანებით ბორის პასტერნაკის შესახებ საუბრობს. (Пастернак, 2004: 30)

პასტერნაკი პაოლო იაშვილისთვის მოსკოვში მიცემულ პირობას ასრულებს და პირველად საქართველოში 1931 წლის 13 ივლისს ჩამოდის. მას პაოლომ უმასპინძლა. რუსი პოეტის გასაცნობად თავისთან მიიწვია ნინო და ტიციან ტაბიძეები და ვალერიან გაფრინდაშვილი. ნინო ტაბიძე თავის მოგონებათა წიგნში „ცისარტყელა განთიადისას“ წერს: „...იმხელა შინაგანი მგზნებარება იყო მასში, ისეთი შთაგონებით სავსე სახე ჰქონდა პასტერნაკს! ვიდექით გახევებულები. მან გაგვიღიმა – და გავიღიმეთ ყველამ, და ჩვენ უკვე მეგობრები ვიყავით საუკუნოდ“ (Пастернак, 2005: 320). იმ საღამოსვე დაგვემეს, თუ როგორ გავცნოთ უკეთ საქართველო რუსი პოეტისათვის, სად წაეყვანათ, რა ენახებინათ. ტიციან ტაბიძეს გაკვირვებით უთქვამს პასტერნაკისათვის, ძნელია იმის დაჯერება, რომ „დემონის“ დამწერს კავკასია არ აქვს ნანახიო. პასტერნაკს კი მიუგია, ნებისმიერმა, ვისაც უყვარს და იცის რუსული პოეზია, იცის კავკასიაც და მით უფრო საქართველო, ჩვენ იქ არაერთხელ ვყოფილვართო. პასტერნაკი ამ მხრივ, თავისი დიდი წინაპრების, პუშკინის და ლერმონტოვის ტრადიციების გამგრძელებლად გვევლინება, ამოგზაურებს, აცნობს და აყვარებს რუს მკითხველს ჩვენს ქვეყანას, მის კულტურასა და ისტორიას.

1931 წლის ზაფხულში საქართველოში პირველი მოგზაურობით მიღებული მთაბეჭდილებები ბორის პასტერნაკმა ავტობიოგრაფიულ ნარკვევში „ადამიანები და გარემოებანი“ გადმოსცა, სადაც სიყვარულითაა გაცოცხლებული პაოლო იაშვილისა და ტიციანის ტაბიძის სახეები.

პირველ დღეებში პაოლო იაშვილმა ბორის პასტერნაკს თბილისის შემოგარენი მოატარა; მოინახულეს მცხეთა და ჯვარი. ნახული და განცდილი პოეტმა გადმოსცა თავის ლექსებში «Вечерело. Повсюду ретиво...» (1931) [« Мельтеша, точно чернь на эфесе,/В глубине шевелился Тифлис»] და «Пока мы по Кавказу лазаем» (1931).

მასპინძლებმა პასტერნაკი წინანდლის მოსანახულებლადაც წაიყვანეს. ტიციანი, როგორც ნინო ტაბიძე იხსენებს, ოცნებობდა რომანი დაეწერა ნინო ჭავჭავაძეზე. იგი

აღტაცებით უყვებოდა პასტერნაკს ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქალზე. უნახვებიათ ნახევრად დანგრეული ტაძარი, სადაც, გადმოცემის თანახმად, ნინოს და გრიბოედოვს დაუწერიათ ჯვარი. ქართველი რომანტიკოსის რომანტიკით მოცულ გარემოში მოსმენილმა სიყვარულის ამბავმა, ასევე შამილის ისტორიამ, რომელმაც ალექსანდრე ჭავჭავაძის ძე ტყვედ წაიყვანა, წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა პასტერნაკზე: „პასტერნაკი კრძალვით ეხებოდა თითოეულ ხეს და ფიქრებით იმ დროში გადადიოდა, როცა აქ ალექსანდრე გრიბოედოვი და მისი ქართველი მეგობრები იმყოფებოდნენ“. პოეტი შთაგონებას ქართველთა მითიურობამდე მისულ ისტორიაში პოვებდა.

ავვისტო პასტერნაკმა კოჯორში გაატარა, სასტუმრო „კურორტი“, სადაც ოდესღაც ანდრეი ბელი ცხოვრობდა. ქართველ მეგობრებს ბორის პასტერნაკისა და ზინაიდა ნეიჰაუზისათვის უნახვებიათ ციხე-სიმაგრე ქერ-ოფლი, უძოს მონასტერი. სტუმრები განსაკუთრებით გაუოცებია მანგლისის გზაზე წითელ ლენტებშებმული ბუჩქის დანახვას. ხალხური რწმენით, თუ ბავშვი ყვიანახველით დაავადდებოდა, ნათესავები მიდიოდნენ და ამ ბუჩქს წითელ ლენტებს აბამდნენ. დედებს სწამდათ, რომ ასე შესაძლებელი იყო ავადმყოფობის მომადლიერება, რათა მას დაენდო, არ გაეწირა ბავშვი. ამგვარი თქმულებების, რწმენა-ჩვეულებების, ერის ისტორიის გაცნობა პასტერნაკს უადვილებდა ქართველ პოეტთა მხატვრული სახეების, იდეების, მათი მსოფლხედვის გაგებას, წვდომას, გათავისებას.

კოჯრიდან პოეტი ტიციანთან და პაოლოსთან ერთად ბორჯომში გაემგზავრა, იქიდან მომავალნი კი ბაკურიანში გიორგი ლეონიძეს ესტუმრნენ. ვახშამი ტყეში მოუწყვიათ, სუფრას ჩირადნები უნათებდათ. ამ ყოველივემ წარუშლელი შთაბეჭდილება დატოვა პასტერნაკზე. თბილისში დაბრუნებული აღტაცებით უამბობდა ნინო ტაბიძეს ბაკურიანზე, ლეონიძესთან გამართულ ვახშამზე, გასოცარი სილამაზის ეფემიაზე და მათ შვილებზე. სექტემბერში, აბასთუმნის, ბორჯომის და ბაკურიანის მოვლის შემდეგ, პაოლო იაშვილმა პოეტი ქობულეთში წაიყვანა. სწორედ აქ გაიცნო სიმონ ჩიქოვანი და ბესო ჟღენტი. ამ მოგზაურობას უძღვნა პასტერნაკმა 1932 წელს დაწერილი ლექსი «Волны».

ბორის პასტერნაკი სულ ოთხჯერ იყო საქართველოში. პირველად – 1931 წელს, შემდეგ – 1933 წელს; მესამედ ნიკოლოზ ბარათაშვილის იუბილესათვის, 1954 წელს ჩამოვიდა, ხოლო უკანასკნელად გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე, 1959 წლის თებერვალ-მარტში ესტუმრა თბილისს მეულლესთან, ზინაიდასთან ერთად. როგორც მარია ფილინა აღნიშნავს, მას დიდი დრო არ გაუტარებია საქართველოში, „...თუმცა მათ, ვინც იცნობს ბ. პასტერნაკის შემოქმედებას, ექმნებათ სამართლიანი წარმოდგენა, რომ ეზიარა რა ერთხელ ამ ქვეყანას, აღარასდროს დაუტოვებია იგი“ – (Филина, Киасашвили, 1990).

საქართველოში პასტერნაკის უკანასკნელი გამომგზავრება არ იყო მისი კეთილი ნება. იგი თბილისში ცხოვრობდა საბჭოთა ხელისულების განკარგულებით, რომელიც ცდილობდა თავიდან აეცილებინა ინგლისის პრემიერ-მინისტრის, მაკმილანის, პოეტთან შეხვედრა. შეხვედრას თავად მაკმილანი მოითხოვდა. საქმე ნობელიის პრემიის ირგვლივ ატეხილ აჟიოტაჟს შეეხებოდა, რომელზეც იძულებით ათქმევინეს უარი.

საქართველოში პირველი მოგზაურობიდან დაბრუნებული პასტერნაკი 1932 წლის 30 ივლისს სვერდლოვსკიდან წერს პაოლო იაშვილს. მღელვარება ეტყობა და არც მალავს. სურს ნათლად და სრულყოფილად გადმოსცეს სათქმელი. ურალი საქართველოს აგონებს პოეტსაც და ზინასაც. „საშინელი ძალით ვიგრძენი სიხარული თქვენ გამო, რომ ახლა მანდ ხართ, ეს ყველაფერი გარს გახვევიათ და ყველა მათგანს ისევ ნახავთ“ – წერს იგი (პასტერნაკი, 2018: 29-30). მშობლიური ადგილებივით ენატრება თბილისი, ოქროყანა, ქობულეთი, წაღვერი და ბაკურიანი. პოეტისათვის საქართველო მხოლოდ ლამაზი ადგილები ან საყვარელი ადამიანები როდია, არამედ რაღაც უფრო მეტია, ასეთი იშვიათობა რომ გამხდარა. ამ „რაღაცას“, რაც მისთვის განსაკუთრებულს ხდის საქართველოს, თავის ნარკვევში „ადამიანები და გარემოებანი“ ასე განმარტვას: „მოწინავე საზოგადოე-

ბის მაღალი კულტურა, გონებრივი ცხოვრება, იმ წლებში ასეთი იშვიათი“ (Пастернак, 2004: 611). პასტერნაკისთვის ამოუხსნებელია, რომ ჩვენი ქვეყანა „სრული აბსტრაქციის სფეროს“ კი არ განეკუთვნება, არამედ დღემდე განაგრძობს არსებობას.

ამ „რადაცის“ შესახებ, რაშიც მდგომარეობს საქართველოს გამორჩეულობის არსი, პასტერნაკი მოგვიანებით რაისა მიქაძესაც მისწერს. წერილი ზედმეტად ღრმა და ემოციურია საიმისოდ, რომ მის ადრესატად პასტერნაკი მხოლოდ რაისა მიქაძეს გულისხმობდეს. წერისას პოეტი უფრო აღვივებს მოგონებებს და ამგვარად ხელახლა განიცდის თბილისში გადამხდარს. იგონებს საოცარ აღმოსავლეთს, მთებს, ბუნებას, მრავალფეროვან ქართულ ხასიათს, ქალურ სილამაზეს, ხმაურიან ნადიმებს და, როგორც თავად აღნიშნავს, კიდევ რადაც იღუმალს, რომლისთვისაც სახელი ვერ დაურქმევია და რაც ამ იღუმალებით კიდევ უფრო აღელვებს (პასტერნაკი, 2018: 166-169).

თბილისი, აქ შექმნილი მეგობრები, მოვლილი ადგილები, ყოველივე აქ განცდილი პასტერნაკის შთაგონების ახალი წყარო გახდება. ეს ქალაქი და აქ მცხოვრებნი მისთვის იმავედ იქცა, რაც იყო შოპენი, სკრიაბინი, მარბურგი, ვენეცია, რილკე და პაოლო იაშვილს ჰპირდება, რომ როგორც მწერალი, ის აუცილებლად აქცევს სიტყვად ამ ყოველივეს (პასტერნაკი, 2018: 30-31). ბორის პასტერნაკს სურს, „დაცვის სიგელში“ ცალკე თავები დაუთმოს სკრიაბინს, მარბურგს, რილკეს, ვენეციას და ასევე, თბილისსაც, როგორც უმნიშვნელოვანეს მოვლენებს თავის ცხოვრებაში. „მას შემდეგ, რაც „დაცვის სიგელი“ დაიბეჭდა, ათწლეულების განმავლობაში არაერთხელ მიფიქრია, მისი ხელახალი გამოცემა რომ დამჭირვებოდა, აუცილებლად დავუმატებდი ერთ თავს კავკასიაზე და ორ ქართველ პოეტზე-მეთქი“ – აღნიშნავს იგი ნარკვევში „ადამიანები და გარემოებანი“ (Пастернак, 2004: 341). ამ ჩანაფიქრის განხორციელება პასტერნაკმა მხოლოდ მისი რეპრესირებული მეგობრების რეაბილიტაციის მერე, 1956 წელს მოახერხა. ამ თემატიკას ეძღვნება ნარკვევის ერთ-ერთი ნაწილი „სამი ჩრდილი“ («Три тени»). ეს სამი ჩრდილია: მარინა ცვეტაევა, პაოლო იაშვილი და ტიციან ტაბიძე. ისინი არა მხოლოდ პასტერნაკის მოგონებებში ცოცხლობენ, არამედ მისი „თანმდევი სულები“ არიან. „რისთვის გამომიგზავნა განგებამ ეს ორი ადამიანი? რა დავარქვა ჩვენს ურთიერთობას? ორივე ჩემი პირადი სამყაროს ნაწილად იქცა. არც ერთს არ ვამჯობინებდი მეორეს, იმდენად განუყოფელნი იყვნენ, ისე ავსებდნენ ერთმანეთს. მათი ბედი ცვეტაევას ბედთან ერთად უნდა ქცეულიყო ჩემს ყველაზე დიდ მწუხარებად“ (Пастернак, 2004: 341) – წერს იგი ტიციანისა და პაოლოს შესახებ.

როგორც მარია ფილინა და ელენე ყიასაშვილი აღნიშნავენ, პასტერნაკმა უმაღლვე იგრძნო ამ „სამი ჩრდილის“ ტრაგიკული ბედი „...როდესაც საქართველოში ჩამოვიდა უკვე როგორც შემოქმედებითი ბრიგადის წევრი და მთარგმნელობით საქმიანობაში ჩართული, მაშინვე მიხვდა, რომ საერთო ზეწოლის ატმოსფერო ქართულ პოეზიაშიც შემოიჭრა“ (Филина, Киасашвили, 1990). წინასწარ გრძნობდა, რაც მოელოდათ. თუმცა ამის გამო უარი არ უთქვამს მათთან მეგობრობაზე, პირიქით. „...წარმატებას მომიტანდა ამ ადამიანების უარყოფა. მით უფრო ცხოველი იქნება ჩემი მათდამი ერთგულება...“ (პასტერნაკი თავის მეუღლეს, ზინაიდას). ხელისუფლების სამიზნედ ქცეული პაოლო და ტიციანი უფრო ახლობელნი და ძვირფასნი გახდნენ პასტერნაკისათვის სწორედ ასეთი ხვედრის გამო.

პაოლო იაშვილი პასტერნაკის ცხოვრებაში მაშინ გამოჩნდა, როდესაც ამ უკანასკნელს პირად ცხოვრებაში სირთულეები ჰქონდა და, როგორც თავადვე აღნიშნავს, მას და მის თანამგზავრს, ზინაიდა ნეიჰაუსს, თავშესაფარიც კი არ ჰქონდათ. ეს იყო 1930 წლის ზამთარში. პაოლო მეუღლესთან ერთად მოსკოვში ჩავიდა და დაუმეგობრდა პასტერნაკს. მან თბილისში წასვლა შესთავაზა რუს პოეტს. საქართველოში გამგზავრება საუკეთესო გამოსავალი იყო პასტერნაკისა და ზინაიდასათვის. მაშინ პასტერნაკისთვის კავკასია და საქართველო აღმოჩენად იქცა: „ხალხურ თქმულებათა მისტიკისა და მესიანიზმის მთელი სიმბოლიკა, რომელიც ცხოვრებას წარმოსახვებით განაგებს (როგორც კათოლიკურ პოლონეთში) და თითოეულს პოეტად აქცევს“ (Пастернак, 2004: 341).

პასტერნაკი პაოლო იაშვილთან მიწერილ წერილში აღნიშნავს, რომ საქართველოზე და ქართველ მეგობრებზე მოგონებები გამოჰკვებავს მთელ მის შემდგომ შემოქმედებას მანამ, სანამ მას არ შეცვლის სხვა, „ახალი ცენტრი“ (პასტერნაკი, 2018: 31). საქართველომ და ქართულმა ლიტერატურულმა საზოგადოებამ პასტერნაკის შემოქმედებაში უდიდესი როლი ითამაშა. საქართველო პოეტისთვის იქცა „ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს კულტურულ ორიენტირად“ (Филина, Киасашили, 1990). მოგენებები წერენ მის მაგივრად, მოგონებები წერენ მას, „...როგორც ტიცინი იტყოდა“ – წერს პასტერნაკი პაოლოს („მე არ ვწერ ლექსებს, ლექსი თვითონ მწერს“). პასტერნაკსაც, ტიცინის მსგავსად, მიაჩნდა, რომ პოეტის ცხოვრებას მისივე შემოქმედება აყალიბებს და არა – პირიქით. მისი პოეზია წერდა მისივე ბიოგრაფიას. მსგავსი განცდები და განცდათა გამონახვის მსგავსი ფორმები აახლოებს ამ პოეტებს ერთმანეთთან.

ურალში მყოფი პასტერნაკი ახალ რომანზე მუშაობდა. მოქმედებაც ურალში უნდა განვითარებულიყო და ამიტომაც დასთანხმდა მწერალი სვერდლოვსკის საოლქო კომიტეტის შემოთავაზებას იქ გამგზავრების თაობაზე. „ამ გადაწყვეტილების სისრულეში მოყვანისა მხოლოდ იმიტომ მწამს, რომ ფიქრებით ოქროყანაში ვიქნები და იქიდან დავწერ ურალზე, და ეს საგნებში პოვებს გამონახულებას“ – წერდა პასტერნაკი პაოლოს ურალიდან (პასტერნაკი, 2018: 32). წარმოსახვაში ოქროყანაში გადანაცვლება და იქ წერა პასტერნაკისათვის წარმატებული მუშაობის საწინდარია, შთაგონებას იქ პოულობს.

პასტერნაკს ქართული საზოგადოება შვებას ჰგვრიდა, ვინაიდან გრძნობდა, რომ იქ მარტო არ იყო, თავის მსგავსებს ხედავდა და ეს ახარებდა, იმედს აძლევდა. ტაბიძებთან ურთიერთობის შესაძლებლობას სასწაულს უწოდებს. ამ ადამიანებს შორის მტკიცე და გულწრფელი ურთიერთობები მყარდება. მათ სიახლოვეს კი ერებს შორის მეგობრობის გამყარების, ერთმანეთის კულტურათა გაცნობისა და პოპულარიზაციის საქმეში უმნიშვნელოვანესი როლი ენიჭება, ვინაიდან ისინი რიგითი ადამიანები კი არ არიან, არამედ ერის რჩეულნი, რომელთაც უსმენენ, უყვართ, სჯერათ მათი.

1933 წლის 6 დეკემბერს ტიცინისადმი მიწერილი წერილი მთლიანად საქართველოზე, თბილისზე და ქართველ მეგობრებზე მოგონებებს ეძღვნება. მოგონებათა ეს ჯაჭვი მატარებელში ჩაჯდომისთანავე იწყება. ყოველი წუთი სულ უფრო ამორებს საქართველოს. საოცარი სევდა იპყრობს ამ განშორების გამო. მდუმარედ შორდება ახალშეძენილ მეორე სამშობლოს და უახლოვდება პირველს. სული სავსე აქვს „უდიდესი სიმდიდრით“, ღრმა შთაბეჭდილებებით, ახალი განცდებით და საქართველოსადმი უსაზღვრო სიყვარულით, რაც მას პოეტურ შთაგონებად ემსახურება. ტოვებს თბილისს, სადაც ასე შეიყვარეს, ტოვებს ტიცინსა და პაოლოს, რომელთა შესახებაც მოგვიანებით დაწერს: „ორივე მათგანი ჩემი პირადი სამყაროს ნაწილად იქცა“. მოსკოვში მიმავალი პოეტი შენატრის ქართველ მეგობრებს, რომლებსაც საქართველოში ცხოვრების ბედნიერება ხვდათ წილად. „ბედნიერები ხართ! ბედნიერები! დიდი სიხარულით გაგიცვლიდით ჩემს ხვედრს, ასე რომ არ მიყვარდეთ“ (პასტერნაკი, 2018: 42).

ბორის პასტერნაკი 1935 წელს ჯანმრთელობის გაუარესების გამო ევროპაში მიემგზავრება სამკურნალოდ. სამშობლოს მოშორებულ პოეტს მარტოობაში ყოფნა უჭირს. რილკეს წერილთან და მეუღლეზე ფიქრებთან ერთად თილისმასავით დააქვს ტიცინის წერილი. უძილობებით გატანჯული პოეტი ამ წერილს დამ-დამობით ბალიშის ქვეშ იღებს იმ რწმენით, რომ ნატვრად ქცეულ ძილს მოუტანს. წერილში, რომელიც პასტერნაკმა პარიზში გამგზავრებამდე რამდენიმე დღით ადრე მიიღო, ტიცინი წერს: „თქვენთან შეხვედრები ჩემთვის განსაწმენდელია – მხოლოდ მაშინ ვუბრუნდები პოეზიას. უნდა ვადიარო, რომ დიდი ხანია ასეთი გრძნობა არ მქონია, ასეთი რამ სიჭაბუკეში ხდება ხოლმე, პირველი სიყვარულის ციებ-ცხელებისას“ (პასტერნაკი, 2018: 55). ეს სტრიქონები სიკეთის, მომავლის, საკუთარი თავის რწმენას უნერგავს პასტერნაკს, „თილისმაა“ მისთვის იმ მძიმე პერიოდში. პოეტი მზად არის სიცოცხლის დარჩენილი დღეები სწორედ

ტიციანის გვერდით გაატაროს, თანაც საქართველოში, „ყაზბეგთან ახლოს“ (პასტერნაკი, 2018: 55).

პაოლო იაშვილის გარდაცვალებამ და ტიციან ტაბიძის დაპატიმრებამ თითქოს გაანელა პასტერნაკის საქართველოში ჩამოსვლის სურვილი. ისე აღარ მოიჩქარის აქეთ. ამ პერიოდში, და სიცოცხლის ბოლომდე, პასტერნაკს ინტენსიური მიმოწერა აქვს ნინო ტაბიძესთან. მათი ფიქრისა და საუბრის მთავარი საგანი ტიციანია, მუდმივად მისი ხსნის გზების ძიებაში არიან. ნინოს ბოლომდე სწამს, რომ ტიციანი ცოცხალია და პასტერნაკი არც ამ რწმენაში ტოვებს მარტოს, მიუხედავად იმისა, რომ თავად ნაკლებად სჯერა ამის. 1940 წლის 15 მაისს პოეტი სწერს ნინოს, გამოჰკითხავს გამომგზავრების ამბავს, თუ ნინო ვერ ჩავა მაშინ თავად პასტერნაკი ეწვევა. არ სურს გადადოს მცდელობანი ტიციანის დასახმარებლად. იცის, რომ ეს მოგზაურობა მისთვის რთული იქნება: „ყველა მხრიდან მომაწყდებიან მოგონებანი და ხელახალი სიმწვავით ვიგრძნობ, ვინ წამართვეს, როგორ დაუკარგეს ჩემს ცხოვრებას აზრი“ (პასტერნაკი, 2018: 79). პასტერნაკი თავს არიდებს საქართველოში ჩასვლას, რადგან იქ ჩვეულებისამებრ არ დახვდებიან ტიციანი და პაოლო.

წლების განმავლობაში პასტერნაკი და ნინო ერთმანეთს ამხნევენ და არ სურთ შეეგონ იმ აზრს, რომ ტიციანი ცოცხალი აღარაა. რუსი პოეტი სწერს ნინას: „ტიციანი ჩემი არსების ძირეული სახეა, იგი ღმერთია ჩემი ცხოვრებისა, ბერძნული და მითოლოგიური გაგებით. ალბათ, ვერ ვიქნებოდი ასეთი ბედნიერი, ასე ვერ მეყვარებოდი, ვერ დაიკავებდით ამხელა ადგილს ღრმში და არ მექნებოდა ამხელა მოლოდინები მომავლისგან, ტიციანი რომ არ მელოდეს წინ“ (პასტერნაკი, 2018: 88). პასტერნაკის ცხოვრებიდან ტიციანის სამუდამო გაქრობა არ ნიშნავს მხოლოდ ახლო მეგობრის დაკარგვას. ეს იდეებისა და იმედების მხსვრევის ტოლფასი იქნება მისთვის. პოეტი მუდმივად ამხნევენს ნინოსაც და საკუთარ თავსაც.

ნინოც, თავის მხრივ, ძალისხმევას არ იშურებს, რომ რამით დაეხმაროს პასტერნაკს. როდესაც პოეტის გერს ჭლექი აღმოაჩნდება, პასტერნაკი სწორედ ნინოს მიმართავს თხოვნით, დაეხმაროს თბილისში რამე შესაბამისი დაწესებულების პოვნაში, სადაც ადრიან ნეიჰაუზს მოათავსებენ. მისივე თხოვნით, 1957 წლის იანვარში ნინომ უმასპინძლა ფრანგ სლავისტს, ჟაკლინ პრუაიარს, რომელთან ურთიერთობაც მნიშვნელოვანი იყო პასტერნაკისათვის, რამდენადაც მასზე იყო დამოკიდებული „ექიმი ჟივანოს“ ფრანგული გამოცემა. ნინო ყოველთვის მზად არის, მხარში ამოუდგეს პასტერნაკს, თუნდაც ეს საფრთხეს წარმოადგენდეს მისი ოჯახისათვის. ამის დასტურია მანამდე მომხდარი ფაქტი, როდესაც მან, ასევე პასტერნაკის თხოვნით, მიიღო და უმანსპინძლა ჟურნალისტ ივანოვს, რითაც მაშინდელი უშიშროების კომიტეტი დაინტერესდა. ეს პასტერნაკსაც კარგად ახსოვს და როდესაც პრუაიარის თბილისში ჩამოსვლის შესახებ ატყობინებს, წერს მეგობარს, რომ თუ მსგავსი სამიშროება კვლავაც არსებობს, უარი თქვას მისი თხოვნის შესრულებაზე.

1956 წლის ზაფხულში, როდესაც პასტერნაკის ვაჟი, ლეონიდ პასტერნაკი, გამოცდაზე ჩაიჭრა, ქართველ მეგობრებს არც მაშინ დაუხევიათ უკან და თბილისის უნივერსიტეტში ჩაბარება შესთავაზეს. პასტერნაკის დასახმარებლად ყველა მზად არის. მართალია ლეონიდმა კვლავაც მოსკოვში ჩაბარების სურვილი გამოთქვა და იგი თბილისში აღარ ჩამოვიდა, თუმცა პასტერნაკი მაინც მაღლიერია გამოჩენილი თანადგომისათვის: „უსაზღვრო და გულმხურვალე მაღლობა თქვენი სტუმართმოყვარეობისათვის, თქვენი წინადადებისათვის“ – წერს იგი სიმონ ჩიქოვანს (პასტერნაკი, 2018: 44).

1945 წლის შემოდგომით ნიკოლოზ ბარათაშვილის გარდაცვალებიდან 100 წლის იუბილესათვის პასტერნაკი საქართველოში ჩამოვიდა თავისი თარგმანით. მოსკოვში დაბრუნებული მაღლიერების გრძნობით აღსავსე წერილს სწერს ნინო ტაბიძეს. საქართველოს, აქ გატარებულ დღეებს მაცოცხლებელი ძალა აქვს პასტერნაკისათვის: „სიცოცხლესთან სამი ძალა მაკავშირებს: საქართველო, ინგლისი და ჩემი რუსული

მომავალი, და არავითარ შემთხვევაში ჩემი ამჟამინდელი ცხოვრება მოსკოვში, ანდა ჩემი აქაური, ახლანდელი ურთიერთობები“ (პასტერნაკი, 2018: 114). მოსკოვში დაბრუნებული ჯერ კიდევ თბილისში მოგზაურობით მიღებული შთაბეჭდილებების ქვეშაა. ფიქრებით ჯერ ისევ საქართველოშია, მიდის მოსკოვის ქუჩებში და აცნობიერებს, რომ მხოლოდ ფიზიკურად დაბრუნდა სამშობლოში, სულით და გულით კი იქ, ნინასთან, სიმონ ჩიქოვანთან და ლეონიძეებთან ერთად არის.

ბარათაშვილის იუბილესათვის საქართველოში ჩასული პასტერნაკი განსაკუთრებით დაუახლოვდა სიმონ ჩიქოვანს, რომელიც თავადაც იმყოფებოდა მოსკოვში 1946 წლის აპრილში ქართული ლიტერატურის დეკადაზე ქართველ კინომსახიობებთან, თამარ ჭავჭავაძესა და ნატო ვაჩნაძესთან ერთად. სიმონ ჩიქოვანსა და პასტერნაკს შორის მიმოწერაც ამ პერიოდთან გაცილებით ინტენსიურ ხასიათს იძენს. აქედან მოყოლებული ქართველ ადრესატებს შორის ყველაზე ხშირად, რა თქმა უნდა, თუ არ ჩავთვლით ნინოს, სწორედ ჩიქოვანს სწერს პოეტი.

თუკი ქართველ პოეტებთან მისი მიმოწერის დასაწყისში პასტერნაკი აქტიურ მთარგმნელობით საქმიანობას ეწევა, მოცემულ პერიოდში იგი პროზაზე იწყებს მუშაობას. ეს კი პასტერნაკის ოცნება და დარჩენილი ცხოვრების მთავარი მიზანია. ამ გზის დასაწყისიც საქართველოს უკავშირდება. „პროზის წერის დაწყება ხომ თქვენ შემიმსუბუქეთ, ბიძგი სწორედ თქვენ მიერ ნაჩუქარი ტიცციანის ფურცლები იყო“ – სწერს იგი ნინო ტაბიძეს (პასტერნაკი, 2018: 142). ეს ჩვეულებრივი ფურცლები როდია მწერლისათვის: „ტიციანის ფურცელმა განსაზღვრა ჩემი ახალი სტილი, თქვენ კი, ნინა, ჩემზე ლიტერატურული ზეგავლენა მოახდინეთ“.

საინტერესო და საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ყოველივე, რაც საქართველოს უკავშირდება, პოეტისთვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, ან: ყველაფერი, რაც მნიშვნელოვანია, საქართველოს უკავშირდება. ამდენად, საქართველოს, ქართველი მეგობრების სიყვარული პასტერნაკისათვის საჭიროება და აუცილებლობაა. თავადვე აღნიშნავს ამას და ეგოისტს უწოდებს საკუთარ თავს. მკაცრი ცენზურის, მუდმივი დასმენების პირობებში, საქართველო და იმდროინდელი ქართველი ინტელიგენცია ნანატრ თავისუფლებას ანიჭებს. თავისუფლება კი მართლაც სანატრებელი ჰქონდა: „ოჰ, ნინა, ხალხისთვის რომ თავისუფალი ნება მიეცათ, რა სასწაული იქნებოდა, რა ბედნიერება!“ (პასტერნაკი, 2018: 144). თუმცა ტიცციანის მაგალითი საკმარისია მისთვის იმის დასტურად, რომ შემოქმედებითი თავისუფლება დაუმარცხებელია და რომ მის გარეშე ხელოვნება ვერც იარსებებს. პასტერნაკი ხალხისთვის ნატრობს თავისუფლებას და არა საკუთარი თავისათვის, ვინაიდან ამ სტრიქონების დაწერა უკვე ნიშნავდა თავისუფლებას.

თითოეული ქართველი ადრესატისადმი პასტერნაკის სიყვარულის გამოვლინება – ეს მთელი საქართველოსადმი სიყვარულის გამოხატვაა. ამას თავად მწერალიც აღნიშნავს ნინასთან მიწერილ წერილში. იმის გადმოსაცემად, თუ როგორ უყვარს ნინა, პასტერნაკი ერთ საინტერესო შემთხვევას იხსენებს: „ერთ წვიმიან საღამოს ახმატოვას ვაცილებდი სახლში საიდანდაც. ხელი გაუყარე და ისე მივდიოდით. სპასკიზე ვუყვებოდი რაღაცას, სახურავების კარნიზებიდან ზედ გვეღვრებოდა წყალი. ერთ ადგილას განსაკუთრებით გაძლიერდა წყლის ნიაღვარი, ხოლო ჩემი მხრიდან – ამაღლებული სიტყვებით სპასკის ქება. როდესაც ა. ა. ამ ჩანჩქერიდან გამოვიყვანე, მაგრად ჩავიკარი გულში მისი ხელი. „კი მაგრამ მე ხომ სერიოჟა სპასკი არ ვარ!“ – იყო პასუხი. ეს შესანიშნავი იყო“ (პასტერნაკი, 2018: 175). ახმატოვამ კარგად იცის, რომ პასტერნაკის აღფრთოვანების საგანი იმ წუთას სპასკია და პოეტი სწორედ მის ხელს იკრავს გულში. ნინომ კი კარგად იცის, რომ ეს გრძნობა იტევს სიყვარულს ტიცციანისადმი, პაოლოსადმი, ზოგადად, საქართველოსა და ქართველებისადმი, იტევს მათთან დაკავშირებულ მოგონებებს. რასაკვირველია, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ პასტერნაკს ნინო მხოლოდ წარსულის, საერთო მოგონებების, ქართველობის გამო უყვარს. იგი დამაკავშირებელი ხილია.

მას შემდეგ, რაც პასტერნაკის ოჯახი 1951 წლის გაზაფხულს ტაბიძებთან გაატარებს და მოსკოვში ბრუნდება, ზინაიდა დაწვრილებით უყვება პოეტს საქართველოში მოგზაურობის შესახებ. ნინოსთან მიწერილ სამადლობელ წერილში იგი საკუთარ ცხოვრებას წიგნს ადარებს და მთელ განვლილ სიცოცხლეს ერთ წინადადებაში აქცევს: „და რა იყო მასში მთავარი, ძირეული? მამის მოღვაწეობის მაგალითი, მუსიკისა და სკრიპინისადმი სიყვარული, ორი-სამი ახალი ნოტი ჩემს შემოქმედებაში, რუსული დამე სოფელში, რევოლუცია, საქართველო“ (პასტერნაკი, 2018: 181). საქართველოს გამოტოვება წარმოუდგენელია.

პასტერნაკის ცხოვრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომი „ფაუსტი“, რომლის გამოცემასაც მოუთმენლად ელოდა პოეტი, ასევე, გარკვეულწილად დაკავშირებულია, უფრო სწორად, თავად პასტერნაკი უკავშირებს, საქართველოს. აი, რას სწერს ნინას ამ თარგმანის შესახებ: „შუაზე გახიეთ წიგნი, პირველი ნაწილი თქვენთვის დაიტოვეთ, მეორე კი ე <ფემია> ა<ლექსანდროვნა>-ს მიეცით, პირველ ნაწილში მიწიერი სიყვარულია, მეორეში კი – ზეციური. <...> როცა მეორე ნაწილს ვთარგმნიდი, ელენამ უნებლიეთ მისი თვისებები შეიძინა, მას ტექსტში ისეთ სიტყვებს ვაძლევდი, რომლებიც ე. ა.-ს შეიძლება ეთქვა. მინდოდა მისთვის წამეწერა წიგნზე: წაიკითხეთ, რას წერს თქვენზე გოეთე მეორე ნაწილში-მეთქი“ (პასტერნაკი, 2018: 222). გიორგი ლეონიძის მეუღლის, ეფემიას მიმართ მუდმივად აღტაცებას გამოხატავს პასტერნაკი.

პასტერნაკს თბილისში გამართულ ყველა ღონისძიებაზე იწვევენ და სინარულით მოელონ. დავით გურამიშვილის დაბადებიდან 250 წლის იუბილესათვის იგი სპეციალურად მოიწვიეს საქართველოს მწერალთა კავშირის მდივნებმა ირაკლი აბაშიძემ და სერგი ჭილაიამ. სამწუხაროდ, პასტერნაკი ვერ ჩამოვიდა ამ იუბილეზე.

პასტერნაკისათვის საქართველოში მოგზაურობა „საკუთარ თავში მოგზაურობაა“, „...ტოლფასია უდიდესი შემოქმედებითი თავისუფლების მოპოვებისა“ (პასტერნაკი, 2018: 105). ამიტომაც, საქართველოში ყოფნის დროს, მხოლოდ ორიგინალზე მუშაობა სურს.

საქართველო პასტერნაკის ცხოვრების ნაწილად იქცა, ქართველმა მეგობრებმა სამუდამო კვალი დატოვეს მის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში. „ახლა იურა ფრონტზე მყავს, 1916 წელია, იმედი მაქვს, გაზაფხულისთვის დავამთავრებ: უთხარით ნინასაც, ეს მისი რომანია“ (პასტერნაკი, 2018: 151-152) – სწერს პასტერნაკი სიმონ ჩიქოვანს. თავის ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს ქმნილებას „ნინას რომანს“ უწოდებს. ამ წერილს თან ახლავს სამი ლექსი ჟივავოს ლექსების ციკლიდან. ესენია: „განთიადი“, „სასწაული“ და „მიწა“. ლექსში „განთიადი“ გადახაზულია ორი სტროფი და იქვეა ავტორის შენიშვნა: „ეს ორი სტროფი ზედმეტია. შეგიძლიათ ამოიღოთ ისინი“ (პასტერნაკი, 2018: 153). ამდენად, ეს წერილები მთელ შემოქმედებით პროცესს ასახავს და თარგმანებისა თუ ორიგინალური ქმნილებების დაუბეჭდავ ვარიანტებს შეიცავს.

ბოლოს პასტერნაკი 1959 წლის გაზაფხულზე ჩამოვიდა თბილისში. მის წერილებს ახალი ადრესატები უჩნდება. ამ პერიოდში დაუახლოვდა ნიკოლო მიწიშვილის ქალიშვილს, მარინა მიწიშვილს, დავით კაკაბაძის ქვრივს, ეთერ კაკაბაძეს, გუდიაშვილებს. შემონახულია ლადო გუდიაშვილის შვილისადმი, ჩუქურთმასადმი, მიწერილი 4 წერილი. ერთ-ერთი მათგანი თბილისშია დაწერილი 1959 წლის 8 მარტს. ეს ის იშვიათი გამონაკლისია, როდესაც პასტერნაკი თბილისში ყოფნისას აქაურ მეგობარს წერს. მეორე წერილი სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ არის დაწერილი და როგორც თავადვე აღნიშნავს პასტერნაკი, მისი ადრესატი მთელი თბილისია და ის მთლიანად საქართველოში გატარებული დღეების ხსოვნას ეძღვნება. ეს ქალაქი მისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა. ისევე, როგორც თბილისში პირველი მოგზაურობის შემდეგ, ახლაც აღნიშნავს, რომ პოეტისათვის ქართველი მეგობრები და მათთან ერთად მოვლილი ქუჩები და ქალაქები მისთვის ერთნაირად ძვირფასი და მნიშვნელოვანია. არ არსებობენ მისთვის ქართველი მეგობრები საქართველოს გარეშე და პირიქით (პასტერნაკი, 2018: 278-280).

წერილები პასტერნაკის თვითგამოხატვის საშუალებაა. მწერალი წერს პუბლიკის-თვის, მისი ადრესატი თითოეული მკითხველია. ამის მაგალითია რაისა მიქაძისადმი მიწერილი წერილი, რომელიც მთელი ქართული საზოგადოებისათვის, ზოგადად, მკითხველისათვის, არის განკუთვნილი. რაისა მიქაძე სწერს პოეტს, რომ თბილისში იცნობენ, ახსოვთ და უყვართ, რაზეც პასტერნაკი პასუხობს: „არა, ჩემო ძვირფასო, თუკი სამი-ოთხი კაცი ჯერ კიდევ მიცნობს ამ ქვეყანაზე, ორი წლის შემდეგ ისინიც აღარ იქნებიან“ (პასტერნაკი, 2018: 168). მისი წინასწარმეტყველება არ გამართლდა და „ექიმმა ჟივაგომ“ პასტერნაკი სიცოცხლეშივე დაარწმუნა ამაში. რაც შეეხება ქართველ მეგობრებს, არც მათში გასცრუებია იმედი. მათთან მიმოწერა, რომელიც მისი სიცოცხლის ბოლომდე გრძელდებოდა, ამის ნათელი მაგალითია. როგორც მ. ფილინა და ე. ყიასაშვილი აღნიშნავენ: „ქართულ ინტელიგენციასთან ბ. პასტერნაკის კავშირი, ასეთი ღრმა და ორგანული, მისი არსის ნაწილია“ (Филина, Киясашвили, 1990).

დასკვნა. საქართველოსადმი პასტერნაკის დამოკიდებულება, მისი ურთიერთობა ქართველ პოეტებთან ყოვეთვის იყო მკვლევართა ინტერესის საგანი და შესაბამისად, ამ საკითხთან დაკავშირებით არა ერთი ნაშრომი დაწერილა. აღნიშნული სტატიის მიზანი იყო, წარმოგვეჩინა საქართველოსა და თბილისის როლი მწერლის შემოქმედებასა და ცხოვრებაში უშუალოდ პასტერნაკის ეპისტოლურ მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით. ქართველ ლირიკოსებთან მიმოწერის როლი მრავალმხრივ მნიშვნელოვანია როგორც პასტერნაკის პიროვნებისა და შემოქმედების შესწავლის საქმეში, ასევე, გვეხმარება მისივე ადრესატების უფრო ინტიმური მხარის დანახვაში, იმჟამინდელი გარემოს უკეთ გაცნობაში. წერილებში ასახვა ჰპოვა ბორის პასტერნაკის ცხოვრებისა და შემოქმედების ყველა მხარემ, მისმა შეხედულებებმა, დამოკიდებულებებმა, მოვლენათა თუ პიროვნება-თა შეფასებამ. აქ ვხვდებით მსჯელობებს არაერთ საინტერესო საკითხზე: ლიტერატურაზე, ფილოსოფიაზე, პოეზიაზე, თარგმანებსა და თარგმნის ხელოვნებაზე. განსაკუთრებით აღსანიშნავია იმ პერიოდის წერილები, როდესაც მწერალს თარგმანის გარდა, არაფერს უბეჭდავდნენ დაწერილი საშუალებას აძლევდა კი არ გადაეწერა, არამედ-ეწერა, როგორც თავად აღნიშნავს. საქართველოში მოგზაურობამ, ქართველ მოღვაწეებთან მეგობრობამ წარუშლელი კვალი დატოვა რუს მწერალზე. ამ ურთიერთობებმა არა მხოლოდ სამუდამოდ დაუკავშირა ბორის პასტერნაკის ცხოვრება საქართველოს, არამედ მისი სტილის განმსაზღვრელიც გახდა და ლიტერატურული ზეგავლენა იქონია მასზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

პასტერნაკი, ბ. (2018). *ბორის პასტერნაკის ქართული ადრესატები*. (ს. ბედუკაძე, მთარგმნ.) თბილისი: გლოსა.

М. Филина, Е. Киясашвили. (11 Февраль 1990 г.). Цель творчества – самоотдача. *Заря Востока*.

Пастернак, Б. (2004). *Полное собрание сочинений* (Т. III). Москва: Слово.

Пастернак, Б. (2005). *Полное собрание сочинений* (Т. XI). Москва: Слово.

REFERENCES:

p'ast'ernak'i, b. (2018). *boris p'ast'ernak'is kartveli adresat'ebi [Georgian addressees of Boris Pasternak]*. (S. Bedukadze, Translator). Tbilisi: Glosa.

M. Filina, E. Kiasashvili. (11 Fevral' 1990 g.). Cel' tvorchestva – samootdacha [The goal of creativity – self-giving]. *Zarja Vostoka [Dawn of the East]*.

Pasternak, B. (2004). *Polnoe sobranie sochinenij [Complete set of works]*. III. Moscow: Slovo.

Pasternak, B. (2005). *Polnoe sobranie sochinenij [Complete set of works]*. XI. Moscow: Slovo.

**ESTABLISHING LIFE AND CREATIVE CONNECTIONS OF BORIS PASTERNAK WITH GEORGIAN
(ACCORDING TO CORRESPONDENCE)**

Abstract

Boris Pasternak's letters to the Georgian addressees are an important research material for understanding the translation process or the writer's views and opinions on his time and epoch. The research presented here is based on the part of Boris Pasternak's epistolary heritage addressed to his Georgian friends.

The personal letters of Boris Pasternak have always arisen the interest of researchers and even today it is still in progress.

The main purpose of this article is to highlight the role of Georgia, Tbilisi and the Georgian society in Boris Pasternak's work and life, based on the correspondence with Georgian addressees. Before traveling to Georgia, Pasternak knew our country, and the Georgian society knew Pasternak. As a result of the poet's arrival in Georgia in the summer of 1931, long creative ties began, which were preceded by friendships and personal relationships between Boris Pasternak and Georgian figures. As Pasternak himself notes, he first fell in love with the "source", which was followed by a wordless understanding of Georgian poetry, and then years of work on translations.

Keywords: Boris Pasternak, Georgian addressees, Addressees of Pasternak, Letters of Pasternak, Epistolary heritage, Georgian poets, Titsian Tabidze, Nino Tabidze, Paolo Iashvili.

ვარდო ბერიძე

ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ბათუმი, საქართველო

ადამიანი ბიოეთიკური მენიერების კონტექსტში

თანამედროვე ცივილიზაცია განიცდის უპრეცედენტო ანთროპოლოგიურ კრიზისს, რომელიც საფრთხეს უქმნის დედამიწაზე სიცოცხლის არსებობას. ეს განპირობებულია ფუნდამენტური, უნივერსალური მორალური ფასეულობების და მეცნიერების ღირებულებების დაპირისპირებითა და წინააღმდეგობით. თანამედროვე ადამიანის ცოდნის საშიშროება (ბიოსამედიცინო, ბიოეტიკური, სამხედრო-ინდუსტრიული, სასოფლო-სამეურნეო, ვიდეო ტექნოლოგიები და ა. შ. ცვლის ადამიანის ჩვეულ ცხოვრების წესს და აზროვნებას.

ადამიანი ბიოსფეროს ნაწილია და თავისი წარმოშობით ბიოლოგიური არსებაა, მაგრამ ამავე დროს ის ზებიოლოგიური არსებაცაა. ადამიანის ბიოლოგიური ცხოვრება სულ უფრო მეტად ექვემდებარება სოციალურ, პოლიტიკურ, კულტურულ, მორალურ, სულიერ მოთხოვნილებებსა და ინტერესებს. STP, რომლის განვითარების ახალი ეტაპი, ბიოლოგიასთან არის დაკავშირებული, შესაძლებელი გახდა ადამიანის ბუნების სიღრმისეულად შესწავლა, მისი სიცოცხლისა და სიკვდილის საიდუმლოებებში შეღწევა. კერძოდ, აღმოჩენილი იქნა ადამიანის გამრავლების (ხელოვნური განაყოფიერება), სიცოცხლის განანგრძლივებისა და შენარჩუნების (IVL, ხელოვნური გული, თირკმელი) ახალი მეთოდები, შესაძლებელი გახდა ადამიანის ორგანიზმის „შეკეთება“ დაავადებული ორგანოს დონორით ჩანაცვლებით (ტრანსპლანტოლოგია.), და ა.შ. დღეს უკვე გენეტიკოსები

ამბობენ, რომ პრინციპში ბიოტექნოლოგიის დახმარებით შესაძლებელია წინასწარ დაგეგმო არ დაბადებული ბავშვის შესაძლებლობები. ეს ამორებს ჰომო საპინსის სახეობებს ბუნების მკაცრი კონტროლისგან.

ამასთან, თანამედროვე სუპერინდუსტრიული ცივილიზაციის განვითარების გზა გახდა ბუნების ნელი, ფიზიკური და ქიმიური განადგურების გზა. თანამედროვე საზოგადოება აღმოჩნდა ინტელექტუალურად და მორალურად მოუმზადებელი უახლესი აღმოჩენებისთვის ბიოლოგიის, მედიცინის, გენეტიკური ინჟინერიის და ა.შ. ამან გამოიწვია კაცობრიობის გლობალური ანთროპოლოგიური, სოციალური და სულიერი კრიზისი. წარმოიშვა პარადოქსი: თანამედროვე მეცნიერება დაეხმარა ადამიანს მიაღწიოს უპრეცედენტო ძალას ბუნების განვითარებაში, მაგრამ ამავე დროს, გამოიწვია უარყოფითი ბუნებრივი ფაქტორების მკვეთრი ზრდა, რომლებიც გავლენას ახდენენ ადამიანის სიცოცხლეზე, ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობაზე. გაჩნდა კითხვები ადამიანის, როგორც ბიოლოგიური სახეობის გადარჩენისა და დედამიწის ბიოსფეროს შენარჩუნების გზების შესახებ. ამრიგად, სახეზეა „ცოდნის პარადოქსი“. მოაზროვნეები ანტიკურობიდან მოყოლებული ცდილობდნენ და ეძიებდნენ ცოდნის ჭეშმარიტების დადგენას. დღეს ცოდნა გახდა ჭეშმარიტებისა და მცდარობის ფარგლებს, პრაგმატიზმის საუკუნეს აღარ აკმაყოფილებს მხოლოდ ამ ცნებებით მსჯელობა, მისი მიზანია დაადგინოს უკვე არსებული და მოპოვებული ცოდნის გამოყენების შესაძლებლობები და გავრცელების არეალი. ნათელია ის უფსკრული, რომელიც გაჩნდა, ერთი მხრივ, მეცნიერულ-ტექნიკურ მიღწევებს, შესაძლებლობებს, ცივილიზაციის პროგრესსა და, მეორე მხრივ, კაცობრიობის სულიერ-ზნეობრივ განვითარებას შორის.

თანამედროვე ფუნდამენტური მეცნიერებებითა და ტექნოლოგიებით გამოწვეული შედეგები იმაზეა დამოკიდებული, თუ რომელ ღირებულებებს მიიჩნევს საზოგადოებრიობა უმაღლესად, თუ რამდენად დროული, ბრძნული, მორალური და ადეკვატური იქნება მისი რეაქცია ეთიკურ დილემათა გადასაწყვეტად [ახალაძე, 2003 :19]. ბიოეთიკა წარმოადგენს კაცობრიობის ერთიანი კულტურის ორგანულ ნაწილს. როგორც ახალი დისციპლინა, მას განიხილავენ როგორც ინტეგრაციულ, ტრანსდისციპლინურ-ფილოსოფიურ, ეთიკურ, სოციოლოგიურ-კულტუროლოგიურ, სამედიცინო, ბიოლოგიურ, ანთროპოლოგიურ მეცნიერებად, რომელიც ბიომედიცინის მსოფლმხედველობრივ-ფილოსოფიურ-ღირებულებით-ეთიკურ პრობლემათა კვლევაში ეყრდნობა როგორც ჰუმანიტარულ, ისე ბუნებათმეცნიერების ეპისტემოლოგიურ საფუძვლებს და აქსიოლოგიურად ორიენტირებულია ადამიანურ, ტრადიციულ-ისტორიულ, ეროვნულ, რელიგიურ და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებზე [ახალაძე, 2003: 24]. მისი აღმოცენება – ჩამოყალიბება განაპირობა როგორც ბიოლოგიისა და მედიცინის მიღწევებმა სხვადასხვა დარგში, ისე თანამედროვე მედიცინისა და ბიოლოგიის ტრადიციულმა ჰუმანიტურმა გზასაყარმა. მისი ყველა პრობლემის გადაწყვეტა დაკავშირებულია პიროვნების, როგორც დონორის, მომაკვდავი ადამიანის, ემბრიონისა და ნაყოფის.... უბრალოდ, პაციენტის მოქალაქეობრივი უფლებების დაცვასა და გარანტიებთან. ბიოეთიკა დეფინიცირებულ იქნა, როგორც „მომავლის ხიდი“ [Поттер, 2002], „ბიოლოგიური ცოდნისა და ადამიანური ღირებულებების შეერთება“ [Иванюшкин..1989:54], ინტერდისციპლინური მეცნიერება, რომელიც მოწოდებულია ახსნას ადამიანის ბუნება „დინამიკურ ხარისხში“ [Vaux, 1974: 371], „ბიოლოგიის საუკუნის“ შესაბამისი ახალი მსოფლმხედველობა, „ახალი კულტურა“ [Callahan,1973:155], „სამედიცინო ეთიკის ისეთი დონე, როცა მის საგანში გამოხატულია მედიცინისა და გამოყენებითი ბიოლოგიის ახალი ზნეობრივი პრობლემები... როცა მათ გადაწყვეტაზე გარდუვალადაა დამოკიდებული ჰუმანიზმის ბედი“ [Иванюшкин..1989:58]. ბიოეთიკას განსაზღვრავენ აგრეთვე, როგორც ახალ ანთროპოლოგიურ მეცნიერებას, რამდენადაც იგი არსებული პრობლემების გადაწყვეტის გზაზე საჭიროებს ადამიანის შესახებ არსებული მთელი ტრანსდისციპლინური ცოდნის ინტერპრეტაციას.

ვახტანგ ახალაძე ასე წარმოაჩენს ბიოეთიკურ პრობლემებს: დღევანდელ ბიოეთიკურ დილემათა რიცხვი მრავალრიცხოვანია, კერძოდ: მკვდარია თუ არა კრიტიკულ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი, რომელსაც გული უცემს, ანუ როდის ჩავთვალოთ სიკვდილის მომენტი დამდგარად? არის თუ არა ადამიანის ჩანასახი უკვე ადამიანი და ითვლება თუ არა მისი სიცოცხლის ძალისმიერი შეწყვეტა მკვლელობად? აქვს თუ არა ჩვენს მომავალ თაობას, რომელიც ჯერ არ მოვლინებია ამ ქვეყანას, უფლება დაიბადოს ბუნებრივი გზით, ღვთისაგან დაღვნილი წესით, ჯერ კიდევ ჩანასახში მყოფი და-ძმების მკვლელობის ცოდვის გარეშე (მხედველობაშია ხელოვნური განაყოფიერების ტექნოლოგიები, რომელთა გამოყენებითაც ნადგურდება ე. წ. “ჭარბი”, “ზედმეტი” ემბრიონები)? რატომ გვთავაზობს ზოგი მეცნიერი ადამიანის ჩანასახის ადამიანად აღიარების სხვადასხვა ვადას და ვის სჭირდება ეს? მოვუსწრაფოთ თუ არა სიცოცხლე ევთანაზიის გზით განუკურნებელი სნეულებით შეპყრობილ ადამიანებს? და სხვ.[იქვე].

XXI საუკუნე ბევრმა მეცნიერმა უკვე გამოაცხადა ბიოლოგიური საშიშროების საუკუნედ, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გენურ ტექნოლოგიებს უკავშირდება. ადამიანის მემკვიდრეობით საფუძვლებთან (გენომთან) მანიპულაციებმა, თერაპიულმა კლონირებამ შეიძლება კაცობრიობა გადაშენებამდე მიიყვანოს, რადგან იგი ბუნების უნივერსალურ კანონზომიერებებს დაარღვევს. ამგვარ სიტუაციაში ბუნებრივად იბადება კითხვები: თუ რამდენად საიმედოდაა დაცული კაცობრიობა წინააღმდეგობრიობით სავსე დღევანდელ სამყაროში სამედიცინო და ბიოლოგიური მეცნიერებების შეცდომებისაგან, ადამიანების საზიანოდ მეცნიერების მიღწევათა გამოყენებისაგან? ვინ აგებს პასუხს ყოველივე ამაზე ისტორიის, ადამიანების, წინაშე? სამწუხაროდ, ეს კითხვები დღემდე უპასუხოდაა დარჩენილი. მათზე პასუხის გასაცემად, „ხახადაღებულ უფსკრულებზე გადასასვლელი ხილების გასაღებად, რომელიც ადამიანურ ღირებულებათა დამამკვიდრებელ მომავალთან დაგვაკავშირებს, სულიერებისა და ზნეობრიობის უძველეს, ტრადიციულ გზებთან მისასვლელად, საკუთარი თავის დასაღუპავად გამწირველი კაცობრიობის გონზე მოსაყვანად – დრომ მოიტანა შექმნილიყო თვისებრივად ახალი აზროვნება, მსოფლგაგება და მეცნიერული ხედვა, რომელსაც ბიოეთიკა ეწოდა – წერს წიგნში „მომავლის ხილი“ (1969) ბიოეთიკის ფუძემდებელი ვან რენსელერ პოტერი [Potter, 2002].

ბიოეთიკურ პრობლემებზე საუბრისას, ბევრი მეცნიერი საკითხს უკავშირებს რელიგიას, რწმენას. მაგალითად, ადამიანი, ფლობს რა კლონირების ტექნოლოგიას, ქმნის ადამიანს სიყვარულის გარეშე თავისი მომხმარებლური მიზნებისათვის არა ღვთის, არამედ თავის „ხატად“ და “მსგავსად“. მას ღმერთი აღარ სჭირდება! ასე ყალიბდება უღმერთო ადამიანი და მის მიერ შექმნილი „ტყუპისცალი“, რომელიც ემსახურება ამ უღმერთო ადამიანის „ხორციელ სურვილებს“: შეიქმნას კეთლმოწყობილი გარემო და გაიხანგრძლივოს ამქვეყნიური სიცოცხლე. აქ ღმერთისთვის ადგილი აღარ რჩება: ყალიბდება ღვთის რწმენისა და ზნეობისაგან თავისუფალი ადამიანი, არა ათეისტი, არამედ ანტი-ათეისტი [ახალაძე, 2012:44]. ავტორი იმოწმებს იობის სიტყვებს: გავიხსენოთ, თუ რას მოწმობს წმიდა წერილი ადამიანსა და მის შემოქმედზე: “შენმა ხელებმა გამომსახეს და შემქმნეს მე ყველაფერთან ერთად, რაც გარს მარტყია... გაიხსენე, თიხისაგან რომ შემქმენი და მტვრად მაქცევ! განა რძესავით არ გადმომღვარე და ყველივით არ შემადედე? ტყავითა და ხორციით შემმოსე, ძვლებითა და ძარღვებით მომქსოვე. სიცოცხლე და წყალობა მოავლინე ჩემზე და შენი ზრუნვა ინახავდა ჩემს სულს” [იქვე].

თანამედროვე საზოგადოების ერთ-ერთი დილემა არის საშიში ცოდნის ფენომენი. ამიტომ, ნებისმიერი განათლებული ადამიანის ამოცანა, სადაც არ უნდა მუშაობდეს, არის შეაფასოს ახალი ცოდნის ღირებულება და მისი ბოროტად გამოყენების პოტენციალი. როდესაც ვსაუბრობთ ცოდნის საშიშროებაზე, ბუნებრივია უნდა ვაღიაროთ, რომ ცოდნა, თავისთავად, არ შეიძლება იყოს არც კარგი და არც ცუდი. კაცობრიობის მიერ შექმნილი ცოდნა არასოდეს მოიგროვებს მტვერს ბიბლიოთეკაში და არ ჩაიკეტება სეიფში. მეორე მხრივ, არავის აინტერესებს ცოდნა, რომელიც არსად არ გამოიყენება. ცოდნა სახიფათო

ან სასარგებლო ხდება მხოლოდ იმ პრაქტიკული მიზნების რეალიზაციის პროცესში, რომელსაც ადამიანი აყენებს საკუთარ თავს. ხშირად ცოდნა საშიშად არ განიხილება მისი აღმოჩენის დროს. მაგალითად, შეიძლება შეიქმნას კონკრეტული ქიმიკატი კიბოს სამკურნალოდ, შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ეფექტურია სარეველების გასანადგურებლად და ბოლოს გამოიყენეს ჰერბიციდად, რომელიც წამლავს მთელი ერის კვების ბაზას. ანალოგიურად, ბირთვული იარაღის კვლევა თავდაპირველად არ ითვალისწინებდა ატომური ბომბის შექმნას, რომელსაც შეუძლია გაანადგუროს მთელი ქალაქი ან გაანადგუროს ქვეყნის მოსახლეობა; ან, საძილე აბი თალიდომიდის შემქმნელებმა არ გაითვალისწინეს მისი გვერდითი ეფექტები ორსული ქალისა და მისი არ დაბადებული ბავშვის მიმართ. სამწუხაროდ, ჩვენ გვიან ვიგებთ ცოდნის საშიშროების შესახებ [Поттер, 2002].

მიუხედავად იმისა, რომ დასავლური მეცნიერება იმპულსი იყო ადამიანსა და ბუნებას შორის უჩვეულოდ ნაყოფიერი დიალოგისთვის, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების გავლენის ზოგიერთი შედეგი ადამიანურ კულტურაზე ყოველთვის არ ყოფილა დადებითი. მაგალითად, „ორ კულტურას“ შორის დაპირისპირება დიდწილად გამოწვეულია კლასიკური მეცნიერების დროულ მიდგომასა და დროზე ორიენტირებულ მიდგომას შორის, რომელიც დომინირებს სოციალურ და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა დიდ უმრავლესობაში. მაგრამ ბოლო ათწლეულების განმავლობაში დრამატული ცვლილებები მოხდა ბუნებისმეტყველებაში, „ჩვენ სულ უფრო მეტად ვაცნობიერებთ, რომ ყველა დონეზე – ელემენტარული ნაწილაკებიდან კოსმოლოგიამდე – შემთხვევითობა და შეუქცევადობა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს, რომლის მნიშვნელობაც იზრდება ჩვენი ცოდნის გაფართოებასთან ერთად. მეცნიერება ხელახლა აღმოაჩენს დროს [Пригожин И., Стенгерс И. 1986].

მეცნიერებისა და ფილოსოფიის მისია, შექმნას სამყაროს განზოგადებული სურათი თავისი დროის მიღწევების საფუძველზე, ანთროპოლოგიზირებული უნდა იქნას, რაც გამოიხატება სამყაროს ისეთი სურათის გენერაციაში, რომელშიაც უბრალოდ გათვალისწინებული კი არ არის ადამიანი, არამედ განსაზღვრულია მისი ბუნება, არსი, მიმართებები, დამოკიდებულებები, ადგილი, მნიშვნელობა და დანიშნულება [ახალაძე, 2003].

ამრიგად, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებისა და ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ (ბიოტექნოლოგიის ჩათვლით) მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ცხოვრების უკეთეს პირობებს და გაზარდა ადამიანების ცხოვრების დონე მთელ მსოფლიოში. მეორეს მხრივ, არსებობს არასასურველი შედეგები, როგორცაა ბირთვული ნარჩენები, წყლისა და ჰაერის დაბინძურება, ტროპიკული ტყეების გაწმენდა და ფართომასშტაბიანი მეცხოველეობა, ისევე როგორც კონკრეტული ინოვაციები, როგორცაა გენის ტექნოლოგია და კლონირება, რამაც გამოიწვია შემფოთება და თუნდაც შიშები კაცობრიობის მომავალთან დაკავშირებით. სამართლებრივ სისტემებში არსებული ხარვეზები, მაგალითად, აბორტსა და ევტანაზიასთან დაკავშირებით, დამატებით არის მრავალი ადამიანის სერიოზული შემფოთების მიზეზი. გარდა ამისა, მორალურმა პრობლემებმა, რომლებიც გამომდინარეობს კონკრეტული სიტუაციიდან, მაგალითად, გენით მანიპულირებული საკვები, წარსულში გამოიწვია მწვავე საჯარო დებატები და საზოგადოების სერიოზული შემფოთება უსაფრთხოების საკითხებთან დაკავშირებით. არსებობდა და ახლაც არის ეთიკური ხელმძღვანელობის საჭიროება, რომელიც არ დაკმაყოფილდება მხოლოდ ტრადიციული ეთიკური თეორიების გამოყენებით ოცდამეერთე საუკუნის რთულ და ახალ პრობლემებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ახალაძე ვახტანგ. ბიოეთიკა: გენეზისი, არსი, მერმისი. თბილისი. 2012.
2. ახალაძე ვახტანგ. ბიოეთიკის გენეზისი და მისი როლი ბიომედიცინისა და ჯანდაცვის სისტემის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე. თბილისი. 2003.

3. ახალაძე ვახტანგ. ბიოეთიკა: მეცნიერება, მსოფლმხედველობა, კულტურა. – გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი. თბილისი. 2003.
4. მამულაშვილი ბელა. ბიოეთიკა. გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი 2004.
5. Vaux K. Biomedical Ethics: Morality for the New Medicine. – New York., 1974.
6. Иванюшкин А.Я., Царегородцев Г.И., Карамзина Е.В. О соотношении понятий «медицинская этика» и «биоэтика». // Вестн. АМН СССР. – 1989.
7. Поттер В.Р. Биоэтика: мост в будущее. Киев, 2002.
8. Пригожин И., Стенгерс И. – Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. М.: Прогресс, 1986.
9. Юдин Б. Г. Социальная институционализация биоэтики. — Сб.: "Биоэтика: проблемы и перспективы". М. 1992
10. Хрусталёв Ю.М. ФИЛОСОФИЯ НАУКИ И МЕДИЦИНЫ. М. : ГЭОТАР. Медиа, 2010.
11. Callahan D. Tyranny of Survival. N. Y. 1973.
12. The Oxford English dictionary // Oxford Unfveistry press (Great Britain). 1989.

Vardo Beridze

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Batumi Shota Rustaveli State University
Batumi, Georgia

HUMAN IN THE CONTEXT OF BIOTIC SCIENCE

Abstract

Medicine is a complex system of natural scientific and socio humanitarian knowledge, which provides knowledge about a person, his body, personality and individuality. In order to fight and protect against diseases, makes it possible to competently intervene in the psycho-physiological processes of people. Modern civilization which threatens the existence of life on is experiencing an unprecedented anthropological crisis. This is the due to the confrontation and contradiction of the values of science and fundamental universal moral values. Dangers of modern human knowledge (biomedical, biochemical, military industrial, agricultural technologies, etc. Video technologies change the usual way of life and thinking of people. Human is part of the biosphere and is a biological being by origin, but at the same time he is also the most biological being. Life is increasingly subject to social, political, cultural, moral, spiritual needs and interests. STP is related to biology and it is the new stage of development of which has made it possible to study human nature in depth, Penetrating its secrets of life and death. In particular, there were discovered new methods of human reproduction (artificial insemination), life extension and preservation (IVL, artificial heart, kidney), and made it possible to repair the human body by replacing a diseased organ with a donor (transplantology), etc.

Already today, geneticists say that in principle, with the help of biotechnology, it is possible to plan in advance the capabilities of an unborn child. This removes the Homo sapiens species from the strict control of nature. At the same time, the development path of modern super industrial civilization has become the path of slow physical and chemical destruction of nature. Modern society has turned out to be intellectually and morally unprepared for the latest discoveries in biology, medicine, genetic engineering, etc. This has led to a global anthropological, social and spiritual crisis of humanity. A paradox arose: modern science helped human achieve unprecedented power in the development of nature, but at the same time, it caused a sharp increase in negative natural factors that affect human life, health and well-being. Questions arose about the survival of man as a biological species and ways to preserve the biosphere of the Earth.

Keywords: Biomedical, biochemical, military industrial, agricultural technologies.

Бесолов Владимир Б.
архитектуровед-ориенталист и византолог,
профессор и член-корреспондент МААМ, советник РААСН,
Почетный архитектор Российской Федерации,
Владикавказ, Россия

**МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ М.Г. АБДУШЕЛИШВИЛИ (1926-1998)
В ИСТОРИИ МИРОВОЙ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ И ЕГО
ВКЛАД В ПОСТИЖЕНИЕ АНТРОПОЛОГИИ НАРОДОВ КАВКАЗА**

В контексте развития антропологической науки в СССР и России, обособленное место принадлежит грузинской научной школе исторической, физической и этнической антропологии и расогенезу. В ее развитии неоспоримая роль объективно отводится ученику А.Н. Натишвили и Г.Ф. Дебеца, выдающемуся грузинскому учёному в области этнологии и физической антропологии Малхазу Григорьевичу Абдушелишвили (28.02.1926-23.02.1998) – доктору исторических наук, профессору Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили, академику Национальной академии наук Грузии, Заслуженному деятелю науки Грузии. Отрадно отметить, что М.Г. Абдушелишвили является одним из основателей грузинской научной школы антропологии.

Посвящается светлой и незабвенной памяти выдающихся российских и грузинских антропологов, внесших весомый вклад в мировую антропологическую науку XX века. Их славные имена уже являются достоянием мировой науки, потому что они являются создателями основополагающих научных трудов, лучших учебников и учебных пособий. Нетленны имена таких выдающихся антропологов,

как патриарх Виктор Валерианович Бунак (1891-1979), местный француз Георгий Францевич Дебец 1905-1969), грузинские представители антропологической науки: Александр Николаевич Джавахишвили (1875-1973), Малхаз Григорьевич Абдушелишвили (1926-1998) и некоторых других специалистов, которые внесли крупный научный вклад в антропологический раздел мирового кавказоведения и весьма отраднo, что они смогли оставить потомкам в наследство обстоятельные научные труды эпохальной значимости и высокой академической ценности. **В.Б. Бесолов**

Преамбула. В процессе научного осмысления зданий и сооружений традиционной архитектуры и строительной техники, находящихся в горах горных странах, более того, принадлежащих коренным горским народностям Большого Кавказа, для автора этих строк большое значение имеет национальная принадлежность зодчих и мастеров строителей, потому что в их творениях из камня и дерева воплощен художественный гений представителей конкретной национальности. С этих позиций автор этих строк на протяжении нескольких десятилетий пытается все же понять и получить обстоятельный ответ на невероятно стойкий и сложный вопрос: когда и кем конкретно на Балкано-Кавказо-Памирском горном поясе Евразии изначально началось строительство древнейшего центрального жилища с пирамидально-уступчатым покрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом, горизонтально-удлиненного жилища-фаланстера, пирамидально-ступенчатого объема святилища, усыпальницы с пирамидально-ступенчатым покрытием, утоняющегося по вертикали башенного жилища?

Поскольку для автора этих строк крайне важно иметь ясное представление об этнической принадлежности зодчего и мастеров строителей, понять психический склад и национальный менталитет создателей безупречных и совершенно уникальных архитектурных творений, поистине жемчужин строительной техники, поэтому много внимания уделяется им углублению знаний по исторической и физической географии, древней и средневековой истории, археологии и этнологии, этнической антропологии и лингвистике, мифу и эпосу.

1. Источниковедение, историография, библиография и персонология антропологической науки как раздела классического кавказоведения. С последней трети XIX и на протяжении первых двух десятилетий XX века постижению антропологических типов и особенностей коренных горских народностей Большого Кавказа, в том числе ираноязычных осетин, а также грузинского и армянского народов уделяли внимание такие отечественные дореволюционные ученые, как Н.В. Гильченко, 1895; П.Ф. Свидерский, 1898; И.К. Тварьянович, 1897; И.И. Пантюхов, 1893, 1893, 1900; Joseph Deniker (Жозеф Деникер), 1900, 1900, 1915; Д.Н. Анучин, А.Н. Джавахов (Джавахишвили), 1908-1914, 1923; М.А. Мисиков, 1916; и другие.

Отечественная научная школа по физической или исторической антропологии и расогенезу поныне считается одной из передовых в мировой науке XX – начала XXI века. С 20-х годов XX века стали выходить в свет научные труды таких корифеев антропологической науки, как В.В. Бунак, Г.Ф. Дебец, В.В. Гинзбург, М. Г. Абдушелишвили, М. С. Акимова, В.П. Алексеев, Т.И. Алексеева, М.М. Герасимов, В.В. Гинзбург, И.И. Гохман, А.А. Зубов, Т.С. Кондукторова, В.И. Кочеткова, М.Г. Левин, М.Ф. Нестурх, Л.В. Ошанин, Я.Я. Рогинский, Ю.Г. Рычков, Т.А. Трофимова, М.И. Урысон, Г.Л. Хить, Н.Н. Чебоксаров, В.П. Якимов, А.И. Ярхо и другие.

Среди научных трудов иностранных ученых, вопросами антропологии народов Кавказа занимались так же такие известные авторы важных научных исследований, как Фридрих Самойлович Байерн, 1871-1872, 1885, 1874-1876; Roderich von Erckert (Родрих Федорович Эркерт), 1882, 1883; F. Luschan (Ф. Лушан), 1911; G. Field (Г. Филд), 1939, 1949, 1951, 1952, 1956, 1956а, 1959, 1961; I. Weninger, (И. Венингер), 1951, 1955, I. Weninger, M. Weninger (И. и М. Венингеры), 1959 и другие. Кстати, добротный полевой материал для своих книг И. и М. Венингеры собирали на протяжении более 30 лет тому назад.

На протяжении нескольких десятилетий, начиная с середины XX века, существенный научный вклад продолжают вносить в сокровищницу мировой антропологической науки бывшие ученики и молодые специалисты, а ныне такие компетентные исследователи, как Н.Р. Кочар, Р.А. Мкртчян – по армянскому народу, К.Х. Беслекоева, М.М. Герасимова, Р.С. Кочиев, Т.Б. Мамукаев, А.Г. Тихонов, Н.Н. Цветкова, А.В. Шевченко – по кобано-тлийским и аланским племенам и осетинскому народу, А.Г. Гаджиев, Н.Н. Миклашевская – по народам Дагестана,

Поньше антропологические типы и расогенетические особенности народов Кавказа и Передней Азии современные специалисты продолжают исследовать и вносить некоторые коррективы. Особенный интерес исследователей проявляется к уникальному Кавкасионскому антропологическому типу срединной зоны высокогорья Большого Кавказа. Это вполне закономерно, ибо, по-прежнему, у всех исследователей возникают множества вопросов относительно коренных горских народностей, издревле обитающих в горном и высокогорном ареале Большого Кавказа.

II. Конкретные академические цели и теоретико-методологические основы научно-биографического исследования. Предстоит определить историческую роль, научное значение и заслуживаемое ученым место в истории антропологической науки, как раздела мирового кавказоведения, и оценить важность, значимость и весомость научного вклада Малхаза Григорьевича Абдушлишвили (1926-1998) в постижение антропологии народов Кавказа. Широко известный и высоко ценимый в научных коллективах не только Грузии, других республик Кавказа и России, но и во многих странах Западной Европы, США, Японии, Южной Азии, ведущий ученый-антрополог М.Г. Абдушлишвили явился на свет, чтобы не только прославить антропологическую науку стран и народов Кавказа и Передней Азии, но, прежде всего, внести в нее достаточно аргументированный и необычайно мощный научный вклад. Ныне следует однозначно признать, что в высокой степени ему удалось поднять престиж антропологической науки как органичного раздела мирового кавказоведения.

Ныне бесспорно то, что научное наследие выдающегося грузинского ученого-антрополога М.Г. Абдушлишвили весьма оригинальное и невероятно огромное по академической значимости, к тому же представляет первостепенный интерес для специалистов по истории, теории и практике антропологии и расогенеза, а также и для представителей отдельных отраслей гуманитарной науки. Однозначно и то, что отныне представители таких комплексных наук, как индоевропеистика, востоковедение, а в ее составе, прежде всего, кавказоведение, иранистика, арменистика, картвелология, тюркология и других аспектов комплексного знания, непременно, должны обращаться к научным достижениям отечественной антропологии. Имена таких бессмертных и незабвенных личностей в отечественной антропологии, как В.В. Бунак, В.П. Алексеев, М.Г. Абдушлишвили и некоторых других, прославляют мировое кавказоведение и составляют славу и гордость антропологической науки многонационального государства.

Вышедшие в свет книги и опубликованные статьи М.Г. Абдушлишвили поныне представляют первостепенную научную ценность и имеют фундаментальное значение в процессе постижения антропологии и расогенеза древних племен и современных народов Кавказа и Передней Азии.

III. Жизненный путь и основные периоды научного формирования выдающегося грузинского антрополога – ученого и педагога, организатора и руководителя научных антропологических экспедиций. Однако, если когда-нибудь будет готовиться обобщающий научный труд по истории становления и основных этапов развития науки по расогенезу и антропологии древних племен и современных народов Кавказа и Передней Азии, то одно из ведущих мест будет отведено выдающемуся грузинскому учёному в области этнологии и физической антропологии Малхазу Григорьевичу Абдушелишвили (28.02.1926-23.02.1998) – доктору исторических наук, профессору Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили, академику Национальной академии наук Грузии, Заслуженному деятелю науки Грузинской ССР, одному из основателей грузинской антропологической научной школы.

Отрадно отметить, что такое отношение к выдающейся научной личности будет вполне закономерным, объективным и всесторонне обоснованным, так как М.Г. Абдушелишвили – это ученый признанный международным научным сообществом и, более того, является одним из основателей грузинской научной школы по антропологии народов Кавказа и Передней Азии*.

Весьма важно отметить, что столь уникальный грузинский специалист М.Г. Абдушелишвили родился 28 февраля 1926 года в городе Тифлис (с 1936 г. – Тбилиси). В 1943 году успешно окончил среднюю школу, а в 1948 году с высоким уровнем полученных знаний завершил учебу в Тбилисском государственном медицинском университете и вскоре, по рекомендации своего Учителя А.Н. Натишвили, поступил в аспирантуру этого вуза [См.: *Примечание 1*].

За годы обучения в аспирантуре (1948-1951гг.) молодой специалист интенсивно вел полевые исследования для сбора необходимого количества историко-антропологических фактов, затем тщательно исследовал весь собранный им полевой материал. Аспирант М.Г. Абдушелишвили в 1951 году успешно защитил кандидатскую диссертацию, подготовленную под научным руководством А.Н. Натишвили – основателя Института экспериментальной морфологии АН Грузинской ССР в Тбилиси и Г.Ф. Дебеца – сотрудника Института этнографии АН СССР.

Продолжая стабильно и вполне успешно заниматься антропологическими разысканиями, М.Г. Абдушелишвили в 1964 году блестяще защитил докторскую диссертацию и вскоре был удостоен ученой степени доктора исторических наук.

В том же 1964 году Высшей Аттестационной Комиссией СССР ему было присвоено научное звание «Профессор».

В научных исследованиях по теме кандидатской диссертации аспирант М.Г. Абдушелишвили проанализировал около 20 краниологических серий, всего более 1000 черепов, из которых около четверти было обнаружено им самим. Молодой специалист весьма старательно выявил и всесторонне обосновал переднеазиатское происхождение древнейших антропологических типов Грузии, а также отметил и давнее пребывание некоторых северокавказских групп на Южном Кавказе в конце II тыс. до н.э., более того, мотивировал генетическую преемственность населения Грузии с древнейших времен до наших дней.

«Изменения физического типа, которые имели место, шли, по его мнению, в одном направлении и постепенно, что исключает возможность проникновения сюда когда-либо больших масс чужеродного типа. Что касается соматологической части работы, то докторская диссертация М.Г. Абдушелишвили базировалась на изучении около 60 грузинских и такого же числа негрузинских групп на территории Грузии примерно по 100 чел. в каждой. В дальнейшем Малхаз Григорьевич многократно приумножал свои антропологические исследования на территории всего Кавказа, но они лишь окончательно убедили

его: население Кавказа в целом однородно и едино во времени и пространстве, хотя и распадается на ряд близкородственных локальных типов; большинство этих типов относится к переднеазиатской расе южных европеоидов, но на крайнем западе (у адыгейцев) отмечаются сдвиги в сторону сходства со средиземноморскими популяциями, а на крайнем востоке (у прикаспийских групп дагестанцев и азербайджанцев) – в сторону индопамирских популяций» [II, с. 183].

Крайне важно отметить итоговое заключение ученого-антрополога М.Г. Абдушелишвили: Кавказ и прилегающую территорию Передней Азии, скорее всего, следует рассматривать как исходный район расовой дивергенции южноевропеоидных типов в целом. Как при этом не вспомнить о том, что смело выдвинутая научная гипотеза блестящего ученого-антрополога спустя полутора-два десятилетия была всецело обоснована двумя маститыми учеными – грузином Т.В. Гамкрелидзе и русским В.В. Ивановым в совместно выдвинутой ими всеобъемлющей новаторской научной концепции о прародине индоевропейцев, их языке и культуре [См.: *Примечание № 2*].

IV. Автор изданных на грузинском и русском языке научных и учебно-методических пособий для студентов и молодых специалистов. Антрополог и этнолог М.Г. Абдушелишвили является автором около двухсот научно-исследовательских статей, более десяти обстоятельных монографий, трех научных брошюр, автором и составителем двух научных коллективных сборников статей. Им подготовлено и впервые в Грузии издано три важных научно-теоретических и учебно-методических пособий по теории антропологической науки и методике высшего антропологического образования.

Замечательный ученый и талантливый педагог Малхаз Григорьевич Абдушелишвили является автором большого, обстоятельного и необычайно ценного теоретико-методологического исследования – учебно-методического пособия «Краниология» и подготовленного совместно с М. Инашвили научного труда «Палеостоматология Грузии», обе книги изданы на грузинском языке.

Не могу судить о книге, изданной им в соавторстве, но, по моему мнению, изданное на грузинском языке уникальное пособие по методике антропологических исследований «Краниология» не оказалось столь востребованным и, следовательно, эффективным, как если бы это ценное и весьма актуальное пособие вышло в свет на русском языке [См.: *Примечание № 3*]

Великолепный представитель антропологической науки и педагогики М.Г. Абдушелишвили все же глубоко думал о новых поколениях представителей антропологической науки и как подобает маститым ученым, он подготовил и издал на русском языке невероятно ценное теоретико-методологическое пособие «Методики антропологических исследований», которое, по сути, является азбукой и грамматикой для всех начинающих и молодых антропологов. Это учебное пособие вскоре было востребовано учеными и педагогами, аспирантами и студентами, которые направляли письма в Тбилисский государственный университет им. И.А. Джавахишвили с просьбой отправить им столь ценное теоретико-методологическое пособие.

V. Движение вверх по служебной лестнице, на основе глубоких знаний и изысканной методологии выполнения полевых научных работ и преподавательской деятельности в главном столичном вузе. Мало кому известно о том, что служебная иерархия М.Г. Абдушелишвили не была легкой и стремительно растущей. Отнюдь нет, ибо научная и педагогическая личность неустанно и стабильно трудилась над повышением своих научных знаний и умений, постоянно стремилась к обогащению научной эрудиции и достижению высокого профессионализма. Ровно полвека ученый являлся сотрудником Института истории, археологии и этнографии Академии наук Грузинской ССР (1948-1998гг.). С 1948 по 1952 годы ученый трудился в должности научного сотрудника, с 1952 по 1959 годы являлся

старшим научным сотрудником, а с 1959 по 1998 годы – заведующим отделом антропологии Института истории, археологии и этнографии Академии наук Грузинской ССР, ныне – Института истории и этнографии им. И.А. Джавахишвили Национальной Академии наук Грузии.

В 1964 году М.Г. Абдушелишвили был утвержден в научном звании профессора, с 1964 по 1998 годы ученый и педагог успешно трудился в должности профессора Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили. Умелый организатор научных экспедиций, он впервые в истории главного высшего учебного заведения Грузии, основал и бессменно руководил кафедрой антропологии на Историческом факультете ТБГУ им. И.А. Джавахишвили. Обладая основательными знаниями, он органично и успешно совмещал выполнение научных исследований с педагогической деятельностью в вузе.

Признанный в научных кругах не только Грузии, других республик Кавказа и всей России, но и во многих странах Восточной и Западной Европы, США, Передней и Южной Азии, Дальнего Востока ведущий ученый-антрополог, автор основополагающих научных трудов по многим аспектам антропологии М.Г. Абдушелишвили в 1993 году избран действительным членом, т.е. академиком Академии наук Грузинской ССР.

VI. Основные направления и ведущие аспекты научных исследований ученого и педагога в области антропологии племен и народов Кавказа и Передней Азии. Ныне совершенно четко выявляются ведущие тенденции и явно прослеживаются основные направления исторической, теоретической, методологической и научно-исследовательской, учебно-методической и научно-педагогической деятельности доктора исторических наук, профессора антропологии М.Г. Абдушелишвили, которые можно совершенно четко сформулировать и сгруппировать в два самостоятельных блока:

I. Теоретико-методологическая и научно-исследовательская деятельность специалиста по антропологии народов Грузии и коренных горских народностей Большого Кавказа (1948-1998 гг.)

- 1) антропология древнего и современного населения Грузии;
- 2) антропология древнего и средневекового населения Большого Кавказа;
- 3) география, древняя и средневековая история, археология, этнология и антропология о коренных горских народностях Большого Кавказа;
- 4) антропология древнего и современного населения Индии и всего полуострова Индостан (1971-1983);
- 5) научно-теоретические принципы и методологические основы выполнения антропологических исследований;

II. Учебно-методическая и научно-педагогическая деятельность основателя кафедры антропологии и ведущего преподавателя Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили (1964-1998 гг.)

- 6) основание кафедры антропологии – впервые в истории Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили;
- 7) составление учебной программы и методики обучения студентов по специальности «Антропология»;
- 8) подготовка учебно-методических пособий и учебников для подготовки специалистов по антропологии.

Заслуженный деятель науки Грузинской ССР, маститый специалист и талантливый педагог М.Г. Абдушелишвили – поистине блистательный ученый, еще при жизни получивший признание не только в студенческой среде и среди коллег по педагогике, но, что гораздо

важнее и значимей, мирового научного сообщества, он по праву является одним из основателей грузинской антропологической научной школы.

Заведующий отделом антропологии в Институте истории, археологии и этнографии имени И. А. Джавахишвили Академии наук Грузинской ССР, впоследствии Национальной Академии наук Грузии, М.Г. Абдушелишвили ровно полвека интенсивно занимался научными исследованиями и педагогической деятельностью, организовывал и руководил научными антропологическими экспедициями, ведущими разыскания на территории Грузии, всего Кавказа и Передней Азии, а также и на огромном пространстве Среднего Востока.

Наряду с его современником и близким другом, выдающимся коллегой В.П. Алексеевым (22.08.1929-7.11.1991), с которым М.Г. Абдушелишвили обоснованно разделял научную концепцию относительно автохтонного происхождения кавказского антропологического типа, он научно аргументированно всячески отрицал миграционную гипотезу, выдвинутую одним из его учителей Г.Ф. Дебецом (1905-1969). В науке и педагогике он был непоколебимым и принципиальным, непримиримым фальши, честным и неизменно справедливым, в полемике всегда занимал позицию объективной стороны.

На вышедшие в свет научные труды профессора М.Г. Абдушелишвили написали и опубликовали рецензии такие маститые представители антропологической науки, как В.П. Алексеев, И.И. Гохман, А.Г. Гаджиев, Н.Н. Миклашевская и другие. Многие антропологи принимали за честь подготовить и опубликовать статью в соавторстве с М.Г. Абдушелишвили. К таковым относятся: Д.Н. и Э.Н. Джавахишвили, В.П. Алексеев, Л.И. Шарашидзе, М. Инаишвили, Н.И. Циума, В.Г. Майсурадзе, В.П. Волков-Дубровин, К.Ч. Мальхотра, С.А. Арутюнов, Б.А. Калоев и другие. В начале научного пути нередко молодой антрополог публиковал свои статьи совместно с одним из учителей, грузинским ученым-медиком и морфологом А.Н. Натишвили.

VII. Высоко компетентный ученый и умелый организатор и руководитель совместных научных экспедиций, специалист высокого уровня знаний внес отечественный научный вклад в антропологическое изучение Индии. Как умелый организатор, умный и талантливый руководитель совместной советско-индийской антропологической экспедиции, М.Г. Абдушелишвили ровно тринадцать лет (1971-1983) трудился на всей территории Индии, где под его научным руководством изучались эндогамные популяции на территории всего полуострова Индостан. По тщательно собранным материалам российскими и индийскими участниками научной экспедиции, помимо многочисленных опубликованных статей, нескольких изданных брошюр и прочитанных докладов на весьма престижных Международных научных форумах, на основе собранных и обработанных полевых материалов им подготовлено и издано два объемных сборника научных статей, авторами которых являются участниками знаковой, Международной советско-индийской антропологической экспедиции.

VII. Научно-педагогическая и учебно-методическая деятельность невероятно компетентного специалиста знатока антропологии и расогенеза Кавказа и Передней Азии. На протяжении 35 лет доктор исторических наук, профессор М.Г. Абдушелишвили вел научно-педагогическую деятельность, которая была связана со многими аспектами и проблемами в области этнологии и антропологии стран и народов Кавказа и Передней Азии, занимался изучением антропологии коренных горских народностей Большого Кавказа и вопросами генетической преемственности населения Грузии с древнейших времён до современного периода. Важно отметить, что в истории высшего образования Грузии именно он впервые основал кафедру антропологии на Историческом факультете Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили и умело руководил кафедрой до последнего дня своей образцовой и блистательной во всех аспектах жизни.

Академик М.Г. Абдушлишвили являлся организатором и руководителем нескольких десятков специализированных научных экспедиций, автором фундаментальных научных исследований: обстоятельных монографий, нескольких полноценных брошюр, около двухсот опубликованных научных статей. Ученый был активным участником Всесоюзных, Всероссийских и Республиканских научных конференций. Научные труды ученого изданы в городах: Москва, Тбилиси, Ереван, Минск, Харьков, Владикавказ и других городах Грузии, преимущественно на русском, грузинском и английском языках.

Академика М.Г. Абдушлишвили очень часто приглашали принять непосредственное участие в самых престижных Международных научных конгрессах антропологических и этнографических наук, которые состоялись в разных странах: VII – в Москве, 1964 году; VIII – в Токио в 1968 году; IX – в Чикаго в 1973 году; X – в Нью-Дели в 1978 году. Он был активным участником научных форумов высокого академического ранга. Каждый раз, когда горделивый М.Г. Абдушлишвили уверенно выходил к трибуне, то своим аргументированным выступлением с научным докладом он ошеломлял всех присутствующих в конференц-зале людей, в том числе и седовласых ученых с мировой известностью.

VIII. Неоспоримость ведущих аспектов научного обоснования расовой принадлежности и антропологической специфики племен и народов Кавказа и Передней Азии. В изучении народов Кавказа новым этапом явились исследования русских и грузинских антропологов, научные труды В.В. Бунака, Г.Ф. Дебеца, В.П. Алексеева, А.Н. Натишвили, М.Г. Абдушлишвили, которые, за исключением Г.Ф. Дебеца, выдвигали гипотезу о местном происхождении населения центральных областей Кавказа. Все же М.Г. Абдушлишвили полагает, что сложение местного комплекса произошло на основе узколицевых и грацильных европеоидов (Абдушлишвили, 1960, 1964).

Изучение палеоантропологического материала бронзовой эпохи в горном и высокогорном ареале Большого Кавказа, является основанием для предположения о том, что в горных районах Центрального Кавказа проживало население с несколько широким в скулах и удлинённым лицом, морфологически почти сходным с обитателями горных районов Армении (Бунак, 1953; Алексеев, 1974). Это предположение подвергает сомнению гипотезу Г. Ф. Дебеца, согласно которой центрально-кавказские народы формировались при участии северных элементов – древнего населения Восточноевропейской равнины и Скандинавии (Дебец 1956, 1960).

Большое значение в выяснении древних антропологических типов на территории Северного Кавказа, Большого Кавказа, Южного Кавказа, Малого Кавказа, Араратской долины, Амянского нагорья, а также Передней Азии имели палеоантропологические находки армянских и грузинских археологов (Лалаян, 1929, 1931; А.А. Мартиросян, 1964, 1964а; Б.Н. Аракелян, 1951, Б.Н. Аракелян, Г.О. Караханян, 1962; А.О. Мнацаканян, 1967; А.А. Мартиросян, М.З. Паничкина, 1950; С.А. Сардарьян, 1954, 1967; Т.С. Хачатрян, 1963; Г.К. Ниорадзе, 1934; О.М. Джапаридзе, 1968 и др.).

По мере накопления материалов по антропологии Кавказа осуществлялась группировка комбинаций признаков в качестве типологических вариантов. В итоге современное население Кавказа сегодня подразделяется на четыре антропологических типа: *понтийский* тип (термин предложен В. В. Бунаком, 1932), *кавказионский* тип (А.Н. Натишвили, М.Г. Абдушлишвили, 1954), *переднеазиатский*, или арменоидный тип (F. Loushan (Ф. Лушан), 1911), и *каспийский* тип (В.В. Бунак, 1947), входящие в балкано-кавказскую расу, выделенную Я. Я. Рогинским в расовом обзоре земного шара (Я.Я. Рогинский, М.Г. Левинн, 1955, 1963).

IX. Историко-теоретический смысл и сущность научного понятия «Кавказионский антропологический тип» в контексте осмысления прародины ираноязычных индоевропейцев на территории Амянского нагорья и прилегающих частей Иранского и Малоазиатского нагорий. Кавказионский антропологический тип известен с эпохи неолита и

энеолита и распространен в горном и высокогорном ареале Большого Кавказа, на востоке начиная от Горной Аварии (Дагестан) и заканчивая территорией Карачая на западе. Никаких других расовых элементов в древнейшем населении срединной горной и высокогорной зоны Большого Кавказа никогда не было, ни в древности, ни, тем более, в средние века. Формирование столь уникального кавкасионского антропологического типа завершилось задолго до появления древних ираноязычных племен – киммерийцев, скифов, сарматов эпохи древности и алан эпохи раннего и зрелого средневековья, не говоря уже о том, что еще задолго до появления в Передней Азии и на Кавказе азиатских тюркоязычных племен – сельджуков, турок, азербайджанцев, кумыков, ногайцев и других. В жизненной реальности указанные племена не оказали существенного влияния на формирование и развитие кавкасионского антропологического типа древнейших коренных обитателей срединной зоны Казбекско-Эльбрусского двугорья Большого Кавказа. Напротив, следует констатировать о том, что периодически появлявшиеся древние ираноязычные племена – киммерийцы, скифы, сарматы эпохи древности и аланы эпохи раннего и зрелого средневековья, по-видимому, не оказали существенного влияния на язык и облик коренных местных племен, а органично растворялись в устойчиво сформировавшихся древнейших индоевропейских ираноязычных племенах кавкасионского антропологического типа.

Относительно вопроса изначального формирования в глубочайшей древности и проживания по настоящее время на территории срединной зоны горной системы Большой Кавказ древних племен и современных горских народностей, автор этих строк всецело солидарен с мнением ведущих антропологов-кавказоведов. Более того, следует всегда помнить о том, что о локализации прародины кавказоязычных и индоевропейских ираноязычных племен Кавкасионского антропологического типа в науке существуют различные гипотезы, порой даже высказаны противоположные мнения.

Одни авторы ряда научных исследований с учетом достаточной степени исторических аргументов и фактов считают представителей Кавкасионского антропологического типа местными, коренными, автохтонными племенами, сформировавшимися в результате эволюции в замкнутой горной среде и мотивировали с особой областью географической изоляции (В.В. Бунак, В.П. Алексеев, М.Г. Абдушелишвили и некоторые другие).

Другие авторы научных исследований предполагают, что формирование кавказоязычных и индоевропейских ираноязычных племен Кавкасионского антропологического типа происходило на протяжении многих тысячелетий на самой территории Центрального Кавказа, но с учетом новаторской этногенетической концепции Т.В. Гамкрелидзе – В.В. Иванова относительно местонахождения прародины древнейших индоевропейцев в Передней Азии (В.Б. Бесолов и другие).

Третьи, преимущественно современные этнические представители тюркоязычных народностей Кавказа, т.е. носители тюркских языков, упорно не желают заняться поиском научной истины, а с вольной фантазией выдумывают всякие нелепые наукообразные гипотезы и, тем самым, даже утверждают о тюркоязычности киммерийских, скифских, сарматских и аланских племен (К.Т. Лайпанов, М.М. Мизиев, М.Ч. Джуртубаев и другие).

Общеизвестно о том, что Армянское нагорье относилось к одной из тех областей эйкумены, где протекало становление современного человека. В мезолито-неолитическое время, по-видимому, тогда же сложился облик древних и современных людей, относящихся к понятию «Балкано-Кавказская раса». На широтной территории горной и высокогорной зоны срединной части Большого Кавказа сформировались древние и средневековые племена и современные горские народы, характеризующиеся термином «Кавкасионский антропологический тип».

Гораздо южнее, на широтной территории Южного Кавказа и прилегающей части Передней Азии, а точнее, на обширной территории Армянского нагорья и протяженной

Араратской долины, примыкающим к ним с юга частей Иранского и Малоазийского нагорий, сформировались племена и народы, относящиеся к термину «Арменоидный антропологический тип». Арменоидный тип человека – это древнейшая раса людей, представленная на территории Южного Кавказа и прилегающей части Передней Азии, которая в своем происхождении связана с территорией Южного Кавказа и Передней Азии и которая затем распространилась в странах Передней Азии. и Кавказа.

На меридиональной территории, прилегающей к восточному и юго-восточному побережью Черного моря сформировались племена и народы, относящиеся к термину «Понтийский антропологический тип», а на меридиональной территории, прилегающей к западному и юго-западному побережью Каспийского моря сформировались племена и народы, относящиеся к термину «Каспийский антропологический тип».

С позиции автора этих строк, наиболее крупным научным достижением М.Г. Абдушелишвили является его основательная концепция о сущности и ареале распространения Кавкасионского антропологического типа как ветви Балкано-Кавказской расы. Среди характерных признаков, послуживших для выделения этого европеоидного антропологического варианта, следует назвать: крупное телосложение, высокий рост, большие размеры продольного и поперечного диаметра головы, колоссальная ширина удлинённого и сужающегося к подбородку лица, сильно развитое надбровье, очень сильное развитие третичного волосяного покрова, тенденция к депигментации (прежде всего, посветлению глаз), ряд признаков лицевого отдела.

Х. Геногеография изолированных горских племен Кавкасионского антропологического типа, образ жизни и локализация этнической культуры в естественной и труднодоступной горной и высокогорной системе Большого Кавказа. Всем исследователям следует помнить о том, что Кавкасионский антропологический тип получил своё название от грузинского географического термина «Кавказ». Понятием «Кавкасион» на грузинском языке именуется горная система Большого Кавказа. Кавкасионский тип рассматривается как ветвь Балкано-Кавказской расы.

Кавкасионский антропологический тип характерен для коренных горских народностей, издревле обитающих на территории горного и высокогорного ареала Большого Кавказа: аварцев, даргинцев, лакцев, рутульцев, лезгин, чеченцев, ингушей, осетин, балкарцев и карачаевцев – на северных склонах, а также: грузинских горцев (хевсуров, тушинов, пшавов, мохевцев, мтиулов, гудамакарцев, рачинцев из района Они), бацбийцев, осетин, сванов – на южных склонах Казбеко-Эльбрусского двугорья.

Относительно происхождения кавкасионского антропологического типа в науке существуют две противоположные гипотезы – автохтонная (развитая в работах В.В. Бунака, М. Г. Абдушелишвили, В.П. Алексеева и некоторых других) и миграционная (предложенная Г.Ф. Дебецом).

Гипотезу длительного по времени автохтонного развития древнейших, древних и средневековых племен, а нынешних коренных горских народностей Балкано-Кавказо-Памирского горного пояса Евразии – изоляции в условиях труднодоступного высокогорья и образ жизни в горных резерватах, ученые подтверждают анализом палеоантропологических находок, сделанных в указанных горах Альпийско-Гималайской геосинклинальной системы. В. П. Алексеев считал, что кавкасионская группа популяций сложилась на той же территории, которую она занимает и в настоящее время, в результате консервации антропологических особенностей древнейшего населения, восходящего, возможно, к эпохе неолита или верхнего палеолита и относившегося к палеоевропейскому типу европеоидной расы.

Важно отметить, что комплекс близких черт характерен ещё для целого ряда популяций, проживающих в других высокогорных регионах Евразии. Среди них изолированные группы населения Южной и Юго-Восточной Европы (Албании, Греции, Черногории, Сербии,

Македонии). Вообще, ареал этого массивного, широколицего, с сильным выступанием носа населения простирается от Кавказа по всему горному поясу Евразии, важно отметить, от Балкан и до Западного Памира. Первым, кто определил специфику этой антропологической популяции, были Родерих фон Эркерт (1821-1900), Иван Иванович Пантюхов (1836-1911) и Жозеф Деникер (1852-1918). Именно каждый из указанных ученых обнаруживал в горах Большого Кавказа совершенно уникальные антропологические особенности [См. *Примечание № 4*].

Ныне установлено, что динарский тип людей, как называли этот антропологический комплекс, восходит в своем происхождении как минимум к мезолитическому и раннеолитическому населению Южной Европы, для которого был весьма характерен. Благодаря автохтонному развитию в условиях изоляции, обусловленной географией и этническим фактором, черты этого древнего пласта сохранились до настоящего времени, потому что коренные горские народности срединной зоны Большого Кавказа поныне живут в своих родовых поселениях.

XI. Феноменальность языка-основы праиндоевропейской этнодиалектной общности, последующей ее филиации и начала ритмической иррадиации миграционных волн ранних индоевропейских племен в исторические места их обитания на территории Евразии. Корни и истоки уникального Кавкасионского антропологического типа таятся в глубочайшей древности – эпохе неолита (IX-VII тыс. до н.э.) и энеолита (VI-сер. IV тыс. до н.э.) и начинаются в ареале Армянского и прилегающих территорий Иранского и Малоазийского нагорий, т.е. с того конкретного места, где Т.В. Гамкрелидзе и В.В. Иванов впервые в мировой науке локализовали ядро формирования праиндоевропейского языка. Однако, и это крайне важно всегда учитывать, Кавкасионский антропологический тип сформировался еще на уникальной основе раннеиндоевропейской этнодиалектной общности племен, которые мигрировали из прародины в северном направлении и осели на благодатной естественными богатствами территории первозданной природы: горной и высокогорной зоны Казбекско-Эльбрусского двугорья Большого Кавказа.

Надо полагать, что Кавкасионский антропологический тип сформировался не позже эпохи энеолита и ранней бронзы на основе протопереднеазиатского типа древних индоевропейских племен и, что особенно важно иметь в виду, именно в высокогорных условиях проживания в срединной зоне Главного Кавказского хребта. Столь специфичный Кавкасионский антропологический тип распространен только в горном и высокогорном ареале Большого Кавказа.

Физические особенности племен и народностей Кавкасионского антропологического типа, издревле обитающих высоко в горах Большого Кавказа, в достаточной степени достоверности описаны такими маститыми антропологами, как В.В. Бунак, М.Г. Абдушелишвили, В.П. Алексеев и некоторыми другими учеными и специалистами [См. *Примечание 5*].

Несколько спорную классификацию наличия Кавкасионского антропологического типа у горских народностей Большого Кавказа представил педагог и теоретик антропологической науки, профессор МГУ им. М.В. Ломоносова В.Е. Дерябин (1949-2009) [См. *Примечание 6*].

В данном контексте важно обратиться к заключению маститого ученого-антрополога и знатока горских народов Кавказа В.П. Алексеева: «...носители кавкасионского антропологического комплекса сложились в глубокой древности. Такой вывод, сделанный раньше, находит подтверждение во всей приведенной аргументации. Народы центральной части кавкасионского ареала (балкарцы, осетины, ингуши, хевсурь) представляют собой в антропологическом отношении гомогенное целое. Народы восточной части этого ареала, в первую очередь народы Дагестана, были отделены от них мощными генетическими

барьерами, начиная с самых ранних этапов рассообразования, может быть, даже с неолитического времени» [См.: *Примечание 5*: 1973, с. 101].

Некоторые отечественные ученые – представители гуманитарной науки, отрицательно относящиеся к новаторской научной концепции Т.В. Гамкрелидзе – В.В. Иванова, как ни странно, полагают, что Кавкасионский антропологический тип сформировался на основе симбиоза древнейших кроманьонских племен, якобы обитателей горной зоны Большого Кавказа, и когда-то мигрировавших в кавказские горы хуррито-урартских племен переднеазиатского типа. Однако, почему-то при этом они упускают из внимания невероятную хронологическую разницу конкретного времени обитания на планете Земля кроманьонских племен и обитания на территории Передней Азии племен, носителей хуррито-урартского языка.

Более того, по антропологическим особенностям к горскому населению Кавкасионского антропологического типа близки представители динарской ветви Балканского антропологического типа, живущие в Албании, Македонии, Черногории, Сербии и на острове Крит. Однако они имеют существенные отличия, выражающиеся в более низком черепе и более темной окраске. Да, несомненно, есть явные антропологические сходства, но отождествлять кавкасионский тип с динарским, надо полагать, в корне неверно.

XII. Авторская интерпретация географического ареала и времени возникновения и формирования Кавкасионского антропологического типа в срединной зоне территории Большого Кавказа. В современной отечественной антропологической науке уже более дифференцированно рассматривается Кавкасионский антропологический тип. Антрополог В.Е. Дерябин выделяет самостоятельные, но органично взаимосвязанные кластеры в Кавкасионском антропологическом типе, которые он именует так: Центральный, Пятигорский микс, Южный, Дагестанский.

Исходя из успехов и достижений отечественной антропологической науки и, прежде всего, учитывая сведения и материалы палеоантропологии срединной зоны Евразии, успехи археологии и древней истории всей территории Кавказа, думаю, что более аргументированно, целесообразно и наиболее соответствует жизненной реальности минувших культурно-исторических эпох и современной действительности все же принятая нами систематика представителей Кавкасионского антропологического типа в три самостоятельных кластера: Центрально-Кавказский, Средне-Предкавказский, Горно-Дагестанский.

При таком методологическом подходе в Центрально-Кавказский кластер войдут: кобано-тлийские племена древнейшей и древней эпохи, аланские племена эпохи раннего и зрелого средневековья, осетины, подавляющее большинство балкарцев и карачаевцев, ингушей и чеченцев – обитающие на северных склонах гор Большого Кавказа, а также: осетины, бацбийцы, хевсурсы, тушины, пшавы, мтиулы, гудамарцы, мохевцы, сваны, рачинцы Онского района – проживающие на южных склонах гор Большого Кавказа. В этом аспекте автор этих строк безоговорочно присоединяется к мнению таких выдающихся отечественных антропологов, как В.В. Бунак, М.Г. Абдушлишвили, В.П. Алексеев и некоторых других.

При такой систематике древних и современных представителей Кавкасионского антропологического типа Средне-Предкавказский кластер будет представлен издревле проживающей на Осетинской наклонной равнине частью кобано-тлийских племен древнейшей и древней эпохи, аланских племен эпохи раннего и зрелого средневековья, осетинского народа, проживающими в предгорьях группы балкарцев и карачаевцев, ингушей и чеченцев.

В целом исторически жизненные реалии сложились так, что адыгские племена и народности – кабардинцы, черкесы, собственно адыгейцы, убыхи, обитающие на территории пограничной зоны Северо-Западного Кавказа, т.е. в контактной зоне, образованной горами Большого Кавказа и наклонными равнинами Предкавказья, на протяжении

нескольких тысячелетий перенимали физические черты, свойственные Кавкасионскому антропологическому типу. Поэтому население Среднего Предкавказья, включая курортно-рекреационную территорию Кавказских Минеральных Вод, всецело отличается от обитателей гор и высокогорий Центрального Кавказа и представляет собой переходный антропологический тип между Кавкасионским и Понтийским.

В систематике древних и современных представителей Кавкасионского антропологического типа несколько обособленное место занимает Горно-Дагестанский кластер, ограниченный локальной грядой гор восточной части Большого Кавказа. Этот кластер составляют аварцы и андо-цезская группа народностей; даргинцы вместе с кайтагцами и кубачинцами; лакцы; лезгины и представители лезгиноязычной группы: табасаранцы, агулы, рутулы, цахуры. По имманентной сути, Горно-Дагестанский кластер явно представляет собой переходный антропологический тип между Кавкасионским и Каспийским.

XIII. Кавказский рыцарь и поэт, восхитительный коллега и друг, незаменимый тамада и блюститель гостеприимства. Малхаз Григорьевич Абдушелишвили отличался необыкновенной доброжелательностью и строгой принципиальностью, горским благородством и кавказской рыцарской смелостью, невероятной щедростью, невероятным гостеприимством, безукоризненным поведением, углубленным вниманием и безупречной натурой. Он умел сочувствовать и сопереживать, но, в то же время, не мог смириться с несправедливостью и бестактным поведением, для его натуры были чужды лицемерие и фальшивость, ложь, обман.

Он отличался неисчерпаемой душой влюбленного поэта, обладал весьма утонченным чувством юмора, писал прекрасные стихи – как серьезные поэтические сочинения, так и шуточно-юмористические, причем одинаково легко и талантливо на грузинском и на русском языках. Он был душой любой компании, любого дружеского застолья, в котором ему неизменно приходилось выполнять миссию непревзойденного знатока грузинского и, более обширно, кавказского гостеприимства, и на редкость красноречивого тамады.

Отрадно отметить, что академик М.Г. Абдушелишвили является автором нескольких мемуарных и публицистических произведений, но вышедших в свет на грузинском языке. Разумеется, среди читателей, знатоков грузинского языка, ученый обрел невероятную популярность и получил достойное признание в когорте национальных писателей и грузинских читателей. Как ни досадно, его художественно-публицистические и мемуарные произведения поныне недоступны русскоязычным читателям и поэтому даже большинство антропологов младшего поколения слышаны, но не могут ознакомиться с художественным наследием маститого ученого и педагога, антрополога классического духа.

Безмерно щедрый и неизменно улыбчивый М.Г. Абдушелишвили с невероятной силой любил жизнь, высоко ценил друзей и коллег, всегда излучал благородство, потому что являлся подлинным представителем народов Кавказа! Абсолютно объективны суждения его коллег и друзей: «Ничто человеческое не было ему чуждо, и он с жадностью впитывал все впечатления и переживания, которые ему дарил его богатая путешествиями, событиями и встречами жизнь. И сам он дарил всем, кто с ним встречался, радость яркого человеческого общения, говорить с ним на любую тему было всегда захватывающе интересно, и на все у него находился свой личный и глубоко нетривиальный взгляд» [II, с. 184].

В 25-летнем возрасте М.Г. Абдушелишвили явился в большую когорту широко известных московских антропологов. Столь удачный акт случился в 1950 году. Он был достойным учеником двух выдающихся ученых: грузинского медика и морфолога А.Н. Натишвили (1878-1959) и московского антрополога и расоведа Г.Ф. Дебеца (1905-1969).

Как личность, М.Г. Абдушелишвили обладал невероятной щедростью души, ценил людей: студентов и аспирантов, ученых и педагогов, многих коллег, независимо от их

национальной принадлежности, личного вероисповедания, научного и социального положения.

Валерий Павлович Алексеев (1929-1991) — антрополог и историк, академик Академии наук СССР, регулярно приезжал в город Тбилиси и читал различные по тематике спецкурсы студентам исторического факультета Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили. Настолько крепко он поддерживал дружеские и коллегиальные отношения со своим уникальным другом и блестящим коллегой, что не мог подолгу находиться в Москве и не видаться со своим другом и незаменимым коллегой Малхазом Григорьевичем Абдушелишвили.

XIV. Международное признание грузинского специалиста и безупречная ценность его профессионализма, как организатора науки, ученого и педагога. Неутомимый и высоко образованный ученый и выдающийся специалист М.Г. Абдушелишвили с 1964 по 1998 годы являлся главным экспертом ЮНЕСКО (UNESCO) по вопросам антропологии, с 1973 года был почетным членом Европейской антропологической ассоциации, а с 1975 года – почетным членом Индийского общества генетики человека. Вот так высоко ценили его глубокие знания в ведущих зарубежных странах и в крупных международных учреждениях Востока и Запада. С ним считались, его любили и всегда энергично приветствовали, потому что он был высоко порядочным человеком и основательно образованным специалистом.

Почему-то Малхазу Григорьевичу Абдушелишвили не суждено было дожить всего лишь одну неделю до своего 72-летия. Выдающийся ученый и педагог, всемирно известный антрополог умер 23 февраля 1998 года в родном городе Тбилиси (в возрасте 71 года).

Весьма объективная оценка личности М.Г. Абдушелишвили дана в посмертной статье о нем, автором которой являются антрополог, академик Т.И. Алексеева и этнолог, член-корреспондент РАН, профессор С.А. Арутюнов: «Малзах Григорьевич быстро вошел в тесную когорту отечественных ученых-антропологов. Его красота, талант, неизменная доброжелательность, активное отношение к жизни привлекали к нему не только коллег, многие из которых становились его близкими друзьями, но и членов их семей. В любом «антропологическом» доме он был желанным и любимым гостем. К сожалению, жизнь проходит очень быстро, в ее стремительном беге мы постоянно теряем кого-то из друзей и близких. Единственное примирение с утратами – глубокий след, оставленный ими в наших душах, и наша память, продлевающая их дни на Земле» [II, с. 184].

Теперь попытаемся подытожить наши воспоминания по личным встречам, совместным беседам и ярким впечатлениям, а также по опыту анализа научной и педагогической деятельности бессмертного и незабвенного, само собой разумеется, и неповторимого грузинского рыцаря Малхаза Григорьевича Абдушелишвили.

Все собранные материалы не только достаточно обширны, но и методически полноценны, охватывают большое число описательных и измерительных признаков, достаточно хорошо сравнимы между собой. Эти обстоятельства впервые позволили поставить антропологическую классификацию народов Кавказа на твердый фактический фундамент и придать ей должную объективность. В населении Кавказа антропологом были выделены четыре комбинации признаков, достаточно специфических в морфологическом отношении и относительно четко разграниченных территориально. Первый из этих типов представлен в составе адыгских народов Северного Кавказа, второй – среди горных этнографических групп грузинского народа, аваро-андо-цезских народностей Дагестана, чеченцев, ингушей, осетин, балкарцев и карачаевцев, третий – среди армян и восточных групп грузинского народа, четвертый – среди азербайджанцев. Однако точная локализация этих типов, их генетические взаимоотношения, их систематическое положение в расовых классификациях и особенно вопросы их генезиса все еще являются предметом дискуссии и

иногда получают противоречивое освещение в научных исследованиях, посвященных антропологическому изучению Кавказа.

Это вполне очевидный и закономерный путь постижения издавна бытующих в антропологическом кавказоведении научных концепций. Но, прекрасно зная срединный ареал, т.е. особенности рельефа Казбеко-Эльбрусского двугорья Большого Кавказа, побывав среди коренных горских народностей, автор этих строк внимательно созерцал антропологические особенности почти всех горских народностей. Прекрасно помню каждую встречу с горскими народностями в горах срединной зоны Большого Кавказа.

Поэтому мы позволили себе выше по тексту внести коррективы, кажущиеся нам более верными и объективными. Автору этих строк в достаточной степени известны научные труды патриарха отечественной антропологии Виктора Валериановича Бунака (1891-1979), обрусевшего француза Георгия Францевича Дебеца (1905-1969), ведущих грузинских представителей антропологической науки Александра Николаевича Джавахишвили (1875-1973) и титана антропологической мысли и знаний Малхаза Григорьевича Абдушелишвили (1926-1998) и некоторых других специалистов по антропологии и расогенезу.

На заложенном ими прочном фундаменте научных версий и концепций крайне важно и нужно возвести Родословное древо Кавкасионского антропологического типа, но строго на неизменном принципе максимальной объективности и научной добросовестности, предельной достоверности. Их колоссальный личный вклад в отечественную антропологическую науку, позволяет представить в науке полноценное Родословное древо Кавкасионского антропологического типа, как в географическом ареале, так и в историческом диапазоне, начиная с глубокой древности и по настоящее время.

* * *

Удостоенная наград научно-популярная книга *"Кто задал первый вопрос? Истоки человеческого хорового пения, интеллекта, языка и речи"* (2006) посвящена памяти двух ярких личностей в отечественной антропологической науке: поныне блестящего грузинского антрополога Малхаза Григорьевича Абдушелишвили и его пожизненного друга и близкого коллеги, выдающегося российского антрополога Валерия Павловича Алексева.

Примечания

** Из-за ограниченного размера статьи все ссылки указаны мной в библиографии научных трудов ученого-антрополога М.Г. Абдушелишвили.*

1. Грузинский ученый-медик и морфолог, основатель грузинской анатомической школы и один из организаторов высшего медицинского образования в Грузии, Александр Николаевич Натишвили (15.05.1878-3.05.1959) в 1946 году основал и возглавил Институт экспериментальной морфологии с созданным при нем отделом антропологии. Впоследствии, с года смерти ученого, его именем было названо научное учреждение – Институт экспериментальной морфологии имени А.Н. Натишвили Академии наук Грузинской ССР. Благодаря организационным способностям М.Г. Абдушелишвили в 1964 году был создан отдел антропологии – как самостоятельная научная структура в составе Института истории, археологии и этнологии Академии наук Грузинской ССР.

2. основополагающая теория филиации древнейшей индоевропейской этнодиалектной общности и одной из ее составляющих ветвей – греческо-армянско-арийской, и иррадиации миграционных волн ранних индоевропейских племен в исторические места их обитания в Евразии, в п е р в ы е блестяще изложена на основе Глоттальной теории в уникальном, поистине фундаментальном труде по мировой индоевропеистике, см.: Гамкрелидзе Т. В. и

Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. В 2-х книгах. – Тбилиси: Изд-во ТБГУ, 1984, прежде всего, см. главы 11 и 12, стр. 859-957.

3. Важно принять во внимание и извлечь полезный урок из одной невероятно трудоемкой затеи, разумеется, исходящей не от автора книги, а произошедшей по велению государственной системы Министерства науки и высшего образования в Грузии. Малхаз Малхаз Григорьевич Абдушлишвили подготовил на русском языке рукопись ценной книги «Краниология». В мировой науке до сих пор нет подобной книги, такой, в которой воплощен классический очерк методики краниологии. Малхаз Григорьевич был великий специалист в этой области, написал замечательную книгу, которую следовало бы издавать не только на русском, но, в первую очередь, на английском, немецком, французском языках. Так вот, он смог издать эту книгу в Грузии, только с невероятным трудом переведя ее на грузинский язык. Ему было очень трудно перевести эту книгу из-за отсутствия соответствующих антропологических и, в частности, краниологических терминов и понятий в грузинском языке. Учебно-методическое пособие «Краниология» вышло в свет в 1976 году на грузинском языке. Здесь важно обратить внимание на то, что с того года у этого издания было не более 20-25 читателей, хотя она вышла тысячным тиражом, и, к сожалению, эта книга осталась почти без внимания ученых и педагогов России и других стран Кавказа. Хотя будь она издана на русском языке, то, несомненно, стала бы незаменимым источником важных и ценных знаний, очень полезным учебным пособием. Эта книга даже в Грузии, может быть, лучше нашла своего читателя, если бы была издана на русском языке, не говоря уже обо всем Советском Союзе, тем более, во второй половине 1970-х и на всем протяжении 1980-х годов. Такова судьба и жизненная действительность столь важного и ценного издания.

4. Относительно авторства впервые введенного в научный обиход термина **«Кавкасионский антропологический тип»**, вероятно, является один из ниже указанных известных антропологов второй половины XIX – начала XX века:

4.1. Эркерт Родриг Фёдорович (нем. Roderich von Erckert, [15.12.1821, Кульм, ныне польский Хелмно – 12.12.1900, Берлин] – немецкий ученый и офицер, генерал-майор, находившийся на службе в России. Лингвист, этнограф, картограф немецкого происхождения, действительный член Русского географического общества. Автор книг: «Der Kaukasus und seine Völker» («Кавказ и его народы», 1887), Die Sprachen des kaukasischen Stammes (1895) (Языки кавказской расы. 1895). Автор очерков по истории и этнографии западных губерний России и Кавказа, составитель этнографических карт и краниологических таблиц, участник составления монументального труда "Этнографическое описание народов России / Description ethnographique des peuples de la Russie. – СПб.: Тип. Ф. Беллизард, 1862. – 310 с. Книга вышла под редакцией Густав-Теодора Паули совместно с академиком Бер и Р. фон-Эркертом. – St. Petersburg, 1863. Язык книг: «Русский (дореформенная орфография)».

В монументальном труде «Языки кавказских племён» опубликованы первые в европейском языкознании материалы по кавказским языкам и диалектам: том 1 включает словарь (545 слов), том 2 краткие грамматические очерки и перевод фраз (169 предложений и сочетаний) на 30 языках и диалектах трёх автохтонных семей кавказских языков:

1) нахско-дагестанские («лезгинские»): аварский, андийский, каратинский, дидойский, лакский, варкунский, кубачинский, кайтагский, акушинский, хюркилинский, удинский, кюринский, рутульский, цахурский, агульский, табасаранский, будухский, джекский, хиналугский, арчинский, чеченский

2) абхазо-адыгские («черкесские»): абадзехский, кабардинский, шапсугский, абхазский

3) картвельские: ингилойский, грузинский, мингрельский, лазский, сванский

1. Erckert Roderich von. Der Kaukasus und seine Völker (Кавказ и его народы, 1887),

2. Erckert Roderich von. Die Sprachen des kaukasischen Stammes (Языки кавказской расы. 1895).

4.2. Иван Иванович Пантюхов [19(31).07.1836-15.28.1911] – русский врач, антрополог, публицист. Иван Пантюхов поступил на медицинский факультет Университета св. Владимира в Киеве, который закончил в 1862 году. В этом же году он в качестве врача был командирован в действующую армию, в район боевых действий на Кавказе. В армии, как и в университете, он продолжал писать статьи, печатавшиеся в различных журналах. В 1864 году в одном из боёв с горцами он получил тяжёлые ранения, которые заставили его покинуть военную службу. В дальнейшей жизни вплоть до выхода в отставку И.И. Пантюхов продолжал деятельность врача-лекаря в Киеве и Владимирской губернии, службу военного врача в Киеве, Одессе и Кавказском военном округе. Основные научные издания И.И. Пантюхова по разделу антропологического кавказоведения:

1. Антропологические наблюдения, читанные в заседании Кавказского отдела Императорского Русского Географического общества. – Тифлис, 1893.
2. Антропологические наблюдения на Кавказе. – Тифлис, 1893.
3. Антропологические типы Кавказа. – СПб., 1893.
4. Расы Кавказа. – Тифлис, 1900.

4.3. Joseph Deniker, Жозеф Деникер (по-русски: Иосиф Егорович) [6(18).3.1852, Астрахань – 18.3.1918, Париж], известнейший французский натуралист и антрополог, уроженец Астрахани и автор труда "Человеческие расы". Из семьи французских родителей, сын астраханского купца и коммерсанта французского происхождения, обосновавшегося в России. Окончил химическое отделение Санкт-Петербургского технологического института, получил звание инженера (1873).

Жозеф Деникер создал классификацию человеческих рас (1900), в которой впервые был последовательно проведён принцип выделения антропологических типов исключительно по физическим признакам. Серьёзным недостатком этой классификации являлось отсутствие исторического подхода, что не давало возможности проследить процесс возникновения рас. Некоторые принципы классификации Деникера используются и в настоящее время. Деникер также впервые создал карты расового состава Европы.

В ходе дальнейших научных исследований почти все выделенные Жозефом Деникером расы получили подтверждение как реальные единицы расовой систематики. Важно отметить, что Жозеф Деникер ввёл в научный оборот термин «нордическая раса» (*la race nordique*, «северная раса»). Основные труды Жозефа Деникера по антропологии и расоведению:

1. Deniker J. Races et peuples de la terre. – Paris, 1900. (Расы и народы Земли. – Париж, 1900, 1902).
2. Deniker J. The Races of Man: An Outline of Anthropology and Ethnography. – Paris, 1900; London, 1915. (Человеческие расы: очерк антропологии и этнографии. – Париж, 1900).

5. Основополагающие научные концепции о Кавказском антропологическом типе, см.: Бунак В.В. Черепка из склепов горного Кавказа в сравнительно-антропологическом освещении // Сборник музея антропологии и этнографии (Академии наук СССР). – М.; Л.: Наука, 1953. – Т.14. – С. 306-419, ил., 42 ил.; 1 разв. Л. ил. – Библиогр.: с. 365-366. – [Черепка из погребений в склепах XIV-XVIII вв.]

Абдушелишвили М.Г. Вся научная информация приведена ниже, см. составленный мной Библиографический список его научных трудов.

Алексеев В.П. Антропологические данные к проблеме происхождения населения центральных предгорий Кавказского хребта // Антропологический сборник. Вып. IV. Труды Института этнографии Академии наук СССР. (Новая серия). М.: Наука, 1963. – Т. 82. – С. 28-64.

Алексеев В.П. О структуре и древности кавказского типа в связи с происхождением народов Центрального Кавказа // Кавказ и Восточная Европа в древности. Посвящается памяти Е.И. Крупнова. – М.: Наука, 1973. – С. 98-102, с табл.

Алексеев В.П. Происхождение народов Кавказа: Краниологическое исследование. – М.: «Наука», 1974. – 320 с., ил. и карт.

Алексеев В.П. Происхождение народов Кавказа: Краниологическое исследование // Избранное. – М.: «Наука», 2009. – Т. 5. – С. ...-... .

Романчук А.А. Кавказский антропологический тип в свете гипотезы «восточной популяции»: вопрос о древности // Журнал «Stratum plus. Археология и культурная антропология». – Молдова, Кишинёв, 2013. – № 2. – С. 259-282.

6. Дерябин Василий Евгеньевич (29.07.1949-19.12.2009) – доктор биологических наук, профессор кафедры антропологии биологического факультета Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова, член редколлегии журнала «Вестник Московского университета. Серия XXIII. Антропология», ведущий научный сотрудник НИИ и Музея антропологии им. Д.Н. Анучина, исполнял обязанности заведующего Музеем. Специалист в области морфологии человека и антропологической стандартизации, главный специалист по применению статистических методов в антропологии и компьютерной обработке антропологических данных. Его научные интересы уникально сочетались как в области фундаментальной, так и прикладной антропологии. В.Е. Дерябин был крупнейшим специалистом по морфологии человека и антропологической стандартизации. Им опубликовано более 170 научных и учебно-методических работ, в том числе 16 монографий, 25 научно-методических пособий, включая 14 крупных курсов лекций и справочных руководств. Является автором нового учебника по антропологии.

1. Многомерное количественное антропологическое изучение современных народов Кавказа. Часть 1 // Вестник антропологии, 1999, вып. 6, с. 39-58.
2. Многомерное количественное антропологическое изучение современных народов Кавказа. Часть 2 // Вестник антропологии, 1999, вып. 6, с. 59-78.
3. Этническая антропология современных народов Кавказа. Многомерное количественное изучение. М.: 1999. Деп. в ВИНТИ № 253 – В99. 151 с.
4. Антропология. Курс лекций. М.: Издательство Московского университета, 2009. 344 с

Besolov Vladimir B.

Oriental architectural studies and byzantolog,
Professor and corresponding member of IAAM, Advisor of RAACS,
Honorary architect of the Russian Federation,
Vladikavkaz, Russia.

**THE PLACE AND SIGNIFICANCE OF M.G. ABDUSHELISHVILI (1926-1998)
IN THE HISTORY OF WORLD ANTHROPOLOGICAL SCIENCE AND HIS CONTRIBUTION
TO THE COMPREHENSION OF THE ANTHROPOLOGY OF THE PEOPLES OF THE CAUCASUS**

Abstract

The Russian scientific school of physical or historical anthropology and rasogenesis is still considered one of the most advanced in the world science of the XX – beginning of the XXI century. In the beginning and middle, especially since the second half of the last century, scientific works of such luminaries of anthropological science as I.I. Pantyukhov, D.N. Anuchin, M.A. Misikov,

V.V. Bunak, G.F. Debets, V.V. Ginzburg, M.G. Abdushelishvili, M. S. Akimov, V.P. Alekseev began to be published, I.I. Gokhman, T.S. Konduktorova, V.I. Kochetkova, M.G. Levin, M.F. Nesturkh, L.V. Oshanin, Ya.Ya. Roginsky, Yu.G. Rychkov, T.A. Trofimova, M.I. Uryson, N.N. Cheboksary, V.P. Yakimov, A.I. Yarkho and others.

In the context of the development of anthropological science in the USSR and Russia, a separate place belongs to the Georgian scientific school of historical and ethnic anthropology or rasogenesis. An indisputable role in its development is objectively assigned to the student of A.N. Natishvili and G.F. Debets, an outstanding Georgian scientist in the field of ethnology and anthropology Malkhaz Grigoryevich Abdushelishvili (02/28/1926-02/23. 1998) – Doctor of Historical Sciences, Professor of the I.A. Javakhishvili Tbilisi State University, academician of the National Academy of Sciences of Georgia.

Honored Scientist of the Georgian SSR, venerable scientist M.G. Abdushelishvili is a truly brilliant scientist who received recognition from the world scientific community during his lifetime, he is rightfully one of the founders of the Georgian anthropological scientific school.

Head of the Department of Anthropology at the Institute of History, Archeology and Ethnography named after I. A. Javakhishvili of the Academy of Sciences of the Georgian SSR, later the National Academy of Sciences of Georgia, M.G. Abdushelashvili has been intensively engaged in scientific research and teaching activities for exactly half a century, organized and led scientific anthropological expeditions conducting searches in Georgia, the entire Caucasus and Near Asia.

Along with his contemporary and outstanding colleague V.P. Alekseev (08/22/1929-11/17/1991), with whom M.G. Abdushelishvili reasonably shared the scientific concept regarding the autochthonous origin of the Caucasian anthropological type, he scientifically argued in every possible way denied the migration hypothesis put forward by one of his teachers G.F. Debets (1905-1969). In science and pedagogy, he was unshakable, honest and invariably fair, in polemics he always took the position of the objective side*.

As the organizer and leader of the joint Soviet-Indian anthropological expedition, he worked for exactly thirteen years throughout India and Hindustan.

For 35 years, Doctor of Historical Sciences, Professor M.G. Abdushelishvili has been teaching, in the history of higher education in Georgia, it was he who first founded the Department of Anthropology at the Faculty of History of the I.A. Javakhishvili Tbilisi State University.

It is necessary to determine the historical role, scientific significance and the place deserved by scientists in the history of anthropological science as a section of world Caucasian studies, and the weight of the scientific contribution of Malkhaz Grigoryevich Abdushelishvili (1926-1998) to the comprehension of the anthropology of the peoples of the Caucasus.

Keywords: Russia, Moscow, Georgia, Tbilisi, Ossetia, Vladikavkaz, Caucasus, mountains, Greater Caucasus, Caucasian studies, anthropology as a science, ethnogenesis, historical or ethnic *anthropology, rasogenesis, I.I. Pantyukhov, Joseph Deniker, M.A. Misikov, V.V. Bunak, G.F. Debets, V.P. Alekseev, M.G. Abdushelishvili, The Balkan-Caucasian race, the Caucasian anthropological type.*

Бесолов Аристарх В.

историк и этнолог, аспирант Исторического факультета
Северо-Осетинского государственного университета
им. К.Л. Хетагурова.
Владикавказ, Россия

Бесолов Владимир Б.

архитектуровед-ориенталист и византолог,
профессор и член-корреспондент МААМ, советник РААСН,
Почетный архитектор Российской Федерации,
Владикавказ, Россия

**НЕВИДИМЫЕ НИТИ СВЯЗЕЙ ДВУХ СТОЛИЧНЫХ ГОРОДОВ:
ВЛАДИКАВКАЗ И ТБИЛИСИ В ЛИЧНОЙ СУДЬБЕ И ПРОЯВЛЕНИИ ТВОРЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА
АРХИТЕКТОРА А.Н. КАЛЬГИНА (1875-1943)**

Аннотация. Кавказ, город Тифлис – эпицентр развития науки и образования, архитектуры и градостроительства, культуры и искусства, песни и музыки, танца и хореографии, театра и драматургии на протяжении XIX – начала XX века! Еще в дореволюционное время Тифлис (с 1935 года. – Тбилиси) являлся центром богемной жизни, в этот город съезжались и собирались лучшие представители национальной научной и творческой интеллигенции народов Кавказа!

Анатолий Николаевич Кальгин (1875-1943),
родился и жил в городе Владикавказ
с 22 апреля 1875 года по 1907 год.

К тому же в Грузию приезжали, жили и творили преимущественно в городе Тбилиси, российские архитекторы иностранного происхождения и русские зодчие, они интенсивно занимались проектированием и строительством жилых домов, общественных зданий и

сооружений, промышленных предприятий, планировкой, застройкой и благоустройством столичного города Тбилиси.

Город Тбилиси в эпоху капитализма был превращен в значительный «строительный полигон», поэтому в высокой степени были востребованы архитекторы-проектировщики. Надо полагать, что именно это стало поводом принятия окончательного решения о переезде зодчего А.Н. Кальгина из Владикавказа в Тбилиси. Вероятно, поэтому в 1907 году оказался в городе Тбилиси уроженец города Владикавказ, 32-летний молодой зодчий Анатолий Николаевич Кальгин.

Почти до конца XIX века в Грузии еще не было своих специалистов, поэтому первые капитальные здания и сооружения возводились в городах приглашенными творцами: архитекторами, градостроителями, инженерами и конструкторами строительства. Жизненные реалии начали меняться после открытия многочисленных учебных заведений, где молодые жители Тифлиса могли получить общеобразовательные знания, достаточные для продолжения учебы в высших учебных заведениях, но таковых еще не было в Грузии. Получив среднее образование, юноши и девушки более состоятельных родителей отправлялись на учебу в различные вузы, которые находились в столичных и крупных городах России и стран Западной Европы, с целью продолжения образования, в том числе по архитектуре и градостроительству, а также и по строительным специальностям.

Отнюдь не случайно многие деятели культуры и искусства, родившиеся в городе Владикавказ, по окончании обучения в престижных вузах России, прежде всего в Москве, Петербурге, Новороссии (Одессе), Казани, дипломированные специалисты, в том числе архитекторы, гражданские инженеры, инженеры-строители, возвращались в Тифлис. Ведь не случайно, именно период конца XIX – начала XX века совпал с небывалым размахом планировки, застройки и благоустройства Тифлиса. Появлением в городе прекрасных жилых домов, общественных зданий и инженерных сооружений, Тифлис стал обретать новую эстетическую выразительность, уникальный архитектурный облик.

На протяжении со второй половины XIX по начало XX века зодчие оказывали огромное влияние на развитие городской культуры и быта грузинского общества. Плодотворно работавшие в Тифлисе талантливые архитекторы и градостроители своими уникальными произведениями сильно преобразили облик города, придали надлежащий урбанизированный характер столице Грузии.

Увлеченно занимавшиеся творчеством в благодатной стране Грузия, с середины XIX по начало XX века и даже в период с 1920-х по 1940-х годов, архитекторов и гражданских инженеров, условно, можно разделить на три группы.

Первая группа состоит из представителей стран Западной Европы. Поначалу, это были приглашенные архитекторы, но скоро появились и местные кадры, в основном, дети немецких колонистов, которые уже родились в Тифлисе и получили образование в Европе.

Вторая группа – это российские архитекторы русской национальности, вначале также работавшие по приглашению, а затем и представители местной русской общины, получившие высшее архитектурное и строительное образование за пределами Грузии.

Третья группа – это представители местных, коренных народов (грузин, армян, греков, евреев и др.), получившие образование в России или в странах Западной Европы, но, как правило, вернувшиеся в «Родные пенаты» для обновления архитектурно-градостроительного образа городских и сельских поселений Грузии.

Именно в период с середины XIX по начало XX века в городе Тифлисе архитектурным творчеством, наряду с такими русскими архитекторами немецкого происхождения, как Леопольд Бильфельд (1838-1921/1922), Давид Иванович Гримм [22.3(4.04).1823-9(21).11.1898], Альберт Фёдорович (Теодорович) Зальцман (1833-1897), Отто (Яков) Исаакович Симонсон (23.03.1829-22.05.1914), Виктор Александрович Шрётер (27.04.1839-

16.04.1901), Пауль Штерн (...-...) и итальянского происхождения, как Джованни (Иван Борисович) Скудьери (1816/1817-5.07.1851), а также славянского происхождения, как Степан Самойлович Кричинский (20.01.1874-9.08.1923), Роберт Робертович Марфельд (20.10.1852-1921), Александр Григорьевич Озеров (3.08.1849-1922), А.С. Рогойский, Василий Федорович Свиньин (4.03.1865-30.03.1939), Корнелий Николаевич Татищев (1868-...), Александр Поликарпович Шимкевич (12.11.1858-1908) и другие, в гордом одиночестве творил первый представитель грузинского народа, получивший высшее архитектурное образование в России: грузинский зодчий Симон (Семён) Григорьевич Клдиашвили (2.02.1865-26.05.1920).

Вместе с тем, с 1890-х по 1940-е годы в городе Тифлисе архитектурным творчеством, наряду с русскими и малочисленными грузинскими зодчими, успешно занимались проектированием архитекторы армянской национальности, ровесники А.Н. Кальгина: инженеры-архитекторы Михаил Петрович Оганджанов (1870-1916), Гавриил Михайлович Тер-Микелов (16.04.1874-14.01.1949), Павел Александрович Зурабян (Зограбян) (8.02.1874-1942), Газарос (Лазарь) Акопович Саркисян (Сарксян) (18.03.1874-29.11.1960), Христофор Богданович Тер-Саркисов, более известный по фамилии Сатунц (20.09.1875-1917), Давид Георгиевич Числиев (Числян) (1878-1970) и другие.

За дореволюционный и довоенный период, т.е. с 1890-х по 1940-е годы, фактически вырос новый город Тбилиси. Его создала целая плеяда талантливых архитекторов и градостроителей, имена которых, увы, малоизвестны нынешним представителям грузинской интеллигенции, многие из них были выдающимися зодчими своей эпохи. Они оставили городу дорогое наследие – огромное количество великолепных зданий с изумительными художественными фасадами.

Отнюдь не случайно в 1907 году оказался в городе Тифлисе уроженец города Владикавказ, 32-летний молодой зодчий Анатолий Николаевич Кальгин [22.04(2.5).1875-27.03.1943]. Как высокообразованный зодчий он вполне закономерно осуществил переезд на постоянное место жительства в город Тифлис.

В жизненной реальности в городе Тифлис той поры стала интенсивно развиваться архитектурная деятельность, поэтому в начале 1920-х годов национальная научная, творческая и педагогическая интеллигенция была заинтересована открыть новый творческий вуз – Тбилисскую государственную академию художеств, основанную в 1922 году.

В городе Тифлисе А.Н. Кальгин много занимался творческой, научной и педагогической деятельностью, является автором проектов крупных жилых домов, общественных зданий и промышленных сооружений. По возвращении в город Тифлис молодой зодчий принял участие в строительстве нового Кашветского собора Святого Георгия. Современный храм Кашвети был возведен в период с 1904 по 1910 год под руководством известного архитектора из старинного Тифлиса по имени Леопольд Бильфельд и по заказу представителей грузинской аристократии и различных предпринимателей: Давида Сараджишвили, Анны Амилахвари, Антона Арджеванидзе, Николоза Туманишвили. Образцом для создания новой церкви послужил собор Самтависи, построенный в период средневековья, поэтому, несмотря на то, что церковь Кашвети имеет достаточно небольшой возраст, выглядит она очень традиционно и в духе грузинской культовой архитектуры.

Основные здания и сооружения зодчего, возведенные при его непосредственном участии в разные годы по творческим проектам:

1. Кашветский собор Святого Георгия (принял реальное участие в перестройке Грузинского крестово-купольного храма в городе Тифлисе. 1904-1910гг.). Архитектор Леопольд Бильфельд;

2. Здание Грузинского дворянского земельного банка (архитектурная часть) (1912-1916 гг.; ныне – Национальная парламентская библиотека Грузии). Проект удостоен Первой премии на Национальном творческом конкурсе (1912г.);
3. Пантеон выдающихся деятелей Грузии. Проект удостоен Первой премии на Национальном творческом конкурсе (1916г.);
4. Земо-Авчальская ГЭС (1927 г.; соавторы: архитектор М.С. Мачавариани, инженер К.А. Леонтьев);
5. Проект стадиона «Динамо» в городе Тбилиси, автор – архитектор А.Г. Курдиани. Привлечен к консультированию конкурсного проекта (1933г.);
6. Здание Государственного драматического театра, ныне носящий имя выдающегося грузинского театрального деятеля Валериана Гуния, в Поти – портовом городе Западной Грузии. (1937г.).

Поньше невольно пробуждает восхищение и оставляет впечатляющие эмоции неимоверно удивительный, самобытный и крупнейший город на Кавказе, находящийся в сердце-вине Южного Кавказа, – эпицентр развития науки и образования, архитектуры и градостроительства, культуры и искусства, песни и музыки, танца и хореографии, театра и драматургии на протяжении XIX – начала XX века! Еще в дореволюционное время Тбилиси (до 1935г. – Тифлис) являлся центром богемной жизни, в этот город съезжали и собирались лучшие представители национальной научной и творческой интеллигенции народов Кавказа!

Анатолий Николаевич Кальгин родился в городе Владикавказ 22 апреля 1875 года, в возрасте 10 лет поступил в 1-е реальное училище города Владикавказ, а спустя шесть лет, в 1891-м он с отличием окончил и получил аттестат, и в том же году поступил в Институт гражданских инженеров императора Николая I (ИГИ), который был основан в 1832 году в городе Санкт-Петербург. Поступить в один из трех старейших отечественных вузов по высшему архитектурному образованию, в отличие от двух других творческих вузов России (ныне – это СПбГАИЖСА, основан в 1757г., СПбГАСУ, основан в 1832г., МАРХИ, основан в 1933г.), было невероятно сложно, ибо предстояло одолеть очень трудоемкие вступительные экзамены.

Более того, в ИГИ особенностью образовательной системы и учебной программы было проявление интереса к всестороннему и полноценному развитию студентов, поэтому в равной степени уделялось внимание преподаванию инженерно-конструктивных и художественно-пластических учебных дисциплин.

Кстати, А.Н. Кальгин не только родился и провел детские годы в городе Владикавказ. Мало кому известно о том, что он был женат на осетинке Дарье Константиновне Малиевой (1869, Горийский уезд, деревня Ведреба-1917, г. Тбилиси). Дарья окончила Тифлисское училище Святой Нины, сотрудничала в журнале «Русское богатство», газетах «Кавказ», «Закавказье». Как журналист, прозаик и переводчица она более известна под псевдоним Дария Ведребисели (от названия деревни, в которой она родилась). Весьма примечательно, что Дарья Ведребисели является автором книги «Нетронутый уголок: грузинские рассказы».

А.Н. Кальгин учился в ИГИ почти одновременно со своим современником и ровесником, родившегося в городе-курорте Кисловодск и впоследствии ставшего выдающимся архитектором-градостроителем, ученым и педагогом, – знаменитым теоретиком градостроительства, В.Н. Семеновым (1874-1959), и другими одаренными парнями.

В 1900 году Анатолий Николаевич Кальгин в 25-летнем возрасте успешно закончил Петербургский институт гражданских инженеров, получил диплом инженера-архитектора.

Быть может, не без воздействия современника и коллеги В.Н. Семенова, после окончания вуза молодой архитектор А.Н. Кальгин приехал в город-курорт Пятигорск, где в Пятигорском курортном управлении служил архитектором-проектировщиком. Возможно из-

за отсутствия интенсивной творческой деятельности, через несколько лет А.Н. Кальгин переезжает в промышленно развивающийся город Баку, в котором не смог обосноваться. Вскоре молодой архитектор переезжает в Москву и приступает к педагогической деятельности в Строгановском училище, где обучающимся прививает умение и наращивает опыт в учебном проектировании, обучает азбуке и грамматике процесса проектирования. С 1905 по 1907 годы живущего в городе Москва архитектора А.Н. Кальгина, видимо, не устраивала только педагогическая деятельность, без возможности заниматься творческим проектированием.

Не находя условий для творческой деятельности, соответствующих уровню профессиональной жизни и архитектурного творчества в городах Москва и Санкт-Петербург, в 1907 году молодой зодчий переезжает в город Тифлис и всю дальнейшую жизнь он провел в Грузии. Жил А.Н. Кальгин на площади Давидовской, дом № 1. Работал в Тифлисском Губернском правлении.

Проживая в городе Тифлис – будущей столице Грузии, зодчий словно обрел признание. В 1907 году архитектор А.Н. Кальгин, наряду с историком И.А. Джавахишвили (1876-1940), художниками Г.И. Габашвили (1862-1936) и О.И. Шмерлинг (1863-1938), состоял в Государственной комиссии, которая оценивала проект памятника Илье Григорьевичу Чавчавадзе [27.10(8.11).1837-12.09.1907]. Он и его жена похоронены в Пантеоне на горе Мтацминда, на могиле установлен памятник «Скорбящая Грузия», выполненного скульптором Яковом Ивановичем Николадзе (1876-1951).

Национальная парламентская библиотека Грузии, арх. А. Н. Кальгин
Художники-архитекторы Г. Гриневский и Ю. Страуме

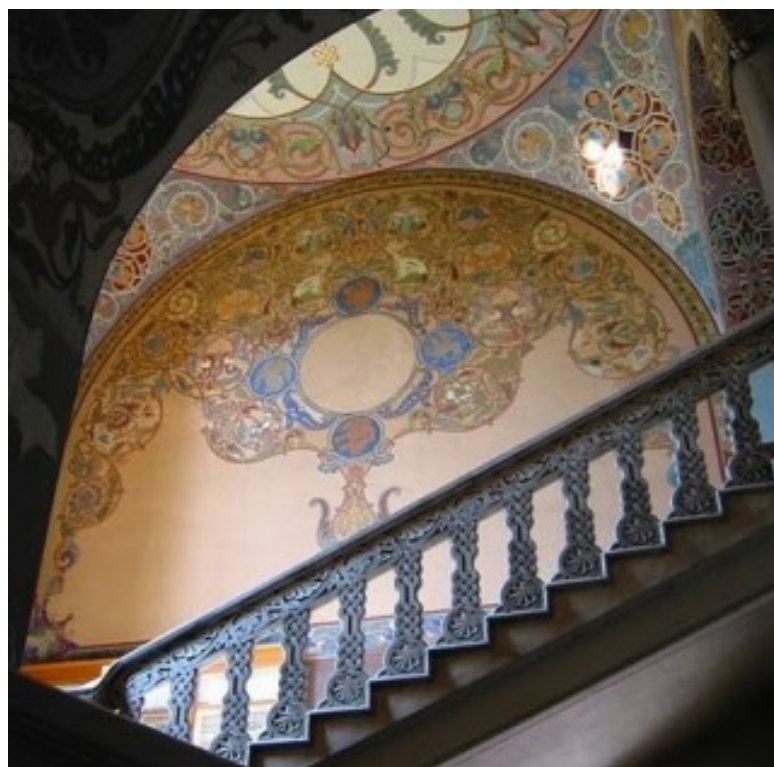
Тифлис. ул. Лорис-Меликовская. Грузинский Дворянский земельный банк. 1912-1916гг.
Арх. А.Н. Кальгин. Художники-архитекторы Г. Гриневский и Ю. Страуме

Фрагмент Главного фасада

Галерея с парусными сводами

Парадная лестница в интерьере

В 1912 году участвуя в Национальном творческом конкурсе, который проводился в городе Тбилиси, на проект здания Дворянского земельного банка, проект архитектора А.Н. Кальгина был удостоен первой премии. Проект столь крупного и значимого здания как бы состоял из двух органически единых творческих разделов: первый – это архитектурно-конструктивный проект, который разрабатывал А.Н. Кальгин, и второй – это проекта декоративного оформления интерьера всего здания, за который отвечали Хенрик Гриневский и Юлий Страуме. Выполненный ими проект всецело соответствовал главному условию конкурса – выполнить проект здания Дворянского земельного банка в образе и стиле грузинской классической архитектуры.

Это здание, возведенное в классическом духе средневековой грузинской архитектуры, кажется, единственное в своем роде в городе Тбилиси. Тенденция неотрадиционного стиля в архитектуре крупных общественных зданий Грузии сохранилась в сталинское время, но все было грубее. Кажется, если не ошибаюсь, на фасаде здания Национальная парламентская библиотека Грузии была трещина. Интересно каково нынешнее состояние здания?

Творческий дуэт и в последующие годы отличался высоким уровнем проектирования. В 1916 году участвуя в очередном Национальном творческом конкурсе на проект Пантеона выдающихся деятелей Грузии, совместно выполненный проект А.Н. Кальгина и Хенрика Гриневского был удостоен первой премии.

Суть одного из основных, совершенно иного характера требований, выдвинутого в 1927 году перед зодчими, состояла в исполнении проекта оформления силового узла Земо-Авчальской ГЭС, в национальном архитектурном стиле. Перед грузинскими архитекторами была поставлена важная цель: вопреки функционального назначения строений силового узла, воплотить в проекте объекта промышленной архитектуры образ и стиль грузинского классического зодчества. Отрадно отметить, что грузинские зодчие А.Н. Кальгин, М.С. Мачавариани, и инженер К. А. Леонтьев успешно справились с государственным заданием. При этом важно принять во внимание то, что на тот период времени не только на Кавказе, а во всем Советском Союзе еще не существовало столь ярких, достойных образцов архитектурного оформления зданий гидроэлектростанций, как и вообще всего силового узла.

Вскоре состоялось знаковое событие в молодом грузинском государстве: в долине горной реки Куры в 14 км севернее от Тбилиси в июле 1927 года вошла в строй Земо-Авчальская деривационная гидроэлектростанция, положившая основу энергетической базы Грузинской республики (авторы проекта – архитекторы А.Н. Кальгин и М.С. Мачавариани, инженер К.А. Леонтьев, скульптор И.Д. Шадр).

Зодчий проявлял активную организационную деятельность по созданию высшего учебного заведения по творческим профессиям – Тбилисской государственной Академии художеств, основанную в 1922 году. Фактически зодчий А.Н. Кальгин являлся одним из первых и ведущих её педагогов, занимая должности декана факультета архитектуры, профессора и библиотекаря, он вел педагогическую деятельность с 1922 по 1930 годы. Преподавал теоретические учебные дисциплины, а также методику архитектурного проектирования, обучал студентов проектированию жилых домов и общественных зданий и сооружений, вел курсовое и дипломное проектирование. Воспитал целую плеяду архитекторов и проектировщиков. Известен экслибрис А.Н. Кальгина выполненный художником-графиком, мастером книжной гравюры и экслибриса Н.Н. Чернышковым (1903-1980).

Зодчего А.Н. Кальгина, как разносторонне образованную и талантливую личность, мастера архитектуры и исследователя архитектурного наследия, Е.С. Такаишвили при каждом случае приглашал в организовываемые им научные экспедиции по натурному обследованию и научному осмыслению памятников грузинской архитектуры эпохи

средневековья. А.Н. Кальгин был приглашен в организованную и руководимую Е.С. Такайшвили и состоявшуюся в августе-сентябре 1917 года Третью научную экспедицию по натурному обследованию средневекового архитектурного наследия в Южной Грузии – культурно-исторических провинциях Кларджети и Шавшети (ныне являющихся территорией Турции).

Важно отметить, что архитектор А.Н. Кальгин был одним из тех, кто почти каждое лето выполнял натурное обследование памятников архитектуры и строительной техники, он особый интерес проявлял к осмыслению творческих методов и принципов проектирования каждого обследуемого им объекта архитектуры Грузии и Кавказа эпохи средневековья. При научном осмыслении и тщательном изучении образцов древней архитектуры Грузии, проделал огромную исследовательскую работу, которая потом широко использовалась молодыми грузинскими архитекторами, получившими высшее архитектурное образование в последующие годы и десятилетия.

Профессор А.Н. Кальгин неиссякаемый научно-творческий труд и много времени посвятил выполнению обмеров памятников древнегрузинского зодчества, в том числе: Калмахи, Бобосгири, Керклухи, Кинепоси, Таоскари, храм Чанглы, храм Бана, крепость Панаскерти и др.

Почему-то освобожденный от всех занимаемых должностей в Тбилисской государственной академии художеств, профессор А.Н. Кальгин в 1930-е годы был педагогом Грузинского индустриального института, вел курсы лекций по истории архитектуры.

В 1933 году профессор А.Н. Кальгин был привлечен к консультированию конкурсного проекта стадиона «Динамо» в городе Тбилиси, выполняемого известным грузинским архитектором А.Г. Курдиани.

Регулярное исследование архитектурного наследия Грузии и народов Кавказа не прошли бесследно для мастера зодчества А.Н. Кальгина, который одним из первых применил в творчестве симбиоз новаторских конструкций, традиционной формы и национального декора! Именно столь редкий методологический принцип зодчий удачно воплощал в проектируемых самостоятельно или в творческом содружестве архитектурных произведениях. в оформлении фасада здания использовал сочетание современной конструктивной основы с классическими и традиционно грузинскими формами и декоративными мотивами. Яркий образец такой постройки – Грузинский дворянский земельный банк, возведенный в период 1912-1916г. (ныне – Национальная публичная библиотека). Авторами проекта Грузинского дворянского земельного банка являются архитекторы А.Н. Кальгин, Х. Гриневски, и художник Ю. Страуме.

Наряду с архитектурой монументального и классического здания Грузинского дворянского земельного банка (1912-1916 гг.; ныне – Национальная парламентская библиотека Грузии, г. Тбилиси, ул. Ладо Гудиашвили, 7), архитектор А.Н. Кальгин является соавтором и автором проектов еще нескольких крупных сооружений: Кашветский храм купольной архитектуры (соавтор), Земо-Авчальская ГЭС (1927 г.; соавторы: архитектор М.С. Мачавариани, инженер К.А. Леонтьев), Городского театра в городе Поти, Западная Грузия и других.

В 1920-х – начале 1940-х годах профессор архитектуры А.Н. Кальгин жил в городе Тбилиси по адресу: проспект Руставели, 18. Зодчий, ученый и педагог А.Н. Кальгин скончался 27 марта 1943 года. В одном из главных печатных органов Грузии газете «Коммунист» был опубликован некролог, который оповестил людей: «Скончался профессор Индустриального института А. Н. Кальгин — талантливый архитектор, который больше 40 лет своей жизни посвятил делу воспитания целого поколения инженеров-строителей и архитекторов, был одним из пионеров изучения грузинского исторического зодчества, автором проекта здания

Тбилисской публичной библиотеки — лучшего образца современной грузинской архитектуры».

Согласно завещанию, архитектора А.Н. Кальгина (1875-1943) похоронили рядом с могилой его жены Д.К. Малиевой (1869-1917) во Мцхета в ограде храма Самтавро. Их надгробные плиты сохранились.

Что же касается Анатолия Николаевича Кальгина, то, не совсем понятно, как же сложилась его судьба после 1930 года. Не удалось обнаружить ответа на вопрос: по какой причине он был отстранен от преподавания в Тбилисской государственной академии художеств? Почему? Весьма парадоксально то, что человеческие судьбы не менее интересны чем судьбы спроектированных и построенных этими людьми зданий и сооружений.

Приложения

Хенрик Гриневски (Henryk Hryniewski; 22.11.1869-..... 1937)

Архитектор-художник Генрик Гриневски родился в Кутаиси в семье ссыльного поляка 22 ноября 1869 г. После смерти отца, вместе с матерью уехал в Италию. Окончил во Флоренции техническое училище и поступил в Академию художеств, но в 1889 году был вынужден вернуться в Кутаиси для прохождения обязательной воинской службы. Затем закончил факультет архитектуры в политехническом институте Карлсруэ, вернулся в Италию, где завершил курс художественного образования.

В 1898 году Гриневски вернулся и постоянно проживал в Тифлисе, где его деятельность была разносторонней и весьма плодотворной. Он рисовал для газет и журналов, с 1902 года преподавал в художественном училище Кавказского общества поощрения изящных искусств, а в 1918-1921 годах был его директором. Значителен вклад Гриневского в исследования средневековой грузинской архитектуры. Он автор цикла акварелей "Древняя архитектура Грузии", трудов по классическому орнаменту и использованию цвета в оформлении архитектурных сооружений.

В 1912 году, по поручению специальной комиссии, под председательством И.А. Джавахишвили, Гриневски выполнил иллюстрации к сочинениям классика грузинской литературы Ильи Чавчавадзе. Книга вышла в 1914 году.

В группе известного мастера и исследователя архитектуры А.Н. Кальгина архитектор-художник Генрик Гриневски работал над проектом Грузинского дворянского банка, ныне –

Национальная парламентская библиотека Грузии. Прекрасная роспись внутренних помещений – это плод совместной работы архитектора-художника Генрика Гриневского и мастера декоративно-прикладного искусства Юлия Страуме.

Один из основателей Тифлисской государственной академии художеств Генрик Гриневски, уже в звании профессора, вел педагогическую деятельность с момента открытия академии в 1922 и по 1937 год. Генрик Гриневски был арестован и репрессирован в 1937 году.

Юлий Карлович Страуме [20.06 (2.07).1874-..... 1970]

ЮЛИЙ (Юлий-Карл-Оскар) КАРЛОВИЧ СТРАУМЕ родился 20 июня (2 июля) 1874 года в Латвии. Окончил полный курс наук в Митавском Александровском училище, а затем Центральное художественное училище барона Штиглица в Санкт-Петербурге и получил звание художника прикладного искусства с правом преподавания рисования и черчения.

Затем он был направлен на два года на стажировку в Париж для повышения знаний в искусстве текстиля. Здесь он познакомился с бельгийкой Марией-Элоизой-Августой Ронгво и приехал с ней в 1907 году в Тифлис, где они и сочетались браком.

В Тифлисе Ю.К. Страуме активно включается в работу созданного еще в 1899 году Кавказского кустарного комитета, организованного при Главном управлении земледелия и землеустройства с техническим, художественным и коммерческим отделами, с учебно-показательными мастерскими по всему Кавказу. Он возглавлял художественный отдел, в котором работали Х. Гриневский, О.И. Шмерлинг, А.Н. Кальгин, Н.П. Северов, М. Франке и многие другие.

Одновременно, Юлий Карлович Страуме подаёт прошение о зачислении его на должность учителя черчения и рисования со своей программой, и три года работает в художественном училище города Шуша (1908-1911) и продолжает научные экспедиции по всему Кавказу вместе с учениками и самостоятельно. В 1912 году участвует в Анийской

археологической экспедиции (г. Ани, ныне в Западной Армении, на территории Турции), возглавляемой выдающимся ориенталистом-кавказоведом, профессором Н.Я. Марром. В 1916 году Юлий Карлович Страуме и его супруга получают удостоверение о присвоении им Почётного гражданства Тифлисской губернии.

Художник-декоратор Ю.К. Страуме вместе с художником-архитектором Генриком Гриневским создали уникальную роспись в интерьере Грузинского Дворянского банка, ныне – Национальная публичная библиотека в Тбилиси. При росписи потолка и стен использованы рисунки Ю.К. Страуме.

По его же рисункам изготовлены резные двери, а также шкафы и витрины для книг, сохранившиеся в библиотеке до настоящего времени.

В 1921-1923 одах Ю.К. Страуме был исполняющим обязанности вице-консула Латвии в Грузии (Михайловский пр. № 171).

Однако, после установления советской власти в Грузии, вышел указ об иностранных гражданах, по которому у них было конфисковано личное семейное имущество и супружеская пара должна была покинуть страну. Юлий Карлович Страуме, прожив 16 лет в городе Тифлисе, был вынужден навсегда уехать. Он скончался в Литве на 96-м году жизни в 1970 году.

Библиографический список

Справочно-биографические сведения на русском языке о личной жизни и профессиональной деятельности А.Н. Кальгина, содержатся в некоторых энциклопедических изданиях: различной иерархии энциклопедиях, биобиблиографических словарях и разного рода справочниках: Большая советская энциклопедия, Большая российская энциклопедия, Советский энциклопедический словарь, Большой энциклопедический словарь, Большой российский энциклопедический словарь и других.

1. Извещение о смерти А.Н. Кальгина (1875-1943) см.: Некролог, опубликованный в газете «Коммунисти» (Тбилиси), 31 марта 1943 года.
2. Джанберидзе Н.Ш., Карбелашвили М.Ш., Кинцурашвили С.Ш. Архитектура Тбилиси. – Тбилиси, 1967.
3. Джанберидзе Н.Ш. Архитектура Советской Грузии. (Обзор) – М.: ЦНТИ по гражданскому строительству и архитектуре, 1971. – 64с.: ил.
4. Кинцурашвили С.Ш. Главная артерия старого Тбилиси и некоторые предложения по ее регенерации. – Тбилиси, 1977.
5. Квирквелия Т.Р. Особенности исследования средневекового ядра Тбилиси в связи с проблемой его реконструкции и регенерации. – Тбилиси, 1977.
6. Квирквелия Т.Р. Архитектура Тбилиси. – М.: Стройиздат, 1985. – 310, [1] с.: ил.; – Библиогр.: с. 311 (28 назв.).
7. Квирквелия Т.Р., Мгалоблишвили Н.М. Архитектура Советской Грузии. – М.: Стройиздат, 1986. – 319с.: ил.; 321 ил. – Библиогр.: 27 назв.

Besolov Aristarkh V.

historian and ethnologist, postgraduate student of the Faculty of History
North Ossetian State University named after K.L. Khetagurov.
Vladikavkaz, Russia.

Besolov Vladimir B.

Orientalist architect and byzantologist,
Professor and corresponding member of the MAAM, Adviser to the RAASN,
Honorary Architect of the Russian Federation,
Vladikavkaz, Russia.

**INVISIBLE THREADS OF TIES BETWEEN TWO CAPITAL CITIES:
VLADIKAVKAZ AND TBILISI IN THE PERSONAL FATE AND MANIFESTATION
OF THE CREATIVE SKILL OF ARCHITECT A.N. KALGIN (1875-1943)**

Abstract

The Caucasus, the city of Tiflis is the epicenter of the development of science and education, architecture and urban planning, culture and art, song and music, dance and choreography, theater and drama throughout the XIX – early XX century! Even in pre–revolutionary times, Tiflis (since 1935 – Tbilisi) was the center of bohemian life, the best representatives of the national scientific and creative intelligentsia of the peoples of the Caucasus came and gathered in this city!

It is not by chance that many cultural and art figures born in the city of Vladikavkaz, after graduating from prestigious universities in Russia, primarily in Moscow, St. Petersburg, Novorossiya (Odessa), Kazan, soon found themselves in the city of Tbilisi. A native of Vladikavkaz, a 32-year-old young architect Anatoly Nikolaevich Kalgin [22.04(2.5).1875-27.03.1943] quite naturally made the move to a permanent place of residence in the city of Tbilisi!

It was in those years, at the beginning of the XX century, in the city of Tbilisi, architects of Armenian nationality, the same age as A.N. Kalgin, were successfully engaged in architectural creativity, along with Russian and small Georgian architects: architectural engineers M.P. Ogandzhanov (1870-1916), G.M. Ter-Mikelov (1874-1949), P.A. Zurabyan (1874-1942), G.A. Sarksyanyan (1874-1946), H.B. Ter-Sarkisov, better known by the surname Satunts (1875-1917), D.G. Chisliev (1878-1970) and others. In the reality of life in the city of Tbilisi at that time, architectural activity began to develop intensively, therefore, in the early 1920s, the national scientific, creative and pedagogical intelligentsia was interested in opening a new creative university – the Tbilisi State Academy of Arts, founded in 1922.

In the city of Tiflis, A.N. Kalgin was engaged in a lot of creative, scientific and pedagogical activities, is the author of projects of large residential buildings, public buildings and industrial structures. The main buildings and structures of the architect, erected in different years according to creative projects:

Kashvetskaya Church (participated in its reconstruction);

The building of the Georgian Noble Land Bank (architectural part) (1912-1916; now – the National Parliamentary Library of Georgia);

Zemo-Avchalskaya HPP (1927; co-authors: architect M.S. Machavariani, engineer K.A. Leontiev);

The building of the City Theater in Poti (a city in Western Georgia).

Keywords: Russia, North Ossetia, Vladikavkaz, Georgia, Tiflis (Tbilisi), Russians, Ossetians, Georgians, college, institute, TSGAH, GII (GPI, now – GTU), architecture, urban planning, exterior, interior, decor, stained glass, sculpture, painting.

Бесолов Владимир Б.

архитектуровед-ориенталист и византолог,
профессор и член-корреспондент МААМ, советник РААСН,
Почетный архитектор Российской Федерации,
Владикавказ, Россия

Таболова Бэла Х.

экономист, международный политолог,
корреспондент газеты «Голос Востока»,
Россия. РСО-Алания, г. Владикавказ.

**РАЗВИТИЕ ГРУЗИНО-ОСЕТИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ:
СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИАГНОЗ СОСТОЯНИЯ ПРОБЛЕМЫ И МЕТОДИКА
РЕАНИМАЦИИ ЯЗЫКОМ ГУМАНИТАРНОЙ НАУКИ**

Аннотация: В настоящее время какую-либо точную информацию о жизни и быте грузинского народа, ранее проживающих на территории Южной Осетии, почти невозможно и нигде получить. По той причине, что в период агрессии правительственных отрядов Грузии и четырехдневной войны, многие архивные документы сгорели, исчезли и уничтожены. Тем не менее, по источникам живого общения с представителями населения Республики Южная Осетия и представителями грузинской диаспоры в городе Владикавказ, а также из опубликованных статей и изданных книг, все же нам удалось собрать необходимую информацию. Начиная с 1990-х годов во всех вышедших в свет книгах почему-то отсутствует столь важная и нужная конкретная информация о численности грузинского населения в Южной Осетии, о количестве начальных и средних общеобразовательных школ, в которых обучение происходило на грузинском языке.

*Благодаря согласию растут малые государства,
из-за раздора гибнут империи, великие державы.*

Мир извечно устроен так, что человечеству необходимо созидать доброе и прекрасное, жить во взаимном уважении и реально общаться с другими людьми, в том числе и с представителями других стран и национальностей, совершать благородные поступки, охотно заниматься взаимной помощью, совместно реализовывать общие цели в этническом и социальном аспектах, непрерывно совершенствоваться в достижении высокой компетентности и профессионализма, чтить этнические традиции, неизменно гордиться своей национальной принадлежностью и жизненными идеалами. Разумные люди разных национальностей без живого общения ощущают дискомфорт, им необходимо периодически встречаться, радоваться куначеству, проявлять гостеприимство и национальный этикет.

Отрадно отметить, что во второй половине и до конца 80-х – начала 90-х годов XX века грузинский и осетинский народы жили в полном благополучии, отмечали смешанные межнациональные браки, совместно отправляли многие традиционные праздники грузинского и осетинского народов, воспитывали своих детей в духе взаимопонимания и согласия, ибо в прежние времена высоко ценились гуманистические идеалы миролюбивых национальных обществ: грузинского и осетинского. Дети и молодежь обеих народов воспитывалась на основе морали и нравственности, так как тогда высокое значение имели неизменно мирная межнациональная повседневность, уровень гуманности каждой личности: честь, благородство, достоинство и кавказский горский этикет.

Как-то в одно мгновение исчезли все лучшие национальные признаки дружбы и согласия, социальные нормы ежедневного общения и проявления взаимного внимания, свойственные грузинскому и осетинскому народам на протяжении многих веков. Как ни досадно, между грузинским и осетинским народами началась смертоносная война. Отнюдь

не просто война между двумя соседствующими этносами, а начались раздоры, разбирательства и нелепые суждения при наличии неисчислимого количества национально смешанных семей. Как должны были повести себя те семьи, где отец грузин, а мать осетинка, или отец осетин, а мать грузинка?

Отрадно отметить, что некоторые лидеры оппозиционных движений Грузии смело констатировали реальные жизненные факты относительно того, что осетины в массовом порядке покидают места компактного проживания в Восточной Грузии – исторической провинции Кахетии.

На наш взгляд, самое страшное, к сожалению, уже свершилось: произошло полное отчуждение между народами и это необходимо преодолеть несмотря на серьезный дефицит астрономического времени. Но преодолеть нужно весьма тактично и поэтапно, в хронологической последовательности, при этом основываясь на тщательно подобранной методологии.

В Тбилисском государственном университете им. И.А. Джавахишвили в 2015 году был создан Научно-исследовательский центр развития грузино-осетинских отношений, которым по настоящее время руководит профессор Бепиева Наира Ираклиевна. Вполне разумно, что более прогрессивных взглядов представители грузинской интеллигенции привлекли грузинских и российских, прежде всего, североосетинских, представителей преимущественно гуманитарной науки, художественного творчества и вузовской педагогики к налаживанию мира и согласия, нормализации длящейся поныне довольно жуткой межнациональной вражды и нелепой межгосударственной ненависти. Именно с 2015 года ученые и специалисты Грузии и России, преимущественно Северной Осетии, старательно вносят личный вклад в перспективы развития грузино-осетинских отношений.

Вполне очевидно, что абстрактные идеи закона, умозрительные схемы и формулировки правовой власти и основанные на них нововведения никогда не обернутся стабильно ожидаемой выгодой для современного грузинского государства. Руководству Грузии необходимо считаться с правом проживающих в стране национальных меньшинств на самоопределение, независимость и суверенность. Весьма важно понимать и уметь достойно воспринимать основные ценности каждого малочисленного народа: заботу о его социально-политической преемственности и естественном развитии национального общества, проявлять уважение к его этническим традициям и ритуалам, не ограничивать свободное волеизъявление народа и в конкретных правах каждого человека.

Путем расспросов, прежних, многоопытных сотрудников работников Министерств образования и науки, культуры и искусства, сельского хозяйства, нами получены некоторые сведения о количестве общеобразовательных средних школ, неполных и начальных школ в столичном городе Цхинвал, сельских поселениях четырех районов Южной Осетии с преимущественно грузиноязычным населением. Цифровые показатели по каждому из четырех районов республики и самого города Цхинвал такие:

1. В городе Цхинвал функционировали 2 средние школы на грузинском языке.
2. В Цхинвальском районе – 9 средних и неполных школ с грузинским уклоном;
3. В Знаурском районе – 8 средних и неполных школ с грузинским уклоном;
4. В Ленингорском районе – 7 средних школ с грузинским уклоном;
5. В Джавском районе – 1 средняя школа и 1 начальная школа с грузинским уклоном.

Итого, надо полагать, – 27 средних школ с учебным процессом на грузинском языке! Такова информация на самое начало 90-ых годов XX века.

Относительно сельских поселений, населенных грузинским народом, или преимущественно грузинскими семьями, то есть в которых преобладали грузинские домовладения наверняка было их не менее двух-трех десятков на территории Южной Осетии. Вместе с тем, важно отметить, что два единоверных народа хоронили своих усопших

на территориях общих кладбищ, то есть отдельного захоронения не практиковалось в реальной жизни грузинского и югоосетинского народов.

Все население Южной Осетии, и осетинское, и грузинское, христианского вероисповедания. В Южной Осетии было около 25 селений преимущественно с грузинским населением. В городе Цхинвал и во всех четырех районах Южной Осетии количество населения грузинского происхождения варьировалось от 20 и до 30 процентов. В Цхинвальском районе этот показатель составлял около 24-х процентов.

Совершенно иным была этническая обстановка и демография в исторических территориях Алании и Горной Осетии, а именно: в Трусовском и Гудском ущельях, селении Коби, а также и в некоторых других поселениях Дарьяльской котловины, в которых ранее значительно преобладало осетинское население, т.е. люди, говорящие на осетинском языке. После 1991 года их численность стала резко сокращаться. Разумеется, в указанных древних поселениях и ущельях поныне проживает осетинское население, кроме того, на этих территориях сохранились древние сооружения различного функционального назначения и оригинального архитектурного облика, находятся древние и современные кладбища.

Вся суть исследуемой научной проблемы состоит в том, что нынешние представители осетинских фамилий, являющихся потомками выходцев из селения Коби, Трусовского и Гудского ущелий на протяжении нескольких лет не могут одолеть грузинский таможенный пост и попасть в свои родовые поселения и жилища, посетить кладбища, где похоронены многие поколения их предков. Поэтому очень часто приходится слышать неприятные высказывания конкретных представителей осетинского народа в адрес современного руководства Республики Грузия.

Мы, как представители гуманитарной науки публично призываем осетинский и грузинский народы быть предельно справедливыми и неизменно объективными! В ответ на, казалось бы, вполне обоснованные нелицеприятные высказывания представителей нынешнего поколения осетинского народа – выходцев из Дарьяльской котловины и Южной Осетии, не менее законно спросить: на протяжении последних трех десятилетий потомки грузинского народа, ранее проживающего на территории Южной Осетии, имеют ли возможности посетить кладбища, где похоронены многие поколения их предков? Согласитесь, вопрос неприятный, но довольно справедливый, поэтому наш ответ таков: однозначно нет, ибо до настоящего времени грузины не могут пересечь рубежи территории Республики Южная Осетия.

Надеюсь, что все участники нынешнего Восьмого Международного научного форума «Перспективы развития грузино-осетинских отношений» будут солидарны с нашим мнением: руководству Грузии и Южной Осетии ныне необходимо оперативно найти обоюдное согласие и предоставить обеим погранично контактирующим народам возможности свободного доступа ко всем своим национальным святыням, как к все еще тлеющим очагам родимых предков, так и к их могилам. Этого требует гуманная миссия обеих народов, некогда живущих в мире и согласии, этого просим мы, представители гуманитарной науки Грузии и России, преимущественно Осетии, на правах участников научного форума.

Нельзя непрерывно жить в вражде и ненависти, невозможно никак оправдать гибель даже одного ребенка при межнациональных вооруженных столкновениях, независимо от национальной принадлежности безвинного дитя. Да, на каждой войне с обеих враждующих сторон погибают люди, ибо не бывает войны без немалого количества человеческих жертв. В то же время, необходимо отметить: если мы обладаем разумом и являемся представителями разных отраслей гуманитарной науки, более того, на ныне функционирующем научном форуме представляем два единоверных народа, грузин и осетин, то каждый из участников всех уже состоявшихся, с I по VIII, Международных научных

конференций обязан бдительно соблюдать гражданскую совесть и честь, предельно быть справедливым во всех возникших ситуациях, воспринимать и осуждать каждый эпизод добрососедской жизни предельно объективно, с гуманных позиций национального и социального, а в целом, гражданского достоинства.

Надо полагать, что совершенно прав англо-ирландский парламентарий, политический деятель, философ, писатель и публицист эпохи Просвещения Эдмунд Бёрк (1729-1797) в своем утверждении: «Если народ бунтует, то не от стремления взять чужое, а от невозможности сохранить своё». Корень зла он видел в пренебрежении традициями и ценностями, унаследованными от предков, в том, что постоянная зависимость от более многочисленного народа бездумно уничтожает духовные ресурсы общества и накопившееся столетиями его культурно-идеологическое наследие. Все, не запрещенное законом, разрешено, и никто не может быть принужден делать то, чего закон не запрещает, такова система его гуманистических взглядов и идеалов. Смысл его суждений состоит в том, то для сохранения прав человека и гражданина необходима общественная воля. Только она может быть гарантом стабильности общества, закрепленная Конституцией, и в сочетании с правами человека, которые являются условием цивилизованного развития государства.

Независимо ни от кого и чего, напротив всем и вопреки всему, дружба двух изначально проживающих в добром соседстве народов, непременно, должна быть вековой и нерушимой. Поэтому крайне важно и актуально нужно стремиться к восстановлению прежних добрососедских взаимоотношений. Смысловая суть дружбы грузинского и осетинского народов – это залог счастливого будущего.

Библиографический список

1. Бёрк Эдмунд. Политика, правление и общество. – М.: Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2001.
2. Дзидзоев В., Д. Дзугаев К. Г. Южная Осетия в ретроспективе грузино-осетинских отношений. – Цхинвал: Ирыстон; СОИГиСИ, 2007.– 272 с.
3. Каземзаде Ф. Борьба за Закавказье (1917-1921гг.) / Отв. ред. Э.В. Исмаилов; перевод А. Умаевой. Ин-т стратег. исслед. Кавказа. – Стокгольм: CA&CC Press®, 2010. – 328 с. – Библиогр.: с. 313-321 и в подстроч. прим. – (Серия «История Кавказа»). Издание 1-е книги *известного американского историка азербайджанского происхождения, доктора исторических наук, профессора Йельского университета (США), Фируза Каземзаде* вышло в свет на английском языке в 1951 году: [Firuz Kazemzadeh. The struggle for Transcaucasia, 1917–1921. With an introduction by Michael Karpovich. – New York: Philosophical Library, 1951, XIII+356 p.]
4. Квинитадзе Г.И. Мои воспоминания в годы независимости Грузии: 1917-1921гг. – Париж: YMCA-Press, 1985. – 476 с. В 1985 году в Париже на русском языке был издан многолетний труд главнокомандующего грузинской национальной армией генерала Георгия Квинитадзе. – "Воспоминания 1917-1921". Книга получила высокую оценку грузинской эмиграции.
5. Ментешавили А.М. Из истории взаимоотношений грузинского, абхазского и осетинского осетинского народов (1918-1921гг.). – Тбилиси, 1990.
6. Пыхалов И. Первый геноцид в Цхинвале (1918-1921). – За последние 90 лет Грузия уже третий раз пытается истребить или изгнать население Южной Осетии. В 1991-1992 гг. это пытались сделать предшественники Михаила Саакашвили – президенты Звиад Гамсахурдия и Эдуард Шеварднадзе, а в 1918-1920 годах – правившие Грузией и поддержанные «мировым сообществом» социал демократы-меньшевики.

7. Санакоев И.Б. Истоки и факторы эволюции грузино-осетинского конфликта. Владикавказ: Издательско-полиграфическое предприятие им. В.А. Гассиева, 2004. – 160с.
8. Сиукаев Н.В. Две трагедии Южной Осетии. Владикавказ, 1994.
9. Тогошвили Г.Д. Избранные труды по кавказоведению. В 2-х томах. – Владикавказ: Ир, 2012-2014. – 483+483 стр.
10. Топчишвили Р.А. История грузино-осетинских этноисторических отношений; The history of Georgian-Ossetian relations / Под ред. М.Н Лордкипанидзе; Ин-т истории и этнологии им. И.А. Джавахишвили. – Тбилиси, 2006. – 97с. – Очерки, представленные в этой книге, в разное время были опубликованы на грузинском языке.

Besolov Vladimir B.

Orientalist architect and byzantologist,
Professor and Corresponding member of
the MAAM, Adviser to the RAASN,
Honorary Architect of the Russian Federation,
Russia, Vladikavkaz.

Tabolova Bela Kh.

economist, international political scientist,
correspondent of the newspaper "Voice of the East",
Russia, Vladikavkaz.

**PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS:
SOCIO-POLITICAL DIAGNOSIS AND METHODS OF RESUSCITATION
IN THE LANGUAGE OF SCIENCE**

Abstract

At present, it is almost impossible and there is nowhere to get any accurate information about the life and way of life of the Georgian people who previously lived on the territory of South Ossetia. For the reason that during the aggression of the Georgian government detachments and the four-day war, many archival documents were burned, disappeared and destroyed. Nevertheless, according to the sources of live communication with representatives of the population of the Republic of South Ossetia and representatives of the Georgian diaspora in the city of Vladikavkaz, as well as from published articles and published books, we still managed to gather the necessary information. Since the 1990s, all published books for some reason lack such important and necessary specific information about the number of the Georgian population in South Ossetia, about the number of primary and secondary schools in which education took place in the Georgian language.

Keywords: Russia, Republic of North Ossetia-Alania, Vladikavkaz, Republic of Georgia, Tbilisi, South Ossetia, Tskhinval, North and South Ossetians, Georgians, interethnic relations, peoples who lived in good neighborliness, socio-political situation, real external conditions, immanent factors, the importance of friendly relations, the role of humanities, the mission of scientists of Georgia and North Ossetia, their desire to establish good-neighborly relations, peace and harmony.

თბილისის ბელეტრისტიკულ-პუბლიცისტიკურ ნარატივში

მოგვხსენებათ, რომ საბჭოთა პერიოდის „ნაციონალური პოლიტიკის“ პრინციპთა გადახედვის მტკივნეული შედეგი ისტორიაში „ქართულ-ოსური კონფლიქტის“ სახელით შევიდა. არც ის არავისთვისაა უცხო, რომ ამ პროცესისთვის დიდი ხნის მანძილზე მზადდებოდა ნიადაგი. ქვეყნის პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, პოსტსაბჭოთა სივრცის ლიტერატურაში ახალი თემები ჩნდება, – როგორც ქართულში, ასევე ოსურ ლიტერატურაშიც მკვეთრად აისახა ორ ერს შორის XIX საუკუნის ბოლო პერიოდისა და XXI საუკუნის დასაწყისში განვითარებული მოვლენები. პოსტკოლონიური ქართული ლიტერატურა გაჟღერებულია იმ ტკივილით, რომ მესამე ძალამ დააპირისპირა ძმებთან. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ომის თემაზე შექმნილ ნაწარმოებებში, ქართველ ავტორთა შეფასებები თვითკრიტიკული და მიუკერძოებელია. ისინი ხმამაღლა საუბრობენ როგორც ომის შედეგებზე, ასევე – გამომწვევ მიზეზებზე.

ცხადია, ჩვენ ვიცნობთ ქართულ ლიტერატურას და შესაბამისად, ვიცით თუ როგორ ხედავენ ომს ქართველი ავტორები; ამ ფონზე საინტერესოა ოსი ეროვნების ავტორთა შემოქმედების გაცნობა, რომელიც საშუალებას გვაძლევს გავაცნობიეროთ, თუ როგორ შეფასებას აძლევენ ისინი ოსურ-ქართულ კონფლიქტს.

ამ კუთხით ჩვენი ინტერესი შეჩერდა ოსი ეროვნების შემდეგ ავტორებზე: **თამერლან თადტაევი, ალიონა დოგუზოვა, ეკატერინა ჯიოევა, ნატალია ძუკაევა, თენგიზ დოგუზოვი.**

90-იანი წლების ოსურ-ქართულ კონფლიქტზე არაერთი ნაწარმოები აქვს შექმნილი ცხინვალელ მწერალს, თამერლან თადტაევს. თამერლან თადტაევი (დაიბადა 1966) არის ოსი რუსულენოვანი მწერალი, პუბლიცისტი. 1989-1992, 2004, 2008 წლების ქართულ-ოსური ომის მონაწილე, მიენიჭა სამხრეთ ოსეთის მედალი „სამშობლოს დამცველი“ [სოციალური მეცნიერების ვებგვერდი, 2017] ელექტრონული რესურსი]).

2014 წლის 15 ოქტომბერს სტამბოლში ერთმანეთს შეხვდნენ ქართველი, აფხაზი და ოსი ეროვნების ავტორები (მათ შორის იყო თამერლან თადტაევიც). მწერალი ლაშა ბუღაძე ემოციურად აღწერს მათთან შეხვედრას; აოცებს მათგან წამოსული სიტბო, რაც სხვა დეტალებთან ერთად, დიალოგის ქართულ ენაზე წარმართვაში გამოიხატა. ამ შეხვედრის შესახებ ინტერნეტსივრცეში ქვეყნდება მასალა თამერლან თადტაევის ომთან დამოკიდებულებაზე, სადაც ნახსენებია, რომ ცხინვალელ მწერალს ბრძოლის დროს იარაღი ეჭირა; იარაღს რომ დაღებდა, წერას იწყებდა. ბუნებრივია, ზღვა მასალა დაუგროვდებოდა მწერალს და ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მშვიდობის ფასი ყველაზე უკეთ მან იცის, ვინც ომის საშინელება გამოსცადა. მწერალი ინტერვიუს აძლევს რადიო „თავისუფლებას“, სადაც ამბობს: „ყველა მოთხრობაში ვაჩვენებ, თუ რა არის ომი, რათა ადამიანმა აირჩიოს – იცხოვროს ამ საშინელებაში, თუ რაღაც უკეთესი მოინდომოს. პირადად მე მშვიდობას ვირჩევ. მე დღეს უკვე ვამბობ, რომ მშვიდობის ადამიანი ვარ. მინდა ხალხმა გაიგოს, რომ ადამიანი სიხარულისთვისაა დაბადებული და არა იმისთვის, რომ სხვები მოკლას. ჩემს შვილებს, ახალგაზრდა და უფროს თაობებსაც, უბრალოდ, მშვიდობას ვუსურვებ“ [ავტორი, 2015(ელექტრონული რესურსი)].

თამერლან თადტაევის ნაწარმოებებში აშკარად იკვეთება მწერლის ობიექტური მიდგომა არსებული მოვლენებისადმი. მასთან არ იგრძნობა რადიკალიზმი და ვთვლით, რომ მას სხვა ოსი ეროვნების ავტორთაგან, სწორედ ეს გამოარჩევს.

„Неформал“ („არაფორმალ“) ასე ეწოდება ნაწარმოებს, რომელიც ცხინვალში მყოფ ქართველ არაფორმალებს ეხება. თამერლან თადტაევი არც ამ ნაწარმოებში ღალატობს მწერლის შინაგან ფუნქციას, ასახავს მხოლოდ მას და მხოლოდ ისე, როგორც ხდება. სიღრმისეულად სწვდება მოწინააღმდეგე მხარის ფსიქოლოგიას და არაჩვეულებრივად აქვს გააზრებული მწერლის როლი იქ, სადაც საქმე ორ ერს შორის დაპირისპირებას ეხება.

ნაწარმოების მიხედვით, ცხინვალში შესული ქართველი არაფორმალების საუბრის თემა ომია: „Война есть война, и тут уж ничего не поделаешь“ („ომი ომია და აქ ვერაფერს გახდება“) (თარგმანი ჩვენია კ.გ). [Тадтаев, 2009 (ელექტრონული რესურსი)]. ორი ქართველი არაფორმალი, ომარი და დათო, ერთ მოუწესრიგებელ ოთახში სხედან; სვამენ და საუბრობენ. დათოს, აშკარაა, რაღაც იმაზე მეტად აწუხებს, რაც, ზოგადად, ამ ომში ყველას. მის კითხვას, თუ ვინ გასცა ოსების სოფლის დაწვის ბრძანება, ომარი პასუხობს, რომ მან. ომარი მიზეზს აკონკრეტებს: მის თვალწინ თანაკლასელი და ბიძაშვილის მეუღლე დაიღუპა და, როცა დაბრუნდება, არ იცის, რა უთხრას მათ გოგონებს!... და აი, ამ სოფლის გადაწვით, მან შური იძია!... დათოს ბევრად უფრო დიდი ფსიქოლოგიური ტრავმა აქვს. ავტორი დეტალურად გადმოსცემს დათოს სულიერ მდგომარეობას, რის გამოც დიდ განსაცდელში ჩავარდნილა ქართველი არაფორმალი: ოსების სოფელში მხოლოდ ერთადერთი მოხუცი კაცი დარჩენილიყო; ალბათ, ფიქრობდა, რომ მასზე ხელს არავინ ასწევდა. ტექსტის მიხედვით, მოხუცი სიგარეტს სთხოვს დათოს და მადლობას უხდის. „Наверно, дьявол сидел во мне – как только он докурил, я застрелил его. С тех пор я потерял покой. Во сне он приходит и колотит меня палкой, на которой вырастают колючки. Я не могу так больше... Сегодня же убираюсь в Тбилиси“ („ნამდვილად ეშმაკი იქდა ჩემში – როგორც კი მოწია, მე ვესროლე მას. მას შემდეგ მოსვენება დავკარგე. სიზმარში მოდის და მცემს ჯობით, რომელზეც ეკლები იზრდება. მე მეტი აღარ შემიძლია... დღესვე ვბრუნდები თბილისში“) (თარგმანი ჩვენია კ.გ). [Тадтаев, ელექტრონული რესურსი].

ტექსტის წაკითხვისას იმდენად უახლოვდები პერსონაჟის სულიერ მდგომარეობას, რომ თითქოს ის, რაც დათომ უნდა მოიმოქმედოს, შენი გადასაწყვეტია და პასუხი არ გაქვს!... და ხდება ის, რაც უკვე ნაწარმოების კულმინაციაა – დათო, რომელიც განსაცდელიდან თავდახსნას ფიქრობდა, ახალი უბედურების ავტორი ხდება, თვალთ უბნელდება და ახლა უკვე მეორე საშინელ ნაბიჯს დგამს, კლავს ომარს და მიდის... მის ფიქრებს აღარ ახმოვანებს ოსი ავტორი... ნაწარმოებში ოსების „ტეკზე“ მდგომი ბიჭი, ტუგო შემოდის. მისი ახალგაზრდული ოცნებები ომს არ უფრთხიან... იგი გზას მიასწავლის დათოს, მაგრამ მისი იარაღის დანახვა ეჭვს იწვევს. როგორ უნდა გამოეველო ამდენი „ტეკი“ ისე, რომ არავის შეენიშნა?! უეჭველია, მან მოკლა ოსი მეომარი და ახლა არხეინად მიდის... ტუგო ჭოჭმინობს, უჭირს გადაწყვეტილების მიღება, რადგან იცის, ზურგში მხოლოდ მხდალები ესვრიან მიმავალს, მაგრამ დრო აღარ რჩება, ცოტაც და თვალს მიეფარება უცნობი!.. ტუგო ესვრის, წაბორძიკებული დათო გზას აგრძელებს, მერე კი, ეცემა... წლების განმავლობაში ქართველებსა და ოსებს შორის კარგი დამოკიდებულება აღინიშნებოდა. ასე იყო ცხინვალში, სადაც ერთად იზრდებოდნენ, სწავლობდნენ და გვერდიგვერდ ცხოვრობდნენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები. მათი ურთიერთობის დაძაბვა იმ ძალის ჩარევამ გამოიწვია, რომელიც მუდმივად ცდილობდა ამ ორ ერს შორის დესტაბილიზაციას. მიაღწია კიდეც, მაგრამ მიუხედავად ომისა, გრძნობები, რაც მათ ერთმანეთთან აკავშირებდათ, კრიტიკულ მომენტებში, საბედნიეროდ, ისევ ცოცხლდება.

თამერლან თადტაევი, ნაწარმოებში „Друг детства“ (ბავშვობის მეგობარი), ოსებისა და ქართველების ძმურ დამოკიდებულებას აღწერს. ნაწარმოების მიხედვით, ცხინვალში ომია. ერთ-ერთ მიტოვებულ სახლში ოსები არიან გამაგრებულნი. მათში ტკივილს იწვევს ომის სისასტიკით დაცლილი სახლი. ერთ მათგანს მწარედ ეცინება და ებრალება კედლები, რომლებმაც ერთ დროს უზრუნველ პატრონთა ხსოვნა შემოინახეს. იგი

რიტორიკულ კითხვას სვამს – ნეტავ, ახლა სად არიან ისინი, ან, საერთოდ, იქნებ, ცოცხლებიც აღარ არიან?!

ამ ფაქტით, ავტორს სურს დახატოს ადამიანური ბუნება იმ ჯარისკაცებისა, რომლებიც იძულებულნი იყვნენ, იარაღი აეღოთ. მეზრდოლის სათუთი გრძნობები ჩანს იმ ოთახების სიბრაღულში, სადაც, ერთ დროს, ბავშვების სიცილი ისმოდა, ახლა კი დენთის სუნი დგას. „На полу вместе с запыленными детскими игрушками и множеством пожелтевших фотографий валялись стрелянные, еще не успевшие остыть гильзы...“ („იატაკზე ბავშვების მტვრიან სათამაშოებსა და გაყვითლებულ ფოტოებთან ერთად, მიმოფანტული იყო ჯერ კიდევ გაუგრილებელი ჭურვები“) (თარგმანი ჩვენია კ.გ) [Тадтаев, 2008 (ელექტრონული რესურსი)].

თამერლან თადტაევი, სხვა ოსი ავტორებისგან განსხვავებით, „ფაშისტებად“ არსად იხსენიებს ქართველებს. მოაზროვნე ფენის წარმომადგენელს გააზრებული აქვს, რომ ომი, რა მიზეზითაც არ უნდა იყოს გამოწვეული, ომია და აქ არც გამარჯვებული არავინაა და არც – დამარცხებული; ორივე მხარეს ერთნაირად სტიკვა ომის შედეგად მიღებული ჭრილობები.

თამერლან ტადტაევის ნაწარმოებებში აშკარად სჩანს, რომ ოსებსაც ისევე ეშინოდათ ქართველებისა, როგორც ქართველებს – მათი. ბუნებრივია, რადგან ომს არც ეროვნება აქვს და არც ლოგიკა, ომის „ენა“ მხოლოდ იარაღი და მტრის სიკვდილია.

„ქართველების მიერ მოწყობილ გენოციდზე“, ომის შედეგად მიღებულ ტრავმაზე წერს ცხინვალელი მოსწავლე, მეცხრეკლასელი ლიზა თასოევა. ლექსის მიხედვით, მისთვის ასეთი საშინელება უცხოა. იწვის ქალაქი, ეჩვენება, რომ დედამიწა კანკალებს, დაუნდობელი ადამიანების ხელით იღუპებიან მისი თანამოქალაქენი. „პირველმა ადამიანმა, რომელმაც შემოღობა მიწის ნაკვეთი, გონებაში ჩაიბეჭდა, რომ `„ეს მისია“ და იპოვა ადამიანები, რომლებიც იმდენად სულელები აღმოჩნდნენ, რომ ეს დაიჯერეს, იყო სამოქალაქო საზოგადოების ქეშმარიტი ფუძემდებელი. რამდენ დანაშაულს, ომს, მკვლელობასა და საშინელებას ასცდებოდა კაცობრიობა, ვინმეს რომ დაეყვირა: ნუ უსმენთ ამ მატყუარას, ინანებთ, თუ დაივიწყებთ, რომ ნაყოფი ყველასია, ხოლო მიწა – საერთო“ [ბერდია, 2012(ელექტრონული რესურსი)].

ავტორი, რომელიც ქართველებთან მშვიდობიანი თანაცხოვრებისა და ურთიერთობის დაკარგვის ტკივილზე წერს, ცხინვალელი პოეტი, რუსეთის ჟურნალისტთა და მწერალთა კავშირის წევრი, თენგიზ დოგუზოვია. იგი ჟურნალისტის მისიით მონაწილეობდა ცხინვალისა და აფხაზეთის ომებში; მშობლიური სოფლის დასაცავად ხელში იარაღიც ეჭირა... „Он активно участвовал и участвует в общественно-политической жизни Осетии“ („ის აქტიურად მონაწილეობდა და მონაწილეობს ოსეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში“). (თარგმანი ჩვენია კ.გ.) [Цроев, 2013 (ელექტრონული მისამართი)]. „Недобрые соседи“ („ბოროტი მეზობლები“) – ასე ეწოდება თენგიზ დოგუზოვის ლექსს, რომელიც იწყება სინანულით, რომ ჩვენ შორის შავმა კატამ გადაირბინა და გაგვთიშა. ავტორი წუხს, მაგრამ რას და ვის მიიჩნევს შავ კატად, ამას არ ხსნის. იგი წერს, რომ დღემდე ჩაესმის გოდების ხმები.

ლექსის შინაარსი და ინტონაცია დამაფიქრებელია. თუმცა, ვთვლით, რომ დრო მოვა, ჩვენ შევძლებთ ისევ მეგობრული ურთიერთობების დამყარებას, დაერქმევა ყველაფერს თავისი სახელი. მოაზროვნე ადამიანებს მეტი მოეთხოვებათ; ობიექტურად უნდა შეფასდეს მოვლენები, რათა, უნებურად, ხელისშემწყობი არ აღმოჩნდეს გათიშვისა და სიძულვილისა. ჩვენი შეხედულებით, შემოქმედის მოვალეობა სიყვარულის თესლის გაღივებაა. ცხინვალელი საბავშვო პოეტი, ეკატერინე ჯიოევა, რომლის შემოქმედებასაც თითქმის ყველა ოსი ბავშვი იცნობს, გულნატკენია მომხდარით. იგი მხატვრული ხერხებით გადმოგვცემს მშვიდობიანი ცხინვალის მონატრებას.

ოსი ეროვნების ახალგაზრდა ავტორებისგან განსხვავებით, ეკატერინე ჯიოევას ცხოვრების დიდი სკოლა აქვს გავლილი. ასაკიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ მას

ქართველებთან თანაცხოვრების ხანგრძლივი ისტორია აქვს და სწორედ ესაა მიზეზი, რომ ლექსში ქართველებთან ძმურ დამოკიდებულებაზე საუბრობს. თუმცა, იმასაც ამბობს, რომ, აწმყოსგან გულნატკენს, წარსულის გახსენებაც არ უნდა.

მართლაც უსაზღვროა მწუხარება ყოველივე იმის გამო, რაც ჩვენ შორის მესამე ძალის ჩარევით მოხდა. სამწუხაროა, რომ ვერ ხედავენ, ან არ უნდათ დაინახონ ის ხელი, რომელმაც სისხლისღვრისკენ უბიძგა, განსაცდელისთვის გაიმეტა ისინიც და ქართველებიც!...

საქვეყნოდ ცნობილმა ოსმა მეცნიერმა ვ. აბაევმა, რომელიც მოსკოვში მოღვაწეობდა, გამოაქვეყნა სტატია „სამხრეთ ოსეთის ტრაგედია“. მან ისტორიულ რეალობაზე დაყრდნობით ობიექტურად შეაფასა 1990-იანი წლების დასაწყისში „სამხრეთ ოსეთში“ მიმდინარე პროცესები. იგი აღნიშნავდა: „მინდა ვიყო ობიექტური და გავარკვიო, იყო თუ არა ოსების მხრიდან რაიმე ნაჩქარევი, მოუფიქრებელი მოქმედებები... იმისათვის, რომ აღვადგინოთ ტრადიციული მეგობრული ურთიერთობები ორ ხალხს შორის, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა დავამთავროთ საუბარი საქართველოდან სამხრეთ ოსეთის გამოყოფის შესახებ. საქართველოს არც ერთი ხელისუფლება ამას არასოდეს შეურიგდება და მართალიც იქნება“. მისივე აზრით, სამხრეთ ოსეთი უნდა გათავისუფლდეს ბუტაფორული „სუვერენიტეტისაგან“ [თოთაძე, 2008 (ელექტრონული რესურსი)].

საბედნიეროდ, ოსი ეროვნების მოაზროვნეთა უმეტესი ნაწილი ასე თვლის...

„Прости меня, Цхинвал!“ („მაპატიე, ცხინვალო“) – ასეთი სათაური აქვს ოსი ჟურნალისტის, ნატალია ძუკაევას ჩანახატს, სადაც, როგორც თვითმხილველი, 2008 წლის ომის სურათს აღწერს. ავტორი თანმიმდევრულად, მხატვრულად გადმოგვცემს თუ რა ხდებოდა ცხინვალში ომის დაწყების პირველი დღიდანვე. ჩანახატში არ ჩანს აგრესიით და სიძულვილით აღსავსე ადამიანის სახე, თუმცა ყოველი ფრაზა უსაზღვრო ტკივილითაა გაჟღენთილი. ავტორი წუხს იმის გამო, რაც მოხდა. იგი იწყებს იმით, რომ თითქმის დიდი ხნის მანძილზე იყო მცდელობები დაპირისპირებებისა. ყოველივე ეს, წლების განმავლობაში, უარყოფითად ილექებოდა და ბუნებრივია, თავის კვალს ტოვებდა.

ჩვენ მიერ განხილული ნაწარმოებები ცხადყოფს, რომ ოსი ეროვნების ავტორები ისეთივე სიმძაფრით განიცდიან მომხდარს, როგორც ჩვენ, ქართველები.

აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ აღნიშნული ოსი ეროვნების ავტორთა ნაწარმოებების უმრავლესობა 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდგომია შექმნილი. სწორედ ამიტომ, მათში აშკარად იგრძნობა ორ ერს შორის მანამდე არსებული ტრადიციული ურთიერთობების რღვევა, აგრესია და დაპირისპირება. მიუხედავად იმისა, რაც 90-იანი წლების ქართულ-ოსურმა კონფლიქტმა დიდი კითხვის ნიშანი დაუსვა კეთილ ურთიერთობებს, გარკვეული დროის შემდეგ, იმედია, ნელ-ნელა გალღვება სოციალურ-პოლიტიკური კრიზისის ფონზე წარმოქმნილი ყინული.

კონფლიქტის პირველი ეტაპის ოსურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით, „შემობრუნების“ ტენდენციასზე თავის მოსაზრებას გამოთქვამს მკვლევარი ნინო მინდიაშვილი. იგი ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ, გარდა დროითი დისტანციისა, უამრავი პროექტი განხორციელდა ქართველებსა და ოსებს შორის ურთიერთობათა დარეგულირების თვალსაზრისით. ყოველივე ეს კი, ბუნებრივია, ასახვას პოვებს ლიტერატურაში. მკვლევარს განხილული აქვს ნაწარმოებები ოსი ავტორებისა: ალექსანდრე სანაკოევისა, ზინაიდა ბითაროვასი, აზა ხუჯაევასი, ნიკოლაი რომანტიუკისა. მათი შემოქმედების თემას ქართველების მონატრება და წარსულის დაბრუნების უდიდესი სურვილი წარმოადგენს.

მკვლევარი თვლის, რომ თითოეულმა მათგანმა შეძლო, ლიტერატურული ენით ერის გამოფხიზლებისთვის მიეღწია. ამის შედეგად ურთიერთობები დათბა, ერთმანეთთან მისავალი გზები გამოჩნდა და, მერე, როგორც იგი აღნიშნავს: „მე-20 საუკუნის დასასრულს ეს მეგობრობა და ძმობა, ჩვენდა უნებურად, მტრობაში გადაიზარდა და, პოლიტიკოსთა

ამბიციების გამო, ორი ერი დაპირისპირებულ ბანაკებში აღმოჩნდა. ამ ავადსახსენებელი კონფლიქტის შედეგია ქართულ-ოსური ლიტერატურული ტრადიციების დეგრადირებაც“ [მინდიაშვილი 2017: 33].

2008 წლის ომმა ყველაფერი უარესობისკენ შეცვალა. ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული მასალა სწორედ აგვისტოს ომის შემდგომ შექმნილ ლიტერატურაა, რაც კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ, სამწუხაროდ, აგვისტოს მოვლენებმა, მკვეთრად, უარყოფითი გავლენა იქონია ქართულ-ოსურ ურთიერთობებზე.

ქართველებისა და ოსების ისტორიულ, ახლო ნათესაურ კავშირებზე დღემდე უამრავი რამ იწერება. ეს ურთიერთობები უახლესი წარსულის კუთვნილებაა. ყოველივე ეს ნიშანია იმისა, რომ ჯერ კიდევ არ გამწყდარა ის ძაფი, რომელიც, უდიდეს ტკივილთან ერთად, ბედნიერების წუთებს გვახსენებს და, რომ ოცდამეერთე საუკუნე, ჩვენი ურთიერთობების დასალაგებლად, ახალ სვლებს გააკეთებს პოლიტიკურ დაფაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აფციაური გ. მწერლები მშვიდობისთვის. 2015. ელექტრონული მისამართი: <https://www.radiotavisupleba.ge>
2. Тадтаев Т. Неформал. „Иди сюда, парень!“ 2017, Адрес электронной почты: <https://books.google.ge>
3. Тадтаев Т. Друг детства. 2008, Адрес электронной почты: <http://biblio.darial-online.ru>
4. Тадтаев Т. Судный День. 2009, Адрес электронной почты: <http://biblio.darial-online.ru>
5. Тасоева Л. Война. „Южная Осетия“ #15, республиканская общественно-политическая газета 21.02.2009
6. ბერდია. ომის გამომწვევი მიზეზები, 2012. ელექტრონული რესურსი: <http://intermedia.ge>
7. Цгоев Х. 2013. Тенгиз Догузов: „и вновь любить душа моя готова,...“ „Недобрые соседи“. Адрес электронной почты: <http://www.rospisatel.ru/>
8. Догузова А Я умирал на поле боя. „Южная Осетия“ #97, республиканская общественно-политическая газета, 06.08 2013
9. Валиева Д. Катя Джиоева: осетинская писательница творит и в 90. 2017 Адрес электронной почты: <https://sputnik-ossetia.ru>
10. თოთაძე ა. ოსები საქართველოში: მითი და რეალობა. "უნივერსალი," 2008 ელექტრონული მისამართი: <https://iberiana.wordpress.com>
11. მინდიაშვილი ნ. კონფლიქტის გენეტიკა მხატვრულ ტექსტებში. თსუ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები, თბ. 2017.

Klara Gelashvili

House-Museum of Dimitri Kiphiani

Doctor of Philology

Tbilisi, Georgia

WAR IN THE OSSETIAN FICTION-PUBLICIST NARRATIVE

Abstract

The events that took place at the end of the 90s of the XX century had an impact on all areas of the country. The anti-Soviet movement, which started in Georgia under the leadership of Zviad Gamsakhurdia and Merab Kostava, received a great response and support from the public.

The struggle for Georgia's independence brought us many unexpected results. This had a negative impact on the subsequent relations between Georgians and Ossetians, which led to bloody wars. As a result of these events, we lost Samachablo and Abkhazia. These processes were instantly covered in the press. After the temporal distance, it found a reflection in both Georgian and Ossetian literature. The developments between the two nations in the last period of the 19th century and the beginning of the 21st century were sharply reflected in the periodical press and literature.

Our goal is to analyze and objectively assess the reasons for the start of the war.

Acquainting with the works and experiences of authors of the Ossetian nationality allows us to understand how they assess the Ossetian-Georgian conflict, how painful the incident is; To what extent did they feel that they were being controlled by a third force?

Keywords: Georgian, Ossetian, Acquainting, narrative.

Gert Robert Grünert

Autorenkreis Rhein-Erft (ARF), Köln, Deutschland

WISSENSCHAFTLICHE BRÜCKEN UND DIALOGMÖGLICHKEITEN

Ich möchte dieses mit einigen parabelhaften Zeilen beginnen:

*Wir sind nicht groß genug – sagten die Ersten
Wir sind nicht reich genug – sagten die Zweiten
Nicht schlau genug sind wir – sagten die Dritten
Wir sind nicht einzigartig genug – sagten alle...
Und meinten: Wir sind es mehr als die andern; doch noch nicht genug!
... Keiner aber sprach: wir sind nicht genug – menschlich...
Diese Einsicht fehlte gänzlich.
Dummheit war und ist der Grund daß man sich so betrug...*

*Lassen wir solch dümmliche Gebärden!
Laßt uns endlich Menschen werden
Wir falln sonst von der Menschheit ab!
Menschenskinder! Schwestern Brüder!
Die Zeit zur „Menschheit“ sie wird knapp...*

Die Zeit wird knapp.

...Und kommt vielleicht nie wieder!!

Im Bewußtsein dieses Gedankens grüße ich von Herzen die Gastgeberinnen Ihrer diesjährigen Konferenz und ich beglückwünsche Sie alle, die Sie wohl ähnliche Gefühle und Gedanken hegen, abermals zu dem Einsatz, dem Durchhaltevermögen und der Geduld Ihrer regelmäßigen Kontakte und Begegnungen, Ihrer aller inzwischen eine lebendige „Institution“ zu nennenden Gesprächs- und Dialog-Bereitschaft!

Nichts, meine ich, ist wesentlicher, ein friedliches Neben- und bestenfalls Mit-ein-ander zu fördern, als das echte Bedürfnis guten Willens gemeinsam offen sprechen zu dürfen und dazu den Mut aufzubringen; denn es ist nicht leicht -ohne- ! Kampfbereitschaft aufeinander „zuzugehen“.

Einen Gedankenaustausch und eine gemeinsame Reflektion darüber zu pflegen, was den einen und den anderen innerlich bewegt und beschäftigt, stellt eine Brücke zwischen zwei Ufern dar; wobei die Brücke ein Spiegelbild des eigentlich immer vorhandenen, doch oft vergessenen

„Grundes“ darstellt, der durch dasselbe Flußbett beide Ufer ruhig und fest unter dem reißen, oft trennenden und meist schwierig überbrückbaren Strom der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft vermischenden Zeiten verbindet.

Wohl kann, verständlicherweise, auf allen Seiten und in allen Individuen spezifisch, die Prägung und perspektivische Neigung bestehen, über gegenseitige, wechselseitige Animositäten, Verletzungen und solcherart empfundene Unrechtmäßigkeiten, sich weder äußern, noch diskutieren zu wollen; sei es aus Ermattung und Überdruß, sei es aus der Sorge vor Zwietracht und Streit oder gar aus Wut und Zorn.

Ein Wunsch zur Verständigung setzt nämlich auch den Willen zur Überwindung eigener Schmerzen und somit eine Fähigkeit voraus, die nur wenige Individuen sich erarbeitend erlangen und anwenden werden.

Solange wir aber gerechterweise einsehen müssen und konstatieren dürfen, daß wir alle miteinander Menschen sind und unser menschlichstes Organ, das sprechende Handeln und tätige Sprechen impliziert, solange heißt die Alternative nicht „Schweigen oder Schlagen“, sondern Miteinander-Sprechen, jedoch als eine Art Synthese, die sowohl Anteile des Schweigens, wie des Schlagens in sich „aufhebt“. „Aufheben“ im Sinne des deutschen Wortes nach Hegel – als sowohl „etwas beinhalten“, als auch „etwas beseitigen“ zugleich verstanden.

So werden aus letalen Waffen, ethisch wirksamer, „schlagende Argumente“, aus haßerfüllten Tiraden leidenschaftliche Plädoyers, aus höhnischem Schweigen „beredete Denkpausen“.

Die körperliche Anwesenheit, die Nähe des jeweiligen „Gegenübers“ und Gesprächspartners vermag es tendenziell deutlich mehr Empathie hervorzubringen, als ein stumpfes, dumpfes, mißtrauisch machendes und einander noch weiter distanzierendes Anschweigen oder plumpe propagandistische „Schlag-Wörter“ und Diffamierungen aus immer weiter vereisender Distanz.

Ein beweglicheres, einander emotional, kognitiv und tätig –, „bewegendes“(!) - Mit-ein-ander zu fördern, ein Movens zu kreieren, wie Sie es schon mit der Vorbereitung dieser Konferenz mit vielen Beteiligten und auf verschiedenen Ebenen, und insbesondere in diesen gemeinsamen Tagen praktizieren, enthält immer auch eine „Forderung“! zur (sich fair duellierenden) Vernunft.

Und indem man den anderen auffordert, an ihn appelliert, überwindet man auch seine eigene Skepsis, Skrupel oder gar Widerwilligkeit besser;- man faßt sich „an die eigene Nase“ und wagt eine unvoreingenommene Begegnung, „man macht sich Mut“.

*Wir sind nicht groß genug – sagten die Ersten
Wir sind nicht reich genug – sagten die Zweiten
Nicht schlau genug sind wir – sagten die Dritten
Wir sind nicht einzigartig genug – sagten alle...
Und meinten: Wir sind es mehr als die andern; doch noch nicht genug!
... Keiner aber sprach: wir sind nicht genug – menschlich...
Diese Einsicht fehlte gänzlich.
Dummheit war und ist der Grund daß man sich so betrug...*

*Lassen wir solch dümmliche Gebärden!
Laßt uns endlich Menschen werden
Wir falln sonst von der Menschheit ab!
Menschenskinder! Schwestern Brüder!
Die Zeit zur „Menschheit“ sie wird knapp...*

Die Zeit wird knapp.

...Und kommt vielleicht nie wieder!!

Gerade dann, wenn, eventuell durch aktuelle Ereignisse verschärft, Reflexe ausgelöst werden, der gemeinsamen oder zumindest potentiell gemeinsamen Sache den Rücken zuzukehren, bleibt es eine Frage der Disziplin und „Red-lichkeit“; es bleibt eine Mutfrage!, am Dialog, in welchen Formaten auch immer, festhalten und sich miteinander und aneinander menschlich fortschrittlich und reifer entwickeln zu wollen.

„Sapere aude!“- Wage! es, weise zu sein... lautet ein Merkspruch der Aufklärung, die, meine auch ich, erstlich und letztlich genügend Überwindung und Selbstüberwindung, - also Mut - erfordert, sich als Mensch dieser Aufgabe, den Schwächen des anderen und seinen eigenen Schwächen zu „stellen“. Ein-ander, - das bedeutet: gemeinsam und den „ander“en ausdrücklich einbeziehend-, zu be-geggen (das bedeutet im Deutschen sowohl „zusammenkommen“, als auch „gegnerhaft kämpfen“) und einander zu „treffen“ (was im Deutschen sowohl „einander wiedersehen“ als auch „einander verletzen“ bedeuten kann)...

– allein die Begriffe (sicher in allen Sprachen sehr ähnlich) deuten schon auf die Erfordernis hin, ein – sozial, intellektuell und ethisch- mutiger! Mensch sein zu sollen.

გერტ რობერტ გრიუნერტი

რაინ-ერფტის მწერალთა ლიტერატურული გაერთიანება,
კიოლნი, გერმანია

სამეცნიერო ხიდაბი და დიალოგის შესაძლებლობები

აბსტრაქტი

აზრთა გაცვლის შენარჩუნება და საერთო რეფლექსია იმის შესახებ, თუ რა მოძრაობს და რა არის გაჩერებული, ნებისმიერ მეორეს შინაგანად წარმოადგენს როგორც ხიდს ორ ნაპირს შორის; ხიდი კი რეალურად ყოველთვის აწმყოს ნიშნავს, მაგრამ ხშირად მივიწყებული „მიწის“ სარკის ანარეკლს, რომელიც ერთი და იმავე მდინარის კალაპოტის მეშვეობით აკავშირებს ორივე ნაპირს, ხშირად განცალკევებული და ძირითადად ძნელად გადასაკვეთი დროის ნაკადს, რომელიც აერთიანებს წარსულს, აწმყოს და მომავალს.

ნათელია, რომ ყველა მხარესა და კონკრეტულად ყველა ინდივიდში შეიძლება იყოს ანაბეჭდი და პერსპექტიული ტენდენცია, რომ არ სურდეს ორმხრივი დაპირისპირების განხილვა. თანხმობის სურვილი ასევე მოითხოვს საკუთარი ტკივილის დაძლევის ნებას და, შესაბამისად, უნარს, რომელსაც მხოლოდ რამდენიმე ადამიანი შეიძენს და გამოიყენებს.

უნდა ვაღიაროთ და შევძლოთ სამართლიანად განვაცხადოთ, რომ ჩვენ, ყველანი ერთად, ვართ ადამიანები და რომ ჩვენი ყველაზე ადამიანური ზრახვა, რომელიც გულისხმობს საუბრის მოქმედებასა და აქტიურ ლაპარაკს, არ არის "დუმილი ან ბრძოლა", არამედ - საუბარი ერთმანეთთან. ოღონდ, როგორც ერთგვარი სინთეზი, რომელიც „აცილებს“ როგორც დუმის, ასევე ბრძოლის ნაწილს. „Aufheben“ გერმანული სიტყვის მნიშვნელობით ჰეგელის მიხედვით - გაგებულია ერთდროულად, როგორც „რადაცის შემცველი“, „შემნახავი“ და „რადაცის აღმომფხვრელი“.

ამგვარად, მომაკვდინებელი იარაღი, ეთიკურად უფრო ეფექტური, ხდება „გადამწყვეტი არგუმენტები“, სიძულვილით სავსე ტირადები - ვედრება, დამცინავი დუმილი – „აზროვნების მჭევრმეტყველი პაუზები“.

ფიზიკური ყოფნა, შესაბამისი "საპირისპირო" და საუბრის პარტნიორის სიახლოვე, უფრო მეტ თანაგრძნობას იწვევს, ვიდრე დუნე, მოსაწყენი, საეჭვო და ურთიერთდაუნდობელი დუმილი ან მოუხერხებელი პროპაგანდისტული "ჩამჭრელი სიტყვები" და ცილისწამება.

"Sapere aude!" - გაბედე! ეს არის განმანათლებლობის დევიზი, რომელიც, დამეთანხმებით, პირველ რიგში და საბოლოო ჯამში, მოითხოვს საკმარის გადალახვას და საკუთარი თავის დაძლევას - ანუ გამბედაობას.

„be-gegenen“ (რაც გერმანულად ნიშნავს „შეხვედრას და „მოწინააღმდეგესთან ბრძოლას“) და „treffen“ (რაც გერმანულად შეიძლება ნიშნავდეს როგორც „ერთმანეთის ხელახლა ნახვას“ და „ერთმანეთის დაჭრას“)... - მხოლოდ ტერმინები (რა თქმა უნდა, ძალიან მსგავსია ყველა ენაში) უკვე მიუთითებს იმაზე, რომ ადამიანი უნდა იყოს - სოციალურად, ინტელექტუალურად და ეთიკურად - უფრო მამაცი!

საკვანძო სიტყვები: ხიდი, წარსული, აწმყო, მომავალი, შეხვედრა, ადამიანი, უნარი.

ანა გოგილაშვილი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
ფილოლოგიის დოქტორი, მოწვეული ლექტორი
თბილისი, საქართველო

ომის პარადიგმა გიორგი სოსიაშვილის თხზულებაებში („ხეფას ბიჭი“, „ბოთე“, „მავთულხლართი“)

2008 წლის აგვისტოს ტრაგიკულმა მოვლენებმა ჩვენი ქვეყნის უახლეს ისტორიას წარუშლელი დაღი დაატყო. დაკარგული ტერიტორიები, უამრავი დაღუპული ქართველი ვაჟკაცი, დევნილობის ტკივილს შეჩუჩებული, უსახლკაროდ დარჩენილი ათასეულობით მოსახლე და ქრილობა, რომელიც რუსეთის აგრესიული პოლიტიკისა და მცოცავი ოკუპაციის წყალობით, მოშუშების ნაცვლად ყოველდღიურად მწვავდება – ეს ომის შედეგების მშრალი და ზედაპირული ჩამონათვალია.

ომის თემატიკას ქართულ ლიტერატურაში არაერთი პროზაული თუ პოეტური ქმნილება მიეძღვნა. ზოგი ავტორი ცდილობს, მაქსიმალურად მძაფრად და ნატურალისტურად ასახოს ის სისასტიკე, რომელიც მსგავს შეიარაღებულ სამხედრო კონფლიქტებს სდევს თან, ზოგი დევნილთა და გარდაცვლილთა აღწერით მკითხველის სიბრალულს იწვევს, ზოგიც კონფლიქტის დარეგულირების გზების ძიებას ცდილობს.

გიორგი სოსიაშვილი ის ავტორია, რომელიც არცერთ ზემოხსენებულ კატეგორიას არ მიეკუთვნება. ის, თითქოს, არაფერს ცდილობს და ამ დროს ყველაზე უკეთ, ყველაზე ბუნებრივად გამოსდის ქართული კაცი პერსონაჟების უბრალო, სიტყვაძუნწი მონათხრობით ძირფესვიანად და სულისშემძვრელად გადმოსცეს, სინამდვილეში რას განიცდიან ადამიანები, რომლებმაც ომის ყველა უბედურება საკუთარ თავზე იწვნიეს. როგორია მათი ფსიქიკა, ტრავმები, შიშები, ტკივილები და მოლოდინები, როგორია დაკარგული და უკვე ოკუპანტსმიკუთვნებული მშობლიური სახლის კართან დგომა და ფიქრი, იქნებ, ცეცხლის გაჩენა იყოს გამოსავალი. როგორია გარდაცვლილი მეუღლის საფლავის მავთულხლართს მიღმა ცქერა, როგორია ათ წელიწადში მხოლოდ ერთხელ ნანახ ოჯახისწევრებთან ურთიერთობისათვის მოცემული, ოკუპანტის მიერ დათვლილი წუთები და ბოლოს ველარშეკავებული, წლების განმავლობაში დაგროვილი ბრაზი და ბოღმა, რომელიც რუსი სამხედროს მშობლიურ საფლავებზე ხილვისას უეცრად ამოხეთქავს და ტრაგედიას ტრაგედია ემატება.

ჩემ მიერ განსახილველი თხზულება „ხეფას ბიჭი“ შესულია კრებულში სახელწოდებით „ოთხი მოთხრობა“, რომელიც პრემია „საბათი“ 2020 წლის საუკეთესო პროზაულ კრებულად აღინიშნა.

ნაწარმოების მთავარი გმირი ვინმე ხეფას ბიჭია, მაგრამ მთხრობელად სხვა პერონაჟი გვევლინება, მისი მეგობარი ნიკო. ხეფას ბიჭი ნაწარმოებში სახელით არსად იხსენება. როგორც მოთხრობის დასაწყისში ვკითხულობთ, მამამისი კეთილი, მაგრამ

თავზეხელაღებული კაცი ყოფილა და როგორც ჩანს, შვილს მისი სახელის ჩრდილქვეშ უწევს ცხოვრება, რადგან ყველა მამის სახელით მიმართავს მანამ, სანამ ნაწარმოების ბოლოს თავისი ჩაღვნილი ქმედებით მამის ცნობადობას არ გადაფარავს.

ნაწარმოებში მოვლენები 2008 წლის ზაფხულში ვითარდება. ხეფას ბიჭი საბედისწეროდ შეუჩნდება თავის მეზობელ ნიკოს, ერთ ოსის ქალს ცხინვალში შენობის გადაკეთება და რესტორნის გახსნა აქვს დაგეგმილი, მენ ხომ ხელობა იცი, წავიდეთ, დავეხმაროთ, ორ კვირაში დავასრულებთ და ბლომად ფულიც გვერგებაო. ნიკო ყოყმანის მიუხედავად მაინც თანხმდება ემთხვევით შემოჩენილ ხეფას ბიჭს და მეზობლები სამშენებლო იარაღების თანხლებით ცხინვალში მიბარგდებიან. პირველი უხერხულობა და ტკივილთან შეხვედრაც არ დააყოვნებს. „მუშაობა დავიწყეთ და ორი დღე დამუხრუბული იყო ეს შობელძაღლი ხეფას ბიჭი. იტყოდი, მუცლის გვრემა ჰქონდა. არცა ჭამდა, არცა სვამდა, ეგრე მოკუნტული იჯდა და იმ შენობის კედლებს, საცა რესტორანი უნდა გაეხსნა ოსის ქალს, უაზროდ ამტერდებოდა. მერე ვკითხე: -ბოლო ბოლო რა დაგემართა, ადარ იტყვი? ხმა ამოიღე მეთქი.

შემომხედა ხეფას ბიჭმა და თვალებს არ ვუჯერებდი, ცრემლები წამოუვიდა. ვიძახი, რა მოუვიდა, ჭკუიდან ხო არ შეიშალა ეს შობელძაღლი მეთქი. თითქო, ენა ჰქონდა გადაყლაპული“. (სოსიაშვილი, 2022:13) საბოლოოდ გამოირკვა, რომ ეს სახლი, სადაც ახლა ოსის ქალი ოსურ რესტორანს ხსნიდა, ძველად ხეფას ბიჭის შორეული ნათესავი ქართველი კაცისა ყოფილა. მაგრამ ეს მხოლოდ დასაწყისი აღმოჩნდა, ნიკოს და ხეფას ბიჭს ეს გაწბილება არ აკმარა განგებამ და უეცრად ტრაგიკულ მოვლენათა მთელი ჯაჭვის მომსწრენი და მონაწილენი გახდნენ – ომი დაიწყო. გიორგი სოსიაშვილი მისთვის დამახასიათებელი წერის მანერით, თითქოს უბრალოდ, სიტყვაძუნწად, მაგრამ უდიდესი ტკივილითა და ღვარად მოვარდნილი, ძლივსშეკავებული ემოციით აღწერს ცხინვალში რუსული შენაერთების შესვლის სცენებს, სროლისა და აფეთქების გამაყრუებელ ხმას, ხეფას ბიჭისა და ნიკოს გაპარებას ოსი ქალის დახმარებით მისივე სახლიდან, ოსების მიერ მათ პოვნასა და დაჭერას, გამეტებით, უსისხლოდ, სიკვდილის პირას მიყვანამდე ცემას და სასწაულით გადარჩენას. გაოგნებას იმით, რომ ოსებმა ოსი რიტაც არ დაინდეს და მას შემდეგ, რაც შეიტყვეს, რომ ქართველებს მფარველობდა, მოკლეს. საქართველოს კონტროლირებად ტერიტორიაზე გაჭირვებით გამოღწეული და ნიკოს შვილის დიდი მონდომებითა და ძალისხმევით ოს ტყვეებში გაცვლილი ნიკო და ხეფას ბიჭი სრულიად სახეცვლილები უბრუნდებიან ყოველდღიურ ყოფას. ავტორი ამ ორი პერსონაჟის მაგალითით შესანიშნავად გვიჩვენებს, როგორც ცვლის ომი ადამიანებს და საერთო ტკივილი როგორ აახლოებს მათ. ცხინვალში გატარებული დღეების შემდეგ ნიკო და ხეფას ბიჭი განუყრელები გახდნენ. გაჭირვებასა და სიხარულში ერთმანეთის გვერდით იყვნენ და სწორედ ამის გამო მოხდა, რომ ნიკომ იმ საბედისწერო აღდგომა დღეს მავთულხლართებს მიღმა დარჩენილ, წლობით იძულებით მიტოვებულ საფლავებზე რუსი მესაზღვრეებისგან სამადლოდ მოგდებული რამდენიმესაათიანი შესვლის უფლებით ისარგებლა და ოჯახთან ერთად, ხეფას ბიჭიც თან წაიყვანა. ნიკოსთვის ეს დღე განსაკუთრებულად ემოციური იმიტომაც იყო, რომ ათი წლის უნახავ ქვისლს უნდა შეხვედროდა. მისი ცოლი, ქეთო ათი წლის უნახავ დას ჩაიკრავდა გულში. სიძე ოსი იყო და მისი ოჯახი შიდა ქართლის ოკუპირებულ ნაწილში ცხოვრობდა. მწერალი განსაკუთრებით დრამატულად აღწერს ამდენი ხნის უნახავი ნათესავების შეხვედრას. „სასაფლაო გამოჩნდა, ხალხი ირეოდა, ოსები, ქართველები, ერთმანეთს მონატრებულები, კოცნიდნენ, ეხვეოდნენ. ჩვენებიც იქ იდგნენ. ნიკოო, ნიკოო, გამოქანდა ჩემი ქვისლი. ქეთოს და ნათელას დანახვაზე გული დაგეწვებოდა, ხან ტიროდნენ, ხან იცინოდნენ. ჩემი სიძეც იღიმოდა, მაგრამ მდულარება გადმოსდიოდა თვალებიდან. გორაკს გახედავდა, სადაც ჩვენი „ამშენებელი“ რუსები იდგნენ და ხან ქართულად გაუკურთხებდა, ხან ოსურად. სიზმარში მეგონა თავი“. (სოსიაშვილი, 2022:66-67) ნაწარმოების ამ ეპიზოდს თითქოს, წყევლასავით გასდევს სიტყვები, რომ მხოლოდ 4 საათამდეა შესაძლებელი

სასაფლაოზე ყოფნა. ამის შესახებ როგორც ქართველი, ასევე რუსი მესაზღვრეებიც რამდენჯერმე აფრთხილებენ მოსახლეობას და ნიკოს ცოლიც დაუსრულებლად იმეორებს, რომ გადაცილება არაფრით არ შეიძლება. ამ ფრაზის ასე ხშირად გამეორებით მწერალი თითქოს, იმთავითვე გვამზადებს იმ წუთისთვის, როცა ეს დათქმა უნდა დაირღვეს და ასეც ხდება. ათი წლის უნახავ ნათესავებს ერთად ყოფნა ისე გაუტკებდათ, რომ ქეთოს და ნათელას ჩხუბს ყურადღებას აღარ მიაქცევენ და ოთხი საათიც შესრულდება. „მე ... მხრები აიჩეჩა ნიკომ, ბევრჯერ დამიდანამაულებია თავი, ამოვიჭამე რო იტყვიან, რავი რა ვთქვა... ვერც გავიგე, როგორ წამოგვადგნენ. სადღეგრძელოს ვამბობდი. აემ სასაფლაოზე ქართველები და ოსები ერთად წვანან, ზოგის საფლავზე გაგორდა კვრცხი, ზოგიც მიტოვებულია, ყველა გაგვინათლოს მეთქი. ბოლო სიტყვამ დაბადება ვეღარ მოასწრო. ოთხნი დაგვადგნენ, ქალებს ენა ჩაუვარდათ“. (სოსიაშვილი, 2022:71) როდესაც ყველა ფეხზე წამოდგა და რუს სამხედროებს დროის გადაცილების გამო უბოდიშებდნენ, ამ დროს ხეფას ბიჭი არ განძრეულა, მოსულებისთვის არც კი შეუხედავს. და როდესაც როგორც სოსიაშვილი წერს, გველისთვალება რუსმა მისი უტიფრობა იუკადრისა, შეაგინა და კისერში კონდახი ჩასცხო, ხეფას ბიჭი წამოხტა. რუსს იარაღი წაართვა, მერე თვალის დახამხამებაში ძირს დააგდო და წიხლები დაუშინა. ამ ეპიზოდში მწერალი შესანიშნავად გვიხატავს იმ ადამიანის ფსიქოლოგიას, რომელმაც წლების განმავლობაში უამრავი უსამართლობა, ტკივილი, ტერიტორიების დაკარგვა, ოკუპანტის მხრიდან დამცირება, ცემა, ძვალ-რბილის გაერთიანება და საკუთარი და სამშობლოს ღირსების მიწასთან გასწორება იწვნია. „უცბათ ამოხეთქა ამდენი წლის ჩაგუბებულმა ბალდამმა. ვეღარ გაუძლო, ვეღარ აიტანა. მოთმინება ბასრი იარაღია, მაგრამ აყრილი ჰქონდა ეს იარაღი ხეფას“. (სოსიაშვილი, 2022:72) ადვილად სავარაუდო დასასრული არგუნა განგებამ ხეფას ბიჭს. მის კეფაში ორი ტყვია გაიჭედა. მაგრამ ამ ამბის მერე აშკარაა, რომ ის ხეფას ბიჭი აღარ იყო, ხეფა გახდა მისი მამა. „ისე იყო დამხობილი, გეგონება საფლავის ქვას ეხუტებო. ხეფას სისხლით დავსველდი, თითქოს ჩემი წილი სისხლიც იმან გაიღო. საფლავის ქვაზე იღვენთებოდა ხეფას ბიჭის სისხლი, ხავსგადავლილ წარწერას ჩამოსდევდა და მერე მიწაში მიჟონავდა. ორი სიტყვა ჩანდა ქვაზე, ხეფას იღლიის დაბლა. მომიხსენე, უფალო – თითქოს თავისი სისხლით დააწერა“. (სოსიაშვილი, 2022:73)

მწერლობას რომ უდიდესი და ხშირად შეუცვლელი ფუნქცია აკისრია დაპირიპირებულ ხალხებს შორის ურთიერთობის დარეგულირების საქმეში, ეს არახალია და არც კამათის საგანს წარმოადგენს. სწორედ ამ ტიპის თხზულებებს მიეკუთვნება გიორგი სოსიაშვილის ჩემ მიერ განხილული მოთხრობა „ხეფას ბიჭი“. ნაწარმოებში აშკარა და მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება იგრძნობა რუსული მხარის მიმართ, რასაც ვერ ვიტყვით ოსებთან დაკავშირებით. პირიქით, იკვეთება შემრიგებლური ტონი და ნაწარმოებში დადებითი ოსი პერსონაჟების ჭარბად შემოყვანაც ამის დასტურია. ასეთი პერსონაჟია მაგალითად რიტა, რომელიც ნიკოსა და ხეფას ბიჭს გაქცევაში ეხმარება. ასეთივეა ნიკოს ქვისლი ნარიკა, რომელიც ომის დაწყებამდე ურეკავს ქეთოს და საკუთარი სიცოცხლის რისკის ფასად აფრთხილებს, რომ დატოვონ სოფელი, რომელსაც მალე რუსის ჯარი დაიკავებს. მკითხველის კეთილგანწყობას იმსახურებს ოსი მესაზღვრეც, რომელიც ნიკოს ბიჭის მეგობარი აღმოჩნდება და შეძლებისდაგვარად ეხმარება მეგობრის მამას. მეორეს მხრივ, თხზულებაში არ ფიგურირებს რუსი, რომელიც დადებითად იქნება მოხსენიებული ნაწარმოების ქართველი ან ოსი პერსონაჟების მიერ. ეს ყოველივე კი იმაზე მეტყველებს, რომ გიორგი სოსიაშვილი კარგად აცნობიერებს ქართულ-ოსური კონფლიქტის მაპროვოცირებელ ძალას ჩრდილოელი მეზობლის სახით და აშკარაა, მკითხველსა და კონფლიქტის მხარეებსაც სწორედ ამ უმთავრესი პრობლემისაგან თავის დაღწევის გზების ძიებისაკენ მოუწოდებს. ჩემს მოხსენებას კი დავასრულებ კონფლიქტოლოგ სოსო ვახტანგაშვილის სიტყვებით, რომლებსაც სრულად ვეთანხმები და ვიზიარებ: „არავითარი ეთნიკური კონფლიქტი არ არსებობს ქართველებს, აფხაზებსა და ოსებს შორის, მით

უფრო, თუ გავითვალისწინებთ 40%-იან ნათესაურ კავშირს შერეული ოჯახების სახით. არსებობს მხოლოდ საუკუნეობრივი გეოპოლიტიკური ინტერესები, რომლის მთავარი აქტორი კავკასიის დიდ ფარდას ამოფარებული ევრაზიული იმპერიაა“! (ვანტანგაშვილი, 2020)

ბიბლიოგრაფია:

1. გოგილაშვილი ა, მინდიაშვილი ნ: „კულტურული დიალოგის კონცეპტები კრებულ „ალილუიას“ ავტორთა შემოქმედებაში“; 2019
2. ვანტანგაშვილი მ: „საქართველოში ოსების განსახლების ისტორიული და პოლიტიკური ასპექტები“; თბილისი, 2020
3. საქართველოს პარლამენტის დადგენილებები: 2016
<http://www.parliament.ge/>
5. სოსიაშვილი გ: „ზღვა და ალუბლები (ოთხი მოთხრობა)“; თბილისი, 2022.

Gogilashvili Ana
Tbilisi, Georgia

THE PARADIGM OF WAR IN THE STORY OF GIORGI SOSIASHVILI (“SON OF KHEPA”, “BARBED WIRE, “BUTTERFINGERED”)

Abstract

Imperishable marks were etched in the latest history of Georgia by tragedy events of August 2008. Lost territories, plenty of Georgian fellows, and thousands of homeless citizens abandoned with the pain of displacement and a wound, which is exasperated instead of cicatrizing by aggressive policy and fast-growing occupation of Russia every single day are the incomplete list of outcomes of the war.

A number of prose or poetic works were dedicated to the war in Georgian literature. Some authors attempt to reflect brutality in a natural way as much as possible, which is accompanied by military conflicts. Some arouse compassion in the reader by describing the stories of displaced and dead people, and some attempt to put the end to the conflict with peacekeeping.

Giorgi Sosiashvili is an author outcasting to the aforementioned category. Allegedly, he has no intention to attempt anything, at the same time, he most naturally describes the characters of Georgian men’s nature artlessly, breathtakingly, and cardinally, what the people feel who went through the sorrows of the war, what their psychic, fears, pains, expectations, standing on the edge of the door of the lost house now belonged to the occupants and considering whether to set fire to it is a solution are alike. What visiting a grave of a dead spouse beyond barbed wires, what allowed amount of time to see the family members per seven years, and finally, what inability of controlling the nursed anger released while seeing the grave occupied by the Russian military is like, and tragedy, after tragedy is added.

I will furtherly talk about what function literature has during such painful and profoundly significant events in the country, what the approaches and tendencies of the latest literature are like in this way, and what being bygone war means in my paperwork based on Giorgi Sosiashvili’s stories.

Keywords: Imperishable, furtherly, breathtakingly, butterfingered.

Горюшина Евгения М.
кандидат политических наук,
Южный научный центр РАН,
Ростов-на-Дону, Россия

МЕМОРИАЛЬНЫЙ ЛАНДШАФТ СОВРЕМЕННОЙ ГРУЗИИ: ОСОБЕННОСТИ ГЕОГРАФИИ ПАМЯТИ О СОБЫТИЯХ 1939-1945 ГГ.

В антропологическом измерении ландшафты представляют собой территории связности. Их виды и особенности описаны в работе американских антропологов Б. Бриджеса и С. Остерхаудт из Индианского университета в Блумингтоне [1]. Именно антропология позволяет рассматривать историческую память как совокупность индивидуальных и коллективных форм (памяти), различных способов ее маркировки, интерпретаций и даже нивелирования прошлого. Этнографические исследования подчеркивают теоретический потенциал изучения точек пересечения ландшафта и памяти, где ключевыми становятся место, масштаб, временные рамки, экология и способы существования в мире. Как утверждает Остерхаудт, ландшафт памяти включает в себя разные инструменты познания и запоминания, вплетение личного в процесс воспроизведения памяти с учетом более обширных политических и экономических контекстов истории [2: 263].

Сочетание памяти, культурных особенностей урбанизма и последствий войны обеспечивает теоретико-методологический конструкт для изучения ландшафта исторической памяти о Великой Отечественной войне в условиях полного или частичного ее нивелирования на официальном уровне в современной Грузии.

В заголовок настоящей статьи вынесены только даты Великой Отечественной войны, но не название события, поскольку институционализация исторической памяти в Грузии сопряжена с гегемонией (властью) официального дискурса о советском прошлом. Это выражено в форме ограничения на использование (вплоть до полного запрета) советской символики и закрепления на законодательном уровне в «Хартии свободы» 2011 г. Данные меры привели к нивелированию памяти о Великой Отечественной войне в Грузии в общественно-политическом дискурсе. Важным следствием «Хартии свободы» стала кампания по переименованию различных топонимических объектов, поскольку Хартия не допускает использование в географических названиях имен советских и коммунистических деятелей и иных отсылок к коммунистической идеологии. В результате этого ландшафт памяти о Великой Отечественной войне в Грузии подвергся значительным изменениям, постепенно превращаясь в ландшафт памяти о Второй мировой войне [8: 411] в целях углубления ассоциации с Европейским Союзом и военно-политическим блоком НАТО. Следовательно, справедливо говорить о разделении памяти в постсоветской Грузии о событиях 1941-1945 гг. В официальном дискурсе южнокавказского государства эти даты вписаны в контекст общеевропейской исторической памяти о Второй мировой войне (1939-1945 гг.). При этом в 2004-2013 гг. – в период правления М. Саакашвили – активно разрушается традиционная историческая память о Великой Отечественной войне [6: 41].

Автором статьи предполагается, что ландшафт памяти существует, если происходит коммеморация. Несмотря на то, что в официальном дискурсе Грузии нивелирована память о Великой Отечественной войне, в неофициальном дискурсе фиксируются коммеморативные акты.

В настоящем исследовании предпринимается попытка описания выборки ключевых точек ландшафта памяти о Великой Отечественной войне в современной Грузии, выраженных в форме мемориалов, памятников и других объектов. Обращение к различного рода исследованиям и материалам об отражении событий 1941-1945 гг. в мемориальном

пространстве постсоветской Грузии показывает, что существующая информация не отличается системностью. В большинстве случаев отсутствует развернутый перечень основных мемориальных объектов, а география исследований значительно редуцирована и ограничивается грузинской столицей – Тбилиси [4].

Ключевой точкой ландшафта памяти Грузии является Могила Неизвестного солдата, расположенная в г. Тбилиси, на территории парка Ваке. Архитектор: Н. Николов. Мемориальный объект посвящен сотням тысяч грузинских солдат, служивших и погибших в Красной Армии во время Великой Отечественной войны. Памятник был официально открыт Генеральным секретарем СССР Л. Брежневым и первым секретарем ЦК Компартии Грузинской ССР Э. Шеварднадзе в рамках бриллиантового юбилея республики в 1981 г. Здесь горит Вечный огонь, к которому ведут платановая, ореховая и дубовая аллеи.

Также на территории парка Ваке расположен скульптурный комплекс «Реквием», установленный вокруг Могилы Неизвестного солдата. Композиция посвящена воинам, погибшим в Великой Отечественной войне. На самом деле скульптуры изображают средневековых воинов, символизирующих всех погибших в войнах за всю историю Грузии. «Реквием» выполнен в 1981-1985 гг. архитектором Г. Очаури. В 2009 г. скульптуры сидящих воинов были перенесены к подножию Горийской крепости, что связано с политикой десоветизации М. Саакашвили.

Одно из старейших кладбищ грузинской столицы – Кукийское кладбище – также представляет собой значимую точку мемориального ландшафта Грузии, занимая 5,4 тысячи квадратных метров. Оно расположено на склоне холма Махата. На территории кладбища находится одно из крупнейших воинских захоронений Грузии времен Великой Отечественной войны (800 могил с мемориальной плитой, а в целом по записям – 1607 могил), поскольку рядом в годы войны находился госпиталь, откуда привозили умерших солдат. В память о воинах из 15 республик установлено 15 обелисков из камней, которые венчает обелиск Воинской славы. В самом начале боевых действий хоронили на старом кладбище в общей яме. Значительно позже здесь был перезахоронен гвардии майор, танкист Ш. Гогоришвили, погибший под Варшавой в августе 1944 г. Его похоронили в Бресте. На могиле Гогоришвили ранее без постамента было установлено самоходное орудие, достаточно редкий образец военной техники – СУ-85.

Еще одним мемориальным объектом современной Грузии является Петропавловское кладбище, расположенное в г. Тбилиси. В настоящее время законсервировано. Известно, что с 1 января 2018 г. Петропавловское кладбище приобрело статус мемориального. Некоторые могилы утеряны наряду со списком фамилий захороненных (1451 боец). Занимает территорию в 7,4 тысячи квадратных метров. На этом кладбище хоронили умерших в 29 тбилисских госпиталях. На территории находится обелиск.

Комплекс «Отец солдата», с. Гурджаани, регион Кахети. Данный объект был открыт 9 мая 1978 г. и является частью большого мемориального комплекса погибшим воинам, находящегося на холме над городом. Центральной точкой комплекса является пятнадцатиметровый памятник Г. Махарашвили. В известном фильме о Великой Отечественной войне – «Отец солдата» (1964 г.), снятого режиссером Р. Чхеидзе, главного героя сыграл С. Закариадзе. Это единственный памятник в Грузии, поставленный киногероем фильма. Местный крестьянин, прошедший войну и потерявший на ней сына, запечатлен в форме медной статуи с плащом и шлемом в руках, что олицетворяет скорбь всех родителей, потерявших детей на войне. Фигура отца солдата венчает четыре бастиона, сложенные из крупных камней и обозначающих четыре года войны. От каждого из них можно подняться по лестнице на верхний ярус, где расположены стены Вечности и Памяти, на которых выбиты имена всех погибших в войне кахетинцев, большая часть из них по фамилии Махарашвили. На мемориальном объекте горит вечный огонь. Скульптор: М. Бердзенишвили.

Еще один мемориал «Обитель героев» находится в с. Патардзеули в Сагареджойском муниципалитете, в Кахети. Он был построен односельчанами погибших на войне по проекту архитектора С.И. Ревшвили в 1975 г. Согласно кандидату искусствоведению Н.Л. Беручашвили, «в конце 1960-х и в начале 1970-х годов в Грузии появилось много сельских мемориалов. Некоторые из них отличаются оригинальностью художественного решения. Одним из подобных сооружений является камерный по характеру небольшой мемориал «Обитель героев» (арх. С. Рехвиявили, ск. Б. Чиквинидзе; ск. Патардзеули, 1975г.). Большой интерес в этой композиции представляет звонница, представленная в виде кряжестых стволов деревьев с подвешенными на них колоколами» [7].

Одной из особенностей мемориального пространства современной Грузии является сохранение различных обелисков и мемориалов в высокогорной Аджарии. Так, местные жители поддерживают памятник героям Великой Отечественной войны с. Махунцети Кедского района, а в окрестностях с. Цхмориси (во многих ближайших деревнях) сохранились памятники, в том числе на дорогах. Они встречаются на высоте около 550 метров над уровнем моря.

Изучение различных объектов мемориального поля Грузии сопряжено с разработкой и анализом ландшафта памяти в российском академическом дискурсе.

Исследование выполнено в рамках реализации проекта РФФИ №21-09-43112 в 2022 г.

Список источников и литературы:

1. Bridges B., Osterhoudt S. Landscapes and Memory // Oxford Research Encyclopedia of Anthropology, 2021. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190854584.013.304>
2. Connolly W. E. The terms of political discourse. – Princeton: Princeton University Press, 1993. 272 p.
3. Osterhoudt S. Written with seed: the political ecology of memory in Madagascar // Journal of Political Ecology. 2016. Т. 23. №. 1. С. 263-278.
4. Sartania K., Bidzhoyan T. Memory Politics: The Post-Soviet Memory Landscape in Tbilisi // Journal of Conflict Transformation. Caucasus Edition. URL:
5. <https://caucasusedition.net/memory-politics-the-post-soviet-memory-landscape-in-tbilisi/> (дата обращения: 23.03.2022).
6. Schmidt V. A. Discursive institutionalism: The explanatory power of ideas and discourse // Annu. Rev. Polit. Sci. 2008. Т. 11. С. 303-326.
7. Wertsch J. V., Batiashvili N. Mnemonic communities and conflict: Georgia's national narrative template / Trust and conflict: Representation, culture and dialogue. 2011. С. 37-48.
8. Беручашвили Н.Л. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения «Мемориалы Грузии 1960х-1980х годов». Москва, 1991. URL: <https://cheloveknauka.com/memorialy-gruzii-1960h-1980h-godov> (дата обращения: 23.03.2022)
9. Рцхиладзе Г. В. Память о Великой Отечественной войне в современной Грузии // Постсоветские исследования. 2020. Т. 3. №. 5. С. 409-414.

Goryushina Evgeniya M.
PhD in Political Science,
Southern Scientific Center of Russian Academy of Sciences,
Rostov-on-Don, Russia

**MEMORIAL LANDSCAPE OF MODERN GEORGIA:
FEATURES OF THE MEMORY GEOGRAPHY, 1939-1945.**

Abstract

In the anthropological dimension, landscapes are territories of connectivity. Their types and features are described in the work of American anthropologists B. Bridges and S. Oosterhout. The memory landscape includes various tools for learning and remembering, weaving the personal into the process of memory reproduction, taking into account the broader political and economic contexts of history. The combination of memory, cultural characteristics of urbanism and the consequences of war provides a theoretical and methodological construct for studying the landscape of historical memory of the Second World War/Great Patriotic War, a polemical segment of research in contemporary Georgia.

Despite the fact that the memory of the Great Patriotic War is almost completely leveled in the official Georgia discourse, though commemorative acts are still recorded in the unofficial discourse. Appeal to various kinds of research and materials on the events of 1939–1945 reflection in the memorial space of post-Soviet Georgia shows that the existing information is not systematic. In most cases, there is no detailed list of the main memorial sites, and the geography of research is significantly reduced and is limited mainly to the Georgian capital – Tbilisi.

One of the features of the memorial space of modern Georgia is the preservation of various obelisks and memorials in the highlands of Adjara. Thus, local residents maintain in proper form a monument to the heroes of the Great Patriotic War in the village of Zeda-Makhuntseti, Keda region, and in the vicinity of the village of Tskhmorisi of the same region (as in many nearby villages), monuments to fallen fellow villagers during the war years have been preserved, including along various roads at an altitude of about 550 m above sea level.

The publication was prepared with the support of the RFBR grant No. 21-09-43112 in 2022.

Keywords: Anthropological, memorial, Georgia.

ელენე გოგიაშვილი
ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

ალექსანდრე მაკედონელი ოსურ ფოლკლორში

ალექსანდრე მაკედონელზე შექმნილი ლიტერატურული ტრადიციის ფუძემდებლად მიჩნეულია კალისტენე, რომელმაც ალექსანდრეს ბიოგრაფიაში შეიტანა მისი ლეგენდური თავგადასავლები. მომდევნო საუკუნეებში ფანტასტიკური თხრობა გაგრძელდა ალექსანდრეს ზღაპრული ისტორიით – ფსევდოკალისტენეს „ალექსანდრეს რომანიო“. სწორედ ეს თხზულება იქცა ხალხური გადმოცემების წყაროდ შუა საუკუნეებში. ალექსანდრე მაკედონელის როგორც ისტორიულ, ასევე ლეგენდულ თავგადასავალს კარგად იცნობდა ქართული საისტორიო მწერლობა. მისი ფრაგმენტების კვალი ჩანს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მათიანეში, „მეფეთა ცხოვრებაში“, ჯუანშერის „ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში“, დავით აღმაშენებლის და თამარის ისტორიკოსებთან, ჟამთააღმწე-

რელთან (გოგოლაძე 2008). მაგრამ „ალექსანდრიანის“ ძველ ქართულ ორიგინალურ თარგმანს ჩვენამდე არ მოუღწევია. არსებობს მხოლოდ ქართლის მეფე არჩილის თარგმანი XVII-XVIII სს. (ალექსანდრიანი 1980: 8).

გადმოცემები ალექსანდრე მაკედონელის ზღაპრულ თავგადასავლებზე უამრავ ქვეყანაში არის გავრცელებული, მათ შორის იმ ქვეყნების ზეპირსიტყვიერებაშიც კი, სადაც ალექსანდრეს არასოდეს ულაშქრია (Gero 1993). ხალხურ თქმულებათა სერიები არსებობს ფრანგულ, იტალიურ, ესპანურ, ბერძნულ, რუმინულ, სერბულ, ჩეხურ და სხვა ზეპირ თხრობით რეპერტუარში. ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ ხალხური გადმოცემები შემოინახა ქართულმა და ოსურმა ფოლკლორმაც.

ალექსანდრეს ცხოვრების ლიტერატურული და ხალხური გადამუშავებები უამრავ ფანტასტიკურ მოტივს შეიცავს, განსაკუთრებით ზესკნელსა და ქვესკნელში მოგზაურობებს უკვდავების საძებნელად. ხშირად ხალხურ გადმოცემებს უფრო მეტი აქვთ საერთო ფოლკლორულ სიუჟეტებთან, ვიდრე ლიტერატურულ წყაროებთან (Костюхин 1972: 42).

ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში ალექსანდრე მაკედონელი ნოველისტურ ზღაპრებში ჩნდება (ღლონტი 1937, 203-204). ალექსანდრე მხატვრული სახეა პატივმოყვარე და ძლევამოსილი მეფისა. განსხვავებულად წარმოგვიდგენს ალექსანდრეს ოსური გადმოცემა, რომელიც ჯადოსნური ზღაპრის სტრუქტურითა და პოეტიკით მოგვითხრობს ლეგენდარული მეფის შესახებ.

ზღაპრისთვის კარგად ცნობილი რამის გახედვის მოტივი ოსურ ზღაპარში შერწყმულია ალექსანდრესა და ბუცეფალის ლეგენდასთან და ამავე დროს არც ჯადოსნურობას კარგავს. აქ და შემდგომ ტექსტი მოყვანილია მერი ცხოვრებოვას მიერ თარგმნილი „ალექსან მაჭიდონიდან“ (ოსური ზღაპრები 1973, 108-113):

ადრე, შორეულ წარსულში ცხოვრობდა საწყალი ბიჭი – ხელმწიფე, სახელად ალექსან მაჭიდონს ეძახდნენ. მას ერთი გიჟი კვიცი ჰყავდა.

კვიცი ძვალმსხვილი და ლამაზი იყო. იზრდებოდა ლაღად და ისეთი ვეება და ღონიერი დადგა, ვერც ერთი ცხენი ახლოს ვერ ეკარებოდა, რომელსაც კი თავისი ძლიერი მკერდით დაეტაკებოდა, ფეხზე ვეღარა დგებოდა. ვერც საუკეთესო მხედრები ეკარებოდნენ ამ კვიცს, ზოგს მკლავი წასჭამა, ზოგს ყური ააგლიჯა, ახლოს არავის იკარებდა და ზედ შეჯდომა ვერავის მოეხერხებინა. ხელმწიფემ სულ საუკეთესო ცხენოსნები დაიბარა, მაგრამ ვერავინ მოახერხა, რომ კვიცისათვის ლაგამი ამოედო. ძალიან გაბრაზდა ხელმწიფე და გაიმეტა თავი. სირცხვილში ყოფნას არჩია, თვითონ გაეხედნა თავისი ცხენი. აბრეშუმის თოკი შემოიხვია წელზე და ნელ-ნელა, ფერებ-ფერებით მიუახლოვდა ცხენს. მერე ერთი ისკუპა და ელვის უსწრაფესად კისერზე ჩამოეკიდა ცხენს.

დაიფრუტუნა ცხენმა და ყალყზე შედგა. ხელმწიფემ მაინც არ შეუშვა ხელი, კიდე უფრო მაგრად შემოაჭდო კისერზე მკლავები. მეორედ უფრო მაღლა შეხტა ცხენი და დაიქნია ხელმწიფე, მაგრამ ვერაფერი დააკლო. მესამედაც სცადა კისერზე ჩამოკიდებული კაცის მოშორება, მაგრამ ვერაფერს გახდა. არ გაუშვა ხელი ხელმწიფემ.

მაშინ ცხენი ადამიანის ენით დაელაპარაკა: – ვარგებულხარ მხედრად და მეც გამოგადგები მერნად. ახლა კი სამი დღით გამიშვი იალაღზე თავისუფლად. მერე როცა ჩემი თავი დაგჭირდეს, კვესი ჩამოჰკარი და აბედს მოუკიდე. სადაც არ უნდა ვიყო, აბედის სუნი მეცემა და შენთან გავჩნდები.

ფსევდოკალისტენეს „ალექსანდრიანის“ პერსონაჟი ალექსანდრე შუა საუკუნეების სარაინდო რომანების რაინდთა მსგავსად იბრძვის შორეულ ქვეყნებში. ხალხურ გადმოცემებში დრო და სივრცე შემოსაზღვრული არ არის. ლიტერატურული და ფოლკლორული მოტივებიც ერთმანეთში ჰარმონიულად გადადიან. ლიტერატურული ნაწარმოების მიხედვით, ალექსანდრე სხვის მიწებს კი არ იპყრობს, არამედ მათ პატრონობს და თავის ვასალებად აქცევს. ოსურ გადმოცემაშიც ალექსან მაჭიდონი არ სჯის დამარცხებულ აღმოსავლეთის მეფეს:

გადარჩა ალექსანი, ქუდი მოიხადა და თქვა: – დღეს ჩემი ბედნიერების დღე ყოფილა! სიკვდილს გადავურჩი. არავის არ მოვკლავ და არავის არ დავსჯი. აღმოსავლეთის ხელმწიფეს წინ ისრის ნამტვრევები დაუყარა და უთხრა:

– მიპატიებია ეგ შეცდომა და არ მოგკლავ. დიდი სახელმწიფო გაბარია და შენს ხელქვეითთაგან ხალხს უსაქმურობას ნუ კი აჩვენ. ომის საქმეს შეეშვი, მიწის დამუშავებაზე დასაქმე ხალხი, ჭირნახული მოიყვანე, საქონელი მოამრავლე, შენ თვითონ გადამიხდი იმდენ ხარკს, რაც მე შემომითვალე – ათ საპალნე ოქროს ფულს ან არა და შენი შემოსავლის მეათედს. თუ სახელმწიფოში მშვიდობა არ გექნება და სამჯერ გიჩივლებენ ჩემთან, იცოდე, თვალეებს დაგთხრი, ბნელ ორმოში ჩაგაგდებ და სიკვდილამდე იქ გამოყოფებ!

ალექსანის განაჩენი ჯარს ძლიერ მოეწონა და სიხარულის ჟრიაბული ატეხეს. მოწინააღმდეგე ხელმწიფის ჯარიც ალექსანისაკენ გამოიქცა და თავი შეავედრა.

ის დღე მაჭიდონისათვის მეორედ დაბადების დღე იყო – მთელ დედამიწას მოედო მისი სახელი. მისი გონიერების, გულკეთილობის, ვაჟკაცობის ამბავი მთელმა ქვეყანამ შეიტყო.

ლიტერატურულ თხზულებებში ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ ფილოსოფიური და ეთიკური საკითხები უფრო მეტად იწვევს წინა პლანზე, ვიდრე ისტორიული ფაქტების ასახვა. ალექსანდრე ხდება დადებითი ან უარყოფითი მაგალითი. ის ერთი მხრივ, დიდი სარდალია, მეორე მხრივ, ტირანი, რომელსაც წარმატებამ თავბრუ დაახვია და თავისმა სურვილებმა დაღუპვამდე მიიყვანა. ოსურ ზღაპარში ეს მომენტიც თვალსაჩინოა. ალექსანდრეს არ აკმაყოფილებს თავისი სამფლობელო, ის ეძებს ახალ გზებს, უნდა ყველა დაკეტილი კარის გაღება, ყველა დაფარული საიდუმლოს ახსნა.

კაცის თვალის ვერაფრით გაძლება და მაჭიდონსაც აღარ აკმაყოფილებდა, რაც მოიპოვა: ერთ ადგილზე აღარ დადგა და სულ მეტ და მეტ ქვეყნებს იმორჩილებდა. სულ მოკლე ხანში ლამის ყველა სახელმწიფო დაიპყრო და მიიჩიმა. მერე როგორც იყო, იფიქრა სახლში მობრუნება.

ბევრი იარა თუ ცოტა, თვითონ იცოდეს და ერთ მზიან დღეს მწვანე ველზე მორაკრაკე მდინარის პირას ბანაკი დასცა და ჯარი დასასვენებლად შეაჩერა. ალექსანს წყალი მოსწყურდა და იმ მდინარის წყალი მოართვეს. დალია და ისე ეამა, თითქოს იმ წყალზე გემრიელი მის დღეში არ დაელიოს. უცბად გადაწყვიტა, იმ მდინარის სათავე ეპოვნა და გაესინჯა. ორი ჯარისკაცი გაიყოლა და წყალ-წყალ ზევით შეუყვა. იქ დარჩენილ ჯარს კი უბრძანა:

– სანამ მოვბრუნდებოდე, შეისვენეთ, ნადავლსაც გაუფრთხილდით და საკუთარ თავებსაც!

მიდიან წყალ-წყალ, მიდიან და აღარ უჩანს დასაწყისი მდინარეს. როგორც იყო დღის ბოლოს მიაღწიეს ერთ უშველებელ მაღალ სასახლეს. სასახლეს ირგვლივ ხმლის პირები ჰქონდა დატანებული ისე, რომ ვერაფრით ვერ გადავიდოდა სულიერი. სასახლეს მაღალი ორმაგი რკინის კარები ჰქონდა დატანებული; რკინის კლიტით დაკეტილ კარებში ყარაულად მარტო ერთი კაცი იდგა და იმასაც იარაღიAდა მარტო ერთი შუბი ეკავა.

ალექსანმა შესძახა:

– კარები გაგვიღე!

– არც კარის გაღება შეიძლება და არც შიგ შესვლა! – უპასუხა მან.

ალექსანი გაბრაზდა და დაუყვირა:

– იცი, ვინა ვარ მე? ჩქარა გახსენ კარები, მე ალექსან მაჭიდონი ვარ!

მეკარემ ცეცხლივით თვალეები მიანათა და უთხრა:

– ვინც გინდა იყავი, სადაც დგებარ, მაგას აქეთ ერთი ნაბიჯის გადმოდგმაც არ შეიძლება და საიდანაც მოსულხარ, იქით გაბრუნდი!

მეკარის თვალებმა ისე მონუსხეს ალექსანი, რომ კინაღამ ცხენიდან ჩამოვარდა: გული შეუქანდა, ტანში სულ ჟრუანტელმა დაუარა. კარგა ხანს ენაც ველარ დაძრა. ცხენიც აკანკალდა და ყურები დაუშვა.

მერე გონს რომ მოეგო, მიხვდა, ეს უბრალო კაცი, უბრალო მეკარე რომ არ იყო. ცხენი შემოატრიალა და ესლა ჰკითხა:

– ის მაინც მასწავლე, რა გააძღობს კაცის თვალს_

მეკარემ ადამიანის თვალის ბუდის ძვალი გადმოუგდო და უთხრა:

– წაილე ეს და სასწორზე დადე, მაგისი წონა გააძღობს მხოლოდ კაცის თვალს.

ალექსანმა ჯიბეში ჩაიდო ძვალი და წამოვიდა. როცა თავის ბანაკს მიაღწია, სასწორი მოითხოვა და ცალ მხარეს ეს ძვალი დასდო, მეორე მხარეს თავისი მშვილდი. უყურებს და ძვრაც ვერ უყო მშვილდმა იმ პატარა ძვალს. გაუკვირდა გუნებაში და მეორე მშვილდიც დააწონა. მერე მესამეც, მერე სხვა მშვილდებიც დააწყო ზედ, მაგრამ ოდნავ ვერ დასძლიეს ძვალი. მაყურებლები გაოცებას იყვნიენ.

მოაწყდა და მოაწყდა ხალხი ამ საკვირველ სანახაობას. ზოგმა რა თქვა, ზოგმა რა, მაგრამ სინამდვილეში ვერაფერი გაეგოთ, რაში იყო საქმე.

ბოლოს მაჭიდონმა თავისი ხმალიც დააწონა, მაგრამ ვერც ამან გადმოსძლია ის ერთი ბეწო თვალის ბუდე.

ამ დროს გზაზე ერთი ჩამოგლეჯილ-ჩამოფლეთილი ფეხშიშველა მოხუცი კაცი მიდიოდა. ალექსანმა დაინახა და დაუძახა. აჩვენა სასწორზე დალაგებული ძვლის ნაჭერი და ამდენი საომარი იარაღი და კითხვით შეხედა სახეში.

მოხუცი დააკვირდა ძვალს, მიხვდა, კაცის თვალის ბუდე რომ იყო და სასწორიდან საომარი იარაღი ააკრეფინა. მერე აიღო თვალის ბუდე, მიწით გამოტენა, ეს მიწა სასწორის ცალ მხარეს დაცალა და ცარიელი ძვალი მეორე მხარეს დაუდო.

და ჰოი, საკვირველებაჲ!

სასწორი შექანდა, მალღა აისროლა ძვალი, მიწა კი ძირს თავის ადგილზე დაიპნა!

კაცის თვალს მიწის მეტი არაფერი გააძღობს! თვალი რაც მეტს ხედავს, მეტი უნდა. როცა მოკვდება და მიწას დააყრიან, მხოლოდ მაშინ ძლება, აღარაფერი უნდა.

ეს სასწორი წამლად ექცა მაჭიდონს, ამის შემდეგ სიკვდილამდე მშვიდად და უშფოთველად იცხოვრა.

ისტორიული ქრონიკა ხშირად იყენებს ზღაპრულ-ფანტასტიკურ მოტივებს თხრობის-თვის, ხალხური გადმოცემა კი ისტორიულ პირს ლეგენდისა და ზღაპრის პერსონაჟად აქცევს. ალექსანდრე მაკედონელი კავკასიურ ფოლკლორში შემოვიდა არა ისტორიული მესხიერების შედეგად, არამედ ლიტერატურული და ზეპირსიტყვიერი გზით. ქართულ ფოლკლორში სწორედ ის საზღაპრო სიუჟეტები გავრცელდა ალექსანდრე მაკედონელზე, რაც საერთოდ დამახასიათებელია აღმოსავლური და ევროპული ზეპირი თხრობითი გადმოცემებისთვის. მათი წყარო „ალექსანდრეს რომანია“.

ოსური გადმოცემა მთლიანად აგებულია ჯადოსნური ზღაპრის პრინციპებზე, რომელშიც გამოკვეთილია შუა საუკუნეების სარაინდო იდეალები და ამჟღავნებს პირდაპირ კავშირს ლიტერატურულ ტრადიციაში დამკვიდრებულ ალექსანდრეს სახესთან. ქართული და ოსური ხალხური გადმოცემები ალექსანდრე მაკედონელზე უნდა წარმოადგენდნენ ფსევდოკალისტენეს „ალექსანდრეს რომანის“ ფოლკლორულ გადამუშავებებს და მისი ქართული თარგმანის მეშვეობით უნდა გავრცელებულიყო როგორც ქართულ, ისე ოსურ ზეპირსიტყვიერებაში.

ლიტერატურა:

1. ალექსანდრიანი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთო რევაზ მირიანაშვილმა. თბილისი: „მეცნიერება“, 1980.
2. გოგოლაძე, ანდრო. ფსევდოკალისტენეს „ალექსანდრიანის“ მემკვიდრეობა ძველ ქართულ მწერლობაში („ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა“). თბილისი: „მერიდიანი“, 2008.
3. ოსური ზღაპრები. თარგმნა მერი ცხოვრებოვამ. ცხინვალი: გამომცემლობა „ირისტონი“, 1974. გვ. 108-113.
4. ღლონტი, ალექსანდრე. გურული ფოლკლორი I. თბილისი: „სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1937.
5. Gero, Stephen. 'The Legend of Alexander the Great in the Christian Orient'. *Bulletin of the John Rylands Library*, 75, no. 1 (1993), 3–9.
6. Костюхин, Евгений А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва: «Наука», 1972.

Elene Gogiasvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Tbilisi, Georgia

ALEXANDER OF MACEDON IN OSSETIAN FOLKLORE

Abstract

In the folklore of many peoples is reflected the fabulous adventures of Alexander the Great, even in those countries where he never reached during his campaigns. Folk narrative tradition about Alexander of Macedon exists in oral narrative repertoires of French, Italian, Spanish, Czech, Greek, Romanian, Serbian and East-European folklore in general. The source of folk legends is the third-century “Alexander Romance” of Pseudo-Callisthenes, spread in Europe via translations. The “Alexander Romance” appeared in Georgian historical chronicles too. For Medieval Georgian historians, Alexander the Great is an example of ideal hero and king. The folktales and legends on Alexander the Great are popular in Georgian and Ossetian oral narratives.

The paper deals with an Ossetian folk legend on Alexander of Macedon. The text is structured as magic tale and shows connections to the literary figure of Alexander. After comparative research of Georgian and Ossetian texts, the paper gives a suggestion that they present folkloric interpretations of the Georgian translation of “Alexander Romance”.

Keywords: Folklore, Pseudo-Callisthenes, Ossetian, Georgian.

ქეთევან გოდერძიშვილი
ენათმეცნიერი-ონომასტიკოსი
ფაზისის აკადემიის წევრი
თბილისი, საქართველო

დადაბიტი შტრიხები ქართული და ოსი ეროვნების ხალხთა ურთიერთობებიდან

ცხინვალის რეგიონის მოკლე ისტორიული ექსკურსი. 80-იან წლებში ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან ცხინვალის რ-ნში არაერთგზისი მივლინების შედეგად 2015 წელს გამოვეცი ცხინვალის რეგიონის ტოპონიმთა

ლექსიკონი (რედაქტ. – პაატა ცხადაია, მთავარი რედაქტ. ნაირა ბეჰიევი). თსუ ტოპონიმიკის ცენტრის მიზანი იყო სრულიად საქართველოს ტოპონიმთა აღწერა. არ უნდა დაკარგულიყო ქართული მიწის ქართული სახელები, ცხინვალის რეგიონში კი, ცხადაია, არც ოსური ტოპონიმები უნდა დაკარგულიყო, რადგან ესაა ჩვენი, ქართველი ერის, ისტორიის ნაწილი.

ცნობილია, რომ ამ ორ ერს შორის ზოგჯერ იყო უთანხმოება. მაგ., გორში შემოჭრა. გიორგი ბრწყინვალემ აღადგინა ისტორიული სამართლიანობა. რაც, მთავარია, იყო კეთილგანწყობაც, რასაც საკმაოდ ღრმა ფესვები აქვს. ეს ფესვები მუდამ ამბობდნენ თავის სიტყვას და მჯერა, რომ მომავალშიც ასე იქნება. ქართველ და ოს ხალხთა კეთილ ურთიერთობებს ჩვენი მეფეების – გიორგი I-ის, ბაგრატ IV-ის, გიორგი III-ის, თამარ მეფის, დავით ულუს ოჯახური მდგომარეობაც ადასტურებს. საქართველოს დედოფლებად არიან ხელდასხმულნი ოვსთა მეფეთა ასულნი: ბორენა (ბაგრატ IV-ის მეუღლე), ბურდუხანი (გიორგი III-ის მეუღლე), ალთუნი (დავით VII ულუს მისგან შეეძინა გიორგი. გიორგი I-ს ოვსთა მეფის ასულისგან, ალდესგან, ჰყავდა დემეტრე (ბაგრატ IV-ის ნახევარძმა), რომლის ხაზით ბაგრატიონების შთამომავალია დავით სოსლანი. ამ ორ ერს შორის სასიკეთო ურთიერთობის დასაბამი უფრო შორეული წარსულიდან, ძვ. წ. III ს-ის დასაწყისიდან, მოდის: გაერთიანებული საქართველოს პირველმა მეფემ, ფარნავაზმა, თავისი ერთი და ქუჩის, მეორე და კი ოვსთა მეფეს მიათხოვა...

ეს ურთიერთობები აისახებოდა ქართველთა ბრძოლებში დიდი იმპერიების წინააღმდეგ. ჯერ კიდევ პირველი გაერთიანებული საქართველოს შექმნისას ფარ-ნავაზისა და ქუჩის ქართულ ლაშქარს მხარში უდგნენ ოსები და ლეკები დაქირავე – ბული ჯარის სახით. დიდგორის ომში (რომელსაც ეწოდა „ძლევაი საკვირველი“, რომელმაც საქართველოს ჰეგემონობა დაუმკვიდრა, და არაოდენ კავკასიაში), როქის სპას 500 ოსი შეადგენდა. ცნობილია, რომ ყივჩაღთა გადმოსაყვანად თავად დავითი გაემგზავრა ოსეთს, ჩრდ. კავკასიაში, რამაც განაპირობა ამ მომთაბარე ხალხის მშვიდობიანი გამოვლა ოსეთის ტერიტ-ზე. „საქართველოს ძლიერი მეფის სტუმრობა ოსთათვის დიდი მოვლენა იყო“, – წერს აკად. როინ მეტრეველი და იმოწმებს „ქართლის ცხოვრებიდან“ შემდეგ ფაქტს: მუვიდა თუ არა დავით აღმაშენებელი ოსეთ-ში, „მიეგებნეს მეფენი ოვსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი და, ვითარცა მონანი, დადგეს წინაშე მისსა“. ვფიქრობ, მემატინანის ამ ფრაზაში „ვითარცა მონანი“ – უდავოდ იგულისხმება მორჩილებაც და, რაც მთავარია, პატივისცემაც მსოფლიო ისტორიაში ჩართული ქართველი მეფის მიმართ. დავითი თავად იყო მონა ღვთისა, რომლის ფარ-ხმალი იცავდა არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ მთელ კავკასიას. სწორედ დავითის ღვაწლით იქცა საქართველო ერთიანი კავკასიის გამაერთიანებლად და უდიდესი ავტორიტეტი მოიპოვა მთელ აღმოსავლეთში.

გაცილებით ადრე, II საუკუნეში, იბერიის მეფემ, ფარსმან ქველმა, გაუგონარი გაბედულობა გამოავლინა და დაუპირისპირდა რომის იმპერიას, იმპერიას, რომელიც აზანზარებდა მთელ ევროპას (და არამარტო ევროპას). სწორედ ქართველი მეფის დაშვებით შეესივნენ ალან-ოსები რომის იმპერიის სამხრეთ პროვინციებს. როგორც ჩანს, იბერიის მეფეთა რეიტინგს ჯერ კიდევ ძვ. წ-ის პერიოდიდან ზრდიდა ის ფაქტი, რომ ისინი ფლობდნენ ჩრდ. კავკასიის ვიწრო გადმოსასვლელებს. ამასთან დაკავშირებით განსაკუთრებით გამოსაკვეთია ვახტანგ გორგასლის ღვაწლი. იბერიის მეფეებს რომ თვლიდნენ იმპერიები ჩრდ.კავკასიელთაგან თავდაუსხმელობის ერთადერთ გარანტად, კარგად ჩანს ჯერ კიდევ ძვ. წ-ის I ს-ში იბერიის მეფე არტაგთან დადებული გნეუს პომპეუსის „მეგობრობისა და მოკავშირეობის“ ზავის პირობიდან.

ჩრდ.კავკასიის ქვეყნებიდან ოსეთი ხშირად ოყო საქ-ს ყმადნაფიცი ქვეყანა, რაც მეგობრულ დამოკიდებულებასაც მოიაზრებდა. ისტორიულად ცნობილია ისიც, რომ აღმ-დან შემოჭრილი მტრის (მაგ., მონღოლების) წაქეზებითაც ირღვეოდა საზღვარი ჩრდ. კავკასიელთა მიერ, რასაც შედეგად მოჰყვებოდა ბრძოლები ქართული მიწის დასაცავად. მეორე მხრივ, საქართველოში, კერძოდ, შიდაქართლის მთიანეთში, ჩასახლებული ოსები,

როლანდ თოფჩიშვილის თქმით, თავად უწევდნენ წინააღმდეგობას რუსეთის იმპერიის ანექსიას საქ-ში. ავტორი ასახელებს 1802 წ. და იმ დოკუმენტს, რომელშიც ოსები მოხსენიებული ჰყავთ როგორც „Грузинские осетины“ („Осетины в Грузии“, 2015, 352-3).

სამი საუკუნის წინ ოსთა მასობრივი გადმოსახლების დასაწყისი თვით ქართველთა კეთილმა ნებამ განაპირობა, რამეთუ ოსების გადმოსახლებას არ ჰქონდა საბრძოლო ხასიათი. პირიქით, როგორც პროფ. კობა ხარაძე აღნიშნავს, ისინი შემოდის თავისუფალი გლეხების სტატუსით. ამას ქართველები თანაგრძნობით ეკიდებოდნენ, რისი შედეგიც იყო ორ ერს შორის კეთილი განწყობა: ქართულ მიწაზე თანაცხოვრების შედეგად იქმნებოდა ქართულ ენაზე მოლაპარაკე ქართულ-ოსური ოჯახებიც, რითაც განსაკუთრებით გამოირჩეოდა XX საუკუნე და რაც თვალში საცემად გვხვდებოდა ცხინვალის რეგიონში. საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის სოფ. თამარაშენის ერთი უბნის ტოპონიმი. უბანს ორი სახელი აქვს: „ნათლულების უბანი“ და „ოსების უბანი“. ამ ტოპონიმით აშკარად იკვეთება კეთილმეგობრული დამოკიდებულება ოსებსა და ქართველებს შორის, ნათელმრონობითაც რომ იყვნენ ერთმანეთთან და დაკავშირებული. ამ მოკლე ისტორიული ექსკურსის გათვალისწინებით, შეუძლებელია ყოველივე ეს (მეგობრულ-ნათესაური კავშირები) აღიგავოს პირისაგან მიწისა. ამის მოწოდებაა 1990 წ. ცნობილი ოსი მწერლის, ქალბ. მერი ცხოვრებოვას, წერილი „ვიყოთ იმედად ერთმანეთისა“ (გაზ. „კომუნისტი“), სადაც შემდეგი სიტყვებით მიმართავს თავის აღმზრდელს, პროფ. ალ. ღლონტს: „ჩემო ძვირფასო მასწავლებლო.“ უნდა ითქვას, რომ ოსი მოწაფისა და ქართველი აღმზრდელის ეს გულითადი ურთიერთობა არ არის მხოლოდ ერთი კერძი და მისაბაძი მაგალითი. ქალბ. მერი ცხოვრებოვას მადლიერება ერთი ძლიერი ხმაა, მოწოდებაა, ქართველ და ოსთა შორის ღირსეული ურთიერთობებისკენ.

ამგვარი შეგონების მაგალითად უნდა იქცეს ქალბ. ნაირა ბეპიევის საჯარო ლექცია, სადაც იგი იმონებს ზაქარია ჭიჭინაძის მიმოხილვას, რომლის მიხედვითაც ვლინდება – საუკუნეების განმავლობაში როგორ ზრუნავდნენ ქართველი მეფეები ოსთა ბავშვებისა და, საერთოდ, ოსების განათლებისათვის: „ქართველებმა ოსებს მრავლად გაუხსნეს სხვადასხვა სასულიერო სასწავლებელი და ოსთა შვილები სწავლობდნენ იქ ქართულ ენას, ოსურ ენას, ბერძნულს, რომაულს და განისწავლებოდნენ სხვადასხვა საგნებში. ბაგრატ IV-მ ოსთა შვილები შეკრიბა და სხვადასხვა სახის სკოლებში გაანაწილა. ერთ-ერთი, შიომღვიმის სასულიერო სასწავლებელი, იყო ოსთა სასწავლებელი, სადაც სწავლობდნენ ოსურ ენას. დავით აღმაშენებელმა და გიორგი ჭყონდიდელმა ოსი ბავშვები მთელ ბიზანტიას გააცნო. მათ, 40 ქართველთა შორის, იქ სასწავლებლად რომ გაიგზავნა, ოსებიც ჩართეს. გიორგი IV-მ ოსთა შვილები გაგზავნა ათონის მთაზე, ილია და ალ. ხანანაშვილი გზას ულოცავენ ოსებს განათლების გზაზე, ივ.ჯავახიშვილმა თსუ გახსნის პირველსავე სხდომაზე დააყენა საკითხი ოსთა სწავლაგანათლების შესახებ... სექტემბერშივე დაიწყო თსუ-ში ოსური ენის სწავლება. და ამ საქმეს სათავეში აკად. გიორგი ახვლედიანი ჩაუდგა. მიხეილ ყიფიანი კი გახლდათ ოსთა შორის წერაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ერთ-ერთი წარმომადგენელი ვლადიკავკაზში“.

აქ დამოწმებული ჭიჭინაძისეული ციტატით წარმოჩენილია საქართველოს ისტორია და ქართველი კაცის ღირსეული ტოლერანტული ბუნების მეტად ხელშესახები ფაქტები, რისი გაქლერებაც აუცილებელია ოკუპირებული შიდა ქართლის ტერიტორიაზე, იმედი მაქვს: ეს ისტორიული ფაქტი გაივლის მავთულხლართებს და მიაღწევს ჩვენს ოს მეზობლებამდე, რათა კეთილ „მასპინძელ ექმნენ“ ამ სიტყვებს.

ალექსანდრე ღლონტისა და ოსი ხალხის მეგობრობა როგორც ქართველთა და ოსთა მეგობრობის ერთ მნიშვნელოვანი სიმბოლური ფაქტორი.

ამ ცნობილ ურთიერთობას არაერთი ავტორი შეხებია, მათ შორის, მერი ცხოვრებოვა, ნათელა ვასაძე, ელენე ბაშარული, ვასილ საბანისძე და ნანა განდიელი. წარმოვადგენ მათს წერილებს, რა თქმა უნდა, შემოკლებით.

ПРЕДАННЫЙ ДРУГ ОСЕТИНСКОГО НАРОДА – ასე ასათურებს ქალბატონი მერი ცხოვრებოვა იმ წერილს, რომელსაც უძღვნის ალ. ღლონტს დაბადების 75 წელთან დაკავშირებით (გაზ. «Советская Осетия», 1987). ქალბ. მერი გვაცნობს, როგორ ევლებოდა თავს ქართველი მეცნიერი ოსურ კულტურას და თავადაც ამ წერილში როგორი სიყვარულით საუბრობს თავის ქართველ მასწავლებელზე:

„Говорят, брат братом силен. О братских взаимоотношениях осетинского и грузинского народов с древнейших времен знают все. Мне хочется сказать несколько теплых слов в связи с 75-летием со дня рождения Александра Андреевича Глonti, профессора, заслуженного деятеля наук, видного филолога, сеятеля любви и дружбы между нашими народами. У профессора Глonti много заслуг перед филологией. В 23 года он поступает учиться в аспирантуру Ленинградского института языкознания Академии наук СССР.

Много лет он работал в Горийском пединституте, а в течение 15 лет заведовал кафедрой грузинского языка и литературы ЮОГПИ. Надо особо отметить, что Глonti был из пионеров распространения осетинского народного творчества на грузинском языке. В 1956 году он однажды сказал мне, студентке: «Цховребова, ты хорошо владеешь грузинским языком, давай возьмемся за перевод осетинских сказок на грузинский язык». Так я принялась за перевод осетинских сказок и легенд, собранных Дударом Бегизовым. Глonti отредактировал ее. Написал к ней предисловие и в 1957 году в печати впервые появились осетинские народные сказки на грузинском языке. Грузинский читатель с восхищением принял эту книгу. Издательство «Ирыстон» выпустила ее большим тиражом, но сегодня ее уже не найдешь.

Работая в Цхинвали, Глonti внимательно следил за развитием осетинской литературы и культуры... Глonti очень хотелось видеть напечатанными на грузинском языке произведения классиков осетинской литературы Арсена Коцоева, Созырыко Кулаева, Чермена Бегизова. И он всегда несказанно был рад при виде опубликованных их произведений в грузинской газете. Если даже перевод бывал слабой, он не огорчался: «Работай, работай, потом поймешь, какое хорошее дело делаешь», – так он учил меня, Ему очень хотелось бы, чтобы я перевела на грузинский язык осетинские поговорки и всегда напоминал об этом,

Глonti до конца имел тесные связи с нашим институтом и осетинской интеллигенцией. Наши успехи, будь-то в литературе, или вообще в жизни, радовали его.

დავასახელებთ ორ წერილს, რომელიც ერთ მთლიანობაში მოიაზრებს ოსურ გარემოსა და ალექსანდრე ღლონტს – ქართველ მეცნიერს.

1. ი.გაგლოითი: „პედაგოგიური კადრების სამჭედლო – ალ.ღლონტის მოღვაწეობა ცხინვალის პედაგოგიურ ინსტიტუტში („კომუნისტი“,1982,25 ივნისი).

2) Н. Васаძე: Ярче разгорайся огонь братства (მიმოხილვა ალ. ღლონტის მოღვაწეობისა ცხინვალის პედაგოგიურ ინსტიტუტში („პედაგოგი“,1982,15 თებ.).

ახლა წარმოვადგენთ ამონარიდს ელენე ბაშარულის წერილიდან: „მეხვედრა პროფ. ალექსანდრე ღლონტთან ცხინვალში“ (გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1988წ.).

აქ საუბარია იმაზე, თუ ცხინვალის პედაგოგიურმა ინსტიტუტმა რა დიდებული მეხვედრა მოუწყო თავის დიდ გულშემატკივარს პროფ. ალ. ღლონტს.

ავტორი აღწერს, როგორ უხაროდა ალ. ღლონტს ახლანდელ მასპინძლებთან მეხვედრა: „უმეტესობა მისი მეგობრები ან აღზრდილები იყვნენ. რამდენი მიძინებული მოგონება გაცოცხლდებოდა! – გზაში ამაზე სუბრობდა ბატონი საშა და მისთვის დამახასიათებელი ბავშვური ღიმილი ეღვრებოდა ტუჩის კუთხეებში.

აი... მანქანა ნაცნობი შენობის წინ შედგა. ბატონი ალექსანდრე მარდად გადმოვიდა მანქანიდან, ძვირფასი სტუმარი გულში ჩაიკრეს მასპინძლებმა. ხალხით გაჭედილი დარბაზი ტაშით შეეგება. მაგიდაზე წითელი მიხაკების თაიგული ბრიალებდა. ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორმა რუთენ კაბისოვმა შეხვედრა გახსნა და მოკლედ ილაპარაკა იმ დიდ ამაგზე, რომელიც ბატონ ალექსანდრე ღლონტს მიუძღვის ამ ინსტიტუტზე, შემდეგ პროფესორმა გ. ბურჭულაძემ ილაპარაკა დვანოსილი მეცნიერის შემოქმედებით მოღვაწეობაზე.

შ. ძიძიგურმა აღნიშნა: „მართო ნ. ჩუბინაშვილის მემკვიდრეობის მონოგრაფიულად შესწავლა და პუბლიკაცია ერთი კაცის სამეცნიერო მოღვაწეობისათვის სრულიად საკმარისი იქნებოდა“.

შემდეგ პროფესორმა შ. ქურდაძემ გაიხსენა ნაომარი მეცნიერი ჯარისკაცის ფარაჯით რომ მოვიდა ინსტიტუტში, დოცენტმა ო. ქაჯაიამ დამსწრეებს აცნობა იმის შესახებ, რომ თბილისის სახ. პედაგოგიური ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭომ ერთსულოვნად წამოაყენა ალ. ღლონტის კანდიდატურა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრობის კანდიდატად. ამ ცნობას დარბაზი ტაშით შეხვდა.

პროფესორმა ლ. ჩიბიროვმა ბატონ ალ. ღლონტს მადლობა გადაუხადა იმ დიდი ამაგისათვის, რომელიც მან ცხინვალის ინსტიტუტს დასდო. ისაუბრა იმაზე, რომ დიდმა მეცნიერმა ასეთი დიდი ინტერესი გამოიჩინა ოსური ფოლკლორის გადმოქართულებაში, მისი ინიციატივით ორჯერ გამოიცა „ოსური ხალხური ზღაპრე ბი“, რომელიც ოსურიდან ქართულად თარგმნეს ბატონ ალ. ღლონტის აღზრდილებმა.

ბატონ ალ. ღლონტის მეცნიერულ დამსახურებაზე ილაპარაკეს აგრეთვე ლეო კვაჭაძემ, ვ. სომნიშვილმა, ვ. ახალაიამ ჟ. სორდიამ და სხვებმა.

ელენე ბაშარული ასევე იხსენებს: ომი რომ დაიწყო, სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტსაც გაუჭირდაო, ანკი რა გასაკვირი იყო, ომის დაწყებისთანავე ლექტორებმა, ვისაც კი მკლავში ძალა ერჩოდა, იარაღი აისხეს. ინსტიტუტი დაცარიელდა და სულ მალე მისი ყოფნა-არყოფნის საკითხიც წამოტივტივდა. ომის დამთავრების შემდეგ სადღა იყო პედაგოგიური კადრები. თითო-ოროლაღა დარჩენილიყო. ალ ღლონტმა არ დაიზარა და კიდევ ერთი დიდი ვალდებულება იტვირთა. თავისებური ენერჯითა და მონდომებით მოჰკიდა საქმეს ხელი. ისევ გაცოცხლდა ცხინვალის ინსტიტუტში სტუდენტთა სამეცნიერო წრეების მუშაობა. ღლონტთან ერთად მაშინ ბევრმა ქართველმა მეცნიერმაც დახმარების ხელი გამოუწოდა მეზობლებს. ლექტორთა სამოცდაათი პროცენტი თბილისიდან ჩამოვიდა და ცხინვალის პედ.ინსტიტუტი წელში გაიმართა, დიდი და დაძაბული შრომის შედეგად მოხერხდა ინსტიტუტის შენარჩუნება. სამხრეთი ოსეთის კადრების სამჭედლომ თავისი საქმე გააგრძელა. ბატონ ალექსანდრე ღლონტს დიდი ამაგი მიუძღვის ამ საშვილიშვილო საქმეში,

საინტერესოა ვასილ საბანისძის წერილი „85 წელს გადაბიჯებული“(გაზ. „შიდა ქართლის“ მთავარი რედაქტორი).

ავტორი წერს: დაუვიწყარია 50-60-იანი წლები, როცა ბატონი ალექსანდრე ცხინვალში მოღვაწეობდა. შემართებული, მკვრივი აგებულების, მტკიცე ნებისყოფისა იყო... ყველაფერს აკეთებდა იმისთვის, რომ სტუდენტები – ქართველები, ოსები, რუსები, სომხები, ებრაელები და სხვა ეროვნების წარმომდგენლები – ძმურად, მეგობრულად ყოფილიყვნენ ერთმანეთთან. ასეც იყო. იმ წლებში სუპარატისტული, ექსტრემისტული გამოვლინებები არ ყოფილა. საინტერესოა ისიც, რომ იმ პერიოდში ბატონი ალექსანდრე ღლონტი საფუძვლიანად, დიდი მონდომებით იკვლევდა ქართველი და ოსი ხალხის მჭიდრო მეზობლობისა და მეგობრული ურთიერთობის ხანგრძლივ ისტორიას.

ცხინვალში მოღვაწეობის პერიოდში მან ქართველებთან ერთად მრავალი ოსი ახალგაზრდა მეცნიერი აღზარდა. იგი მათ აძლევდა სიკეთისა და კაცთმოყვარეობის მაგალითს.

მეტად საინტერესოა ნანა განძიელის (გაზ. „შიდა ქართლის“ კორესპონდენტი) წერილი, რომელშიც თავად ალ. ღლონტის სიტყვებია, მისი ცხინვალის რეგიონთან დამოკიდებულება დაფიქსირებული. ესაა ინტერვიუ ალ. ღლონტთან.

წერილის სათაურია: „მეცნიერი, ცხინვალი და გალაკტიონი“.

ამ ღმერთისტოლა კაცს, წერს ავტორი, წარდგენა არ სჭირდება – საქართველოს სახელმწიფო პრემიის, ვაჟა-ფშაველას პრემიის, სახელმძღვანელოთა რესპუბლიკური პრემიების ლაურეატი, საქართველოს ლიტერატურათმცოდნეობის აკადემიისა და ეროვნული აკადემიის წევრი...

განსაკუთრებით საინტერესოა თავად ინტერვიუ:

ჟურნალისტი: ბატონო ალექსანდრე, ჩვენ ნაწილობრივ ვიცით იმ თქვენი ღვაწლის შესახებ, რაც ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში ქართული სექტორის დაარსებას ეხება. გთხოვთ დაწვრილებით გაიხსენოთ ეს პერიოდი.

ალ.ღლონტი: ჩემი ახალგაზრდობის საუკეთესო წლები გორისა და ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტებში გავატარე. სხვადასხვა დროს აქ ვმუშაობდი ქართული ენის კათედრის გამგედ, ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის დეკანად, წამყვანი საენათმეცნიერო დისციპლინების ლექტორად. ცხინვალის პედაგოგიურ ინსტიტუტში 15 წელიწადს დავყავი.

ოცდაათიანი წლების მიწურულს (1937-38 წლებში) გადაწყდა, რომ ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე, რომელსაც ჰქონდა რუსული და ოსური სექტორები, ქართული სექტორიც განსწილყო, თუმცა ყველას კარგად მოეხსენებოდა, რომ საამისოდ სპეციალისტთა კადრები მაშინ არა თუ ცხინვალში, თვით რესპუბლიკის დედაქალაქშიც საბოლოოდ საძებარი იყო.

და აი, ერთ დღეს გორის პედაგოგიურ ინსტიტუტში გამოიარა მაშინდელი განათლების სახალხო კომისარიატის უმაღლესი სკოლის სამმართველოს უფროსმა მ. ჩხეტიამ და მთხოვა, ცხინვალს წავყოლოდი: იქ ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის ქართული განყოფილება უნდა გაეხსნათ და შენ ენათმეცნიერული დისციპლინების კურსი უნდა წაიკითხო.

პატივისცემით შეგვხვდნენ ინსტიტუტის დირექტორი ხეთაგუროვი, დირექტორის მოადგილე კორნაევი და ფაკულტეტის დეკანი გადიევი. გაიმართა საქმიანი საუბარი ფაკულტეტის სამომავლო პერსპექტივაზე. ინსტიტუტს მაშინ ძალიან უჭირდა, არ ჰქონდა შესაფერისი შენობა, სუსტი იყო მისი მატერიალური ბაზა, არ ჰყავდა ადგილობრივი კადრები, ჭირდა ცხინვალში მიმოსვლა. რკინიგზა არ იყო, ხოლო ერთადერთი პატარა ავტობუსი, რომელიც გორიდან დადიოდა, მგზავრებს ვერ აუდიოდა, ხშირად, განსაკუთრებით, თოვლიან ზამთარში, ავტობუსი ფუჭდებოდა და ტყვიავიდან ცხინვალამდის ქვეითად წასვლა გვიხდებოდა. მახსოვს, ერთხელ ქვეითად მიმავლებს ტირძნისის ჩრდილოეთით გაშლილ მინდორში შემოგვადამდა და თოვლიან ღამეში კინაღამ მგლების კრძადაც ვიქეცით...

მაშინ ჩამოყალიბდა ქართული და ოსური ენების კათედრა, რომლის ხელმძღვანელობაც მე დამეკისრა. ამის შემდეგ ცალ-ცალკე ჩამოვაყალიბე ქართული ენისა და ლიტერატურის კათედრები.

იმ ხანებში, ე.ი. ოცდაათიანორმოციან წლებში, ცხინვალის პედაგოგიურ ინსტიტუტში მოღვაწეობდა ქართველ მეცნიერთა შესანიშნავი პლეადა: თედო ბეგიაშვილი, გიორგი ნადირაძე, იპოლიტე ვართაგავა, იოსებ მეგრელიძე, აკაკი თოფურია, სამსონ ენუქიშვილი, ალექსანდრე ფრანგიშვილი, კარპეზ ღონაძე, შოთა გაფრინდაშვილი, ტიტე სარიშვილი, სიმონ და კოტე გაჩეჩილაძეები, დავით ჩხეიძე და სხვები.

დაუვიწყარია ხსოვნა დოცენტ პეტრე იურის ძე გადიევისა. ის ომამდე სათავეში ედგა ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტს, მუდამ მოძრავი, ღრმად ერუდირებული, სამაგალითო მეცნიერი და პედაგოგი, თავმდაბალი, სტუდენტთა უბადლო აღმზრდელი და მეგობარი პეტრე გადიევი – ასე ჩამრჩა ხსოვნაში ამ მომხიბვლელი პიროვნების ნათელი სახე. სამწუხაროდ, დიდი სამამულო ომის დამთავრების შემდეგ, როცა ისევ დავბრუნდი ინსტიტუტში, ის უკვე ცოცხალი აღარ დამხვდა. ინსტიტუტში სწავლება 3 ენაზე მიმდინარეობდა – ქართულად, ოსურად და რუსულად. იმართებოდა კლასიკური ლიტერატურის სადამოები, შეხვედრები გამოჩენილ ადამიანებთან. მაგონდება ბევრი კარგი საადმზრდელი-კულტურული ღონისძიება, რომლებიც აქ გაიმართა პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა ძალებით.

ცხინვალში. მარჯვნიდან: ალ.ღლონტი, დიმიტრი ბენაშვილი... გალაკტიონი ... ცხინვალის პედ. ინსტიტუტის პედაგოგები და სტუდენტები

ჟურნალისტი: ბატონო ალექსანდრე, ცხინვალში გალაკტიონის სტუმრობას თქვენ გიმაღლიან. მაგალითად, ჟურნალისტი და მწერალი გივი თედევი თავის წიგნში „გალაკტიონი ოსეთში“ იხსენიებს: „ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის მეოთხეკურსელებმა გადაწყვიტეთ შეხვედროდით მეოცე საუკუნის გენიალურ პოეტს, ცოცხალ კლასიკოსს, გალაკტიონ ტაბიძეს. ჩვენმა საყვარელმა პროფესორმა ალექსანდრე ღლონტმა გვითხრა – ამ საკითხს გალაკტიონს მე შევუთანხმებო და ჩვენს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, როცა მან გვაცნობა გალაკტიონი თანახმაა გვეწვიოს 20 აპრილს, თან პროფესორები აკაკი თოფურია, დიმიტრი ბენაშვილი ჩამოჰყვებიან და მოხსენებას წაიკითხავენო. იმ ხანად მსუბუქი მანქანები ცოტა იყო ცხინვალში, დატრიალდა ალექსანდრე ღლონტი და სოფლის მეურნეობის საოლქო სამმართველოს სთხოვა „პობედა“ ძვირფასი სტუმრების ჩამოსაყვანად...“

ალ. ღლონტი: ჭეშმარიტად დაუვიწყარი იყო საქართველოს სახალხო პოეტის, გალაკტიონ ტაბიძის, შეხვედრა ინსტიტუტის ქართველ და ოს სტუდენტებთან. ამ შეხვედრამ წარუხოველი შთაბეჭდილება დატოვა და ფართო გამოძახილიც გამოიწვია

პრესაში. თქვენ მიერ დასახელებული ჟურნალისტიკისა და მწერლის, გივი თედევეის, გარდა, გალაკტიონთან ამ შეხვედრის მოგონებებს ვხვდებით აკაკი თოფურიასთან.

ჩემთვის დიდად სასიამოვნოა იმის გახსენება, რომ ცხინვალის პედაგოგიური ინსტიტუტის ზრდა-განვითარებაში ჩემი მოკრძალებული წვლილიც ურევია. დიდ ყურადღებას ვაქცევდით სტუდენტთა პროფესიულ აღზრდას... ნაყოფიერად მუშაობდა კათედრასთან არსებული სტუდენტთა სამეცნიერო წრე, რომელშიც მრავალი კვლევითი ხასიათის თემა დამუშავდა. წრეში აღიზარდნენ ნიჭიერი ახალგაზრდები, რომლებიც შემდგომ მეცნიერები, მწერლები, ჟურნალისტები გახდნენ. განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ აქ აიდგეს ფეხი შოთა ქურდაძემ, მიხეილ და ავთანდილ ცოტნიაშვილებმა, ვენერა სომხიშვილმა, აქ გადადგეს პირველი ნაბიჯები საზოგადო მოღვაწეებმა: ს. წერეთელმა, ა. კასრაძემ, შესანიშნავმა მწერალმა და მთარგმნელმა მერი ცხოვრებოვამ და სხვებმა.

ჟურნალისტი: ბატონო ალექსანდრე, თქვენ ალბათ კარგად მოგეხსენებათ, რომ ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული სექტორი, რომლის დამაარსებელი, დამფუძნებელიც თქვენ ბრძანდებით, დღეს საკუთარ მიწა-წყალზე ლტოლვილია... რას უსურვებდით ხიზნობაში მყოფ ინსტიტუტს?

ალ. ღლონტი: ოსურ-ქართული კონფლიქტი ჩემთვის თავზარდამცემი გახლავთ. ჩემს წარმოდგენაში ეს გაუგებრობაა. მთავარი ის არის, რომ სულიერად არ გავტყდეთ. ცხინვალის ქართული სექტორი კი დღითი დღე უნდა გაიზარდოს და გამდიდრდეს მოაზროვნე და ნიჭიერი სტუდენტებით. მე მჯერა – ინსტიტუტი მალე დაბრუნდება თავის სამკვიდროში.

ჟურნალისტი: ბატონი ალექსანდრე უკვე 86 წელს მიტანებული მხცოვანი მეცნიერია. სულხან-საბას ავესესხები და გულწრფელად ვიტყვი: ბატონი ალექსანდრე თავის ხნოვანებას ისე მოხდენილად ატარებს, რომ ყველა ისურვებდა ამ ასაკში ყოფნას.

ეს ღმერთისტოლა კაცი პირად ურთიერთობაში როგორი უშუალო, სადა და სათნოა. იგი თბილისში კეკელიძის 18 ნომერში ცხოვრობს თავისი სულით ხორცამდე წმინდა ქართული ოჯახით.

დაბოლოს ჟურნალისტი კეთილი სურვილით მიმართავს: ბატონო ალექსანდრე, იქნებ დინჯი ნაბიჯებით თქვენ პირველი გაუძღვეთ ლოდინით გაწამებულ ლტოლვილებს ცხინვალისაკენ...

ჩემი მხრივ, ვიტყვი: ალ.ღლონტის თაოსნობით ცხინვალის პედინსტიტუტს არაერთი დიდი ადამიანისთვის გაუწევია მასპინძლობა. მათ შორის დავასახელებ **რევაზ ლალიძეს**. აი, რას წერს თავად ალ. ღლონტი: „როცა ანაზღად „თბილისო“ წამოიწყეს, მთელი დარბაზი აჰყვა ამ ჯადოსნურ მელოდიას. ერთნაირი სიყვარულით ასრულებდნენ ოსები და ქართველები, რუსები და სომხები, პედაგოგები და სტუდენტები, სტუმრები და მასპინძლები... იღვრებოდა სასწაულმოქმედი ქართული მელოდია“ („კომპოზიტორი და ხალხი“),

ალ.ღლონტის ამ სიტყვების გამოძახილად აღვიქვი 2022 წლის 13 ოქტომბერს თსუ-ში VIII საერთაშორისო კონფერენციაზე – „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები“ – ქალბატონი ნაირა ბეპიევის ჩანაფიქრი, კერძოდ, კონფერენციის გახსნა დაამშვენა მომღერალ ვაჟთა შესანიშნავმა ჯგუფმა. იღვრებოდა ქართული და ოსური მელოდიები. ყველას ცრემლი მოჰგვარა სიმღერამ „ჩემო კარგო ქვეყანა“. ეს ერთობა არ უნდა იქნეს დავიწყებული და შეუძლებელიცაა ამ დიდი ნათელმძროხობა-მეგობრობისა და ისტორიის დავიწყება.

სამხრეთი კავკასია და ჩრდილოეთი კავკასია – ორივე კავკასიაა, ეს ერთიანი კავკასიაა.

შეუძლებელია იმის დავიწყება, რომ ძვ.წელთ-ით მესამე საუკუნეში საქართველოს გამაერთიანებელ პირველ მეფეს, ფარნავაზს ცოლად ღურძუკი ქალი ჰყავდა;

შეუძლებელია ქართველთა და ინგუშთა ურთიერთპატივისცემის წაშლა, რაზედაც ყურადღებას ამახვილებს მაქა ალბოგაჩიევა („კავკასიის კარი–საქართველოს ჩრდილოეთი კარიბჭე“, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, მასალები, თბ., 2021, 7-20). იგი იმოწმებს უ. ლაუდაევის ცნობას, რომ ინგუშები 104 წლის განმავლობაში იყვნენ ჯვრის თაყვანისმცემლები, სანამ ისლამის სარწმუნოებას უზიარებოდნენ. „საბოლოოდ ინგუშურ გარემოში ქრისტიანობა ვერ დამკვიდრდა“, მაგრამ, ჩემი აზრით, ისტორიულად არსებული ურთიერთდამოკიდებულება უკვალოდ რომ არ იკარგება, ჩანს მ. მ. სულტიგოვას წერილის სათაურიდანაც: „ქართული ენის როლი ინგუშური ენის დარგობრივი ლექსიკის განვითარებაში“, „ინგუშებს შორის მყარად დამკვიდრდა ქართული სახელები“, „ნასესხობა ჩანს აგრეთვე ინგუში და ქართველი ხალხების ეროვნულ სამოსშიც“. ამავე წერილში ავტორი იხსენიებს ცნობილ მოვლენას: „1957 წელს... ჩეჩნეთ-ინგუშეთის გაუქმებული ასსრ რომ ადადგინეს, საქართველომ, სტავროპოლის მხარემ და დაღესტანმა დაუბრკოლებლად დააბრუნეს ჩეჩნებისა და ინგუშების კუთვნილი მიწები...“

კავკასიის ხალხთა ერთიანობის დასტურია ახლახან სოციალურ სივრცეში გავრცელებული ცნობა:

გროზნოში, მეჩეთის ნანგრევებში იპოვეს ქვა, ასომთავრული წარწერით – „ქ რ ი ს ტ ე“. „ჩეჩნეთში, ითუმ-კალის რაიონში, ბაულოის, დასახლებაში, მეჩეთის ნანგრევების დათვალიერებისას, აღმოაჩინეს შუა საუკუნეების იშვიათი ძეგლი. ეს გახლავთ ქვის ბლოკი, რომელზეც ამოტვიფრულია ასომთავრულით შესრულებული, 24 ასოსგან შემდგარი ტექსტი, რომლის პირველი სიტყვა გახლავთ ქრისტე“. – წერს ჩეჩნეთის მეცნიერებათა აკადემიის თანამშრომელი აზამატ ახმაროვი. არტეფაქტი გადატანილია გროზნოს არქეოლოგიის სამეცნიერო კვლევის ცენტრში. აღსანიშნავია, რომ ამ აღმოჩენას ჩეჩნების აღფრთოვანება გამოუწვევია. რა თქმა უნდა, იმავე სიხარულით შევეგებეთ ჩვენც, ამ აღმოჩენას.

და ამ ცნობას მოჰყვება თინათინ მღვდლიაშვილის საკმაოდ გრძელი ლექსი. დავიმოწმებთ ნაწყვეტს:

უფლის სარკმელზე მზემ მოხატა თეთრი კამეა...
იჩქერიაშიც, ალბათ, ახლა, თეთრი დამეა...
თეთრი დამეა და არ სძინავთ ჩეჩენ არწივებს,
რა დააძინებთ!..
და თუ ამაღამ, გროზნოს ცაზე მეხი იელვებს,
რა მოასვენებთ ბებერ ლომებს – კავკასიელებს!..

ზემოთ აღვნიშნეთ, როგორ სახლდებოდნენ ოსები საქართველოში, ხდებოდა საპირისპირო მიგრაციაც. ამის დასტურია ლიუბოვ სოლოვიოვას წერილი („ქართველი მთიელები ჩრდილოეთ ოსეთში: ხალხური ტრადიციების შენარჩუნება“): „ქართველები სახლდებოდნენ მოზდოკში, ალაგირში, ვლადიკავკაზში... მხოლოდ ალაგირში რაჭველების 200-მდე ოჯახი დასახლდა... ვლადიკავკაზში სახლობდნენ ქართველები ჯერ კიდევ იმ დროიდან, როცა მას მხოლოდ ციხესიმაგრის სტატუსი ჰქონდა... 1888წ. გაიხსნა ქართული სკოლა ვლადიკავკაზში, 1899წელს – ალაგირში... 2010 წლის აღწერით, ჩრდილოეთ კავკასიაში, კერძოდ, ოსეთში 9095 ქართველია. ქართველები მტკიცედ ინარჩუნებენ ეთნიკურ იდენტობას“... „სოფ. ბალთაში ცნობილია შემდეგი დღეობები: ლომისობა, ქაშვეთობა, თინიკაანთ საღამო, კვირაცხოვლობა, ამაღლება“ თუმცა ავტორი ერთგან იმასაც აღნიშნავს, რომ „ბევრი ქართველი გაკაზაკდა (მინაძე, ზედგინიძე, ლომიძე, კიკნაძე).“

რამდენადაც ვიცი, ვლადიკავკაზში წერეთლის ქუჩაა და ამ ქუჩაზეა ქართული სკოლა.

და, საერთოდ, შეუძლებლად უნდა მივიჩნიოთ ერთიანი კავკასიის არაერთიანობა. რამეთუ კავკასია, მხატვრულად რომ შევაფასოთ, ერთი ხის 10 ტოტია. ერთი ტოტის მოჭრაც კი დააზიანებს ხეს ადამიანთა ყოფიერების ამ გლობალურ პროცესში.

კავკასიელთა ერთიანობის პერსპექტივას დიდად განაპირობებს სამეცნიერო კონფერენციები, დღევანდელი დღეც, 2022 წლის 13-14 ოქტომბერიც ამის დასტურია. ამასთან, თბილისში, საქართველოს დედაქალაქში რომ ჩატარდა კონფერენცია, ესეც ნიშანდობლივია.

დაბოლოს, ორიოდ სიტყვით გავიხსენებ პირადად ჩემს ურთიერთობას ცხინვალის რეგიონის ოს ხალხთან ჩემი მივლინების დროს, 80-იან წლებში...

80-იან წლებში არაერთგზის გახლდით ცხინვალის რეგიონში მივლინებით ტოპონიმთა მოსაპოვებლად. დაუვიწყარია გულისხმიერი მიღება, ხელშეწყობა მაშინდელი თანამდებობის პირების მიერ, მით უფრო, რომ იგებდნენ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან ვიყავი მივლინებული. რაც შეეხება მოსახლეობას, რომელთანაც პერმანენტულად უშუალოდ სამუშაო მდგომარეობაში გახლდით, ისინი არ იშურებდნენ დროს და ენერგიას, ხშირად ვერ ვარჩევდი, ჩემი ინფორმატორი ოსი იყო თუ ქართველი: ერთნაირი მეტყველება, ერთნაირი გულისხმიერება. ზოგჯერ, რითაც ვხვდებოდი, რომ ჩემი რესპოდენტი ოსი იყო, გახლდათ ხაბიძგინების შემოთავაზება.

ეს კარგი დრო იყო არა მხოლოდ ჩვენთვის, თავად ოსი ხალხისთვის. დიდი იმედი მაქვს – წარსული უკვალოდ არ გაქრება. კავკასიის გაძლიერების, მისი პერსპექტივის განმაპირობებელი მხოლოდ და მხოლოდ კავკასიელთა ერთიანობაა, რაშიც მეცნიერება ლომის წილს დაიდებს.

Ketevan Goderdzishvili

Linguist-Onomastic

Tbilisi, Georgia

POSITIVE FEATURES FROM GEORGIAN AND OSSETIAN PEOPLES' RELATIONSHIP

Abstract

1. A short excursion about the relationship between the Georgian and Ossetian peoples in the historical past.

2. Details of friendship-fraternity and cooperation between Georgians and Ossetians from the period of Professor Alexander Ghlonti's work at the Tskhinvali Institute, which is adequately reflected in the press, for example:

M. Tskhovrebova, "The faithful friend of the Ossetian people", Sovetskaya Osetiya, 1987.

N. Vasadze, "The flaming fire of brotherhood" (Review of Al. Ghlonti's work in the South Ossetian Pedagogical Institute), "Soviet Pedagogue", 1982.

Elene Basharuri, meeting with Prof. Alexander Ghlonti in Tskhinvali, "Soviet Ossetia", 1988.

Nana Gandzieli, "Scientist, Tskhinvali and Galaktion", Newspaper "Shida Kartli", 1997.

Vasil Sabanisdze, "Remembrance", Newspaper "Shida Kartli", 1998.

As for the letters of Alexander Ghlonti himself regarding Tskhinvali and Ossetian friends living in Tskhinvali, we will touch on this later, here we will only consider one of his letters, namely, Aleksandre Ghlonti, "Composer and People", where the author describes how the Tskhinvali Institute hosted the composer Revaz Lagidze with great applause.

3. And finally, personal relations with Ossetian people during work trips in the Tskhinvali region.

Keywords: Tskhinvali, Aleksandre Ghlonti, Georgian and Ossetian.

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ МАЛОЙ РОДИНЫ – ОКНО В БОЛЬШОЙ МИР

В деле сохранения культурной и национальной идентичности, патриотизма и любви к своему отечеству большое значение имеет изучение и сохранение исторической памяти малой родины, которое базируется на чувстве сопричастности к истории и культуре той территории, на которой жили предки.

Концепция культурного ландшафта предлагает особый подход к характеристике наследия, позволяющий наиболее адекватно отразить закономерности и перспективы развития памятных мест. Согласно руководящим документам ЮНЕСКО по Всемирному культурному наследию, под культурным наследием понимаются памятники, ансамбли, достопримечательные места (произведения человека или совместные творения человека и природы), а также зоны, включая археологические достопримечательные места, представляющие выдающуюся универсальную ценность с точки зрения истории, эстетики, этнологии или антропологии [1].

Культурные ландшафты представляют совместные творения человека и природы [2]. Новые подходы к сохранению наследия, обозначенные мировой практикой и документами ЮНЕСКО, выносят на первый план рассмотрение не отдельного памятника, а всего комплекса наследия. Это позволяет говорить о неразрывности культурного и природного наследия. В целях сохранения историко-культурных памятников в сельской местности чрезвычайно важно сохранить историческую систему расселения, планировочную организацию, типологию сельских зданий, ландшафтный облик территорий поселений и окружающей среды. Невозможно полноценное познание истории своего родного края, культуры и быта народа, посредством только помещения предметов старины в хранилищах. Перспективным направлением является создание музейно-ландшафтно-историко-природных комплексов, объединяющих музей, типологию и архитектуру самих поселений, ландшафтную среду и природное окружение.

Во многом, создание таких комплексов имеет приоритет их организации в сельской местности. Сельские поселения имеют наибольшую взаимосвязь с природой и пространственные территории. Сельский житель более приближен к природной среде, целостному ландшафтному комплексу и акваториям (рекам, речкам, озерам и прудам). Как бы всесторонне ни велась деятельность городского или районного музея, сотрудники не в силах собрать материалы о каждом селе, о каждой деревне. Создание именно сельских поселковых музеев – это не дублирование работы районного музея, а формирование историко– культурной среды отдельного сельского поселения. Стремление поселения иметь свое лицо, свою индивидуальность.

В 2001 г. была принята Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии. Формы культуры – подчеркивается в документе – изменяются во времени и пространстве, а культурное разнообразие проявляется в неповторимости и многообразии особенностей. Обоснованный в докладе ЮНЕСКО вывод о том, что «культурное разнообразие так же необходимо для человечества, как биоразнообразие для живой природы», получил международное признание [3].

Значительное число памятников архитектуры и культуры находятся в плачевном состоянии. На фоне строительства новых более крупных и дорогостоящих объектов в нашей стране, это вызывает недоумение и возмущение граждан по поводу отношения государства к местным объектам культуры, культа и истории, которые находятся на грани утраты. Для

сохранения перспективы их реставрации и возобновления необходима местная краеведческая работа в данном направлении, которая позволит привлечь волонтеров и меценатов к изучению истории и культуры малой родины, к реставрационным работам и сохранению памятников архитектуры, культуры и культа, а также распространению и популяризации информации о них. Вовлечение в данную краеведческую деятельность молодежи, а также иных граждан позитивно скажется на их сопричастности к истории своей малой родины, любви к ней и к Родине в более глобальном смысле. Привлечение к исследованиям инвалидов и пенсионеров будет содействовать их социализации, формированию чувства востребованности и самореализации. Взаимодействие лиц разных возрастов поспособствует преемственности поколений.

Информационное развитие современного общества меняет тенденции современного музея в сторону научной организации и наибольшего взаимодействия с посетителями. Способы актуализации музейной деятельности посредством интернет-сайта направлены на более широкий круг интернет-пользователей.

Деятельность музея с использованием IT-технологий по популяризации коллекций музея во взаимосвязи с историко-культурным и природным наследием местности предполагается осуществлять по нижеуказанным тематическим направлениям:

1. Выявление и изучение религии, истории и архитектуры историко-культурных объектов на территории края.

Создание каталога местных достопримечательных объектов, в процессе реализации проекта могут быть выявлены новые материалы из самых различных областей, включая натурные исследования с фотофиксацией: данные публикаций в открытой печати, научные и публицистические материалы, архивные материалы, документы, интернет-ресурсы, данные опроса жителей, фотокопии, фотографии и далее. Исторические материалы и описания позволяют дать представление об облике территории и поселения и сохранившимся типичным примерам традиций местного зодчества.

Неисследованной и не систематизированной остается и информация о связанных с территорией местных деятелей искусства и науки, подвижниках благочестия и иных выдающихся людях.

Данное направление может иметь продолжение в рассмотрении различных вопросов. Например, размещения поселений, храмов и других достопримечательностей в общей территории района/области, а также дать наглядное отображение их в структуре расселения прошлых эпох посредством создания и воссоздания исторических карт в цифровом отображении. Рассказать о пространственно-временных взаимосвязях храмов, монастырей и поселений.

2. Изучение принципов и структуры расселения на территории края. Типы и виды сельских поселений; истории исчезнувших поселений, возможен сбор воспоминаний переселенцев в более крупные хозяйства о прошлом малых деревень и хуторов на территории края. Традиции строительства и обустройства жилых домов и размещения хозяйственных построек. Обычаи и обряды декора домов и придомовых территорий.

3. Изучение дворянских усадеб на территории края. Выявление принадлежности владений именитым и знаменитым владельцам, роль этих владельцев в истории, экономике и культуре страны. Планировочные характеристики организации садово-парковых ландшафтов дворянских (помещичьих) усадеб, ассортимент растений (ботаническое разнообразие).

4. Рассмотрение исторических событий Отечественной войны 1812 года и памятных мест на территории края. Вопросы воссоздания исторических событий, рассмотрения существующих памятников и памятных комплексов, а также создания новых для увековечивания памяти о подвигах воинов, партизан и мирных жителей.

5. Рассмотрение исторических событий Великой Отечественной Войны 1941-1945 года на территории края. Воспоминания местных жителей, рассмотрение существующих памятников, памятных комплексов и мест. Вопросы увековечивания в новых памятниках и памятных комплексах подвигов советских воинов и партизан, мирных жителей, сражавшихся против фашистских захватчиков.

6. История агроландшафтов, сельскохозяйственного производства. История колхозов и совхозов. Народные и трудовые промыслы и ремесла. Представление материалов исследований по эволюции агроландшафтов и дальнейшему их формированию. Рассмотрение вопросов истории колхозов и совхозов, истории и перспектив развития народных и трудовых промыслов и ремесел в Калужском крае.

7. Изучение природы края. Выявление и сохранение уникальных памятников природы. Результаты исследования вопросов эволюции природного и культурного ландшафтов края, начиная с древних времен и до настоящего времени. Результаты исследования памятников природы на рассматриваемой территории «малой родины».

Предполагаемые тематические разделы основаны на общих позициях. Территории любой «малой родины» может иметь совершенно свою, отличительную особенность и историю, что необходимо подчеркнуть и выделить присущее только ей своеобразие. Создание тематических разделов может быть расширено.

Данная работа будет способствовать организации туристических потоков. Новый подход формирования целостного пространства историко-культурных территорий при использовании интернет-технологий будет способствовать сохранению национального наследия, в комплексе решить проблемы не только сохранения, но и использования наследия. Вместе с тем, он будет способствовать духовному возрождению народа, а также повышению образовательного уровня, воспитанию у молодого поколения сельских жителей патриотизма, гражданственности, любви к Родине.

Список литературы:

1. UNESCO World Heritage Centre; сайт ЮНЕСКО [Электронный ресурс]: Метод доступа: <http://nasledie.org.ru/baza.htm> (дата обращения 29.03.2022).
2. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (Оперативные руководящие принципы осуществления Конвенции о всемирном наследии) WHC.99/2. Март 1999 г. – [Электронный ресурс]. – режим доступа: <file:///C:/Users/silve/Desktop/%D0%97%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B81/document-57-1.pdf>
3. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии. Принята 31-й сессией Генеральной конференции ЮНЕСКО, Париж, 2 ноября 2001 г.

Dolgova V. O.
Moskau, Russia

STUDYING THE HISTORY AND CULTURE OF A SMALL HOMELAND IS A WINDOW INTO THE BIG WORLD

Abstracts

The most acute issue in the modern world is the outflow of rural residents, especially young people, into the urban environment. For many people, a small homeland is small historical cities and rural settlements of the country that have their own historical and cultural heritage. A villager

is close to the natural environment, an integral landscape complex and water areas (rivers, rivers, lakes and ponds). This allows us to talk about the continuity of cultural and natural heritage.

In order to preserve historical and cultural monuments in rural areas, it is extremely important to preserve the historical settlement system, planning organization, typology of rural buildings, landscape appearance of settlement territories and the environment. It is impossible to fully understand the history of one's native land, culture and the way of life of the people, only by placing antiquities in vaults. A promising direction is the creation of museum-landscape-historical-natural complexes that combine the museum, landscape environment and natural environment. Currently, the museum can act as an information core, forming an idea of the integrity of the historical and cultural heritage of the area.

The rural museum should become the basis for the formation of the modern socio-cultural space of the village and surrounding villages in the relationship of the museum with the historical and cultural heritage of the territory. This is necessary to realize the significance and uniqueness of the history, culture and nature of the small homeland in the overall process of historical and cultural development of the state and society; to improve the quality of education and upbringing of the younger generation of rural residents. Knowing the history of our native land, why houses and villages allow us to understand who we are, who our ancestors are, what they bequeathed to us, contributes to the spiritual revival of the people. The historical and cultural heritage of rural areas is one of the internal resources, relying on which it is possible to start searching for their own potential and find ways to develop the economy of the regions and the revival of villages.

Keywords: Currently, typology, environment.

მალხაზ (სოსო) ვახტანგაშვილი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
გორი, საქართველო

რუსეთის კავკასიური ინტერესების საწყისი ისტორიულ კონტექსტში

საქართველოში განვითარებული კონფლიქტები აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში არ კარგავს აქტუალურობას და უმნიშვნელოვანეს დაბრკოლებას წარმოადგენს ქვეყნის განვითარების გზაზე. ამ კონფლიქტების მშვიდობიანი მოგვარების მიზნით, აუცილებელია მრავალმხრივი ძალისხმევა და რაც მთავარია, კონფლიქტის რეალური მიზეზების უზუსტესი მეცნიერულ-პოლიტიკური დიაგნოსტიკა. მიუხედავად იმისა, რომ მომხდარი მოვლენების გაანალიზების გარკვეული მცდელობები მუდმივად არსებობდა, საზოგადოების გარკვეულ ნაწილს, სამწუხაროდ, მცდარად მიაჩნია, რომ კონფლიქტი მხოლოდ ეთნიკური ხასიათისაა, რომელმაც თავი მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში იჩინა. ვფიქრობ, ეს გავრცელებული შეფასება არასწორია. ეთნიკური მიუღებლობა ქართველებსა და ოსებს შორის არ არსებობს. ამის დასტურია შერეული ოჯახების რაოდენობაც, მათი რიცხვი ცხინვალის ოლქში მცხოვრები ოჯახების – 40%-ს წარმოადგენს. ამის გათვალისწინებით, ასეთი ნათესაური კავშირის მქონე ერებში ეთნიკური ხასიათის კონფლიქტზე საუბარი არაგონივრულად მიმაჩნია. ჩემი მოსაზრებით, არსებობს მხოლოდ საუკუნეობრივი გეოპოლიტიკური ინტერესები, რომლის მთავარი აქტორი კავკასიის დიდ ფარდას ამოფარებული ევრაზიული იმპერიაა. სწორედ რუსეთის გეოპოლოტიკური და გეოეკონომიკური მისწრაფებების შედეგი და გამოძახილი გახლავთ დღეს არსებული კონფლიქტები კავკასიაში და არამხოლოდ კავკასიაში. ჩემი მოხსენება სწორედ ამ მიმართულებით კვლევის გაფართოებას და საზოგადოების ყურადღების მიპყრობას

ისახავს მიზნად, რადგან ჩემი ხედვა სიახლეს წარმოადგენს და მნიშვნელოვნად ცვლის გავრცელებულ მოსაზრებას, თითქოს ეთნოკონფლიქტი არსებობდეს ამ მონათესავე ხალხებს შორის, რაც საფუძველშივე მცდარი მოსაზრებაა. საკუთარი გეოეკონომიკური ინტერესების უზრუნველსაყოფად რუსეთი აქტიური პოლიტიკის გატარებას იწყებს კავკასიის მიმართულებით, რაც შემდგომში უკიდურესად უარყოფით გავლენას მოახდენს მრავალსაუკუნოვან ქართულ-ოსურ ურთიერთობაზე.

1556 წელს რუსეთმა ასტრახანის სახანო დაიპყრო და 1607 წლისთვის სპარსეთს მიაღწია. 1774-1784 წლებში ხელში ჩაიგდო ყირიმი და 1801 წელს საქართველოს სამეფო. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში რუსეთმა დაიმორჩილა კავკასიის ქედის ორივე მხარეს მოსახლე ხალხები და 1878 წელს შემოიერთა სომხეთი.

რუსთა ხელმწიფე – პეტრე I განსაკუთრებულ ლტოლვას იჩენდა სპარსეთისადმი ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში. ამ მნიშვნელოვან ინტერესზე თავისი აზრი გამოთქვა ქართველმა აკადემიკოსმა, ივ. ჯავახიშვილმა: – „რუსეთს სპარსეთში გასაკუთრებით ეკონომიკური ინტერესები ჰქონდა. პეტრე დიდს უნდოდა, რომ სპარსეთის ვაჭრობა რუს ვაჭრებს ჩაეგდოთ ხელში და მთელი აბრეშუმის სპარსეთიდან რუსეთში ყოფილიყო შეტანილი. სპარსეთის ეკონომიკურად ხელში ჩაჭერა რომ უფრო გაადვილებულიყო და შემდეგ უფრო ვრცელი პოლიტიკური ზრახვის განხორციელება შესძლებოდა, პეტრე I-მა გადაწყვიტა კასპიის ზღვის მიდამოები ამიერკავკასიაში ჯერ თავის მფარველობის ქვეშ მოექცია, შემდეგ ქვეყანა დაეპყრო და შიგ რუსი ჯარისკაცები ჩაესახლებინა. ავღანელთა მიერ სპარსეთის დაპყრობის შიშმა თითქოს დააჩქარა ამ წადილის განხორციელება, ამ იდუმალი გეგმის ასასრულებლად რუსეთისათვის საქართველოს სამეფოს სამხედრო დახმარება იყო საჭირო. ამიტომ პეტრე დიდმა გადასწყვიტა საქართველო და მეფე ვახტანგიც ჩაერია ამ საქმეში და რუსეთის სასარგებლოდ გა– მოეყენებინა. პეტრე I-მა სწორედ ამგვარი საიდუმლო დავალებით 22 მარტს 1720წ. ვოლინსკი ასტრახანში გუბერნატორად გაისტუმრა. მას ვახტანგ მეექვსე უნდა დაერწმუნებინა, რომ პეტრე I მისი და ქრისტიანობისადმი უადრესად კეთილი განწყობილებით არის განმსჭვალული და თანაც დაეიმედებინა, რომ რუსეთის ხელმწიფე საქართველოს მაჰმადიან ძლიერ სახელმწიფოსაგან მფარველობას გაუწევდა“ (ჯავახიშვილი 1919 : 8).

1722 წლის 2 ივლისს პეტრე პირველი ინფორმაციას აწვდის ვახტანგ VI-ს და მოუწოდებს, რომ ის მალე – „სპარსეთის საზღვრებს მიაღებდა და ამიტომ მეფე (იგულისხმება ვახტანგ VI მ.ვ.) საჩქაროდ ლეკებს უნდა დასცემოდა, ამასთანავე, თავის დაწყობილ ლაშქრითურთ სპარსეთს შესეოდა და იქ მოეცადა, სანამ პეტრეს მოსვლის შესახებ ცნობები მიუვიდოდა თუ სად შეხვედრილიყვნენ ერთად“ (ივ. ჯავახიშვილი. იქვე, გვ.9). ამკარაა რუსეთის ხელისუფლების მიზანი, რომელიც გულისხმობს სპარსეთზე საკუთარი გავლენის დამყარებას. ასევე ცხადია, რომ იგი კარგად აცნობიერებდა საქართველოს ფუნქციას და მნიშვნელობას ამ მიზნის განხორციელების გზაზე. რუსეთის ინტერესები სამხრეთის მიმართულებით შემდგომ პერიოდში არ განულებულა. შეიძლება ითქვას, პირიქით: „მას ჰსურდა, რუსეთის ვაჭრობა სპარსეთში ისე გაძლიერებულიყო, რომ მარტო კასპიის ზღვის პირას კი არა, არამედ ქვეყნის თვით შუაგულშიც ყოფილიყო გავრცელებული. მას იმედი ჰქონდა, რომ ამ ადგილებიდან ინდოეთისკენ გზის გახსნა უფრო მარჯვედ მოხერხდებოდა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ ამნაირად რუსეთი ინდოეთის მდიდარ ვაჭრობას ევროპელ ხალხებზე გაცილებით უფრო მოკლე გზით ჩაიგდებდა ხელში, რადგან ისინი ამისთვის „კეთილი იმედის კონცხს“ უვლიდნენ ხოლმე. ამის გამო რუსეთის მთავრობას ამ გეგმის განხორციელების წყალობით აურაცხელი სიმდიდრე და სარგებლობა ეხატებოდა“ (ივ. ჯავახიშვილი. იქვე გვ 39). სწორედ ეს ფაქტი, რომ საქართველოს უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია გააჩნდა კავკასიაში, განაპირობებდა ჩვენი ქვეყნისადმი იმ უზარმაზარ ინტერესს, რომელსაც რუსეთის იმპერია და მისი იმპერატორები იჩენდნენ. ეკატერინე II ყოველმხრივ ცდილობდა, საქართველოს მეფის, ერეკლე II-ს განსაკუთრებული ნდობა მოეპოვებინა. და თუ ეს ვერ მოხერხდებოდა, იმ

შემთხვევისთვის, საქართველოზე გავლენის მოსაპოვებლად სხვა ქმედებებსაც არ გამორიცხავდა. რუსეთი ჩართული იყო როგორც ირანის, ასევე ოსმალეთის იმპერიის საწინააღმდეგო სამხედრო მოქმედებებში და მათ ყოველმხრივ დასუსტებას ცდილობდა. როგორც უკვე არაერთხელ აღვნიშნეთ, კავკასიის საკითხში საქართველოზე გავლენის მოპოვება რუსეთის უმნიშვნელოვანესი ამოცანა იყო. ამ თემას ეხება მეცნიერ-მკვლევარი დიმიტრი შველიძე და აღნიშნავს, რომ: – „რუსეთის მიზანი იყო კავკასიაში გაეხსნა მეორე მცირე ფრონტი ოსმალეთის წინააღმდეგ, მოეზიდა ოსმალთა შეიარაღებული ძალების ნაწილი, შეეშფოთებინა მოწინააღმდეგე. ეკატერინე მეორის ხელისუფლება ოსმალთა ჯარების დაქსაქსვას ქართველი მოკავშირეების ხელით აპირებდა, რომლებსაც ოტომანთა პორტას ჩრდილო-აღმოსავლეთის განაპირა ტერიტორიებზე განუწყვეტელი დივერსიები უნდა მოეწყო. თავდაპირველად რუსები ამას ქართველების ხელით აპირებდნენ, შემდეგში კი რუსთა შეზღუდული სამხედრო კონტინგენტის დახმარებით. ქართველთა თავდასხმები ძირითადად უნდა განხორციელებულიყო ახალციხის საფაშოზე და აგრეთვე ყარსის, არზრუმისა და ბაიაზეთის საფაშოზე. გარდა ამისა, გენერალ ტოტლებენისა და რუსეთის წარმომადგენლის მოურავოვისადმი მიცემულ ინსტრუქციაში დაფიქსირებული იყო რუსეთის განსხვავებული დამოკიდებულება ქართული სამეფოსადმი. რუსეთის ჯარი უპირველესყოვლისა იმერეთის სამეფოში იგზავნებოდა და მისი ომში ჩაბმა ჰქონდა განსაზღვრული. მიუხედავად ამისა, ეკატერინე მეორე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ერეკლე მეორეს – როგორც უძლიერესი ქართველი მმართველის ომში მონაწილეობაზე დათანხმებას... რუსებს ერეკლეს დათანხმების ნაკლები იმედი ჰქონდათ, რადგან ფიქრობდნენ, რომ ქართლ-კახეთის მეფეს ოსმალეთთან ურთიერთობა მოწესრიგებული ჰქონდა და მის მიმართაც ნაკლები პრეტენზია გააჩნდათ. რა საშუალებებით უნდა ეიძულებინათ ერეკლე მეორე, თუ იგი ანტიოსმალურ ომში მონაწილეობაზე უარს იტყოდა? ასეთ შემთხვევაში, რუსთა ჯარის უფროსს უნდა როგორმე დაეძინებინა ქართლ-კახეთის მეფე, წაერთმია და დაეკავებინა მისი სამფლობელოს ნაწილი, ციხეები; მისი ქვეშევრდომები და დაეფიცებინა რუსეთის იმპერატრიცას ერთგულებაზე და ამ გზით ან სხვა საშუალებით გადაებირებინა თავის მხარეზე თუ ეს ან სხვა მეთოდები არ იკმარებდა – ტახტიდანაც კი ჩამოეგდო ქართველი მეფე და მერე ისევ აღედგინა ტახტზე, რათა ამ გზით დაეთანხმებინა ოსმალეთთან ომზე. ეს ყველაფერი სულაც არ გახდა საჭირო, რადგან რუსებისათვის მოულოდნელად ერეკლე მეორემ არამც თუ თანხმობა განაცხადა ოსმალეთთან ომზე, არამედ დიდი ენთუზიაზმითაც შეხვდა იმპერატრიცა ეკატერინეს მოწოდებას“ (შველიძე : 2014).

მიუხედავად იმისა, რომ ერეკლე II ხშირ შემთხვევაში კეთილგანწყობილი იყო რუსეთის სახელმწიფო ინტერესებისადმი და 1783 წელს გეორგიევსკში გააფორმა თანამშრომლობის ხელშეკრულება (ტრაქტატი), რითაც ნაწილობრივი სუვერენიტეტის დათმობა აღიარა რუსეთის სასარგებლოდ, ეს საკმარისი არ აღმოჩნდა რუსული იმპერიული ზრახვების სრულად დასაკმაყოფილებლად. რუსეთის ხელისუფლებას მიაჩნდა, რომ საჭირო იყო საქართველოზე აბსოლუტური სახელმწიფოებრივი კონტროლის დამყარება. საქართველოს სრული ოკუპაცია იქნებოდა მნიშვნელოვანი გარანტი, რომლის რეალიზების შემდეგ რუსეთი მშვიდად დაგეგმავდა შემდგომი ექსპანსიური პოლიტიკის განხორციელებას სამხრეთის მიმართულებით. ქუჩუქ-კაინარჯის 1774 წლის საზავო ხელშეკრულებით ოსმალეთთან, რუსეთი თითქმის სრულად აკონტროლებდა ჩრდილოეთ კავკასიაში მაცხოვრებელ ხალხებს, მათ შორის ოსებს, ხოლო სამხრეთ კავკასიაში საქართველოს სამეფოზე გავლენის მოპოვებით იგი ძალიან ახლოს იყო მთავარი გეოპოლიტიკური მიზნის მიღწევასთან, რომელიც ევროპისა და აზიის ძირითადი სავაჭრო გზების გაკონტროლებასა და, ასევე, ინდოეთსა და ირანზე სავაჭრო-ეკონომიკური დომინაციის ფაქტობრივ რეალიზაციას გულისხმობდა.

სამწუხარო ფაქტია, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ მე-19 საუკუნის დასაწყისში საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობა მნიშვნელოვანი გარემოება აღმოჩნდა

ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვისა. გეოპოლიტიკური მიმზიდველობა გახდა მისი სახელმწიფოებრივი განვითარების შემაფერხებელი უპირველესი მიზეზი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბუზინსკი ზ. „დიდი საჭადრაკო დაფა“, თბილისი, 2014
2. შველიძე დ. „საქართველოს მფარველობა და დაპყრობა რუსეთის მიერ, თბილისი, 2014
3. ჯავახიშვილი ი. „ისტორიული რარიტეტები“, თბილისი, 1989.

Vakhtangashvili Soso
Gori, Georgia

PRIMARY CAUCASIAN INTERESTS OF RUSSIA IN THE HISTORICAL CONTEXT

Abstract

Ongoing conflicts in Georgia are still a matter of importance in Aphkhazia and Tskhinvali region, which constitute the most notwithstanding obstacle to the country's development. Extensive effort is essential to resolve the conflicts peacefully, and what is significant is to find out the exact scientific and political reasons.

Despite the constant attempts to analyze past events, unfortunately, part of society mistakenly believes that the conflict is only ethnic, which emerged in the nineties of the 21st century. To my mind, it is a wrong popular belief. Ethnic hatred between Georgians and Osetians does not exist. It is also confirmed by a number of mixed families the number of their amounts to 40 percent. Taking it into consideration, talking about an ethnic conflict between these nations with such ties of relationship seems to me unreasonable. To my mind, there are only geopolitical interests of centuries, whose leading actor is a Eurasian Empire standing beyond Caucasia. Exactly, outcomes and backwash of Russian geopolitical and geopolitical aspirations are an existing conflict in Caucasia and not only in Caucasia.

My paperwork aims to expand the research in this area and obtain public attention because my view is a novelty and significantly alters the popular fallacy, as though there was an ethnic conflict between the allied nations, which at its heart is a wrong belief. I will discuss it furtherly and argumentatively in the paperwork.

Keywords: Georgia, Aphkhazia, Tskhinvali region, unfortunately.

Зангиева Зарема Н.,
кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры иностранных языков
для неязыковых специальностей
ФГБОУ ВО «Северо-Осетинский государственный
университет имени К.Л. Хетагурова»,
Владикавказ, Россия

СИМВОЛИКА ЧИСЕЛ В ЯЗЫКЕ И КУЛЬТУРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ФРАЗЕОЛОГИИ ОСЕТИНСКОГО, РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Исследование числительных с точки зрения отражения в них этнокультурных, ментальных особенностей понятия числа осуществляются не только лингвистами, но и психологами, этнологами, культурологами, историками, математиками, философами. Числа

имеют в культурной системе символов дополнительные, символические значения и поэтому являются семиотическими полифункциональными знаками.

Каждое число обладает своей символикой, как правило, не совпадающей в разных культурах. Помимо абстрактного количественного или порядкового значения, число в языке народной культуры наделяется неким дополнительным смыслом, приобретает определенную коннотацию, становится объектом оценки и символизации. В этом отношении оно не отличается от других признаков характеристик окружающего человека мира – точно так в народной традиции семантизируется и оценивается цвет, пространственные и временные признаки – «верх-низ», «правый-левый», «прямой-кривой», «восток-запад», «день-ночь» и т.д.

На тесную взаимосвязь, взаимообусловленность и взаимовлияние языка, культуры и символа указывал А.Г. Спиркин, по мнению которого «тайны человеческой души настолько глубоки, что невыразимы обычным человеческим языком. Здесь нужна и поэзия, и музыка, и весь арсенал символических средств» [11, с.375]. В так называемый «арсенал символических средств» целесообразно включить и числовые символы.

Поскольку число является результатом счета, перечисления, измерения, взвешивания и т.д., необходимо начать с того, как интерпретируются сами эти действия в народной традиции. Они часто трактуются как опасные, им придается магический смысл, с их помощью, по народным представлениям, можно овладеть предметом счета, подчинить его своей воле. Эти действия часто приписываются колдунам, персонажам нечистой силы.

Числа в культуре многих народов мира играют очень важную роль. Древние народы приписывали числам скрытый смысл и магическую возможность влияния на все окружающее: считалось, что числа использовались богами для управления миром [12, с.195].

Рассмотрим символику чисел в русской (шире – славянской), осетинской, английской культурах.

Числа трактовались как божественные символы Вселенной, основа представлений о мироздании, символ гармонии и порядка в противовес Хаосу. Числа считались неотъемлемыми характеристиками всех существ и предметов: они управляют не только физической гармонией и законами жизни, пространством и временем, но и отношениями с Богом, который понимался как Мировое единство, Высшая Истина [9, с. 269].

Безусловно, в формировании символического представления мира важную роль играет язык.

Через язык человек усваивает культуру, упрочивает ее или преобразует, и каждый язык, как и каждая культура, использует специфический аппарат символов, благодаря которому опознается соответствующее общество. Разнообразие языков и культурных традиций свидетельствует о конвенциональном характере символа. Исходя из таких суждений, Э. Бенвенист делает вывод о том, что символ устанавливает живую связь между языком, человеком и культурой [3, с. 31-32].

Осетинский язык, как и любой другой, органически связан с национальной культурой, психологией и духовностью; является выразителем мировосприятия и мироощущения народа, его системы ценностей, традиций, обрядов и обычаев.

Фразеология удерживается в языке веками, репрезентируя культуру народа-носителя. Фразеологические единицы, или «микрофольклор» – средство накопления и передачи эталонов и стереотипов национальной культуры, в которых отражаются и аккумулируются все материальные и духовные ценности, выработанные этносом на протяжении веков и характерные для культуры определенной общности.

При изучении внутренних форм фразеологизмов любого языка невольно погружаешься в духовный мир народа и в народную мифологию.

Национальная картина мира – это особое видение окружающей действительности. В каждой культуре картина мира состоит из набора универсальных категорий, одной из которых является число.

Числа как часть языковой картины мира и неотъемлемый атрибут мифопоэтической традиции выступают в качестве составных частей пословиц.

При изучении русских и английских фразеологизмов видишь, что в них встречаются все числительные первого десятка; ср. *Одного поля ягода. От горшка два вершка. В три погибели. В четырех стенах. Пятое колесо в телеге. Семеро по лавкам. Девятый вал. Десятая вода на киселе.* Ср. также числа 25, 40, 100: *Опять двадцать пять. Сорок раз по сорок. Сто к одному.*

One drop of poison infects the whole tun of wine – Ложка дегтя в бочке меда; *In at one ear and out at the other* – в одно ухо вошло, в другое вышло; *мимо ушей*; *Kill two birds with one stone.* – Убить двух зайцев одним ударом; *As plain as two and two* – просто, как дважды два; *The best fish smell when they are three days old.* – Не следует злоупотреблять гостеприимством; *A four-letter man.* – Отвратительный субъект; *Know how many beans make five.* – Понимать, что к чему; *Rain at seven, fine at eleven* – семь пятниц на неделе; *Have nine lives like a cat* – Быть живучим как кошка; *To know sb (smth) as one knows his ten fingers* – знать кого-то (что-то), как свои пять пальцев; *The tenth wave* – девятый вал.

Что касается осетинских фразеологических единиц, то в них из числительных первого десятка наблюдаются 1, 2, 3, 7, 10: Ср.: *Æдзæлгъæд фосæй иу дуцгæ хъуг хуыздæр.* – Вместо бесполезного стада лучше одна дойная корова; *Иу къухы дыууæ харбызы нæ цæуы.* – В одной руке два арбуза не вмещаются; *Иу рувасæй дыууæ цармы ничи стигъы.* – С одной лисицы две шкуры не дерут; *Авд æвзæр лæппуйæ иу* – хуыздæр. – Чем иметь семеро нерадивых сыновей, лучше одного нормального; *Авд дæлдзæхы ныххауын.* – Провалиться в седьмую преисподнюю; *Фыццаг хонæг* – кадджын, *дыккаг хонæг* – æфсарм, *æртыккаг хонæг* – æгад. – Первое приглашение – почесть (почет и уважение), второе – благонравие (соблюдение приличий), а третье приглашение – позор; *Дæс хаты цы ныхас зæгъай, уым кад нал и.* – Слово, сказанное десять раз, веса не имеет; *Нæ фæдтон* – иу ныхас, *фæдтон* – сæдæ ныхасы. – Не видел – одно слово, видел – сто слов.

Все сущее в проявленном мире отличается качеством и количеством, то есть числом. Философы говорили: «Бог есть число, одаренное движением. Как **единица (иу)** Он начинает числа, но не имеет с ними ничего общего» [6, с. 34].

«Числа правят миром», – утверждал Пифагор. Пифагорийцы верили в мистическую жизнь чисел, считали, что за каждым предметом обязательно стоит определенное число. Числа, как и духи, несут с собой людям добро и зло, счастье и несчастье. Надо только знать, какие из них добрые, а какие злые. Пифагор, излагая своим ученикам эту таинственную науку, говорил, что от того, насколько человек знаком с магическими свойствами чисел, насколько он умеет их использовать, настолько он властвует над своей судьбой. Выше других у пифагорийцев ставилась **единица**. От нее, якобы, пошел весь мир, она – начало всего сущего, вселенной, самих богов.

Единица символизирует единое как исток всего множества вещей, это центр, Бог, солнце, мужское начало; это бытие и проявление духовной сущности в противоположность небытию и непроявленности. Число **один** также воплощает активный принцип; оно есть начало. Кроме того, **единица** обозначает духовное единство, целостность, единую природу всего сущего.

Это числительное парадоксальным образом сочетает в себе и идею мизерности, и идею всеобъемлемости. Число **один** не может образовывать класс. Сама отсылка европейской традиции к Солнцу при помощи определенного артикля (the sun, die Sonne, le soleil) указывает на то, что это единственный элемент, совпадающий с классом.

В русском и английском языках значение числа **один** схожее. Так в английском языке мы часто встречаем противопоставление данного числа в значении «очень малое количество» словам, обозначающим «неограниченно большое количество»: All bread is not baked in one oven. – «Не следует всех стричь под одну гребёнку».

В ряде ФЭ число «один» имеет значение «очень малое количество», например: One man по man. – «Один в поле не воин». Также число «один» встречается в значении «одно и то же», «одинаковое»: One for all, all for one. – «один за всех, все за одного».

Число **один** довольно часто встречается и в русских народных сказках, указывая на выбор (один из немногих) или на то, что герой является сиротой («один-одиношенок»).

Арийское слово «один» состоит из *од* (дух) + *дин* (вера) = «Вера в духа» – такой была религия «Язычество». Например, Хуыцау иу у, зæдтæ æмæ дауджытæ – æвдгæйттæ (Бог один, ангелов и архангелов по семь).

Словари символов и знаков свидетельствуют, что **два** образуется при сложении двух единиц. Это первое четное число и первое число, которое можно поделить. Как и все четные числа, два – это женское число. Разделить что-то на два, поровну – значит поступить справедливо, по-честному.

Современная арабская цифра **два** происходит от двух горизонтальных линий, т.е. двух единиц. Это число всегда было символом дуализма, двойственности, союза, противостояния духовного и материального миров, единства и борьбы противоположностей. Во многих культурах существуют понятия о двух загробных мирах, куда попадают после смерти души умерших людей. В христианской традиции их принято называть раем и адом. Эти два мира являются наиболее ярким символом поляризации как вечное противостояние добра и зла. Изучение мифопоэтических воззрений славян показало, что число **два** наделено достаточно большим количеством символических значений:

- Противостояние, заложенное в семантику числа **два**, выражается в славянской религиозной традиции оппозицией Белобога-Чернобога, репрезентирующих добро и зло соответственно. Возникновение данной оппозиции можно объяснить наблюдениями за основами мироздания, где ярко представлены противопоставления дня и ночи, зимы и лета и пр.

- Число **два** в славянской культуре тесно связывалось с представлениями о потустороннем мире. Так, полагали, что свою Долю (божество, персонифицирующее человеческую судьбу) представлялось возможным увидеть два раза в жизни: сразу после рождения и перед смертью.

Отметим, что связь числа **два** с потусторонним миром объясняет частотность двойственности в обрядовых и ритуальных действиях, направленных на установление контакта с нечистой силой, на защиту от ее негативного воздействия (для наведения порчи использовался предмет, состоящий из двух частей, замок с ключом, сросшиеся плоды). Представления о негативной, связанной с потусторонним миром, семантике числа **два** персонифицировались в славянском божете Двоедушнике – человеку, способном превращаться в животное и приносить вред.

- Число **два** в культуре славян соотносилось с идеей супружества. Единением мужского и женского начала. Так, пара аистов символизировала скорую свадьбу. Структура внешнего мира нашла отражение в организации жилого пространства: дом делился на две части – мужскую (правую, в которой располагался красный угол) и женскую (левую, в которой находился очаг).

«Два» – двойственность, дуализм. Символ полярности, противоположности, разделения единства на мужское и женское начала (ян и инь). [12]

В русском и английском языках число «два» имеет схожее значение. В английском языке число «два» во многих ФЕ обозначает раздвоенность, отсутствие единства: *Between two fires* – «*между двух огней, в безвыходном положении*».

Кроме того, в некоторых ФЕ число «два» может указывать на сходство, подобие предметов или людей, например, *as like as two peas* – «*похожи, как две капли воды*».

Число «два» также может указывать на различие между тем, о чем идет речь, например, *saying and doing are two things* – «*скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается*».

В обоих языках существуют ФЕ, которые констатируют единство двух предметов, явлений, которые составляют пару: *It takes two to make a quarrel* – «*для ссоры нужны двое*». Конечно же, в английском языке присутствуют ФЕ, для которых не существует синонимичных в русском языке, которые характерны только для английского языка и некоторые из которых являются разговорными: *Make two bites of a cherry*. – (рус.) Делить что-либо и без того небольшое; стараться больше, чем нужно.

Помимо числительного “*two*” в английских фразеологизмах используются числовые компоненты “*twice*”, “*both*”, “*double*”.

В осетинской языковой картине мира число «*два*» (*дыууæ*) объективируется на основе бинарных противопоставлений, описывающих мир в фольклорной традиции. Это число отсылает к идее взаимодополняющих частей (мужское и женское как два значения категории пола; небо и земля, день и ночь как составляющие пространственно-временной структуры космоса), к теме парности. Мотив близнецов широко распространен в осетинском фольклоре. В этом мотиве находят отражение космические мифы о созвездии близнецов, об утренней и вечерней звезде, о солнце и луне. Мотив близнецов повторяется в нартовском эпосе дважды (братья-близнецы Ахсар – Ахсартаг и Урузмаг – Хамыц). Два – число чётное, символ смерти, загробного мира: *Æвзæр дыууæ марды кæны*. – Плохой (человек) умирает дважды.

Два – это элемент числового кода, символизирует парность, четность, удвоение и раздвоение, двойничество; в народных верованиях получает противоречивую оценку: считается опасным, дьявольским числом, ассоциируется со смертью, но может иметь и положительное значение единения, удвоения блага.

Тройка в русской традиции, в первую очередь, воплощение духовного начала, она символизирует полноту и завершенность. Почитание христианского понятия Троицы, которая представляет собой триединство, делает тройку обозначением совершенства и духовности.

Сам человек также имеет троичную организацию, включающую тело, душу и дух. Геометрический символ тройки – треугольник, и в изображениях Всевидящего ока эта фигура становится обозначением Троицы.

Однако значимость тройки проявилась не только в русской религиозной мысли, но и в знакомых нам сказках, преданиях и в бытовых традициях. В фольклоре мы встречали трех богатырей, которые должны были победить трехголового змея-горыныча. У героя было три желания, он подвергался трем испытаниям, оказывался на распутье из трех дорог. Троекратный поцелуй на счастье стал русским символом. Интересно, что христианский термин “троица” начал употребляться во II в. Тертуллианом вместо слова “триада”. В отличие от “триады”, которая выражала значение “трое разных”, “троица” означает “совокупность трех”.

В русском и английском языках значение числа не лишено сходства. Обе культуры – англоязычная и русскоязычная корнями уходят в христианство. В русской культуре число «три» неразрывно связано с Богом – с христианской доктриной Троицы – триединого Бога: Бога Отца, Бога Сына и Бога Святого Духа. [12]. «Три» как символ единения мы

обнаруживаем и в англоязычной культуре: *The Three in One*. – «Святая Троица. Пресвятая троица!» – *Holy Trinity! Good Heavens! When three know it, all know it* – «что известно троим, известно всем».

Есть ещё одно значение этого числа в русскоязычной культуре: идеальная мера вещей: «Бог троицу любит». В английском языке есть фразеологизм с подобным значением: *give three cheers* – «прокричать троекратное "ура"». Однако этому значению меры часто сопутствуют негативная коннотация: *Третьего не дано* – «*A third is not given*». Также в английском языке существуют характерные лишь для него фразеологизмы.

Число **три** практически во всех религиозных традициях имеет особое, священное значение, ассоциирующееся с жизнью, явлением абсолюта в акте творения (преодоление единичной замкнутости и двойственности), продолжением рода – от союза мужчины (единица) с женщиной (двоица) рождается ребенок (триада) [12, с. 69]. Число **три** – одно из самых популярных в фольклоре. Например, в русском фольклоре: три сына у мужика или три дочери у царя, три задания сказочных героев, три головы у змея, а три богатыря отправляются за тридевять земель в тридевятое царство. «Треклятым» называют человека, как бы проклятого всеми земными и небесными силами. Ср. *Хороший работник трудится за троих, могучее дерево в три обхвата, в трех соснах можно заблудиться, а наврать – с три короба; беда или болезнь может согнуть в три погибели, а от страха в глазах троится*.

С *тройкой* отождествлялось совершенство. Она казалась необыкновенной потому, что складывалась из суммы предыдущих чисел.

У осетин число **три** (**æртæ**) связано с тремя важнейшими категориями жизни: Хуыцау – Бог, хур – солнце и зæхх – земля: *Æртæ хаты хуыцау дæр хатыр кæны*. – Три раза и Бог прощает; *Æртæйæ хуыцауæн кувынц* – Трое Богу молятся; *Æртæ кæрдзынимæ дзуары хуылфмæ цæуын*. – С тремя пирогами к святилищу ходить; *Хуыцауы æртæ цæссыджы*: урс – Реком, сыгъзæрин – Таранджелоз, сау – Мыкалгабыртæ. – Три слезы Бога: белая – Реком, золотая – Таранджелос, черная – Мыкалгабырта; *Æртæ ту акæнын*. – Сплюнуть три раза (чтобы что-то плохое не сбылось).

Троичность зафиксирована в определении бытия в прошлом, настоящем и будущем. А три круга в круге – символ вечности. В «Словаре символов» Нади Жюльен даются следующие сведения о сакральном значении числа три: «...тройка – число совершенное, доступный чувствам образ божества, которое изображается в виде пересекающихся кругов» (конкретно этот образ до сих пор на столах у осетин в виде трех пирогов) [8, с. 374]. И именно так кладутся ритуальные пироги на фынг – круглый столик осетин. Сложенные друг на друга три треугольных пирога – *сертæ сертæдзыхæттæ* – составляют девятиконечную звезду.

Идея четверичности менее типична для русской традиции.

Число «**четыре**» обозначает всеобъемлющий характер, повсеместность, всемогущество, твердость, организацию, власть, интеллект, справедливость, землю. Символизм числа «**четыре**» происходит от символизма квадрата и четырехконечного креста. [9] В английском и русском языках значения числа четыре частично совпадают. Данное число в основном констатирует действительное количество предметов, явлений: *to the four winds* – «на все четыре стороны».

В английском и русском языках существуют ФЕ, имеющие синонимичное значение: *On all fours* – «на четвереньках». В английском и русском языках существуют ФЕ, которые являются грубым выражением – *Four eyes* – (разг.) (рус.) грубое выражение, используемое для оскорбления кого-то, кто носит очки.

В осетинском языке число **цыппар** (**четыре**) встретилось нам лишь в связи с четырьмя сторонами света:

В России число **пять** играло важную роль. В нашей стране была распространена особая игра, имеющая кельтское происхождение, во время которой человек должен был подбрасывать и ловить рукой пять камней с целью гадания. Древние люди были убеждены, что солнце пляшет пять раз в году.

Иногда пятерка рассматривалась на Руси как символическое обозначение брака, а также как число единения человека со Всевышним. Почитание пятёрки опиралось в русской традиции не только и не столько на языческие корни, сколько на христианские истоки. Пятерка воспринималась в средние века как знак мистического соединения земной церкви со Спасителем.

Число **пять** согласно нумерологической традиции занимает центральную клетку в девятиместном построении. Это число связано со всеми остальными числами и объединяет их в одно целое. Кроме того, число **пять** – нечетное, соответствующее мужскому началу. Таким образом, **пять** становится сакральным числом, олицетворяющим высшую власть.

«Пять» – символ человека; графически изображается фигурой человека, чья голова, разведенные в стороны руки и широко расставленные ноги образуют пятиконечную звезду; или просто пятиконечной звездой. [12]

В русском и английском языках число «**пять**» имеет несколько схожих значений. Первое значение – «выражение радости говорящего по отношению к другому человеку». *Give me five* – (сленг) (рус.) *Дай пять!* Следующее значение «быть лишним, ненужным, создавать помеху»: *The fifth wheel of a coach*. – «*Пятое колесо в телеге*». В остальном значения данного числа в обоих языках расходятся.

Число **шесть** встречается в русской мифологии и традиции значительно реже пятерки. Его присутствие можно заметить не только в арифметическом, сколько в пространственно-геометрическом плане. Так, ученые говорят о "громовом знаке", посвященном древнеславянскому богу грозы (в качестве которого выступали как Перун, так и Роз) и представляющему собой как шестилучевую звезду, вписанную в окружность, так и знак в виде колеса с шестью спицами.

Число **шесть** считалось удивительным, так как оно получалось в результате сложения или перемножения всех чисел, которые делятся на 6. Шестерка ведь делится на 1, 2, 3, а если сложить или перемножить эти числа, то вновь получится 6. Таким свойством не обладает ни одно другое число.

«Шесть» – число союза и равновесия. [12] Числительному «шесть» свойственно употребление в конкретном значении: *six of one and half a dozen of the other* – «одно и то же; что в лоб, что по лбу». В трёх языках существует ФЕ с синонимичным значением «гипотетическое экстрасенсорное чувство»: *The sixth sense* – «*шестое чувство*».

Можно сделать вывод, что значения числа **шесть** в этих языках совпадают лишь в двух из обнаруженных нами ФЕ.

Число **семь** можно получить при помощи сложения тройки и четверки. Первое из этих слагаемых является символом Неба и души, второе же олицетворяет собой Землю и тело. С древности было принято делить жизнь человека на семилетние циклы. До семи лет длился возраст, когда ребенок обретал разум, затем до 14 он уже мог работать, в 21 год наступало совершеннолетие. Последующие циклы завершались в 28, 35 и 42 года соответственно. Также с глубокой древности идет традиция семидневной недели, каждый из дней которой посвящен определенной планете и божеству.

Астрология в течение тысячелетий знала только семь планет, причисляя к ним Луну и Солнце. Их сакральными символами были корона с семью зубцами, семь алтарей, еврейский ритуальный подсвечник с семью свечами, солнечная колесница, запряженная семью быками, семь уровней вавилонской башни.

Наиболее четко этот символический мотив просматривается в Библии. В Ветхом Завете Бог создал Землю за шесть дней, а на седьмой отдыхал, потому что увидел, что его работа полностью завершена и совершенна. Здесь число **семь** обозначает также и заслуженный отдых после завершения всех дел. При взятии Иерихона семь священников, трубя в семь труб, в течение шести дней обходили стены города по одному разу, а на седьмой – семь раз. Затем они вострубили вместе, и стены Иерихона рухнули. В Библии **семерка** – частотный знак. Конечно, семь встречается и в других священных книгах, но для славянской культурной традиции библейское наследие является основным. Во всех приведенных случаях числительное **семь** транслирует идею целостности и завершенности.

Семеричность – один из наиболее распространенных культурных мотивов славянской народной культуры (в данном случае мы имеем в виду и культурные универсалии, и отдельные факты, и фольклорные мотивы), ср.: 7 дней недели, 7 цветов спектра, 7 тонов в музыке; 7 героев в фольклорных сюжетах и т. п.

«**Семь**» – священное, мистическое число, особенно у народов Западной Азии; символизирует космический и духовный порядок и завершение природного цикла. [12]. Числовой компонент **семь** чаще всего употребляется в значении "неопределенно большое количество": *The seven deadly sins* – «*Семь смертных грехов*». «**Семь**» – одно из самых часто встречающихся чисел в русской культуре, символ удачи. Из нашего исследования видно, что в русском языке ФЕ с числовым компонентом «**семь**» используются шире, чем в английском языке.

Число **семь** несет в себе мощное сакральное значение в представлениях многих народов, в том числе осетин. Это священное число, символ божественности. У Атланта, подпиравшего плечами небесный свод, было семь дочерей – плеяд, которых Зевс превратил в созвездия; Одиссей семь лет был в плену у нимфы Калипсо. Подземная река Стикс семь раз обтекает ад, разделенный, в свою очередь, на семь областей. У вавилонян царство окружено семью стенами. По исламу над нами находится семь небес, и все угодные богу попадают на седьмое небо блаженства, а земля держится на семи волах. От индусов пошел обычай дарить на счастье семь слоников. Великий пост длится у христиан семь недель. В Библии повествуется о семи светильниках огненных, о семи чашах божьей ярости, семи ангелах, семи печатях, о семи годах изобилия и семи – голода. Отправляясь в плавание во время всемирного потопа, Ной взял в свой ковчег семь пар чистых и две пары нечистых животных... В средние века в игральных картах была «семерка-дьявол», которая была все другие карты. Поговорка «злая ведьма семерка» означала сварливую супругу.

На Руси верили, что небо – это семь вращающихся сфер, а на седьмой сфере, дальней от Земли, находится Рай. Наш мир был создан в течение семи дней, существует семь смертных грехов, а также семь таинств.

Так, в осетинских пословицах, число «**семь**» (**авд**) – божественная, счастливая цифра, один из мистических параметров мироздания. В нумерологии число **семь** получается при сложении двух основных числовых характеристик Вселенной: тройки, являющейся символом человеческой, мировой души и времени (синтез прошлого, настоящего и будущего), и четвёрки, символизирующей идеальную устойчивость и целостность.

Мир, по представлениям осетин и других индоевропейских народов, по горизонтали делится на четыре стороны света, а по вертикали - на три мира: верхний, где обитают боги и птицы, средний, где живут люди, а также дикие и домашние животные, и нижний, где обитают злые духи, рептилии и пр.

Отголоски почитания семерки дошли до нашего времени; например, семь нот, семь цветов радуги, пословицы и поговорки с числом семь: Авд дæлдзæхы бын. – Быть за седьмым уровнем загробного мира, Авд æфсымæры цы хæдзары уой, уырдæм арс дæр нæ

уэнды. – В дом, где живут семь братьев, и медведь не ступит; Авд æфсад сты. – Семеро – уже войско.

По частоте употребления число **семь** занимает особое место среди священных чисел в любой национальной культуре, в том числе и в осетинском эпосе. Согласно осетинской мифологии, верхний и нижний миры делятся на семь частей. Именно число **семь (авд)** характеризует культ семи богов у осетин и общую идею Вселенной. Ср.: Авд Дзуары («семь божеств») сочетает в себе семь божеств – Афсати, Донбеттыр, Реком, Фалвара, Уастырджы, Уацилла, Тутыр.

В Нартиаде осетин упоминаются Авд Нартæ / или Авд Нарты «семь (групп) нартов»; в нартовском селении было семь общественных мест для собраний - авд ныхасы; в большом доме рода Алагата нарты пируют, сидя в семь рядов. Дело о делении наследства было отдано на рассмотрение семи Ныхасам, но и семь Ныхасов не смогли решить его. Во время пира Урызмага посадили во главе семи столов, и с каждого стола подали ему семь кубков. Нарты жили в родовых башнях, которые были преимущественно семиэтажными.

В осетинской мифологии говорится о семи уровнях небес – *авд уæларвы*, семи уровнях подземного мира – *авд дæлзæххы*. Числам при этом придается сакральное значение. Тем самым они становятся определенными образами мира. Каждое сакральное число обладает этнокультурной спецификой, которая находит отражение в языке и культуре народа.

Так же, как и для сакрального числа «**три**», для числа «**семь**» характерно удвоение и утроение: «Чызгмæ чи цæуа, уый йæ бæхы авд хатты бурæмæдзæй байсæрдæд, авд хатты та йæ змисы стулын кæнæд. – Тот, кто едет за девушкой, пусть своего коня семь раз клеем обмажет, семь раз заставит извальяться в песке». Формула омоложения героя или героини в эпосе передается с помощью умножения на семь: «Чызг цы уыд, авд ахæмы фæстæд. – Девушка стала краше в семь раз».

В христианстве **восьмерка** символизирует возрождение и обновление. Причина данной символики заключается в том, что воскресение Христа подается здесь как «восьмой день творения». В Христианском культе и эмблематике есть немало примеров, иллюстрирующих сакральное значение восьмерки. Эмблемой воскресения креста служит восьмиконечный мальтийский крест, а духовное обновление человека через таинство крещения отражено в восьмигранной форме крестильной купели. В христианской иконографии восемь лучей имеет Вифлеемская звезда, возвестившая миру о рождении Спасителя. Число восемь встречается в древнерусских текстах, хотя его наиболее важное проявление – графическое.

Восьмилучевая звезда Богородицы относится к сакральным славянским раннехристианским символам. Известное святилище Перуна, окруженное восемью кострищами, расположенными по четырем основным и четырем промежуточным сторонам света.

«**Восемь**» – визуальное выражение космического равновесия, циклического обновления, возрождения и вечного блаженства. [12]

Данное число представлено в английском языке не очень широко: *To have one over the eight* — (сленг) (рус.) опьянеть. В русском же языке было отобрано 9 ФЕ с числовым компонентом «**восемь**», например: *Весна да осень – на дню погод восемь; Восьми гривен до рубля не хватает*. Как можно увидеть, значения числа «**восемь**» во ФЕ английского и русского языков абсолютно различные. И следует также заметить, что в английском языке данный числовой компонент употребляется лишь во ФЕ, которые являются разговорными или сленгом.

Число **девять** весьма часто встречается в русской традиции, где оно может связываться с календарной тематикой. «В славянских сказках змей бывает 9головым, а ведьма имеет 9 братьев. Согласно русским преданиям медведь встает из берлоги 9 марта. Девятая неделя после Пасхи всегда очень почиталась». Русская народная сказочная традиция украшала демонического змея тремя, но гораздо чаще трижды тремя, то есть девятью головами,

которые должен срубить добрый молодец буланым мечом. Этот девятиглавый демонический змей, тождественный образу Черного Бога Земли практически бессмертен, поскольку на месте срубленных одним махом трех голов вырастают три другие. Лишь вмешательство Высших Сил и смекалка героя, правильно использующего острый меч (единицу), помогает победить непокорную перевернутую девятку и утвердить единство.

«**Девять**» как утроенная триада, число **девять** имеет исключительное значение в большинстве культур. [12]

Числительное «**девять**» в английском языке употребляется в значении „неопределенно большое количество“: *have nine lives like a cat* – «*быть живучим как кошка*». В английском языке существует также ФЕ *To be cloud nine* – «*быть на седьмом небе (от счастья)*». Примечательно, что в русском языке в данной ФЕ употребляется числительное «семь». Число «**девять**» часто встречается в русских сказках, но оно непрерывно связано с числом «три». В английском языке числительное «девять» употребляется во ФЕ, характерных только для этого языка, например: *Nine days' wonder* – (рус.) *злоба дня*.

Число «**девять**» (**фараст**) является числом силы, энергии, разрушения и войны; представляет планету Марс, которая является правителем зодиакального Овена – знака, управляющего Англией. Английская поговорка гласит: «*A stitch in time saves nine*». – *Стежок, сделанный вовремя, стоит девяти*; англичане понимали девять как число, состоящее из трёх троек, а число три считалось священным и приносящим удачу.

В осетинском языке число «**девять**» (**фараст**), в отличие от остальных числительных, представляет собой «новое, на осетинской почве возникшее образование из *фар-аст* (*pāra-ašta*), буквально «за восемью», «сверх восьми». Такой способ обозначения «девяти» указывает на то, что восьмерка считалась «круглым» числом, как и десятка» [10, с.419]. В пользу этого свидетельствует ФЕ *æстæмæй æстмæ* «восемь дней» в значении «круглый счёт времени» из сказаний о нартах. В.И. Абаев приходит к заключению, что «древность подобных представлений подтверждается тем, что индоевропейское название 'девяти' происходит от прилагательного *новый* <...> и означает 'новое (после восьми) число' [1, с.419-420].

«**Десять**» – все целостность, совершенство. Мистическое число завершенности и единства.[12].

В английском языке числительному "**ten**" свойственно употребление в конкретном значении: *know smb (smth) as one knows his ten fingers* – «*прекрасно знать, знать, как свои пять пальцев*».

И в английском, и в русском языках существуют ФЕ с синонимичными значениями «уверенность; повторение»: *The ten commandments* – «*десять заповедей*», *Ten times* – «*десять раз, неоднократно*». Также в английском языке есть ФЕ, характерные лишь для этого языка: *the upper ten/ ten thousand* – (рус.) *верхушка общества*. А в русском языке есть ФЕ, характерные лишь для этого языка: *На одного стрелка по десятку загонщиков*.

С числом «**двенадцать**» (**дыуадæс**) связано все сакральное в Нартовском эпосе. Двенадцать символизирует космический порядок и спасение, совершенство, достигнутую цель, полноту. Со времен Нартов у осетин сохранилась Лира-Арфа, на которой натянуто двенадцать струн. Называется она соответственно «*дыуадæстæнон*» – *двенадцатиструнная арфа*.

Фразеологизмы формируют картину мира носителей языка: в них непосредственно сосредоточены результаты культурного опыта народа. Значение фразеологических единиц антропоцентрично: фразеологизмы создаются человеком, направлены непосредственно на человека, отражают его природу, характеризуют и оценивая его. С другой стороны, значение фразеологической единицы этноцентрично: ориентированы на определенный этнос.

Фразеологизмы подтверждают, что язык народа есть важнейший компонент его национальной культуры, что он формируется вместе с образованием этноса, являясь предпосылкой и условием его существования.

Таким образом, числовая символика в разных лингвокультурах имеет общие, универсальные смыслы и собственные, национально-специфичные.

Литература:

1. *Абаев В.И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1958. Том 1.
2. *Багаев Е.* Не числом, а умением / Е. Багаев // Наука и жизнь. – 1998. – № 5. – С. 138 – 142.
3. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика. Пер. с фр. Изд.4. – URSS, 2010. – 448 с.
4. *Бесолова Е.Б.* Язык обрядового фольклора: специфика мышления и концептуализация символов. – Владикавказ, 2015. – 176 с.
5. *Бесолова Е.Б., Дзодзикова З.Б.* Осетинские фразеологизмы в переводе на русский язык / Проблемы осетинского языкознания Сборник научных трудов. Орджоникидзе, 1984. – С. 135-143.
6. *Зангиева З.Н.* Проблемы взаимосвязи языка и культуры / В сборнике: Интеграция методической (научно-методической) работы и системы повышения квалификации кадров. – Челябинск, 2006. – С. 119-122.
7. *Зангиева З.Н.* Фразеологизм – феномен языка и культуры / В сборнике: Полилингвальное образование как основа сохранения языкового наследия и культурного разнообразия человечества материалы II Международной научной конференции: в 2-х томах. Северо-Осетинский государственный педагогический институт; ООН по вопросам образования, науки и культуры; Министерство образования и науки РФ; Министерство образования и науки Республики Северная Осетия-Алания. – Владикавказ, 2008. С. 137-142.
8. *Зангиева З.Н.* Использование фразеологизмов как средства формирования гражданской идентичности // Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени К. Л. Хетагурова. 2021. № 2. С. 101-113.
9. *Магкеева Л.* Последние из Арктогеи-Арсии. – Владикавказ: Издполиграф. предприятие им. В. Гассиева, 2009. – 752с.
10. *Нарты.* Осетинский героический эпос в трех книгах. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1989; 1990. – 495с.
11. *Спиркин А.Г.* Философия: Учебник. 2-е изд.– М.: Гардарики, 2006. – 736с.
12. *Трессидер Дж.* Словарь символов / Дж. Трессидер. – М., 1999
13. *Тадтаева А.В., Зангиева З.Н., Цирихова С.А.* Национально-культурная специфика речевой коммуникации // Гуманитарные и социальные науки. 2015. № 2. С. 78-86.

Zangieva Zarema N.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
North-Ossetian State University named after K.L. Khetagurov,
Vladikavkaz College of Economy and Law,
Vladikavkaz, Russia

SYMBOLISM OF NUMBERS IN LANGUAGE AND CULTURE (based on the Ossetian, Russian and English Phraseology)

Abstract

In the era of intense international communication the relationship between language and thought, language and culture become especially important.

Language is an integral and essential part of any national culture, and complete acquaintance with it necessarily involves not only the knowledge of its historical, geographical, economical and other components, but also an attempt to penetrate the mindset of the nation, an attempt to look at the world through the eyes of the carriers of this culture.

The Ossetic language, like Russian, and English, is organically linked with the national culture, psychology and spirituality; it is an expression of the worldview and the attitude of the people, their value systems, traditions, rituals and customs.

Phraseology is retained in the language for centuries, representing the culture of the native people – the carriers of this language; it determines the urgency of the problem of the comparative analysis of phraseological units to reflect in their national thinking, contributing to the identification of similarities and differences in structurally different languages.

Phraseological units, or "microfolklore" are the means of accumulation and transmission of national culture standards and stereotypes, in which all material and spiritual values produced by an ethnic group for centuries and typical of the culture of a specific community are reflected and accumulated.

In the study of the internal forms of the idioms of the languages analyzed, the researcher unwittingly immersed in the spiritual world of the people and in popular mythology. So, in the Ossetic proverb '*Авд хатты йæ абар æмæ йæ у хатт алыг кæн*' – "Measure seven times and cut once", the number *seven* is a divine, happy figure, one of the mystical settings of the universe. In numerology the number *seven* is obtained by adding the two main numerical characteristics of the Universe: *three*, the symbol of man, the world soul and time (the synthesis of past, present and future), and *four*, symbolizing perfect stability and integrity.

World, according to the beliefs of the Ossetians and other Indo-European peoples, horizontally is divided into the four cardinal directions and vertically into three worlds: the upper, where the gods live and poultry, medium, where people live, as well as wild and domestic animals, and the lower, inhabited by evil spirits, reptiles, etc.

The number *three* is associated with the three major categories of life of Ossetians: *Хуыцау* – God, *хур* – the sun and *зæхх* – the earth. The Trinity recorded in the definition of being past, present and future. And the three circles in the circle is the symbol of eternity. And so the ritual pies are placed on a round Ossetic ethnic table – *фынг*. Stacked on top of each other three triangular pies named *æртæдзыхæтгæ* make a nine-pointed star.

The upper and lower worlds, according to Ossetic mythology, are divided into seven parts. It is the number *seven* that characterizes the worship of the seven gods at the Ossetians and the General idea of the universe. *Авд Дзуары* ("seven deities") combines seven deities – Afshati, Donbetter, Rekom, Talwara, Uastirdji, Wasilla, Tuter. In Nart epos of the Ossetians are mentioned *Авд Нарта* / or *Авд Нарты* "seven (teams) of Nart"; in the Nart village there were seven public places for meetings - *авд ныхасы*; in a big house of Alagata kin Narts were feasting, sitting in seven rows. The case of the division of the inheritance was given to the consideration of seven Nykhash, but seven Nykhash were unable to resolve it. During the feast Uruzmag was put at the head of seven tables and from each table seven cups were given to him. The Narts lived in tribal towers, most of which were seven-storey.

Ossetic mythology refers to the seven levels of heaven – *авд уæларвы*, seven levels of the underworld – *авд дæлзæххы*. The numbers herewith are given a sacred value. Thus, they become defined by the images of the world. Every number has a sacred ethno-cultural specificity, which is reflected in the culture and language of the people.

The same numbers are basic for the most peoples irrespective of the historical conditions of their existence, differences in language. Traditionally preference is given to the numbers that are within the first ten account, characterized in the fact, that in addition to quantitative value they carry the magic one.

Each ethnic group has its own particular set of numbers with symbolic meaning, indicating the original character of the ethnic cultures.

The Russian proverb *'Seven times measure – cut once'* means that if you are doing an important work you should not fuss, because it can affect its quality not the best way. The word *seven* is a mystical or sacred number; the sum of the numbers *three* and *four*, which the Pythagoreans considered to bring luck. In Russia people believed that the heavens are the seven spinning spheres, and on the seventh sphere, the farthest from the Earth, is Paradise. Our world was created in seven days, there are seven deadly sins, and seven sacraments.

The English proverb says: *'A stitch in time saves nine'*. Since ancient times the British considered the number *nine* to be a special one. They understood *nine* as a number consisting of three triples, and the number *three* was considered sacred and lucky. The number 9 is the number of force, energy, destruction and war; it represents the planet Mars which is the ruler of zodiacal Aries – the sign, which rules England.

The number 9 is the symbol of matter, which can never be destroyed; so the number 9 multiplied by any other number always reproduces itself.

The study and comparison of idioms in native and studied languages allows more deeply to understand not only the mentality of its people, but also the mentality of people from another culture. Phraseological units form the world picture of native speakers, as they directly focus the results of the cultural experience of the people. The value of phraseological units is anthropocentric: phraseological units are created by human, they are sent directly to the person, reflecting his nature, describing and evaluating him. On the other hand, the value of phraseological units is ethno-centric: since they focus on a particular ethnic group.

Thus, the phraseological units confirm that the language of the people is the most important component of national culture, that it is formed together with the formation of ethnicity as a prerequisite and condition of its existence.

Keywords: Nykhash, Afshati, Nart epos, Donbetter, Rekom, Talwara, Uastirdji, Wasilla, Tuter.

თამარ ზიგერ-პოპიაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
თბილისი, საქართველო

პირნაკლი ზმნები ქართულსა და გერმანულ ენაებში

გერმანულ ენაში, ისევე როგორც ქართულ ენაში, ზმნა წინადადების მნიშვნელოვანი წევრია. მას მთავარი ფუნქცია აკისრია და ხშირად ბევრისგანმსაზღვრელია. ზოგჯერ ზმნა თვითონ წინადადებაცაა. ის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს როგორც სემანტიკურ-ლექსიკური, ასევე მორფოლოგიურ-სინტაქსური თვალსაზრისით.

გერმანულ ენაში, ისევე, როგორც ქართულში, ზმნა გამოხატავს მდგომარეობას, აქტივობას, მოქმედებას. ის ასევე გამოხატავს სულიერი საგნის როგორც გონებრივ, ასევე მინაგან ფსიქიკურ პროცესებს. ენის განვითარების კონტექსტში ზმნები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ როგორც სემანტიკურ-ლექსიკური, ისე მორფოლოგიურ-სინტაქსური თვალსაზრისით.

გერმანულ ენაში, ისევე როგორც ქართულში, არსებობს პირიანი და უპირო ზმნები. პირიან ზმნაში გამოკვეთილია სუბიექტი და მის მიხედვით დგინდება პირთა რაოდენობაც. უპირო ზმნაში კი სუბიექტი არ არის და, შესაბამისად, მოქმედი არ ჩანს.

„თუ ზმნას ზოგიერთი პირი აქვს და ზოგიერთი აკლია, შეგვიძლია მოვლენა აღვნიშნოთ არა მარტო ქონების, არამედ ფორმის თვალსაზრისითაც“ (შანიძე, 1973:190). ასეთ ზმნებს ა. შანიძე პირნაკლ ზმნებს უწოდებს. პირნაკლი ზმნები ცოტაა ქართულში: წვიმს, თოვს, ყინავს, და ა. შ.

პირნაკლი ზმნები ძირითადად ბუნების მოვლენებს გამოხატავენ (წვიმს, თოვს და ა.შ.), ზოგჯერ ადამიანის სხვადასხვა შეგრძნებების გამომხატველია (მაცეხს, მაკანკალებს, მშია და ა.შ.), ზოგჯერ კი ადამიანის გუნება-განწყობილების აღმნიშვნელია: მეტირება, მეცინება და ა.შ.) უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ ენაში პირნაკლ ზმნას არ ახლავს ქვემდებარე.

ქართულში უპირო ზმნას არაფერი არ დაერთვის წინ. გერმანულში კი უპირო ზმნას შეიძლება ერთვოდეს Es ნაცვალსახელი. გერმანულ ენაში ქვემდებარე, როგორც სრულფასოვანი წევრი, ვერ შეეწყობა პირნაკლ ზმნებს. ქვემდებარის ფუნქციას გერმანულ ენაში პირნაკლი ზმნებთან es ნაცვალსახელი ასრულებს. ყველა პირნაკლი ზმნა ქვემდებარის ნაცვალად იყენებს Es ნაცვალსახელს: es regnet – წვიმს, es schneit – თოვს, es blitzt – ელავს და სხვ.

პირნაკლი ზმნა გერმანულ ენაში, ქართული ენისაგან განსხვავებით, სწორედ Es ნაცვალსახელის დახმარებით გამოხატავს სემანტიკურ, სტილისტიკურ და სხვა ფუნქციებს.

„გერმანულ ენაში პირნაკლი ზმნა, ჩვეულებრივ, შერწყმულია უპირო Es-თან, როგორც სუბიექტი. მაგ.: წვიმს, (წვიმა წვიმს), ელავს... ეს არის ზმნები, რომელიც აღწერს მაინდის მოვლენებს, ან ცვლილებებს დღის ან რომელიმე სეზონის დროს“ (Heibig, Buscha, 1991:51-53).

გერმანულ ენაში პირნაკლ ზმნებს თუ ერთ შემთხვევაში ფუნქცია შეზღუდული აქვთ და მხოლოდ პირნაკლის ფორმით იხმარება (ვერ ვიტყვით: წვიმა წვიმს ან თოვლი თოვს), მეორე შემთხვევაში ზოგიერთს შეუძლია პირიანი ფორმითაც მოგვევლინოს:

Er gibt mir sein Buch – ის მაძლევს თავის წიგნს.

Es gibt viele interessante Buch in unsere Bibliothek – ჩვენს ბიბლიოთეკაში ბევრი საინტერესო წიგნია.

პირნაკლი ზმნა გერმანულ ენაში, ქართული ენისაგან განსხვავებით, სწორედ Es ნაცვალსახელის დახმარებით გამოხატავს სემანტიკურ, სტილისტიკურ და სხვა ფუნქციებს.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ es მორფოლოგიაშიც აქტიურია და სინტაქსშიც.

სინტაქსში მას რამდენიმე ფუნქცია აქვს:

Es როგორც პროსიტყვა; Es როგორც კორელატი და Es როგორც ფორმალური სუბიექტი ან ობიექტი.

Es გვხვდება წინადადებაში სხვადასხვა გრამატიკული ფუნქციით, შეიძლება ენებოდეს ერთ სიტყვას, წინადადების ნაწილს ან მთელ წინადადებას.

ზოგჯერ es-ის გამოყენება სავალდებულოა, ზოგჯერ – Es ნაცვალსახელს შეუძლია შეცვალოს სხვა სიტყვები წინადადებაში:

მაგალითი: „წიგნი მაგიდაზე დევს (მაგიდაზეა). Es liegt auf dem Tisch.

Es როგორც კორელატი, შეიძლება გამოვტოვოთ გარკვეულ შემთხვევაში.

Es როგორც ფორმალური სუბიექტი ან ობიექტი თუ წინადადებაში გვხვდება როგორც ფორმალურ სუბიექტი და ობიექტი, ის არ არის შესაცვლელი და არ შეიძლება გამოვტოვოთ.

Es მრავალგვარად გამოიყენება და განსხვავდება მისი ძირითადი ფუნქციები:

Es ზოგჯერ წარმოადგენს ნომინატივს ან ბრალდებითს. მაგ.: Hast du dem Kind geholfen oder hat es die Aufgabe allein gelöst? მაგალითი: ბავშვს დაეხმარე თუ დამოუკიდებლად გადაჭრა ამოცანა?

Jemand hat das Werkzeug benutzt und es draußen liegen lassen. ვიღაცამ ინსტრუმენტი გამოიყენა და გარეთ დატოვა.

Sie hofft, dass es regnet, und sie glaubt es auch. ის იმედოვნებს, რომ წვიმს და დარწმუნებულია ამაში (Eisenberg, 1999: 173-174).

Expletives es (ლათინურად expleo ნიშნავს დასრულებას) ფუნქციაა საგნის პოზიციის ფორმის მიღება. იგი გამოიყენება ზმნასთან ერთად. ეიზენბერგი ასახელებს ამინდის ზმნებს (თბილი/ცივა/ ყინავს/შიმშილობს/სწყურდება/ და ა. შ.), როგორც ამ ტიპის უმარტივეს შემთხვევას. es-ის ეს ფორმა შეესაბამება es-ის ზემოხსენებულ ფუნქციას, როგორც ფორმალური სუბიექტის ან ობიექტის.

მაგ.: „Es donnert/scheint/weihnachtet. Es brennt/blüht/schmeckt/klopft/taut. Es ist warm/kalt/spät/trocken. Es friert/hungert/dürstet/ekelt ihn. – Ihn friert/hungert/dürstet/ekelt.“ (Eisenberg 1999:174-175).

Es როგორც კორელატი ხშირად გვხვდება როგორც სუბიექტი ან ობიექტი წინადადებაში, შესაძლებელია შეგვხვდეს ინფინიტივის ფორმითაც.

Es -ის ფუნქციები შემდეგნაირადაა კლასიფიცირებული:

Es როგორც მატერიალურის შემცვლელი სახელობითის ან აკუზატივის ფორმით;

Es როგორც საცნობარო (განმსაზღვრელი) სიტყვა მთელი წინადადებისთვის;

Es როგორც კორელატი;

Es როგორც ფორმალური სუბიექტი;

Es ეს როგორც ფორმალური ობიექტი;

Es – ნაცვალსახელი ან ზმნიზედა.

Es როგორც ნაცვალსახელი:

ზოგჯერ **Es** არის არსებითი სახელის შემცვლელი ანუ იხმარება როგორც ნაცვალსახელი.

მაგ.: „Wo ist das Buch? სად არის წიგნი? – Es liegt auf dem Tisch. ის დევს მაგიდაზე. Wann bekomme ich das Geld? – როდის მივიღებ თანხას? Ich brauche es.“ მე მჭირდება ის.

Es როგორც მეტყველების ნაწილი სხვადასხვა მეტყველების ნაწილებთან გვხვდება: **Es** შეიძლება შეგვხვდეს როგორც ზედსართავ სახელთან, არსებითი სახელთან, ზმნებთან: ყოფნა, დარჩენა, გახდომა.

მაგ.: „კარინაც ჭკვიანია და ჰანსიც“. “Karin ist intelligent und Hans ist es auch“.

„ბატონი მიუღერიც გახდება მასწავლებელი და მისი მეგობარიც“.

“Herr Müller wird Lehrer und sein Freund wird es auch. (Götze/Hesse-Lüttich.

1999: 278)

Es შეიძლება იდგეს წინადადების დასაწყისში, როგორც ფორმალური სუბიექტი. შეიძლება ის იყოს წინადადების შიგნითაც.

(შდრ. Helgig/Buscha, 1996:)

მაგ.: Es schneit, es regnet, es hagelt, es blitzt, es donnert, usw. თოვს, წვიმს, სეტყვას, ელავს, ჭექავს.

Es როგორც კორელატი მარტივ წინადადებაში

ასეთ შემთხვევაში ის ყოველთვის დგას წინადადების დასაწყისში, როგორც სუბიექტის ჩანაცვლების ადგილი. მაგრამ თუ წინადადებაში სუბიექტი პირველ ადგილზეა, ის ამოღებულია და ნაცვალსახელი es აქ მხოლოდ სტილისტურ ფუნქციას ასრულებს. (Götze/Hesse-Lüttich, 1999).

მაგალითი: „გასულ კვირას მოხდა ძარცვა.

გასულ კვირას აქ ძარცვა მოხდა.“

Beispiel: „Es ist ein Überfall letzte Woche passiert. Ein Überfall ist hier letzte Woche passiert.“

(Götze/Hesse-Lüttich 1999).

როგორც აღვნიშნეთ, გერმანულ ენაში პირნაკლ და რიცხვნაკლ ზმნებთან ძალიან ხშირად იხმარება ნაცვალსახელი **Es**. ის შეიძლება იყოს სუბიექტი ან ობიექტი. ამ შემთხვევაში პირნაკლი ზმნა მას მთლიანად იგუებს და მის ნაწილად აღიქმება. ორწევრიანი შესიტყვება მოქმედებას გამოხატავს ორივე წევრის მეშვეობით და ზმნა აქტიურია. მაგ.: *Es wurde ein Name genannt. Es freut mich, dass du morgen kommen wirst* სახელი დასახელდა. მიხარია რომ ხვალ მოხვალ (Grammatikrahmen 2021:40).

რაც შეეხება ქართულს, პირნაკლ ზმნებთან ნაცვალსახელი არ იხმარება. სუბიექტი არ არის გამოკვეთილი და მოქმედებას მხოლოდ უპირო ზმნა გამოხატავს.

ყველაზე მეტად ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ უმთავრეს ასპექტზე, რომ უპირობო ზმნებით შედგენილ წინადადებაში გამოკვეთილია სინტაქსური, სემანტიკური და სტილისტიკური ფუნქციები. ასეთ უნარს ანიჭებს, უპირველეს ყოვლისა, ზმნებს დართული **Es** ნაცვალსახელი, რაც არაა ქართული პირნაკლი ზმნებისთვის და მათი მეშვეობით შედგენილი წინადადებებისათვის დამახასიათებელი.

ეს განსხვავება გასათვალისწინებელია და შედარებითი მეთოდის გამოყენებით, მაგალითების მოხმობით, ენის შემსწავლელთ საგანგებო ყურადღება უნდა გავამახვილებინოთ.

ამრიგად, პირნაკლი ზმნები **Es** ნაცვალსახელთან ერთად გამოკვეთილ მოქმედებას გამოხატავს და, ამასთანავე, მის ნაწილს წარმოადგენს გერმანულ ენაში, რაც არაა ქართული ენისათვის დამახასიათებელი. **Es** მრავალფუნქციური ნაცვალსახელია და მას არა აქვს მხოლოდ მესამე პირის ნაცვალსახელის მნიშვნელობა. ის ხშირად არის პირნაკლ ზმნებთან, და, ამავე დროს, გერმანულ ენაში სხვა ფუნქციების გამოხატვაც შეუძლია.

ლიტერატურა:

1. შანიძე 1973: აკაკი შანიძე. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი.
2. ჯაში 1989: მარინე ჯაში, უპირობის მოვლენა თანამედროვე გერმანულში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბილისი.
3. Heibig, Buscha 1991: Gerhard Heibig, Joachim Buscha, Deutsche Grammatik, Leipzig.
4. Grammatikrahmen 2021, Grammatikrahmen, Für schullaitungen und Lehrkräfte, Baden-Württemberg.

ინტერნეტრესურსი:

Helgig/Buscha, 1996.

Götze/Hesse-Lüttich, 1999.

Eisenberg, 1999.

Tamar Sieger-Popiashvili

PhD Student,

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Tbilisi, Georgia

REFLEXIVE VERBS IN GEORGIAN AND GERMAN LANGUAGES

Abstract

In the German language, as well as in the Georgian language, the verb is an important member of the sentence. It has the main function and is often decisive for many. Sometimes the verb itself is a sentence. The verb plays an important role both from the semantic-lexical and morphological-syntactic points of view.

In Georgian and German languages, in addition to pronominal verbs, we have reflexive verbs. Reflexive verbs mainly express natural events (rain, snow, etc.), sometimes they express different human feelings (I'm cold, I shiver, I'm hungry, etc.), and sometimes they indicate a person's mood: I'm crying, I'm laughing, etc.) It should be noted that in the Georgian language the reflexive verb is not accompanied by a noun. Even in the German language, the noun, as a full-fledged member, cannot be combined with reflexive verbs. The function of the noun in the German language is performed by the pronoun **es**. All reflexive verbs use the pronoun **es** instead of the noun: *es regnet* – it rains, *es schneit* – it snows, *es blitzt* – it flashes, etc.

In the German language, reflexive verbs in one case have a limited function (we cannot say: rain is raining or snow is snowing), in the other case, some of them can also be used as pronominal verbs:

- *Er gibt mir sein Buch* – He gives me his book.
- *Es gibt viele interessante Buch in unsere Bibliothek* – There are many interesting books in our library.

The reflexive verb in the German language, unlike the Georgian language, expresses semantic, stylistic, and other functions with the help of the pronoun **es**.

The paper reviews in detail the reflexive verbs, their functions, and their role in Georgian and German languages.

Keywords: Georgian, German, pronoun, verb, grammar, language.

ნინა ზიგერი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი სოციალური და პოლიტიკური
მეცნიერებების ფაკულტეტი
თბილისი. საქართველო

ქართულ-გერმანული დიპლომატიის ისტორიიდან (ქართულ-გერმანული ურთიერთობების მოკლე ისტორია)

ქართულ-გერმანული ურთიერთობები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) პერიოდს უკავშირდება. მას შემდეგ, რაც საქართველომ დაიბრუნა დამოუკიდებლობა და დაამყარა დიპლომატიური ურთიერთობები გერმანიასთან, თანამშრომლობა ინტენსიურად ვითარდება პოლიტიკურ, თავდაცვისა და უსაფრთხოების, ვაჭრობისა და ეკონომიკური, გარემოს დაცვისა და ენერგეტიკის, პოლიციისა და სამართალდამცავი ორგანოების, მეცნიერების, კულტურისა და განათლების სფეროებში. ორმხრივ პარტნიორობას კიდევ უფრო აძლიერებს უწყებათაშორისი თანამშრომლობა, რომელიც ასევე დინამიურად ვითარდება. საქართველო და გერმანია აქტიურად თანამშრომლობენ საერთაშორისო ორგანიზაციების ფარგლებშიც.

მაღალი და უმაღლესი დონის ვიზიტები ხშირად ხდება საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული ხელისუფლების დონეზე. აღსანიშნავია, რომ გერმანიის ფედერალური კანცლერი საქართველოში ოფიციალური ვიზიტით 2018 წლის აგვისტოში იმყოფებოდა. ორი ქვეყნის პრეზიდენტებმა 2019 წელს ოფიციალური ვიზიტები გაცვალეს. გარდა ამისა, ბოლო წლებში ბერლინს ეწვივნენ პრეზიდენტი, პრემიერ-მინისტრი, პარლამენტის თავმჯდომარე, საგარეო საქმეთა მინისტრი და საქართველოს სხვა სამთავრობო უწყებების ხელმძღვანელები. საპარლამენტო თანამშრომლობა აქტიურად ვითარდება. გერმანიასთან მეგობრობის საპარლამენტო თანამშრომლობისო ჯგუფი მუშაობს საქართველოს პარლამენტში, ხოლო გერმანია-სამხრეთ კავკასიის საპარლამენტო ჯგუფი გერმანიის

ბუნდესტაგში. ორი ქვეყნის პარლამენტის წევრები ხშირად ცვლიან ვიზიტებს. გერმანულ-ქართული ფორუმი შეიქმნა გერმანიის ბუნდესტაგში, 2020 წლის 26 ოქტომბერს, საქართველოსა და გერმანიას შორის ტრადიციულად კარგი ურთიერთობების განმტკიცებისა და გაფართოების, გერმანიის პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ თემებში საქართველოს შესახებ ცნობიერების ამაღლების, პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და სამეცნიერო თანამშრომლობის გაძლიერების მიზნით. ბუნდესტაგის საერთაშორისო სტიპენდიები ყოველწლიურად გაიცემა ქართველ სტუდენტებზე.

ორმხრივი ეკონომიკური ურთიერთობები მუდმივად ვითარდება. გერმანია ბოლო წლების განმავლობაში საქართველოს ტოპ სავაჭრო პარტნიორთა ათეულშია. საქართველოში წარმატებით ფუნქციონირებს მრავალი გერმანული კომპანია, როგორცაა „ჰაიდელბერგცემენტი“, „კნაუფი“, „ჰენკელი“ და ა.შ. ერთობლივად ორგანიზებული ბიზნეს ფორუმები, სავაჭრო მისიები და საქმიანი შეხვედრები ემსახურება გერმანელი მეწარმეების დაინტერესებას საქართველოს ეკონომიკური პოტენციალის მიმართ. ამავე მიზანს ემსახურება გერმანიის ეკონომიკური ასოციაცია საქართველოში, რომელიც წარმოადგენს გერმანიის სავაჭრო პალატას სამხრეთ კავკასიაში.

გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოება (GIZ) და KfW განვითარების ბანკი მრავალი წელია წარმატებით ფუნქციონირებს საქართველოში, ტექნიკური და ფინანსური თანამშრომლობის ფარგლებში ახორციელებს პროექტებს მდგრადი განვითარების, დემოკრატიის, ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების განვითარების, კანონის უზენაესობის, ენერგეტიკაში, გარემოს დაცვასა და სხვა სფეროებში.

ასევე აქტიურია თანამშრომლობა გერმანიის წამყვან პოლიტიკურ ფონდებთან (ფრიდრიხ ებერტი, კონრად ადენაუერი, ჰაინრიხ ბიოლი, ფრიდრიხ ნაუმანი). გერმანიაში საქართველოს საელჩო კონრად ადენაუერის ფონდთან თანამშრომლობით ახორციელებს პროექტს „ფოკუსირება საქართველოზე“, რომელიც აერთიანებს საქართველოს და გერმანიის ხელისუფლების წარმომადგენლებს და ექსპერტებს სხვადასხვა დონის დიპლომატიისა და თემატური დისკუსიების გასამართად.

ქართულ-გერმანული თანამშრომლობა გამოირჩევა განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის სფეროების მრავალფეროვნებით, რასაც ხელს უწყობს უკვე ორგანიზებული და დაგეგმილი დონის დიპლომატიური როგორც საქართველოში, ასევე გერმანიაში, განხორციელებული და მიმდინარე პროექტები (ქართული კულტურის დღეები ბერლინში, გერმანულ-ქართული სამეცნიერო ფორუმი, მუსიკა, კინო და სხვა სახის ფესტივალები, კონცერტები, გამოფენები და ა.შ.). საქართველო და გერმანია ფუნქციონირებს ქართულ-გერმანული ერთობლივი კომისიის ორმხრივი თანამშრომლობის კულტურის, განათლებისა და მეცნიერების სფეროში. პროფესიული მომზადების პოლიტიკის შემუშავება თანამშრომლობის კიდევ ერთი სფეროა. გერმანიის მხარდაჭერით დაიწყო დუალური განათლების პროგრამები სოფლის მეურნეობისა და სტუმართმოყვარეობის სექტორებში.

გოეთეს ინსტიტუტი და გერმანიის აკადემიური გაცვლის სამსახური (DAAD) ორივე რეგიონალური მნიშვნელობისაა საქართველოში ასევე წარმოდგენილი. გერმანიის ფონდებისა და ინსტიტუტების მხარდაჭერით ქართველ სტუდენტებსა და მეცნიერებს ეძლევათ შესაძლებლობა მიიღონ განათლება და განახორციელონ კვლევები გერმანიის უნივერსიტეტებსა და სამეცნიერო დაწესებულებებში.

თბილისი-ზაარბრიუკენი (1975 წლიდან), თბილისი-ბიბერახი (1987-1988 წლიდან) და ბათუმი-როსტოკი (2012 წლიდან) დაძმობილებული ქალაქებია. საქართველო-გერმანიის წელი ოფიციალურად 2017 წლის აპრილში დაიწყო საქართველოში გერმანული დასახლებების დაარსების 200 წლისთავისა და დიპლომატიური ურთიერთობების 25 წლისთავის აღსანიშნავად. 2018 წლის ოქტომბერში, საქართველომ მონაწილეობა მიიღო ფრანკფურტის წიგნის საერთაშორისო ბაზრობაზე საპატიო სტუმრის სტატუსით (Ministry of Foreign Affairs of Georgia)

გენშერის ვიზიტი თბილისში 1992 წლის აპრილში

საქართველოში ბევრი რამ უკავშირდება ფედერალური საგარეო საქმეთა მინისტრის ჰანს-დიტრიხ გენშერის ვიზიტს თბილისში 1992 წლის აპრილში: მესამე რესპუბლიკის დასაწყისი, დამოუკიდებელი სუვერენული სახელმწიფოს სტატუსი და დიდი ხნის მეგობრობა გერმანიასთან.

როდესაც ჰანს-დიტრიხ გენშერი როგორც პირველი დასავლელი მინისტრი დამოუკიდებელ საქართველოს ესტუმრა, ქვეყანა და მთელი რეგიონი აჯანყებაში იყო. საბჭოთა კავშირი ოფიციალურად დაიშალა 1991 წლის დეკემბერში და საქართველომ უკვე გამოაცხადა დამოუკიდებლობა 1991 წლის აპრილში. რამდენიმე ნოტების გაცვლის შემდეგ, რომელშიც გერმანიამ და სხვა დასავლურმა სახელმწიფოებმა აღიარეს ახალგაზრდა ქართული რესპუბლიკა საერთაშორისო სამართლის მიხედვით, გენშერი 1992 წლის 12 და 13 აპრილს ეწვია თავის მეგობარს ედუარდ შევარდნაძეს საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარის ახალ თანამდებობაზე. .

გენშერს თან ჰქონდა საქართველოში გერმანიის პირველი ელჩის, გიუნტერ დალჰოფის რწმუნებათა სიგელები, რომელიც 10 აპრილს გაცემული იყო ფედერალური პრეზიდენტის რიჩარდ ფონ ვაიცზეკერის მიერ. დიპლომატი დალჰოფი იყო გენშერის დელეგაციის წევრი თბილისში, შემდეგ ის გახდა პირველი აკრედიტებული ელჩი საქართველოში. 1992 წლის აპრილში ვიზიტმა საფუძველი ჩაუყარა გერმანიასა და საქართველოს შორის 30 წლიან ინტენსიურ და წარმატებულ ურთიერთობას.

ვიზიტის პროგრამა მოიცავდა მოლაპარაკებებს საქართველოს ხელისუფლების მაღალჩინოსნებთან, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის პატრიარქთან შეხვედრას და დიპლომატიური ურთიერთობების საზეიმო დამყარებას 1992 წლის 13 აპრილს. ამრიგად, გერმანია იყო პირველი ქვეყანა, რომელმაც დაამყარა ურთიერთობა დამოუკიდებელ საქართველოსთან. ამით დაისახა მაგალითი ახალგაზრდა სახელმწიფოს ცვლილებასა და დასავლურ ორიენტაციის.

მას შემდეგ, ორ ქვეყანას შორის მჭიდრო პარტნიორობა ასევე დაკავშირებულია ჰანს-დიტრიხ გენშერისა და ედუარდ შევარდნაძეს პირად მეგობრობასთან. 1985 წელს ჰელსინკში შეხვედრის შემდეგ, ორი პოლიტიკოსი რეგულარულ, ღია და ინტიმურ ურთიერთობას აწარმოებდა და დაეხმარა მსოფლიო წესრიგის ჩამოყალიბებას ბერლინის კედლის დაცემის შემდეგ. ის როლი, რომელიც საბჭოთა კავშირის ყოფილმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა შევარდნაძემ ითამაშა გერმანიის გაერთიანებაში, დღემდე არ დავიწყებია ფედერაციულ რესპუბლიკაში. პირიქით, გერმანიასთან მეგობრობამ პიონერული როლი ითამაშა საქართველოს დამოუკიდებლობის პროცესში. შევარდნაძე თავის მოგონებებში, რომ გერმანია და გერმანელები ბედისწერით იქცნენ ქართველი ხალხის მუდმივი თანამგზავრები. 2000 წელს თბილისში მორიგი ვიზიტისას ჰანს-დიტრიხ გენშერმა საქართველოს საპატიო მოქალაქეობა მიიღო. (გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის საელჩო საქართველოში, 2022).

პოლიტიკურ-ეკონომიკური ურთიერთობები და განვითარებისთვის თანამშრომლობა

1992 წლის 23 მარტს გერმანია იყო პირველი ქვეყანა ევროპულ თანამეგობრობაში, რომელმაც საქართველო აღიარა საერთაშორისო სამართლის მიხედვით 1991 წელს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ. ორმა ქვეყანამ დიპლომატიური ურთიერთობა დაამყარა 1992 წლის 13 აპრილს და იმავე წელს გაიხსნა გერმანიის საელჩო. გერმანელებსა და ქართველებს შორის ურთიერთობა 200 წელზე მეტია, 1817 წლამდე, როდესაც საქართველოში პირველად ჩამოვიდნენ შვაბი ემიგრანტები.

ევროკავშირის ფარგლებში გერმანია მხარს უჭერს საქართველოსთან მჭიდრო კავშირებს. გერმანია აქტიურად უჭერდა მხარს საქართველოს ჩართვას აღმოსავლეთ

პარტნიორობაში და საფრანგეთთან ერთად უბიძგებდა ევროკავშირ-საქართველოს ასოცირების შეთანხმების ხელმოწერას, რომელიც აერთიანებს თავისუფალ სავაჭრო ზონას და მთლიანად ძალაშია 2016 წლის 1 ივლისიდან.

გერმანია მხარს უჭერს საქართველოს სუვერენიტეტსა და ტერიტორიულ მთლიანობას დათქმის გარეშე და აქტიურად არის ჩართული ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიაში (EUMM). უკრაინისა და მოლდოვის შემდეგ, საქართველომ 2022 წლის 3 მარტს წარადგინა ოფიციალური განაცხადი ევროკავშირში გაწევრიანების შესახებ.

ინვესტიციების ხელშეწყობისა და ურთიერთდაცვის შესახებ შეთანხმება (1998 წ.) და ორმაგი დაბეგვრის შეთანხმება (2007 წ.) მხოლოდ ორია იმ საერთაშორისო ხელშეკრულებებიდან, რომლებიც საფუძველს უქმნის ორმხრივ ეკონომიკურ გაცვლას.

2020 წელს გერმანიასა და საქართველოს შორის ვაჭრობამ 409 მილიონი ევრო შეადგინა. გერმანიიდან საქართველოს იმპორტმა – ძირითადად მანქანები და ავტონაწილები, მანქანები და ქიმიური პროდუქტები – 316 მილიონი ევრო შეადგინა. გერმანიაში საქართველოს ძირითადი ექსპორტი იყო საკვები (კერძოდ თხილი) და ქსოვილები.

რაც შეეხება განვითარების თანამშრომლობას, გერმანია შეერთებულ შტატებთან ერთად ერთ-ერთი მთავარი ორმხრივი დონორია. საფრანგეთთან ერთად ის არის ყველაზე დიდი ორმხრივი დონორი ევროკავშირში (2019). ფინანსური თანამშრომლობის სფეროში მთავარი მაგალითია ბათუმში წყლის მუნიციპალური ინფრასტრუქტურის მშენებლობისა და ელექტროგადამცემი ქსელის გაფართოების შუქურის პროექტები. ტექნიკური თანამშრომლობის სფეროში გერმანია მხარს უჭერს სტრატეგიულად მნიშვნელოვან რეფორმის პროექტებს, როგორცაა შორსმიმავალი და რთული პროცესი საჯარო ადმინისტრაციის დეცენტრალიზაციისთვის, ასევე მომავალზე ორიენტირებულ თემებს, როგორცაა მდგრადი ურბანული მობილურობა. გერმანიის განვითარების თანამშრომლობის BMZ 2030 რეფორმის ფარგლებში, საქართველო გადაიზარდა 60 ორმხრივ პარტნიორ ქვეყნიდან ერთ-ერთად. (Federal Foreign Office, 2022).

რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტი და ორმხრივი ურთიერთობების დაქვეითება

2005 წლიდან დაწყებული, ქართულ-რუსული ანტაგონიზმების ფონზე, გერმანიის ურთიერთობები საქართველოსთან საგრძნობლად შემცირდა. კლება მკვეთრი იყო, მაგრამ ეს არ მოხდა მოულოდნელად. საქართველოს ვარდების რევოლუციამ, სადაც მიხეილ სააკაშვილი ჯორჯ ბუშის ადმინისტრაციის ძლიერი მხარდაჭერით სარგებლობდა, რადიკალურად შეცვალა საქართველოს საგარეო ურთიერთობები, უბიძგა უფრო იდეოლოგიურ და ნაკლებად პრაგმატულ პოლიტიკას.

საკაშვილის დროს თბილისი იყო აშშ-ს „კალათაში“ და უგულვებელყო ევროპელი პარტნიორები, მათ შორის გერმანია. ქვეყანამ სტრატეგიული არასწორი გათვლა ჩაატარა და თვლიდა, რომ თუ მას შეეძლო მიეღო აშშ-ს მხარდაჭერა საქართველოს ნატოში ინტეგრაციისთვის, მაშინ სხვა დასავლელი მოკავშირეები მიჰყვებოდნენ მას და ავტომატურად დაუჭერდნენ მხარს საქართველოს საქმეს. თუმცა, 2008 წლის ნატოს სამიტმა ბუქარესტში დაადასტურა ეს არასწორი გათვლა, რადგან გერმანია და საფრანგეთი ახდენდნენ ზეწოლას ნატოს წევრებზე, არ შესთავაზონ თბილისს წევრობის სამოქმედო გეგმა (MAP) – ფაქტობრივად დაბლოკეს საქართველოს ალიანსში გაწევრიანება. მიუხედავად იმისა, რომ ბერლინი ამტკიცებდა, რომ ასეთი ნაბიჯი მოსკოვთან უთანხმოების შესამცირებლად იყო საჭირო, ევროპის უარყოფამ შესაძლოა გააბედინა რუსეთს საქართველოში შეჭრა, რადგან დასავლეთის მორიდება მხილდებოდა.

საქართველოში ომის შემდეგ ბერლინში განსაცვიფრებელი ღუმელი დიდი დარტყმა იყო ორმხრივი ურთიერთობებისთვის და საქართველოს ტრანსატლანტიკური ამბიციებისთვის. ბერლინმა არა მხოლოდ უარი თქვა მოსკოვის დასჯაზე მისი სამხედრო აგრესიისთვის, არამედ წამოაყენა ის, რასაც "მოდერნიზაციის პარტნიორობა" უწოდა მხოლოდ

რამდენიმე კვირის შემდეგ, რაც რუსეთმა უკანონოდ აღიარა საქართველოს სეპარატისტული რეგიონები. როდესაც გერმანიაში საზოგადოებრივი აზრი იხრებოდა მოვლენების რუსული ვერსიისკენ, საქართველო მიხვდა, რომ გერმანია ამშვიდებდა მოსკოვის ნეოიმპერიულ ინსტინქტებს. რა თქმა უნდა, თბილისმა გააცნობიერა, რომ გერმანელ პოლიტიკოსებს და ბიზნესმენებს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდათ რუსეთთან და მის მომგებიანი ბაზრის შესაძლებლობები – და რომ ეს ასპექტები უფრო მნიშვნელოვანი იყო ბერლინისთვის, ვიდრე შავი ზღვის პატარა ქვეყანა, გაურკვეველი ევროპული ერთგულებით.

რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტის შემდეგ, ორმხრივი ურთიერთობები განიცდიდა მცდარ წარმოდგენას ერთმანეთის ქცევის შესახებ. ქართველები გერმანიას აღიქვამდნენ, როგორც უხალისო პარტნიორს ან გამანადგურებელს, ნაწილობრივ რუსეთის პირველი პოლიტიკის გავლენის ქვეშ. გერმანიის ბაზარზე ბუნებრივი აირის დაახლოებით 30 პროცენტი იმპორტირებული იქნა რუსეთიდან. გერმანიის ყოფილმა კანცლერმა გერჰარდ შროდერმა 2005 წელს მიიღო გაზპრომის მონაწილეობა პროექტში Nord Stream (მილსადენი რუსეთსა და გერმანიას შორის) აჩვენა გერმანიის „ერთგულება“ რუსეთის მიმართ, რაც კიდევ უფრო აიძულა ქართველები ეჭვქვეშ დააყენონ გერმანია, როგორც სანდო, სტრატეგიული პარტნიორი. უფრო მეტიც, გერმანიის სკეპტიკურად განწყობილმა პოზიციამ ნატოს გაფართოებასთან დაკავშირებით გააძლიერა ეს შთაბეჭდილება ქართული ელიტის მხრიდან, რომ სააკაშვილის ლიბერალური რეფორმების კარგად მიღების შემთხვევაშიც კი, ევროპაში არავინ იყო მზად რუსეთთან ომის რისკის ქვეშ საქართველოს ტრანსატლანტიკური მისწრაფებების სახელით.

2012 წელს პოლიტიკური კოალიცია „ქართული ოცნების“ ხელისუფლებაში მოსვლით ორმხრივი ურთიერთობები უფრო სტაბილური გახდა. „ოცნების“ პრაგმატული პოლიტიკა და უფრო ადაპტირებული მიდგომა რუსეთის მიმართ უკეთესად ჯდებოდა ბერლინის სტრატეგიულ ინტერესებთან. საქართველოს ახალმა მთავრობამ ასევე შეინარჩუნა სტრატეგიული პარტნიორობა შეერთებულ შტატებთან, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს თვლიდა, რომ საქართველო ევროკავშირში უნდა გაწევრიანდეს, ამიტომ თბილისმა დაიწყო უფრო ევროკავშირზე ორიენტირებული საგარეო პოლიტიკის კულტივირება. ამიტომ ორმხრივი ურთიერთობები უფრო ინტენსიური გახდა, მათ შორის მაღალი დონის ვიზიტები გერმანიასა და საქართველოს შორის.

გერმანიასთან საქართველოს ურთიერთობების გაღრმავებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმებისა და იმ „არსებითი პაკეტის“ (substantive package) განხორციელების კონტექსტში, რომელიც საბოლოოდ შემოგვთავაზა ნატო-მ. თუმცა, გავრცელებული ინფორმაციით, 2015 წელს სწორედ გერმანიამ დაიკავა ლიდერი პოზიცია ქართველებისთვის შენგენის ზონაში მოგზაურობის მოთხოვნების შემსუბუქების შესახებ შეთანხმების გაჭიანურებაში. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველომ შეასრულა ევროკომისიის ყველა ტექნიკური მოთხოვნა, გერმანიამ მოლოდინის მიზეზად კრიმინალური გატაცება დაასახელა. ამან განაპირობა ის, რომ ქართველებს ნაკლები ნდობა ჰქონდათ ბერლინის მიმართ და, ზოგადად, ქვეყანაში ევროსკეპტიციზმის ზრდა (Kakachia, 2017).

საქართველოს როლი გერმანიის საგარეო პოლიტიკაში და პირიქით

(გეო)პოლიტიკური თვალსაზრისით საქართველო, როგორც შავი ზღვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი რეგიონის ნაწილი, მდიდარი ენერგორესურსებითა და ძირითადი სატრანზიტო მარშრუტებით, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს დასავლურ და, შესაბამისად, გერმანიის საგარეო პოლიტიკაშიც. საქართველო, თავისი მკაფიო პროდასავლური და პროევროპული ორიენტირებით, განვითარდა, როგორც მთავარი პარტნიორი რეგიონში, სადაც რამდენიმე მსხვილი სახელმწიფო კონკურენციას უწევს გავლენისთვის. გარდა ამისა, საქართველო არის ევროკავშირის ძალისხმევის გადამწყვეტი საყრდენი მის

ფართო სამეზობლოში სტაბილური და დემოკრატიული „მეგობრების რგოლის“ შესაქმნელად. ამიტომ, გერმანიას, მთელ ევროკავშირთან ერთად, აქვს უწყვეტი ინტერესი საქართველოს ტერიტორიული კონფლიქტების მოგვარებით, ასევე რეგიონში სტაბილურობისა და ეკონომიკური კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად. ამ მიზნით, გერმანიის მთავრობა აქტიურად უჭერს მხარს საქართველოს რეფორმების მცდელობებს, რათა უზრუნველყოს მდგრადი დემოკრატიული განვითარება და კანონის უზენაესობა, ასევე შექმნას ეკონომიკური პერსპექტივები ახალგაზრდა თაობებისთვის.

გარდა ამისა, გერმანია გახდა საქართველოს უმსხვილესი ორმხრივი პარტნიორი რეგიონში განვითარების თანამშრომლობის კუთხით. საქართველოს ასევე აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა დემოკრატიზაციისა და რეფორმების კუთხით. საქართველო გამოირჩევა აღმოსავლეთ პარტნიორობის სხვა ქვეყნებისგან ევროატლანტიკური ინტეგრაციისადმი მისი უწყვეტი ერთგულებით, რაც ქვეყნის შიგნით თითქმის უდავოა. ამავედროულად, საქართველო განიხილება შავი ზღვის რეგიონში მნიშვნელოვან „მოთამაშედ“, რადგან ის პრაგმატული მიდგომით ეძებს კარგ ურთიერთობას მეზობლებთან და ამით შეუძლია იმოქმედოს როგორც დამაბალანსებელი ფაქტორი. ეს მას გერმანიის მნიშვნელოვან პარტნიორად აქცევს ბერლინის მცდელობებში რეგიონის სტაბილიზაციისთვის. კიდევ ერთი ფაქტორი, რომელიც განსაზღვრავს საქართველოს ადგილს გერმანიის საგარეო პოლიტიკაში, განსაკუთრებული ისტორიული კავშირებია.

გერმანიის გაერთიანებაში ეღუარდ შევარდნაძის, ყოფილი საბჭოთა საგარეო საქმეთა მინისტრის და შემდეგ საქართველოს პრეზიდენტის, ღვაწლი არ დავიწყებია, რაც 2014 წელს გერმანიის მთავარ გაზეთებში მის არაერთ ნეკროლოგებშიც აისახა. საქართველო ასევე მნიშვნელოვანია გერმანიის მთავრობისთვის. მცირე გერმანული უმცირესობის გამო, რომელიც ქვეყანაში დარჩა მას შემდეგ, რაც გერმანული ემიგრანტები ჩამოვიდნენ 200 წლის წინ. ეკონომიკური თვალსაზრისით, როგორც მოსახლეობისა და ეკონომიკური ძლევამოსილებით შედარებით მცირე სახელმწიფო, გერმანიის საგარეო სავაჭრო პოლიტიკაში საქართველო, შესაბამისად, მცირე როლს ასრულებს. ექსპორტისა და იმპორტის მოცულობებით, საქართველო გერმანიისთვის უმნიშვნელო სავაჭრო პარტნიორია და გერმანიის სავაჭრო პარტნიორებს შორის მხოლოდ 101-ე ადგილზეა.

2018 წელს გერმანიამ საქართველოში 359 მილიონი ევროს ღირებულების საქონელი გაიტანა, ხოლო საქართველოდან იმპორტმა 72 მილიონი ევრო შეადგინა. საქართველოში ძირითადი საექსპორტო საქონელია მანქანების ნაწილები, მანქანები, ფარმაცევტული პროდუქტები და საკვები პროდუქტები. გერმანიაში ძირითადად შემოაქვს სპილენძის საბადო, ფეროშენადნობი, ღვინო და ყურძენი. აღმოსავლეთ პარტნიორობის დანარჩენ ხუთ ქვეყანას შორის მხოლოდ სომხეთის სავაჭრო მოცულობა გერმანიასთან არის ნაკლები საქართველოსთან შედარებით. უკრაინა შედარებით დიდი ბაზარია, ხოლო აზერბაიჯანი არის ენერჯის მწარმოებელი ქვეყანა, ამიტომ ორივე, შესაბამისად, გერმანიის დღის წესრიგში უფრო მაღალია ეკონომიკური თვალსაზრისით.

საქართველო ხედავს გერმანიას, როგორც მის ყველაზე მნიშვნელოვან ევროპულ პარტნიორ ქვეყანას, თუმცა მან გამოავლინა გაუმჯობესების ადგილი ურთიერთობის ბევრ სფეროში. შედარებით გავლენიანი პოზიციიდან გამომდინარე, გერმანია საკვანძო ქვეყანაა, როდესაც საქმე ეხება საქართველოს ევროატლანტიკურ ინტეგრაციას, აღმოსავლეთ პარტნიორობის მომავალს და ევროკავშირთან და ნატოსთან ურთიერთობის სხვა ფორმატებს, რადგან ის ძლიერ გავლენას ახდენს საქართველოს ევროკავშირთან და ნატოსთან დაახლოების ტემპსა და სიღრმეზე და შეუძლია გადამწყვეტი გადაწყვეტილებების დაბლოკვა. ამავე დროს, გერმანია გადამწყვეტ როლს ასრულებს საქართველოს მთავრობისთვის განვითარების თანამშრომლობის კუთხით. გერმანიის მთავრობა ასევე ასრულებდა საქართველოს შუამავლისა და ადვოკატის როლს საქართველო-რუსეთის

ურთიერთობების კონტექსტში, აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოში მოქმედ ყველა საერთაშორისო მისიაში (გაერო, ეუთო, ევროკავშირი).

გერმანია იყო საქართველოს მეგობართა ჯგუფის აქტიური წევრი, რომელიც 1990-იან წლებში გაეროს გენერალური მდივნის ქვეშ მუშაობდა კონფლიქტურ რეგიონებზე. ეს იყო გერმანული ინიციატივა, რომელმაც საფუძველი მისცა ევროკავშირს 2003 წელს დაემკვიდრებინა სპეციალური წარმომადგენლის თანამდებობა სამხრეთ კავკასიაში. 1990-იანი წლების განმავლობაში გერმანიის აქტიურ მონაწილეობას კონფლიქტების მოგვარების პროცესში გარკვეული შემაკავებელი ეფექტი ჰქონდა და შემდგომ ესკალაციას აღკვეთა. მიუხედავად ამისა, გერმანიის დიპლომატიური მიდგომამ ვერ მოახერხა, მნიშვნელოვანი წვლილი შეეტანა კონფლიქტების მოგვარებაში ან საქართველოსა და მის გარშემო არსებული უსაფრთხოებისა და პოლიტიკური გარემოს გაუმჯობესებაში. რუსეთთან ომის შემდეგ გერმანიამ ასევე ითამაშა მნიშვნელოვანი როლი ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის (EUMM) განლაგებაში კონფლიქტური რეგიონების ადმინისტრაციულ მოსაზღვრე რაიონებში. ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისისა (EUMM) ერთადერთი საერთაშორისო წარმომადგენლობა იყო რეგიონში, სხვაგვარად დომინირებდა რუსეთი.

ასე რომ, ბოლო 27 წლის განმავლობაში გერმანია აშშ-თან ერთად იყო საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისა და სუვერენიტეტის მთავარი მხარდამჭერი. ქართული პერსპექტივიდან, ვაჭრობისა და ინვესტიციების კუთხით ურთიერთობების გასაუმჯობესებლად საკმარისი ადგილია. გერმანია საქართველოს სიდიდით მეექვსე სავაჭრო პარტნიორია. გერმანიის, როგორც საექსპორტო ბაზრის როლი კიდევ უფრო ნაკლებად აქტუალურია. 2018 წელს, საქართველოს მთლიანი ექსპორტის მხოლოდ 2% გავიდა გერმანიაში, რაც მას მე-14 ადგილზე უკავია საქართველოს საექსპორტო პარტნიორებს შორის.

გერმანელი ინვესტორებიც ერიდებიან საქართველოში ინვესტირებას. საქართველოში ინვესტორებისთვის გამარტივებული ბიზნეს გარემოს არსებობის მიუხედავად (მე-9 ადგილი ბიზნესის კეთების ინდექსის მიხედვით, 2018 წ.), გერმანული ფირმები და ინვესტორები ტრადიციულად თავს არიდებენ საქართველოში ფართომასშტაბიანი ინვესტიციების განხორციელებას. 2018 წლის პირველ ორ კვარტალში გერმანია საქართველოს 10 უმსხვილეს ინვესტორს შორის მე-10 ადგილზე იყო 13,2 მლნ აშშ დოლარის ინვესტიციით. გარდა ისეთი ფაქტორებისა, როგორცაა რესურსების მოცულობა და მოსახლეობის რაოდენობა, გერმანული ინვესტიციები დამოკიდებულია საქართველოს გარშემო არსებულ პოლიტიკურ და უსაფრთხოების გარემოზე. (Kakachia; Böttger; Lebanidze; Palm; Sarjveladze, 2019).

ამრიგად, გერმანია საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ევროპული პარტნიორი ქვეყანაა, ის ძლიერ გავლენას ახდენს საქართველოს ევროკავშირთან და ნატოსთან დაახლოების ტემპსა და სიღრმეზე. ამავე დროს, გერმანია გადამწყვეტ როლს ასრულებს საქართველოს მთავრობისთვის განვითარების თანამშრომლობის მიმართულებით. გერმანია-საქართველოს პარტნიორობას მნიშვნელოვანი პერსპექტიული მიზანდასახულება აქვს. ნაყოფიერია ეს თანამშრომლობა დიპლომატიური, პოლიტიკურ-ეკონომიკური და, ზოგადად, მრავალმხრივი ურთიერთობის თვალსაზრისით.

ინტერნეტრესურსი:

Botschaft der Bundesrepublik Deutschland Tiflis. (2022, April 13). *Deutschland und Georgien – 30 Jahre Diplomatische Beziehungen*. Retrieved from Botschaft der Bundesrepublik Deutschland Tiflis: <https://tiflis.diplo.de/ge-de/-/2521296>

- Federal Foreign Office. (2022, May 4). *Germany and Georgia: Bilateral relations*. Retrieved from Federal Foreign Office: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/laenderinformationen/georgien-node/georgia/233028>
- Kakachia, K. (2017, March 10). *A Reluctant Partner: Georgian-German Relations Revisited*. Retrieved from PONARS EURASIA: <https://www.ponarseurasia.org/a-reluctant-partner-georgian-german-relations-revisited/>
- Kakachia, K., Böttger, K., Lebanidze, B., Palm, V., & Sarjveladze, M. (2019, July). *Georgian-German Relations in the Context of Euro-Atlantic Integration – How to Align Expectations?*. Retrieved from ResearchGate: https://www.researchgate.net/publication/334545117_Georgian-German_Relations_in_the_Context_of_Euro-Atlantic_Integration_-_How_to_Align_Expectations
- Ministry of Foreign Affairs of Georgia. (n.d.). *Relations between Georgia and the Federal Republic of Germany*. Retrieved from Ministry of Foreign Affairs of Georgia: <https://bit.ly/3fRBvWn>.

Nina Sieger

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Faculty of Social and Political Sciences

FROM THE HISTORY OF GEORGIAN-GERMAN DIPLOMACY

Abstract

Germany and Georgia have 30 years of diplomatic relations. April 13 is the anniversary of the relationship between these two states. In 1992, Hans-Dietrich Genscher, the former foreign minister of Germany, made a great contribution to the successful partnership between Georgia and Germany by visiting Tbilisi. On the same day, the head of Georgia was handed over a certificate of credentials from the first ambassador of the Federal Republic of Germany. As a result of this event, the German embassy was later established in Tbilisi. It should be noted that after the collapse of the USSR, Germany was the first country to establish diplomatic relations with Georgia.

The arrival of Germans in the Caucasus has a long history. Even after the conclusion of the Brest-Litovsk Armistice in March 1918, the topic of the Caucasus was a hot issue for the Bolsheviks and the German Empire. It also caused a rift between the Ottomans and Germany, who were allies in the World War. At first, Ludendorff, the commander of Eastern operations and the German High Command, believed that the Baku-Batumi oil pipeline and the Caucasus in general should be based on Turkish influence. It should be noted that Ludendorff's general von Zecht, who was in Ottoman Empire, made a great contribution to this idea. However, Ludendorff's approach gradually changed. This event was followed by the settlement of German colonists in the Caucasus. Ludendorff's decision was determined by 3 factors. He wanted to form the Georgian army. Within he could use the Georgian army during the battle and establish order. He also tried to get the necessary raw materials for the war. Finally, Ludendorff had a future plan to wage war against the British in Turkey and India. For this, he considered it necessary to find a geographical springboard.

Therefore, the strategic location of Georgia and the raising of awareness about Georgia in German political and military circles led to Germany's desire to include Georgia in its sphere of influence in the Caucasus. The relations between Germany and Georgia are quite bilateral and tight. It is limited by cultural-political proximity and historical ties. Nevertheless, it should be noted the hindering factors that appear in these bilateral relations.

In the paper, we will review Georgian, German and English sources, through which I will discuss in more detail the history of diplomatic relations between Germany and Georgia.

Keywords: Germany, Georgia, Gensher, relationship, political, economic.

Тадтаева Анжелика В.
Кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Общественные науки»,
Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации,
(Владикавказский филиал),
Владикавказ, Россия

ЯЗЫКОВЫЕ БАРЬЕРЫ, МЕШАЮЩИЕ ЭФФЕКТИВНОМУ ОБЩЕНИЮ

Аннотация. В статье рассматриваются коммуникационные технологии, которые позволяют сблизить мир и языковые барьеры, замедляющие это сближение. То, что мешает нам понимать друг друга, представляет собой общую проблему для отдельных лиц, групп, международных компаний, правительств, наций и всего мира. Это качественное исследование было направлено на изучение факторов, вызывающих языковые барьеры, их типов и их влияния на эффективное общение и нашу жизнь, а также способов донести до людей осознание важности их преодоления. Исследование пришло к выводу, что языковые или семантические барьеры возникают из-за различных предметов, таких как значения и использование слов, символов, изображений, жестов, языков и диалектов.

Ключевые слова: коммуникация, языковые барьеры, семантические барьеры, понимание.

Человеческое общение – это процесс социального взаимодействия. Это неотъемлемая часть нашей повседневной жизни. Это процесс создания, обмена идеями, информацией, мнениями, фактами, чувствами и опытом между отправителем и получателем. Коммуникация имеет основополагающее значение для существования и выживания отдельных лиц, групп, обществ и наций. Язык – самый распространенный инструмент общения. Это играет жизненно важную роль в том, чтобы помочь людям построить мост отношений. В то же время язык действует как разрушитель мостов человеческих отношений, потому что он отделяет людей друг от друга. Язык продолжает оставаться препятствием для передачи наших посланий людям в эпоху коммуникации. Языковые барьеры являются распространенной проблемой в международном бизнесе и социальной сфере. Они влияют на нашу повседневную жизнь [8, с. 161].

Языковые барьеры являются первопричинами многих проблем или препятствий в здравоохранении, авиации, морском судоходстве, бизнесе и образовании. Например, (а) Эффективная коммуникация между поставщиками медицинских услуг, пациентами и семьями имеет решающее значение для обеспечения безопасного и качественного медицинского обслуживания. Результаты канадского исследования о негативном влиянии языковых барьеров на качество медицинской помощи и безопасность пациентов. «Пациенты и переводчики описали случаи, когда языковые барьеры способствовали более низкой оценке состояния пациента, ошибочному диагнозу, задержке лечения, неполному пониманию состояния пациента, рискам ошибок при приеме лекарств и осложнениям и назначенного лечения [3, с. 446].

Во втором примере исследователи авиации подчеркивают, что более 60% авиационных происшествий вызваны человеческой ошибкой. Неспособность экипажей эффективно взаимодействовать является одним из распространенных типов ошибок. Согласно системе отчетности по авиационной безопасности (ASAS) НАСА (Национальное управление по аэронавтике и исследованию космического пространства), более 70% из первых 28 000 полученных сообщений были признаны связанными с проблемами связи. Таким образом, неэффективная коммуникация представляет собой глобальную угрозу авиационной безопасности.

Третий пример: усиление глобализации вынуждает все большее число бизнес-менеджеров и служащих взаимодействовать через языковые границы. Немецкое исследование

под названием "Языковые барьеры в различных формах международных заданий" связало языковые барьеры с рядом явлений организационного поведения. Результаты показали, что языковые барьеры оказывают влияние на многонациональную корпорацию следующим образом: влияют на эмоции сотрудников, формирование социальной идентичности, формирование доверия, властные отношения [4, с. 145].

Четвертый пример: результаты исследования о влиянии языковых барьеров на потребителей английского как второго языка, свидетельствуют о том, что языковые барьеры порождают негативные эмоциональные и когнитивные реакции и мешают клиентам предпринимать конкретные действия, такие как поиск необходимой информации или жалоба на сбой в обслуживании [11, с. 175].

Пятый пример: языковые барьеры, недостаток общения и недопонимание на борту торговых судов являются основной причиной несчастных случаев на море каждый год. Например, Югославская "Мальфиска" села на мель, потому что, хотя и лоцман, и капитан рассчитали местоположение судна, ни один из них не проконсультировался с другим, и капитан не знал о намерениях лоцмана.

Существует подавляющий международный консенсус относительно негативного влияния языковых барьеров на нашу жизнь.

Коммуникация имеет множество определений:

1. Обмен: значениями, идеями, мнениями, фактами, чувствами, опытом, информацией между отправителем и получателем.

2. Встреча умов: взаимопонимание или соглашение между отправителем и получателем по общим вопросам. Общение происходит только тогда, когда сообщение понято, а понимание происходит в сознании получателя. Поэтому мы должны говорить с людьми в соответствии с их уровнем понимания, чтобы донести до них наше послание.

3. Понимание: эффективная коммуникация происходит, когда получатель понимает сообщение.

4. Получение обратной связи: обратная связь или ответ имеют решающее значение для обеспечения точного понимания сообщения. Простое определение коммуникации заключается в том, что процесс обмена идеями, чувствами, мнениями, фактами, информацией и опытом между отправителем и получателем вербально (устно, письменно и невербально, языком жестов и языком тела.) через канал коммуникации. Чтобы понять процесс человеческого общения, нужно понять, как люди относятся друг к другу [1, с. 140].

Общение принимает две формы:

А) Вербальное общение: обмен идеями, мыслями, чувствами, мнениями и опытом посредством устных или письменных слов.

Б) Невербальная коммуникация: обмен идеями, мыслями, эмоциями, мнениями, чувствами и переживаниями с помощью языка жестов и языка тела (выражение лица, зрительный контакт, голос, движение рук, поза).

Процесс коммуникации состоит из модели или карты процесса коммуникации, которая показывает взаимосвязи между элементами или компонентами процесса коммуникации [2, с. 85].

Этапы, элементы или компоненты процесса коммуникации:

1. Отправитель (Источник): Инициатор связи и составитель сообщения. Он несет ответственность за то, чтобы убедиться, что сообщение точно получено и понято.

2. Кодирование: процесс, при котором идеи, подлежащие передаче, переводятся в код или набор символов или какой-либо другой формат выражения.

3. Сообщение: идея, информация, мнение, факт, чувство и т.д. Это основа процесса коммуникации. Это может быть устное, письменное слово, язык жестов и язык тела.

4. Канал: средство, используемое для передачи сообщения получателю. Средства коммуникации включают радио, газеты, телефон, телевидение и интернет.

5. Декодирование: это процесс перевода сообщения на язык, который может быть понятен получателю.

6. Получатель: Получатель – это физическое лицо или отдельные лица, которым адресовано сообщение. (Слушатель, читатель и зритель).

7. Обратная связь: ответ или реакция получателя на сообщение отправителя. Это может быть вербальное, невербальное или и то, и другое. Оно может быть как положительным, так и отрицательным. Следовательно, обратная связь необходима для обеспечения того, чтобы сообщения были поняты и получены, и помогает отправителю и получателю достичь взаимопонимания.

8. Эффект: отправитель общается с целью повлиять на знания, установки и практику или действия получателя [9, с. 110].

Среда или обстоятельства, в которых происходит общение. Как происходит процесс коммуникации?

а. У отправителя есть намерение, идея или чувство или значение, которое существует в его сознании. Он зашифровал их в сообщении.

б. Отправитель передает свое сообщение по правильному каналу получателю.

с. Получатель получает сообщение, декодирует и интерпретирует его на основе своего понимания значения языка и реагирует или отвечает, отправляя отправителю обратную связь (новое сообщение). Таким образом, он становится отправителем.

d. Первоначальный отправитель теперь становится получателем и реагирует на ответ отправителя (получателя). Основываясь на результатах процесса коммуникации, изменение может произойти в знаниях, отношении и поведении (действии) получателя. Коммуникация – это интерактивный процесс; о ее эффективности судят по тому, насколько близко понимание получателя соответствует намерению отправителя [6; 10].

Это коммуникация между двумя или более лицами, в которой предполагаемое сообщение надлежащим образом закодировано, доставлено по соответствующему каналу, принято и надлежащим образом декодировано и понято получателем или получателями. (Эффективная Коммуникация) Это двусторонний процесс. Это крайне важно для успешного общения с другими людьми. Это позволяет людям строить и поддерживать отношения и достигать целей, рабочих мест и задач.

Основные характеристики заключаются в следующем:

1. Использование языка, соответствующего уровню понимания других людей.
2. Обеспечение того, чтобы другие получали информацию или знания.
3. Развитие отношений с другими людьми.
4. Разговаривайте с другими так, чтобы это способствовало открытости и честности.
5. Полнота сообщения.
6. Ясность сообщения.
7. Целостность сообщения.
8. Краткость сообщения.
9. Рассмотрение физических условий и получателя.
10. Вежливость, которую необходимо соблюдать.
11. Правильность сообщения.

Проще говоря, эффективная коммуникация – это процесс отправки правильного сообщения правильному получателю по правильному каналу в нужное время и в нужном месте с правильной обратной связью [7, с. 151].

Барьеры для эффективной коммуникации – это препятствия или проблемы, которые нарушают процесс коммуникации, поскольку они препятствуют потоку информации между

отправителем и получателем. Существует множество барьеров для общения, и они могут возникнуть на любом этапе процесса общения. Их можно разделить на следующие категории: механические, физические, психологические, социальные, шумовые, религиозные, культурные и языковые барьеры.

Язык – это самый мощный инструмент общения. Его функция включает в себя: передачу идей, мыслей, мнений и эмоциональное выражение, социальное взаимодействие, использование силы звука, запись фактов, выражение идентичности. Однако, в то же время, существует общий барьер для эффективной коммуникации. Языковые или семантические барьеры возникают, когда многие слова имеют более одного значения, и отправитель и получатель пытаются общаться на языке, который сами не понимают должным образом [5, с.168].

Итак, общение не всегда бывает успешным. В системе связи могут быть некоторые неисправности или препятствия, которые могут помешать сообщению достичь предполагаемого получателя или пункта назначения. Языковые барьеры, как правило, возникают в пяти областях: способ создания и отправки сообщения отправителем, помехи в окружающей среде и способ его получения и понимания получателем. Языковые барьеры важны, потому что они часто являются препятствием для построения отношений с другими людьми. Они могут вызвать недоразумения, которые приводят к конфликту, разочарованию, обидам, насилию, задетым чувствам и пустой трате времени, усилий, денег и жизней людей.

Таким образом, языковые барьеры – это семантические проблемы, возникающие в процессе кодирования и/или декодирования сообщения в слова и идеи соответственно. Они являются одним из главных барьеров, ограничивающих эффективную коммуникацию. Это наиболее распространенные коммуникационные барьеры, которые вызывают недоразумения и неверные толкования между людьми. Они указывают на трудности, с которыми сталкиваются два человека, у которых нет общего языка, когда они пытаются общаться друг с другом. Они также могут относиться к полному отсутствию общения между двумя людьми, говорящими на разных языках.

Исследование было направлено на изучение и понимание факторов, которые создают языковые барьеры в реальной жизни, определение характера общения, критическое изучение влияния языковых барьеров на эффективную коммуникацию, наш способ обмена сообщениями, информирование людей, групп, правительств и наций о важности их преодоления и создания рекомендаций, основанная на результатах исследования, для повышения эффективности коммуникации.

Исследование фокусируется на важности языковых или семантических барьеров в общении, их типах, причинах, влиянии на нашу жизнь и на том, как эффективно с ними бороться, чтобы донести наши сообщения [7; 9].

Исследования показывают, что эффективной коммуникации достичь трудно. В современном мире эффективная коммуникация необходима для построения отношений между людьми, используя вербальный и невербальный язык в качестве инструмента общения. Тем не менее, язык может выступать в качестве моста в общении с людьми и барьера (стены), который мешает людям обмениваться простыми, ясными и точными сообщениями. В эпоху коммуникации языковые барьеры разделяют нас, создавая недопонимание, дезинформацию, искажения, фатальные ошибки, катастрофы разочарования, конфликты и насилие среди людей по всему миру. Языковые барьеры отнимают у нас силы, время и деньги. Таким образом, это исследование было направлено на выявление языковых барьеров, их типов и обсуждение их влияния на человеческое общение и способов их преодоления.

Литература:

1. Багаева С.В., Тадтаева А.В. Развитие навыков межкультурной коммуникации на занятиях делового английского языка / В сборнике: Молодежь и наука: актуальные проблемы

социально-экономического развития регионов России: Материалы V Всероссийской научно-практической конференции. 2017. – С. 139-146.

2. *Бигаева Э.С., Тадтаева А.В., Зангиева З.Н.* К вопросу о развитии иноязычной коммуникативной компетенции у студентов неязыковых специальностей вузов // Вестник СОГУ. 2017. № 4. – С. 83-87.
3. *Гоговская Я.С., Кочиева А.А., Тадтаева А.В.* Forms and levels of intercultural communication in the modern world // В сборнике: Молодежь и наука: актуальные проблемы социально-экономического развития регионов России: Материалы VI Всероссийской научно-практической конференции. 2018. – С. 445-449.
4. *Гульчеева Д.А., Фидарова В.О., Тадтаева А.В.* Инновационные методы обучения английскому языку для специальных целей в неязыковом вузе // Экономика и управление: проблемы, решения. 2019. Т. 6. № 2. – С. 141-146.
5. *Тавасиев Б.С., Тадтаева А.В.* Английский – глобальный язык общения // Молодежь и наука: актуальные проблемы социально-экономического развития регионов России: Материалы V Всероссийской научно-практической конференции. 2017. – С. 167-173.
6. *Тадтаева А.В., Бигаева Э.С.* Актуальные проблемы межкультурной коммуникации // Гуманитарные и социальные науки. 2014. №3. – С. 186-190.
7. *Тадтаева А.В., Исакова Ю.Р., Гассиева Н.К.* О достижении положительного результата развития иноязычной компетенции студентами неязыковых вузов // Мир науки, культуры, образования. 2019. №1 (74). – С. 150-153.
8. *Dzusova I.G., Tadtaeva A.V.* The Role of the English Language in the Modern World // Modern Science. 2018. № 11. – С. 160-163.
9. *Gioeva E.G., Tadtaeva A.V.* The communicative competence formation in a student-future economist at “Business English” lessons (on the example: “Online Sales”) // Modern Science. 2018. № 4-2. – С. 108-112.
10. *Khaeva D.T., Tadtaeva A.V.* Intercultural communication as a special type of communication // Modern Science. 2019. № 3. – С. 278-282.
11. *Tedtova I.E., Tadtaeva A.V.* How to Increase the Quality of Foreign Language Training in Non-Linguistic Higher Educational Institution // Молодежь и наука: актуальные проблемы социально-экономического развития регионов России: Материалы V Всероссийской научно-практической конференции. 2017. – С. 174-179.

Tadtaeva Angelika V.

Candidate of Science in Pedagogics
Russia, Vladikavkaz

LANGUAGE BARRIERS TO EFFECTIVE COMMUNICATION

Abstract

Speaking about intercultural communication in professional communication and the problems associated with it, we can imagine that this can be relevant to various types and forms of interaction. But any interaction involves various issues and questions. The more human culture develops, the more complex and diverse the problems associated with it. Sometimes people find it difficult and their mundane reality, which can scare them with its uncertainty and difficulties in everyday interaction. Communication technology brings the world closer together in a global village, and language barriers separate. Concepts that prevent us from understanding each other are a common problem for individuals, groups, international companies, governments, nations, and the world. This qualitative research aimed to examine the factors that cause language barriers, their types and their impact on effective communication and our lives, and how to make

people realize the importance of overcoming them. The study concluded that language or semantic barriers arise from different subjects such as meanings and uses of words, symbols, images, gestures, languages and dialects.

Human communication is a social interaction process. It is an essential part of our daily life. It is a process of creating, exchanging, sharing ideas, information, opinions, facts, feelings, and experiences between a sender and a receiver. Communication is fundamental to the existence and survival of individuals, groups, societies, and nations. It plays a vital role in helping people build a bridge of relationships. Language is the most common tool of communication. At the same time, language acts as a destroyer of bridges of human relations because it separates people from each other.

Keywords: Communication, fundamental, individuals, groups, societies, nations.

Нюбар Ибрагимова Натик
Старший преподаватель
Шекинского филиала АГПУ,
диссертант Гянджинского
педагогического университета
Азербайджан

ДИСКУССИЯ О МЕТОДЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО РЕАЛИЗМА В СОВЕТСКОЙ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В представленной статье объектом анализа является судьба социалистического реализма в советской и азербайджанской литературе, господствовавший метод в период социализма в СССР, а также в литературах социалистического содружества. Социалистический реализм потому стал острым объектом критики и дискуссий, что он стремился создать иллюзию равенства между людьми и народами. В основу метода было положено прославлять правителей, внушать оптимизм и веру в непоколебимость советского государственного строя.

Для всестороннего изучения данной проблемы к исследованию привлечены суждения не только крупных теоретиков соцреализма А. В. Луначарского, А. И. Овчаренко, Л. Г. Якименко, Г. И. Ломидзе, В. Щербины, Е. С. Некрасовой, Г. Н. Поспелова, Ю. И. Суровцева, азербайджанских М. Джафарова, М. Гулузаде, С. Асадуллаева, Т. Алишаноглу, Т. Гусейнова, а также зарубежных учёных, анализировавших особенности соцреализма Дж. Олдридж, Дж. Линдсей, О. Брадак, М. Ризер, Л. Архакистен, А. Стиль и мн. др. В процессе исследования установлено, что, несмотря на то, что соцреализм был концептуальным методом советской литературы, однако с развалом Союза эта теория, как единственно верный художественный метод социалистической литературы, была брошена в архив истории. Наряду с прочими чертами, это было связано и с тем, что на всем протяжении своего существования социалистический реализм как метод стал ареной ожесточенных дискуссий и споров учёных. В статье мы пытаемся пролить объективный свет на теорию социалистического реализма.

Развитые литературы в своём становлении обычно проходили несколько этапов: литература ренессанса, просветительства, классицизма, сентиментализма, романтизма, реализма, критического реализма и литература социалистического реализма. Последнее направление охватывало в основном СССР, восточную Европу и страны социалистического лагеря – Китай, Вьетнам, Северная Корея, Монголия, Куба и др.

Социалистический реализм как ведущее художественное направление и метод возник в основном после Октябрьского переворота (1917 г.) и в 20-е годы в СССР, а также в других

странах, представляющие эстетическое выражение социалистически осознанной концепции мира и человека, обусловленной эпохой борьбы за созидание социалистического общества. Его возникновение связано с распространением социалистических идей в разных странах [25].

Некоторые критики историю возникновения этого направления связывают с именем Н.Г.Чернышевского, заложившего его фундамент [9]. А.Луначарский ещё в начале XX в. использовал понятие «пролетарский реализм» и в своей оценке он опирался на компактную статью В. И. Ленина «Партийная организация и партийная литература». Теоретики этого метода считают, что основоположником социалистического реализма является М. Б. Греков, описывающий живописные картины. Социалистический реализм называли по-разному – динамичный и активный социалистический реализм, утверждающий реализм, пролетарский реализм и т.д. Однако впервые термин «социалистический реализм» был употреблён И. М. Гронским [12], после которого критик В.Я.Кирпотин систематически использовал это понятие в своих работах. Примерно в эти же годы пролетарский писатель М. Горький на Первом Всесоюзном съезде советских писателей (1934) усиленно говорил о значении социалистического реализма, цель которого развитие индивидуальных способностей человека ради великого счастья жить на земле в аналогическом значении употребляли его и другие авторы [13; 22, с. 92 – 101; 19, с.1011 – 1014; 10; 18, с. 607 – 608; 17; 16; 20, с. 1262] и т.д.

Итак, с указанного этапа социалистический реализм как творческое направление и метод применялся в литературе, живописи, кинематографе, театре с 20-х годов XX в. Как заметили выше, он был популярным не только в искусстве и литературе Советского Союза, других стран социалистического содружества, но и в странах Латинской Америки – Боливии, Венесуэлы, Кубы и др., главной концепцией которого была демонстрация оптимизма и идеализации коммунистических идей. Неслучайно, что в Уставе Союза писателей СССР отмечалось: «Социалистический реализм, являясь основным методом советской художественной литературы и литературной критики, требует от художника правдивого, исторически конкретного изображения действительности в её революционном развитии» [30].

С прохождением времени социалистический реализм все последовательно проник во многие виды искусства, как выше заметили, в живопись, кинематограф, театр и др.

Ещё в 1957 г. в журнале «Вопросы литературы» В.Щербина отмечал: «Эстетика социалистического реализма ... исходит из концепции, утверждающей жизненность движение вперед и обогащение реализма. Развитие реализма рассматривается как процесс восходящий. И социалистический реализм представляется как его новая, высшая ступень [24; 29].

Высказывая своё отношение относительно этого направления, один из критиков Абрам Терц писал: «Что такое социалистический реализм? Что означает это странное, режущее ухо сочетание? Разве бывает реализм социалистическим, капиталистическим, христианским, магометанским? Да и существует ли в природе это иррациональное понятие? Может быть, его нет, может быть, это всего лишь сон, пригрезившийся испуганному интеллигенту в темную, волшебную ночь сталинской диктатуры? Грубая демагогия Жданова или старческая причуда Горького? Фикция, миф, пропаганда? После таких многозначительных вопросов, критик лестно отзываясь в целом о социалистическом реализме, пишет следующее: «Произведения социалистического реализма весьма своеобразны по стилю и содержанию. Но в каждом из них присутствуют понятие. Цели в прямом или косвенном значении, в открытом или завуалированном выражении. Это либо панегирик коммунизму и всему, что с ним связано, либо сатира на его многочисленных врагов, либо, наконец, – всякого рода описания жизни, «в её революционном развитии, т.е. опять-таки в движении к коммунизму Терц [29].

При внимательном прочтении видим, что дух этой книги впитывал, конечно, идеологию социализма и коммунизма, которых сколько бы не стремились, не видели. По мнению автора работы коммунизм осознается как неизбежный итог исторического

развития. В то же время А. Терц отмечает, что, не желая уронить себя перед лицом Запада, мы порой перестаём быть последовательным начинаем рассуждать о разнообразии индивидуальностей в нашем обществе. По мнению автора работы, искусство не боится диктатуры, ни строгости, ни репрессий, ни даже консерватизма и штампа.

Примечательно, что в период создания социалистического общества в исторической жизни народов складывались своеобразные национальные характеры, и художник средствами искусства воспроизводил их, обобщая самое существенное в явлениях действительности. Писатели, осваивая действительность, выражали творческий замысел в единстве социалистического содержания и национальной формы произведения. Советская литература, в которую входили литературы всех народов, населяющих СССР, писатели М. Горький, В. Маяковский, М. Шолохов, Л. Леонов, А. Толстой, А. Фадеев, украинцы П. Тычина, М. Рильский, белорусы Я. Купала, азербайджанцы С. Вургун, М. Гусейн, Абульгасан, С. Рагимов, А. Велиев, М. Ибрагимов, узбеки М. Айбек, Г. Гулям, Х. Алимджан, А. Каххар, туркмены Б. Кербабаев, А. Салих, М. Сарыханов, казахи С. Сейфуллин, Б. Майлин, С. Муканов, Г. Мусрепов, М. Ауэзов, киргизы М. Тукебаев, К. Баялинов, Т. Сыдыкбеков, А. Токомбаев, грузины, молдоване, латыши, литовцы, эстонцы и другие создавали свои произведения по законам социалистической эстетики. Вопрос о традициях, на которые опиралось искусство социалистического реализма, решался только с учётом многообразия и богатства национальных литератур [31]. В советские годы социалистический реализм стал объединяющим звеном советских литератур. В то же время при всем разнообразии национальных литератур наблюдались и объединяющие их тенденции.

Такова была тенденция развития советской литературы до смерти Сталина. Во времена хрущёвской «оттепели» многие выступали с резкой критикой социалистического реализма. Появлялись мнения, дискуссии относительно соотношения разновидностей социалистического реализма, как «социалистическое искусство» и «демократическое искусство». Но эти дискуссии не могли затмить того факта, что социалистический реализм был явлением идеологического порядка, подчиняющимся политике [32].

Как известно, для социалистического реализма характерны были точное описание реальности, в полном соответствии с историческим революционным развитием; согласование художественно видения автора с государственной идеологией, воспитанием рабочих и крестьян в духе социалистического общежития.

В период горбачевской перестройки (вторая половина 80-х годов) активизировалось отношение мастеров художественного слова и литературоведов относительно термина и метода социалистический реализм. Такие голоса, наряду с представителями русской литературы и критики, раздавались в Азербайджане, Грузии, Прибалтике, Казахстане, в литературах Средней Азии и т.д. В первую очередь они спрашивали был ли этот метод как таковой. Есть просто реализм. Или же они утверждали «соцреализм это просто романтизм с неким «советским» оттенком. Ведь в 30-е годы в «рождающемся» новом методе советской литературы они непременно опирались на явление революционной романтики, сторонников соцреализма в «мифологизации советской действительности».

Интересно мнение автора статьи «Социалистический реализм: проблемы веры и интерпретации» А. Святославского: «Постсоветская критика и публицистика ополчились на соцреализм из-за так называемого советского мифотворчества, которое деморочило людям головы пустыми обещаниями рая на земле» [33]. В то же время А. Святославский далее замечает, что такая критика по сути некорректна, поскольку очевидно, что всякое общество живёт своими мифами, своей верой, своей надеждой, и постсоветская Россия не стала исключением [33].

Суммируя мнения учёных важно подчеркнуть, что, несмотря на весьма критическое отношение к соцреализму, не следует забывать, что соцреализм всё же стал одним из

масштабнейших явлений культуры XX века. Это подтверждается как исследованиями, появившимися после развала Советского Союза [14], так и множеством статей и материалов, представленных в книге «Социалистический реализм за рубежом» [21]. В ней нашли рассуждения о социалистическом реализме учёных и писателей Болгарии, Венгрии, Германии, Чехии, Словакии, Вьетнама, Монголии, Англии, Франции, Турции, Испании, Индии, таких известных мастеров художественного слова, как Дж.Олдридж, Дж.Линдсей, Х.Плавиус, Г.Кауфман, Дж.Уитмен, А.Несин, Л.Арагон, А.Стиль, Дж.Лоуссон и др.

При всем положительном, высказанным относительно восприятия этого метода, должны заметить и то, что «Иделогичность соцреализма также имеет давние культурные корни... она развивается под влиянием утилитаристского понимания роли культуры, которое выражалось передвижниками и постулировалось такими теоретиками культуры, как Н.Чернышевский, Г.Плеханов, А.Богданов, А.Луначарский, И.Иоффе, Ф.Шмит» [15; 26]. Говоря о качественном характере социалистического реализма, нельзя забывать, что героями парадных портретов были, конечно, не только высшие партийные деятели. И социалистический реализм стремился создать иллюзию равенства, поэтому персонажами художественных произведений становились, передовики, изображённые на производстве с атрибутами профессиональной деятельности [28]. В основу метода было положено прославлять правителей, постулировать вертикаль власти, внушать оптимизм и веру в непоколебимость государственного строя, вызывать непреодолимое желание быть его частью.

Следует отметить, что первым этапом конца социалистического реализма, как выше мы заметили, называют смерть идеолога этого метода Сталина, когда в искусстве наступило кратковременное послабление. После этого проявился интерес к недопустимым темам в соцреализме – поэтичности внутреннего мира человека, душевной свободе и полёту мыслей, индивидуальным качествам личности, обращение к романтической юности и т.д.

Заметим, что как во всей советской, так и в азербайджанской советской литературе 40 – 50-е годы были периодом особого расцвета социалистического реализма. Советская литература в эту эпоху по сравнению с предыдущими периодами начала выходить в контекст мировой литературы. Неслучайно, что на страницах зарубежной печати появлялись статьи и материалы, осуждающие метод социалистического реализма.

Как известно, 25 – 28 апреля 1954 г. в Азербайджане состоялся Второй съезд азербайджанских писателей, главной целью которого было привести в действие национальную литературную среду. После вступительного слова Самеда Вургун Сулейман Рагимов сделал доклад «О состоянии и задачах азербайджанской советской литературы, Мехти Гусейн «Азербайджанская советская драматургия», Гылман Мусаев «Азербайджанская детская и молодёжная литература», Мамед Джафар Джафаров «Основные проблемы азербайджанской литературной критики», Мамед Ариф «Переводы русской и литератур народов СССР на азербайджанский язык». И надо сказать, что во всех докладах большое внимание уделялось главному методу советской литературы социалистическому реализму. Здесь же заметим, что уже к 50-м годам азербайджанская художественная проза дошла до своего расцвета, благодаря вступивших в него новых имён, стремившихся к разрушению имеющихся стереотипов [6, с. 234]. Именно в эти годы появляются интересные по своему содержанию произведения азербайджанских авторов-эпопея С.Рагимова «Шамо», романы «Сачлы» и «Мехман», роман А.Велиева «Дорога, ведущая в Тураджлы», М.Гусейна «Апшерон» и «Сехер», «Чёрные камни», М.Ибрагимова «Великая опора», «Наступит день» и мн. др.

Помимо крупных эпических произведений азербайджанских авторов, С.Вургун создавал монументальные поэмы «Привет вождю», «Комсомольская поэма», «Мечта негра», «Айгюн» и многочисленные стихотворения, в которых в той или иной форме указывалось на торжество социалистического реализма. Заметим, что к 50-м годам слава С.Вургун уже перешагнула границы национального и Советского Союза, где его имя всегда было в почёте.

Неслучайно, что именно ему пришлось сделать доклад на Втором съезде Союза Советских писателей «О советской поэзии». Личность и творчество поэта всегда притягивали внимание руководство страны, критиков-литературоведов и многомиллионных читателей. Несмотря на то, что его поэмы были созданы по законам эстетики социалистического реализма, тем не менее события, описанные в них не всегда удовлетворяли советскую критику. В результате чего появились статьи М.Гулузаде [11], М.Джафарова [3] и др., остро критиковавших поэму «Айгюн». По мнению тогдашней критики, один из основных образов поэмы Амирхан представлен в произведении как человек, не соответствующий образу социалистической жизни, человек, у которого нет желания служить своей родине и народу, человек, не имеющий социалистического идеала. Объектом критики была также и образ самой Айгюн. Несмотря на многие положительные качества, как считала критика, и у неё не было бойцовского характера, не было принципиальности, последовательности, она не имела характера бороться с остатками прошлого. В этом случае, она отдаляясь от реализма, впадала в реакционный романтизм. Здесь же отметим, что объектом яркой критики, наряду с С.Вургунум стал и Союз Писателей Азербайджана, способствующий изданию поэмы. Безусловно, такая критика исходила из единого политического и идеологического центра, который оценивал произведения не с художественной, а идеологической позиции [6, с. 266].

Как выше замечено, что в русле социалистического реализма были созданы романы С.Рагимова «Шамо», «Сачлы» и др., где изображалась борьба нового со старым миром. Однако советская критика была весьма строго и в отношении к этим произведениям. Она считала, что наряду с положительными чертами, в этих романах имелись недочёты, идущие из сути и особенностей эпохи. Деление образов на положительные и отрицательные, двух противоположных лагерей, тенденциозность, схематизм и пр. снижали, по мнению тогдашней критики, художественный уровень этих произведений. Так как в романе «Шамо» описывается целый исторический период, автор не взирая ни на что обращался и к эпохе мусаватизма. В эпоху Мусавата обращение от имени Султанбека к мусаватистам и его брата Хосрова к генералу-губернатору Карабаха, указывает на некоторую схематичность в романе. Или другой пример, сражавшийся против дашнака Нжде Султанбек воспринимал Шамо своим врагом, что также не было допустимо с общественными реалиями того времени.

Прав Техран Алишаноглу, писавший: «В период 1920 – 30-х годов азербайджанская проза переживала эпоху обновления. От реализма Мирзы Джалила она шла к «пролетарской литературе», приведя в действие все свои рычаги только с целью, чтобы овладеть эстетикой «социалистического реализма» [7, с. 143]. Несмотря на большие старания азербайджанских писателей, идеологический фактор того периода постепенно суживая общий контекст азербайджанской культуры. Уже к 1934 году до Первого съезда Советских писателей вся советская литература объединялась под единым знаменем советской литературы и, пройдя соответствующие теоретические, практические и идеологические этапы, она имела уже свою нормативную эстетику и стала важным творческим методом советской литературы. Несмотря на теоретическую и идеологическую подготовленность, в 30-е годы социалистический реализм в азербайджанскую литературу входит, как эмпирический реализм, в лице романов Абульгасана («Мир рушится», «Подъём»), М.Ордубади («Сражающийся город», «Тавриз туманный»), М.Гусейна («Половодье»), Э.Мамедханлы («Водоворот») и мн. др.

Несмотря на свои несомненные недочёты, социалистический реализм не в типологическом формате являлся значительным событием XX века. В то же время, как мы подчеркнули выше, социалистический реализм возвышался, опираясь на мифы. Именно, исходя из этого, во многих случаях в социалистический реализм верили. Так, например, один из теоретиков этого метода азербайджанский учёный С.Асадуллаев писал: «...социалистический реализм порождён самой практикой общественного и художественного развития, он

оказался наиболее жизнеспособным, универсальным методам советского искусства, магистральным направлением современной мировой литературы» [2, с. 47].

Здесь же заметим, что буржуазные теоретики и критики часто избегали употреблять термин «социалистический реализм» как в значении творческого метода советской литературы и искусства. Так, например, Ольга Брадак характеризовала социалистический реализм и как «базис эстетических правил», и как «догматическую эстетику, высмеивающего классическую эстетику», Макс Ризер то «лозунгом», то «эстетикой», то «поэтикой», американский критик Марк Шлейфер относительно этого метода писал: «социалистический реализм не является эстетической теорией», Л. Архакистен же социалистический реализм определял как «эстетическую доктрину». А Чеслав Милош истолковывал его как стиль, свидетельствующий о старомодном вкусе, склонности к тусклым цветам в живописи [5, с. 14 – 15].

Эти же авторы правильно считали, что социалистический реализм с момента рождения термина всегда был предметом ожесточённых дискуссий. Дело в том, что сам факт появления различных и даже противоречивых суждений свидетельствует о том, что данное понятие не было внесено в мир искусства извне, как некий абстрактный тезис.

В книге «Социалистический реализм сегодня. Проблемы суждения», вышедшей во второй половине 70-х годов авторским коллективом, где представлены мнения многих известных в тот период теоретиков социалистического реализма – Л. Г. Якименко, Г. И. Ломидзе, Г. Н. Поспелова, Д. Ф. Маркова, Ю. И. Суровцева, В. А. Дмитриева, Р. Р. Кузнецова, А. Г. Дубровина, М. Н. Пархоменко, А. П. Эльяшевич, В. В. Новикова, В. И. Сидорова, З. С. Кедринной, В. В. Дементьева, И. Е. Голика, Т. Л. Мотылёвой, Л. М. Земляновой, Е. П. Челышева, этот метод анализируется из разных ракурсов. В то же время основным лейтмотивом этого коллективного сборника является вопрос о торжестве социалистического реализма, как основного метода советской литературы, а также литератур развивающихся стран Зарубежного Востока. Вышеназванные авторы, дискутируя о предмете проблемы социалистического реализма в его отношении к другим художественным системам, обращая внимание на особенности типизации в искусстве социалистического реализма, типологии стилевых течений, об интернациональной миссии метода, обращая внимание на нравственную проблематику, как сферу проявления партийности, утверждая его как единственно действенным и верным методом, не полагали, что уже к середине 80-х годов основные концепции этого метода будут разрушаться. Эти учёные верили в победу данного метода в литературе и искусстве. Неслучайно, что в статье одного из известных теоретиков этого метода отмечалось: «Теория не может развиваться без обобщения опыта, накопленного искусством и литературой Советского Союза. Как только утрачивается эта прямая и благородная цель, начинаются споры о понятиях... наука не может развиваться без понятий, определений, дефиниций, ... взаимообусловленность, диалектическое единство теоретической мысли и живой практики – единственно возможный и плодотворный путь исследования [23, с. 12]. Нам кажется, что автор мыслит весьма трезво. Ибо без диалектического единства теоретической мысли и живой практики не только в исследовании вопросов социалистического реализма, но и в любой другой науке никакому важному результату прийти невозможно. Однако здесь ускользывается из поля зрения вопрос о том, что социалистический реализм опирался на практику социалистического искусства, на опыт советской литературы, опыт литературы стран социалистического содружества. Как распал Советский Союз и социалистическое содружество, распал и социалистический реализм, как концептуальный метод литератур. Какой бы длительный путь развития не проходила теория социалистического реализма, с развалом государств социалистического содружества и она была брошена в архив истории. Правда о нём не все забыли. Так, например, азербайджанский прозаик и литературовед Эльчин выступив сперва с серией статей в азербайджанской республиканской «525-ой газете», затем издал их отдельной книгой «Что дал нам социалистический реализм?», что распространился и в других изданиях [4]. В этой небольшой по-своему объёму работе автор

стремился быть более объективным и критичным в отношении социалистического реализма, главенствующего метода советской литературы в период социализма. Эльчин обратил внимание на такое обстоятельство, что именно в период социалистического реализма многие азербайджанские писатели, за исключением М.С.Ордубади и А.Шаика, создавшие свои произведения ещё до 1920-х годов, начиная от Г.Джавида, А.Джавада, С.Гусейна, Ю.В.Чеменземинли, от Кантемира до С.Мумтаза, А.Сабри и А.Рази или становились ярыми противниками, объектом критики, «осуждались», расстреливались, или были сосланы в Сибирь и т.д. [4, с. 63]. Это было так сказать «подарком» соцреалистической литературы и социалистического государства для талантливых азербайджанских писателей. Эльчин обращает внимание и на то, что писатели, придерживающиеся взглядов социалистической эстетики М.С.Ордубади и А.Шаик, С.Вургун и С.Рагимов, С.Рустам и Абульгасан, Р.Рза и Мир Джалал, А.Велиев и О.Сарывелли, М.Ибрагимов и М.Рагим, М.Дильбази и Н.Рафибейли, С.Рахман и А.Джамиль, учёные-критики Г.Араслы и М.Ширалиев, М.Ариф и Ф.Касумзаде, М.Джафар и Дж.Джафаров, А.Демирчизаде и М.Гусейнзаде, М.Г.Тахмасиб и Дж.Хандан, М.Гусейн и М.Рафили чудом спаслись от коварной игры системы расстрела и едва уцелели [4, с. 65]. В цитируемой работе Эльчин подчеркивает и позитивные стороны метода социалистического реализма. Говоря о положительном влиянии социалистического реализма, он отмечал, что сверх важным событием было то, что соцреализм сыграл чрезвычайно важную роль в формировании современного художественного азербайджанского языка. Это можно ярко проиллюстрировать на основе отличительных особенностей языка «Молла Насреддина» от языка «Фитюзат», М.Ф.Ахунзаде, М.Хади. с успехом проходило эстетические принципы становления языка, что нашло своё яркое отражение и применение в 1930-х г. в произведениях писателей соцреализма в азербайджанской литературе ведущих его представителей у М.Мушфика и С.Вургун, С.Рустама и Р.Рзы, О.Сарывелли и А.Джамилы, в прозе и драматургии Дж.Джаббарлы и М.С.Ордубади, А.Шаика и С.Рагимова, Мир Джалала и М.Гусейна, А.Велиева и Абульгасана, М.Ибрагимова и С.Рахмана и др. [4, с. 87].

Как мы видим, здесь азербайджанский учёный социалистическому реализму, как методу советской литературы, подходит из логически верных методологических позиций.

1989 году в Азербайджанском государственном университете был издан тематический сборник научных трудов, освещающие отдельные аспекты социалистического реализма. В них изучались вопросы истории и теории социалистического реализма, где авторы исследовали идейно-эстетические принципы советской многонациональной и азербайджанской литературы, проблемы типологии, жанрово-стилевой манеры творчества писателей, литературно-эстетические взгляды художников слова, а также историю формирования социалистического реализма в азербайджанском литературоведении. Ответственным редактором издания был глубокий сторонник и видный теоретик метода социалистического реализма проф. С.Г.Асадуллаев.

Он всеми силами и идеями защищал этот метод. В своей статье, говоря об эпохе глобальной перестройки, он настоятельно подчеркивал мысль о том, что писать о социалистическом реализме, как вообще о литературном процессе, о его прошлом, и современном состоянии надо по-новому» [1, с. 3]. Однако на этом этапе уже мало кого интересовал социалистический реализм, как художественный метод советской литературы. Другой азербайджанский учёный, проф. Т.Гусейнов в том же сборнике вступил также в защиту метода социалистического реализма, отмечая при этом мысль о том, что социалистический реализм, как творческий метод, по своему принципу является новой эстетической системой [8, с. 77].

Как мы видим, азербайджанские теоретики социалистического реализма и в конце 80-х годов всё ещё не отказывались от метода «социалистический реализм», считая, что именно в этом понятии выразились существенные особенности метода, который, безусловно, будет способствовать развитию художественной мысли человечества.

Итак, обобщая свои мысли относительно метода возникновения, становления, развития и дискуссий о методе социалистического реализма подчеркнём, что, если формирование этого метода в ранней советской, в том числе азербайджанской литературе, было выражением общей закономерности развития этих литератур, то с прохождением времени данный метод утратил свою силу воздействия на умы и сердца читателей и критиков, что подтверждается фактами появления замечательных художественных образцов, занявших своё подобающее место не только в советском, но и в мировом литературном процессе.

Литература:

1. Асадуллаев С.Г. О современном состоянии теории социалистического реализма // Социалистический реализм /тематический сборник научных трудов. Баки, Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1989.
2. Асадуллаев С. Становление социалистического реализма в ранней советской литературе. Баку, Азгосиздат, 1974, 295 с.
3. Сəfər М. "Aygün" poeması haqqında // "Ədəbiyyat qəzeti", 1952, 15 mart.
4. Elçin. Sosrealizm bizə nə verdi? // Humanitar elmlərin müasir durumu və ədəbiyyatşünaslığın nəzəri-metodoloji məsələləri. Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2010, s. 58 – 100.
5. Ермолаева В., Толстых В. Социалистический реализм и штампы буржуазной эстетики. Полемика. М., «Советский художник», 1967, с. 14 – 15.
6. Əhmədov В. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 c., 2 c. Bakı, 2010, 436 s.
7. Əlişanoğlu Т. XX əsr Azərbaycan nəsrinin poetikası. Bakı, "Elm", 2006, 312 s.
8. Hüseynov Т.Н. Sosialist realizmi və müasir ədəbi prosesin bəzi məsələləri // Sosialist realizmi (elmi əsərin tematik məcmuəsi). Bakı, "Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı", 1989, s. 74 – 81.
9. Кедров К. Поэтический космос. М., Сов. писатель, 1989, 480 с.
10. Круглова Т.А. Искусство социализма как культурно-антропологическая и художественно-коммуникативная система: исторические основания, специфика дискурса и социокультурная роль // Автореф. докт. дисс. Екатеринбург, 2005, 46 с.
11. Quluzadə М. Səməd Vurğunun "Aygün" poeması haqqında // "Kommunist" qəzeti, 1952, 13 mart.
12. «Литературная газета», 1932, 23 мая.
13. Луначарский А.В. Социалистический реализм. // Журнал «Советский театр», 1933, № 2 – 3.
14. Некрасова Е.С. Социалистический реализм как культурный феномен // Дисс. канд. философ. наук. Санкт-Петербург, 2006.
15. Некрасова Е.С. Социалистический реализм как культурный феномен // Автореф. дисс. канд. филос. наук. Санкт-Петербург, 2006.
16. Общее и особенное в литературах социалистических стран Европы. М., 1977.
17. Овчаренко А.И. Социалистическая литература и современный литературный процесс. М., 1973.
18. Социалистический реализм // Философский энциклопедический словарь. М., «Советская энциклопедия», 1989, 815 с.
19. Социалистический реализм // Литературная энциклопедия терминов и понятий, 2001, 1596 с.
20. Социалистический реализм // Советский энциклопедический словарь. Гл. редактор А.М. Прохоров. Изд. 4-ое, испр. и допол. М., «Советская энциклопедия», 1989, 1632 с.
21. Социалистический реализм за рубежом. Разработка проблем теории и практики. М., «Радуга», 1985, 278 с.

22. Тимофеев Л.И., Тураев С.В. Социалистический реализм // Краткая литературная энциклопедия. М., Сов. энциклопедия, 1972, с. 92 – 101.
23. Якименко Л.Г. Эстетическая система социалистического реализма и проблема художественного мышления // Социалистический реализм сегодня. Проблемы и суждения. М., «Худож. лит.», 1977, с. 7 – 48.
24. Щербина В. О социалистическом реализме // Вопросы литературы, 1956.
25. bse.soi-lib.com/article104892html. Социалистический реализм.
26. Диссертация на тему...dissercat.com
27. О социалистическом... voplit.ru
28. Иллюзия оптимизма... prostranstvo.media
29. abram_terz_chno_takoe_soc_realizm.pdf
30. «Соцреализм» – про...culture.ru
31. Социалистический р...yunc.org.
32. Социалистический р...rushist.com
33. Социалистический реализм: проблемы веры и интерпретации sr-janrnal.ru

Nubar Ibrahimova Natik
 Head teacher of Azerbaijan State
 Pedagogical University,
 dissertant of Ganja State University
 Azerbaijan

DISCUSSIONS ABOUT THE METHOD OF SOCIALIST REALISM IN SOVIET AND AZERBAIJANI LITERATURE

Abstract

In the presented article, the object of analysis is the fate of socialist realism in Soviet and Azerbaijani literature, the dominant method in the period of socialism in the USSR, as well as in the literatures of the socialist community. Socialist realism therefore became a sharp object of criticism and discussion because it sought to create the illusion of equality between people and nations. The basis of the method was to glorify the rulers, to inspire optimism and faith in the steadfastness of the Soviet state system.

For a comprehensive study of this problem, not only the opinions of the major theorists of socialist realism A.V.Lunacharsky, A.I.Ovcharenko, L.G.Yakimenko, G.I.Lomidze, V.Shcherbina, E.S.Nekrasova, G.N.Pospelov, Yu., M.Riser, L.Arkhakisten, A.Stil and many others. etc. In the course of the study, it was established that, despite the fact that socialist realism was the conceptual method of Soviet literature, however, with the collapse of the Soviet Union, this theory, as the only true artistic method of socialist literature, was thrown into the archives of history. Along with other features, this was also due to the fact that throughout its existence, socialist realism as a method became the arena of fierce discussions and disputes among scientists. In the article we try to shed an objective light on the theory of socialist realism. When speaking at the conference, we intend to dwell on many controversial points in more detail.

Keywords: Socialist realism, proletarian realism, creative direction, method, post-Soviet criticism, ideology, illusion, typological format.

სერგო კერესელიძე
საქართველოს საპატრიარქოს ტელევიზია
„ერთსულოვნების“ დირექტორის თანაშემწე,
გაზეთ „საპატრიარქოს უწყებანის“, ჟურნალ „კარიბჭის“ ჟურნალისტი
თბილისი, საქართველო

„ჭონასა“ და „ალილოს“ ტრადიციები თანამედროვე საინჟინოში

მოხსენებაში არსებული სამეცნიერო წყაროების გაცნობითა და საინჟინოში ბოლო წლებში ჩემ მიერ მოსახლეობის გამოკითხვისა და კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით შევეცადე მიმომეხილა ამ ისტორიულ ქართულ კუთხეში მცხოვრები როგორც მუსლიმი, ისე ქრისტიანი ქართველების ზოგიერთი ტრადიცია, რაც დღემდე არ იყო სათანადოდ შესწავლილი და გამოქვეყნებული. ჩემი მოხსენება კახის რაიონის სოფელ ალიბეგლოში დღემდე შემორჩენილი სააღდგომო „ჭონის“ ტრადიციის, ისევე როგორც ზაქათალის რაიონის დაბა ალიაბადში ბაირამის დღესასწაულის განსხვავებული ტრადიციების შესწავლის პირველი მცდელობაა. მოხსენებაში ასევე მიმოხილულია ზოგიერთი ის ნაკლებად ცნობილი ჩვეულებაც, რაც მუსლიმი ინგილო ქართველებისთვისაა დამახასიათებელი. მოხსენებაში პირველად ქვეყნდება ჩემ მიერ მოძიებული იმ მუსლიმ ინგილოთა გვარები, რომლებსაც მუსლიმ ინგილოთა აბსოლუტური უმრავლესობისგან განსხვავებით აზერბაიჯანულ პასპორტებში ქართული გვარები დღემდე აქვთ შენარჩუნებული. მოხსენებაში ასევე წარმოდგენილია მუსლიმ ინგილოთა ზოგიერთი ძველი და ახალი გვარები, რომელსაც ისინი ატარებენ ან გადმოცემით იციან. აქვე წარმოდგენილია გამაჰმადიანებულ ყოფილ ინგილო ქართველთა ის სოფლები, რომლებშიც ქართული ენა თანადათან სრულიად ქრება და რომელთა შესახებ სტატიები არ გვხვდება არცერთ ქართულ ენციკლოპედიაში, რაც აუცილებლად უნდა გამოსწორდეს.

ისტორიული ქართული კუთხე – საინგილო (ყოფილი ზაქათალის ოლქი) დღეისათვის აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ზაქათალის, კახისა და ბელაქნის რაიონებს მოიცავს (იხ. ჩანგაშვილი გ., საინგილო, მეცნ. თბ. 1970:3).

1921 წლის 21 თებერვლის პირველი ქართული კონსტიტუციით, სოხუმისა და ზაქათალის ოლქებს ენიჭებოდა ავტონომია საქართველოს შემადგენლობაში (2, 2018:170), მაგრამ რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციიდან მალევე, 1921 წლის 5 ივლისს საქართველოს სსრ რევკომის თავმჯდომარემ ფილიპე მახარაძემ და აზერბაიჯანის სსრ მთავრობის თავმჯდომარემ ნარიმან ნარიმანოვმა თბილისში ხელი მოაწერეს დოკუმენტს სახელწოდებით „შიგა საზღვრების რეგულირების დადგენილება“, რომლის მე-4 პუნქტში ნათქვამი იყო: „საქართველოს სსრ უარს ამბობს ყოველგვარ პრეტენზიაზე ზაქათალის ოლქის მიმართ, რაზეც საქართველოს რევკომი გამოსცემს შესაბამის დეკლარაციას“ (6, 1980:49); ასევე გიორგი კალანდიას დოკუმენტური ფილმი „ჭერეთი“, ნაწილი I. 1921 წლიდან რეგიონი აზერბაიჯანის შემადგენლობაშია (5, 1984:663).

რეგიონში მცხოვრები ეთნიკური აზერბაიჯანელები ძირითადად შიიტი მუსლიმები არიან, ხოლო დაღესტნური წარმოშობის ხალხები – ავარები, ლეზგები, წახურები და ა. შ. ტრადიციულად სუნიტურ ისლამს აღიარებენ. იქიდან გამომდინარე, რომ რეგიონის ავტოქტონმა მოსახლეობამ – ეთნიკურმა ქართველებმა ისლამი XVII-XVIII საუკუნეებში დაღესტნიდან გადმოსახლებული ლეკებისგან მიიღეს, ისინიც სუნიტური ისლამის აღმსარებლები არიან (ზაქათალისა და ბელაქნის რაიონებში) (10, 2010:12). ძალდატანებითი ისლამიზაციის მიუხედავად, რეგიონში მცხოვრებ ეთნიკურ ქართველებში XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე არსებობდა ფარული ქრისტიანობა და მათი საბოლოოდ გამაჰმადიანება 1860-იან წლებში მოხდა: „მოლების ჩაგონებით, 1863-1864 წლებში უარყვეს ქრისტიანობა შემდეგმა სოფლებმა: სოსკანმა, ლალაფამამ, თასმალომ, ძაგამმა, ვერ-

ხვიანმა, ალიაბადმა, ჰენგიანმა, მოსულმა, ბელაქანმა და მრავალთა სხვათა“ (1,1902:31). 1863-1864 წლებში „16 000 ინგილო გაამაჰმადიანეს“ (1,1953:255).

კახის რაიონში მცხოვრები ეთნიკური ქართველების უმრავლესობა მართლმადიდებელი ქრისტიანია. მათ წინაპართა ძველი სარწმუნოება 1850-იან წლებში დაიბრუნეს გამაჰმადიანებისა და ფარული ქრისტიანობის ხანგრძლივი პერიოდის შემდეგ (7, 1970: 54).

კახის რაიონში მცხოვრებ აზერბაიჯანის მოქალაქე ინგილო ქართველებს აზერბაიჯანულ პასპორტებში ძველი ქართული გვარები შენარჩუნებული აქვთ. მათგან განსხვავებით, ზაქათალისა და ბელაქანის რაიონებში მცხოვრებ მუსლიმი ქართველების აბსოლუტურ უმრავლესობას საბჭოთა ადმინისტრაციამ ჯერ კიდევ ხრუმჩოვის მმართველობის პერიოდში, 1950-იან წლებში მათი ნების საწინააღმდეგოდ პასპორტებში შეუცვალა ძველი ქართული გვარები. დღეისათვის ზოგ ინგილო ახალგაზარდას ადარც კი ახსოვს თავისი ძველი ქართული გვარი, ზოგმა კი წინაპრებისგან გადმოცემით იცის. ასე იქცა მაგალითად, იაშვილი „ჰუსეინოვად“, „აბდურახმანოვად“, ნადირაშვილი „ნადიროვად“, ქევხიშვილი „ველიევად“, ანდრიაშვილი „მურადოვად“, მამულაშვილი „სემედოვად“, ბიჭიკაშვილი „შაბანოვად“, რამაზაშვილი „რაგიმოვად“, ნაცვლიშვილი „ჰაჯიმურადოვად“, „მაჰმადევად“, ვაჩნაძე „ბალაჯაევად“ და ა. შ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზაქათალისა და ბელაქანის რაიონებში მცხოვრები ინგილოებიდან ძალზე მცირე ნაწილს აზერბაიჯანულ პასპორტებში დღემდე აქვს დაფიქსირებული თავისი ძველი ქართული გვარი (მაგ. ქვაჭრელიშვილები სოფელ მოსულში, გამხარაშვილები, დათუნაშვილები, ბაზაშვილები, ასისტავიშვილები, ქევხიშვილები დაბა ალიაბადში).

ზაქათალის რაიონის დაბა ალიაბადში (მოსახლეობა 15 ათასამდე), სოფელ მოსულსა (მოსახლეობა 3000-მდე) და ბელაქანის რაიონის სოფელ ითითალაში (მოსახლეობა 2200-მდე) მცხოვრებ მუსლიმ ინგილო ქართველებს ქართული ენა შენარჩუნებული აქვთ. მათგან განსხვავებით ქართული ენა თანდათან ქრება მაჰმადიან ყოფილ ინგილო ქართველთა მრავალ სოფელში – ჰენგიანი, მოთავარი, თასმალო, ზაგამი, სუსკენდი (ძველი სახელწოდება სოსიკაანთკარი), მარსანი, ყანდახი, ქაფანახჩი (ძველი სახელწოდება ლედვიანი), ალმალო (ძველი სახელწოდება ვაშლოვანი), ლალაფაშა (ძველი სახელწოდება ჩადივარი), ლექეთი (ძველი სახელწოდება ლექართი), გიულუგი (ძველი სახელწოდება ვარდიანი), ბეჰმეთლი (1992 წლამდე – ვერხვიანი), ფალდარო და სხვ.

საყურადღებოა, რომ არცერთ ქართულ ენციკლოპედიაში არაა შესული საინგილოში არსებულ ყოფილი ქართული სოფლების შესახებ სტატიები, რაც აუცილებლად უნდა გამოსწორდეს.

საინტერესო და უნიკალურია საინგილოში დღემდე შემორჩენილი ტრადიციები.

ყველას გვახსოვს სააღდგომო „ჭონას“ ტრადიციის აღწერა აკაკი წერეთლის „ჩემ თავგადასავალში“ (8, 1989: 26-27). ეს ძველი ჩვეულება კარგად აქვთ შესწავლილი ქართველ ეთნოგრაფებსაც (4, 1987:404). საშობაო „ალილოს“ ძველი ტრადიციისგან განსხვავებით, რომელმაც 2000 წლიდან საქართველოში ახალი სიცოცხლე შეიძინა, სააღდგომო „ჭონას“ ტრადიცია ჩვენს ქვეყანაში უკვე ისტორიის კუთვნილებად იქცა. ამჟამად ქართული საზოგადოების, მორწმუნეებისთვის და თვით მეცნიერებისთვისაც კი პრაქტიკულად უცნობია და შეუსწავლელია ის ფაქტი, რომ აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში, ისტორიულ ქართულ კუთხეში – საინგილოში სააღდგომო „ჭონას“ ტრადიცია დღემდე შემონახული. ეს განსაკუთრებით საყურადღებოა იმ დროს, როდესაც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში იგი უკვე დაკარგულია.

საქართველოსგან განსხვავებით, შობის დღესასწაულზე „ალილოს“ ტრადიცია საინგილოში დღემდე შემონახული არ არის.

კახის რაიონის ყველაზე დიდ ქართულ სოფელში – ალიბეგლოში (ძველი სახელწოდება ქათმისხევი) ყოველ აღდგომას ადგილობრივი ქართველი ბავშვები ყველა ოჯახში კარდაკარ დადიან, ადამიანებს აღდგომის ბრწყინვალე დღესასწაულს ულოცავენ

და წითელ კვერხებს, ტკბილეულს, წინდებს და სხვა საჩუქრებს აგროვებენ. ჩემთვის უაღრესად მთამბეჭდავი და უნიკალური იყო „ჭონას“ ცოცხალი ტრადიციის გაცნობა კახის რაიონის სოფელ ალიბეგლოში. ეს ტრადიცია ალიბეგლოსგან განსხვავებით, ქალაქ კახში და სხვა ქართულ სოფლებშიც კი პრაქტიკულად უკვე დაკარგულია. იმედია, მომავალში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია სააღდგომო „ჭონას“ ძველ, მივიწყებულ ტრადიციას ისევ აღადგენს, როგორც ეს სამობაო „ალილოს“ შემთხვევაში მოხდა.

უაღრესად საინტერესო და უნიკალურია ის ფაქტიც, რომ ამ რეგიონში მცხოვრები აზერბაიჯანელი და ლეკი (ავარი, ლეზგი, წახური და ა. შ.) მუსლიმებისგან განსხვავებით, ინგილო ქართველი მუსლიმები ყურბან და ორუჯ ბაირამს განსხვავებულად აღნიშნავენ, რისი მოწმეც თავადაც არაერთხელ გავხდი. ალიბეგლოში შემორჩენილი სააღდგომო „ჭონას“ მსგავსად, ქართველი ეთნოგრაფების კვლევის საგნად პრაქტიკულად დღემდე თითქმის არ ქცეულა მუსლიმ ინგილო ქართველებში არსებული უნიკალური ტრადიციები.

XIX საუკუნეში, გამაჰმადიანების პროცესის დასრულების მიუხედავად, თანამედროვე ზაქათალისა და ბელაქნის რაიონებში მცხოვრები ინგილო ქართველები, სხვა მუსლიმებისგან განსხვავებით, მიცვალებულის გლოვის ნიშნად შავებს იცვამენ, ორმოცს და წლისთავს აღნიშნავენ (რაც ამკარად ქართული და ზოგადად ქრისტიანული ტრადიციის გამოძახილია). ძველი ქართული და ქრისტიანული ტრადიციის ერთგვარ სახეცვლილებას წარმოადგენს ისიც, რომ გამუსლიმანებული ინგილო ჭირისუფლები მიცვალებულს ბოლო დრომდე დამეს უთევდნენ, ლოცულობდნენ მისი სულისთვის, ასევე მოლებიც დამეს ათენებდნენ სამაროვანზე და ლოცულობდნენ, თუმცა ეს ადგილობრივმა ადმინისტრაციამ წლების წინ აკრძალა და დღეისათვის დავიწყებულია (სხვათაშორის, როგორც ქრისტიანი, ისე მუსლიმი ინგილოები სასაფლაოს ტრადიციულად „სამაროვანს“ უწოდებენ).

ყურბან და ორუჯ ბაირამის დღესასწაულებზე მუსლიმი ინგილო ქართველები კვერხებს ტრადიციულად წითლად ღებავენ (სხვა ფერებში კვერცხის შეღებვა არ იყო მიღებული). ამასთან, ზოგიერთი მათგანი ძველ ჩვეულებას დღემდე იცავს და კვერცხის წითლად შეღებვის დროს მასზე ჯვრის გამოსახულებასაც გამოსახავს.

ყურბან და ორუჯ დღესასწაულების აღნიშვნისას მუსლიმი ინგილო ქართველები (არა მხოლოდ ბავშვები, არამედ უფროსებიც) წითელ კვერცხებს ერთმანეთს უჭახუნებენ (ვინც კვერცხს გატეხავს, გატეხილი კვერცხიც მას რჩება). ბაირამის დღესასწაულებზე ადგილობრივი მუსლიმი ინგილო ქართველი ბავშვები ჯგუფურად კარდაკარ დადიან, ოჯახებს ბაირამს ულოცავენ და წითელ კვერცხებს, ტკბილეულს, წინდებს და სხვა საჩუქრებს აგროვებენ.

თურქეთსა და ირანში მცხოვრებ გამაჰმადიანებულ ქართველებში არსებული ჩვეულების მსგავსად, მუსლიმ ინგილო ქართველებში დღემდეა შემონახული თონეში ჩასაკრავად გამზადებულ ლავამის პურის ცომზე ჯვრის გამოსახვა.

მუსლიმი ინგილო ქართველების უმრავლესობა ოჯახური ტრადიციის მიხედვით, ღვინოსაც სვამს (ბევრი მათგანი ღვინოს თავადაც წურავს) და ღორის ხორცსაც მიირთმევს. მუსლიმ ინგილო ქართველებში სრულიად მიუღებლად ითვლება და დღემდე არ ფიქსირდება ნათესავებს შორის ქორწინება და მრავალცოლიანობა (როგორც ცნობილია, მრავალცოლიანობის შემთხვევები დაფიქსირებულია ზემო აჭარელ მუსლიმ ქართველებში).

ჩემს მოხსენებაში ციტირებული სამეცნიერო წყაროებისა და საინგილოში ბოლო წლებში ჩემს მიერ მოსახლეობის გამოკითხვისა და კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით ამკარად ჩანს, რომ XIX საუკუნეში გამაჰმადიანებულ ინგილო ქართველებმა გარკვეული სახეცვლილებებით დღემდე შეინარჩუნეს ზოგიერთი ის ძველი ქართული და ქრისტიანული ტრადიცია, რაც მათი ყოფა-ცხოვრებისთვის საბოლოო გამაჰმადიანებამდე იყო დამახასიათებელი (ყურბან და ორუჯ ბაირამის დღესასწაულებზე წითელი კვერცხების შეღებვა და ამ კვერხებით ერთგვარი „შეჯიბრება“, სააღდგომო „ჭონას“

მსგავსად, ყურბან და ორუჯ ბაირამზე ბავშვების კარდაკარ ოჯახებში მისვლა, დღესასწაულის მილოცვა და წითელი კვერცხებისა და სხვა საჩუქრების მიღება (შედარებისთვის – ეს სრულიად უცხოა საქართველოში მცხოვრები სუნიტი მუსლიმებისთვის, მათ შორის აჭარელი მუსლიმი ქართველებისთვისაც), მიცვალებულისთვის პატივის მისაგებად შავებით შემოსვა, ინგილო მუსლიმი გარდაცვლილისთვის ორმოცისა და წლისთავის გადახდა და სხვ.). მუსლიმ ინგილო ქართველებში დღემდე შემორჩენილ წითელი კვერცხის შეღებვის ტრადიციის ქრისტიანულ საფუძველს ისიც ადასტურებს, რომ ზოგი მათგანი დღემდე წითლად შეღებილ კვერცხზე ჯვრის სიმბოლიკას გამოსახავს. ამასვე მოწმობს თონის პურის ცხობისას ცომზე ჯვრის გამოსახვის ჩვეულება, რომელიც მუსლიმი ინგილო ქართველების გარდა დასტურდება როგორც ირანის ფერეიდნელ ქართველებთან, ისე თურქეთის ქართველებთან. როგორც ჩანს ეს შთამბეჭდავი ტრადიციები მუსლიმმა ინგილოებმა წარსულში ძალდატანებითი გამაჰმადიანების მიუხედავად მაინც ვერ დაივიწყეს. ძველი ქართული და ქრისტიანული ტრადიციის გამოხატულებაა ისიც, რომ ინგილო მუსლიმი ქართველების უმრავლესობისთვის დღემდე დამახასიათებელია ღვინის დაწურვა და სმა და ღორის ხორცის ჭამაც, მიუხედავად იმისა, რომ მუსლიმ ინგილოთა სოფლებში ღორის მოშენების ტრადიცია დიდი ხნის წინ დაიკარგა.

სრულიად უნიკალური და დღემდე პრაქტიკულად შეუსწავლელია საადღგომო „ჭონას“ ცოცხალი ტრადიციის დღემდე არსებობა კანის რაიონის სოფელ ალიბეგლოში. საბჭოთა ათეისტური წარსულისა და ისლამური გარემოს მიუხედავად, საინგილოში დღემდე თითქმის ავთენტური სახით ამ უძველესი ქართული წეს-ჩვეულების შემონახვა მით უფრო საყურადღებოა, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში საადღგომო „ჭონას“ ტრადიცია საბჭოთა პერიოდში დავიწყებას მიეცა და დღეისათვის დაკარგულია. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ 2000 წლიდან აღდგენილი საშობაო „ალილოს“ მსგავსად, მომავალში ჩვენს ქვეყანაში საადღგომო „ჭონას“ ტრადიციის აღორძინების შემთხვევაში თანამედროვე საინგილოში შემონახული „ჭონას“ ცოცხალი ტრადიცია შესაძლოა მაგალითად და ამ ტრადიციის ილუსტრაციად იქცეს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. დუმბაძე მ., აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიიდან, თბ., 1953.
2. კუპატაძე ბ., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918–1921): ენციკლოპედია-ლექსიკონი, თბ.: უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2018.
3. პაპუაშვილი თ., ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 8, თბ., 1984.
4. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 8, თბ., 1984.
5. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 11, თბ. 1987.
6. შელია კ., ვ. ი. ლენინი და საბჭოთა ხელისუფლების პირველი დონისძიებანი საქართველოში, თბ., 1980.
7. ჩანგაშვილი გ., საინგილო, მეცნ. თბ. 1970.
8. აკაკი წერეთელი, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. 3, გამ. „საბჭოთა საქართველო“, თბ. 1989.
9. ინგილო ჯანაშვილი, „მოგზაური“, #1, 1902.
10. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, ქართველთა დენაციონალიზაცია, 2010.

Sergo Kereselidze
Patriarchal TV "Ertsulovneba"
Assistant to the Deputy Director,
Journalist of the "Patriarch's Department" newspaper,
"Karibche" magazine

"CHONA" AND "ALILO" TRADITIONS IN MODERN SAINGILO

Abstract

Unlike the old tradition of Christmas "Alilo", which has acquired a new life in Georgia since 2000, the practice of Easter "Chona" has already become part of history in our country. At present, the fact that in the Republic of Azerbaijan, in the historical Georgian corner – Saingilo, the tradition of Easter "Chona" has been preserved to this day, is practically unknown to Georgian society, believers, and even scholars. This is especially noteworthy at a time when it is already lost in different parts of Georgia.

It is an extremely interesting and unique fact that unlike the Azerbaijani and Lek (Avar, Lezgi, etc.) Muslims living in this region, the Ingilo Georgian Muslims keep the modified tradition of dyeing Easter eggs red to this day (for comparison – the practice of dyeing red eggs in Adjara Muslim Georgians (on the Bairam holiday) is completely foreign).

Despite the conversion to Islam, local Sunni Georgians in Saingilo still wear black as a sign of mourning, pay for the forties and anniversaries, etc., unlike other Muslims. They protect various traditions that have survived to this day in Georgia. Despite their conversion to Islam, the vast majority of them, according to family tradition, also drink wine (some even squeeze wine) and eat pork.

Some of the residents speak the Georgian language. For some of them, it is only known that they used to speak Georgian and some of them even remember their old Georgian surname. Some such rural schools even had Georgian sectors until the 1960s.

The paper researches in detail the villages of Saingilo, the names of which, unfortunately, are not recorded in any Georgian encyclopedia.

Keywords: Traditions, Saingilo, Easter "Chona", Georgian language.

მარიამ კობერიძე,
გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი
გორი, საქართველო

იოანე ქართველიშვილის პედაგოგიური და მთარგმნელობითი საქმიანობა

წინამდებარე სტატიაში გაანალიზებულია იოანე ქართველიშვილის პედაგოგიური და მთარგმნელობითი საქმიანობის ძირითადი ეტაპები. იოანე ქართველიშვილი ქართული კულტურის ისტორიაში ცნობილია, როგორც მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულის და მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისის მემუარისტი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, გამოჩენილი პედაგოგი, თავისი დროის თვალსაჩინო ენათმეცნიერი, სასულიერო და სამეცნიერო ლიტერატურის კარგი მთარგმნელი და გადამწერი (კობერიძე, 2022: 14).

იოანე ქართველიშვილის მოღვაწეობისა და შემოქმედების შესახებ მეტად მნიშვნელოვანი მსჯელობა ჰქონდათ აკადემიკოს მარი ბროსესა და პლატონ იოსელიანს. პლატონ იოსელიანი მარი ბროსესადმი მიწერილ პირად ბარათში ასახელებდა იოანე ქართველიშვილის ოთხამდე ხელნაწერ ნაშრომს: ესენი „კუთვნის იოანე ქართველს,...

მასვე უწერია სხვა წიგნნი, რომელნიცა დღეს მე მაქვან მოშოვნილნი. არა ჯერ არს, რათა დაეკარგოს თავისი ღვაწლი კაცსა ღირსსა და ისტორიულსაცა გუამსა უკანასკნელთა დროთა ქართუალთასა” (სმნგ, ფ., # 4797).

1952 წელს დაიბეჭდა „იოანე ქართველიშვილის მემუარები“ ავთანდილ იოსელიანის გამოკვლევით, რედაქციითა და შენიშვნებით. „მემუარების“ მიხედვით იოანე ოთარის ძე ქართველიშვილი დაიბადა 1772 წლის 20 სექტემბერს ქართლში, სოფელ ფხვენისში. 1792 წლის იანვარში კათალიკოს ანტონ მეორის მიერ ის ხელდასმულ იქნა მღვდლად თბილისში, ქრისტეს შობის ეკლესიაში.

იოანე ქართველიშვილი წერს: „ამისავე წლისა სივრცესა შინა ვკითხულობდი და ვისწავლე აღჰხნით ვარლამისაგან წიგნნი ესენი: დრამმატიკა, რიტორიკა, კატილორია, ლოდიკა და მეტაფისიკა და გარდავწერეცა წიგნნი ესენი თვინიერ კატილორიისა“. აქვე დასძენს: „გან[ვ]ლუ წელიწადიცა 1793 ქრონიკონსა უპა (481) ... კითხვითა და წერითა, ზემოჰწესებულთა წიგნთათა“ (ქართველიშვილი, 1952 : 70).

იოანე ქართველიშვილი 1794 წლიდან შესდგომია ფიზიკისა და ფილოსოფიის შესწავლას. მასწავლებლად ჰყოლია გამოჩენილი სასულიერო მოღვაწე და სახელოვანი მეცნიერი იოანე ოსეს ძე მიქაძე. იოანე ოსეშვილი 1780-იანი წლებიდან ვიდრე აღა-მაჰმად-ხანის შემოსევამდე ითვლებოდა თბილისის სემინარიის რექტორად. სწორედ იოანე ოსეშვილის ხელმძღვანელობით შეუსწავლია იოანე ქართველიშვილს „დამასკელის ოთხნაწილოვანი წიგნი“ (იოსელიანი, 1952 : 9).

ცნობილია ის ფაქტიც, რომ 1801 წლამდე იოანე ქართველიშვილი თითქმის განუყრელად ახლდა იულონ ბატონიშვილს, როგორც კარის მღვდელი და შვილების მასწავლებელი. დროდადრო მას ემსახურებოდა როგორც მდივანიც. 1802 წლის მარტიდან ახლავს დარეჯან დედოფალს. 1803 წლიდან სამეფო ოჯახს ჩამომორებულ იოანე ქართველიშვილს კათალიკოს ანტონ მეორისათვის მიუმართავს სამსახურის მისაღებად. მცხეთაში საპასუხისმგებლო საეკლესიო ხარისხი და თანამდებობა მიუღია. იგი იხსენიება საქართველოს საკათალიკოსოს დიგასტერიის წევრად და მცხეთის დიდი ეკლესიის პროტოიერად (Акты, 1868 : 180).

1804 წლის 16 იანვარს თბილისში სკოლის გახსნის სამზადისით დაინტერესებულ საქართველოს მმართველ პავლე ციციანოვს ანტონ II კათალიკოსისათვის უთხოვია იოანე ქართველიშვილის მცხეთიდან თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში ქართული ენის მასწავლებლად გადაგზავნა. „1804 წლის 1 მაისს სკოლაში განწესებულ ვიქმენ ქართული ენის პირველ მოძღურად, ჯამაგირი მომეცა ორმოცი თუმანი თეთრი ფული“ – წერს იოანე ქართველიშვილი თავის „მემუარებში“. წარმატებული პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის მას მიუღია სახელმწიფო ჯილდო: „ჯუარი მებოძა ხელმწიფისაგან და მომემატა ათი თუმანი ჯამაგირი 1806 წელსა დეკემბრის 2-სა დღესა“ (ქართველიშვილი, 1952 : 96).

იოანე ქართველიშვილი პედაგოგიური მოღვაწეობის პარალელურად ეწეოდა საეკლესიო მღვდელმსახურებას. 1906 წელს კათალიკოს ანტონ მეორისაგან ახალი საეკლესიო ხარისხი მიუღია: „პროტოპაპად კურთხეულ ვიქმენ ამავე მარტის 25-სა დღესა კათალიკოზის ანტონისაგან“ (ქართველიშვილი, 1952 : 96).

1803 წლის 25 ივლისს მიღებული იქნა თბილისის ოთხკლასიანი კეთილშობილთა სასწავლებლის დებულების დებულება, რომლის მიხედვითაც მოსწავლეებს აქ უნდა შესწავლათ რუსული და ქართული წერა-კითხვა, გრამატიკა, არითმეტიკა, გეომეტრია, ისტორია, გეოგრაფია, კატეხიზმისი, სამხატვრო ხელოვნება, მოძღვრება ადამიანისა და მოქალაქის მოვალეობათა შესახებ. 1804 წელს თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში 60 მოსწავლე ირიცხებოდა. ცალკეული დისციპლინების მიხედვით ამ სასწავლებლის მიმართ მზრუნველობას იჩენდნენ როგორც ხელისუფლების წარმომადგენლები, ისე ცალკეული პირები. პენზის არქივისკოპოსმა გაიოზმა (შემდეგში გაიოზ რექტორმა) სასწავლებელს საჩუქრად გამოუგზავნა ქართული ანბანისა და ქართული გრამატიკის სახელმძღვანელოს 600 ეგზემპლარი (Акты, 1868: 199).

გაიოზ რექტორის ქართული გრამატიკა იყო პირველი სახელმძღვანელო დაბეჭდილი ქართულ ენაზე. იგი გამოიცა თავისი დროისათვის საკმაოდ დიდი ტირაჟით. ქართველი ახალგაზრდობა ამ წიგნით სწავლობდა მშობლიური ენის გრამატიკას XIX ს. პირველ მეოთხედში (თავზიშვილი, 1948 : 261; ნიკოლაიშვილი, 1970 : 18-19).

თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელს არ შეეძლო საჭირო სპეციალური განათლების მქონე პირთა მომზადება, ამიტომ 1803 წლიდან გამოიცა ბრძანება თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებლის კურსდამთავრებულ თავად-აზნაურთა შვილების უმაღლესი სპეციალური განათლების მისაღებად რუსეთის ცენტრალურ ქალაქებში გაგზავნის შესახებ (ПKKYО, 1880 : 8).

თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებლის რუსი პედაგოგები (ბუკრინსკი, მალცევი, მარტინი) და სხვები გულმოდგინედ ახორციელებდნენ რუსული განათლების სისტემას. ასეთ რთულ პირობებში იოანე ქართველიშვილი მოსწავლეებს ასწავლიდა მშობლიურ ქართულ ენასა და ლოგიკას, აღვივებდა მათში პატრიოტულ შეგნებას. ამ მხრივ, სანიმუშო იყო მის მიერ შეთხულები თუ ნათარგმნი თხზულებები (იოსელიანი, 1952 : 23).

იოანე ქართველიშვილის პედაგოგიური საქმიანობიდან და საეკლესიო მღვდელმსახურებიდან შემოსავლის ნუსხაში არის მოხსენებული ტერმინები: „საწირავი“, „სამტვერიო“, „მარხვის სალოცავი“, „სანათლავი“ ... (ქართველიშვილი, 1952: 102).

იოანე ქართველიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ 1812 წლის შემდეგ აღარ მოგვეპოვება ცნობები. 1812 წლით წყდება მისი „მემუარებიც“. პლატონ იოსელიანს მოეპოვება იოანე ქართველიშვილის გარდაცვალების ორი ერთმანეთის საწინააღმდეგო ხასიათის ცნობა: 1. იოანე 1795 წელს აღა-მაჰმად ხანის შემოსევისას მოკლეს (იოსელიანი, 1860: 199); 2. „იოანე ქართველიშვილი იყო მასწავლებლად თბილისის საკეთილშობილოსა, რომელიც გამართა კნიაზმან ციციანოვმა 1803 წელსა, და გარდაიცვალა 1816 წელს (იოსელიანი, 1893 : 184). ავთანდილ იოსელიანის აზრით, მეორე ცნობა უფრო სარწმუნო ჩანს. ამის საფუძველს მკვლევარს აძლევს ერთი საარქივო საბუთი (საქ. მსრ. მსს საარქივო სამმართველოს ისტორიული არქივი, ფონდი 16, საქმე # 1879, ფურცელი 3), რომელიც მიუთითებს იოანე ქართველიშვილის გარდაცვალების თარიღად 1816 წლის 9 თებერვალს. საფიქრალია, ავადმყოფობის გამო, ის ჩამოშორდა როგორც სამღვდლო სამსახურს და საკუთარ ოჯახზე ზრუნვას, ისე ლიტერატურულ-პედაგოგიურ მოღვაწეობას. 1812 წლიდან ვერ ვხვდებით სხვა ლიტერატურულ ძეგლს, რომელიც იოანეს შეეთხზას, გადაეწეროს ანდა ეთარგმნოს (იოსელიანი, 1952 : 26).

იოანე ქართველიშვილი რუსული ენის კარგი მცოდნე ყოფილა. სკოლისათვის მას რუსულიდან უთარგმნია დელაპორტის შრომის ის ადგილები (გამოკრებით), რომელიც შეეხება ქართლსა და იმერეთს. ავთანდილ იოსელიანი შესაბამისი გამოკვლევის საფუძველზე აღნიშნავს: „ჩვენს სამეცნიერო მწერლობაში დელაპორტის ცნობებმა საქართველოს შესახებ პირველად, ვიდრე პლატონ იოსელიანი გამოაქვეყნებდა, მიიქცია იოანე ქართველიშვილის ყურადღება; მანვე პირველად თარგმნა ტექსტი რუსულიდან ქართულად ჯერ კიდევ 1811 წელს „თბილისის საკეთილშობილო სასწავლებლის სასარგებლოდ“, სადაც ეს თარგმანი ისწავლებოდა კიდევ, როგორც სახელმძღვანელო“ (იოსელიანი, 1952 : 31).

იოანე ქართველიშვილის მიერ თარგმნილი ტექსტები ხელნაწერების სახით ვრცელდებოდა მოწაფეთა და სხვა დაინტერესებულ პირთა შორის. ეს თარგმანები ოფიციალურად იყო მიჩნეული სასწავლებლად მოსწავლეებისათვის.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კეთილშობილთა სასწავლებელში ქართული ენა ისწავლებოდა გაიოზ რექტორის მიერ შედგენილი და გამოგზავნილი გრამატიკით. შემდეგ იოანე ქართველიშვილს შეუდგენია სასწავლო სახელმძღვანელო „ქართული დრამმატიკა“. ამ გრამატიკის შესახებ „ქართულ წიგნში“ გვხვდება ასეთი ცნობები: „1801-1815 წ.წ. არა გვაქვს არც ერთი თბილისში დაბეჭდილი წიგნი. გამონაკლისს წარმოადგენს იოანე

ქართველიშვილის უთარილო გრამატიკა, რომელიც ვარაუდით თბილისში 1815 წ. გამოცემულად ითვლება" (ქართული წიგნი, 1941 : 88-97).

იოანე ქართველიშვილის გრამატიკის ხელნაწერ ტექსტს გარეკანზე აქვს წარწერა: „ქართული ღრამმატიკა შეთხზული ტფილისის საკეთილშობილო სასწავლებლის მოძღვრის პროტოპაპის იოანე ქართველიშვილისაგან სახმარად მისსავე სასწავლებელსა 1809 წ. ტფილისი". გრამატიკას წამდვარებული აქვს წინასიტყვაობა „წინათუწყება მკითხველთათვის", სადაც ავტორი წერს: „თუმცა ცნობა კანონთა ღრამმატიკასათა კმად აღწერილ არს განსვენებულისა საქართველოს კათალიკოს პატრიარხისა ანტონისაგან მის მიერ ქმნილსა ღრამმატიკასა შინა. გარნა ვინაითგან სივრცისაგან მისა არა ადვილ ძალუძსთ ჰსწავლად იგი მცირეწლოვანთა ყრმათა, ამისათვის და გულმოდგინებისა ძალითაც თანამდებობისა ჩემისადმი, ეგრეთვე სასარგებლოდაცა ყრმათა თანამემამულეთა ჩემთათა დავშვერ შეთხზვასა შინა წინამდებარისა ამა წიგნისასა". აქვე დასძენს, რომ რუსული გრამატიკის მიხედვით აღვწერეო, მაგრამ „ლექსთწარმოებისა და ლექსთთხზულებისანი დავსდევ ყოველნივე ესრეთნი, ვითარცა მოითხოვდა თვისება ქართულისა ენისა" (ხელნაწერი ფონდი შ-4432; H-239). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ 1830-იან წლებამდე ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო თაობები იოანე ქართველიშვილის გრამატიკაზე იზრდებოდნენ.

იოანე ქართველიშვილის გრამატიკის პოპოულარობაზე მეტყველებს ხელნაწერთა სიმრავლეც. ალექსანდრე ფოცხიშვილმა საგანგებოდ გამოიკვლია იოანე ქართველიშვილის გრამატიკის ხელნაწერების და ნაბეჭდი გრამატიკების ურთიერთობის საკითხი. ალექსანდრე ფოცხიშვილის აღწერით იოანე ქართველიშვილის გრამატიკის 14 ხელნაწერი არსებობს: თერთმეტი ხელნაწერი კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში; ორი – ლენინგრადში (ერთი – სალტიკოვ – შჩედრინის ბიბლიოთეკის იოანესეულ ფონდში, ხოლო მეორე – აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის ფილიალის ბროსესეულ ფონდში), ერთიც – გორის ისტორიულ მუზეუმში (ფოცხიშვილი, 1979 : 260-261).

იოანე ქართველიშვილმა თავის გრამატიკაში შეძლებისდაგვარად გადმოიტანა ანტონისა და გაიოზის გრამატიკების დადებითი დებულებების თითქმის უმეტესი ნაწილი. ის გრამატიკას ჰყოფს სამ ნაწილად: 1. ეტიმოლოგიასა ზედა ანუ ლექსთწარმოებასა; 2. სინტაქსთა ზედა ანუ ლექსთთხზულებასა; 3. ორთოდრაფიასა ზედა ანუ მართლწერასა. გრამატიკიდან პირველად განიხილავს ეტიმოლოგიას (ანუ მორფოლოგიას) და სინტაქსს.

იოანე ქართველიშვილის გრამატიკაში ანტონ პირველის გრამატიკასთან შედარებით გარკვეული სიახლეა. ანტონთან ასოთა რიცხვი ორმოცია (მეორმოცე ს), იოანესთან – 39-ია. ისინი იყოფიან ხმოვნებად (ა, ე, ი, ო, უ); ორხმოვნებად (ჭ, ძ, ჰ, ჳ) და უხმოდ (დანარჩენი თანხმოვნებია). თანხმოვნების აღმნიშვნელი ტერმინი „უხმო" ანტონ I-დან მომდინარეობს: „ვერ შემძლებელ არიან გამოღებად ხმათა უხმობათა შინა თავით თვისით თვინიერ შეერთებისა ხმოვანთა ასოთა" [ანტონი, 1885 : 25].

იოანე ქართველიშვილის აზრით, ორხმოვნები იმიტომ ეწოდათ, რომ გამოთქმაში ორი ხმოვნის ასოს ბრჯგულ წარმოთქმით ხასიათდებიან: ჳ წარმოითქმის, როგორც ეე, კ-როგორც ეი, ძ-როგორც იე... ტერმინი „ორხმოვანი" გვხვდება გაიოზთან [ხელნაწერთა ფონდი შ-4432].

ქართული გრამატიკული აზრის ისტორიაში პირველად იოანე ქართველიშვილის გრამატიკაში მეტყველების ნაწილებად დაიყოფიან ლექსები (ე. ი. სიტყვები) და არა სიტყვის ნაწილები, თუმცა ცალ-ცალკე განსაზღვრისას ისინი მაინც სიტყვის ნაწილებად ითვლებიან. აქვე ჩანს ძირითადი სიახლე მეტყველების ნაწილთა ზოგად დახასიათებაში: „მეტყველების ნაწილთაგან ოთხი (სახელი, ნაცვალსახელი, ზმნა და მიმღეობა) იწოდებიან შეცვალებითად, ვინაითგან შეიცვლიან თავიანთ დაბოლოებას და დანარჩენი (ზმნიზედა, თანდებული, კავშირი, შორისდებული) – არაშეცვალებითად, რადგან არ იცვლიან დაბოლოებას" (ფოცხიშვილი, 1979 : 276-277).

იოანე ქართველიშვილს გამოყოფილი აქვს რვა ბრუნვა: წრფელობითი (ვინ?, რა?), ნათესაობითი (ვისი? რისა?), მიცემითი (ვის?, რისა?), შემასმენლობითი (ვინ? რა?), დაწყებითი (ვისგან? რისგან?), მოთხრობითი (ვინ? რაიმან?), მოქმედებითი (ვის მიერ? რაისა მიერ, რათა?), წოდებითი (არავითარი კითხვა არ დაესმის). ამ მხრივ, იოანე ქართველიშვილი ანტონ პირველისა და გაიოზის გრამატიკას მისდევს (ანტონი, I 885: 213; გაიოზი, 1970 : 58).

„იოანე ქართველიშვილი პირველი გრამატიკოსია, რომელმაც ერთიმეორის პარალელურად მოგვცა მრავლობითი რიცხვის ნართანიანი და ებიანი სახეობა, რითაც, საბოლოოდ სწორ საფუძველზე დააყენა მრავლობით რიცხვში ბრუნვის ნიშანთა საკითხი“ (ფოცხიშვილი, 1979 : 262).

იოანე ქართველიშვილი გვთავაზობს წინადადების წევრთა (სიტყვის ნაწილთა) განლაგების გარკვეულ წესს. მისი აზრით, წინადადებას აქვს სამი შემადგენელი ნაწილი: ქვემდებარე, შემასმენელი და კავშირი. აქვე აღნიშნულია, რომ წინადადება შეიძლება იყოს მარტივი და რთული. მარტივი წინადადება ერთი ქვემდებარისა და ერთი შესმენილისაგან შედგება, რთული – „ორთა ანუ მრავალთა ქვემდებარეთა და შესმენილთაგან შეერთებულთა ვითარითმე კავშირთა. მაგ.: „განცხრომა და უქმება მოაძღურებენ ხორცსა და სულსა და ჰყოფენ კაცსა არარაისადმი ღონის მექონ“ (ხელნაწერი ფონდი შ-4432).

იოანე ქართველიშვილის აზრით, წინადადების წევრთა (სიტყვის ნაწილთა) განლაგების შემდეგი წესის დაცვაა აუცილებელი: პირველ ადგილზე უნდა იყოს ზმნა (ზმნიზედებით და სხვა სიტყვებით), მის შემდეგ უნდა მოდიოდეს შესმენილი ანუ ძიება ზმნისა მათზე დამოკიდებული სიტყვებით. თუ წინადადება კითხვითია, ან ზმნიზედით იწყება, მაშინ ქვემდებარე მოსდევს ზმნას, ასევე ქვემდებარის წინ დაისმის ზმნა ბრძანებითის სქესისა. „ამკარაა, რომ ყველაფერი ეს განსხვავებულია იმისაგან, რაც მანამდე გვქონდა გრამატიკაში და, ისიც ფაქტია, რომ ამ მოსაზრებებში უნდა ვეძიოთ დღევანდელი რთული წინადადების სინტაქსის ფესვები, ამაზე მიუთითებენ ტერმინებიც „მთავარი“ და „დამეტებული“ (ფოცხიშვილი, 1979 : 308).

მართლწერისა და მართლწარმოთქმის საკითხებიდან გრამატიკაში განხილულია ასომთავრული ასოების დაწერილობის, ხმოვნებისა და თანხმოვნების ხმარების, სასვენი ნიშნების გამოყენების წესები. აქვე ლაპარაკია სტრიქონთზედა ნიშანთა ხმარებაზე. მოცემულია ბრჯგუს, მახვილის, კლებულის, ქარაგმათა (საუფლო, საასომთავრულო და საზოგადო) ხმარება – გამოყენების წესები (ხელნაწერთა ფონდი შ-4432).

იოანე ქართველიშვილმა ძველი გრამატიკოსებიდან პირველმა შემოგვთავაზა წინადადების წევრების განლაგების გარკვეული წესი, პირველმა ჩაუყარა საფუძველი წინადადების სტრუქტურული ტიპების კვლევას, გამოყო მთავარი და დამეტებული ანუ დამოუკიდებელი წინადადებები და პერიოდები (კობერიძე, 2017: 438).

ამავე დროს იოანე ქართველიშვილმა, ერთი მხრივ, გააგრძელა გაიოზ რექტორის დებულებები ზმნის უღლების საკითხთან დაკავშირებით და, მეორე მხრივ, გაამარტივა ისინი და შემოგვთავაზა საინტერესო დაკვირვება „მიყვარს ტიპის“ ზმნების უღლებასთან დაკავშირებით (კობერიძე, 2018: 147).

ამრიგად, იოანე ქართველიშვილი მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე უდიდეს საგანმანათლებლო და სამეცნიერო მუშაობას ეწეოდა. მისი სამეცნიერო, მთარგმნელობითი და პედაგოგიური საქმიანობა ფაქტობრივად აგრძელებს ანტონ პირველისა და გაიოზ რექტორის მემკვიდრეობას, მაგრამ გამოირჩევა საინტერესო დაკვირვებებითა და საკითხების ინდივიდუალური გაშუქებით, რაც ხაზს უსვამს მის მოღვაწეობას ქართული კულტურის ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა და დამოწმებული წყაროები:

ანტონი, 1885 – ანტონ I, ქართული ღრამმატიკა, თბილისი, 1885.

გაიოზი, 1970 – გაიოზ რექტორი, ქართული ღრამმატიკა, თბილისი, 1970.

- თავზიშვილი, 1948 – თავზიშვილი გ., სახალხო განათლებისა და პედაგოგიური აზროვნების ისტორია საქართველოში (1801-1870), თბილისი, 1948.
- კობერიძე, 2017 – კობერიძე, მ., წინადადების წევრების განლაგების საკითხი იოანე ქართველიშვილის გრამატიკაში: გორის მეცხრე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, გორი, 2017.
- კობერიძე, 2018 – კობერიძე, მ., ზმნის უღლების პარადიგმები იოანე ქართველიშვილის გრამატიკაში: გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის სამეცნიერო კვლევების ჟურნალი, ტომი I, # 1, გორი, 2018.
- კობერიძე, 2022 – კობერიძე, მ., იოანე ქართველიშვილის ქართული გრამატიკის ხელნაწერები: VII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, არქივთმცოდნეობა, წყაროთმცოდნეობა – ტენდენციები და გამოწვევები, თბილისი, 2022.
- ნიკოლაიშვილი, 1970: – ნიკოლაიშვილი ე., გაიოზ რექტორი და მისი ქართული გრამატიკა: გაიოზ რექტორი, ქართული დრამატიკა, თბილისი, 1970.
- იოსელიანი, 1860– Иоселиани П., Описание древностей города Тифлиса, 1860.
- იოსელიანი, 1893 – იოსელიანი პ., ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბილისი, 1894.
- იოსელიანი, 1952 – იოსელიანი ა., იოანე ქართველიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბილისი.
- სმზგ, ფ., # 4797 – საქართველოს მუზეუმი, ხელნაწერთა განყოფილება, შ ფონდი, # 4797, წერილი მ. ბროსესადმი.
- ფოცხიშვილი, 1979 – ფოცხიშვილი ა., ქართული გრამატიკული აზრის ისტორიიდან, თბილისი.
- ქართველიშვილი, 1952 – ქართველიშვილი ი., მემუარები, თბილისი, 1952.
- ქართული წიგნი, 1941 – ქართული წიგნი, I, თბილისი.
- ხელნაწერი ფონდი მ-4432 -კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი მ, #4432.
- ხელნაწერი ფონდი H-239 – კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი H, #239.
- Акты, 1868 — Акты, собранные Кавказского Археографического Комиссиею, II, 1868.
- ПКУО, 1880 --Памятная книжка Кавказского учебного округа на 1880 г., Тифлис.

**Mariam Koberidze,
Gori State University, Professor**

PEDAGOGICAL AND TRANSLATION ACTIVITIES OF IOANE KARTVELISHVILI

Abstract

The main stages of Ioane Kartvelishvili's pedagogical and translation activities are analyzed in the report. Ioane Kartvelishvili is known in the history of Georgian culture as a memoirist writer and public figure of the end of the eighteenth century and the beginning of the nineteenth century, an outstanding teacher, a prominent linguist of his time, a good translator and copyist of religious and scientific literature.

Until 1801, Ioane Kartvelishvili accompanied Yulon Batonishvili inseparably as a court priest and teacher of his children. Since 1804, he has been a teacher of the Georgian language at Tbilisi Noble School.

Ioane Kartvelishvili translated Delaporte's information about Georgia from Russian for the school. The texts translated by him were distributed in the form of manuscripts among students and other interested persons. These translations were officially considered for teaching purposes for students.

Ioane Kartvelishvili compiled "Georgian Grammar" as a study guide. It deals traditionally with issues of phonetics, morphology and syntax, but is also distinguished by interesting observations and original coverage of issues. Ioane Kartvelishvili's grammar is written more simply and comprehensibly.

Keywords: Ioane Kartvelishvili, Georgian Grammar, Georgian language.

Кокоева Лаура А.

ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный
университет им. Х.М. Бербекова»,
Нальчик, Россия

КАХУН В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Аннотация. В многовековой истории России, Великая Отечественная война, ярко насыщенная разрушительными сражениями, явилась одним из самых значительных и трагических событий истории XX века. Она оставила тяжёлые последствия для наших народов, которые ощущаются по сей день. В статье рассматривается нелегкий путь героев – участников Великой Отечественной войны сельского поселения Кахун.

Великая Отечественная война была для нашего народа тяжчайшим испытанием, школой мужества. Народы нашей страны и его Вооружённые силы одержали историческую победу над коварным и сильным врагом человечества – германским фашизмом. Среди воинов были и уроженцы сельского поселения Кахун. Кахун является одним из среднестатистических сельских поселений Кабардино-Балкарии, несмотря на это оно сумела вписать в историю нашей страны страницы героизма, мужества и отваги.

История с. Кахун, плохо изучалось и практически не сохранились архивные фонды. Имена героев Великой Отечественной войны, в том числе из с. Кахун, можно найти в книге «Боевая слава Кабардино-Балкарии» [1]. В 2021 году, ко дню Победы, в школе № 2 был открыт музей, посвященный жителям села, участвовавшим в Великой Отечественной войне. Материалы для музея собирались со всего села, и находятся в открытом доступе для каждого. В выпусках газеты «Маяк-07» появляются отдельные статьи, посвященные ветеранам и героям войны. В выпуске от 30 октября 2017 года опубликована статья, посвященная солдату гвардии красноармейцев – И.Х. Тлапшокову [2]. От жителей села можно получить документы и воспоминания, оставшиеся от ветеранов.

На защиту Родины поднялись все советские люди от мала до велика, не жалея жизни. Из с. Кахун на фронт ушли 317 человек, погибли 118, пропали без вести 41, вернулись живыми 145. Военные действия земляков-кахунцев охватывают всю географию войны и страны: их письма шли из Сталинграда и Подмосковья, они защищали и освобождали Крым и Украину, Белоруссию и Прибалтику, Польшу и Австрию, Венгрию Чехословакию, многие дошли и до Берлина. В составе 115-й кавалерийской дивизии сражались: Х. Карданов, А. Камбачоков, К. Езиев, Н. Берикетов, М. Тлапшоков и др. Многие из них отличились мужеством и героизмом, и были награждены орденами разных степеней [3, с. 138].

Одним из таких был снайпер Жамборов Шауаль Суфович. В 1939 г. он был призван в армию и проходил службу в 20-м гвардейском Краснознаменном стрелковом полку 10-й гвардейской дивизии. Ещё до войны он научился хорошо и метко стрелять и получил значок «Ворошиловский стрелок». Многие думали, что в предвоенные годы он был профессиональным охотником. Жамборов Шауаль был первым в своём батальоне, кто изъявил желание стать снайпером.

Шауаль воевал в Заполярье, на Карельском фронте. Не боясь смерти, он всегда рвался вперёд, увлекая за собой солдат. Когда на счету было 25 уничтоженных немцев, Жамборова Шауаля представили к ордену Красного Знамени [4]. А за 75 уничтоженных фашистов он получил второй орден Красного Знамени. О мужестве и подвиге отважного снайпера из Кахуна в военное время писали армейские и республиканские газеты. Накануне гибели Шауаля на его счету было до 125 уничтоженных фашистов и несколько танков. Он погиб 8 мая 1944 г. от вражеского снаряда. На его похоронах начальник политотдела сказал: «Жамборов Шауаль был самым смелым и волевым воином, всегда проявлял инициативу при выполнении боевых действий. Пусть смерть ста фашистов от наших снайперских пуль станет достойной мстостью за гибель нашего боевого товарища» [5]. И боевые друзья отомстили фашистам за своего друга.

Для Камбачокова Али Кантемировича война началась в 1942 году. Боевое крещение наш земляк получил, сражаясь в составе 115-й кавалерийской дивизии, в 1942 г. 115-я кавалерийская дивизия была укомплектована за счёт средств колхозов и предприятий Кабардино-Балкарии. В мае 1942 г. 115-я кавалерийская дивизия была отправлена на фронт. Первые крупные столкновения с фашистскими захватчиками произошли в Ростовской области и под Сталинградом. О героизме воинов 115-й кавалерийской дивизии говорит тот факт, что она была брошена против танковых частей немцев. Но она понесла большие потери. Али Камбачоков вспоминал: «Лето 1942 г. Тяжелые бои на Дону, немцы рвутся к Волге» [6].

На берегу Дона утром стелется туман, и пока было темно, бойцы располагались под деревьями. Ночью предстояло небольшой группе выйти на охоту. Среди них был и Али. Снайперская группа 281-го стрелкового полка 56-й армии ползла по заминированному полю сквозь кустарники. К утру они заметили цель: немцы вели земляные работы, готовясь к наступлению. На следующий день все фашисты были уничтожены.

Дальше военная дорога повела Камбачокова в Таганрог, Киев, Житомир. Сражаясь на западных границах под Житомиром, 2 февраля 1944 г. Али получил сквозное пулевое ранение правого бедра. Его отправили на лечение, а 27 мая 1944 г. был демобилизован. За проявление в годы войны мужество и стойкость А.К. Камбачоков награждён высокими правительственными наградами: орденом Отечественной войны II степени, медалью «За победу над Германией» и многими юбилейными медалями [7].

Великая Отечественная война началась для Кешева Хату Латовича в 1940, когда его призвали на службу. Хату Кешева направили в эскадрон 28-го разведывательного батальона 5-й дивизии 11-армии, который находился в Каунасе. Германия, окрылённая успехами на Западе, в июле 1940 года разработала план нападения на СССР – план «Барбаросса». А в это время советское правительство спешно строило оборонительные сооружения на присоединённых территориях Прибалтики. Война застала Х.Л. Кешева в районе Шауляя. Здесь его подразделение соорудило дзоты.

На рассвете 22 июня фашистская авиация стала бомбардировать приграничные литовские города и села. Группа Кешева получила приказ вернуться в штаб армии, в Каунас, где из остатков эскадрона был создан взвод, в котором и начал свой путь Кешев. В июле 1941 г. ему довелось участвовать в тяжёлых, кровопролитных боях на берегу Западной Двины, около Двинска.

Небольшой отряд из 15 человек получил приказ прикрыть отход наших частей. Немцы превосходили в технике и вооружении. Пользуясь темнотой наши вступили в неравный бой. Кешев Хату и его боевые друзья выполнили приказ командования. Они Нетребко прикрыли отход наших частей, но и сами смогли выйти из окружения. Вскоре воинскую часть, в которой служил Хату, перебросили в Новгородскую область, в район Старой Руссы. Он участвовал во многих боях, ходил в разведку, добывал «языка». Так, однажды в составе

группы из 5 человек он получил приказ захватить немца «языка». На немецкой стороне было большое движение, казалось, они готовятся к крупному наступлению. Советскому командованию срочно понадобилось точные сведения о передислокации немцев. Группа Кешева выполнила приказ. Немецкий «язык» оказался разговорчивым и сообщил нашему командованию ценные сведения. За участие в этой разведке Кешев Хату был представлен к медали «За боевые заслуги» [8].

В одном из боёв Кешев получил контузию, но вернулся снова в строй. В конце 1942 г. в составе 11-й армии воевал на Калининском фронте. Принимал участие в контрнаступлении Красной армии под Москвой, освобождал в конце 1942-го – начале 1943 г. города и села Московской области. Затем в составе войск Брянского фронта сражался под Брянском. Летом 1944 г. уроженец Кахуна принимал участие в одной из крупнейших операций советских войск в Белоруссии. Он был среди тех воинов, кто освобождал белорусские города Гомель и Бобруйск. Хату Латович – участник освободительного похода в Европе. Освобождал столицу Польши, штурмовал Кенигсберг. За проявленные мужество и стойкость в этих боях Кешев был награждён орденом Красной Звезды и медалью «За взятие Кенигсберга» [9, с. 153]. До самого Дня Победы Хату Кешев со своими однополчанами очищал косу от фашистских захватчиков.

Великая Отечественная война вошла в историю страшной трагедией, болью невозвратимых потерь. Для Семенова Наиба война началась в марте 1942 года. Семёнов вспоминал, что самые трудные бои были в начале войны, когда страна ещё в полной мере не была готова к отражению фашистской агрессии. Подобный опыт в жизни Семёнова случился в Северной Осетии. Его полк получил приказ не открывать огня, пока немцы не подойдут поближе, а затем неожиданно обрушить на фашистов огонь и остановить на этом рубеже. Приказ командования был выполнен. Дальше началось освобождение территории родной Кабардино-Балкарии. Через 3 дня Наиб был среди тех кто освобождал Урух. После его перебросили в Харьков. Входе белгородско-харьковской наступательной операции под названием «Румянцев» шли тяжелые бои. Спротивление было сломлено, и наши части, в которых был и Семёнов, освободили Харьков. На поле боя Семёнов Наиб прикрыл своим огнём санитаров, выносивших раненных бойцов. За военную доблесть под Харьковом Семёнов Наиб получил медаль «За боевые заслуги». Вскоре ему поручили командовать отделением автоматчиков. На Орловско-Курской дуге нашим войскам удалось успешно отбить фашистские атаки. Бои шли за каждый клочок земли. Также в этом бою Семёнову удалось пленить немецкого офицера. За храбрость и доблестный поступок в этом бою Семёнов Наиб получил орден Славы III степени [10].

Входе наступательных боёв наши части двинулись в Восточную Пруссию. Здесь закончились фронтовые дороги Наиба. Свой последний бой он вспоминал, таким образом: «Два немецких пулеметчика, засевших в кустах, не давали продвинутся нашим бойцам. Я получил приказ с группой бойцов подобраться к огневым точкам фашистов и уничтожить их. Медленно и бесшумно, мы ползли к своей цели, но неожиданно на нейтральной полосе группу накрыл вражеский снаряд. В живых остался только двое и я был одним из них, но был тяжело ранен в правую ногу. Через два часа рядом со мной умер мой боевой товарищ» [11]. К ним трудно было подобраться, поскольку местность простреливалось со всех сторон. Истекавшего кровью Наиба подобрали наши санитары лишь на вторые сутки. Он был отправлен в госпиталь в г. Шюю. Приговор врачей был печальным: началось гангрена и нужно было ампутировать ногу. Но наиб отказался от ампутации, состояние Наиба было тяжелым, каждый раз впадал в беспамятство. И тогда врачи решили спасти жизнь отважному бойцу вопреки его желаниям и ему ампутировали ногу. Так, война отняла у Наиба правую ногу, но несмотря на все тягости он не отчаивался. После войны он вернулся в с. Кахун и долгие годы работал в колхозе.

С.К. Тхагалегов родился в 1902 году в с. Кахун. На войну был призван в 1942 г. Урванским РВК. Свой боевой путь он начал с Харькова. Здесь ему пришлось участвовать в тяжёлых оборонительных боях. Как рассказывает Тхагалегов, под Харьковом он увидел горнило войны. Именно в бою под Харьковом он и был ранен, находился в госпитале 2 месяца. После он продолжил свой отважный путь. Он один из тех кто освобождал Киев от фашистов. За проявленных в боях смелость и мужество, он был награждён медалью «За отвагу». Воюя с немцами Тхагалегов дошёл до самого Берлина. Его имя было занесено в Книгу почёта за достижение высоких производственных показателей, неоднократно поощрялся грамотами [12].

17 февраля 1942 г. Кокоев Аюес Темботович был призван на фронт. Его воинская часть в составе Северо-Кавказского фронта участвовал в оборонительных боях за Кавказ. Первые уроки воинской науки он получил в июле 1942 г., когда ставкой Верховного Главного командования была поставлена задача: восстановить положение по левому берегу Дона. К этому времени немецкие войска продвинулись на 80 км по нижнему течению Дона, вышли на степные просторы Краснодарского края и создали угрозу прорыва к Северному Кавказу. Создалось угрожающее положение для советских войск. Кокоев Аюес вспоминал: «На одном из участков Северо-Кавказского фронта противседавших фашистов мужественно сражались горстка советских Воинов. От непрерывных взрывов и грохота стонала земля. Всюду гарь и пепелище, дышать было нечем, уши закладывало от стрельбы и канонады» [13].

В ходе Северо-Кавказской оборонительной операции войска Северо-Кавказского и Закавказского фронтов провели ряд операций, направленных на разгром фашистских частей. В результате враг был оставлен восточнее Моздока, на подступах к Орджоникидзе. За проявленный героизм в ходе этих сражений Аюес Темботович получил медаль «За оборону Кавказа».

Фронтной путь Кокоева продолжился на Украине. В ходе кровопролитных сражений Аюес получил ранение и был отправлен в госпиталь. Его ратный боевой путь был отмечен многими наградами Родины. Медалями «За Отвагу», «За боевые заслуги», «За победу над Германией».

Много было их, верных и отважных сынов Кахуна, героически защищавших Родину в годы войны: Щауал Жамборов, Умар Шибзухов, Сахнун Жамборов, Султан Бженбахов, Мачраил Понежев, Иля Жемухов, Мачраил Кулов, Заудин Езиев, Адиль Карданов и т.д.. Селение Кахун гордится своими отважными сынами, многие из которых удостоены высоких наград Родины.

Таким образом, на фронты Великой Отечественной войны ушло 317 жителей из Кубы. Многие из них героически погибли, отдав жизнь за свободу и независимость своей Родины, своего родного Края. Героизм участников Великой Отечественной войны – это то, на примере чего можно и нужно воспитывать поколения детей в Кабардино-Балкарии. Помнить историю своего народа нужно, поскольку лишившись ее, лишаешься и своих корней. А корни – это то, чем мы живем из покоя веков. Это наша история. Это наши деды и прадеды. Это славные герои, защитившие наше Отечество от врагов не жалея своих жизней.

Список источников и литературы:

«Боевая слава Кабардино-Балкарии». [Электронный ресурс] URL: <http://гнбкбр.рф/wp-content/uploads/2011/11/1234-10.pdf> (дата обращения: 05.09.2022).

Газ. «Маяк-07». 2017. 30 октября.

Жемухов С.Н. История селения Кахун. Н.: Издательский центр «Эль-фа», 1998. – С. 138.

Материалы школьного музейного уголка МОУ СОШ № 2 с.п. Кахун.

Воспоминания жителей села.
Воспоминания Камбачокова Али.
Материалы школьного музейного уголка МОУ СОШ № 2 с.п. Кахун.
«Боевая слава Кабардино-Балкарии». [Электронный ресурс] URL: <http://гнбкбр.рф/wp-content/uploads/2011/11/1234-10.pdf> (дата обращения: 05.09.2022).
Жемухов С.Н. История селения Кахун. Н.: Издательский центр «Эль-фа», 1998. – С. 153.
Материалы школьного музейного уголка МОУ СОШ № 2 с.п. Кахун.
Воспоминания Семёнова Наиба.
Материалы школьного музейного уголка МОУ СОШ № 2 с.п. Кахун.
Воспоминания Кокоева Аюеса Темботовича.

Kokoeva Laura A.
Student of KBSU
Nalchik, Russia

KAHUN DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR

Abstract

Key words: Kabardino-Balkaria, rural settlement of Kahun, war, courage, heroism, veterans.

In the centuries-old history of Russia, the Great Patriotic War, brightly saturated with destructive battles, was one of the most significant and tragic events in the history of the twentieth century. It left grave consequences for our peoples, which are felt to this day. The article discusses the difficult path of the heroes – participants in the Great Patriotic War of the rural settlement of Kahun.

The Great Patriotic War was the most difficult test for our people, a school of courage. The peoples of our country and its Armed Forces won a historic victory over the insidious and powerful enemy of mankind – German fascism. Among the soldiers were also natives of the rural settlement of Kahun. Kahun is one of the average rural settlements of Kabardino-Balkaria, despite this, it managed to inscribe pages of heroism, courage and courage in the history of our country.

All Soviet people, young and old, rose to defend the Motherland, not sparing their lives. From s. 317 people went to the front of Kahun, 118 were killed, 41 were missing, 145 returned alive. , Poland and Austria, Hungary, Czechoslovakia, many reached Berlin. The following fought in the 115th Cavalry Division: Kh. Kardanov, A. Kambachokov, K. Eziev, N. Beriketov, M. Tlapshokov and others. Many of them distinguished themselves by courage and heroism, and were awarded orders of various degrees.

There were many of them, faithful and brave sons of Kahun, who heroically defended their Motherland during the war years: Shaul Zhamborov, Umar Shibzukhov, Sakhnun Zhamborov, Sultan Bzhenbakhov, etc. The village of Kahun is proud of its brave sons, many of whom were awarded high awards from the Motherland.

Many of them died heroically, giving their lives for the freedom and independence of their homeland, their native land. The heroism of the participants in the Great Patriotic War is something on the example of which it is possible and necessary to educate generations of children in Kabardino-Balkaria. It is necessary to remember the history of your people, because having lost it, you also lose your roots. And the roots are what we live from time immemorial. This is our history. These are our grandfathers and great-grandfathers. These are glorious heroes who defended our Fatherland from enemies without sparing their lives.

Keywords: Kabardino-Balkaria, rural settlement of Kahun, war, courage, heroism, veterans.

РОЛЬ СМИ В ФОРМИРОВАНИИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ МОЛОДЕЖИ

Формирование мировоззрения современной молодежи — один из самых актуальных вопросов любого народа и общества в целом. В век развитого технического прогресса и глобализации всех сфер жизнедеятельности человечества как никогда стало очевидным влияние огромного потока информации, выливающегося на органы восприятия молодых людей.

Прошли тысячелетия с тех пор, как человек стал овладевать различными видами коммуникации — устной речью, музыкой, живописью и письменностью, изобретены фотография, радио, телефон, кино и так далее. Сегодня мы имеем телевидение, видео, факсимильная связь, компьютерные системы, оперативная полиграфия (ксерокс и т. д.), космическая связь. В настоящее время человек пользуется уже электронными средствами массовой коммуникации, вытеснив тем самым письменные. Современный человек получает доступ к информации в самые короткие сроки, используя при этом разнообразные СМИ: газеты, журналы, радио, телевидение, Интернет.

Затронутая мною тема весьма актуальна для современного общества, но единого мнения о природе и влиянии средств массовой информации на формирования мировоззрения в обществе, в особенности у молодежи, нет.

Ряд исследователей указывают на негативное влияния данных средств, в то время, как имеется и огромное количество трудов показывающих обратное. Исследователи в своих работах, посвященных информационной культуре, отметили как факт влияние СМИ на подростков, ибо эти средства способствуют установлению эффективной связи с социальным окружением. По моему мнению, проблема влияния средств массовой информации на такую социальную группу как подростки и молодежь, очень важна и требует тщательного изучения, так как большая часть молодого поколения жаждет быть в курсе всех событий, происходящих в их городе, регионе и мире в целом. И смею утверждать, что СМИ порой формирует их отношение к происходящему.

Работа в подростковой и студенческой среде дает мне возможность иметь относительно достоверную информацию об источниках получения ими материалов, формирующих их как в области научных познаний, так и формирования их гражданской позиции. Проводимые мною исследования показывают, что в последние годы отношение к информации разных категорий несколько поменялось. Десятки лет назад газетам и телевидению люди верили беспрекословно. Картина сегодня резко поменялась. Некоторые результаты этого исследования приведу ниже.

Каким из перечисленных ниже источников Вы доверяете?

– СМИ:

Радио – 10%,

Телевидение – 28%,

Интернет – 22%;

– рассылки в ВАЦАПе – 4%;

– полученная от знакомых информация – 13%;

– личный опыт – 23%.

Как видим, СМИ пользуются определенной популярностью у молодежи и естественным образом оказывают влияние на ее мировоззрение. Обусловлено это постоянным контактом

молодежи с медиа и интернет-пространствами. Что касается учебной информации, полученной в Интернете на различных учебных сайтах, то она становится все более используемой молодежью, что приводит, на мой взгляд, к поверхностному владению материалом, ибо живой учебник и экспериментальное получение знаний становится непопулярным. А вот информация, касающаяся современной политики отошла в сторону от взгляда молодежи. Такой вывод нами сделан из развернутого опросника. Молодые люди делают основные выводы из общения со своими сверстниками и старшими авторитетными в их глазах людьми. Чтением газет и просмотром ТВ-новостных передач мало популярно у данной категории населения. Таким образом, мы опять приходим к неоднозначному отношению к использованию СМИ.

В современном российском обществе, роль СМИ и медиа в процессе формирования потребностей молодых людей успешно используется блогерами и, что особенно важно и опасно, политическими функционерами. Подчеркнем, что современная молодежь по объективным причинам оказалась привязана к компьютеру (это и формы контроля знаний и дистанционное обучение) появилась некая зависимость молодого человека от постоянного медиапотребления. Об его готовности самостоятельно, а главное осмысленно фильтровать получаемую информацию в периоды изоляции никто и не задумывается. Здесь и кроется самая большая опасность искажения оценки происходящих в мире событий и, соответственно, формирования мировоззрения молодежи. События последних месяцев приковали внимание общества к новостям, передаваемым по телевизору и статьям в прессе и интернете. Но ведь большинство населения (около 60%) – это молодежь. И, соответственно, она является ярым потребителем СМИ, а СМИ в свое время имеет влияние на молодежную аудиторию. Также мы выяснили, что существует как позитивное, так и негативное медиа-воздействие на молодых людей. В современном обществе проблема влияния средств массовой информации на поведение молодёжи становится очень актуальной. Исследователи-психологи все чаще стали говорить о негативном воздействии средств массовой информации на подростков и молодых людей. Выражается это порой не только в их неадекватном поведении в обществе, но и в зловещих действиях против беззащитных. Распространение видеороликов «геройских» поступков, снятых подростками нормальных людей порой приводят в ужас. А лишенный общения подросток или молодой человек захочет таким же образом самоутвердиться...

Современная молодежь все чаще оказываются включенной в новую как для него, так и для общества реальность, которую он осваивает не всегда осознанно. Зачастую «наставником» в медиализированном, если так можно выразиться, обществе берут на себя различного рода посредники в виде СМИ (прессы, телевидения, радио, интернета, мобильной связи). Они имеют большое значение в социализации личности, создавая неоднозначное влияние на образ жизни молодого человека: то они выступают как фактор, стимулирующий формирование здорового образа жизни, то провоцируют развитие вредных привычек, химических зависимостей, способствуют развитию психологического дискомфорта, половых заблуждений и пр. Прослеживается противоречие и в ценностных установках молодых людей: где-то на уровне сознания декларируется стремление к личной независимости, хорошим и стабильным межличностным отношениям, к созданию семьи и получению достойной работы; а где-то просматривается четкая ориентация на не самые лучшие западные стандарты жизни, совершенно не присущие нашему обществу. Последнее, хочу подчеркнуть, в корне не присуще народам Кавказа.

Мы уже привыкли называть все наши проблемы в воспитании «тлетворным влиянием запада» и коммерциализации радио, телевидения и прессы. Но кто все это запускает в печать и эфир?! Я считаю, что наступило время, когда введение цензуры в сетях стало необходимостью. Кроме того, СМИ является «четвертой властью» и имеет огромное влияние

на формирование мировоззрения молодежи, на воспитание его гражданской и общечеловеческой позиции и т.д.

Итак, можем в заключение сказать, что в современном мире влияние СМИ на формирование мировоззрения молодежи достаточно существенное. Оно многогранно, хотя чаще сейчас говорят о их негативном воздействии, которое выражается в их неадекватном поведении в обществе. И не смотря на то, что мы живем в демократическом обществе, эту проблему надо решать сегодня, и решать жестко.

Литература:

1. Жилавская И. В. Влияние СМИ на молодежь // Медиаобразование: от теории – к практике / сост. И.В. Жилавская. – Томск: Изд-во Томск. ин-та информационных технологий, 2007.
2. Емчура, Т. Современная молодежь и каналы ее социализации // Вестник Московского университета. Сер. 18. Социология и политология. М., 2006. С. 135
3. Кузина, С. В. (РАГС). Роль СМИ в формировании культурных приоритетов молодежи / С. В. Кузина // Власть. – 2007
4. Сафиуллин Л. К. Социология средств массовой информации.

Ktsoeva Zhana
Vladikavkaz, Russia

THE ROLE OF THE MEDIA IN SHAPING THE WORLDVIEW OF YOUNG PEOPLE

Abstract

The formation of the worldview of modern youth is one of the most pressing issues of any nation and society as a whole. In the age of advanced technological progress and globalization of all spheres of human life, the influence of a huge flow of information that spills over the perception organs of young people has become more obvious than ever.

Working in a teenage and student environment gives me the opportunity to have relatively reliable information about the sources of their receipt of materials that form them both in the field of scientific knowledge and the formation of their civic position. My research shows that in recent years the attitude to information of different categories has changed somewhat.

As for the educational information received on the Internet on various educational sites, it is becoming more and more used by young people, which, in my opinion, leads to a superficial knowledge of the material, because the living textbook and experimental knowledge acquisition becomes unpopular. But information relating to modern politics has moved away from the eyes of young people.

Young people draw the main conclusions from communication with their peers and older people who are authoritative in their eyes. Reading newspapers and watching TV news is not very popular among this category of the population. Thus we come to an ambiguous attitude towards the use of the media.

Keywords: Technological, scientific knowledge, globalization.

RUSSIA'S WAR IN UKRAINE AND THE OCCUPIED REGIONS OF GEORGIA: FUTURE PERSPECTIVES OF GEORGIAN-ABKHAZ AND GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS

On February 24th, 2022, Russia's invasion of Ukraine once again shook the civilized world. Under the pretext of "protecting" the Russian-speaking population in the separatist regions of Donetsk and Luhansk, Russian President Vladimir Putin launched a large-scale war, the so-called "Special Military Operation" against the sovereign, neighboring country of Ukraine. The Russia-Ukraine war has also affected Georgia, which is an integral part of global process and any geopolitical change in the Black Sea region affects Georgia as well. The report reviews the impact of the ongoing process in Ukraine over the South Caucasus and highlights the future perspectives of Georgian-Abkhaz and Georgian-Ossetian relations.

Introduction

Vladimir Putin, the president of Russia, started a war against the independent, neighboring country of Ukraine on February 24th, under the excuse of "defending" the Russian-speaking community in the separatist territories of Donetsk and Luhansk. The aggression was called "Special Military Operation" by official Moscow.

The "demilitarization" and "denazification" of Ukraine by Russia began with bombing the country's strategic facilities. It later turned into the destruction of Ukrainian cities, long-term physical and psychological harm to children and adults, and more than that, mass killing of innocent civilians. These events have caused the largest refugee crisis since World War II, global shortages of food, and significant geopolitical upheavals in the region.

The West severely condemned Russia's expansionism. To punish the "aggressor", the USA, the European Union, the United Kingdom and Great Britain imposed several sanctions against Russia, which led to the massive outflow of Western companies from the Russian market and resulted in the complete isolation of Russia from the West. In response to Europe's reduction in Russian energy resources, Vladimir Putin is strengthening relations with China and Central Asian countries and increasingly embracing the political and economic space of autocratic regimes.

The Russia-Ukraine war has also affected Georgia. According to ACT's research, 87% of the Georgian population believes that the war in Ukraine is also a war in Georgia. Despite the growing pressure from the country's opposition spectrum, the Georgian government chose a more pragmatic policy and did not join the sanctions imposed on Russia. Georgia continues to strive for integration into the Euro-Atlantic structures and follows the recommendations initiated by the European Union. According to the latest research conducted by NDI (National Democratic Institute), 71% of the Georgian population supports the immediate fulfillment of EU instructions and recommendations.

All this opened the discussions on the future perspectives of resolution of Georgian conflicts. A certain part of the country's opposition spectrum repeats the supporting rhetoric of the deputy of the Ukrainian Rada, according to which, in parallel with the defeat of the Russian military forces in Ukraine, Georgia should use the opportunity to regain its territorial integrity by force. The government of Georgia views this opinion as "an attempt to drag the country into war" and severely condemns the "destructive" political agenda of the opposition elite.

The official position of Sokhumi and Tskhinvali should also be highlighted. Following the 2008 Russia-Georgia war, Russia recognized Abkhazia and Tskhinvali regions as independent states and

established diplomatic relations with Sokhumi and Tskhinvali. As a consequence, both occupied regions became significantly isolated from Georgia and more dependent on Russian financial support. In 2012 new government of Georgia under the "Georgian Dream" began to pursue a more pragmatic policy to both Russia and the occupied regions, with the aim of renewal of trade with Russia, the restoration of diplomatic, humanitarian, and cultural relations with Moscow and, simultaneously, warming of Georgian-Abkhaz and Georgian-Ossetian relations, but all in vain. Moreover, in the Russia-Ukraine war, ethnic Abkhazians and Ossetians fight on the the Russian side and support Kremlin's aggressive policy in the post-Soviet space.

The article focuses on the impact of the Russian-Ukrainian war on Georgia and studies the perspectives of Georgian-Abkhaz, Georgian-Ossetian relations in light of the new world order created following February 2022.

Russia's War in Ukraine: Severe Violation of International Law

February 24th, 2022 marked the beginning of a new epoch in the history of the world. After months of strained mutual relations, Russian Federation launched a large-scale military assault on Ukraine. Consequently, thousands of lives have been lost and Ukrainian cities have partially been razed. Moreover, the war has also caused one of the largest refugee crisis on the European continent since the end of the World War II. According to the UNHCR, Individual refugees from Ukraine recorded across Europe reached almost 7,643,944 million. 4,207,891 refugees were registered for Temporary Protection or similar national protection schemes in Europe, and the estimated number of IDPs in Ukraine reached 6,243,000 million people (UNHCR, 2022).

Since Russia's invasion of Ukraine, the EU imposed series of economic, individual, and diplomatic sanctions against Russia, as a result of which the following goods cannot be exported to Russia from the EU: cutting-edge technology, transportation and energy industry equipment, aviation and space industry goods, maritime navigation and luxury goods. Furthermore, crude oil, refined petroleum products, coal and other solid fossil fuels, gold, steel, wood and iron cannot be imported from Russia to the EU. However, European political elite declared that the sanctions cover only bilateral trade between the EU and Russia and do not impact international trade (European Council, 2022).

On September 28th of the current year, the President of the European Commission, Ursula von der Leyen, presented the eighth package of sanctions against Russia, which was approved by all EU member states on October 6th. According to them, the new package of restrictions is a response to continued Russian escalation, illegal referendums held in the temporarily occupied territories of Ukraine and their annexation, partial military mobilization and nuclear threats (Shatakishvili, 2022). Additionally, the President of the European Commission, Ursula Von Der Leyen, stressed that Ukraine will receive 9 billion Euros within the micro-financial aid package by the end of 2022. As announced by her, since the beginning of the war the financial assistance of the EU to Ukraine amounts to 19 billion Euros.

On September 30th, President of Russia Vladimir Putin officially approved the incorporation of four Ukrainian oblasts to Russia: Donetsk (the so-called Donetsk People's Republic, DPR), Luhansk (the so-called Luhansk People's Republic, LPR), Kherson and Zaporizhzhia (Reuters, 2022). Since the Second World, it is the largest annexation in Europe and makes up almost 15% of Ukraine's sovereign territory (Dickson, 2022). Before, on September 20th, the authorities of the Donetsk People's Republic, the Luhansk People's Republic and administrations of Kherson and Zaporizhzhia Oblasts announced referendums on joining Russia (BBC News, 2022). The annexation was condemned by the UN General Assembly, the US and the EU. Mykhailo Podolyak, an advisor to Volodymyr Zelensky, called a "Kremlin freak show" Russia's illegal annexation of Ukrainian territories (Reuters, 2022).

As a result of all this, Russia, broke almost all ties with the Western world, including political and economical connection. The sanctions of the USA, Great Britain and the European Union force Moscow to look for a solution in the deepening of economic relations with Asian countries, first of all with China. Given the scale of China's economy and market possibilities, it is not surprising that kremlin tries to build closer relations with China. The people's Republic of China did not officially support Russia's invasion on Ukraine, but it did not openly condemn it either. Beijing's position that the main instigator of the war is the USA already strengthens Russia's sympathies towards China. Moreover, on September 6th, "Levada-Center" published the results of a new poll, in which 88% of Russian citizens have a positive attitude towards Beijing (Rekhviashvili, 2022).

From Moscow's perspective, Russia's invasion on Ukraine has been justified by the "demilitarization and denazification" of Ukraine. "The goal is to protect people who have been subjected to bullying and genocide by the Kyiv regime for eight years. And for this, we will strive for the demilitarization and denazification of Ukraine, as well as bringing to justice those who committed numerous bloody crimes against civilians, including citizens of the Russian Federation", – mentioned the President of Russia. In addition to denazification and demilitarization. Putin also attacked NATO and noted that further expansion of the Organization and deployment it's military infrastructure on Ukraine's territory is totally unacceptable for Moscow (Президент России, 2022).

On the other side of the globe, a strong, independent Ukraine is vital to the stability of the Euro-Atlantic region. The relationship between NATO and Ukraine dates back to the 1990s, and since then, Ukraine became one of most valuable partners of NATO. Since 2014, after Russia's illegal annexation of Crimea, cooperation has been intensified in many important areas. Since Russia's full-scale invasion in 2022, NATO and its allies have provided huge support to Ukraine. It should be highlighted that the organization fully supports the Ukrainian people and its legitimate, democratically elected president, parliament and government (NATO, 2022).

Perspectives of Georgian-Abkhaz, Georgian-Ossetian Relations

In the 21st century, in the era of globalization, the economic, political and cultural interconnection of countries is not a new phenomenon. The Russia-Ukraine war significantly impacted the South Caucasus region, which Russia still considers its own sphere of influence. In parallel with Russia's war in Ukraine, ongoing tension over Nagorno-Karabakh has again been escalated between Armenia and Azerbaijan.

As for Georgia, according to the ACT survey, the vast majority of Georgian people fully supports Ukraine and believes that Ukrainian war is also a Georgian war, therefore the results of this war will affect Georgia as well. According to the same research, 88% of the population wants Ukraine to win the war.

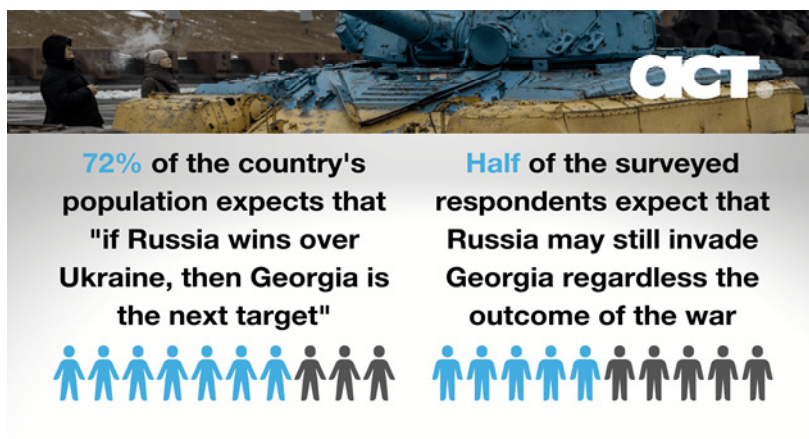
Source: Research and Management Consulting Company. Available at: <https://act-global.com/en/georgia/insight/vin-aris-mteri-da-vin-ikneba-gamarjvebuli>

On the other hand, a minimal number of the country's population – 1% – wants to see Russia victorious in the Russia-Ukraine war. As for the general attitude towards Russia, the majority of the population – 84% believes that "Russia is an enemy".

Source: Research and Management Consulting Company. Available at: <https://act-global.com/en/georgia/insight/vin-aris-mteri-da-vin-ikneba-gamarjvebuli>

In comparison, the number of those who do not share this opinion does not exceed 11%. Moreover, 72% of Georgian citizens fear, Georgia will be next if Russia wins in Ukraine (see illustration 1).

Illustration 1.

Source: Research and Management Consulting Company. Available at: <https://act-global.com/en/georgia/insight/vin-aris-mteri-da-vin-ikneba-gamarjvebuli>

However, 51% of respondents believe that Russia may still invade Georgia, regardless of the outcome of the war (Formula, 2022).

In light of recent developments in Ukraine, Oleksiy Danilov, Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine, discussed a plan for the engagement of Georgia and Moldova against Russia. As stated by Danilov, against the backdrop of Russian military forces considerable failure in Ukraine, Georgia and Moldova are given a window of opportunity to open a "second front" against Russia and, this way, return the territories occupied by Moscow. However, the ruling party, "Georgian Dream", rejected the idea and saw this as a direct threat for Georgian economy, since the country now hugely depends on the Russian market (Эхо Кавказа, 2022).

After the Russian-Georgian war Georgia experienced a deep economic and financial crisis. As a result, Tbilisi ceased diplomatic relations with Moscow and Russian market for Georgia had closed. Yet in 2005-2007 the Russian embargo on major Georgian products, including wine and mineral water, resulted in economic downturn in the country since, after Turkey, Russia has been and remains the second-largest importer of Georgian products near abroad. Moreover, visa restrictions and oppressions on Georgian labor migrants in Russia further sharpened the mutual relations between Tbilisi and Moscow. Russian-Georgian relations underwent drastic changes under the „Georgian dream“ political coalition, which won the 2012 parliamentary elections. The new government carried out a more pragmatic policy towards Moscow. One of the main objectives of the newly elected government of Georgia was to separate political and economic issues between the two countries and improve trade relations with Moscow (Lomia, 2022).

However, if we do not consider slight improvement of relations, no fundamental changes in the Georgian-Abkhaz and Georgian-Ossetian relations have been achieved. Moreover, in 2014, in response to Georgia's Association Agreement with the European Union, Russia signed the same type of agreement with Sukhumi and Tskhinvali. Thus, these two regions have become even more attached to Russia and isolated from Georgia (Dzutsev, 2015). The GID (Geneva International discussions) and the so-called Abashidze-Karasin negotiations, as an informal channel for discussing trade and humanitarian issues between Russia and Georgia have long lost the significance since the meetings inevitably end in a deadlock.

Separately, the involvement of Georgian people in the Russia-Ukraine war also require special attention. Following the disintegration of the Soviet Union, both of the former republics of the USSR, Georgia and Ukraine, regained independence and started a strategic partnership in

political, economic, and cultural spheres. Shared values and aspirations link the two countries, that is Western integration – European and Euroatlantic cooperation and democratic consolidation. In 2014 Georgian national legion was created to militarily support Ukraine in the war against Russia. In February 2022, after Russia invaded Ukraine, hundreds of Georgian fighters join the Ukrainian army, out of which, as of August 28th, 2022, more than twenty volunteers have been reported killed (Voice of America, 2022).

As distinct from the above-mentioned, in occupied regions ethnic Abkhaz and Ossetians are fighting on the side of Russia, and the meetings and rallies are frequently held in Sokhumi in support of Moscow in the so-called “Special Military Operation” for the de-Nazification and demilitarization of Kyiv. The international community reacts aggressively to Russia’s actions. “This is the policy of double standards. Expansion of NATO and the approach of the military infrastructure of the North Atlantic Alliance to the borders of the Russian Federation is a threat to security and stability in the world”, – Aslan Bzhaniasa said.

The government of Georgia allocated 1 million Lari for humanitarian aid to Ukraine. As stated by the prime-Minister of Georgia, Irakli Gharibashvili, the Georgian government expresses strong solidarity towards Ukraine in all international formats, including UN, and OSCE ministerials. Furthermore, Georgia fully supports territorial integrity and sovereignty of Ukraine within its internationally recognized borders. More than 100 tons of humanitarian cargo was sent to Ukraine on the initiative of Georgian government. Citizens of Ukraine, who at the time of February 2022 were in Georgia and could not return to their homeland, were free of charge provided with all the necessary services in Tbilisi.

In the background of Russia's war in Ukraine there is a growing tension in Abkhazia and South Ossetia about the possible future aggression of Georgian government against the occupied territories. In Sukhumi and Tskhinvali, the political elites are not convinced that Georgia will not try to return the territories occupied by Russia by force. As highlighted by Nukri Nodia, syndromic "fear of war" in Abkhaz and Ossetian societies is mainly caused by various other factors and is identified as a cause-and-effect relationship. According to him, the mentioned view in occupied regions is artificially created by Abkhaz and Ossetian political elites in solidarity of Russia (Nodia, 2022).

In his article "What does the divided society of Abkhazia want – peace or war?" Nodia argued that despite the fact that Moscow has a number of military, political and socio-economic problems, the Russian political elite is planning to gradually annex Abkhazia and the agreement on harmonization of draft laws was a prerequisite for this. In order to accomplish the goal, the Kremlin sent Surkov's protégé Inal Ardzinba (the current defacto foreign minister of Abkhazia) to Sokhumi. Furthermore, an equal rights partnership with Abkhazia and South Ossetia is not in Russia’s intention. A clear demonstration of this was Moscow’s recognition and subsequent annexation of Donetsk, Luhansk and other Ukrainian regions (Nodia, 2022).

The narrative of a “second front” against Russia is a highly likely to make Russia strengthen military, economic, and political cooperation with Sokhumi and Tskhinvali. It becomes especially alarming for Georgia. Yet, in 2020, Russian Federation and occupied Abkhazia have approved the program to form of a single socio-economic space, harmonization of the legislation of Abkhazia with the Russian legislation. On the other hand, one could argue that Russia’s attempt to fully annex Abkhazia has long ago started and the Bitchvinta case is a clear illustration of this.

Conclusion

In conclusion, considering the current situation in Ukraine, it is difficult to predict the further development of events. What might the ending be is also quite vague and unclear, however the consequences of the Russian-Ukrainian war will affect the South Caucasus region and make

considerable changes in Georgian-Abkhaz, Georgian-Ossetian relations which entered an extreme deadlock shortly afterwards the disintegration of the Soviet Union.

In parallel with the Russia-Ukraine war, Georgian opposition parties, Western political elites and scientific circles continue to debate on the so-called "window of opportunity" given to Georgia after Russia's invasion of Ukraine. They argue that it is the right time for Georgia to take advantage of the situation and raise the issue of de-occupation. From this perspective, war in Ukraine opens up new opportunities for Tbilisi. Georgian government considers this very dangerous and risky for Georgian state and it's security and declares that restoring the territorial integrity in the country by forceful means is strictly unacceptable.

As distinct from the ruling political party "Georgian dream", the opposing parties argue that the war in Ukraine gave new opportunities not only to Georgia but also the other states of the former USSR including Moldova, to stand by the Western world and increase the pressure on Russia until the full de-occupation of Georgia. As for the sanctions against Russia, they claim that Georgia should not only join Western sanctions against Russia in support of Ukraine but should also distance itself from Russia in the economic context and intensify the discussions on occupation on an international level.

From another perspective, one could argue that the war in Ukraine opened a new opportunity for NATO enlargement, since after the war, Ukraine will be given a real chance to become a full member of NATO and EU and enjoy all the military and economic benefits of the mentioned organizations. Georgia, which has the same foreign policy priorities as Ukraine and 20% of which is occupied by Russia should follow the same steps and better prepare for Euro-Antantic integration.

In the conditions of political instability, when predicting the development of events becomes more and more difficult, the Government of Georgia should be guided by a pragmatic, rational, balanced policy, focusing on it's national interest as a main priority. However, at the same time, it is vital for the country to maintain peace, stability, and security, and avoid any actions that could lead to a military confrontation with Russia. Since Russian troops are a few kilometers away deployed from the capital city of Georgia, any kind of escalation of the situation may have disastrous consequences for Georgia and is highly likely to become a prerequisite for another war between the neighbouring countries.

Bibliography

1. ACT. 2022. "Who is the Enemy and who will be the Winner?" Research and Management Consulting Company. Available at: <https://act-global.com/en/georgia/insight/vin-aris-mteri-davin-ikneba-gamarjvebuli>
2. Dickson, J., and Morrow, A. 2022. "Putin signs documents to illegally annex four Ukrainian regions, in drastic escalation of Russia's war". The globe and mail. Available at: <https://www.theglobeandmail.com/world/article-putin-signs-documents-to-unlawfully-claim-4-ukrainian-regions-in/>
3. Dzutsev, V. 2015. "Russia to Strip Abkhazia and South Ossetia of their Limited Sovereignty". The central Asia-Caucasus. Availabe at: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13163-russia-to-strip-abkhazia-and-south-ossetia-of-their-limited-sovereignty.html>
4. European Council. 2022. "EU sanctions against Russia explained". Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/>
5. Karchava, L., and Kutaladze, E. 2020. "Tourism as one of the priority directions in Georgia". The New Economist. Available at:

6. <http://www.neweconomist.com.ge/journal/article/Tourism-as-one-of-the-priority-directions-in-Georgia-turizmi-rogorc-erT-erTi-prioritetuli-mimarTuleba-sakarTveloSi-1603913380>
7. Karchava, L. 2014. "Again about the investment environment in Georgia Or what kind of investor do we need"? *The New Economist*, 9(3). Available at: <http://neweconomist.com.ge/journal/article/Again-about-the-investment-environment-in-Georgia-Or-what-kind-of-investor-do-we-need-1597473717>
8. Nodia, G. 2022. "What does the divided society of Abkhazia want – peace or war?" *Accent*. Available at: https://accentnews.ge/ka/article/74857-ra-surs-apxazetis-orad-gaqopil-sazogadoebas-mshv?fbclid=IwAR1at8rV_uUBReoCNhDXe4tKQ6lJuXSvKe5ulj5MkfuOpi7kUCQXn1mkYi4
9. Lomia, E. 2020. "The evaluation of Russia's foreign policy towards Georgia following the 'Rose Revolution'". *J. Liberty & Int'l Aff.*, 6, p.112. Available at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jlia6&div=11&id=&page=>
10. Lomia, E., and Karchava, L. 2021. "Georgian ethnopolitical conflict as a subject of confrontation between the USA and Russia". *Journal of Liberty and International Affairs*, 7(2). Available at: <https://www.e-jlia.com/index.php/jlia/article/view/296>
11. Radio Liberty 2022. "Why did Russia fall in love with China?" Available at: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/32031802.html>
12. REUTERS. 2022. "Russia's Federation Council ratifies annexation of four Ukrainian regions". Available at: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-federation-council-ratifies-annexation-four-ukrainian-regions-2022-10-04/>
13. REUTERS. 2022. "Ukrainian presidential adviser denounces 'Kremlin freak show'". Available at: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-federation-council-ratifies-annexation-four-ukrainian-regions-2022-10-04/>
14. Shatikishvili, D. 2022. "The eighth package of sanctions – a response to Russian annexation and illegal referendums". Available at: <https://gfsis.org.ge/ge/blog/view/1507>
15. UNHCR. 2022. "The UN Refugee Agency, Global Focus, UNHCR Operations Worldwide". Ukraine Situation. Available at: <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation>
16. Voice of America. 2022. "The 20th Georgian fighter was killed in the Russia-Ukraine war". Available at: <https://www.amerikiskhma.com/a/6719866.html>
17. НОВОСТИ. 2022. "В Грузии отвергли призыв главы СНБО Украины открыть второй фронт". *Эхо Кавказа*. Available at: <https://www.ekhokavkaza.com/a/31772781.html>
18. НОВОСТИ. 2022. "В Абхазии прошел митинг в поддержку России и российской армии". Available at: <https://www.ekhokavkaza.com/a/31748151.html>
19. НОВОСТИ. 2022. "В Абхазии прошел митинг в поддержку России и российской армии". *Эфир Эхо Кавказа*. Available at: <https://www.ekhokavkaza.com/a/31748151.html>
20. Организация Североатлантического договора. 2022. "Отношения с Украиной". Available at: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_37750.htm
21. Президент России. 2022. "Обращение Президента Российской Федерации. События". Available at: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>
22. Русская служба. 2022. "Война в Украине: украинцы празднуют освобождение Херсона, Британия говорит о "стратегическом поражении" России". Available at: <https://www.bbc.com/russian/live/news-63440797>

**რუსეთის ომი უკრაინაში და საქართველოს ოკუპირებული რეგიონები:
ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ურთიერთობების სამომავლო
პერსპექტივები**

რეზიუმე

2022 წლის 24 თებერვალს რუსეთის უკრაინაში შეჭრამ კიდევ ერთხელ შეძრა ცივილიზებული მსოფლიო. რუსეთის პრეზიდენტმა ვლადიმერ პუტინმა დონეცისა და ლუგანსკის სეპარატისტულ რეგიონებში რუსულენოვანი მოსახლეობის „დაცვის“ საბაბით, სუვერენული ქვეყნის, მეზობელი უკრაინის წინააღმდეგ ფართომასშტაბიანი ომი წამოიწყო, სახელწოდებით – „სპეციალური სამხედრო ოპერაცია“. რუსეთის სისხლიანი რეჟიმის მიერ უკრაინის „დემილიტარიზაცია“ და „დენაციფიკაცია“, ქვეყნის სტრატეგიული ობიექტების დაბომბვით დაიწყო, მოგვიანებით კი, უდანაშაულო მშვიდობიანი მოსახლეობის მასობრივ მკვლელობაში გადაიზარდა. აღნიშნულმა მოვლენებმა, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, დევნილთა უდიდესი კრიზისი, გლობალური საკვების ნაკლებობა და რეგიონში დიდი გეოპოლიტიკური რყევები გამოიწვია.

რასაკვირველია, რუსეთის ექსპანსიონიზმი სასტიკად დაგმო დასავლეთმა. აშშ-მა, ევროკავშირმა, გაერომ და დიდმა ბრიტანეთმა „აგრესორის“ დასჯის მიზნით, სანქციების არაერთი პაკეტი დაამტკიცა, რამაც დასავლური კომპანიების რუსული ბაზრიდან მასიური გადინება და დასავლეთისგან რუსეთის სრული იზოლაცია გამოიწვია. ევროპის მიერ რუსულ ენერგორესურსებზე შემცირების საპასუხოდ, რუსეთის პრეზიდენტი აშშ-სა და ევროპაში დაკარგული გავლენის აღდგენას ჩინეთსა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან ურთიერთობების განმტკიცებაში ხელდასხვა და უფრო და უფრო ებმის ავტოკრატიული ქვეყნების პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სივრცეს.

რუსეთ-უკრაინის ომმა გავლენა იქონია საქართველოზეც, რომელიც გლობალური პროცესების შემადგენელი ნაწილია და შავი ზღვის რეგიონში ნებისმიერი სახის გეოპოლიტიკური ცვლილება, ცხადია, საქართველოზეც აისახება. ACT-ის კვლევის თანახმად, საქართველოს მოსახლეობის 87% მიიჩნევს, რომ უკრაინის ომი საქართველოს ომიცაა და უკრაინაში მიმდინარე მოვლენები საქართველოზეც აისახება. ქვეყანა, ევროკავშირის წევრობის კანდიდატი სტატუსის მინიჭებაზე უარის მიღების შემდეგაც, განაგრძობს ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციისკენ სწრაფვას და ევროკავშირის მიერ ინიცირებული რეკომენდაციების შესრულებას, რომლის იმპლემენტაციის ხელშეწყობას, NDI-ის მიერ ჩატარებული უახლესი კვლევის თანახმად, მოსახლეობის 71% მნიშვნელოვნად მიიჩნევს.

ზემოაღნიშნული პროცესების კვალდაკვალ, დისკუსიები გაჩაღდა საქართველოში არსებული კონფლიქტების დარეგულირების სამომავლო პერსპექტივებსა და შესაძლებლობებზე. ქვეყნის ოპოზიციური კლასის გარკვეული ნაწილი იზიარებს შეხედულებას, რომ უკრაინაში დღეს საქართველოს ბედი წყდება და უკრაინული რადის დეპუტატის მხარდამჭერ რიტორიკას იმეორებს, რომლის მიხედვით, რუსეთის სამხედრო ძალების უკრაინაში მარცხის პარალელურად, საქართველომ უნდა გამოიყენოს კონფლიქტური რეგიონების ძალისმიერი გზით დაბრუნების შესაძლებლობა. საქართველოს ხელისუფლება ამ მოსაზრებას „ქვეყნის ომში ჩათრევის მცდელობას“ უწოდებს და სასტიკად გმობს ოპოზიციური ელიტის „დესტრუქციულ“ პოლიტიკურ დღის წესრიგს.

მნიშვნელოვანია, აღინიშნოს ოფიციალური სოხუმისა და ცხინვალის პოზიციაც.

რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომის შემდგომი პერიოდიდან, რუსეთმა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონი დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად აღიარა და მათთან დიპლომატიური ურთიერთობები დაამყარა. შედეგად, ორივე ოკუპირებული რეგიონი საგრძნობლად იზოლირდა საქართველოსგან და მჭიდროდ გახდა დამოკიდებული რუსეთის ფინანსურ დახმარებაზე. მოხსენება მიმოიხილავს უკრაინაში მიმდინარე პროცესების გავლენას სამხრეთ კავკასიაზე და ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ურთიერთობების სამომავლო პერსპექტივებს.

საკვანძო სიტყვები: რუსეთი, უკრაინა, საქართველო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი.

Маллаева Зулайхат М.

Дагестанский Федеральный Исследовательский Центр РАН.

Институт языка, литературы и искусств им. Г. Цадасы.

Махачкала, Россия

ОСОБЕННОСТИ СИНТАКСИЧЕСКОГО ЧЛЕНЕНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЭРГАТИВНОЙ КОНСТРУКЦИИ

Вопрос о синтаксическом членении предложения является одним из противоречивых и неясных в грамматике. Строй предложения, и своеобразие его членов в дагестанских языках освещены только в общих чертах. Неясным остается даже число главных членов предложения. Разное число членов предложения связано с неразработанностью вопроса о соотношении логических и грамматических категорий. В качестве критерия разграничения членов предложения используются или чисто семантические или чисто формальные признаки. Авароведение не располагает на сегодняшний день специальными исследованиями, посвященными данному вопросу.

Чтобы решить проблему соотношения логических и грамматических категорий следует установить зависимость грамматической формы предложения от логического содержания предложения. Общеизвестно, что грамматические отношения, а именно – отношения, существующие между синтаксическими элементами предложения, могут иметь различную природу. А один и тот же элемент этих отношений, например, субъект, может быть членом нескольких отношений, например, логических, грамматических и психологических. **То есть, субъект суждения – это сложная функциональная категория.** Как правило, субъект суждения в предложении выражается подлежащим. Но возможны и другие соотношения. Хотя субъект и подлежащее, объект и дополнение определенным образом и соотносительны между собой, они ни в коей мере не являются тождественными понятиями. Поэтому необходимо провести четкое разграничение этих понятий: подлежащее и дополнение – это члены предложения, представленные определенными словами, а субъект и объект – это не члены предложения, не слова, а предметы мысли, которые находят отражение в предложении, но сами остаются вне структуры предложения.

Подлежащее, обладающее разным логическим содержанием, выявляет его формально в виде разных падежных форм. Впрочем, последнее вовсе не является универсальным свойством подлежащего, скорее, это особенность эргативных языков, в частности, и аварского.

В номинативных языках, например, в русском языке, подлежащее, обладая различным логическим содержанием, не располагает возможностью выражать его формально. В качестве общей формы подлежащего (будь то носитель состояния или производитель действия), как правило, выступает именительный падеж. То есть, в номинативных языках форма подлежащего не определяется логико-грамматическим содержанием предложения. В языках эргативного строя дело обстоит иначе. Здесь представлены разные логико-

грамматические типы предложений. В аварском языке, например, можно выделить следующие типы предложений:

- 1) предложения, выражающие активно направленное на объект действие (представлены эргативной конструкцией);
- 2) предложения, выражающие состояние и близкие к нему значения (представлены абсолютной конструкцией);
- 3) предложения, выражающие внешнее восприятие (представлены локативной конструкцией);
- 4) предложения, выражающие чувственное восприятие (представлены дативной конструкцией);
- 5) предложения, выражающие семантику принадлежности (представлены генитивной конструкцией).

Логико-грамматический тип предложения, выражающий активно направленное на объект действие представлен структурой: «имя в эргативе + имя в абсолютиве + финитный глагол». Данный тип выражает отношения производителя действия, объекта, на которое направлено действие и самого действия, т.е.: субъектно-объектно-предикативные отношения. Финитный глагол в данной конструкции всегда представлен глаголом переходной семантики. Обобщенное грамматическое содержание данного типа – это: «производитель действия – объект действия – действие», напр.:

1. а. *Васасс тлехь Босана*. мальчик (эрг. I гр.кл.) книга (абс. III гр.кл.) купить (аорист III гр.кл.) «Мальчик купил книгу».

1. б. *Йасаль чед Бежана*. девочка (эрг. II гр.кл.) хлеб (абс. III гр.кл.) печь (аорист III гр.кл.) «Девочка испекла хлеб».

Самым распространенным логико-грамматическим типом предложения в аварском языке является тип предложения, который оформлен сочетанием подлежащего в форме эргативного падежа, прямым дополнением в форме абсолютива и финитной формой глагола переходной семантики. Его обобщенным грамматическим значением является отношение производителя действия (агенса), объекта, на которого направлено действие (реальный объект, объект действия) и самого действия. Такой логико-грамматический тип предложения, выражающий активно направленное на объект действие, создают глаголы переходной семантики, которые для образования законченного предложения, естественным образом нуждаются в прямом дополнении.

Достаточно широко представлен в аварском языке также тип предложения, выражающий различные оттенки состояния, который располагает структурой: «имя в абсолютиве + финитный глагол непереходной семантики», например:

2. а. *Вас Воххун Вуго*. мальчик (абс. 1гр.кл.) радоваться (перфект 1 гр.кл.) «Мальчик рад».

2. б. *Вас Ворчлана*. мальчик (абс.1гр.кл.) проснуться (аорист 1гр.кл.) «Мальчик проснулся».

2. в. *Вас Вакъун Вуго*. мальчик (абс.1гр.кл.) голодать (констатив 1гр.кл.) «Мальчик голоден».

В качестве связок для образования логико-грамматического типа предложения со значением состояния и близкими к нему значениями используются глаголы, выражающие состояние в наиболее чистом виде, так называемые глаголы существования.

Иногда в предложениях со значением состояния, в которых состояние подлежащего является результатом действия извне, указывается источник действия. В таком случае деятель (агенса, источник действия) вводится в предложение в форме эргативного падежа (при орудийном значении деятеля), напр.:

3. а. *Дол ракъуцца хвана*. они (абс.) голод (эрг.) умереть (аорист)

«Они умерли от голода».

3. б. *Дов квачаяль унтана*. он (абс.) холод (эрг.) болеть (аорист)

«Он от холода заболел».

Ср.: 4. а. *Дол хвана*. они (абс.) умереть (аорист)

«Они умерли». в. *Дов унтана*.

он (эрг.) (за)болеть (аорист) «Он заболел».

Наличие в предложении имени в форме эргативного падежа, указывающего на источник действия, придает данным предложениям семантику процессуальности, приближая тем самым предложение по характеру к действию. Но не к действию, исходящему от подлежащего, а к действию, направленному на него. Сравните предложения (4), в которых не указан источник действия, здесь выступает в чистом виде одна из разновидностей семантики состояния – семантика изменения состояния.

В качестве одного из подтипов данного логико-грамматического типа могут быть квалифицированы предложения, выражающие перемещение в пространстве, они располагают такой же структурой: «Имя в абсолютиве + непереходный глагол», напр.:

5. а. *Вас рокъове ана*.

Мальчик (абс.) дом (лок.5) идти (аорист)

«Мальчик ушел домой».

К данному логико-грамматическому типу относятся также предложения, выражающие внешнее проявление эмоций и чувств, например:

5. б. *Вас Велъулев Вуго*.

мальчик (абс. 1гр.кл.) смеяться (презенс 1.гр.кл.)

«Мальчик смеется».

Предложения, констатирующие различные звукоподражания также являются одним из подтипов данного логико-грамматического типа, например:

6. *Цумур зваргъана*.

Колокольчик (абс) звенеть (аорист)

«Колокольчик зазвенел».

К логико-грамматическому подтипу, выражающему совместное действие, относятся предложения, выражающие взаимное (совместное) действие, направленное на самих действующих лиц, например:

7. а. *Лъимал рагъана*.

Дети (абс) драться (аорист)

«Дети подрались».

7. б. *Васги ясги къацандана*.

Мальчик (абс) девочка (абс) соревноваться (аорист)

«Мальчик и девочка соревновались».

В аварском языке представлено небольшое количество глаголов чувственного восприятия (или аффективных глаголов), типа: *бокъизе* «любить», *рихине* «ненавидеть», «возненавидеть», *суризе* «надоесть», *чалгъине* «надоесть», *чламучлъизе* «надоесть», а также и глаголы: *къваригъине* «быть нужным», «нуждаться», *баянлъизе* «стать ясным», «стать очевидным», «проясниться», которые образуют логико-грамматический тип предложения, выражающий чувственное восприятие

8. *Инссуе жиндирго вас Вокъула*.

отец (дат.) свой сын (абс.) любить (презенс)

«Отец любит своего сына».

Логико-грамматический тип предложения, выражающий внешнее восприятие, образуют немногочисленные глаголы, типа: *бичлъизе* «понимать», *рагъизе* «услышать», *бихъизе* «видеть», *лъазе* «знать», *батизе* «находить», *клочене* «забывать», *къвезе* «мочь», *ккезе*

«думать, полагать», «казаться» и некоторые другие, они образуют локативную конструкцию предложения:

9. а. *Дида хабар раглана.*

я (лок.) весть (абс.) слышать (аорист)

«Я услышал весть».

9. б *Дида сурат бихъана.*

я (лок.) картина (абс. ед. ч.) видеть (аорист ед. ч.)

«Я увидел картину».

К наиболее распространенному синтаксическому признаку, выражающему статус подлежащего, в индоевропейских языках относится глагольное согласование. Но этот признак оказался нерелевантным для ряда языков. В аварском языке глагол-сказуемое согласуется с именем в абсолютном падеже, независимо от того, какую функцию это имя в предложении выполняет. Имя в абсолютиве может выступать как в функции подлежащего (абсолютивная конструкция), так и в функции прямого дополнения (эргативная конструкция). И в том, и в другом случае глагол-сказуемое согласуется в классе и числе с именем в абсолютиве. Так что есть основание для утверждения, что в аварском языке глагольное согласование определяется статусом падежа, а не статусом того или иного члена предложения.

При определении статуса подлежащего современная лингвистика учитывает два уровня факторов: синтаксический и содержательный. По мнению У. Чейфа «синтаксические аргументы или, по крайней мере, некоторые из них легче поддаются классификации и вызывают меньше споров. Содержательные аргументы заводят нас в трясину неопределенности, из которой психологические эксперименты пока еще не указали удачного выхода» [1, с. 280].

В качестве одного из идентифицирующих признаков подлежащего Э. Кинэн называет семантическую роль. При этом Э. Кинэн уточняет, что «подлежащие обычно выражают роль агенса действия, если таковой имеется. Заметим, что это свойство не может быть использовано для идентификации подлежащих тех предложений, в которых агент отсутствует, а предложения этого типа образуют многочисленную группу базисных предложений языка» [2, с. 259].

В нашей работе этот признак может быть использован только в предложениях логико-грамматического типа, выражающих активно направленное действие, в них агент, т. е. субъект действия, представленный именем в эргативе, выступает всегда в функции подлежащего. Это, как раз тот случай, когда имеет место совпадение логических и грамматических функций.

А для предложений логико-грамматического типа, выражающих состояние и близкие к нему значения, этот признак нерелевантен.

Глагол-сказуемое в аварском языке согласуется не с прямым дополнением или подлежащим, а с именем в абсолютиве, вне зависимости от того, в функции какого члена предложения оно выступает. Способы выражения прямого дополнения неоднозначны. На логическом уровне данной структурной единице соответствует объект, охваченный действием. На синтаксическом (формальном) уровне термин «прямое» предполагает оформление имени абсолютивом. Однако, прямое дополнение может выражаться и другими падежами, например, локативом:

10. а. *Инсуцца дида гъарана.*

отец (эрг.) я (лок.) просить (аорист)

«Отец меня попросил».

10. б. *Инсуцца дида гъарулеБ Буклана.*

отец (эрг. 1 гр.кл.) я (лок.) просить (имперфект III гр.кл.)

«Отец меня просил».

10. в. *Инсуцца Васасссда малъана.*

отец (эрг.1 гр.кл.) сын (лок. I гр.кл.) наставлять (аорист III гр.кл.)

«Отец сына наставил».

10. г. *Инсуцца Васасссда малъулеб Буклана.*

отец (эрг. 1 гр.кл.) сын (лок. 1 гр.кл.) наставлять (имперфект III гр.кл.)

«Отец сына наставлял».

Как наглядно показывают примеры [10.б. и 10.г.] прямое дополнение в форме локатива не влияет на форму (классно-числовое оформление) предиката.

Глаголы possessивной семантики *буго* «есть», *буклине* «иметь» образуют не только possessивную конструкцию, но и локативную, например:

11. а. *Дир гларац Буго.*

я (ген) деньги (абс.) есть

«Я меня есть деньги».

11. б. *Дихъ гларац Буго.*

я (лок. II) деньги (абс.) есть

«У меня (при мне) есть деньги».

12. а. *Дир ихтияр Буго.*

я (ген.) право (абс.) есть

«У меня есть право», «Я имею право».

12. б. *Дихъ ихтияр Буго.*

я (лок. II) право (абс.) есть

«У меня есть право»

13. а. *Дир вас Вуго.*

я (ген.) мальчик (абс.) есть

«У меня есть мальчик».

13. б. *Дихъ вас Вуго.*

я (лок. II) мальчик (абс.) есть

«У меня (при мне) есть (находится) мальчик».

Несмотря на одинаковый перевод на русский язык, между предложениями [12.а. и 13. а] и [12. б. и 13. б.] существует определенное семантическое различие: примеры [12. а. и 13. а.] обладают обобщенным значением обладания «У меня вообще имеются деньги». Но в данный конкретный момент их может и не быть в наличии. А примеры [12. б. и 13. б.] обладают семантикой наличия в данный конкретный момент, но то, что имеется в наличии, вовсе не обязательно является его собственностью. Просто в данный момент находится у него.

Из вышеизложенного можно сделать следующий вывод: в аварском языке **синтаксические конструкции выполняют смысловозначительную функцию**, например, глагол *малъизе* в сочетании с абсолютивом имеет значение «считать», «пересчитывать», а в сочетании с локативом имеет значение «наставлять»:

14. а. *Инсуцца гларац малъулеб Буго.*

отец (эрг.) деньги (абс.) считать (презенс)

«Отец считает деньги».

14. б. *Инсуцца Васасссда малъулеб Буго.*

отец (эрг.) мальчик (лок.) наставлять (презенс)

«Отец мальчика наставляет».

Синтаксические конструкции выполняют смысловозначительную функцию не только в аварском языке, но и в других дагестанских языках эргативной типологии.

Посредством различных конструкций осуществляется также различие намеренного и ненамеренного действия, например:

15. а. *Дицца цлер Бекана.*

я (эрг.) стекло (абс.) разбить (аорист)

«Я разбил стекло».

15. б. *Дидассан цлер Бекана.*

я (трансл.) стекло (абс.) разбить (аорист)

«Я разбил стекло (нечаянно)».

Вопрос о том, какой член предложения является подлежащим, а какой прямым дополнением – далеко не праздный. В аварском языке от решения данного вопроса зависит залоговая характеристика предложения. Если имя в эргативе рассматривать как подлежащее, то предложение имеет активное значение, если имя в эргативе рассматривать как дополнение, то предложение приобретает пассивное значение.

В предложениях [15 а.] и [15 б.] наличествуют не только морфологические различия, но и различия с точки зрения синтаксической структуры, что обусловлено различиями языкового синтаксического содержания.

Литература:

1. Кинэн Э. К универсальному определению подлежащего // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XI. М., 1982. С. 236-276.
2. Чейф У.Л. Значение и структура языка. Пер. с англ. Изд. 3. URSS. 2009. 424 с.

Mallaeva Z.M.

Institute of Language, Literature and
Art Dagestan Federal Research Center
of Russian Academy of Sciences
Makhachkala

ON THE QUESTION OF THE SYNTACTIC PARTITION OF THE SENTENCE OF THE ERGATIVE CONSTRUCTION

Abstract

The question of the syntactic division of a sentence is one of the most controversial and unclear in grammar. The structure of the sentence and the originality of its members in the Dagestan languages are covered only in general terms. The number of main members of the proposal remains unclear. This happens due to the undeveloped question of the relationship between logical and grammatical categories. As a criterion for delimiting the members of a sentence, either purely semantic or purely formal features are used. In order to solve the problem of the correlation of logical and grammatical categories, it is necessary to establish the connection and dependence of the grammatical form of a sentence on its logical content. Grammatical relations, namely, the relations existing between the syntactic elements of a sentence, can be of a different nature. And one and the same element of these relations, for example, the subject, can be a member of several relations, for example, logical, grammatical and psychological. That is, the subject of judgment is a complex, multifaceted functional category. As a rule, the subject of a judgment in a sentence is expressed by the subject. But other ratios are also possible. Although subject and subject, object and object are in a certain way and correlative with each other, they are not identical concepts. Therefore, it is necessary to make a clear distinction between these concepts: the subject and object are the members of the sentence, represented by certain words,

and the subject and object are not members of the sentence, but objects of thought that are reflected in the sentence.

The subject, who has different logical content, reveals it formally in the form of different case forms. However, the latter is not at all a universal property of the subject; rather, it is a feature of ergative languages. In nominative languages, the subject, having a different logical content, does not express it formally, therefore, in all types of sentences; the subject is formalized in the nominative case.

Keywords: Controversial, Grammatical relations, Although subject.

ხვთისო მამისიმედიშვილი
ფილოლოგიის დოქტორი,
ოსუ ასოცირებული პროფესორი
თბილისი, საქართველო

შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებები ქართულ და ოსურ ფოლკლორში (ქართული „ჟამნი“ და ოსური „ჟემინა“)

ოსურ ფოლკლორში რამდენიმე ვარიანტად გვხვდება მითოლოგიური გადმოცემა შავი ჭირის გამავრცელებელი არსების – ჟემინას – შესახებ. ვარიანტების უმრავლესობა XIX საუკუნის II ნახევარში არის ჩაწერილი. მათ შორის ყველაზე ავთენტურად შეიძლება მივიჩნიოთ გატუევისა და ტუკაევის ჩანაწერები, რომლებიც აკადემიკოსმა ვსევოლოდ მილერმა თავისი „ოსური ეტიუდებით“ შემოგვინახა (Милюк 1882: 283-284). ვარიანტები ერთმანეთისგან მხოლოდ ცალკეული დეტალებით განსხვავდება და ძირითადი სიუჟეტური ჩარჩო უცვლელია. გადმოცემებში მოქმედება ხდება ჩრდილოეთ ოსეთის მთიანეთში, დიგორიაში, კერძოდ აულ სთურ დიგორში. შესაბამისად ტექსტებშიც დიგორულ დიალექტზე არის ჩაწერილი. ოსური თქმულება შავი ჭირის გამავრცელებელ არსებას ხან ანთროპომორფული სახით, ხანაც მგლის, ძაღლის, ცეცხლის ან ცეცხლოვანი ბურთის სახით წარმოგვიდგენს. ის ეცხადება კონკრეტული გვარის წარმომადგენლებს, ზოგჯერ მთელ ხალხს და ჰქვია ჟემინა. თქმულება ადამიანებისა და შავი ჭირის გამავრცელებელი არსების ურთიერთობის თემაზეა აგებული. მასში მონაწილეობენ, ასევე, ზებუნებრივი არსებები, ანგელოზები და ილაუაგები, რომლებიც შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებისგან იცავენ ადამიანებს.

ქართული ფოლკლორიც იცნობს შავი ჭირის გამავრცელებელ მითოსურ არსებებს. ოსური ტექსტების მსგავსად, ხევსურულ მითოლოგიურ გადმოცემებში ეს არსებები პერსონიფიცირებულია და მათ ჰქვიათ ჟამნი. შავი ჭირის ეპიდემია ქართულ წყაროებში ჟამიანობის სახელით ხსენდება. ჟამიანობის ამსახველი ზეპირსიტყვიერი ნიმუშები, სულ ათიოდე ტექსტი, ხევსურეთის თემ-სოფლებში გასულ საუკუნეში ჩაიწერეს ხალხური ტრადიციული ყოფისა და კულტურის აღიარებულმა აღმწერ-მკვლევარებმა: ალექსი ოჩიაურმა, რუსუდან ხარაძემ, თინათინ ოჩიაურმა და ნოდარ არდოტელმა.

ჩვენამდე მოღწეულ ხალხურ ტექსტებში „ჟამნის“ მოქმედების ასპარეზად სახელდება ხევსურეთის სოფლები: ატაბე, წინხაღუ, ხახაბო, ხონე, მუცო, არლოტი, ანატორი, არხოტის სოფლები – ამლა, ახიელი, ჭიმლა, ასევე – მთიანი ჩეჩნეთისა და ინგუშეთის აულები. ზოგიერთი მონაცემის მიხედვით, შავი ჭირის ეპიდემიას ხევსურეთის მოსახლეობის ნახევარზე მეტი გაუწყვეტია. ხევსურული თქმულებების მიხედვით, ჟამნი დადიოდნენ ჯორით, რომელზეც სამი ფერის ისრები ჰქონდათ გადაკიდებული, ვისაც თეთრ ისარს მოარტყამდნენ, ის გადარჩებოდა; ვისაც წითელ ისარს, ან გადარჩებოდა, ან არა; ხოლო ვისაც შავ ისარს მოარტყამდნენ, ის უეჭველად დაიღუპებოდა. როგორც ოსური, ისე ქართული ტექსტების მიხედვით, ჟამნი, სანამ რომელიმე სოფელში შევიდოდნენ,

მანამდე სოფლის რომელიმე მცხოვრებს ამოირჩევდნენ და მას ეჩვენებოდნენ. ასეთი „ჟამთგართული“ კაცი, ხევსურული გადმოცემების მიხედვით, არდოტელი ზვიედა ყოფილა (ანდრეუები 2009: 122-124), ხოლო ოსურ გადმოცემებში გიმი ხაიმანთი. ჟამიანობასთან დაკავშირებულ ქართულ თქმულებებში შემოდის აკრძალვის, საიდუმლოს გაგებისა და დასჯის მოტივები. ქართული და ოსური გადმოცემები მოგვითხრობენ შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებებისა და ადამიანების ურთიერთობის, ჟამიანობისგან მოსახლეობის განადგურებისა და პრევენციის ზომების შესახებ. მათში მონაწილეობენ კონკრეტული გვარის ეთნარქები და წინაპრები, დემონური და ზებუნებრივი არსებები. მოქმედება ხდება განსაზღვრულ გეოგრაფიულ სივრცეში, კონკრეტულ სოფლებსა და მათ შემოგარენში. ჟამიანობასთან დაკავშირებულ ხალხურ გადმოცემებში გვხვდება ტოპონიმები და მიკროტოპონიმები, კონკრეტული ადამიანების გვარ-სახელები.

მეთოდოლოგია

უაღრესად მნიშვნელოვანია შავი ჭირის გამავრცელებელ არსებებზე ქართული და ოსური გადმოცემების შედარებითი ანალიზი, რომელიც ორი ხალხის ფოლკლორულ შემოქმედებაში კულტურული ფასეულობების გაზიარებისა და გენეტიკური კავშირების გამოვლენის საშუალებას იძლევა. ნაშრომში პრობლემა შესწავლილია ისტორიულ და კულტუროლოგიურ კონტექსტში კვლევის ინტერდისციპლინური და სტრუქტურული მეთოდის გამოყენებით. ნაშრომი ეყრდნობა ფოლკლორისტიკის, როგორც სამეცნიერო დისციპლინისა და მისი მომიჯნავე დარგების: ეთნოლოგიის, ლინგვისტიკისა და ისტორიის მონაცემებს.

ჟემინას¹, როგორც შავი ჭირის გამავრცელებელი არსების გამოჩენას, მის ბრძოლას სოფლის მოსახლეობის წინააღმდეგ ეპიდემიის გავრცელების მიზნით და პრევენციის ზომებს ოსური თქმულება ხევსურული ანდრეუებისგან განსხვავებული დეტალებით წარმოგვიდგენს. თუმცა ორივე ტრადიციაში ზოგიერთი მსგავსი და ერთმანეთისგან გამომდინარე ელემენტიც იკვეთება.

„ჟამნი“ და „ჟემინა“

ოსური გადმოცემებისგან განსხვავებით, ხევსურულ ხალხურ ტექსტებში შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებები არიან ბევრნი და მათი საერთო სახელი არის „ჟამნი“. ისინი ჯგუფურად გადაადგილდებიან ჯორით, რომელსაც ხურჯინში შავი ჭირის გამავრცელებელი თეთრი, წითელი და შავი ისრები უწყვია. ოსურ გადმოცემებში ჟემინა, ჯორისა და ისრების გარეშე, მარტოდ გადაადგილდება, მარტოდმარტო მოქმედებს და ავრცელებს ეპიდემიას.

ოსურ გადმოცემებში შავი ჭირის გამავრცელებელი არსების საკუთარი სახელი „ჟემინა“ ოსური ენის მონაცემებით არ იხსნება. ის ქართული, კერძოდ, ხევსურული ტრადიციიდან უნდა იყოს გადასული, სადაც იგი შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებების ზოგად სახელს წარმოადგენს. შავი ჭირის გამავრცელებელი დემონური არსებების სახელი ხევსურულ ტექსტებში გადმოცემულია სიმრავლის გამომხატველი ნარიანი ფორმით – „ჟამნი“ (ჟამ -**ნ**- ი), რომელიც ოსურმა ენამ, როგორც ჩანს, ქართულიდან მრავლობითის მაწარმოებელ „-ნ“ სუფიქსიანად ისესხა – „ჟემი -**ნ**- ა“, თუმცა ამ სიტყვაში „-ნ“ სუფიქსს დაკარგული აქვს მრავლობითის გაგება და ოსურ გადმოცემაში ეს სახელი შავი ჭირის გამავრცელებელ ერთ კონკრეტულ არსებას ჰქვია.

ქართულ ენაში სიტყვა „ჟამი“, როგორც არქაიზმი, არაერთი მნიშვნელობით გვხვდება. ძველ ქართულში ჟამი ძირითადად დროს აღნიშნავდა. „ჟამი“, როგორც დროის აღმნიშვნელი სიტყვა, ქართულში სპარსული ენიდან შემოვიდა: ძამან (نامز) – ჟამი, დრო (საშუალო სპარსულში – „ძამანაკ“, აქედან სომხურში „ჟამანაკ“ -დრო).

¹ ლიეტოვურ გადმოცემაში „ჟემინა“ ჰქვია მიწის ქალღმერთს.

შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებების გარდა, ქართულ ენაში „ჟამნი“ ჰქვია ლიტურგიკულ ტექსტს, რომელიც შეიცავს უცვლელ მასალას, დანიშნულს ყოველდღიური საეკლესიო ღვთისმსახურებისათვის სხვადასხვა ჟამს, ანუ საათს. რატომ ეწოდათ შავი ჭირის გამავრცელებელ არსებებს „ჟამნი“ ან რატომ დაერქვა ჟამიანობა ამ საშიშ ეპიდემიას, გარკვეული არ არის. „შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ „ჟამნი“, როგორც შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებების სახელწოდება, ქართულ ენაში დამკვიდრდა ევფემიზმის სახით“ (მამისიმედიშვილი 2021: 39). მსოფლიოს ხალხთა ენებში, მათ შორის ქართულში, დადასტურებული პრაქტიკის მიხედვით, ენობრივი კოლექტივი ავადმყოფობასთან და სიკვდილთან დაკავშირებულ ლექსიკას შედარებით უვნებლად მიჩნეული სიტყვათქმებით ანაცვლებდა. სავარაუდოდ, ამ ვითარებასთან უნდა გვქონდეს საქმე ქართულ ტრადიციაშიც, როცა შავი ჭირის გამავრცელებელ არსებებს ეწოდათ „ჟამნი“. აქედან გამომდინარე, ეჭვგარეშეა, რომ ოსურ თქმულებაში შავი ჭირის გამავრცელებელი არსების სახელი „ჟემინა“ ქართული ტრადიციიდან, ქართული „ჟამნი“-დან არის გადასული.

ტექსტების სტრუქტურა, პერსონაჟები და საზრისი

სახელის გარდა, ოსურ და ქართულ თქმულებებს სტრუქტურული თვალსაზრისით ერთმანეთთან რამდენიმე მნიშვნელოვანი დეტალი აკავშირებთ. ჯერ ერთი, რომ როგორც ქართულ, ისე ოსურ გადმოცემაში შავი ჭირის გამავრცელებელი არსება პერსონიფიცირებულია. მეორე მნიშვნელოვან ელემენტს ამ მითოსური არსების ადამიანებთან ურთიერთობა წარმოადგენს. ხევსურული ანდრეზების მიხედვით, შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებების დანახვა და მათთან საუბარი მხოლოდ „ჟამებთან გაფიცულ“ ადამიანებს ან „ჯვრის ხელკაცებს“ შეეძლოთ (ანდრეზები 2009: 87). ჟამიანობასთან დაკავშირებულ როგორც ქართულ, ისე ოსურ გადმოცემებში მონაწილეობენ მითიური წინაპრები და ეთნარქები თავიანთი კონკრეტული სახელებით. ხევსურული ანდრეზების მიხედვით, შავი ჭირის გამავრცელებელ არსებებთან ურთიერთობა ჰქონდათ არხოტიონ ალიათ მგელას, თათარა და კოკიტა ატაბიონებს, ზვიედა, მანგია და ანთა არდოტელებს. ოსური გადმოცემების ვარიანტების ერთ ციკლში ჟემინას, შავი ჭირის გამავრცელებელ არსებას, სოფლის სიახლოვეს ხვდება გიმი ხაიმანთი¹, სხვა ვარიანტებში მას ყურგოსათების კაცი ენაცვლება.

ხევსურული ანდრეზების მიხედვით, შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებები, სანამ ხალხის დასახოცად სოფელში შევიდოდნენ, ჯერ ერთ კონკრეტულ კაცს ირჩევდნენ და გაეფიცებოდნენ. შემდეგ მას საფარველს ადებდნენ და ხან ჟამის გასავრცელებელ ისრებს აზიდვინებდნენ და ხანაც ჟამიანობის შიშით დამალული ხალხის საპოვნელად იყენებდნენ. როგორც ზ. კიკნაძე აღნიშნავს, „ჟამნი ადამიანის დახმარების გარეშე ვერ შევიდოდნენ სოფელში და ვერ აღასრულებდნენ მათზე დაკისრებულ საქმეს“ (კიკნაძე 2016: 266). ხევსურეთის სოფელ ხადუში ჩაწერილი ანდრეზის მიხედვით, ჟამთ ერთი ატაბიონი კაცი დაჰყვებოდა, სახელად თათარი. იმ ატაბელ კაცს ჟამთ საფარველი დაადეს და ყველგან თან დაატარებდნენ. ის ეუბნებოდა ჟამთ, თუ ხალხი სად იმალებოდა“ (ანდრეზები 2009: 88). სოფელ არდოტში ჩაწერილი ტექსტების მიხედვით, „ჟამთგართულები“ ანუ ჟამთან გაფიცული ადამიანები იყვნენ მანგია და ზვიედა, თუმცა ანდრეზი არაფერს გვეუბნება ღალატის მოტივზე, თუ რა მიზნით ღალატობდნენ ისინი სოფელს. ღალატის მოტივი, სავარაუდოდ, უნდა ყოფილიყო შავი ჭირისგან თავის გადარჩენის ინსტინქტი ან მცირემიწიან მხარეში თანასოფლელთა მამულების ხელში ჩაგდების სურვილი.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ოსურ გადმოცემაშიც ჟემინა საკუთარი მიზნების განსახორციელებლად ირჩევს გიმი ხაიმანთს, ე. წ. „მცნობ“ მამაკაცს და ხვდება მას შავ ტყეში, სთურ დიგორის მახლობლად, რათა შავი ჭირის გასავრცელებლად გამოიყენოს. მაგრამ ოსური ტექსტი, ქართულისგან განსხვავებით, არ იცნობს ღალატის მოტივს. გიმი ხაიმანთი არ

¹ გატუევის ჩანაწერების მიხედვით, გიმი იყო ჭკუიდან შემლილი (Миллер 1882: 283).

ღალატობს თანასოფლელებს. მეტიც, მან ჯერ თავის ოჯახს ამცნო მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ, შემდეგ კი, სანამ შავი ჭირისგან დაიღუპებოდა, თანასოფლელებს ბანიდან დაუძახა და გააფრთხილა შავი ჭირის გამავრცელებელი არსების – ჟემინას – მოახლოების შესახებ. თუმცა გაფრთხილება გაფრთხილებად დარჩა. მართალია, გიმი ხაიმანთმა სახლის ყველა ფანჯარა და ნახვრეტი საიმედოდ ამოქოლა, მაგრამ პატარადაც, გიმის ახლადმოყვანილ ცოლს, რომელთანაც მამაკაცს ადათი საუბარს უკრძალავდა, ჟემინასთვის კარები გაუღია და სახლში შეუშვია, რადგან ქალს მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ არაფერი სცოდნია. ამის გამო გიმი ხაიმანთის შვიდსულიან ოჯახში ყველას შავი ჭირით დასნეულდა და დაიღუპა. რატომ გახდა სთურ დიგორში გიმი ხაიმანთის ოჯახი შავი ჭირის პირველი სამიზნე? იქნებ იმიტომაც, რომ მან უარი თქვა ჟემინას სამსახურზე. როგორც ჩანს, მან ღალატს როგორც საკუთარი ოჯახის, ისე თანასოფლელთა ერთგულება და სიკვდილი არჩია.

ხევსურულ ანდრეუბებში ჟამთან დაახლოებული ადამიანებიც ზარალდებიან. დემონურ არსებებს უვნებლად ვერც ისინი გადაურჩებიან. ამის მიზეზი კი არის აკრძალვის დარღვევა. თვითონ ზვიედა, ჟამნთან დაახლოებული, „ჟამთგართული“ კაცი არღვევს ჟამთა აკრძალვას. შავი ჭირის გამავრცელებელმა არსებებმა მას ჯორზე შეჯდომა აუკრძალეს, რომლზეც დემონებს ხურჯინი ჰქონდათ გადაკიდებული და შავი ჭირის გასავრცელებლად ისრები დაჰქონდათ. მართოდ დარჩენილი ზვიედა, აკრძალვის მიუხედავად, ჯდება დემონების ჯორზე, საიდანაც მთელ ქვეყნიერებას დაინახავს. აკრძალვის დარღვევის გამო ჟამნი მას საყვარელ შვილს უკლავენ.

ისტორიული ცნობებიდან, მოგზაურთა ჩანაწერებიდან და ფოლკლორული გადმოცემებიდან ვიგებთ, რომ საქართველოში ეპიდემიის შესაჩერებლად უამრავ საშუალებას მიმართავდნენ. ჟამიანობის წინააღმდეგ ეფექტურად იყენებდნენ თვითიზოლაციასა და სოფლიდან განიზვნას. ოსურ გადმოცემაში პრევენციის ორივე ფორმას ვხვდებით. სთურ დიგორის მახლობლად ჟემინასთან შეხვედრის შემდეგ გიმი სახლში სულ სხვა გზით დაბრუნებულა: სასწრაფოდ კარები ჩაუკეტავს, სახლის ყველა ფანჯარა და ნახვრეტი ამოუქოლავს, თან ოჯახის წევრები გაუფრთხილებია, რომ სახლში არავინ შეეშვათ (Миллер 1882: 283). მეორე მხრივ, როცა აულის მცხოვრებლებმა გიმი ხაიმანთისგან შავი ჭირის შემოსვლის შესახებ შეიტყვეს, მათ სასწრაფოდ დატოვეს სოფელი და ტყეში გაიხიზნენ. ხევსურულ ანდრეუბებში სოფლიდან ხან მთელი მოსახლეობა იხიზნება, ხან მხოლოდ ერთი მოსახლე, რომელსაც, სავარაუდოდ, როგორც ზ. კიკნაძე ფიქრობს, არ სურდა ჟამთან სამსახური. გადმოცემის მიხედვით, ხევსურეთში დიდი ჟამიანობის დროს ვინმე ანთას, მურღვათ კაცს არდოტიდან, ტანსაცმელი გაუხდია და დედიშობილა ხონისჭალისკენ გაქცეულა, რადგან, ანდრეუბის მიხედვით, ხონის ჯვარი ადგილობრივ მცხოვრებლებს ჟამიანობისგან იცავდა და მფარველობდა. როგორც ამბობდნენ, „ის ჟამნი ხთით ყოფილან და ხონეს ჯვარს არ მიუშვიან“ (ანდრეუბები 2009: 123). რატომ გაშიშვლდა ანთა და რატომ გაიქცა არდოტიდან დედიშობილა ხონისჭალისკენ? იქნებ პრევენციის მიზნით? „ალბათ, არ უნდა ვიფიქროთ ისე, თითქოს ანთამ, ჟამის ნასროლ ისარს რომ დამალვოდა, გაიქცა და ტანსაცმლის ჩაცმა ვერ მოასწრო. როგორც ჩანს, მურღვათ ანთამ ჟამიანობისგან თავდაცვისა და გადარჩენის მიზნით, ამ საქციელით, ამ ერთგვარი დემარშით, უარი თქვა ყოველგვარ მატერიალურ ფასეულობაზე. ის დედიშობილა გაიქცა ხონისჭალისკენ და ხონეს ჯვარს შეეკედლა, რათა ახალი ცხოვრება დაეწყო“ (მამისიმედიშვილი 2021: 59). ანდრეუბი ლექსით მთავრდება:

„ანთა გავარდა ველთაო,

ტიტველთ გაიქნევს ყვერთაო!“ (ანდრეუბები 2009: 122-123).

ანთა ჟამს ცოცხალი გადაურჩა. თანადაყოლილმა უნარებმა, რწმენამ, სწორმა არჩევანმა და იღუმალების ცოდნამ ანთა შავი ჭირისგან დაიხსნა.

შავი ჭირის თავიდან ასაცილებლად მოსახლეობა ყველაზე მეტად მფარველ წმინდანებსა და ზებუნებრივ არსებებს სთხოვდა მფარველობას, რადგან, ეპიდემიასთან

საბრძოლველად წამალი ეფექტურ საშუალებად არ ითვლებოდა. ხევსურული ანდრე-
ზებისა და ოსური გადმოცემების მიხედვით, ჟამიანობა სწორედ ჯვარ-სალოცავებმა,
ძუარებმა და იღუაგებმა შეაჩერეს.

როცა სთურ დიგორის მცხოვრებლებმა აულში შავი ჭარის ეპიდემიის გავრცელების
შესახებ შეიტყვეს, სოფლიდან გაიქცნენ, მაგრამ მათ არ იცოდნენ რომელ ძუართან
მისულიყვნენ მფარველობის სათხოვნელად: ვასკერგისთან თუ იდაუაგთან. ზეციურ
არსებათა ნებას აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციულ საყმოებში ქადაგი
აცხადებდა. ანალოგიურ ვითარებას ვხვდებით სთურ დიგორის საზოგადოებაშიც.
ჟემინასგან შეშინებულ სთურდიგორელებს ქადაგად, ვინმე ბაითემირყო ყურდასათი
დაუსვიათ, რომელსაც ძველი მშვილდი აუღია და უთქვამს: „მე ვისვრი ისარს. თუ ის
იდაუაგის სალოცავისკენ გაფრინდება, ის იქნება ჩვენი მფარველი, ხოლო თუ ვასკერგის
სალოცავისკენ წავა, მაშინ ვასკერგი გვიშველის“ (Мишлер 1882: 283). როგორც ოსური
ფოლკლორის მკვლევარი დ. სოკაევა გადმოცემის სხვა ვარიანტებზე დაყრდნობით
აღნიშნავს, სწორედ ზეციური არსების – იდაუაგის შთაგონებით მისცა რჩევა ქადაგმა
სთურდიგორელებს, რომ ისარი ტყიდან ესროლათ იმ ხისთვის, რომელიც სალოცავის
მახლობლად მდებარეობდა. თუ ისარი მიზანში მოხვდებოდა, ისინი ამ ტყეში შავი
ჭირისგან დაცული იქნებოდნენ (Сокаева 2018: 113).

გასროლილი ისრით პრობლემის გადაჭრა მნიშვნელოვანი ელემენტია ფოლკლო-
რულ ნაწარმოებში. ამ საშუალებით ზოგჯერ დამნაშავეს ავლენენ და ყველას თვალწინ
სიკვდილით სჯიან. ჯადოსნურ ზღაპრებში მთავარი გმირი დამნაშავის გამოსარკვევად
ისვრის ისარს, რომელიც უეჭველად ანტაგონისტს ხვდება. ფშაურ მითოლოგიურ გადმოცე-
მებში წყაროსთავ წმინდა გიორგი ღევეს ისრით იბრძვის. ხევსურული ანდრეზების
მიხედვით, შავი ჭირის გასავრცელებლად ჟამნი თეთრ, წითელ და შავ ისრებს იყენებდნენ.

როგორც ოსური გადმოცემა მოგვითხრობს, ბაითემირყო ყურდასათის ნატყორცნი
ისარი იდაუაგის სალოცავის კვრივთან დაეცა. ხალხმაც თავი ამ ძუარის მახლობლად
მოიყარა. ჟემინამ ვერ შეძლო სალოცავთან შეკრებილ ხალხთან მიახლოვება, რადგან
იდაუაგმა იგი განდევნა. შემდეგ ჟემინა მოპირდაპირე მთიდან ცეცხლის ბურთის სახით
წამოსულა, მაგრამ იდაუაგმა სტყორცნა ისარი და ის სამ ნაწილად დაშალა: ერთი ნაწილი
ბილაგთან მიგორდა და იქ ჩაიწვა; მეორე – აღმოსავლეთით, ასინთასთან და იქ ფერფ-
ლად იქცა, ხოლო მესამე ნაწილი ადგილზე დარჩა და ბოლო დრომდე იდაუაგის კვრივში
ინახებოდა. ჟემინასგან გადარჩენის აღსანიშნავად სოფელმა დღესასწაული დააწესა.

ტუკაევის ჩანაწერში ცოტა განსხვავებულად არის მოთხრობილი სთურ დიგორში შავი
ჭირისა თუ ქოლერის ეპიდემიის შემოსვლა. გიმი ხოიმანთმა გააფრთხილა ოჯახის
წევრები, რომ მათ ოჯახს ქოლერა უახლოვდებოდა და მისთვის ხმა არ გაეცათ.
ხოიმანთები, მართალია, იცავენ ღუმილის აღთქმას და ეპიდემიას თავს დააღწევენ,
მაგრამ, სამაგიეროდ, ისინი დემონური არსების წყევლას დაიწევენ: „სულ ერთ კომლად
იყავით, თქვენს გვარში ორი კომლი ნუმც იქნებაო!“ როგორც ამბობენ, ხოიმანთების
გვარი, მართლაც, ერთ მამაზე მეტად არ მრავლდება. დემონური არსებების მიერ ოჯახის
დაწყევლა გავრცელებული მოტივია კავკასიის ხალხთა ფოლკლორში. ის განსაკუთრებით
ცნობილია მოშინაურებული ეშმაკის სიუჟეტზე აგებულ ხალხურ ნაწარმოებებში.
დემონური არსების მიერ გამოტანილი ვერდიქტი სამუდამოდ გაჰყვება საგვარეულოს და
მისი წყევლა ყველა თაობას დაატყდება.

ტუკაევის მიერ ჩაწერილი ვარიანტის მიხედვით, სთურ დიგორში მცხოვრებმა სხვა
ოჯახებმა ვერ დაიცვეს ღუმილის აღთქმა და შედეგად ეპიდემია მთელ სოფელს მოედო.
მხოლოდ გაცივების გვარში 28 სულიდან ყველა დაიღუპა. თავი რომ დაეხსნათ,
მოსახლეობამ დატოვა სოფელი და სხვადასხვა მხარეს გაიფანტა. მაგრამ ქოლერა
სთურდიგორელებს ყველგან პოულობდა და ხოცავდა. სოფლის მოსახლეობის მხოლოდ
ის ნაწილი გადარჩა, რომელმაც თავი გაზანდონს შეაფარა. როგორც ჩანს, გაზანდონი
საკრალურ სივრცეს წარმოადგენდა, რადგან ქოლერამ იქ ვერ შეაღწია. ქოლერა

სხვადასხვა საშუალებით ცდილობდა გაზანდონში შესვლას. მან, როგორც დემონურმა არსებამ, მგლის სახეს მიიღი, მაგრამ უეცრად, არავინ იცის საიდან, გამოჩნდა ასი ძაღლი, რომლებმაც ქოლერა ხალხთან არ მიუშვეს (Миллер 1882: 285). დემონური არსების მიერ მგლის გარეგნობის მიღება დრმა ქრისტიანული სიმბოლიკის შემცველია. ამ ტიპის სიუჟეტებში მგელი ცდილობს, კეთილ მწყემსს რჩეული კრავი მოსტაცოს. თქმულების ეს ნაწილი, რომელიც ტექსტის ფინალურ ნაწილს წარმოადგენს, სავსეა სხვადასხვა სახის სასწაულებით. ჟემინა ხან ცეცხლმოკიდებული ფიჭვის სახეს იღებს, რომელიც ხალხს ცეცხლში დაწვით ემუქრება. მაგრამ ზებუნებრივი ძალა ხალხს ამ განსაცდელს თავიდან აარიდებს: მთიდან გადმოეშვება მდინარე ურუხი, რომელიც მანამდე არ მოედინებოდა და აღმოდებულ ფიჭვს თავის ტალღებში მთანთქავს. ამ სახით ქოლერა იღუპება. თქმულების ფინალურ ნაწილში ერთმანეთს უპირისპირდებიან ზებუნებრივი და დემონური ძალები. ეს ბრძოლა ზებუნებრივი ძალების გამარჯვებით მთავრდება, რადგან ხალხის ის ნაწილი, რომელმაც თავი გაზანდონს შეაფარა, გადარჩა. შავი ჭირი, როგორც პერსონიფიცირებული ბოროტი ძალა, დამარცხდა. ხევსურული ანდრეზები მფარველ წმინდანებსა და შავი ჭირის გამავრცელებელ დემონურ არსებებს შორის ამგვარ დაპირისპირებას არ იცნობენ. შავი ჭირის ეპიდემია ხევსურეთში სამი წელი მძვინვარებდა, რადგან ჟამთ ეპიდემიის გასავრცელებლად სამწლიანი დრო, სამწლიანი ჟამი ჰქონდათ მიცემული. ერთი ანდრეზი მოგვითხრობს, რომ მესამე წლის გაზაფხულზე, როგორც კი თოვლი გაშრებოდა, როგორც კი სოფელში ხარებს შეაბამდნენ და ხნულში პირველ კვალს გაიტანდნენ, ჟამნი სოფელს დატოვებდნენ. გადმოცემის მიხედვით, შავი ჭირის გამავრცელებელ არსებებს ერთმანეთისთვის უთქვამთ: „ჯარ რო შაიბმის, თოვლ რო გამრების – ურნად გავიდვ... ეხლა დრო გავივიდავ, წავიდესავ, – თქვიან (ანდრეზები 2009: 87). ამრიგად, ხევსურული ანდრეზების მიხედვით, შავი ჭირის გასავრცელებლად მათთვის დადგენილი დრო – სამი წელი რომ გავიდოდა, ჟამნი თავისი ნებით ტოვებდნენ სოფელს და უჩინრად მიდიოდნენ. ისინი სოფელს ძირითადად გაზაფხულზე ტოვებდნენ. კიდევ ერთი გარემოებაა გასათვალისწინებელი. არდოტში არ აღინიშნება ისეთი ცნობილი დღესასწაული, როგორც არის ათენგენობა და რომელსაც ხევსურეთის ყველა სოფელში ზეიმობენ. როგორც ჩანს, ათენგენობის დღესასწაულს, რაღაც პერიოდში იქ დატიობის დღესასწაული ჩაენაცვლა, რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა ყოველი წლის ივნისის დამდეგს სავარაუდოდ, ჟამნის მიერ სოფლის დატოვების აღსანიშნავად ზეიმობს.

რიტუალისა და დღესასწაულის მითოლოგიური სცენარი

სთურ დიგორში შავი ჭირის ეპიდემიის დასრულების შემდეგ ქადაგ ბაითემურყოს უქადაგია, რომ ჟემინას დამარცხების აღსანიშნავად სოფელს ქუვდი (საღვთო) გადაეხადა თავისი გადამრჩენლის სახელზე და ეწოდებინა მისთვის იდაუაგი, ხოლო დღესასწაულისთვის – ფაცბადანი“ (Миллер 1882: 282). ფაცბადანს გატუევი თარგმნის როგორც „ველად ჯდომას“. სავარაუდოდ, „ველად ჯდომის“ ანუ ფაცბადანის დღესასწაული იმეორებს შავი ჭირის ეპიდემიის დროს სთურდიგორელების მიერ სოფლის დატოვებასა და ველად გასვლას. ამით სთურდიგორელები შავი ჭირის ეპიდემიის საშინელებას იხსენებდნენ. რიტუალს საფუძვლად უდევს მითი, როგორც სცენარი. დღესასწაული თითქოს იმეორებს თქმულებაში გადმოცემულ ამბავს.

შავი ჭირის ეპიდემია ჩრდილოეთ ოსეთში რომ ნამდვილად უნდა ყოფილიყო, ამაზე ისტორიული დოკუმენტებიც მიუთითებენ. ამ თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესოა სვანეთის სეტისა და ლაღამის თემების სამ არშაიაზე მინაწერი საბუთები. მინაწერს ვ. სილოგავა XIV საუკუნის I ნახევრით ათარიღებს. „თემი უმკაცრეს გადასახადს უწესებდა იმათ, ვინც თემის უკითხავად ჩრდილოეთ კავკასიაში („ოსეთში“) წავიდა და იქიდან „ჰავი სენი“ ჩამოიტანა, რომელმაც მრავალი ადამიანი შეიწირა. ასევე, ორივე თემი მკაცრ გადასახდს უწესებდა მათ, ვინც სენით გარდაცვლილ თავის მიცვალებულს საკირეში არ დაწვავდა“ (კიკნაძე 2022: 43). „ჰავი სენი“, სავარაუდოდ, შავი ჭირის ეპიდემია უნდა

ყოფილიყო, რადგან XIV საუკუნეში შავი ჭირის ეპიდემიამ თითქმის მთელი ევრაზიის კონტინენტი მოიცვა.

3. მილერის ცნობით, სთურ დიგორში ფაცბადანის დღესასწაული 15 იანვრის მახლობელ დღეებში იწყებოდა და ხუთ დღეს გრძელდებოდა (Миллер 1882: 282). ოსური დღესასწაულისა და რიტუალის სტრუქტურა მთლიანად იმეორებს შავი ჭირის ეპიდემიის მიმდინარეობას, აკრძალვების მთელ წყებას, რომელიც, თქმულების მიხედვით, ჟამიანობის დროს სთურ დიგორში მოქმედებდა.

ფაცბადანის დღესასწაულის განმავლობაში სთურდიგორელები თავიანთ სოფელში არც არავის იღებდნენ და არც სოფლიდან არავის უშვებდნენ. ამ დროს სთურდიგორელები რიტუალურად გამოხატავდნენ თვითიზოლაციას, რომელსაც ჟამიანობის დროს სოფელი მიმართავდა. თუ ვინმე მგზავრი ფაცბადანის დღესასწაულს შეესწრებოდა, ის უნდა დალოდებოდა დღესასწაულის დასრულებას, ე. წ. გამოსაშვებ ხუთშაბათს. „გატუევის სიტყვებით, დღესასწაული იწყებოდა იანვრის ბოლო კვირა დღეს. ხუთშაბათიდან უკვე ნაბადართული იყო ერთმანეთთან სტუმრობა. ხუთშაბათს, პარასკევს, შაბათს და კვირას იმართებოდა საერთო ლოცვა და მსხვერპლშეწირვა“ (Миллер 1882: 283). სავარაუდოდ, ამგვარი აკრძალვის დაწესება იმ რეალობის გამოდახილია, როცა სთურ დიგორში მოსახლეობა თვითიზოლაციას მიმართავდა, ერთმანეთს აღარ სტუმრობდნენ და შავი ჭირის ეპიდემიის შემსწრე მგზავრებს სოფლიდან ეპიდემიის დამთავრებამდე აღარ უშვებდნენ.

გარდა ამისა, სტუმარი, სოფლის მცხოვრებთა მოთხოვნით, მონაწილეობას იღებდა ფაცბადანის დღესასწაულში. ყოველი ოჯახი ვალდებული იყო ფაცბადანის დღესასწაულზე დაეკლა მოზვერი ან ცხვარი, ედულებინა ლუდი და არაყი, მოამზადებინა სახატო საჭმელი. დღესასწაულის პირველი ოთხი დღის განმავლობაში ყოველი ოჯახი თავის სახლში იხდიდა საღვთოს. დღესასწაულის ფინალურ ეტაპზე, მეხუთე დღეს, მზადდებოდა საერთო ტრაპეზი. მთელი სოფლის მამაკაცები სასმლითა და საჭმლით, სიმღერის თანხლებით აულიდან მიდიოდნენ წმინდა ადგილზე, გაზანდონში, სადაც ოდესღაც, თქმულების მიხედვით, გაიხიზნა შავი ჭირისგან დევნილი მოსახლეობა და მფარველმა წმინდანმა ისინი დაღუპვისაგან იხსნა.

იქ, იდაუაგის ძუარის ახლოს, დღესასწაულის მონაწილენი მთელ დღეს საზეიმო ვითარებაში ატარებენ: მღეროდნენ, ცეკვავდნენ და ამით მფარველი წმინდანის ღმერთურ არსებაზე გამარჯვებას აღნიშნავდნენ. ისინი სახლებში მხოლოდ საღამოს ბრუნდებოდნენ. ამით მთავრდებოდა დღესასწაული და იმ დღიდან კარანტინი უქმდებოდა, მსურველებს შეეძლიათ როგორც აულიდან გამგზავრება, ისე აულში შემოსვლა, რადგან დღესასწაულის ჩატარებით, მფარველი წმინდანის დახმარებით სთურდიგორელებმა რიტუალურად კიდევ ერთხელ დაამარცხეს შავი ჭირი და სოფლის თითოეული მცხოვრები და სტუმარი თავისუფლდებოდა ყოველგვარი აკრძალვისგან.

3. მილერის შენიშვნით, დღესასწაულის დღეებში ასევე სასტიკად იკრძალებოდა მიცვალებულის ცხედართან შეხება და ამიტომ დღესასწაულის დამთავრებამდე დაუშვებელი იყო გარდაცვლილის დაკრძალვა (Миллер 1882: 283-284). ზოგადად აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში ღღემდე იკრძალება არა მხოლოდ მიცვალებულის პატრონის, არამედ მიცვალებულთან მისული ადამიანის სახატო დღესასწაულზე დასწრება. თუმცა ფაცბადანის დღესასწაულის აღნიშვნის დროს მიცვალებულის დამარხვისა და მასთან შეხების აკრძალვა შავი ჭირის ეპიდემიის გამოდახილი უნდა იყოს, რადგან, როგორც ცნობილია, ჟამიანობის დროს სასტიკად იკრძალებოდა არა მხოლოდ შავი ჭირით გარდაცვლილ ადამიანებთან შეხება, არამედ მათი დაკრძალვაც.

დასკვნა

შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებები როგორც ქართულ, ისე ოსურ გადმოცემებში პერსონიფიცირებულია. შავი ჭირის გამავრცელებელი არსების სახელი „ჟემინა“ ოსურ

ენაში ქართული გზით შევიდა. ჟამიანობასთან დაკავშირებული ქართული და ოსური მითოლოგიური გადმოცემები ადგილობრივ ნიადაგზე აღმოცენებული ხალხური ტექსტებია, რომლებსაც გამითიურებული, მაგრამ რეალურად მომხდარი ამბები უდევს საფუძვლად. მათში აისახა ადგილობრივი გეოგრაფიული გარემო, ტოპონიმები და მიკროტოპონიმები, მითიური წინაპრებისა და ეთნარქების გვარ-სახელები.

ჟამიანობის თემაზე შექმნილი გადმოცემები ადამიანებისა და შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებების ურთიერთობის თემაზეა აგებული. მათში, დემონური არსებების გარდა, მონაწილეობენ, ზებუნებრივი არსებები, ანგელოზები და იდაუაგები, რომლებიც შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებისგან იცავენ ადამიანებს. ოსურ ტრადიციაში მისტიკის სახით არსებობდა შავი ჭირის დამარცხებასთან დაკავშირებული ხალხური დღესასწაული და რიტუალი, რომელსაც, როგორც სცენარი, საფუძვლად ედო თქმულებაში გადმოცემული ამბავი.

შავი ჭირის გამავრცელებელ არსებებთან დაკავშირებული ქართული და ოსური მითოლოგიური გადმოცემების შედარებითი ანალიზი ორი ხალხის ფოლკლორულ შემოქმედებაში კულტურული ფასეულობების გაზიარების ხანგრძლივ პროცესსა და გენეტიკურ კავშირებზე მიუთითებს.

ლიტერატურა:

ანდრეუზები 2009: კიკნაძე ზ., ანდრეუზები, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მითოლოგიურ-რელიგიური გადმოცემები, ილია ჭავჭავაძის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2009.

კიკნაძე 2016: კიკნაძე ზ., ქართული მითოლოგია, ტომი 2, ფარნავაზის სიზმარი, ილია ჭავჭავაძის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2016.

კიკნაძე 2022: კიკნაძე ვ., ახალი ცნობები სვანეთში შავი ჭირის ეპიდემიის გავრცელების შესახებ XIV საუკუნეში, კავკასიოლოგთა VI საერთაშორისო სამეცნიერო კონგრესის მასალები, მესტია, გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2022.

მამისიმედიშვილი 2021: მამისიმედიშვილი ხ., შავი ჭირის გამავრცელებელი მითოსური არსებები ქართულ ფოლკლორში, *ქართული ფოლკლორი*, ტ. 10 (XXVI), შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, თბილისი, 2021.

Миллер 1882: Миллер В. Ф., Осетинские этюды, Осетинские тексты, Журнал: Ученые Записки Императорского Московского Университета, отдел историко-филологический, выпуск II, ч. II. 1882.

Сокаева 2018: Сокаева Д. В., Сакральные персонажи и символы фольклорной прозы осетин: генезис, семантика, этнографический контекст, Москва, 2018.

Khvtiso Mamisimedishvili

Associate professor at
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

CREATURES SPREADING THE PLAGUE IN GEORGIAN AND OSSETIAN FOLKLORE (Georgian “Zhamni” and Ossetian “Zhemina”)

Abstract

In Ossetian folklore, there are several versions of the mythological legend about the spreader of the plague – the creature Zhemina. Most versions of the legend were recorded in writing in the second half of the XIX century. In the legends, the action takes place in the mountains of North Ossetia, namely in the village of Stur-Digora. In the Ossetian legend, the creature that spreads the plague is presented either in an anthropomorphic image, or in the form

of a wolf, dog, fire or fireball. It is announced to representatives of a certain tribe, clan, sometimes to the whole people and is called Zhemina. Georgian folklore is also knows the mythical creatures that spread the plague. Like the Ossetian texts, in the Khevsurian mythological legends these creatures are personified and called Zhamni (geo. ჯამნი). In Georgian sources, the plague epidemic is mentioned under the name Zhamianoba (geo. ჯამიანობა).

Motives of prohibition, understanding of mystery and punishment are included in the Georgian legends associated with Zhamianoba. Georgian and Ossetian legends tell about the relationship between the creatures that spread the plague and people, about the extermination of the population during the period of Zhamianoba and preventive measures. Georgian and Ossetian mythological narratives associated with Zhamianoba are folk texts that arose on local soil and are based on events that turned into a myth, but really happened. They reflected the local geographical environment, toponyms and microtoponyms, surnames and names of mythical ancestors and ethnarchs.

Unlike the Ossetian legends, in the Khevsurian folk texts there are a large number of creatures that spread the plague and their common name is "Zhamni". They move in groups on a mule, which in a woolen bag (khurjini, geo. ხურჯინი) carries white, red and black arrows that spread the plague. In the Ossetian legends, Zhemina moves alone, without a mule and arrows, acts alone and sows an epidemic.

In Ossetian legends, the proper name of the creature that spreads the plague, "Zhemina", is not explained by the data of the Ossetian language. It must have been transferred from the Georgian, in particular, Khevsurian tradition, where it was a common name for creatures that spread the plague. The name of the demonic creatures that spread the plague is conveyed in the Khevsurian texts in the n-th form, expressing the plurality – "Zhamni" (Zham -n- i; geo. ჯამ -ნ- ი), which the Ossetian language, apparently, borrowed from the Georgian together with the plural suffix "-n": („-н"). – "Zhemi -n- a", however, the suffix "-n" in this word has lost its plurality meaning and in the Ossetian version this name is given to one specific creature that spreads the plague.

In order to prevent the plague, the population most of all asked for protection from saints patron and supernatural beings, because the medicine was not considered effective in controlling the epidemic. According to the Khevsurian Andreziys and Ossetian legends, it was the cross-shrines, Dzuars and Idaugas that stopped the Zhamianoba.

In the Ossetian tradition, in the form of a mystery, there was a folk holiday and ritual associated with the defeat over the plague, which were based, like a script, on the story told in the legend.

A comparative analysis of Georgian and Ossetian mythological legends associated with creatures that spread the plague reveals a number of similar folklore motifs and traditional elements, indicating a long process of exchange of cultural values in folklore and a genetic connection between the two peoples.

Keywords: Ossetian folklore, mythological legend, Georgian and Ossetian legends.

Мардеян Ноэми А.
Владикавказский институт управления,
канд. пед. наук,
доцент кафедры «Финансы и кредит»
Владикавказ, Россия

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ И ОПЫТ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НАРОДОВ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА И ЗАКАВКАЗЬЯ

Сегодня назрела необходимость в переосмыслении идей и опыта Кавказского воспитания, национального своеобразия педагогической культуры семьи, детско-родительских отношений и создании научно обоснованной концепции рассматриваемой практики семейного воспитания.

На Северном Кавказе и Закавказье, несмотря на возрождение таких элементов национального и общечеловеческого идеалов воспитания, как физическое развитие, духовность, трудолюбие, гуманность, житейская мудрость, тем не менее, наблюдаются утрата определенности традиционного понимания сущности семьи, связанную с внутренней динамикой ее развития, распространение неполных форм семьи, увеличение количества незарегистрированных гражданских браков, заметный рост числа разводов и т.д. Уходит в прошлое традиционная моногамная семья патриархального типа вместе с присущими ей семейными ценностями и моделями. Происходит процесс смены традиционных семейных ролей, и главное, наблюдается значительное снижение среди женщин престижа материнской роли. На фоне этих тенденциозных изменений и складывается представление о современной северокавказской семье.

В семейной педагогике северокавказских народов отражаются его идеалы, моральные ценности, представления о методах, средствах и целях воспитания, использование которых способствует формированию у подрастающего поколения лучших качеств национального характера. В условиях полиэтнического общества традиционная национальная семья отражает в своем функционировании, с одной стороны, национальные особенности современного общественного бытия, с другой — является носителем многовекового жизненного опыта. В зависимости от изменений структуры и типа семьи, обусловленных историческими особенностями культуры и конкретного общества, меняется также тип и механизм межпоколенного взаимодействия. Традиционная культура воспитания народов Северного Кавказа имеет логически структурированную систему устойчивых норм и правил, за которыми стоит духовная идеология народа с ее важнейшими нравственными принципами, такими как достоинство, уважение, вежливость, ответственность, строгость к самому себе, умеренность в образе жизни и т.д. Совокупность перечисленных качеств личности прививалась ребенку, прежде всего, в семье, и была закреплена соответствующими традициями, запретами, наставлениями, народными афоризмами. Ставя своей доминантой семью, народная педагогика располагала апробированным жизненным опытом, методами и средствами.

Территориальная близость, схожесть истории развития этносов и их традиционных культур и ценностей, общественной идеологии позволили выделить совокупность общих черт устройства семьи и семейных отношений у народов Северного Кавказа и в том числе Закавказья: культура общения, межэтническая интеграция, взаимоотношения в семье и обществе, идентичность пройденных народами этапов социально-экономического и духовного развития и т.д. Между тем нельзя не учитывать те отличительные признаки выстраивания семьи и семейных отношений, которые существуют у каждого из северокавказских народов: экзогамные и эндогамные принципы построения семьи,

различное статусное положение женщин в обществе; выраженность институциональных отношений.

Вековая мудрость народного воспитания как исторически проверенного педагогического опыта должна стать основой современных воспитательных систем, так как воспитательный потенциал этнопедагогики у всех народов и наций очень богат и разнообразен. Как показал анализ традиционной культуры семейного воспитания, этот опыт характеризуется почти одинаковыми требованиями к качествам формируемой личности и системе средств ее воспитания и обучения. Он представляет собой своеобразную народную мудрость, систему общечеловеческих ценностей, проверенных веками. Но это не означает, что надо использовать весь арсенал народных средств и факторов воспитания без изменений и критической оценки. Необходимо брать те из них, которые работают сегодня и соотносятся с нашими представлениями о гуманизме и общечеловеческих ценностях.

Воспитание детей в современной кавказской семье сохранило некий консерватизм во внутрисемейных отношениях, благотворно влияющий на формирование личности ребенка. Ведущее место в семейном воспитании отводится матери — основному воспитателю. Наблюдается рост количества семей, в которых вопросами воспитания детей занимаются оба родителя. Особых «методов» создания родительского авторитета в семье нет, он является результатом постоянного естественного образа жизнедеятельности матери и отца, зависит от стремлений, чувств, привычек, мотивов поведения, вида деятельности; характера взаимоотношений и общения родителей с детьми; их ответственности за воспитание.

Таким образом, семья как социальная ячейка общества, сложная многофункциональная система, находится в постоянной трансформации, меняется не только под воздействием внешних условий (потребности общества, общественных отношений и т.д.), но и в силу внутренних процессов своего развития (типа семьи, ее структуры, внутрисемейных отношений и т.д.). Поэтому все социальные проблемы современного общества, затрагивающие семью, преломляются в ее нравственно-ценностных ориентациях и прогрессивных традициях бытового поведения, отвечают духу времени, его условиям, потребностям, отличаются возрастанием сложности, противоречивостью и разнообразием. Трансформация семьи еще не закончена, и многие негативные моменты в ее развитии обусловлены этими обстоятельствами и условиями. Поскольку ослаблена регулирующая роль традиций и обычаев, в современной семье многое начинает зависеть от личностного фактора, умения принимать компетентные семейные решения, понимать друг друга, учитывать интересы и потребности других членов семьи.

Mardeyan N.A.

Vladikavkaz Institute of Management .

Financial University under the Government of the Russian Federation

Vladikavkaz, Russia

PEDAGOGICAL IDEAS AND EXPERIENCE OF FAMILY EDUCATION OF THE PEOPLES OF THE NORTH CAUCASUS AND TRANSCAUCASIA

Abstract

The article deals with modern pedagogical aspects and features of traditional seed education in the Caucasus, taking into account the trends of the modern Caucasian family.. The analysis of the traditional culture of family education in the Caucasus has shown that this experience is characterized by almost identical requirements for the qualities of the formed personality for all Caucasian peoples. Since the regulatory role of traditions and customs has been weakened, much

in the modern family begins to depend on the personal factor, the ability to make competent family decisions, to take into account the interests and needs of all family members.

Today there is a need to rethink the ideas and experience of Caucasian upbringing, the national identity of the pedagogical culture of the family, child-parent relations and the creation of a scientifically based concept of the considered practice of family education. In the North Caucasus and Transcaucasia, despite the revival of such elements of national and universal ideals of education as physical development, spirituality, diligence, humanity, worldly wisdom.

The traditional monogamous family of the patriarchal type, along with its inherent family values and models, is disappearing into the past.

There is a process of changing traditional family roles, and most importantly, there is a significant decrease in the prestige of the maternal role among women. Against the background of these tendentious changes, the idea of the modern North Caucasian family is formed. In a multiethnic society, the traditional national family reflects in its functioning, on the one hand, the national characteristics of the modern.

Keywords: Upbringing, morals, education, pedagogy, traditions, generations, family upbringing, education, family, humanity, culture, personality, Caucasian upbringing, intergenerational interaction

მარიამ მარჯანიშვილი

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი
ფილოლოგიის დოქტორი
ქუთაისი, საქართველო

ნართული ეპოსი – ნოდარ ბანძელაძის შემოქმედებაში

მოქანდაკე ნოდარ ბანძელაძე მდიდარი სულიერი სამყაროს გამორჩეული ხეღვით ბავშვობიდანვე იყო დაჯილოვებული.

მხატვრის მთლიანი და წრფელი სამყაროს წარმოჩენის ანა-ბანის შესწავლა მან ჯერ ნიკოლაძის სახელობის სამხატვრო სასწავლებელში, შემდეგ კი თბილისის სამხატვრო აკადემიაში ისე განავითარა, როგორც უნდა განვითარებულიყო...

ასე რომ, მხატვრის ნიჭის სპეციფიკით, მახვილი თვალით, ადამიანური, მხატვრული ღირებულებებისა და აზროვნების ქანდაკებაში გაცოცხლებით ქართველ მოქანდაკეთა შემოქმედებით პალიტრაში ნაწრთობი ნოდარ ბანძელაძე მალე დამოუკიდებელ მოქანდაკეთ ჩამოყალიბდა... მაგრამ ბედის ირონიით ხელოვანმა მთელი ცხოვრება უცხო ერის სამსახურში გალია და ამიტომაც დარჩა უკვდავების ძეგლებად უზბეკეთის მიწაზე მისი შემოქმედება.

მამინ, უზბეკეთის საბჭოთა რესპუბლიკის აღმოსავლური კულტურის ძეგლებით ცნობილ უძველეს ქალაქ სამარყანდში ჩასული მოქანდაკე სახვითი ხელოვნების დარგში პირველი ქართველი აღმოჩნდა: „Так начался самостоятельный, трудный но радостный путь в большом творчестве.

Если бы я, работал в Грузии, это конечно было бы гораздо легче, потому что, знаешь свой край, свой народ, свои обычаи, ритуалы, свою историю искусства, и историю народа.

А Узбекистан для меня совершенно неизвестный край. Пришлось начать знакомится с Узбекистаном, узбеками, их жизнью, национальной культурой, бытом, обычаями и изучением типажей.

Два года понадобилось мне чтобы освоить формы национальной культуры . А через десять лет, все искусствоведы писали единогласно и показывали на мои скульптуры, на мои

работы и говорили: "Вот, от кого можно учиться, и знать что такое национальная скульптура"... („ავტობიოგრაფიული ნარკვევი“ გვ.16-17).

ათი წლის შემდეგ ნოდარ ბანძელაძის პირველმა კომპოზიციამ – „ბასმაჩების განადგურება“ – უზბეკეთის ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორს დაუთამს ათქმევინა: „შემოქმედებითი სიმწიფის სრული დინამიურობით ამ ნაწარმოებმა დაამტკიცა და ნათელყო მისი ავტორის დიდი ტალანტი“.

1967 წელს მოქანდაკე ნოდარ ბანძელაძე სსრ კავშირის მხატვართა კავშირის წევრი გახდა. ყველა სახის სახვითი შემოქმედების იერარქიაში მაშინ წამყვანი როლი მონუმენტურ და მონუმენტურ-დეკორატიულ ხელოვნებას ეკავა, რომელიც ყოველ რესპუბლიკაში კონკრეტული კანონზომიერებითა და ტრადიციებით ვითარდებოდა.

1985 წელს ტაშკენტის კულტურის სამინისტროს მიერ გამოცხადებულ კონკურსში საუკეთესო სკულპტურული პორტრეტის შექმნისათვის ნოდარ ბანძელაძეს პირველი პრემია მიანიჭეს. კონკურსში სულ 45 ნამუშევარი იყო წარმოდგენილი. ჟიურიმ გამარჯვებულად ჩვენი თანამემამულის მიერ წარდგენილი თურქმენი შემოქმედის ჯუმაჯუმადურდის ქანდაკება აღიარა.

უზბეკეთის საზოგადოებრიობა მოწონებით შეხვდა მოქანდაკეების ნოდარ ბანძელაძისა და ანზორ ჯიშიაშვილის ერთობლივ ნაშრომს „სამარადისო დიდება მეომრებს“, რომლის კომპლექსი 6 ჰექტარზე დაიდგა ბუხარის რაიონის დაბა კიზილში.

მნახველს აოგნებდა 7 მეტრი სიმაღლის შინმოუსვლელის დედის მძლავრი, თვალში საცემი სილუეტი. სკულპტურული ქმნილება გამოხატავდა მწუხარებითა და სიამაყით გამსჭვალული ქალის გმირულ სულისკვეთებას. ამ არქიტექტურულ-სკულპტურული ანსამბლში დედის სახება ადამიანურ ჭირთა თმენისადმი აღვლენილი ჰიმნიც გახლდათ.

მოქანდაკე ნოდარ ბანძელაძემ ასევე დიდი ნიჭი და პროფესიული ოსტატობა ჩააქსოვა ქალაქების ბუხარისა და სამარყანდის სასტუმროების ინტერიერების არქიტექტურულ და კომპლექსურ – მონუმენტურ გაფორმებაში, რომლებშიც ჩანდა არამარტო ხელოვანთა იშვიათი აღმაფრენა, არამედ ძველი ქართული ჭედურობის ძვირფასი ტრადიციების შერწყმა შუა აზიის ხელოვნების უძველეს ოსტატთა მოცდილებასთან.

1977 წელს ნოდარ ბანძელაძეს ბუხარის სასტუმროს კომპლექსის ინტერიერის გაფორმებისათვის ჰამზას პრემიის ლაურეატის წოდება მიენიჭა.

ქართველი ხელოვანის შემოქმედებას მხოლოდ მშვენიერების სამი პრინციპი – სისადავე, სიმართლე და ბუნებრიობა ამოძრავებდა. მისი ყოველი ქანდაკება გადმოგვცემს მოქმედებას, გრძნობებს, მოვლენებს... ქვაში, თიხაში, სპილენძსა თუ ბრინჯაოში შესრულებულ ათეულობით ნამუშევარს ამიტომაც აღფრთოვანებაში მოჰყავდა დამთვალიერებელი.

გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან კი ნოდარ ბანძელაძე, როგორც შემოქმედი ახალ ამბლუაში მოგვევლინა.

მონუმენტალისტმა მოქანდაკემ პირველად დაიწყო მცირე პლასტიკის ნამუშევრების შექმნა და მალე მისი შემოქმედება წარადგინეს ევროპისა და აზიის ქვეყნების საგამოფენო სივრცეებში.

ახლისაკენ მისწრაფება ადამიანის წარმოსახვის პირველი მოთხოვნაა. მოქანდაკე ნოდარ ბანძელაძემ საფუძველი ჩაუყარა უზბეკური ეპოსის მცირე პლასტიკაში ასახვის ტრადიციას. მისი ნამუშევრები წარდგენილი იყო მსოფლიო გამოფენებზე ინგლისში, იაპონიაში, საფრანგეთში, ბალგისა და მონგოლეთში.

„В Японии мои работы оценили так: "Это работы напоминают наш, японский "нецки". Когда я узнал об этом, я очень обрадовался, – потому что, этим сравнением надо гордиться. Японцы из моей мастерской купили 9 работ,“ – აღნიშნავდა თავის ავტობიოგრაფიულ ნარკვევში ნოდარ ბანძელაძე.

მცირე პლასტიკის ქანდაკებებიდან მისი ორი ნამუშევარი ასევე შეიძინა მოსკოვის აღმოსავლური კულტურის მუზეუმმა, ხოლო სამი კი ტრეტიაკოვის გალერეამ. დღეს ნ. ბან-

ძელადის მცირე პლასტიკის ქანდაკებების 30 ნამუშევარი დაცულია ტაშკენტის სამხატვრო მუზეუმში, ხოლო 20 ქანდაკება კი სამარყანდის ხელოვნების ისტორიის მუზეუმში. მსგავსი ქანდაკებებია დაცული ლატვიის მუზეუმშიც.

ამ ნამუშევრებით, როგორც გაზეთი „პრავდა ვოსტოკის“ კორესპონდენტი ვ. კარიმოვი წერდა: „მოქანდაკე დაუბრუნდა თავის ბავშვობას, სადაც მან საქართველოში, ერთ პატარა სოფელ დერჩის მინდვრებში ნაპოვნი მარმარილოს ქვის ნატეხში პირველად გამოსახა შოთა რუსთაველის შთამაგონებელი სახე.“

შთამბეჭდავ სახვით მანერაში შექმნილმა ამ ქანდაკებამ განსაზღვრა სწორედ მისი შემოქმედებითი გზის დასაწყისიც.

მცირე და დაზგური პლასტიკის ოთხასამდე ნამუშევრისგან შემდგარი უნიკალური კოლექციის შესაქმნელად მას ქვები საქართველოდან და ოსეთიდან მიჰქონდა უზბეკეთში. მაშინ ხელოვნების ამ მოცულობის ნიმუშები ახალი მოვლენა გახლდათ სახვით ხელოვნებაში, რომელიც რთული და უფრო მეტად გამომხატველობითი ხასიათისაა. ამ ნამუშევრებიდან აღსანიშნავია „ნასრედინი ასწავლის ვირს კითხვას“, „უზბეკები ხუმრობენ“, „ბედნიერება“, „გონჩარი“, „ნასრედინი სამარყანდში“, „ნასრედინს არა აქვს სახლი“ და სხვა.

იუმორის ნაპერწკლებს აფრქვევენ და ერთმანეთს ალერსით ებაახებიან პერსონაჟები კომპოზიციაში „უზბეკები იცინიან“, რომელიც ძალზე შთამბეჭდავია სახეების მიმიკური გამომეტყველებით, სამოსელთა ინდივიდუალურობით, პოზებისა და ჟესტების განუმეორებლობით.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მცირე პლასტიკაში მუშაობისას მიღებულმა გამოცდილებამ საბოლოოდ განსაზღვრა მისი შემოქმედებითი გზის სიახლე, ორიგინალობა და საკუთარი ხელწერა.

დასამუშავებელი ქვები ნოდარ ბანძელაძეს მშობლიურ სოფელ დერჩის გარდა მაშინდელი ორჯონიკიძიდანაც (ვლადიკავკაზი) მიჰქონდა. მის სულიერ სამყაროში აღანია პირველად როზა ხუბეცოვამ შემოიყვანა.

და, იმ დღიდან მოყოლებული, რაკი ეროვნებით ოსი მეუღლე შეერთო, მოქანდაკე ნოდარ ბანძელაძემ ფუნდამენტალურად შეისწავლა ნართულ ეპოსში ასახული კავკასიაში მცხოვრებ ხალხთა ძირითადი მსოფლმხედველობა: შეხედულებები გარესამყაროსა და ცხოვრებაზე, ადამიანის დანიშნულებასა და ცხოვრების საზრისზე, ღმერთთან ურთიერთობასა და გმირობის იდეალზე. ასევე ნართულ ეპოსში გადმოცემული კავკასიის მთის ხალხთა ყოფა, ზნე-ჩვეულებები, ისტორიული, ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული მასალები. რადგან ნამდვილი ხელოვანი ისტორიკოსიც უნდა იყო, პოეტიც, მუსიკოსიც, ფილოსოფოსიც, მეცნიერიც, მკვლევარიც...

და, როგორც დიდრო შენიშნავდა: „რატომ არის ანტიკურ მხატვართა ნაწარმოები ესოდენ დიდებული? იმიტომ რომ ეს მხატვრები ფილოსოფიურ სკოლაში დაიარებიანო.“

1990 წელს, გამოჩენილი უზბეკი პოეტის, მოაზროვნის, სახელმწიფო მოღვაწისა და დიდი ჰუმანისტის ალიშერ ნავოის დაბადებიდან 550 წლის იუბილესთან დაკავშირებით ტაშკენტის ცენტრალურ პარკში აღიმართა 22 მეტრიანი მონუმენტი, რომელიც შადრევნის, ყვავილნარისა და მუსიკის ფონზე განუმეორებელ კომპოზიციას ქმნიდა. ბრძენკაცის ნათელ მზერაში იკითხებოდა მისი შემოქმედების მაღალი სულიერება. ქანდაკების შექმნაში ნოდარ ბანძელაძემ მთელი მისი ოსტატობა ჩააქსოვა.

მისი შესრულებული ნამუშევრებიდან მაღალ მხატვრულ დონეზე გაფორმებით ასევე ყურადსაღებია, ტაშკენტის მეტროპოლიტენის ორი სადგურის: „50 წლის სსრკ-ს“ და „ჩკალოვის“ ინტერიერი. სადაც ქართველი მოქანდაკის მიერ სპილენძში შესრულებული ჭედური ნამუშევარი „ცხენების რემის“ გადარბენა სკულპტურის ბუნებრივ – პლასტიკური ღირებულებებით გამოირჩევა...

ხელოვანის მიერ უბადლოდ შესრულებული ქანდაკებები უზბეკეთის გარდა ასევე დადგმულია მოსკოვში, ბელორუსიასა და თურქმენეთში. აღსანიშნავია მის მიერ შექმნილი

საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო პრემიის ლაურეატის მ. კაუმოვის პორტრეტი და ქანდაკება „წყალი მოვიდა“.

დღეს, ჩვენდა სამწუხაროდ, მოქანდაკე ნოდარ ბანძელაძის მხოლოდ ერთადერთი სკულპტურული პორტრეტია საქართველოში და იგი მშობლიური სოფლის დერჩის სკოლის უბოში დგას. ავტორმა იგი სამაგალითო თანასოფლელს აკადემიკოსს გიორგი ახვლედიანის ხსოვნას მიუძღვნა. მთელი კომპოზიცია გადაწყვეტილია ლაკონურად და სიმეტრიულად. მეცნიერის გარეგნულ სიმშვიდეში დიდი შინაგანი ძალა და სიბრძნეა აღბეჭდილი. ავტორმა ხელოვანის სულის სიცოცხლე და ბუმბერაზი მეცნიერის აზრის მოძრაობა ამ ძეგლში ერთმანეთთან ისე შეაწნა და შეასისხლხორცა, რომ იგი ორივე თანასოფლელის უკვდავების ძეგლად იქცა. სკულპტურული პორტრეტი ავტორმა სამარყანდიდან ჩამოიტანა.

სულ სხვა პიროვნება და გარდასახვაა გამოსატული სინამდვილეში გულდია, დიდი ადამიანური სითბოთი და იუმორით აღსავსე, ქართული ტოლერანტობით გამორჩეული მოქანდაკის მიერ შექმნილ ავტოპორტრეტში. მასში იმდენად მძაფრია მიმიკური დახასიათება ხელოვანის გაორებულ ფიზიკურ მდგომარეობაზე, რომ ამკარად იქმნება შეგრძნება ჰამლეტისეული „ყოფნა – არყოფნის“ ტრაგიზმსა და წარმავალი წამის შეჩერების წყურვილზე..

„Если меня спросили бы счастливый Вы человек, я ответил: – Да, могу с уверенностью сказать. Имею прекрасную жену, прекрасных детей, прекрасную сноху, отличного зятя, красивых внуков.

Добился признания народа – в изобразительном искусстве.

А не счастлив тем, что не жил на своей родине, и ещё тем, что оторван от своих работ. Работа художника, это его детище тысяча раз облюбванное каждое произведение.

Когда я жил и работал в Самарканде тогда я не чувствовал, и даже не подозревал что так я буду скучать о своих творениях. Когда я приехал в Владикавказ жить, тогда я почувствовал внутреннюю пустоту, отсутствие своего духовного наследства.“

საბჭოთა ერების ძმურ ოჯახად ერთად ყოფნის ხუნულას დანგრევისა და ჩამოშლის შემდეგ ნოდარ ბანძელაძემ ოჯახთან ერთად უზბეკეთი დატოვა და 1995 წელს სამშობლოს მოაშურა, მაგრამ საქართველოში ჯერ კიდევ არასტაბილური ვითარების გამო დროებით ვლადიკავკაზში შეჩერდა.

ოსეთში მოქანდაკეს თითქმის თავიდან მოუხდა შემოქმედებითი საქმიანობის დაწყება, რადგან, როგორც დიდი ილია ამბობდა: „ყოველი ერი თვისის ისტორიით სულდგმულობს, იგია საგანძე, საცა ერი პოულობს თვისის სულის ღონეს, თვისი სულის ბგერას, თვისის ზნეობითს და გონებითს აღმატებულებას, თვის ვინაობას, თვის თვისებას.“

თავისთავად, ნოდარ ბანძელაძეც გაიტაცა ნართების ეპოსმა, რომლის ისტორია დაახლოებით ძვ. წ. VII-IV საუკუნეებიდან მოდის. ცნობილია, რომ ნართების ეპოსი თითქმის მთელ ჩრდილოეთ კავკასიაში იყო გავრცელებული, რომლის ხალხურ ტექსტებს, ყაბარდოელები, ოსები,

ჩერქეზები, აბაზები, ადიღეელები, ყარაჩაელები, ბალყარელები, ჩეჩნები და ინგუშები იცნობდნენ. ნართები ნახსენებია ასევე საქართველოს მთიანეთის სვანეთის, რაჭის, ხევსურეთის ზეპირ ტექსტებში.

ნართული ეპოსის აფხაზური ვერსიის გაზღაპრებული ტექსტები დასტურდება სამეგრელოშიც.

ასე რომ, ნართების მორალურ – ადათობრივი სამართალი და ეთიკური კოდექსი ოდითგანვე კავკასიელი ხალხის სიბრძნის წყარო იყო.

სწორედ, ეს ადათ-წესები, ზნეობისა და ქცევის ნორმები, ურყევი ეთიკური თუ მორალური დაუწერელი კანონები წარმართავდა კავკასიელ ხალხთა ურყევ ძმობა-მეგობრობას.

და, დღეს გარე ძალთა მიერ მართული, კავკასიელ ხალხთა ხიდჩატეხილობაზე ჭეშმარიტებას ისევ ნართულ ეპოსშია გაქდერებული: „დადგება დრო, როდესაც ყველაზედ უმორესი ხალხები გახდებიან ერთი მეორისათვის ღვიძლ ძმებად და უბედურებაში დაეხმარებიან ერთმანეთს.“

შეიძლება ითქვას, რომ ნართული ეპოსი იმდენად გათავისებული იყო ქართველი ხალხის ცნობიერებაში, რომ იგი პირველად ჯერ კიდევ 1868 წელს ჩანაწერების სახით გამოაქვეყნა მწერალმა დანიელ ჭონქაძემ.

1942 წელს ნართების ეპოსის ერთ-ერთი ყველაზე სრულყოფილი კრებული პირველად საქართველოში, ქალაქ ცხინვალში ოსურ ენაზე დაიბეჭდა. ხოლო 1947 წელს ნართული ეპოსი პირველად ქართულ ენაზე გ. ლეონიძემ, ვ. გორგაძემ და ს. ფაშალიშვილმა თარგმნეს პწკარედიდან. ორიგინალიდან, უშუალოდ დედნიდან მერი ცხოვრებოვას მიერ ქართულ ენაზე თარგმნილი ნართული ეპოსი ორჯერ 1977 და 1988 წელს გამოქვეყნდა.

2014 წელს ნართების ეპოსი ქართულ ენაზე მეოთხედ დაიბეჭდა. „ნართების“ ბოლო გამოცემის სამეცნიერო მნიშვნელობა ღიდა, რადგან იგი მოიცავს ისეთ თქმულებებს, რომლებიც პირველად ითარგმნა დედნიდან ქართულ ენაზე, ნ. ბეპიევმა წიგნებს (ოსურ და ქართულ რედაქციებს) დაურთო შესაბამისი სამეცნიერო აპარატი: ტექსტების ინდექსი, მენიშვნები და ლექსიკონი.

კრებულის მოსამზადებლად შეიქმნა სპეციალური საგამომცემლო ჯგუფი, რომელშიც შედიოდნენ ქართველი და ოსი მეცნიერები: ნაფი ჯუსოითი, ზურაბ კიკნაძე, ტ. გურიევი, ნ. პოპიაშვილი, მ. ცხოვრებოვა, რ. ქუმარიტოვი. წიგნი შეადგინა და ქართულ ენაზე თარგმნა ნაირა ბეპიევამ. იგი გაფორმებულია ფერადი ილუსტრაციებით, რომლებიც ასახავენ ნართულ სიუჟეტებსა და პერსონაჟთა ჰეროიკულ ქმედებებს.

ნართული ეპოსის თემატიკაზე არაერთი ილუსტრაციაა შექმნილი. ნართული ეპოსის ილუსტრაციებზე მუშაობდნენ შალვა ბედოევი, ლევან სილაგაძე, დავით პოპიაშვილი, ასლან-გირეი ხოხოვი, ვადიმ ფუხაევი, მურად ჯიქაევი და სხვები.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ნართების თქმულებები ქვაში პირველმა მოქანდაკე ნოდარ ბანძელაძემ აამეტყველა. 1997 წელს ჩრდილოეთ ოსეთის დეკადაში, რომელიც მოსკოვში გაიმართა ქართველმა ხელოვანმა ნოდარ ბანძელაძემ წარადგინა ამ ეპოსის ამსახველი 7 ნამუშევარი, რომელსაც ემატებოდა ნართული ეპოსის ამსახველი ხუთი მცირე ზომის ქანდაკებაც.

რაკი ხელოვნება აზრის გამოხატვის განსხვავებული ფორმაა, მოქანდაკე ნოდარ ბანძელაძე ნართულმა ეპოსმა ცოდნასთან ერთად ხელოვნების ნიმუშების შექმნის კიდევ ერთ ახალ გზას აზიარა. რაც გამოიხატა ჩრდილოეთ ოსეთის დეკადის დღეებში ნართული ეპოსის ცოდნის დემონსტრირებით.

ვლადიკავკაზის საზოგადოებამ ნოდარ ბანძელაძის შემოქმედება ჯერ კიდევ 1995 წელს გაიცნო, როცა მან ოსეთის სამხატვრო კავშირის მიერ მოწყობილ გამოფენაში მიიღო მონაწილეობა.

გამოფენებზე წარდგენილმა ხელოვნების ნიმუშებმა კიდევ ერთხელ ცხადყო, რომ თითოეული ადამიანის ისტორია ეპოქის ისტორიაცაა.

1992 წელს მსოფლიოში აღიარებულ მხატვართა გვერდით ნოდარ ბანძელაძეც, ლაიფციგში გამოსულ „მხატვართა საერთაშორისო ლექსიკონშია“ შეყვანილი (გვ.572).

ასე რომ, ქართული სულისკვეთებითა და ტემპერამენტით გამსჭვალული მისი ნამუშევრები სამუდამოდ დარჩება უზბეკეთისა და ჩრდილოეთ ოსეთის ხელოვნების ოქროს საგანძურში. ეს ეხება როგორც მონუმენტურ, ისე მცირე ზომის ქმნილებებს. საოცარი დახვეწილობითა და ფორმათა სრულყოფილი უტრირებით რომ გამოირჩევა ყოველი მათგანი. დასანანია, რომ ნოდარ ბანძელაძის ნიჭი გარკვეულ წილად დააკლდა ქართულ კულტურას, მაგრამ ვინაიდან ხელოვნება ურთიერთობის საერთაშორისო ენაა, ამიტომ მას საზღვრები არ გააჩნია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მარჯანიშვილი მ. „დერჩის ქვების დაღადისი“, თბილისი, 2021 წ.
2. Ka. Wikipedia.org /wiki/ნარტული_ეპოსი.

Mariam Marjanishvili
Doctor of Philology

A WOVEN EPIC – IN THE WORK OF NODAR BANDZELADZE

Abstract

"A nation cannot be forgiven for forgetting what it is entrusted with by some of its children."

In this article, we present our fellow countryman, who is mentioned on page 572 of the "International Dictionary of Artists" published in Leipzig in 1992; it is written in black and white: "Bandzeladze, Nodar, Georgian sculptor, born in 1937 in the village of Derch, Tskaltubo district; since 1963 he has lived in Samarkand; in 1952-57 he studied at Tbilisi Art Institute; in 1957-63 at Tbilisi Art Academy. He has been honored Art Worker of the Uzbek SSR, Hamza State Prize laureate. He makes small sculptures on the theme of Uzbekistan and from the literature of Uzbekistan, as well as portraits in stone (sculptors Zumzadurdi and Aliyev). His works are exhibited in the Moscow Tretyakov Gallery, the Museum of Art (source: personal information of the artist)".

With the specificity of the artist's talent, sharp eye, human, artistic value and thought brought to life in the sculpture, Nodar Bandzeladze, who was drawn into the palette of the creations of Georgian sculptors, soon became an independent sculptor... But ironically, the artist spent his whole life in the service of a foreign nation, and that is why his creations remained immortal monuments on the land of Uzbekistan.

Since 1995, Georgian sculptor Nodar Bandzeladze has been introduced to Vladikavkaz community by participating in the exhibition organized by the Art Union of Ossetia.

While living and working in North Ossetia, Nodar Bandzeladze was captured by the story of the yarn epic. Since art is a different form of expression, the sculptor shared another new way of creating works of art.

He was the first Georgian sculptor who expressed the stories of yarn in stone. In 1997, in the Decade of North Ossetia, which was held in Moscow, the artist presented 7 works depicting this epic, to which five small sculptures depicting the embroidered epic were added.

So, the works of Nodar Bandzeladze, imbued with the Georgian spirit and temperament, will forever remain in the golden treasure of the art of Uzbekistan and North Ossetia

Keywords: North Ossetia, Nodar Bandzeladze, Georgian sculptor.

მიხეილ მახარაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი
ბათუმი, საქართველო

ლიტერატურისა და ხელოვნების საკითხები ქართულ ფილოსოფოსთა შრომებში

*ფილოსოფია ეპოქისა და კულტურის თვითცნობიერებაა
ოთარ ჯიოთი*

ქართულ ფილოსოფიას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. ქართველი ფილოსოფოსები მუდამ დროულად ეხმაურებოდნენ, თანამედროვე ტერმინოლოგიით რომ

ვთქვათ, – ეპოქის გამოწვევებს. ეფრემ მცირეს, იოანე პეტრიწის, არსენ იყალთოელის, ანტონ ბაგრატიონის, სოლომონ დოდშვილისა და XX საუკუნის ქართველ ფილოსოფოსთა შემოქმედება ამის ნათელი დადასტურებაა.

ქართველი ფილოსოფოსები ფილოსოფიის კარდინალური საკითხების კვლევის პარალელურად ეწეოდნენ მთარგმნელობით საქმიანობას, ლიტერატურული ნაწარმოებებისა და ხელოვნების ძეგლების ანალიზსა და შეფასებას, მეცნიერების მონაპოვართა მსოფლმხველობრივ განზოგადებას. ნაშრომსი განვიხილავთ ქართველი ფილოსოფოსების მიერ ლიტერატურისა და ხელოვნების ნაწარმოებების შესწავლას, ანალიზსა და შეფასებას. ამგვარ კვლევას საქართველოში სათავე დაუდო ანტონ ბაგრატიონმა (კათალიკოსი ანტონ პირველი). სამწუხაროდ, დღემდე ჩვენთან ეს საკითხი სპეციალური კვლევის საგანი არ გამხდარა.

ნაშრომი ორი ნაწილისგან შედგება. პირველ ნაწილში წარმოდგენილია ლიტერატურასა და ხელოვნების შესახებ ანტონ ბაგრატიონის, სოლომონ დოდშვილის, დიმიტრი უზნაძის, შალვა ნუცუბიძისა და შალვა ხიდაშელის შეხედულებათა ანალიზი და შეფასება; მეორე ნაწილი კი ეთმობა აღნიშნულ თემაზე სერგი დანელიასა, კონსტანტინე კაპანელის, მოსე გოგიბერიძის, ზურაბ კაკაბაძის, ავთანდილ პოპიაშვილისა და რაულ ჩანტლაძის შეხედულებებს.

პირველი ნაწილი ანტონ ბაგრატიონი (1720-1788)

დასაწყისშივე გავცეთ პასუხი კითხვას – რა ნიშნით შეგვყავს კათალიკოსი ანტონ ბაგრატიონი ქართველ ფილოსოფოსთა რიცხვში? საქმე ის არის, რომ ანტონ ბაგრატიონი ღვთისმეტყველი და აქედან გამომდინარე შორს არ იდგა ფილოსოფიისგან. ამასთან, მან საქართველოში ჩამოაყალიბა მთარგმნელობითი სკოლა, სადაც ქართულად თარგმნიდნენ ევროპულ ფილოსოფოსთა შრომებს. ასე რომ, ანტონ ბაგრატიონი თავისი შემოქმედებით სრულიად კანონზომიერად არის შეყვანილი ქართველ ფილოსოფოსთა სიაში.

ანტონ ბაგრატიონის შეხედულებები ქართველ მწერლებზე, სასულიერო მოღვაწეებსა და ფილოსოფოსებზე გადმოცემულია მისი „წყობილსიტყვაობის“ მეშვიდე ნაწილში, სადაც ის ჯერ საეკლესიო მოღვაწეებს და მათ შემოქმედებას ახასიათებს, შემდეგ კი საეროს (მწერლები, ფილოსოფოსები). ჩვენი ინტერესის სფეროში ძირითადად შედის ანტონ ბაგრატიონის მხრიდან მწერლების შეფასება. ვუძვებთ ერთ გამონაკლისს, კერძოდ, იოანე პეტრიწის ფილოსოფიის ანტონისეულ შეფასებას. საქმე ის არის, რომ პეტრიწს ანტონ ბაგრატიონი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს, უძღვნის ყველაზე მეტ – 12 იამბიკოს და, ამასთან, პეტრიწი, როგორც მთარგმნელი გარკვეულწილად მოიაზრება მწერლების რიცხვში.

დავიწყით მწერლობით. ანტონ ბაგრატიონი იამბიკოებს უძღვნის იოანე, ეფთვიმე და გიორგი ათონელებს (მთაწმიდელებს). ეს ჩვენი გამოჩენილი სასულიერო მოღვაწეები ამავე დროს იყვნენ მწერლები, ეწეოდნენ მთარგმნელობით საქმიანობას. იოანე ათონელს ის ახასიათებს, როგორც ღვთისმეტყველს, საღმრთო ფილოსოფოსს, სიბრძნის მარად მოყვარულს, რომელმაც სიბრძნე განავრცო, წიგნები ამრავლა, შეამცირა უმეცრება (**ბაგრატიონი, 1980: 260**).

ეფთვიმე ათონელს(იოანე ათონელის შვილს) ახასიათებს, როგორც ღვთისმეტყველს, რომელიც წერდა ეპისტოლეებს, მოიხსენიებს მას ეფიტეტიტ – „ოქრო-ტაკუკი“ (ოქროს სარწყული), რომელიც გამობდა ბოროტებას, იყო ათონის მამათა წინამძღვარი (**ბაგრატიონი, 1980: 261**).

ანტონი ასევე ქებას აღავლენს გიორგი ათონელისადმი. მას მოიხსენიებს, როგორც ბრძენ მამას, სახარების მქადაგებლად და ქრისტიანობის დამცველად, ფილოსოფიის მოყვარულად, წიგნების გამამრავლებლად, ქრისტეს მრევლთა მწყემსად და ობოლთა მზრუნველად (**ბაგრატიონი, 1980: 264**).

ახლა უშუალოდ მწერლებზე. ანტონ ბაგრატიონი ეხება შავთელს, შოთა რუსთაველს, სარგის თმოგველს, ჩახრუხაძეს და სულხან საბა ორბელიანს. აღნიშნავს, რომ თვით შოთა რუსთაველი ლაპარაკობს იოანე შავთელზე, „უქესო ლექსი შავთელსა“, ასევე რუსთაველს იმორჩმებს ანტონ ბაგრატიონი სარგის თმოგველზე („თუ შოთა იტყვს: დილარგეთ უქია მას“) საუბრისას, ხოლო ჩახრუხაძეს მიიჩნევს პოეტად, სიბრძნის მოყვარულად, ვისი შაირიც უკეთესია რუსთაველისაზე („შოთას შაირთა, თუ სთქუა, უკეთესთაცა“). სულხან საბა ორბელიანის შაირს უქებს, მაგრამ აკრიტიკებს იმის გამო, რომ ის განუდგა ქართულ ეკლესიას (ბაგრატიონი, 1980: 275-282).

ანტონ ბაგრატიონის დამოკიდებულება რუსთაველი შემოქმედებაზე საგანგებო განსჯას საჭიროებს. ის რუსთაველის შემოქმედების შეფასებისას ერთი იამბიკოთი კმაყოფილდება. ანტონის აღნიშვნით, შოთა რუსთაველი იყო სიბრძნის მოყვარული, ფილოსოფოსი, საჭიროების შემთხვევაში მაღალი დონის ღვთისმეტყველიც, გასაოცარი პოეტი, „მაგრა ამაოდ დაჰშურა, საწუხ არს ესე“, აღნიშნავს რუსთაველისადმი მიძღვნილ იამბიკოში:

თუ შოთა რუსთაველისა

*„შოთა ბრძენ იყო, სიბრძნის-მოყვარე ფრიად,
ფილოსოფოსი, მეტყუელი სპარსთა ენის;
თუ სამ სწადოდა, – ღმრთის-მეტყუელიცა მაღალ;
უცხო საკვრელ პიიტიკოს-მესტიხე;
მაგრა ამაოდ დაჰშურა, საწუხ არს ესე“ (ბაგრატიონი, 1980: 281).*

რუსთაველის მიმართ ანტონ ბაგრატიონის სწორედ ეს ნათქვამი – „ამაოდ დაჰშურა“ აჩენს კითხვას – რა იყო ამ მკაცრი საყვედურის მთავარი მიზეზი?

ამ კითხვაზე არსებობს ასეთი პასუხი: „რუსთაველიდან 500 წლის შემდეგ, კათალიკოსმა ანტონ პირველმა სცადა განეახლებინა ძველი რიტორიკული ტრადიცია, რომელიც მთლიანად დავიწყებულიყო და ადგილი დაეთმო სპარსული პოეზიის გავლენის ქვეშ მყოფი ქართული პოეზიისათვის. თავისი რიტორიკა, რომელსაც „წყობილსიტყვაობა“ დაარქვა, კათალიკოსმა დავიწყებული იამბიკოებით დაწერა. ანტონს უნდოდა, „[...] დაენგრია ის ლიტერატურული კანონი, რომელიც რუსთაველმა დაამკვიდრა და რომელიც 500 წლის განმავლობაში ქართულ ლიტერატურაში უკონკურენტოდ ბატონობდა“.

აქ მე მხოლოდ ფაქტს აღვნიშნავ და ვერ შევალ ფილოლოგიურ კვლევა-ძიებებში. რაც შეეხება ჩემს პოზიციას, იგი ასეთია: რუსთაველის შემოქმედებაზე ანტონ ბაგრატიონის მაღალი აზრის მიუხედავად, მისი სიტყვებს – „ამაოდ დაჰშურა“, თავისი სერიოზული მიზეზი აქვს. ვფიქრობ, ქრისტიანობის რელიგიური და მსოფლმხედველობრივი ზეობის ხანაში ისეთი საერო ნაწარმოების შექმნა, როგორიც არის „ვეფხისტყაოსანი“, სადაც ნახსენები არ არის იესო ქრისტე, სამება, მოციქულები და სხვ., საკმარისი იყო იმისთვის, რომ ანტონ ბაგრატიონს ეს საყვედური გამოეხატა. არც ის უნდა დაგვაზიწყდეს, რომ რუსთაველი, ვინც ერიდება ავტორიტეტების მოხმობას, იმორჩმებს წარმართ პლატონს და საეკლესიო წრეებისთვის არც თუ ისე მისაღებ „ბრძენ დივნოსს“ – ფსევდო-დიონისე არეოპაგელს.

ჩემი აზრით, შოთა რუსთაველისადმი ანტონ ბაგრატიონის ასეთი მკაცრი დამოკიდებულების მთავარი მიზეზი სწორედ ეს უნდა იყოს, კერძოდ, რუსთაველის მხრიდან ქრისტიანული რელიგიისადმი ასეთი, სასულიერო მოღვაწისთვის სრულიად მიუღებელი პოზიცია, რასაც ადგილი აქვს „ვეფხისტყაოსანში“.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ იოანე პეტრიწი თავისი შემოქმედებით იმსახურებს ქართველ მწერალთა რიცხვში მოხსენიებას. პეტრიწის გარდა, ანტონ ბაგრატიონი ეხება, უფრო სწორად იამბიკოებს უძღვნის ორ ღვთისმეტყველს და ამავე დროს ფილოსოფოსსა და მთარგმნელს – ეფრემ მცირესა და არსენ იყალთოელს. ორივე მათგანისადმი

მიძღვნილ იამბოკოებში მათ მოიხსენიებს ბრძენებად, ლოგიკოსებად და სხვ. ეფრემ მცირეს მისამართით აღნიშნავს, რომ ის იყო მშვენიერი რიტორიკოს-მოუბარი, პაექრობაში უძლეველი, მთარგმნელი და ფილოსოფოსი (ბაგრატიონი, 1980: 270). აქ საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ მართალია ანტონი ეფრემ მცირეს იხსენიებს, როგორც მთარგმნელსაც, მაგრამ არაფერს ამბობს მის მთავარ თარგმანზე – არეოპაგიტულ თხზულებებზე. მაშინ როცა, დაწვრილებით საუბრობს პეტრიწის მიერ პროკლეს შრომის თარგმანზე.

აქ ბუნებრივია კითხვა – ანტონ ბაგრატიონის მხრიდან არეოპაგიტული თხზულებების ეფრემ მცირესეულ ქართულ თარგმანზე დუმილი ხომ არ იყო გამოწვეული საეკლესიო წრეებში არეოპაგიტიკის ავტორისადმი არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებით?

არსენ იყალთოელს კი ანტონ ბაგრატიონი უქებს ღვთისმეტყველობას, ფიზიკოსობას, ბიოლოგობას (ანატომიას) და ფილოსოფოსობას, აგრეთვე, მას ახასიათებს, როგორც პოეტს, ეს ყველაფერი არსენისა „ყოვლად საკვრვოდ ჩანს ყოველთადმი თემთა“ (ბაგრატიონი, 1980: 272).

იოანე პეტრიწის შემოქმედება განსაკუთრებულია ანტონ ბაგრატიონისთვის და არ არის შემტხვევითი, რომ მხოლოდ მას უძღვნის ყველაზე ბევრ – 12 იამბიკოს. აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ პეტრიწის მიზანი იყო ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის დახვეწა, თარგმანის კულტურის ამადლება და კომენტარების ხარისხის გაუმჯობესება. თუმცა, როგორც ცნობილია, ის გარკვეულ წინააღმდეგობას აწყდებოდა. ამიტომაც გულდაწყვეტილი აღნიშნავს, რომ თანამემამულეები ხელს მიშლიდნენ, რათა „მეარისტოტელურაო“. ესე იგი, ამბობს პეტრიწი, რომ არა თანამემამულეთა მხრიდან შური და ამის საფუძველზე ხელის შეშლა, არისტოტელეს დარ საქმეებს გავაკეთებდიო.

საუკუნეების შემდეგ პეტრიწის დამსახურება ქვეყნისა და საკუთარი ხალხის წინაშე შეაფასა ანტონ ბაგრატიონმა. სავარაუდოდ ის არ ეთანხმება პეტრიწს, თითქოსდა ბოლომდე ვერ გააკეთა თავისი გასაკეთებელი. ანტონი ხაზგასმით აღნიშნავს მის როლსა და დამსახურებას ქართული ფილოსოფიის წინაშე, რაც გამოიხატა ფილოსოფიის „მოქართულებასა“ და საქართველოს „ათინად“ ქცევაში:

*„შენ ფილოსოფოსთ საქმე მონასმინანი,
შენ სტოიკებრნი სიტყვთ სჰკალ-მინანი,
შენ პერიპატოს ცნობანი სალხინანი,
მოქართულენ, ქართლი ჰქმენ ათინანი,
ჭირნი წარგჳადენ უმეცარ-საწყინანი“ (ბაგრატიონი, 1980: 270).*

იოანე პეტრიწზე მსჯელობისას ანტონი თითქმის ყველა იამბიკოში ხაზს უსვამს მის ფილოსოფოსობას. ამ მხრივ საყურადღებოა პლატონთან პროკლეს მიმართებაზე ხაზგასმა და თავის მხრივ მან იგივე როლი შეასრულე პროკლეს მიმართო, აღნიშნავს ანტონი:

*„ღიადოხოსებ, პროკლეს განსაკვრებო:
ვით იგი პლატონს ენაცვალა, იოანე,
ეგფერ შენ პროკლეს ეღიადოხოსე ღირსად“ (ბაგრატიონი, 1980: 269).*

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ანტონ ბაგრატიონმა მაღალ დონეზე შეაფასა ქართველ სასულიერო პირების, მწერალების და ფილოსოფოსების ღვაწლი და დამსახურება ქართული კულტურის წინაშე და ამით სათავე დაუდო ჩვენი სასიქადულო საერო და სასულირო მოღვაწეების შემოქმედების ფილოსოფიურ ანალიზს.

სოლომონ დოდშვილი (1805-1836)

მეორე ქართველი მოღვაწე, ვინც გააგრძელა ანტონ ბაგრატიონის საქმე იყო ფილოსოფოსი და საზოგადო მოღვაწე სოლომონ დოდშვილი. იგი, როგორც მაღალი დონის ფილოსოფოსი, ქვეყნის პატრიოტი და საზოგადო მოღვაწე საყოველთაოდ არის ცნობილი. წარსულის კულტურული მემკვიდრეობისადმი მისი დამოკიდებულება, ანალიზი და

შეფასება გადმოცემულია წერილში – „მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა“.

ეს წერილი გამოქვეყნდა გაზეთ „ტფილისის უწყებანის“ დამატებაში – ჟურნალ – „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“. ეს ჟურნალი თვით დოდაშვილის ინიციატივით დაარსდა, ის იყო ჟურნალის რედაქტორი და მიმართულების მიმცემი. სულ რამდენიმე გვერდიან წერილში დოდაშვილი მოკლედ, ლაკონურად და ღრმასაფუძვლიანად ალაგებს და აფასებს ქართული ლიტერატურის, ფილოსოფიის და საერთოდ ქართული კულტურის განვითარების ძირითად ტენდენციებს.

დოდაშვილი დიდად სწუხს იმის გამო, რომ ქართულ ენას სათანადოდ არ იცნობენ, ქართულ ენას უიმედოდ უყურებენ თვით ქართველები. „ჩვენ შეგვემთხვა სძენა დამტკიცებითა სჯათა მრავალთა კეთილმზრახველთა კაცთაგან ქართულისა ენისათვის, რომელ იგი გლახაკ არს თხზულებათა მიერ სალიტერატუროთა არა განვითარებულ არს და შესახებელადცა გარმონიისადმი არავითარისამე მექონ არს სიამოვნისა“ (დოდაშვილი, 2001: 214).

დოდაშვილი ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მიზნად ისახავს იმ დროისთვის ჩრდილში მოქცეულ ქართული ლიტერატურის ფართო საზოგადოებისთვის გაცნობას. ამაზე მეტყველებს მისი წერილის ეს ადგილიც: „[...] ხოლო შემდგომად აღვრიცხოთ წვრილნი და თვინიერ პირმოთნეობისა ფასდებულ ვჰყოთ ქმნილებითურთ თვითეულნი აქვსონნი ღირესებისამებრ მათისა, რომელთაგანცა მოყვარენი საზოგადოების განვითარებისანი იხილვენ ძველსა ადგილსა შინა კავკასიის ამიერ მცხოვრებთასა მდიდარსა ნივთიერებასა სალიტერატუროსასა რომელიცა აქამომდე წყვილიადა შინა სიბნელისასა დაფარულ იყო მხედველობათაგან განათლებულის ევროპიისათა“ (დოდაშვილი, 2001: 214).

დოდაშვილი XI-XII საუკუნეებში გამოარჩევს ილარიონ ქართველს, წმიდა მამა იოანეს, წმიდა მამა ექვთიმეს, იოანე პეტრიწსა და სტეფანეს. ხოლო XII საუკუნის ქართველები გამოირჩეოდნენ „სიმხნევითა, სიბრძნითა, სათნოებითა და პოეზიითა“.

დოდაშვილი ქართული კულტურის მოღვაწეთა შემოქმედების შეფასებისას რჩეულთა შორის რჩეულებს გამოარჩევს, ესენი არიან – იოანე პეტრიწი და შოთა რუსთაველი.

დოდაშვილის აზრით, საქართველოში ფილოსოფიური აზროვნების აღმავლობა პეტრიწით იწყება, მისი ღვაწლი აღიარებული იყო არა მხოლოდ თამედროვეთა მიერ, არამედ განათლებული შთამომავლებისგანაც (დოდაშვილი, 2001: 216). ის შთამომავალთაგან სანიმუშოდ ასახელებს ანტონ ბაგრატიონს, რომელიც აღტაცებული იყო პეტრიწის აზროვნების სიღრმით. დოდაშვილს იმდენად მოსწონს ანტონის მიერ პეტრიწის შეფასება, რომ ამ პატარა წერილში სრულად იმოწმებს პეტრიწისადმი მიძღვნილ ანტონის თორმეტივე იამბიკოსს.

დოდაშვილს ასე აფასებს აქებს ანტონს: „ღირსება დიდისა მის მწერლისა იოანე პეტრიწისა შესაძლებელ არს ვჰსცნოთ ანტონი კათალიკოსის მიერ თქმულსა ლექსსა შინა, რომელიც აღტრფობილი თხზულებათა მიერ მისთა ჰსწერს შემდგომსა“ (დოდაშვილი, 2001: 216). ამის შემდეგ კი დოდაშვილი სრულად იმოწმებს პეტრიწისადმი მიძღვნილ ანტონის იამბიკოებს.

თამარ მეფის ეპოქაში, რომელსაც დოდაშვილი „ოქროვან საუკუნეს“ უწოდებს, გამოარჩევს მოსე ხონელსა და სარგის თმოგველს, რუსთაველსა და ჩახრუხაძეს. მისი მოსაზრება „ვეფხისტყაოსანზე“ ღრმასაფუძვლიანი და მრავლისმეტყველია: „დასამტკიცებლად მისსა, რომელ სიტყვიერება ჩვენი ყოფილა მათალსა ხარისხსა ზედა სრულებისასა, საკმაო არს წარუდგინოთ განათლებულსა სჯასა ლექსი რუსთაველისანი ‘ვეფხისტყაოსანი’“ (დოდაშვილი, 2001: 219).

დოდაშვილს ამ წერილს ქართველი ფილოლოგები მიიჩნევენ ქართული ლიტერატურის პერიოდიზაციის პირველ ცდად. ჩვენის მხრივ კი დავამატებდით, რომ ეს წერილი ამავე დროს არის ქართული კულტურის ისტორიის ფილოსოფიის პოზიციიდან შეფასება.

დიმიტრი უზნაძე (1886-1950)

დიმიტრი უზნაძე პირველი ქართველი ფილოსოფოსია, ვინც XX საუკუნის პირველ ათწლეულში ლიტერატურული ნაწარმოებების ფილოსოფიური ანალიზი მოგვცა. ისიც აღვნიშნოთ, რომ უზნაძე განათლებით ფილოსოფოსი იყო და ამ დროისთვის პროფილი მეცვლილი, ესე იგი ფსიქოლოგიური კვლევები ჯერ კიდევ არ ჰქონდა დაწყებული. ლიტერატურული ნაწარმოებების ანალიზის გარდა, ალექსანდრე აბაშელი პოეზიაზე მსჯელობისას გვთავაზობს საინტერესო თვალსაზრისს ხელოვნების არსზე, მის სპეციფიკაზე, ხელოვანისა და ფილოსოფოსის დანიშნულებაზე. უზნაძის წერილები ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლირის მოტივებზე, განდევნილობის პრობლემაზე ილია ჭავჭავაძესთან და ალექსანდრე აბაშელის პოეზიაზე გამოქვეყნებულია შესაბამისად 1909, 1911 და 1913 წლებში.

დავიწყოთ ქართველ მწერალთა შემოქმედების განხილვით. უზნაძის აზრით, „გრძნობა არარაობისა ან ამაღლებისა და ლტოლვა მარადისობისაკენ ყოველი ადამიანის არსში მარხია“ (უზნაძე, 1984: 80). ამასთან, უზნაძის აზრით, ასეთ ადამიანში „გრძნეული“ კი არ უნდა იყოს მთავარი, არამედ შემოქმედი მოაზროვნე. ამის გარდა, ამ შემოქმედ-მოაზროვნეში მყარად უნდა იყოს ბუნებრივი ელემენტი და გრძნება უნდა იყოს მყარი. გრძნება იწვევს ამაოების გრძნობას /განცდას/, მაგრამ გონება მარადიული შემოქმედებაა და გრძნების წინააღმდეგობის ფონზე უფრო [მყარად] მიისწრაფვის მარადისობისკენ.

უზნაძე მის მიერ ჩამოყალიბებული თვალსაზრისის უტყუარ ილუსტრაციას ხედავს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებში – „მერანი“ და „შემოღამება მთაწმინდაზე“. მერანის რბენა „მერანში“ სულის ლტოლვაა დასრულებულ აბსოლუტად იქცეს, ხოლო შავი ყორანი გარე გრძნებანია, დროული და წარმავალი ელემენტია (უზნაძე, 1984: 81).

უზნაძის აზრით, ბარათაშვილს უჭირს თავის გრძნებათა დაკარგვა, მაგრამ ამავე დროს არ შეუძლია მას დაუმარჩილოს, დაუმონოს აბსოლუტური სული: „თუ აქამომდე არ ემონა მას, არც აწ ემონოს შენი მხედარი“ (უზნაძე, 1984: 81).

ამავე სტილში იხილავს უზნაძე ლექსს – „შემოღამება მთაწმინდაზე“ და საბოლოოდ აკეთებს შემდეგ დასკვნას: ბარათაშვილის შემოქმედება – „... ბრძოლაა შემოქმედ და ამიტომ უსაზღვრო სულის ელემენტის გონებასა და გარე ბუნებრივ, ამიტომ შეუღედულ, დროულ ელემენტის, გრძნებათა სამეფოს შორის“ (უზნაძე, 1984: 84).

თუკი ბარათაშვილის შემოქმედების განხილვისას უზნაძე წინ წამოსწევს მარადიულისა და წარმავალის ბრძოლას, ილია ჭავჭავაძის „განდევილს“ ღირებულებითი პოზიციიდან ანალიზებს.

უზნაძე ჯერ იძლევა ღირებულებათა კლასიფიკაციას (ფიზიკური, რელიგიური, ეთიკური, ესთეტიკური, ინტელექტუალური) და იქვე დასძენს, რომ ღირებულებათა ძიების გზაზე ადამიანი როდი კმაყოფილდება რომელიმე მიღწეული ღირებულებით. ადამიანი, „[...] ისწრაფვის არა განსაკუთრებული ღირებულებისაკენ, არამედ სისრულისაკენ; და აი ეს სისრულეა სწორედ მისი მიზანი“ (უზნაძე, 1984: 248). ამასთან, უზნაძის აზრით, ღირებულებათა ძიების გზაზე, ჩვენ ვესწრაფვით ჩვენი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად და ვქმნით ღირებულებებს, მაგ., სიკეთის, ხელოვნების და ა.შ. „და აი, სწორედ ასეთი ღირებულება არის მასალა, რომელშიც მკლავდება ჩვენი ნების მოქმედება“ (უზნაძე, 1984: 249).

უზნაძე შენიშნავს, რომ სწორედ ამიტომაც ნება თავის აბსოლუტური აქტივობით „სრულყოფას ვერ წვდება“. ეს კი ზოგიერთი დიდბუნებოვანი პიროვნების არსებაში სამინელი ტრაგედიის სახეს იღებს.

უზნაძე სწორედ ასეთი ჩამოყალიბებული პოზიციით უდგება ამა თუ იმ მხატვრულ ნაწარმოებს, კონკრეტულ შემთხვევაში ილიას „განდევილს“ და აქედან გამომდინარე აჩვენებს ნაწარმოებში მოცემული ტრაგედიის მიზეზსა და არსს: „განდევილი ხომ ისე ცხოვრობდა ერთ დროს, როგორც ყოველი ადამიანი. მასაც სურდა ადამიანური კეთილ-

დღეობის, ადამიანური ბედნიერების დამკვიდრება, მაგრამ მისი ნება იმდენად ძლიერი იყო, რომ იგი არც ერთმა ჩვეულებრივმა ადამიანურმა ღირებულებამ არ დააკმაყოფილა და მან მწვავედ იგრძნო, რომ მთელი ხროვა ამ ღირებულებათა, რომელიც ამ ცხოვრებაში ხორციელდება, ამაოა, რომ იგი მხოლოდ თავის მოტყუებაა. და, აი სწორედ ამიტომ მოსცილდა იგი ამ ღირებულებათა დამკვიდროს – ჩვეულებრივი სოფლის ცხოვრებას და თავისი ძლიერი ნებით მხოლოდ ზეციურისაკენ იწყო ლტოლვა“ (უზნაძე, 1984: 249-250).

უზნაძემ ილიას „განდგეილში“ მხოლოდ ქართველი კაცის სვე-ბედი კი არ ამოიკითხა, არამედ საკაცობრიო ტრაგედია. ეს კი ერთი მხრივ პოემის ღრმა აზრობრივი დატვირთვის მაჩვენებელია, ხოლო მეორე მხრივ უზნაძის ხედვის განსაკუთრებული სიღრმისა და სიმადლის მაჩვენებელია.

ალექსანდრე აბაშელის პოეზიის უზნაძისეულ შეფასებაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ფილოსოფიისა და ხელოვნების, ფილოსოფოსისა და ხელოვანის შედარებითი ანალიზი. მისი აღნიშვნით, „[...] ფილოსოფიური ნაწარმოები და ხელოვნებითი შემოქმედების ნაყოფი, ორივე ერთ დღერთს უკმევს გუნდრუკს“ (უზნაძე, 1984: 253). მაგრამ, ამავე დროს, მათ შორის არსებითი განსხვავებაა, კერძოდ: ფილოსოფოსი გამსჭვალულია შემეცნებისადმი ლტოლვით და დასახული მიზნის მიღწევას ლოგიკურ ფორმებში ცდილობს, ხელოვანი კი ამ ამოცანის გადაჭრას მხატვრულ სახეებში აყალიბებს.

ამასთან, უზნაძე ხაზს უსვამს ნამდვილ და მოჩვენებით ხელოვნებას შორის განსხვავებას. როცა ხელოვანი მოვლენების ზედაპირზე ტივტივებს და მასში სამყაროს ფარული ამოცანების განცდა არ არის, ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს არა ხელოვნებასთან, არამედ თამაშთან. უზნაძის შენიშვნით, „საზოგადოდ, ნამდვილად კი მორითმობა კი არ ხდის ადამიანს ხელოვანად, არამედ გულწრფელი ღრმა განცდა სამყაროს იღუმალებისა, ტკივილის გამომწვევი სიძლიერე ჭეშმარიტებისაკენ ლტოლვილებისა“ (უზნაძე, 1984: 253-254).

უზნაძე უფრო აკონკრეტებს ფილოსოფოსისა და ხელოვანის ხედვებს შორის არსებულ განსხვავებას და გვთავაზობს მათი მიმართების შედარებით ანალიზს, სადაც სიახლე არის ხელოვანის, როგორც **ახლის შემოქმედის** წარმოჩენა.

უზნაძის აღნიშვნით, ფილოსოფოსისგან განსხვავებით, ხელოვანის ლტოლვა ვერ კმაყოფილდება სამყაროს ფარული არსის ლოგიკური არგუმენტაციით მიღებული ცოდნით. ხელოვანი ლოგიკის დაუხმარებლად სწვდება სამყაროს ფარულ არსს, „ხელოვნებით აღფრთოვანებას უწოდებენ იმ მომენტს, როდესაც ხელოვანი გონების დაუხმარებლად ლამობს ცხოვრების არსის წვდომას, და ი ნ ტ უ ი ც ი ა ს – იმ ძალას, რომლის საშუალებითაც იგი თავის ლტოლვას აკმაყოფილებს“ (უზნაძე, 1984: 265).

რაც მთავარია, შენიშნავს უზნაძე, ფილოსოფიისგან განსხვავებით, სადაც ფილოსოფიური აზროვნების შედეგია შემეცნება, ამის ნაცვლად ხელოვნებაში საქმე გვაქვს ცხოვრების იღუმალი არსის განცდასთან (უზნაძე, 1984: 265).

საინტერესოდ განიხილავს უზნაძე ჭეშმარიტების საკითხს ხელოვნებაში. ხელოვანი მიღებული ცხოვრების განცდილი პრინციპის საფუძველზე ქმნის ახალ ცხოვრებას და მისი როლი სრულდება ხელოვნების ნაწარმოების დასრულებით. ამის შემდეგ საქმეში ერთვება კრიტიკა, რომელმაც უნდა აჩვენოს თუ რამდენად შეეფერება ხელოვნების სინამდვილე ანუ სამყაროს ფარული არსის განცდის შედეგი, ცხოვრების ფარული არსის გამოხატულებას.

უზნაძის აზრით, თუკი ხელოვანის შექმნილი სახეები არსებული სინამდვილის სახეებს შეეფერებიან, მაშინ ჩვენ წინაშეა მსოფლიო ჭეშმარიტი არსის განცდა. თუკი პირიქითაა, მაშინ ხელოვანი ვერ ჩამწვდარა სამყაროს ნამდვილ არსს და არც ის განუცდია (უზნაძე, 1984: 266).

უზნაძის აზრით, ხელოვნების დანიშნულებაა ცხოვრების ფარული არსის განცდის ჭეშმარიტების გამოამჟღავნება და „ამგვარად, ხელოვნების ნაწარმოების ფორმას იგივე

მნიშვნელობა აქვს, რაც ლოგიკურ არგუმენტაციას ფილოსოფიური ქმედებების სიმტკიცისათვის“ (უზნაძე, 1984: 266).

ამ შენიშვნების გათვალისწინებით უზნაძე განიხილავს აბაშელის პოეზიის რამდენიმე ნიმუშს.

აბაშელის პოეზიაში უზნაძე გამოარჩევს იმ ლექსებს, „რომლებიც პოეტის სულის იღუმალ ზრახვათა პირდაპირ, გულწრფელ ამოძახილს წარმოადგენს“ (უზნაძე, 1984: 254).

ეს იღუმალი ზრახვა კი სიკვდილ-სიცოცხლის არსზე ჩაფიქრებული ადამიანის განცდებია, რაც გამოწვეულია ცხოვრების „ორსახეობით“, რაც შემდეგს გულისხმობს: „მზე და უკუნი ბნელი, გაზაფხული და დემონური ხარხარი, უკვდავებისკენ ლტოლვა და ცხოვრების ფრენა უფსკრულისაკენ“ (უზნაძე, 1984: 255). ეს დაპირისპირებული სახეები და მათზე ჩაფიქრებით გამოწვეული გაორებული განცდები გამხდარა პოეტის ტანჯვის წყარო. და უზნაძის შენიშვნით, აღნიშნული პრობლემა სხვადასხვა კუთხით ცხადად იკითხება აბაშელის ლექსებში – „ამონაკვნესი“ და „გამოძახილი“.

ამ მიმართებით უზნაძის კვლევები და მიღებული შედეგები უფრო დაწვრილებით შესწავლას და მრავალმხრივ გამოკვლევას საჭიროებს.

შალვა ნუცუბიძე (1888-1969)

შალვა ნუცუბიძე განსაკუთრებული მოვლენაა ქართულ ჰუმანისტურ მეცნიერებაში, საერთოდ ქართული კულტურის ისტორიაში. მისი მეცნიერული მოღვაწეობის სფეროები ფართო იყო: ფილოსოფია, რენესანსის საკითხები, რუსთველოლოგია, ლიტერატურული და მთარგმნელობითი საქმიანობა.

სტატიის დანიშნულებიდან გამომდინარე ჯერ მოკლედ შევხებით ნუცუბიძის ლიტერატურულ და მთარგმნელობით საქმიანობას და ამის შემდეგ უფრო დაწვრილებით განვიხილავთ მის კვლევებს რუსთველოგიაში, რასთანაც უშუალო კავშირშია რენესანსის საკითხები.

ნუცუბიძე „ქართული ფილოსოფიის ისტორიის“ პირველ ტომში განიხილავს „სიბრძნე ბალაჰვარიანის“ ავტორობის საკითხს და, აგრეთვე, ფილოსოფიური იდეების არსებობას ამ ნაწარმოებში.

ნუცუბიძე „სიბრძნე ბალაჰვარიანისში“ ხედავს არისტოტელეს ფილოსოფიის კვალს. ამასთან, არ გამოირიცხავს მასში ინდურ სიბრძნისა და ზოგადად ბერძნული ფილოსოფიის გამოვლინებებს: „მრავალი საკითხი, რაც ბალაჰვარს აინტერესებდა იოდასააფის აღზრდისას, შეიძლებოდა ყოფილიყო ინდურ სიბრძნეშიც და ბერძნულ ფილოსოფიაშიც ელემენტებით დაწყებული, ვიდრე ნეოპლატონიკოსებამდე“ (ნუცუბიძე, 1956: 329).

განსახილველ ნაწარმოებში მარადიული ყოფნის განსაზღვრებას ნუცუბიძე აღნიშნავს, რომ მასში ეს ნაცადია თეოლოგიური და ფილოსოფიური ატრიბუტებით. თუმცა, ეს ატრიბუტები არ გამოირცევა სიმწყობრით, აქ არეულია დადებითი და უარყოფითი ატრიბუტები, ლოგიკური და საეკლესიო-რელიგიური, ცოდნისა და რწმენის და სხვა მომენტები.

ნუცუბიძე განსახილველ ძეგლში აღნიშნავს სამ ნაკადზე – არისტოტელეს, ნემესიოს ემესელისა და არეოპაგიტული თვალსზრისები. საბოლოოდ ნუცუბიძე „სიბრძნე ბალაჰვარიანის“, მიიჩნევს იმ მნიშვნელოვან ძეგლად, რომელშიც ერთგვარად შეჯამებულია ქართული კულტურის მიღწევები IV-VII საუკუნეებში (ნუცუბიძე, 1956: 331-332).

მეორე მწერალი ვისი შემოქმედებაც გახდა ნუცუბიძის კვლევის ობიექტი სულხან საბა ორბელიანია. სულხან საბას ფილოსოფიური რწამის გასაგებად იგი განიხილავს ლექსიკონსა და „სიბრძნე სიცრუისას“. ნუცუბიძე ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ სულხან საბა თავის ლექსიკონში ფილოსოფიური ნაწილის მომზადება კი არა აქვს მიზნად

დასახული, არამედ იღებს და განიხილავს იმ ქართუკ ძეგლებს, რომლებშიც მოცემულია ქართული ფილოსოფიური საქმიანობა (ნუცუბიძე, 1958: 244).

ფილოსოფიაში სულხან საბა ორბელიანის საქმიანობის მიმართულება განსაზღვრული არსებული ვითარებით. ამ დროისთვის ფილოსოფიური კულტურა დამცვრობილი იყო და ნუცუბიძის აღნიშვნით საქმე იქამდე იყო მისული, რომ საუკუნეების განმავლობაში საზოგადოება საზრდოობდა იოანე პეტრიწისა და შოთა რუსთაველის ირგვლივ ატეხილი დავითო

აღნიშნული საკითხის განხილვისას ნუცუბიძე ასეთ საყურადრებო დასკვნას აკეთებს: „ს. ს. ორბელიანი მშვენივრად მიხვდა, რომ ჰირველი საქმე ამ ჰირობებში იყო ჯერ ისტორიული ფერფლისთვის სულის გადაბერვა, აქა-იქ მიმქრალი ნაკვერცხლების გამოჩენა და სხვ.“ (ნუცუბიძე, 1958: 245). ნუცუბიძეს მიაჩნია, რომ სულხან საბას ასეთი მიდგომით ღირსეულად შეასრულა თავისი მისია და ამითაა მოხაზული მისი ისტორიულ-ფილოსოფიური ადგილი ქართული აზროვნების ისტორიაში.

ნუცუბიძის აზრით, სულხან საბამ კარგად იცის ფილოსოფიური ძეგლები და მათ ჩამოთვლის არა შემთხვევითი აღწერი გზით, არამედ გარკვეული თანმიმდევ-რობით და წესრიგით. სულხან საბას სახით ჩვენ საქმე გვაქვს არა მხოლოდ ქართული ფილოსოფიის უბრალოდ მცოდნესთან, არამედ ფილოსოფიის ისეთ ისტორიკოსთან, რომელმაც ამავე დროს კარგად იცის ფილოსოფიის ძეგლები, მათი თანმიმდევრობა და ადგილი. ამასთან, ის ცდილობს ამ ძეგლების აღდგენას და გაცოცხლებას, დროის შესაბამისად ამას აკეთებს გასაგებად ტერმინებისა და ცნებების განმარტებით (ნუცუბიძე, 1958: 246).

ნუცუბიძის საბოლოო დასკვნის თანახმად, სულხან საბა ორბელიანის მთავარი ინტერესი ფილოსოფიურია, რაც ნათლად ჩანს მისი „ლექსიკონიდან“, სადაც ყველაზე ვრცლად ფილოსოფიური ცნებებია, ხოლო დასახელებულ და გამოყენებელი წყაროებიდან, საღმრთო წერილის, გამოკლებით, ყველა დანარჩენი ფილოსოფიურია.

ნუცუბიძე საკმაო ადგილს უთმობს სულხან საბას „სიბრძნე სიცრუისას“ ანალიზს და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ წიგნს სათაურად გამოტანილი სიტყვათშეთანხმებები – „სიბრძნე-სიცრუისა“ და „სიბრძნე სიცრუისა“ გადის ლიტერატურულ-ფილოლოგიური ფარგლებიდან და ფილოსოფიურ სიბრძნეს ეუზიარება (ნუცუბიძე, 1958: 251).

ნუცუბიძის საბოლოო აზრით, სულხან საბას ფილოსოფიური საქმიანობა უნდა შეფასდეს ისტორიულად, რაც საშუალებას მოგვცემს განვსაზროთ მისი ადგილი ქართულ აზროვნებაში.

ნუცუბიძის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მთარგმნელობით საქმიანობას, რაც, აგრეთვე, ლიტერატურული მოღვაწეობის ნაწილია. მან რუსულად თარგმნა: შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, ჩახრუხადის „თამარიანი“ და შავთელის „აბდულმესია“.

ნუცუბიძის ფილოსოფიურ-ლიტერატურული საქმიანობის მთელი სღრმე-სიგანე გამომჟღავნდა რუსთველოგიაში.

რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ მხატვრული ნაწარმოების გარდა, ყურადღებას იმსახურებს, აგრეთვე, როგორც ფილოსოფიური პოემა. ამ მიმართებით კვლევას სათავე დაუდო ნუცუბიძემ.

რუსთაველის შემოქმედების კვლევისას ერთ-ერთი მთავარი საკითხია „ვეფხისტყაოსნის“ მსოფლმხედველობრივი წყაროების გარკვევა. ამ საკითხზე აზრთა სხვადასხვაობაა. შეიძლება ითქვას, რომ ამ მიმართებით მთავარი აქცენტი ნეოპლატონიზმზე, უფრო ზუსტად, მის ქრისტიანულ რედაქციაზე – არეოპაგიტულ მოძღვრებაზე კეთდება.

ნუცუბიძემ არაერთ ნაშრომში სპეციალურად გამოიკვლია არეოპაგიტის გავლენები ქართულ კულტურაზე და, კერძოდ, „ვეფხისტყაოსანზე“. მათგან უნდა გამოვყოთ ორი: „Руставели и восточный Ренессанс“ (Тб., 1947) და „Творчество Руставели“ (Тб., 1959), რომლებშიც სხვა საკითხებთან ერთად გამოკვლეულია ქართულ კულტურაზე არეოპაგიტის მრავალმხრივი გავლენა.

ნეოპლატონიზმში, არეოპაგიტულ მოძღვრებასა და XI-XII საუკუნეების ქართულ ფილოსოფიაში მთავარი საკითხი სიკეთისა და ბოროტების მიმართებაა. როგორც ერთ, ისე მეორე და მესამე შემთხვევაში ბოროტება უარსებოა, ის არასუბსტანციურია. ეს იდეა რუსთაველთან არეოპაგიტიკიდან გადმოდის და ამ საკითხში არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან ქართული რენესანსის პოეზიის კავშირის თვალნათლივ მაგალითად ნუცუბიძეს მიაჩნია „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგი ცნობილი სტროფი:

*„ამ საქმესა დაფარულსა ბრძენი დივნოს გააცხადებს:
დმერთი კარგსა მოავლინებს და ბოროტსა არ დაბადებს,
ავსა წამ-ერთ შეამოკლებს, კარგსა ხან-გრძლად გააკვლადებს,
თავსა მისსა უკეთესსა უზადო-ჰყოფს, არ აზადებს“.*

ნუცუბიძის აღნიშვნით, „ამ ოთხ ტაეპში რუსთაველი გვადღევს ყველაფერს, რაც კი ქართულმა რენესანსმა აითვისა არეოპაგიტული იდეების შესახებ პეტრიწის ნაწერებიდან“ (ნუცუბიძე, 1976: 179).

ამასთან, ნუცუბიძე ყურადღებას აქცევს იმ გარემოებას, რომ პეტრიწთან არეოპაგიტიკის ავტორი მოხსენიებულია დიონისეს სახელით, ჩახრუხაძესთან – დიონოსოთი, ხოლო რუსთაველთან ამ სახელის ქართული ფორმით – დივნოსით. რაც მთავარია, ნუცუბიძის აზრით, არც პეტრიწი და არც ჩახრუხაძე ამ სახელს არ უკავშირებენ არეოპაგიტულ მოძღვრებას და ამ შეხედულებებს სხვა პიროვნებას მიაწერენ. რუსთაველი კი პირიქით – სწორედ იმ „დივნოსზე“ ლაპარაკობს, რომელმაც პროკლესთან დაკავშირებული იდეები გამოთქვა, რაც ავტორის შენიშვნით: „მთლიანად შეესაბამება პეტრიწს და მისი ფილოსოფიური საქმის პოეტური ფორმით ასახვას რუსთაველის მიერ“ (ნუცუბიძე, 1976: 179).

აქ ნუცუბიძეს იმის თქმა უნდა, რომ სიკეთისა და ბოროტების მიმართების თვალსაზრისი ნეოპლატონიზმიდან გადადის ქრისტიანულ ნეოპლატონიზმში, უფრო ზუსტად ნეოპლატონიზმის ქრისტიანულ რედაქციაში – არეოპაგიტიკაში, სადაც, მისივე სიტყვებით – ნეოპლატონიზმი „გადარგულია“ ქრისტიანულ ნიადაგზე და საუკუნეების შემდეგ ამ საკითხზე არეოპაგიტულ თვალსაზრისს პეტრიწისეული რედაქციით „პოეტური ფორმით“ გადმოსცემს რუსთაველი.

ნუცუბიძემ მონოგრაფიაში – „რუსთაველის შემოქმედება“ უფრო დააკონკრეტა არეოპაგიტული მოძღვრების გავლენა – რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანზე“. ეს საკითხი ავტორს განხილული აქვს გამოკვლევის მე-3 თავში – „რუსთაველის შემოქმედების ფილოსოფიური ძირები“, სადაც უკვე კონკრეტულად არის მსჯელობა არეოპაგიტული იდეების ასახვაზე „ვეფხისტყაოსანში“.

უპირველესად, აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ახალ გამოკვლევაში, რომელიც სპეციალურად რუსთაველის შემოქმედებას ეძღვნება, სხვა არსებით საკითხებთან ერთად ნუცუბიძემ გამოკვეთა რუსთაველის შემოქმედების სათავეები, ხალხური, ლიტერატურული და ფილოსოფიური ძირები. გამოკვლევის სწორედ ბოლო თავშია ჩვენთვის საინტერესო არეოპაგიტიკის გავლენებზე მსჯელობა.

ნუცუბიძე საკითხის განხილვას იწყებს იმით, რომ „ვეფხისტყაოსანს“ განიხილავს, როგორც ფილოსოფიურ პოემას და იქვე განმარტავს ამგვარი მხატვრული ნაწარმოების არსს: „მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში არის ეგრეთ წოდებული ფილოსოფიური პოემები. მათი განმასხვავებელი ნიშანი

ისაა, რომ ისინი აგებულია გარკვეულ მსოფლგაგებაზე, რომელიც გარკვეულ ეპოქაში შემუშავებულა, ფილოსოფიის სისტემაში გამოსახულა, ფილოსოფიის ცნობილ ძეგლებში აღბეჭდილა“ (ნუცუბიძე, 1980: 98).

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ რუსთაველი არ არის ფილოსოფოსი, ხოლო მისი პოემა მხატვრული ნაწარმოებია და, ამდენად, რუსთაველთან ფილოსოფია სისტემის სახით მოცემული არ არის. ამიტომაც რუსთაველის შემოქმედების ძირები პოემაში ჩაწნულ ფილოსოფიურ ელემენტებში უნდა ვეძიოთ, აღნიშნავს ნუცუბიძე. ამასთან, „ვეფხის-

ტყაოსნის“ იდეური საფუძველია სიკეთისა და ბოროტების ბრძოლა, მიზანი კი იმის ჩვენება, თუ როგორ ამარცხებს სიკეთე ბოროტებას. მაგრამ ეს ბრძოლა შინაგანი სიმტკიცის, „ჭირთა თმენის“ საფუძველზე გვეძლევა, „უბედურება გზაა ბედნიერებისაკენ, ბოროტი კეთილის დადგინების საშუალებაა“ (ნუცუბიძე, 1980: 99).

აღნიშნული საკითხების გარკვევისას, ნუცუბიძე მაღალ შეფასებას აძლევს გამოჩენილი ენათმეცნიერის ნიკო მარის (1864-1934) მოღვაწეობას პეტრიწისა და რუსთაველის შემოქმედების შესწავლის საქმეში. მაგრამ, მისი აზრით, მარს მხედველობიდან გამორჩა არეოპაგიტული მოძღვრება და გვერდი აუარა თვით რუსთაველის მითითებას „ბრძენ დივნოსზე“, რომელიც სიკეთის აბსოლუტურობასა და ბოროტების არასუბსტანციურობის თვალსაზრისს იზიარებდა (ნუცუბიძე, 1980: 109). ეს ბუნებრივიც იყო, შენიშნავს ნუცუბიძე, რადგანაც XX ს-ის დასაწყისისთვის ჯერ კიდევ არ იყო ცნობილი, თუ ვინ იმალეობდა არეოპაგიტული თხზულებების უცნობი ავტორის სახელის ქვეშ, რუსთაველის „ბრძენ დივნოსში“.

ნუცუბიძე ახალ გამოკვლევაში კვლავ უბრუნდება „ვეფხისტყაოსნის“ იმ ცნობილ სტროფს, რაზედაც მას ვრცელი მსჯელობა ჰქონდა ამ თემაზე მიძღვნილ პირველ მონოგრაფიულ გამოკვლევაში – „Руставели и восточный Ренессанс“, სადაც სიკეთის აბსოლუტურობასა და ბოროტების არასუბსტანციურობას ეხება. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს პოემის იმ ადგილზე, სადაც რუსთაველი პირდაპირ მიუთითებს ამ უმნიშვნელოვანესი თვალსაზრისის ავტორზე – „ბრძენ დივნოსზე“ (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელზე):

„ამ საქმესა დაფარულსა ბრძენი დივნოს გააცხადებს:

ღმერთი კარგსა მოავლინებს და ბოროტსა არ დაბადებს...“.

ნუცუბიძე დაწვრილებით განიხილავს ამ საკითხს და ორ დებულებას გამოყოფს სტროფში, რომლებიც ღმერთის მიერ კეთილის მოვლინებასა და ბოროტების წარმოუშობლობას ეძღვნება (ნუცუბიძე, 1980: 121-123).

ნუცუბიძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ამ საოცრად შინაარსიანი და ტევადი სტროფის დასაწყისში მოცემული „დაფარული საქმის“ („ამ საქმესა დაფარულსა“) სათავესაც არეოპაგიტულ მოძღვრებაში ხედავს. მას მიაჩნია, რომ რუსთაველმა თავისი ღრმა განსწავლულობის წყალობით ამოხსნა დივნოს-პეტრეს „დაფარული“ და ღმერთთან მიმართებაში გამოიყენა. კერძოდ, ეს კარგად ჩანს ავთანდილის ლოცვაში ტარიელთან მეორედ გამგზავრების წინ:

„ილოცავს, იტყვის: მაღალო ღმერთო ხმელთა და ცათაო, ...

უცნაურო და უთქმელო, უფალო უფლებათაო“ (ნუცუბიძე, 1980: 126).

აქ, რუსთაველის შემოქმედების სიახლოვე და კავშირი არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან ეჭვგარეშეა, რაც კარგად აქვს შენიშნული ნუცუბიძეს.

ნუცუბიძე „ვეფხისტყაოსანში“ არეოპაგიტულ გავლენას ხედავს, აგრეთვე, ღმერთზე მოძღვრების საკითხში. ავტორი თავის მოსაზრებას არეოპაგიტული მოძღვრებიდან და „ვეფხისტყაოსნიდან“ შესატყვისი ადგილების დამოწმებით, შედარებითა და ანალიზით ასაბუთებს.

ნუცუბიძე ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზეც, რომ არეოპაგიტიკის გავლენები არის დანტეს შემოქმედებაშიც, თუმცა არაპირდაპირ, კერძოდ: დანტე თავის იდეურ მასწავლებელს (ფსევდო-დიონისეს – მ.მ.) მხოლოდ ზიგიერ ბრაბანტელის შემოქმედებით იცნობდა და აქედან აითვისა მისთვის საჭირო თვალსაზრისი. სწორედ ამის გამო დანტემ „ღვთაებრივი კომედიის“ მოქმედება „იმქვეყნად“ გადაიტანა (ნუცუბიძე, 1980: 151). ამიტომაც არიან, – ნუცუბიძის აზრით, – დანტეს გმირები უსიცოცხლონი და მკრთალნი.

ამ მომენტს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ნუცუბიძე, რადგანაც იგი მიუთითებს „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ღვთაებრივი კომედიის“ როგორც იდეურ ნათესაობაზე, ისე განსხვავებაზე. ამ ორ ქმნილებას შორის იდეური ნათესაობის მიზეზია არეოპაგიტული მსოფლმხედველობის გამოყენება, ხოლო განსხვავება გამოწვეულია იმით, რომ რუსთაველი

არეოპაგიტიკას უშუალოდ იცნობს, ხოლო დანტე ზიგიერ ბრაბანტელის მეშვეობით (**ნუცუბიძე**, 1980: 151).

ნუცუბიძის საბოლოო დასკვნით, არეოპაგიტიკასთან რუსთაველისა და დანტეს აქ აღნიშნულ დამოკიდებულებას შეუძლია პასუხი გასცეს იმათ, ვისაც არ სჯერათ არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან წინარენესანსული და რენესანსული პოეზიის კავშირი. მისი აზრით, იმ ეპოქისთვის ეს კავშირი არათუ შესაძლებელი, არამედ აუცილებელიც იყო. „*რუსთაველმა პანთეისტური მატერიალიზმის იდეები გამოიყენა სრულიად რეალისტური პოემის შესაქმნელად, რომელშიც ისეთი სიძლიერითაა გამოსახული ადამიანები და მათი ვნებები, რომ ამით, როგორც ჰ. ჰუპერტი მიუთითებდა, რუსთაველმა დიდ შექსპირს დაასწრო*“ (**ნუცუბიძე**, 1980: 152).

ნუცუბიძე არეოპაგიტიკასთან რუსთაველის შემოქმედების მიმართებაზე მსჯელობისას ხშირად იყენებს „პანთეისტური მატერიალიზმის“ ცნებას, რომელიც, მისი აზრით, არეოპაგიტიკიდან მომდინარეობს. როგორც ახლა ვნახეთ, ნუცუბიძის მიხედვით, ეს ცნება მარჯვედ გამოიყენა რუსთაველმა „სრულიად რეალისტური პოემის შესაქმნელად“.

შეიძლება ითქვას, რომ ნუცუბიძე სხვა ბევრ მეცნიერულ სიახლესთან ერთად, ქართულ კულტურაზე არეოპაგიტიკის გავლენის საფუძვლიანი კვლევის დამწყებია მეცნიერებაში.

როგორც ვნახეთ ნუცუბიძის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ლიტერატურულ-ფილოსოფიურ და მთარგმნელობით საქმიანობას. ამ საქმიანობის ცენტრი კი რუსთაველის შემოქმედებაა დაწყებული „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ ენაზე თარგმნით და რუსთაველის შემოქმედებაში რენესანსის უტყუარი არსებობის დასაბუთებით დამთავრებული.

შალვა ხიდაშელი (1911-1994)

შალვა ხიდაშელის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მწერლების შემოქმედებისა და ხელოვნების ძეგლების ანალიზსა და შეფასებას. ამ მიმართებით თავისი მრავალმხრივობით ის ქართველ ფილოსოფოსთა შორის გამორჩეულია. შალვა ნუცუბიძის მსგავსად ხიდაშელთანაც უპირველესი განსჯის საგანია რუსთაველის შემოქმედება.

ხიდაშელმა გააგრძელა ნუცუბიძის დაწყებული საქმე და „ვეფხისტყაოსნის“ მრავალმხრივი ანალიზით აჩვენა პოემაში მოცემული ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის არსი და მისი იდეური კავშირი არეოპაგიტიკასთან. ამ საკითხებს მან არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა და საბოლოო სახე მისცა მონოგრაფიაში – „ქართული ფილოსოფიის ისტორია“ (1988).

ხიდაშელის აზრით, „ვეფხისტყაოსანზე“, როგორც ფილოსოფიურ პოემაზე მსჯელობისას, არსებობს ერთი მთავარი საშიშროება, რომ რუსთაველზე ვილაპარაკოთ, როგორც ფილოსოფოსზე. მაშინ როცა, რუსთაველისა და მისი შემოქმედების არსება და მთავარი ხიბლი მის მხატვრულ შემოქმედებაშია. ამიტომაც ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ რუსთაველის მიზანს სულაც არ შეადგენს ფილოსოფიური თეორიის პოეტური განსახიერება და მის შემოქმედებაში ფილოსოფიური თეორია წინ არ უსწრებს მხატვრულ ასახვას. რუსთაველის „...მთავარ მიზანს სინამდვილის ასახვა, მხატვრული განზოგადება შეადგენს და თავის მსოფლმხედველობას გამოხატავს, პირველ ყოვლისა, მხატვრული აზროვნების საშუალებით. შემოქმედების ამ სფეროშია რუსთაველის ადგილი და მისი გენიალობისა და ორიგინალობის ფარგლებიც უმთავრესად მხატვრული აზროვნებით არის განსაზღვრული“ (**ხიდაშელი**, 1988: 247).

ხიდაშელის აღნიშვნით, „ვეფხისტყაოსანში“ ფილოსოფიური იდეებისა და მათი წარმომავლობის ძიება არ ნიშნავს პოემის ფილოსოფიური თეორიით „გაღუქვას“. კონკრეტულად იგი იხილავს „ვეფხისტყაოსნის“ სტროფებიდან ისეთ ადგილებს, რომელთა

კავშირი ნეოპლატონიზმის ქრისტიანულ რედაქციასთან – არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან, ეჭვგარეშა.

„არა ვიქმ, ცოდნა რას მარგებს ფილოსოფოსთა ბრძნობისა,
მით ვისწავლებდით, მოგვეცეს შერთვა ზესთ მწყობრთა წყობისა“.

„არ ცოცხალ ვიყო, რას მაქნევ, რა დავრჩე, ხელსა მხდი რასა?
დამშლიან ჩემნი კავშირნი, შევრთვივარ სულთა სირასა“.

ხიდაშელის აზრით, ამ სტრიქონებში კარგად ჩანს რუსთაველის შეხედულების – არსის, როგორც „მწყობრთა წყობის სირას“ ნეოპლატონურ-არეოპაგიტული წარმომავლობა.

„ვეფხისტყაოსანში“ ერთ-ერთი მთავარი საკითხია სიკეთის გამარჯვება ბოროტებაზე – „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია!“, ამბობს რუსთაველი. ამ საკითხის განხილვისას ხიდაშელი საინტერესო და ორიგინალურ თვალსაზრისს გვთავაზობს და ერთ სიბრტყეში წარმოადგენს ნეოპლატონიზმს, არეოპაგიტულ მოძღვრებას, პეტრიწის ფილოსოფიას და რუსთაველის შემოქმედებას.

მთავარი აქ, ხიდაშელის აზრით, არის ის, რომ ნეოპლატონიზმში, არეოპაგიტიკასა და პეტრიწთან სიკეთე იგივე პირველსაწყისია – ღმერთია. „პირველმთხუზის მიმართება სამყაროსადმი პირველყოვლისა სიკეთის მიმართებაა, რომელიც პირველმთხუზის არსებიდან გამომდინარეობს და სამყაროზე სიკეთეს ავრცელებს“ (ხიდაშელი, 1988: 262). სწორედ იმის გამო, რომ სიკეთე ღმერთისგან მომდინარეობს, ის სუბსტანციურია და განაპირობებს ბოროტებაზე, როგორც შემთხვევითზე, არსის არმქონეზე გამარჯვებას. ეს აზრი, – აღნიშნავს ხიდაშელი, – გადმოსულია რუსთაველთან და იგი გამოიხატულია გამოთქმებით – სიკეთის „არსება გრძელია“ და „ვცან სიმოკლე ბოროტისა“.

ხიდაშელის შეხედულებებში ყველაზე მნიშვნელოვანი მაინც რუსთაველის „მზიანი ღამისა“ და „უჟამო ჟამის“ ცნების მისეული ანალიზია. ხიდაშელის აზრით, რუსთაველი იმდენად ღრმადაა გაცნობიერებული მოძღვრებაში, საიდანაც „მზიანი ღამე“ მომდინარეობს, რომ ამოდის ამ თვალნათლივი სახის მოაზრების ყველაზე რთული და ამავე დროს თავისებური შეხედულებიდან ნათელისა და ბნელის, „მზიანისა“ და „ღამის“ გაერთიანების შესახებ.

ხიდაშელის აზრით, „რუსთაველის ‘მზიანი ღამე’ არაა არც ცალკე აღებული ნათელი (მზე) და მისი წარმოდგენა, არც ცალკე აღებული ბნელი (ღამე) და მისი წარმოდგენა. ესაა ერთი მთლიანი წარმოდგენა, რომელშიც ნათელი და ბნელი ერთმანეთს ემთხვევა, ისევე როგორც ღმერთში ერთმანეთს ემთხვევა არსებობა და არარსებობა, ცოდნა დამყარებული მის არსებობაზე ყოველივეში, ცოდნას დამყარებულს არ-არსებობაზე არსად“ (ხიდაშელი, 1988: 288).

რუსთაველის ეს თვალსაზრისი, ხიდაშელის შენიშვნით, პირდაპირ კავშირშია არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან, რომ ამ მოძღვრებაში მოცემული ღმერთის დადებითი (კატაფატიკური) და უარყოფითი (აპოფატიკური) დახასიათება სწორედ ასეთად წარმოადგენს ღმერთს. დადებითი დახასიათების მიხედვით, ღმერთი ნათელია, ხოლო აპოფატიკური მეთოდით დახასიათებული ღმერთი არის გაურკვეველი და ბნელი. ხიდაშელი აქ არ ჩერდება და მრავალმხრივ საყურადღებო დასკვნას აკეთებს: „მაგრამ ამით არ ამოიწურება საბოლოო ჰასუხი კითხვაზე. ცალ-ცალკე აღებული ‘ნათელ’ და ‘ბნელი’ დაპირისპირებულ მიმართებათა გამოხატულებაა. ‘მზიანი ღამე’ კი ერთი ცნებაა და პრობლემა დაპირისპირებული წარმოდგენების გაერთიანებაში და მისი ონტოლოგიური საფუძვლების დასაბუთებაში. ეს ნიშნავს ამავე დროს იმის დასაბუთებას, რომ ‘მზიანი ღამე’ არის *coincidentia oppositorum* და არა *contradictio in adjecto*“ (ხიდაშელი, 1988: 289).

ხიდაშელის აზრით, რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“ მოცემული „მზიანი ღამე“ გამოხატავს ღმერთს, რომელიც, როგორც უმაღლესი არსება, თავის თავში მოიცავს დაპირისპირებულ მხარეებს და საკუთრივ მაღლა დგას ყოველგვარ დაპირისპირებაზე. მსგავსი ვითარებაა არეოპაგიტიკაში, სადაც ღმერთი მაღლა დგას ყოველგვარი დადებითი

და უარყოფითი დახასიათებით მიღებულ ცოდნაზე (პეტრე იბერიელი, 1961: 224). ამ საკითხში რუსთაველი ამოდის არეოპაგიტიკიდან და პოემის ცნობილ სტროფში იტყვის:

*„ჰე, მზეო, ვინ ხატად გთქვეს მზიანისა და მისად,
ერთ-არსებისა, ერთისა, მის უჟამოსა ჟამისად,
ვის გმორჩილებენ ციერნი, ერთის იოტის წამისად,
ბედსა ნუ მიცვლი, მიაჯე შეყრამდის ჩემად და მისად!
ვის სხატად ღმრთისად გიტყვიან
ფილოსოფოსნი წინანი“.*

რუსთაველი თვითონ მიუთითებს მისი ამ პოეტური მეტაფორები წყაროზე, „ფილოსოფოსნი წინანიზე“. საკმარისია, გავიხსენოთ, თუ ვინ იყვნენ ეს ფილოსოფოსები, რომლებიც მზეს ღმერთის ხატად თვლიდნენ, და ძნელი არ იქნება იმის გარკვევა, თუ ვინ იგულისხმებიან „ფილოსოფოსნი წინანიში“.

მზეს ღმერთის ხატად მიიჩნევდნენ ნეოპლატონიკოსები და მათ შორის, ქრისტიანული ნეოპლატონიზმის წარმომადგენელი ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი. ამასთან, ღმერთისა და მზის ანალოგიის ცნობილი თვალსაზრისი ფსევდო-დიონისემ განსაკუთრებულ სიმაღლეზე აიყვანა. იმის გათვალისწინებით, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ კარდინალურ საკითხზე დამოწმებულია „ბრძენი დივნოსი“ – ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი – და არა სხვა ვინმე, საფუძველს გვაძლევს „ფილოსოფოსნი წინანიში“ ვიგულისხმობთ ნეოპლატონიკოსები, ზოგადად და ფსევდო-დიონისე, კერძოდ.

მსგავსი ვითარებაა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ „უჟამო ჟამის“ ცნებასთან მიმართებითაც. საერთო თვალსაზრისით, „ვეფხისტყაოსნის“ „უჟამო ჟამი“ არის ღმერთი და ამგვარად გაგებულ „უჟამო ჟამს“ პირდაპირი კავშირი აქვს არეოპაგიტიკასთან.

არეოპაგიტიკაში დაპირისპირებული პრედიკატები, ხიდაშელის მართებული აღნიშვნით, ღმერთის მისტიკური წვდომის საფეხურზე „მოიხსნება“, როცა ღმერთი ხასიათდება „არცა საუკუნე, არცა ჟამი“, „არცა სიდედე, არცა სიმცირე“, იგი „არცა დგას, არცა იძვრის“ და ა. შ. აქედან ხიდაშელი ასეთ შემაჯამებელ დასკვნას აკეთებს: „მაგრამ ამას რუსთაველის 'უჟამო ჟამის' გარკვევისათვის ის მნიშვნელობა ენიჭება, რომ რუსთაველის დამოკიდებულებას არეოპაგიტიკისგან კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი თვალსაზრისით ადასტურებს. აქ კი საკმარისია იმის დადგენა, რომ 'არეოპაგიტიკაში' 'უჟამო' და 'ჟამი' გარკვეულია, როგორც ერთი მეორის საპირისპირო ცნებები და ორივე მათგანი მიეწერება პირველმიზეზს; გამართლებულია და დასაბუთებული ღმერთის წარმოდგენა, როგორც 'უჟამოსი' და როგორც 'ჟამისა'“ (ხიდაშელი, 1988: 97).

ხიდაშელის ბოლო ორ წიგნში – „ფიქრები საქართველოზე“ (1993) და „უსათაურო მოგონებანი“ (1994) სხვადასხვა რაკურსით არიან წარმოდგენილი მწერლები – დავით კლდიაშვილი, ტერენტი გრანელი, გერონტი ქიქოძე, ვლადიმერ მაიაკოვსკი, გიორგი შატბერაშვილი და ანა კალანდაძე. თოთოეულ მათგანზე ავტორს მონახული აქვს მისთვის ინდივიდუალურად დამახასიათებელი შტრიხი.

ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს დავით კლდიაშვილისა და ტერენტი გრანელის პიროვნული განსაკუთრებულობის ავტორისეული ხედვა. აი მისი ცოცხალი შთაბეჭდილება დავით კლდიაშვილის საიუბილეო სხდომიდან: „არავითარი პოზა, არც ფარული და არც გამოვლენილი; არავითარი ხაზგასმა მისი საზოგადოებრივი და სამწერლო დამსახურებისა. პირიქით, ქართული პროზის ეს შესანიშნავი ოსტატი თითქოს გაკვირვებული იყო იმით, რაც საიუბილეო სხდომაზე მოისმინა.“ დიდი მწერლის ასეთ პოზიციას ხიდაშელი ასე აფასებს: „ეს სიტყვები იყო ხმა მეცხრამეტე საუკუნიდან, ხმა ილიას ეპოქიდან, რომელიც უკვე მაშინ ჟღერდა სრულიად უცხოდ (და მით უმეტეს, უცხოდ ჟღერს დღეს, როცა ეს სტრიქონები იწერება)“ (ხიდაშელი, 1994:101).

ტერენტი გრანელის შესახებ კი ხიდაშელი აღნიშნავს: მისი „პირადი ტრაგედიის მიზეზი მისი ფსიქიკის თავისებურებიდან არ გამომდინარეობს. მისი 'მე'-ობიდან მისი დიდი ტალანტი გამომდინარეობს, რომელიც მას დიდ პოეტად აქცევს“. ტერენტი გრანელს,

– წერს ხიდაშელი, – ერთი ლექსი რომ მიეძღვნა ამ ქვეყნის ძლიერთათვის ან ინდუსტრიაზე და „ზაჰესზე“, მას არც პატივი მოაკლდებოდა და არც ყურადღება, „მაგრამ არ დაწერა, ვერ დაწერა და ალბათ არც უფიქრია დაწერა“ (ხიდაშელი, 1994: 105).

აი როგორ ახასიათებს ხიდაშელი გერონტი ქიქოძეს. ის არც მეცნიერი იყო, არც მწერალი, არც მორალისტი და არც ხელოვანი. სამაგიეროდ, „გერონტი ქიქოძემ შექმნა ერთი მთლიანი და განუყოფელი, ამავე დროს, ინდივიდუალური გერონტი ქიქოძისეული სინამდვილე, სინამდვილე აზრებისა და შთაბეჭდილებებისა, განცდებისა და სახეებისა, რომლებიც მის მრავალრიცხოვან ნაწერებში ამოიკითხება“. ამის საფუძველზე ავტორი ასკვნის, რომ გერონტი ქიქოძე ერთსა და იმავე დროს იყო მეცნიერიც, მწერალიც და ეთიკოსიც (ხიდაშელი, 1993: 30).

მაიაკოვსკიზე წერილში ხიდაშელი განიხილავს მის ლექსებს, უფრო სწორად, ცალკეულ სტროფებს მისი ლექსებიდან. ამ განხილვებიდან ნათლად ჩანს, თუ როგორ ღრმად იყო ჩახედული პოეზიაში ხიდაშელი. წერილში ხაზგასმულია მაიაკოვსკის პიროვნების არაორდინალურობასა და მისი პოეზიის სიღრმეზე.

გიორგი შატბერაშვილზე წერილში ხიდაშელი იზიარებს პროფესორ მერი ჭელიძის აზრს იმის თაობაზე, რომ „მკვდრის მზეში“ მწერალი დასავლეთის თანამედროვე ფილოსოფიური აზროვნების დონეზე მალღდება და ექსისტენციალიზმის მთავარი საკითხის – ადამიანის საზრისის გარკვევას უახლოვდება (ხიდაშელი, 1993: 55).

ახალგაზრდა ანა კალანდაძის ერთ შესანიშნავ ლექსს ხიდაშელი ასოციაციით მიჰყავს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებასთან, ტერენტი გრანელთან და გიორგი შატბერაშვილის მოთხრობასთან – „მკვდრის მზე“. ხიდაშელი იმედოვნებდა, რომ ქართული ლიტერატურული კრიტიკა შესაბამისად შეაფასებდა ამ ბრწყინვალე ლექსს. მაგრამ მოხდა პირიქით. ლექსს მაშინ ასეთი გამოხმაურება ჰქონდა: „ფორმალიზმი, უიდეობა და აპოლიტიკურობა ამაზე შორს ვერ წავა“. იმავე ავტორის მიერ ანა კალანდაძის პოეზია შეფასებულია, როგორც „სიმთვრალისა და ლოთობის აპოლოგია“, „ასეთია ამ ქალის (! შ. ხ.) პოეტური ლექსიკა“ (ხიდაშელი, 1993: 252).

რუსეთში მსგავს ვითარებაში ყოფილა ანა ანმატოვა. უპირველესი საბჭოთა იდეოლოგიის ანდრეი ჟდანოვის აღნიშვნით, ანა ანმატოვა დაავადებული იყო – პირად, ვიწრო სამყაროში ჩაკეტილი „სენით“. აქვე ხიდაშელის მახვილი რეპლიკა: „ან. ჟდანოვის სიტყვები უხება 'იმ ქალბატონს' (ანა ანმატოვას), ხოლო ჩვენი კრიტიკოსის სიტყვები 'ამ ქალბატონს' (ანა კალანდაძეს)“ (ხიდაშელი, 1993: 254).

ასევე დასამახსოვრებელია ხიდაშელის წერილის ფინალი: ანა კალანდაძის ლექსები სწრაფად ვრცელდებოდა, მათ დაბეჭდვამდე ადგილობრივმა ოფიციალებმა მას ისეთი ზიანი ვერ მიაყენეს, როგორც ჩრდილოეთიდან წამოსულ სუსხს შეეფერებოდა. ასე რომ, „პოეზიის ქვეყანა“, – ხიდაშელის აღნიშვნით, „– ღმობიერი აღმოჩნდა თავისი შესანიშნავი და განუმეორებელი პოეტი ქალის მიმართ“ (ხიდაშელი, 1993: 256).

ხიდაშელი საინტერესო პარალელს ავლებს იმხანისა და მარტვილის ჯვარცმას შორის, აანალიზებს გიორგი მერჩულეს შემოქმედებას.

„იმხანის ჯვარცმაში“ ხიდაშელს აინტერესებს ძეგლის იდეური შინაარსი, ჯვარცმული ქრისტეს განცდები, თუ როგორ არის გადმოცემული ეს განცდები ძეგლში. „ქრისტე აქ გამოსახულია 'დახუჭული, ჩაცვივნილი თვალებით მახვილ სახეზე, რომელიც სავსეა სევდით, ატანილი წამებით, დაქანცულო-ბით'. თავი მას მსუბუქად აქვს დახრილი, რაც კიდევ უფრო აძლიერებს გადატანილი სევდისა და ტანჯვის შთაბეჭდილებას“ (ხიდაშელი, 1988: 95).

იმხანის ჯვარცმისგან სრულიად განსხვავდება მარტვილის ჯვარცმა, სადაც არავითარი ტანჯვა, წამება, ემოციური გამოხატულება და ხიდაშელი აკეთებს საყურადღებო დასკვნას: აქ საქმე გვაქვს ჯვარცმის აქტის ორ განსხვავებულ ინტერპრეტაციასთან, „იმხანის ჯვარცმის მქანდაკეებელი ჯვარცმაში ბუნებრივ, ადამიანურ აქტს ხედავს – ქრისტეს სიკვდილს, გადატანილ ფიზიკურ ტკივილებს და სულიერ წამებას (ჩამოვარდნილი ფი-

გურა, დახუჭული თვალები); მარტვილის ჯვარცმის ოსტატისთვის, ჰირიქით, ქრისტეს ჯვარცმა გამოხატავს სიკვდილზე გამარჯვების საზეიმო აქტს (მოზეიმე, თავაწეული, თვალგახე-ლილი ფიგურა)“ (ხიდაშელი, 1988: 95).

საზგასამელია ის გარემოება, რომ იშხანის ჯვარცმა შესრულებულია 973 წელს, ხოლო მარტვილისა – 1050 წელს. რენესანსული თვალსაზრისით და ჰუმანიზმის პოზიციიდან სწორედ იშხანის ჯვარცმა იმსახურებს ყურადღებას, მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ის უფრო ადრეა შექმნილი, ვიდრე მარტვილის ჯვარცმა.

ხიდაშელი მიიჩნევს, რომ იშხანის ჯვარცმის იდეური შინაარსი დროის მოთხოვნილებას შეესაბამება და ადასტურებს მისი შემქმნელის მხრიდან ღოგმატური ინტერპრეტაციისგან გადახვევის შესაძლებლობას. აქვე ავტორის მრავლისმეტყველი დასკვნა: „ხელოვნების ამ ძეგლის შემოქმედისთვის ქრისტე წარ-მოადგენს არა იმდენად ტრიუმფატორს, რომელმაც სიკვდილით სიკვდილი დათრგუნა და გამარჯვებულია, რამდენადაც ადამიანს, რომელმაც დიდი ადამიანური – ფიზიკური და სულიერი წამება გადაიტანა და მისი წამება დასრულდა ისე, როგორც ადამიანისთვის უნდა დამთავრებულიყო“ (ხიდაშელი, 1988: 97).

რაც შეეხება გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას“, აქ ხიდაშელი აღნიშნავს, რომ ნაწარმოების ავტორს, როგორც ამას ივანე ჯავახიშვილი წერდა – „[...] გულში უღვიოდა ბუნების მშვენიერების ტრფიალება, იგი აღტაცებით შეჰხაროდა ბუნების ლამაზსა და მომხიბლავ სურათებს“ და ეს თხზულება შეიძლება მცირე ჟანრის „საერო“ ნაწარმოებად ჩაითვალოს (ხიდაშელი, 1988: 79-80).

მეორე მხრივ კი „გიორგი მერჩულეს თხზულების ერთ-ერთი ძირითადი მსოფლმხედველობრივი იდეა ზეცისა და მიწის დუალიზმი და მათი დაპირისპირებაა“. ამ ორი სამყაროს, ორი სამეფოს საფუძველს ხიდაშელი პლატონის ფილოსოფიაში ხედავს: „ცნობილია, რომ ამგვარი შეხედულებების ანტიკურ წყაროს პლატონის მოძღვრება შეადგენს და გიორგი მერჩულეს, როგორც შუა საუკუნეების მოაზროვნის დამოკიდებულება ან-ტიკური მემკვიდრეობისადმი, მონოთეისტური და კრეაციონისტული პოზიციითაა განსაზღვრული“ (ხიდაშელი, 1988: 81).

აი ასეთია ქართულ ფილოსოფოსთა ერთი ნაწილის შეხედულებები ლიტერატურულ ნაწარმოებებსა და ხელოვნების ძეგლებზე.

ლიტერატურა:

ბაგრატიონი, 1980. ბაგრატიონი ანტონ: – წყობილსიტყვაობა. თბილისი.

დოდაშვილი, 2001. დოდაშვილი სოლომონ: – თხზულებანი. თბილისი.

ნუცუბიძე, 1976. ნუცუბიძე შალვა: – რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი. შრომები. ტ. IV. თბილისი.

ნუცუბიძე, 1956. ნუცუბიძე შალვა: – ქართული ფილოსოფიის ისტორია. ტ. I, თბილისი.

ნუცუბიძე, 1958. ნუცუბიძე შალვა: – ქართული ფილოსოფიის ისტორია. ტ. II, თბილისი.

ნუცუბიძე, 1980. ნუცუბიძე შალვა: – შოთა რუსთაველის შემოქმედება. შრომები. ტ. VII, თბილისი.

პეტრე იბერიელი, 1961. პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი): – შრომები. თბილისი.

უზნაძე, 1984. უზნაძე დიმიტრი: – ფილოსოფიური შრომები. თბილისი.

ხიდაშელი, 1994. ხიდაშელი შალვა: – უსათაურო მოგონებანი. თბილისი.

ხიდაშელი, 1993. ხიდაშელი შალვა: – ფიქრები საქართველოზე. თბილისი.

ხიდაშელი, 1988. ხიდაშელი შალვა: – ქართული ფილოსოფიის ისტორია. თბილისი.

Mikheil Makharadze

Professor at Batumi Shota Rustaveli State University

ISSUES OF LITERATURE AND ART IN WORKS OF GEORGIAN PHILOSOPHERS

Abstract

Issues of literature and art have always been an object of analysis of Georgian philosophers. This tradition was founded by **Solomon Dodashvili**.

At the beginning of the 20th century analysis of the legacy of Georgian literature occupied a serious place in **Shalva Nutsubidze's**, **Dimitri Uznadze's** and Constantine Capaneli's works. Later this tradition was continued by **Mose Gogiberidze** and **Shalva Khidasheli**.

In the second half of the 20th century **Zurab Kakabadze**, **Tamaz Buachidze**, **Avtandil Popiashvili** and **Mikheil Makharadze** offered prominent studies in this direction.

Keywords: Georgian philosophers, Solomon Dodashvili, Dimitri Uznadze, Shalva Khidasheli.

Мерзляков Михаил П.

Раздорский этнографический музей-заповедник

Директор

Ростов, Россия

ОПЫТ РЕКОНСТРУКЦИИ ВОИНСКОГО ДОСПЕХА АЛАНСКОГО ВОИНА И ПРОБЛЕМА ИНТЕРПРЕТАЦИИ

В современных реалиях исторической науке приходится под страиваться под тот или иной политический режим. Зачастую причины, процессы появления и существования народов переделываются, идентичность определяется согласно политического заказа. В данный момент возросла роль вне научных исторических представлений, которые формируют общественные и политические практики, новые знания которые взаимодействуя влияют на современного человека, его взгляды и жизнь. Проблема моего исследования постоянно находятся в сфере внимания историков, археологов, этнографов. Средневековая культура Юго-Востока Европы не мыслима без Аланского народа. Учеными еще царской России был поставлен вопрос о «исконных обитателях Дона и Донца» Разбираясь с временем возникновения ученые исследовали близкие к Хазарским(Салтовским) материалы из катакомб Северного Кавказа. Очевидная близость Салтовских (Хазарских) могильников к аланским могильникам привела ученых Спицына А.А. и Готье Ю.В.) к выводу об этнической близости этих народов. Новый этап в исследовании Средневековья 8-9 в связан с именем Артамонова М.И. Вывод к которому он пришел был в том, что он считал В Подонье и Приазовье масса племенных групп состояло в основном из ираноязычных алан и тюркоязычных болгар. Причем тюрский язык в те столетия был распространен и на алан. Развитие раннесредневековых этнокультурных общностей Восточной Европы невозможно изучить в полной мере, без Аланского периода на Донской земле. В середине VIII в. в лесостепной зоне бассейна Среднего Дона, появился значительный массив алано-асского населения, переселившийся из предгорий Северного Кавказа и принесший с собой салтово-маяцкую культуру (хазарскую) а точнее аланскую культуру на ее салтово-маяцком хронологическом этапе. Первые подтверждения пребывания алан мы находим во втором веке нашей эры. Наиболее яркими были два столетия. С 7-9 в н.э. жизнь бурлила на поселениях Хазарской земли. На территории Нижнего Дона выявлен ряд памятников Хазарского периода, связанных с Аланами. Уникальным является захоронение на

Матюхином бугре на острове Поречный в станице Раздорской. Воинское захоронение с копьем, мечом в ножнах, орнаментированными золотыми солярными знаками, тяжелым панцирем, кольчужное оголовье коня. Также там была найдена шкура коня, остатки жертвенной пищи, геральдический пояс. Моя попытка реконструкции воинского доспеха открывают новый вид воина живущего на Донской земле. Аланские воины на Нижнем Дону в своей массе были тяжеловооруженные всадники, защищённые тяжелым панцирем. В доспехе использовалось несколько видов пластин. Панцирь был собран из одного вида пластин, а подол и оплечья из другого. Ламеллярные полосы собирались таким образом, что пластины расходились в разные стороны от панциря и набраны в одну сторону. Это довольно технологичное решение. Так как всадник зачастую получал удар в грудь и казалось бы, логичней было бы сделать монолитным, а застежки сбоку. Но решение древних мастеров было иное, застежка была спереди, а запах был на две пластины. Это увеличивало бы шансы воина при встрече со стрелой, или копьем. Прямоугольные пластины были изготовлены из стали 1мм. Каждую заготовку шлифуют, чтобы убрать заусеницы. Отдельно сверлилось 13 отверстий диаметром 2 мм, отверстие шлифовалось обязательно, чтобы не перетерлись шнурки. Финальная часть изготовления доспеха чистка пластин, шлифовка, и покрытие антикоррозийной обработкой. Один из сложных этапов является этап связывания пластин 2 мм шнурком в полосы. Всего в панцире оказалось 6 рядов по 55 шт. Подол 6 рядов разделенных на 3 части. Панцирь имеет вид халата с Т образными застежками. 7 месяцев длилась работа по изготовлению доспеха. Было изготовлено 856 пластин разных форм и размеров, 300 метров шнура.

Итогом реконструкции стало решение вопроса оплечьев к корпусу. Также был изготовлен 3-х частный подол, который защищал ноги всадника и круп коня. Панцирь был воссоздан опираясь на фонды Раздорского этнографического музея-заповедника в котором хранятся археологические находки из захоронения аланского воина и статьи Ишаева и А.Р Смоляка.

Шлем состоит из нескольких деталей: купола набранного из узких пластин, налобной пластины с наносником и цельнометаллическим навершием, пластинчатых ламинарных наушей, кольчужной бармицы.

Высота купола вместе с навершием 23 см, диаметр около 20 см. Купол состоит из вертикальных узких пластин (13 коротких длина каждой из них 14 см, ширина в нижней части 1,9 см, в верхней 0,6 см, 41 длинных длина 18,5 см ширина в нижней части 1,8 см в верхней 0,6 см. Толщина пластин около 1,5 мм. Изогнутая налобная пластина по форме близка к трапеции, верхняя сторона имеет длину 15 см, нижняя 16,2 см, высота 5 см по краям и 4,5 в центральной части, толщина пластины 1,5-2 мм. По нижней сделаны фигурные вырезы для крепления при помощи трех заклепок надбровной пластины с наносником, которая имела ширину 0,8 см, высота фигурного выступа наносника около 2,5 см. Навершие цельнометаллическое полусферической формы диаметром около 9,3 см, высотой 8,5 см, с приклёпанным изнутри массивным шпилем. Шпиль квадратного сечения 0,9x0,9 см, высотой 2,8 см

Конструкция находки — ламеллярная, набранная из железных пластин, скреплённых ремешками из органических материалов (вероятнее всего кожи). Купол собирался по четырем рядам отверстий, верхний соединял пластинчатый купол с навершием с помощью 51 отверстия в нем, второй ряд сверху скреплял каждую пластину примерно в 6 см ниже через четыре парных отверстия. Третий ряд, расположенный ниже на 6,5 см, соединял длинные пластины также четырьмя парными отверстиями, а короткие через три отверстия, расположенных в ряд по нижней части пластины. Нижний ряд крепил длинные пластины купола в нижней их части с помощью трех отверстий в каждом. Налобная пластина крепится

по верхнему и боковым краям 27 и 6 отверстиями соответственно. Диаметр всех отверстий около 2 мм.

Процесс изготовления.

Изначально по археологическим данным были сделаны выкройки пластин, из которых собирается купол. После данные выкройки переносятся на металл и вырезаются. После чего готовые полосы шлифуются и подгоняются по форме. Следующий этап – это разметка и сверловка отверстий в соответствии с археологическим описанием, а после сверловки отверстия зинкуются, для того чтобы не повреждался шнурок.

После изготовления основных пластин, происходит сборка купола, посредством связывания пластин между собой шнурком в 4-х точках.

Следующим этапом изготавливается надобная пластина вместе с наносником, который крепится на три заклёпки к надобной пластине, а та в свою очередь привязывается к куполу шлема.

Последним этапом в сборке купола является изготовление и выколотка верхней крышке шлема, которая фиксирует пластины купола в верхней точке шнурком, а так же в эту крышку уставляется шпиль для плюмажа.

После того как купол шлема полностью готов, к его основанию пришивается кожаная полоса на которой крепиться кольчужная бармица сзади для защиты шеи воина, и пластинчатые наушы спереди по бокам, для защиты лица воина.

Науши изготавливаются из набранных пластин в виде трапеции. Пластины соединяются подвижным креплением (шнурком продутый через центральные отверстия пластин) и кожаным кантом по бокам для жесткого крепления.

В заключение следует указать, что проблема пребывания алан на Донской земле требует еще изучения. В археологической науке остались не заполненные лакуны по изучению материальной культуры Аланского народа.

Merzlyakov Mikhail P.
Razdorsk State Museum
Rostov, Russia

THE EXPERIENCE OF RECONSTRUCTION OF THE MILITARY ARMOR OF THE ALAN WARRIOR AND THE PROBLEM OF INTERPRETATION

Abstract

In modern realities, historical science has to adapt to one or another political regime. Often, the causes, processes of the emergence and existence of peoples are remade, identity is determined according to the political order. At the moment, the role of non-scientific historical concepts that form social and political practices, new knowledge that interact with affect modern man, his views and life, has increased. The problem of my research is constantly in the field of attention of historians, archaeologists, ethnographers. The medieval culture of the South-East of Europe is inconceivable without the Alan people. Scientists of tsarist Russia raised the question of the "primordial inhabitants of the Don and Donets", Dealing with the time of occurrence, scientists studied materials close to the Khazar (Saltovsky) materials from the catacombs of the North Caucasus. The obvious proximity of the Saltov (Khazar) burial grounds to the Alan

the burial grounds led scientists A.A. Spitsyna and Yu.V. Gauthier) to the conclusion about the ethnic proximity of these peoples. A new stage in the study of the Middle Ages 8-9 is associated with the name of Artamonov M.I. The conclusion to which he came was that he believed In the Podonye and the Azov Sea the mass of tribal groups consisted mainly of Iranian-speaking Alans and Turkic-speaking Bulgarians. Moreover, the Turkic language in those centuries

was also spread to the Alans. The development of early medieval ethno-cultural communities of Eastern Europe cannot be studied in full, without the Alan period on the Don land. In the middle of the VIII century. in the forest-steppe zone of the Middle Don basin, a significant array of the Alan-Ass population appeared, who migrated from the foothills of the North Caucasus and brought with them the Saltovo-Mayak culture (Khazar), or rather the Alan culture at its Saltovo-Mayak chronological stage. The first evidence of the stay of the Alans we find in the second century AD. The most striking were two centuries. From 7-9 A.D., life raged on the settlements of the Khazarii. A number of monuments of the Khazar period associated with the Alans have been identified on the territory of the Lower Don. The burial on Matyukhin Hill on Porechny Island in the village of Razdorskaya is unique. A military burial with a spear, a sword in a scabbard, ornamented with golden solar signs, a heavy shell, a chain mail headband of a horse. A horse skin, the remains of sacrificial food, and a heraldic belt were also found there. My attempt to reconstruct the military armor reveals a new kind of warrior living on the Don land. The Alan warriors on the Lower Don were heavily armed horsemen, protected by a heavy shell. Several types of plates were used in the armor. The carapace was assembled from one type of plates, and the hem and shoulder straps from another. Lamellar bands were assembled in such a way that the plates diverged in different directions from the shell and dialed in one direction. . This is quite a technological solution. Since the rider often received a blow to the chest and it would seem more logical to make it monolithic, and the fasteners on the side. But the decision of the ancient masters was different, the clasp was in front, and the shell was on two plates. This would increase the chances of a warrior meeting with an arrow, or a spear. Rectangular plates were made of 1 mm steel. Each workpiece is ground to remove burrs. 13 holes with a diameter of 2 mm were drilled separately, the hole was necessarily ground so that the laces would not be worn. The final part of armor manufacturing is plate cleaning, grinding, and coating with anti-corrosion treatment. One of the difficult stages is the stage of binding the plates with a 2 mm cord into strips. In total , there were 6 rows of 55 pieces in the shell . The hem is 6 rows divided into 3 parts. The shell has the appearance of a robe with T-shaped clasps. The work on making the armor lasted 7 months. 856 plates of various shapes and sizes, 300 meters of cord were made

.The result of the reconstruction was the solution of the issue of shoulder straps to the body. Also, a 3-piece hem was made, which protected the rider's legs and the horse's croup. The shell was recreated based on the funds of the Razdorsky Ethnographic Museum-Reserve, which stores archaeological finds from the burial of the Alan warrior and articles by Ishaev and A.R. Smolyak. The helmet consists of several parts: a dome made up of narrow plates, a frontal plate with a nanosheet and an all-metal pommel, laminar laminar earpieces, a chainmail barmice. The height of the dome together with the top is 23 cm, the diameter is about 20 cm. The dome consists of vertical narrow plates (13 short length of each of the bottom 14 cm, width at the bottom 1.9 cm, at the top 0.6 cm, 41 long length 18.5 cm width at the bottom 1.8 cm at the top 0.6 cm The thickness of the plates is about 1.5 mm. The curved frontal plate is close to a trapezoid in shape, the upper side is 15 cm long, the lower side is 16.2 cm, the height is 5 cm at the edges and 4.5 in the central part, the plate thickness is 1.5-2 mm. On the bottom, curly cutouts were made for fastening with the help of three rivets of the brow plate with a nanosheet, which had a width of 0.8 cm, the height of the figured protrusion of the nanosheet is about 2.5 cm. The pommel is an all-metal hemispherical shape with a diameter of about 9.3 cm, a height of 8.5 cm, with a massive spire riveted from the inside. The spire has a square cross-section of 0.9x0.9 cm, 2.8 cm high

The construction of the find is lamellar, made of iron plates fastened with straps made of organic materials (most likely leather). The dome was assembled in four rows of holes, the upper one connected the plate dome to the top with 51 holes in it, the second row from above fastened each plate about 6 cm below through four paired holes. The third row, located 6.5 cm lower, connected the long plates also with four paired holes, and the short ones through three holes

arranged in a row along the bottom of the plate. The lower row fastened the long dome plates in their lower part with three holes in each. The forehead plate is attached to the upper and side edges with 27 and 6 holes, respectively. The diameter of all holes is about 2 mm. The manufacturing process. Initially, according to archaeological data, patterns of plates were made from which the dome is assembled. After these patterns are transferred to the metal and cut out. After that, the finished strips are ground and adjusted to the shape. The next stage is marking and drilling holes in accordance with the archaeological description, and after drilling the holes are zinc, so that the cord is not damaged. After the manufacture of the main plates, the dome is assembled by binding the plates together with a cord at 4 points. The next step is to make the necessary plate together with the nanosheet, which is attached by three rivets to the necessary plate, and that in turn is attached to the dome of the helmet. The last step in the dome assembly is the manufacture and knocking out of the top cover of the helmet, which fixes the dome plates at the top point with a lace, as well as a spire for the plume is fixed into this cover. After the dome of the helmet is ready at midnight, a leather strip is sewn to its base, on which a chainmail barmice is attached from behind to protect the warrior's neck, and plate earpieces from the front on the sides to protect the warrior's face. The earpieces are made of typed plates in the form of a trapezoid. The plates are connected by a movable fastening (a cord blown through the central holes of the plates) and a leather edging on the sides for rigid fastening. In conclusion, it should be pointed out that the problem of the Alans' stay on the Don land requires further study. In archaeological science, there are gaps left unfilled for the study of the material culture of the Alan people.

Keywords: Modern realities, historical science, political regime, historians, archaeologists, ethnographers.

ალექსანდრე მღებრიშვილი
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
გორის სახელმწიფო სასწავლო
უნივერსიტეტის რექტორის მოადგილე, პროფესორი,
გორი, საქართველო,

ოსური თანავარსკვლავედი ქართულ-ოსურ ლიტერატურულ და კულტურულ ურთიერთობებში

(XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის პირველ ათწლეულებში)

ცხინვალის რეგიონის ისტორიული წარსული ყველაზე მეტად მაჩაბელთა საგვარეულო სახლთან არის დაკავშირებული. ეს ადგილი, გარკვეულ პერიოდში, ერთგვარ ცენტრს წარმოადგენდა.

მეფის რუსეთის მიერ საქართველოში ფეხის მოკიდების კვალდაკვალ ოსური ელემენტი თანდათანობით ორგანული ხდება ცხინვალისა და მისი შემოგარენისთვის. ცხინვალში ძირითადი სალაპარაკო და საურთიერთობო ენა ქართული იყო და ადგილობრივი მოსახლეობის პატივისცემით სარგებლობდა.

ენასთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხს წარმოადგენდა სარწმუნოების თემა. თუკი ქართული ენა პოპულარობით სარგებლობდა საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოსახლებულ ოსთა შორის, იგივეს თქმა რთულია ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთიდან ჩამოსახლებულ ოსებზე, ასევე, რთულადაა საქმე მათ შორის ქრისტიანული სარწმუნოების გავრცელების კუთხითაც. „სამაჩაბლოს მოსახლეობას შეადგენდა: ოსები და მთიდან ჩამოსხვეწილი ელემენტები, დაკავშირებულნი საქართველოსთან ეკონომიურად, პოლიტიკურად და რელიგიითაც, მაგრამ აქ, ჩრდილოეთში, სადაც ქრისტიანობა უმეტესად მახვილით ვრცელდებოდა, სადაც საშუალო საუკუნეებშიც ჰყვავდა წარმარ-

თობის კულტი, ამ მრისხანე და მეომარ თემში, ეკლესია შესამჩნევ როლს არ თამაშობდა“ (ჟურნ. „მნათობი“, 1924, №2, გვ. 160).

ამგვარი პრობლემების მოსაგვარებლად და იმავე დროს ჩრდილო კავკასიელებზე საკუთარი პოლიტიკური გავლენის გასავრცელებლად მეფის რუსეთის სამოქმედო არსენალიდან განსაკუთრებული მონდომებით გამოყენებულ ისეთი სტრატეგიებს, როგორებიც იყო სამხედრო და მიგრაციული პოლიტიკა, XIX საუკუნის პირველი წლებიდანვე კვლავ დაემატა მისიონერული საქმიანობა. ვგულისხმობთ გორის არქიეპისკოპოს დოსითეოს ფიცხელაურის პროექტის საფუძველზე 1814 წლიდან „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ აღდგენის ფაქტს.

„ვინ იცის რამდენი ბრძოლა გადაუხდია ოს ხალხს, რომ გაეძლო თავზე დამტყდარი ავბედითი გრიგალებისთვის და თავი ეხსნა ფიზიკური განადგურებისაგან, მაგრამ ოსი ხალხი სულით არასოდეს დაცემულა. მისი ნიჭი გამობრწყინდა ფოლკლორში, კერძოდ, ნართების ეპოსში სადაც აისახა რაინდული სული–ვაჟკაცობა, შეუპოვრობა, ტრადიციების ერთგულება“ც. თინიკაშვილი, შენ უფრო მშვიდი და ლაღი ხარ ზღვაო, გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1980, #10, (12279).

როგორც ცნობილია, პირველი ლექსის ოსურ ენაზე შექმნა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ნავარაუდევია. ამ პირველი პოეტური ნიმუშების ავტორად დასახელებული განლავთ თემირბოლათ მამსუროვი.

საგულისხმოა ის გარემოება, რომ თემირბოლათ მამსუროვი თავისი დედის ძმის გენერალ მუსა კუნდუხოვის ხელშეწყობით 1865 წლიდან მიემგზავრება თურქეთში.

მოცემულ პერიოდში ქართველი და ოსი ხალხის დაახლოებასა და კულტურულ ფასეულობათა განვითარებაში საყურადღებო წვლილი შეაქვს ცნობილ მწერალს და საზოგადო მოღვაწეს – კოსტა ხეთაგუროვს. მისი და სხვა ცნობილი ქართველი მოღვაწეების თბილი, მეგობრული ურთიერთობების წამოწევა, ერთგვარად ნათელი ფერებით ავსებს ქართულ-ოსურ კულტურულ ურთიერთობათა პალიტრას.

მას ისეთივე ადგილი უჭირავს ოსი ხალხის სულიერ ცხოვრებაში, როგორც საქართველოში ილია ჭავჭავაძეს და აკაკი წერეთელს. კ. ხეთაგუროვი ილიას სახელოვან თაობას ენათესავება თავისი სულიერი ზრახვებით, ჰუმანიზმით და პატრიოტიზმით. ოსი ხალხი თვალისჩინივით უფრთხილდებოდა თავისი სახელოვანი კლასიკოსის ტრადიციებს.

XIX საუკუნის მიწურულის ქართული პრესა დიდ ყურადღებას და სითბოს იჩენდა ქართულ-ოსური ურთიერთობის შეფასებისას.

კოსტა ხეთაგუროვის შემოქმედება ყოველთვის აინტერესებდა ქართველ მკითხველს. ამიტომაც სხვადასხვა დროს ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთაგან ბევრი იყო დაკავებული მისი თხზულებების ქართულ ენაზე თარგმნით.

ქართულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობის გადრმავებაში შესამჩნევი კვალი დატოვა ცხინვალელმა მწერალმა დავით ელიოზიშვილმა. მოძმე ოსი ხალხისადმი, მისი გენიალური შვილის, კოსტა ხეთაგუროვისადმი გულწრფელი გრძნობებია გამოხატული დავით ელიოზიშვილის ლექსში „კოსტას“.

კ. ხეთაგუროვის ლიტერატურულ თანამებრძოლთა და ტრადიციების განმვრცობთა შორის XX საუკუნის დასაწყისიდან შეიძლება დავასახელოთ ოსი მწერლები და პოეტები: სეკა გაღიათი, ასლამირზა ყაითმაზთი, სოზირიყო ყულათი, ცომაყ გაღიათი, არსენ ქოცოთი, ჩერმენ ბეჯიზათი და სხვ.

ც. გაღიევსა და ა. ქოცოვეს ოსური კულტურული ცხოვრების განვითარებაში თავისი მოკრძალებული წვლილი შეჰქონდათ იმ პერიოდის პრესაში გამოქვეყნებული საკუთარი პოეტური ქმნილებებით.

ამ პერიოდში ოს მოღვაწეთა შორის საგულისხმო ადგილი უკავია ჩ. ბეჯიზათს, რომლის შესახებ მნიშვნელოვანი ნაშრომი შექმნა ოსმა მწერალმა ჰაჯი-მურად ძუნათმა.

ჩერმენ ბეჯიზათი თითქმის ერთნაირი წარმატებით მოღვაწეობს როგორც სამწერლო, ისე საზოგადოებრივ ასპარეზზე. იგი გახლდათ ნიჭიერი პროზაიკოსი, დრამატურგი,

პოეტი, პუბლიცისტი, მთარგმნელი. სხვადასხვა დროს მუშაობდა გაზეთ „ხურზარინის“ რედაქტორად, ცხინვალის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორად, საქართველოს მწერალთა კავშირის ე.წ. სამხრეთ ოსეთის განყოფილების მდივნად, ჟურნალ „ფიდიუაგის“ რედაქტორად.

რაც შეეხება ოს პოეტს მისოსთ ყამბერდიევს – მან მეტეორივით გაიბრწყინა ჩვენი ლიტერატურის ცაზე, მაგრამ ნათელი კვალი დატოვა...

ზემოთ ჩვენ ვისაუბრეთ საუკუნის დამდეგის ქართულ-ოსურ ლიტერატურულ-კულტურულ ურთიერთობებში მიმდინარე საგულისხმო პროცესებზე. ხაზი გავუსვით საინტერესო შტრიხებს ამ პერიოდის მოღვაწეთა ცხოვრებიდან. რაც შეეხება მომდევნო პერიოდს, შეიძლება ითქვას, რომ XX საუკუნის 30-იანი წლებიდან იწყება სრულიად ახალი საფეხური ქართულ-ოსური ლიტერატურულ-კულტურული განვითარების ისტორიაში. სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდის სრულიად ახალი შეხედულებების და ახალი გემოვნების მქონე თაობა. ამ თაობაში ჩვენ ძირითადად ვგულისხმობთ: ვ. ძუგაევს, კ. ფარნიევს, დ. მამსუროვს, გ. ფლიევს და სხვ.

ძირითადი ნაწილი/განხილვა: ცხინვალის რეგიონის ისტორიული წარსული ყველაზე მეტად მაჩაბელთა საგვარეულო სახლთან არის დაკავშირებული. ეს ადგილი, გარკვეულ პერიოდში, ერთგვარ ცენტრს წარმოადგენდა. სოფრომ მგალობლიშვილის მიერ „მაჩაბლების სადგურად“¹. მოხსენიებული თამარაშენის შესახებ გიორგი ლეონიძე წერდა: „თამარაშენი-ქალაქი დაარსებულია მეთორმეტე საუკუნეში მეფის თამარისაგან, რომელიც ყოფილა მისი ერთ-ერთი საზაფხულო რეზიდენცია და სულ მალე გამხდარა მსხვერპლი ჯალალ-ედ-დინის მძვინვარების. მაგრამ ეს ჩრდილო სტრატეგიული და კომერციული პუნქტი შემდეგაც ყოფილა მნიშვნელოვანი და XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ისევ იხსენიება ქალაქად. თუმცა „მცრედ“ ქართველობასთან ერთად სომხური და ებრაული მოსახლეობით.

თამარაშენი, იყო დიდი ლიახვის ეკონომიური ცენტრი, რომლის ფარგლებშიც შედიოდა: ხევსკარი და რაჭის მთიულეთი.

თამარაშენიდან ექსპორტი გადიოდა დვალეთში.

თამარაშენი ერთეულია იმ მძლავრი ფეოდალური ოლქის, რომელსაც ძველი საქართველოს ადმინისტრაციულ წყობილებაში სამაჩაბლო ერქვა და, რომლის ტერიტორიასაც შეადგენდა: დიდი ლიახვის და ფაცის ბასეინები, კავკასიონი მთავარი ხეობებით“².

მეფის რუსეთის მიერ საქართველოში ფეხის მოკიდების კვალდაკვალ ოსური ელემენტი თანდათანობით ორგანული ხდება ცხინვალისა და მისი შემოგარენისთვის. ცხინვალში ძირითადი სალაპარაკო და საურთიერთობო ენა ქართული იყო და ადგილობრივი მოსახლეობის პატივისცემით სარგებლობდა³.

ენასთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხს წარმოადგენდა სარწმუნოების თემა. თუკი ქართული ენა პოპულარობით სარგებლობდა საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოსახლებულ ოსთა შორის⁴, იგივეს თქმა რთულია ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთიდან ჩამოსახლებულ ოსებზე, ასევე, რთულადაა საქმე მათ შორის ქრისტიანული სარწმუნოების გავრცელების კუთხითაც. „სამაჩაბლოს მოსახლეობას შეადგენდა: ოსები და მთიდან ჩამოხვეწილი ელემენტები, დაკავშირებულნი საქართველოსთან ეკონომიურად, პოლიტიკურად და რელიგიითაც, მაგრამ აქ, ჩრდილოეთში, სადაც ქრისტიანობა უმეტესად მახვილით ვრცელდებოდა, სადაც საშუალო საუკუნეებშიც

¹ გაზ. „დროება“, 1884, №166;

² ჟურნ. „მნათობი“, 1924, №2, გვ. 159;

³ გაზ. „დროება“, 1876, №126;

⁴ ოსთა შორის ქართული ენის პოპულარობაზე მიუთითებს ა. სონდულაშვილი ნაშრომში – „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?!, თბილისი 2009; ამავე საკითხს არაერთხელ ეხებიან XIX საუკუნის ისეთი რუსული წერილობითი წყაროები, როგორებიცაა: 1. О. Евцкий, Статистическое описание Закавказского края, Санкт-Петербург 1835; 2. П. Надеждин, Опыт географии Кавказского края, Тула 1891; და სხვ.

ჰყვარდა წარმართობის კულტი, ამ მრისხანე და მეომარ თემში, ეკლესია შესამჩნევ როლს არ თამაშობდა“¹.

ამგვარი პრობლემების მოსაგვარებლად და იმავე დროს ჩრდილო კავკასიელებზე საკუთარი პოლიტიკური გავლენის გასავრცელებლად მეფის რუსეთის სამოქმედო არსენალიდან განსაკუთრებული მონდომებით გამოყენებულ ისეთი სტრატეგიებს, როგორებიც იყო სამხედრო და მიგრაციული პოლიტიკა, XIX საუკუნის პირველი წლებიდანვე კვლავ დაემატა მისიონერული საქმიანობა. ვგულისხმობთ გორის არქიეპისკოპოს დოსითეოს ფიცხელაურის პროექტის² საფუძველზე 1814 წლიდან „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ აღდგენის³ ფაქტს.

„ვინ იცის რამდენი ბრძოლა გადაუხდია ოს ხალხს, რომ გაეძლო თავზე დამტყდარი ავბედითი გრიგალებისთვის და თავი ეხსნა ფიზიკური განადგურებისაგან, მაგრამ ოსი ხალხი სულით არასოდეს დაცემულა. მისი ნიჭი გამობრწყინდა ფოლკლორში⁴, კერძოდ, ნართების ეპოსში სადაც აისახა რაინდული სული–ვაჟკაცობა, შეუპოვრობა, ტრადიციების ერთგულება“⁵.

როგორც ცნობილია, პირველი ლექსის ოსურ ენაზე შექმნა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ნავარაუდევია. ამ პირველი პოეტური ნიმუშების ავტორად დასახელებული განლავთ თემირბოლათ მამსუროვი⁶. მის შესახებ ნაფი ჯუსოითი წერდა: „ჯერაც ძალზე ცოტა რამ ვიცით თემირბოლათ ოსმანის ძე მამსურათის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ.

მისი ერთ-ერთი ნაწარმოები „ფიქრები“ ოსეთში თურქული ხალხური სიმღერის სახით დაბრუნდა და აკად. ვსევოლოდ მილერმა 1881 წელს გამოაქვეყნა თავის „ეტიუდებში“. ამის შემდეგ კიდევ ათი ლექსი მოხვდა ოსეთში, მეცდომებით სავსე და შერყვნილი.

¹ ჟურნ. „მნათობი“, 1924, №2, გვ. 160;

² მ. ტყავაშვილი, ქსნის ერისთავების მამულების საკითხი დოსითეოს ფიცხელაურის „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ პროექტში, კრებ. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები (ა. სონღულაშვილის რედ.), №2, თბილისი 2009, გვ. 295;

³ ე. ბუბულაშვილი, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მოღვაწეობის ისტორიიდან, კრებ. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები (ა. სონღულაშვილის რედ.), №2, თბილისი 2007, გვ. 234;

⁴ ამ მიმართულებით საინტერესო ნაშრომებს წარმოადგენენ: ა) ნაირა ბეპიევის და მერი ცხოვრებოვას მიერ 2005 წელს შედგენილი და გამოცემული „ოსური ზეპირსიტყვიერება“. პროფ. ზურაბ კიკნაძის შეფასებით, ფოლკლორული ტექსტების თარგმნა ენობრივ სიფაქიზესა და ტაქტს მოითხოვს – არც ზედმეტი განაღმურება, არც გალიტერატურება. ეს ზომიერება მთარგმნელებს შესანიშნავად დაუცავთ; მერი ცხოვრებოვის „ნართებს“ ქართული მკითხველი კარგად იცნობს მისთვის დამახასიათებელი ტონალობით. ეს დარბაისლური ქართული „ნართებია“. პოეტური ნაწილი ქალბატონ ნაირა ბეპიევის აღმოჩენაა. პოეტური თარგმანები შესრულებულია ფოლკლორის უნივერსალური პოეტიკის წესების დაცვით, რაც სავსებით უთავსდება ქართულ ზეპირსიტყვიერ ტრადიციას. ენის უცოდინარიც კი ხვდება, რომ თარგმანი დედნის ადექვატურია – ვკითხულობთ ქართულად, გვესმის ოსური (ნ. ბეპიევი, მ. ცხოვრებოვა, ოსური ზეპირსიტყვიერება, თბილისი 2005, გვ. 19); ბ) ნაირა ბეპიევისა და ნინო პოპიაშვილის „ოსური თქმულებები“, რომლის წინასიტყვაშიც ნათქვამია, რომ პირველად გამოქვეყნებული ის ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული ნიმუშები, რომლებიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეშია შეკრებილი. „მართალია, ზოგიერთი ე.წ. ვარიანტული სახესხვაობაა ოსური თუ ქართული ზღაპრისა და თქმულებისა, მაგრამ უმეტესობა დამოუკიდებელი, ინდივიდუალურად შექმნილი და წარმოდგენილი მასალაა. რა თქმა უნდა, ერთმანეთის ტოლფასი ვერ იქნება ეს მასალა, ზოგჯერ სრულიად ორიგინალური და დასრულებული თხზულებებია წარმოდგენილი, ზოგჯერ კი ძალიან მარტივ სიუჟეტთან გვაქვს საქმე, უბრალოდ, სოფლის სახელის წარმოშობაზე საუბრობს მთქმელი, მაგრამ ესეც ფასეულია, ეს ხომ ჩვენი ქვეყნის, ჩვენი ხალხის ისტორიაა ხალხის გონების პრიზმაში არეკლილი და მათი თვალთახედვით წარმოჩენილი (ნ. ბეპიევი, ნ. პოპიაშვილი, ოსური თქმულებები, თბილისი 2009, გვ. 3);

⁵ ც. თინიკაშვილი, შენ უფრო მშვიდი და ლაღი ხარ ზღვაო, გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1980, #10, (12279);

⁶ ლ. ბრეგაძის შეფასებით, თ. მამსუროვმა საკუთარი შემოქმედებით სამშობლოს მიტოვებით გამოწვეული გულისტკივილი ისეთი ხელოვნებით გამოხატა, რომ პოეტურ სახეებად გარდაქმნილი მისი სევდა დღესაც გულის შემძვრელად მოქმედებს მკითხველზე (თ. მამსუროვი, ოსური სიმღერები (მთარგმნ. ნ. ბეპიევი, რედაქტ. ნ. ჯუსოითი, ნ. პოპიაშვილი), თბილისი 2007, გვ. 47);

ოსი ინტელიგენცია დიდი ინტერესით მოეკიდა ჩვენი პირველი პოეტის, ჩვენი სიმღერის დამწყობის სიტყვას, ცდილობდა მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების ირგვლივ ახალი ცნობების მოძიებას. სიმართლე უნდა ითქვას, დღემდე ბევრი ვერაფერი გაკეთდა ამ მიმართებით.

ცომაყ გადიათმა და ალექსანდრე თიბილოვმა წერილები გამოაქვეყნეს. 1926 წელს პროფ. ბარისბი ალბორთიმ მოზრდილი წიგნი დაწერა მამსუროვზე და გამოაქვეყნა კიდეც. მის მიერ პოეტის შესახებ შეგროვილ ცნობებს ჩვენს ლიტერატურაში დღემდე არაფერი შემატებია. მოგვიანებით თემირბოლათის შესახებ ხშირად წერდნენ ჩვენი კრიტიკოსები, მაგრამ ბ. ალბორთის მიერ მოძიებულ ცნობებს დიდი ვერაფერი მიუმატეს ვერც ფაქტობრივად, ვერც ისტორიულ-ლიტერატურული და ესთეტიკური ანალიზის თვალსაზრისით. ყურადსაღებია მხოლოდ ხაძიბათირ არდასენთისა და ალექსანდრე ბიაზირთის სტატიები¹.

საგულისხმოა ის გარემოება, რომ თემირბოლათ მამსუროვი თავისი დედის ძმის გენერალ მუსა კუნდუხოვის² ხელშეწყობით 1865 წლიდან მიემგზავრება თურქეთში. XIX საუკუნის სამოციან წლებში მთიელთა თურქეთში გადასახლების დროს განსახლებულ ოსთა შორის გენერალ კუნდუხოვის ოჯახის წევრების ყოფნის ფაქტზე მიაჩნებენ პროფ. ნ. პოპიაშვილიც³.

მოცემულ პერიოდში ქართველი და ოსი ხალხის დაახლოებასა და კულტურულ ფასეულობათა განვითარებაში საყურადღებო წვლილი შეაქვს ცნობილ მწერალს და საზოგადო მოღვაწეს – კოსტა ხეთაგუროვს. მისი და სხვა ცნობილი ქართველი მოღვაწეების თბილი, მეგობრული ურთიერთობების წამოწევა, ერთგვარად ნათელი ფერებით ავსებს ქართულ-ოსურ კულტურულ ურთიერთობათა პალიტრას.

მას ისეთივე ადგილი უჭირავს ოსი ხალხის სულიერ ცხოვრებაში, როგორც საქართველოში ილია ჭავჭავაძეს და აკაკი წერეთელს. კ. ხეთაგუროვი ილიას სახელოვან თაობას ენათესავება თავისი სულიერი ზრახვებით, ჰუმანიზმით და პატრიოტიზმით. ოსი ხალხი თვალისჩინივით უფრთხილდებოდა თავისი სახელოვანი კლასიკოსის ტრადიციებს⁴.

კოსტა ლევანის ძე ხეთაგუროვი (ხეთაგათი) დაიბადა 1859 წელს სოფ. ნარში. 1871-1881 წლებში სწავლობდა სტავროპოლის გიმნაზიაში. მოგვიანებით, 1881-1885 წლებში „პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში. თუმცა უსახსრობის გამო მიატოვა სწავლა, დაბ-

¹ თ. მამსუროვი, ოსური სიმღერები(მთარგმნ. ნ. ბეპიევი, რედაქტ. ნ. ჯუსოითი, ნ. პოპიაშვილი), თბილისი 2007, გვ. 19;

² რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ ჩრდილო-კავკასიელი ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ XIX საუკუნეში არაერთი სახელოვანი პიროვნება წარმოაჩინა. ერთ-ერთი მათგანია მუსა-ფაშა კუნდუხოვი, რომელმაც, მიიღო რა, თავისი დროის შესაფერისი განათლება, ჯერ რუსეთის არმიის გენერალი გახდა, შემდეგ რუსების ნამოქმედარისადმი პროტესტის ნიშნად თავის თანამოძმებთან ერთად თურქეთის მხარეს გადავიდა, სულთნის ქვეშევრდომობა და ლივ-ფაშას (ბრიგადის გენერალი) თანამდებობა მიიღო, რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ მებრძოლთა რიგებში ჩადგა და ემიგრაციაშივე გარდაიცვალა. თუმცა, მუსა კუნდუხოვის შესახებ არის სხვა მოსაზრებაც. თითქოს ჩეჩნების თურქეთში გადასახლება კუნდუხოვმა რუსეთის ინიციატივით განახორციელა გენერალ ლორის-მელიქოვის დავალებით და იგი ამ შემთხვევაში ჩეჩნებისათვის რუსების „ტროას ცხენი“ იყო. მან დაარწმუნა ჩეჩნები, რომ სამშობლოში დარჩენას ალტერნატივა არ ჰქონდა. ან უნდა გადასახლებულიყვნენ მცირე ყაბარდოში, ხოლო მათგან გათავისუფლებულ მიწებზე იგეგმებოდა კაზაკების ჩასახლება, ამ შემთხვევაში ისინი საკუთარ მიწაზე უცხოელებად იქცეოდნენ, მეორე შესაძლებლობა რუსების წინააღმდეგ აჯანყება და უთანასწორო ბრძოლაში დაღუპვა იყო, ან – გადასახლება თურქეთში. თითქოს კუნდუხოვმა ამ პაქტის სანაცვლოდ რუსებისგან 2800 ჰექტარი მიწა ოსეთში და 45 ათასი ვერცხლის რუბლი მიიღო (Айдамиров Абузар, Долгие ночи, <http://Zhaima.com/history/Сетевая версия>). აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით უფრო დეტალურად იხ. ი. აღიბბარაშვილი, თურქი გენერალი ქართველი ემიგრანტის თვალით (ჩრდილო კავკასიელი ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიიდან XIX საუკუნეში), გორის სს უნივერსიტეტისა და შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა ერთობლივი სამეცნიერო კონფერენცია „ქართულ-თურქული ურთიერთობები“ თბილისი 2014, გვ. 7-11.

³ თ. მამსუროვი, ოსური სიმღერები(მთარგმნ. ნ. ბეპიევი, რედაქტ. ნ. ჯუსოითი, ნ. პოპიაშვილი), თბილისი 2007, გვ. 31;

⁴ ს. ჭილაია, წინაპრები და მეგობრები, თბილისი 1964, გვ. 299;

რუნდა ოსეთში და სწორედ ამ პერიოდიდან იღებს სათავეს მისი მგზნებარე შემოქმედებითი მოღვაწეობა. ამ პერიოდში ოსურ ენაზე ბეჭდვითი გამოცემის არარსებობის გამო მისი თხზულებები, მეტწილად ლექსები, ძირითადად ზეპირად ვრცელდებოდა ხალხში. სამაგიეროდ, აქტიურად თანამშრომლობდა, ფაქტობრივ რედაქტორობას უწევდა სტავროპოლში გამომავალ გაზეთს „სევრნი კავკაზი“ (1893-1902), აგრეთვე გაზ. „კაზბეკი“ (ვლადიკავკაზი)¹.

ქართველ და ოს ხალხთა შორის ძმობისა და მეგობრობის უდიდესი ქომაგის, ოსი პოეტის, მხატვრისა და სალიტერატურო ენის (ოსური) ფუძემდებლის კოსტა ხეთაგუროვის მიერ 1895 წელს სტავროპოლში რუსულ ენაზე გამოცემული კრებული „ლექსების“ წინა პერიოდში, კერძოდ, 1889 წელს, ვლადიკავკაზში ოსურ ენაზე გამოიცა პოეტის თხზულებათა კრებული „ირონ ფანდირი“. საზოგადოება თავიდანვე დიდი მოწონებით შეხვდა ახალი პოეტური კრებულის დაბადებას.

„ოსი ხალხის ცხოვრებაში ამ დიდ მოვლენას ქართული პრესა მაშინვე გამოეხმაურა. „ირონ ფანდირს“ ილია ჭავჭავაძის ჟურნალმა „ივერიამ“ პირველმა უძღვნა წერილი სათაურით „მოძრაობა ოსეთში განათლებისაკენ“. წერილის ავტორმა, ცნობილმა ქართველმა მოღვაწემ ალექსანდრე ხახანაშვილმა საზოგადოებას აუწყა ამ წიგნის განუსაზღვრელი მნიშვნელობა ოსური სამწერლო ენისა და ლიტერატურის განვითარებისთვის. სიხარულით აღსავსე ქართველი პროფესორი წერდა: „ვისაც ეს წმინდა ცნება (სიყვარული და სათნოება, შეუგნია, იმისათვის მეზობლის და თანამოდმის ბედნიერება სასიხარულოა და მისი მწუხარება სავალალო. ერთი სასიამოვნო მოძრაობა აღინიშნა ჩვენს მოსაზღვრე ხალხში, რომელთანაც საქართველოს უცხოვრია მრავალი საუკუნე, და ეს მოძრაობა გულისხმიერია ჩვენთვისაც: მე მოგახსენებთ ოსების განათლებისაკენ მისწრაფების შესახებ...“

...შინაარსი ამ კრებულისა მრავალფეროვანია: იგი შეიცავს ლექსებს, ლეგენდებს, ანდაზებს და სხვა. ლექსთწყობა ოსებს ტონური აქვთ, ე.ი. ისეთი, როგორც რუსებს და არა ჩვენ, იგი აგებულია ხმის ამადლებათაზე. პირველ ნაწილში ბატონ ხეთაგუროვს მოაქვს ლექსები, რომელნიც ელიგიურის კილოთი და მამულიშვილური გრძნობით არის გამსჭვალული“².

გარდა იმ გულწრფელი თანადგომისა, რასაც მკითხველი საზოგადოება ამჟღავნებდა ნახსენები კრებულის მისამართით, არსებობდა საკმაოდ სერიოზული პრობლემებიც. მეფის ცენზურა შეძლებისდაგვარად ცდილობდა წინააღმდეგობა გაეწია, როგორც შეეფერხებინა „ირონ ფანდირის“ გამოცემა. ბუნებრივია, გამოცემის შემდეგაც ლექსების ავტორი და მისი თაყვანისმცემელი ცარიზმის მოხელეთა სასტიკ დევნას განიცდიდნენ“³.

როგორც ცნობილია, კრებულის ცენზორად დაინიშნა ოსური ენის მცოდნე, ერევნის გიმნაზიის პედაგოგი ქრისტეფორე ჯიოევი და საცენზურო კომიტეტისგან ავტორმა გამოცემის ნებართვაც მიიღო (საცენზუროდ მიღებული მასალებიდან ამოღებულ იქნა მხოლოდ ერთი ლექსი „აზრი“, რომელიც საეჭვოდ იქნა მიჩნეული).

ორიოდე სიტყვით უნდა აღვნიშნოთ, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მოხერხდა „ირონ ფანდირის“ როგორც ქართულ, ისე სხვა ხალხთა ენებზე თარგმნა. ბუნებრივია, მხოლოდ თარგმანით არ შემოიფარგლებოდა ქართველი ხალხის დაინტერესება ოსი კლასიკოსის შემოქმედისადმი. ჩვენ მიერ ნათქვამის უდავო დადასტურებაა ცნობილი კომპოზიტორის დიმიტრი არაყიშვილის ღვაწლი. მან კ. ხეთაგუროვის შემოქმედებაზე შექმნილი მუსიკალური ნაწარმოებები გამოსცა მოსკოვში. ქართულ-რუსულენოვანმა მნიშვნელოვანმა ნაშრომმა უდიდესი კვალი გაავლო ქართულ-ოსური კულტურული ურთი-

¹ ძირითადი ბიოგრაფიული ცნობები აღებულია „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიიდან“, ტ. XI, თბილისი 1987, გვ. 452-453;

² ა. ცოტნიაშვილი, ქართულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, ცხინვალი 1968, გვ 127-128;

³ ა. ცოტნიაშვილი, მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართული პერიოდიკა ქართულ-ოსური ურთიერთობის შესახებ, ცხინვალი 1990, გვ. 11;

ერთობის შემდგომ განვითარებაში. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ამ მასალების სამზუნველ გამოტანის შემდეგ როგორც ქართველ, ისე რუს ფართო საზოგადოებრიობას პირველად მიეცა საშუალება, გასცნობოდა ოსურ ხალხურ მუსიკალურ შემოქმედებას.

XIX საუკუნის მიწურულის ქართული პრესა დიდ ყურადღებას და სითბოს იჩენდა ქართულ-ოსური ურთიერთობის შეფასებისას.

ზემოთ ვამბობდით, რომ კოსტა ხეთაგუროვს უაღრესად ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა იმ პერიოდის ქართველ მოღვაწეებთან. ნათქვამის საილუსტრაციოდ მოვიხმობთ კოსტა ხეთაგუროვის გამოსვლას მინ. ყიფიანის გარდაცვალების გამო 1891 წლის 4 მარტს გამართულ სამგლოვიარო მიტინგზე: „დიდის გრძნობით წარმოსთქვა ლექსი ჯერ ოსურად და შემდეგ მეორე ლექსი რუსულად კოსტა ხეთაგუროვმა. შინაარსი ოსური ლექსისა მოკლედ ასეთი იყო: „გზა მშვიდობისა, ჩვენთვის აღარ ზრუნავ ახლა. ქვეყნად გვრჩება შენი სახელი. შენი მომღურავი ერთიც არ არის ჩვენს შორის. სახელი შენი საუკუნოდ ცოცხალი იქნება. თვით სიცოცხლე შენი საუკუნე იყო. მარტო შენ შესძელ და ერს შესწირე კეთილდღეობა შენი. სიყრმიდან სიბერემდე ნატვრით გვქონდა მწუხარება ერისა. ანთებული ლამპარი გეჭირა და გვინათებდი ბნელ გზას. საცა საჭირო იყო იბრძოდი, მაგრამ უფრო ხშირად ალერსი გეხერხებოდა. დედასავით გიყვარდა სამშობლო. კეთილი მწყემსი იყავ ღარიბისთვის. რით გადაგიხადოთ სიკეთის სამაგიერო? საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი: უბედურნი ვართ ჩვენ. ასჯერ უბედურია ის, ვინც უშენოდ სტირს აქა“¹.

ეს სიტყვა დაბეჭდილია 1891 წლის „ივერიის“ 53-ე ნომერში. ქართულ-ოსური ურთიერთობის საკითხებს სხვა გამოცემებთან ერთად დიდ ყურადღებას უთმობდა ჟურნალი „მოამბე“ და განსაკუთრებით „აკაკის თვიური კრებული“. ეს უკანასკნელი სისტემატურად ბეჭდავდა საინტერესო მასალებს ცხინვალის რეგიონიდან². განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართულ-ოსური კულტურული ურთიერთობის გაღრმავებაში იმ პერიოდის მოღვაწემ ნესტორ ბაკურაძემ. იგი აქტიურად თანამშრომლობდა როგორც აკაკის „კრებულში“ ისე თავისი ღროის თითქმის ყველა წამყვანი პერიოდული გამოცემების რედაქციებთან. ნ. ბაკურაძის მასალები ძირითადად იბეჭდებოდა ფსევდონიმით „ქართველი ოსებში“.

საგულისხმოა, რომ კოსტა ხეთაგუროვს სხვა ქართველ მოღვაწეებთან ერთად, საკმაოდ ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ალექსანდრე ყაზბეგთან, ქართულ მწერლობაში მთიდან ჩამოფრენილ არწივთან, რომელიც წერდა: „მე მინდა ვიყო ღირსეული შვილი საქართველოსი... არც ცოლი, არც შვილი, არცთუ სხვა რომელიმე გულშემატკივარი არ დამრჩება, მე ვისურვებ დამრჩენოდეს საქართველოს პირველი გულშემატკივარის სახელი, ამას კი იოლად არ დავთმობ, არავის დავანებებ...“³ აკი ეს აზრი გაიხადა კიდევ თავისი ცხოვრების უმაღლეს მიზნად და ამ მიზნის მისაღწევად უკომპრომისო ბრძოლას შეაღია თავისი ღრმა ტრაგიზმით აღსავსე ცხოვრება. სამშობლოს კეთილდღეობისკენ მიმავალი ნარეკლიანი გზიდან არ გადაუხვევია ზესთასოფელში დასახლებამდე.

ალ. ყაზბეგის სიცოცხლის ბოლო პერიოდში გულის ამაჩუყებელ წერილებს აქვეყნებენ ის ადამიანები, რომლებმაც სიცოცხლე მოუწამლეს და ახალგაზრდა კაცს ამქვეყნიური ყოფის ხალისი დააკარგინეს.

ალბათ იგრძნეს...

ასეთი წერილების გვერდით იბეჭდებოდა ჭეშმარიტი გულისტკივილით და სიბრაღულით სავსე მასალებიც. ამჯერად, მხედველობაში გვაქვს კოსტა ხეთაგუროვის სტრიქონები, რომლებიც გრგვინვასავით გაისმა კავკასიის ცაზე, მოწოდება, რომელიც მთლიანად კავკასიას ეკუთვნოდა და იქ მცხოვრებ ყველა ხალხს უხმობდა ალექსანდრე ყაზბეგის საქმაგებლად.

¹ გაზ. „ივერია“, 1891, #53;

² იხ. „აკაკის თვიური კრებული“, 1899, #1, 5, 6, 9;

³ ალ. კალანდაძე, ცეკვა ხანჯლებით, თბილისი 1988, გვ. 289-290;

„ყველას, ვინც კი ცოტაოდენ მაინც დაინტერესებულია კავკასიის მოღვაწეებით, წაუკითხავთ და გაუგონიათ იმ მწარე ხვედრის შესახებ, რომელიც წილად ხვდა ქართველ მწერალს ალექსანდრე ყაზბეგს. ყველას, ვინც რამდენადმე მაინც იცნობს ამ მართლაც უბედური სახალხო მომღერლის ცხოვრებას, არ შეიძლება ეჭვი არ შეეპაროს ყველაფერ იმაში, რაც მის შესახებ იწერება. ამიტომ ჩემს თავს ნებას ვაძლევ მივმართო მწერალ სანდროს უახლოეს ნათესავებს, რათა ბეჭდვითი სიტყვის საშუალებით უარყონ ან დაადასტურონ ის უკანასკნელი ცნობები მის შესახებ, რომელიც მოთავსებული იყო გაზეთ „ტიფლისკი ლისტოკის“ #94-ში. წერილში „ორი ჯილდო“ წერია: რომ ის (ალექსანდრე ყაზბეგი), ვინც დაკარგა ღვთით მინიჭებული ძვირფასი ნიჭი, შეიძლება იმიტომ, რომ ძალიან ბევრი მისცა თავის ხალხს, იმყოფება საგიჟეთში, სხვა შემთხვევებთან ერთად საერთო პალატაში, იკვებება, როგორც უღარიბესი კაცი, არა აქვს ისეთი არსებითი საჭიროების საგანიც კი, როგორცაა ჩაი და ისეთი უმნიშვნელო სიამოვნება, რასაც პაპიროსი წარმოადგენს. მაგრამ ამ მდგომარეობის შენარჩუნებაც არ ძალუძს მას. ალექსანდრე ყაზბეგს საშუალება არა აქვს ფული გადაუხადოს საავადმყოფოს. ამ დღეებში, როგორც უსარგებლო ნივთს, ქუჩაში გადააგდებენ. კიდევ კარგი, რომ ჩუმი შემთხვევით აქვს და არავის ზიანს არ მიაყენებს.

ნუთუ ალექსანდრე ყაზბეგს, რომლის შესანიშნავ ყლებში ჩასმულ ნაწარმოებებს უდიდესი სიამოვნებით კითხულობენ, რომლის ბრწყინვალე სახლში უამრავი ხალხი ჭამდა და სვამდა, ისეთი ჯილდო უნდა ხვდეს წილად, რომ ქუჩა-ქუჩა იაროს და სადმე ღობის ძირას შიმშილით მოკვდეს?...“¹

მძიმედ განიცადა ქართველმა საზოგადოებრიობამ როგორც ყაზბეგის, ისე კ. ხეთაგუროვის გარდაცვალება. კოსტას მთელი შემოქმედება ორგანულად ერწყმის იმ პერიოდის ქართული ლიტერატურული ცხოვრების მაჯისცემას, ზემოთ ჩვენ ვნახეთ, როგორ ალალი ცრემლით დაიტირა ხეთაგუროვმა მიხ. ყიფიანი, რომლის საშუალებით, იგი თავიდანვე უახლოვდება ქართული საზოგადოებრივ-ლიტერატურული წრეების თვალსაჩინო წარმომადგენლებს. თანამედროვეთა გადმოცემით, კოსტას სამწერლო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა ცნობილი იყო ილია ჭავჭავაძისთვის, აკაკი წერეთლისთვის, ალ. ხახანაშვილისთვის; ისინი ინტერესით ადევნებდნენ თვალყურს მის ზრდას და გავლენას კავკასიის მოძმე მთიელ ხალხთა შორის².

კოსტა ხეთაგუროვის გარდაცვალებისას კიდევ ერთხელ დაფიქსირდა ის დიდი პატივისცემა და სიყვარული, რომელსაც ქართველი ერი გრძნობდა ოსი კლასიკოსის მიმართ. გაისმოდა გულწრფელი სინანულის ხმები. პროფ. შალვა გოზალიშვილს, დასახელებულ ნაშრომში კოსტა ხეთაგუროვის შესახებ, მოყავს ცნობილი საზოგადო მოღვაწის ლუარსაბ ბოცვაძის წერილი, სათაურით „კოსტა ხეთაგუროვის ხსოვნას“. მოვიყვანთ მოკლე ამონარიდს ამ პუბლიკაციიდან: „კავკასიის ცის კამარას მოსწყდა ერთი შუქურა ვარსკვლავი, რომელიც თავის ნათელ სხივს ფენდა სამშობლო ქვეყნის ყოველ ტევრსა და ქოხს. აღარა გვყავს ერთ-ერთი იმ მცირეოდენთაგანი, რომლებიც დაჯილდოებულნი არიან ნათელი თვალებით რომ ხედავდნენ ცისა და დედამიწის მთელ საიდუმლოებას, ესმოდეთ მომაჯადოებელი ხმები, სწორედ განსაზღვრონ ხალხის მაჯისცემა, მისი გულის ტკივილი და ყოველივე ამას ხორცი შეასხან პოეზიის საუცხოო ბგერებით...

ღიახ, მძიმე დანაკლისი განიცადა ძვირფასი კოსტას სახით არა მარტო სამშობლო ოსეთმა, არამედ მთელმა კავკასიამ და რუსეთმაც კი. მისი პოეზია არის არა მარტო პირადი გრძნობებისა და ძმებისათვის, ხალხისათვის ტანჯვის გამოხატულება, არამედ საზოგადოებრივი საქმის გამოხატულებაც, დროის საჭიროებისათვის სამსახური და უკეთესი ცხოვრებისაკენ მოწოდება. უეჭველია, როდესაც ყველა გაიგებს, რომ კოსტას პოეზია აღსავსეა ხალხის გაჭირვებისადმი გულითადი თანაგრძნობით, რომ მას მხედველობაში აქვს უმთავრესად მისი კეთილდღეობა, იგი უფრო შეუყვარდებათ და მას უფრო დააფასებენ. მის სი-

¹ შ. გოზალიშვილი, კოსტა ხეთაგუროვი, სტალინირი (ცხინვალი) 1960, გვ. 61-62;

² შ. გოზალიშვილი, კოსტა ხეთაგუროვი, სტალინირი (ცხინვალი) 1960, გვ. 55;

ცოცხლეში ჩვენ ვერ დავაფასეთ კოსტა, ამაში ბრალი მიუძღვის მთელ ჩვენს საზოგადოებას, რომელმაც ვერ შეძლო მისი დროზე დაფასება. სამწუხაროდ, კოსტას მსგავს ადამიანებს ბუნება განსაზღვრული რაოდენობით იძლევა...“¹

მგოსნის გარდაცვალების შემდეგ ქართველი ხალხი ყოველთვის აღნიშნავდა კ. ხეთაგუროვის საიუბილეო თარიღებს, რაც კიდევ უფრო ბრწყინვალე დასტური გახლავთ ჩვენი ისტორიული დამოკიდებულებისა ოს ხალხთან.

კოსტა ხეთაგუროვის ნიჭი, ოსი ხალხის ეროვნებად ჩამოყალიბების, ოსური ეროვნული კულტურის შექმნის საწყის ეტაპზე მოევლინა ქვეყანას. თავისი შემოქმედებით იგი ეხებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს საკითხებს. მისი მხატვრული პერსონაჟები ხალხის წიაღიდან გამოსული გმირები არიან და ხალხის ტიპურ ხასიათს გამოხატავენ. კ. ხეთაგუროვის მთელი შემოქმედება უდიდესი სიყვარულის გრძნობითაა გაჯერებული, სამშობლოსადმი, მოყვასისადმი სიყვარულით. მისი სალიტერატურო ასპარეზზე გამოსვლა ერთგვარად დაემთხვა ოსი ერის ჩამოყალიბების მომენტს. ამიტომაც შეიძინა მისმა შემოქმედებებმა ხმამ უდიდესი მნიშვნელობა.

კავკასიელ ხალხთაგან კოსტა ყველაზე მეტად დაკავშირებული იყო ქართველებთან, ახლოს იცნობდა მწერალ ალექსანდრე ყაზბეგს, პუბლიცისტს და საზოგადო მოღვაწეს მიხეილ ყიფიანს, კომპოზიტორ დიმიტრი არაყიშვილს და სხვა სახელოვან ადამიანებს. იგი ორჯერ ჩამოვიდა თბილისში. საქართველოს დედაქალაქი რომ ძლიერ მოსწონდა, ეს იქიდან ჩანს, რომ მისი ნაწარმოების გმირი – „მეფანდურე ყუბადი“ ბატონს გაეცა და თბილისს ჩამოვიდა, რომელსაც მოფერებით „დიდებულ ქალაქს“ ეძახის, სადაც გულის სითბო და სიმშვიდე იპოვა.

კოსტა ხეთაგუროვის შემოქმედება ყოველთვის აინტერესებდა ქართველ მკითხველს. ამიტომაც სხვადასხვა დროს ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთაგან ბევრი იყო დაკავებული მისი თხზულებების ქართულ ენაზე თარგმნით.

1936 წელს აღინიშნა კ. ხეთაგუროვის გარდაცვალებიდან 30 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო საღამო, რომელმაც ფართო ასახვა ჰპოვა ცხინვალის იმდროინდელ ერთადერთ ქართულენოვან გაზეთში „საბჭოთა ოსეთი“. მოზრდილ საგაზეთო მასალაში „ოსეთის სახალხო პოეტი–კოსტა ხეთაგუროვი“ აღწერილია ზოგიერთი ეპიზოდი პოეტის ცხოვრებიდან. იქვე იბეჭდება მისი ლექსები: „წინასწარმეტყველად ნუ მიგულებთ“, „ღარიბის სიმღერა“, „ნანა“².

უნდა აღინიშნოს, ხეთაგუროვის ჩამოთვლილ ლექსთა თარგმანები დავით კასრაძეს ეკუთვნის.

ჯერ კიდევ ცარიზმის თვითმპყრობელობის უღელქვეშ მგმინავი ოსი ხალხის დუხჭირი ცხოვრებით გულდამძიმებული კოსტა ხეთაგუროვი წინ გაუძღვა საკუთარ ხალხს. დროულად იტვირთა რჩეულის, ერის წინამძღოლის უაღრესად საპასუხისმგებლო მისია, საკუთარი პოეზია ტრიბუნად აქცია და პოეტის სრულიად ახალი სახე შექმნა:

*„წინასწარმეტყველად ნუ მიგულებთ მწირ უდაბნოში,
ბოროტების ხმა ჩემს ოცნებას არ ეყურება
გრგვინავდეს კაცთა მძულვარება უმეცარ ბრბოში,
ბრბო ვეღარ შეძლებს ჩემი ტაძრის განადგურებას.
ამ ქვეყნის ძლიერთ არ გაუწვდის ხელს არასოდეს
არც მეგობრობას დამიძიმებს ძმური ნუგეში.
არ მეშინიან განშორების, – ვინღა მახსოვდეს?
რისთვის ვიტვირთო ანგარების გრძნობა უხეში?
სიკვდილის ჯაჭვი ვერ შებორკავს ჩემს აღმაფრენას,
ყოველთვის მზად ვარ სიცოცხლისთვის ვაჟდერო ჩანგი,*

¹ შ. გოზალიშვილი, კოსტა ხეთაგუროვი, სტალინირი (ცხინვალი) 1960, გვ. 80-82;

² გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1936, 18/V;

*მინდა სიმართლე დავადულო პოეტის ენას,
ძალმომრეობას ჩავუნგრეო მკერდი ნაჟანგი...“*

კ. ხეთაგუროვის ლექსის „წინასწარმეტყველად ნუ მიგულებთ“ დ. კასრაძისეული თარგმანი ოსი პოეტის თხზულებათა თარგმანებს შორის ერთი საინტერესო ნიმუშია. დ. კასრაძის თარგმანები თავისებური პოეტური ღირსებებით გამოირჩევა. სათქმელის გაშლითა და აზრის მკვეთრად გადმოცემით კიდევ უფრო უახლოვდება ორიგინალს.

დ. კასრაძისეულ ხეთაგუროვის თხზულებების თარგმანთა შორის საგულისხმო ნიმუშია „ნანა“. ჩანს დავითი პასუხისმგებლობით მოკიდებია მას. „ნანა“ თითქოს „ერთი ამოსუნთქვით“ იკითხება. თარგმანი მოქნილი და ელასტიურია:

*„ხელი შენს რწევას ჩვევია
მთვარე კრთის აკვანთანაო.
დავაჟვაცდები, მოძალხენ,
ნანინა, ნანა, ნანაო.
სიმღერის ხმებში ჩამაქსოვ
იმედის სხივებს თანაო.
ბატკანს გამოგზრდი მარჩენლად,
ნანინა, ნანა ნანაო!
ნეტამც დღეგრძელი მეყოლო
ყოველთვის, ყოველგანაო.
სიცოცხლეს ახლად ვიგრძნობდი
ნანინა, ნანა, ნანაო.
სიკვდილის პირზე მიმდგარსა
მიმიყვან შენს გულთანაო,
ანდერძად სიტყვას გიტოვებ
სახატეს კანდელთანაო,
გიყვარდეს შენი ქვეყანა,
ნანინა, ნანა, ნანაო“.*

ბუნებრივია, კ. ხეთაგუროვის შემოქმედების ცალკეულ ეტაპებზე მის პოეზიაში არის რუს კლასიკოსთა პოეზიისთვის დამახასიათებელი ცალკეული ელემენტები (პუშკინის, ლერმონტოვის, ნეკრასოვის, კრილოვის).

ჰ-მ ძუცათი წერდა: „რუსი პოეტების „მიბაძვა“ გვხვდება ოსურ ნაწარმოებებშიც (ლექსებში – „ორი ყვავი“, „ღარიბის სიმღერა“, იგავ-არაკებში – „ყვავი და მელა“, „მგელი და წერო“, „ბატები“). მაგრამ ესენი იმდენად ღრმად ეროვნული და ინდივიდუალურად პოეტური არიან, რომ ძნელად თუ მიაშგავსებ იმ ნაწარმოებებს, რომელთაც „ჰბაძავენ“¹.

ჩამოთვლილ ოსურ ლექსთაგან ერთ-ერთის დ. კასრაძისეულ თარგმანს დავიმოწმებთ საილუსტრაციოდ:

*„ზამთარი მოდის მსუსხავი,
ქარით და თოვლით მყეფარი,
ყინულის ლოდზე მდებარი.
დღე უსინათლოდ დამდება,
ბოლო არ უჩანს ღამესა
კვარი ხრჩოლებით თვალსა სთხრის
ცრემლებით მოკამკამესა.
ან ფასი როდის უნახავს, ღარიბის ნამუშევარსა,
ჯავრს და ვაება-წყევასა...“*

სამწუხაროდ, ზემოთ მოტანილი თარგმანი ერთგვარად დამძიმებულია და არადამაკმაყოფილებელ შთაბეჭდილებას ტოვებს. ფაქტის გადმოსაცემად არც ისე მოხდენილი

¹ ჰ.მ. ძუცათი, კოსტა ხეთაგუროვი, თბილისი 1979, გვ. 10;

ფორმებია მოძებნილი, თუმცა იდეა ნაცნობია—სოციალური მოტივი და მცდელობა ერის გამოფხიზლების, დაფიქრების და უკეთესი მერმისის საძიებლად დარაზმვის გარდაუვალი აუცილებლობა.

ყოველივე ეს განაპირობებდა იმ ფუძემდებელ ლიტერატურულ უთიერთობებს, რომლებიც ქართულ-ოსური ხანგრძლივი თანაცხოვრების პირობებში იწრთობოდა. მხოლოდ ზოგიერთი მათგანის დასახელებით შემოვიფარგლებით. ცხინვალის რეგიონის პრესაში და არა მხოლოდ, პერიოდულად იბეჭდებოდა კ. ხეთაგუროვის პოეტურ ქმნილებათა თარგმანები: „იმედი“ (თარგ. ივ. ყიფიანისა), „გოდება“ (თარგ. ვ. გაფრინდაშვილისა), „მერცხალი“ (თარგმ. მიქ. პატარიძის), „მონის სიმღერა“ (თარგმ. დავ. გაჩეჩილაძის), „ობლების დედა“, „ღარიბის გული“, „სასამართლოს წინაშე“ (თარგმ. ვ. გორგაძის), „არ დავიჯერო, არ მახსოვდეს“ (თარგ. შ. აფხაიძის), „მიმართვა“ (თარგ. ს. შანშიაშვილისა) და ა.შ.

მიუხედავად თქმულისა, ქართველთა ღვაწლი მხოლოდ მთარგმნელობითი საქმიანობით არ შემოიფარგლება, როგორც ზემოთ მივანიშნეთ, თვითონ კოსტა ხეთაგუროვს უადრესად თბილი, მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა: ალ. ყაზბეგთან, დ. არაყიშვილთან, ი. გოგებაშვილთან და სხვებთან. ესენი იყვნენ ადამიანები, რომელთაც არაერთხელ უდიდესი სიკეთე გაუწევიათ ოსი ხალხისთვის. სწორედ ამიტომ, მაღლიერების გრძნობით სავსემ იკითხა კ. ხეთაგუროვმა ერთ-ერთი მათგანის, მ. ყიფიანის გარდაცვალებისას:

*„ბევრი თუ იყო, სიყვარულით მასავით სავსე
ვისაც ხალხისთვის თავდადების ჰქონდა უნარი,
თავისუფლების გულისთვის რომ იბრძოდა ასე,
ქონში ლამპარი შემოჰქონდა გაუხუნარი?“
(თარგმანი აკ. გელოვანისა)*

ქართულ-ოსურ ფუძემდებელ ლიტერატურულ ურთიერთობათა შესახებ საუბრისას მხოლოდ იმ გარემოების გახსენება რად ღირს, რომ სახელმძღვანელოების მკვეთრი დეფიციტის გამო გასული საუკუნის გარიჟრაჟზე ოსურ სკოლებში შემოღებულ იქნა იაკობ გოგებაშვილის მიერ შექმნილი რუსული ენის სახელმძღვანელო „Русское слово“ და მრ. სხვა.

ოსური მწერლობის მამამთავარი, სახალხო პოეტი და ოსური სალიტერატურო ენის ფუძემდებელი კოსტა ხეთაგუროვი გახლდათ პირველი ოსი მხატვარიც, დაზგური ფერწერის საფუძველის ჩამყრელი. იგი „დიდ ინტერესს იჩენდა უძველესი და თანამედროვე ქართული კულტურისადმი, როგორც ცნობილია, 1887 წელს მან შექმნა საქართველოში ქრისტიანობის გამავრცელებელის წმინდა ნინოს სურათი. სანამ სურათს საქართველოში ჩამოიტანდნენ, იგი გამოფენილი იყო ძაუჯიყაუში“¹ და რამდენიმე კვირის განმავლობაში მნახველი არ ელეოდა. კ. ხეთაგუროვის სახელის უკვდავსაყოფად 30-იანი წლების მეორე დეკადის დამდეგს ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით გამოიყო 75 ათასი მანეთი. იმავე წლებში პოეტის სახელი მიენიჭა ე.წ. სამხრეთ ოსეთის სამხატვრო სტუდიას, წუნარის სრულ საშუალო სკოლას და სოფელ ფრინევს.

1936 წლის მაისის ბოლოს გაზეთი („საბჭოთა ოსეთი“) კვლავ გამოეხმაურა კ. ხეთაგუროვისადმი მიძღვნილ საიუბილეო საღამოს, რომელიც გაიმართა ცხინვალის სახელმწიფო თეატრში². საღამოს აუარებელი ხალხი დაესწრო, იგი შესავალი სიტყვით გახსნა მაშინდელმა ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ცენტრალური კომიტეტის თავმჯდომარემ ივ. ჯიჯოევმა. პოეტის შემოქმედებაზე მოხსენებით წარსდგა საქართველოს მწერალთა კავშირის წარმომადგენელი იოსებ იმედაშვილი. სხვათა შორის, იოსებ იმედაშვილი პირადად იცნობდა კოსტა ხეთაგუროვს. მათი მეგობრული ურთიერთობა 900-იანი წლების კავკავიდან იღებს სათავეს, ხოლო კ. ხეთაგუროვის გარდაცვალების შემდეგ ი. იმედაშვილი ყოველმხრივ ცდილობს დამსახურებულ პატივი მიაგოს ოს მეგობარს. ზემოხსენებულ (გარდაცვალები-

¹ ჰ.მ. ძუცათი, კოსტა ხეთაგუროვი, თბილისი 1979, გვ. 23;

² გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1936, 25/V;

დან 30 წლისთავი) თარიღთან დაკავშირებით ცხინვალის სახელმწიფო თეატრმა დადგა ი. იმედაშვილის პიესა „კოსტა“, რომელმაც დიდი გამოხმაურება გამოიწვია.

ორი წლის შემდეგ, ცხინვალის ქართული გაზეთი „საბჭოთა ოსეთი“ კვლავ აღნიშნავს¹, რომ 32 წლის წინათ 1906 წლის პირველ აპრილს გარდაიცვალა კ. ხეთაგუროვი. აღნიშნული საგაზეთო მასალიდან გამომდინარე, იმავე (1938) წლის ოქტომბერში ოსი კლასიკოსის დაბადებიდან სამოცდათხუთმეტი წლის აღსანიშნავად ხელისუფლებას განზრახული აქვს ხეთაგუროვის ძეგლის დადგმა.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, იმ პერიოდის იუბილეთა შორის, რომლებიც კოსტა ხეთაგუროვის ხსოვნას უძღვნა ქართველმა საზოგადოებრიობამ, გრანდიოზულობით გამოირჩევა ის მრავალმხრივი კულტურული ღონისძიებანი, რომლებიც 1939 წ. გაიმართა და კოსტას დაბადებიდან 80 წლისთავის საზეიმო აღნიშვნას მიეძღვნა.

საქართველოს მწერალთა კავშირში შეიქმნა კ. ხეთაგუროვის საიუბილეო კომისია (ა. აბაშიძე, რ. გვეტაძე, ვ. გორგაძე, კ. კალაძე, ს. ჩიქოვანი) ი. მოსაშვილის თავმჯდომარეობით. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ქართულ ენაზე დაიბეჭდა კოსტა ხეთაგუროვის ლექსებისა და პოემების საიუბილეო კრებული, რომელშიც შევიდა: ვ. გაფრინდაშვილის, დ. კასრადის, ი. გრიშაშვილის, ს. შანშიაშვილის, შ. აფხაიძის, ი. მჭედლიშვილის და სხვათა მიერ თარგმნილი კ. ხეთაგუროვის პოეტური ნიმუშები.

განსაკუთრებით საზეიმო ვითარებაში ჩაიარა საიუბილეო დღეებმა ცხინვალში. აქ გამართული საზეიმო ღონისძიება ვრცლად გააშუქა გაზ. „ლიტერატურულმა საქართველომ“². იმავე პერიოდის „ლიტერატურული საქართველოს“ ფურცლებზე დაიბეჭდა პროფ. შ. გოზალიშვილის³, ვ. გორგაძის⁴ კ. ხეთაგუროვისადმი მიძღვნილი მასალები.

მსგავსად გაზ. „ლიტერატურული საქართველოსი“ გაზ. „საბჭოთა ოსეთმა“ დიდი ადგილი დაუთმო თავის ფურცლებზე დიდი ოსი მწერლის საიუბილეო მასალის პუბლიკაციას. 1939 წლის 18-19 მაისს გაზეთებში დასტამებულია ხეთაგუროვის ლექსები: „სიმღერა“ (თარგ. ვ. გორგაძისა), „განდევნილი“ (თარგ. ვ. გაფრინდაშვილისა) და ა.შ. კოსტას ლექსებია დაბეჭდილი ივლისის ნომერშიც⁵, ხოლო ოქტომბრის თვიდან ქვეყნდება ვრცელი მასალა – „დიდი სახალხო მგოსანი – კოსტა ხეთაგუროვი“⁶. მასში ძირითადი ადგილი ეთმობა ბიოგრაფიულ ცნობებს. იქვე დაბეჭდილია საინტერესო პოეტური ნიმუშები კ. ხეთაგუროვის შემოქმედებიდან, რომლებიც ქართულ ენაზე ააქლერეს შ. აფხაიძემ და ს. შანშიაშვილმა.

25 ნოემბერს (1939) ცხინვალის სახელმწიფო მუზეუმში გაიხსნა ხეთაგუროვის, როგორც თავისუფლებისთვის მომღერალი მხატვრის, გამოფენა⁷. უნდა აღინიშნოს ერთობ საინტერესო ფაქტიც, 1939 წელსვე ჩრდილოეთ ოსეთის სახელმწიფო ინსტიტუტს (რუსეთის სფს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით) მიენიჭა კოსტა ხეთაგუროვის სახელი.

ჩამოთვლილი საიუბილეო ღონისძიებების ერთგვარი დაგვირგვინება გახლდათ 1939 წლის ნოემბრის მიწურულს გამართული დასკვნითი საღამო, რომლის შესახებ გაზეთი „საბჭოთა ოსეთი“ წერდა: „სტალინის (ცხინვალის) სახელმწიფო თეატრში გაიხსნა საზეიმო კრება, მიძღვნილი დიდი ოსი მწერლის, ოსური ენის, ლიტერატურისა და მხატვრობის ფუძემდებლის, ნიჭიერი პუბლიცისტის, მგზნებარე რევოლუციონერ-დემოკრატის კოსტა ხეთაგუროვის დაბადებიდან 80 წლისთავისადმი“⁸.

¹ გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1938, 6/IV;

² გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1939, 2/XII;

³ გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1939, 20/XII;

⁴ გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1939, 14/X;

⁵ გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1939, 15/VII;

⁶ გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1939, 22/X;

⁷ გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1939, 27/XI;

⁸ გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1939, 28/XI;

სალამოზე მისასალმებელი სიტყვით გამოვიდნენ ყოფილი სსრ კავშირის საბჭოთა მწერლების პრეზიდუმის მდივანი ა. ფადეევი, აკადემიკოსი ლუპოლი, ა. მაშაშვილი (საქართველოს მწერალთა კავშირის სახელით), მოსენკო (უკრაინა), ვესპერი (სასომხეთი), ავრო (უზბეკეთი), კალასენოვი (კარელია), ცადასო (დაღესტანი), გოჩიევი (კალმიკის ოლქი), იანდიევი (ჩეჩნეთ-ინგუშეთი), მოციევი (ჩრდილოეთ ოსეთი).

დასასრულ გაიმართა საზეიმო კონცერტი.

მსგავსი საზეიმო განწყობილება სუფევდა კ. ხეთაგუროვისადმი მიძღვნილ საიუბილეო დღეებში საქართველოს დედაქალაქშიც. ოსი პოეტის ხსოვნის უკვდავსაყოფად შეკრებილ ინტელიგენციას უმასპინძლა შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო თეატრმა 1939 წლის 29 ნოემბერს. უაღრესად საინტერესო და შინაარსიანი სიტყვით წარსდგნენ დამსწრე საზოგადოების წინაშე: ი. აბაშიძე, შ. დადიანი, ა. მირცხულავა, ს. იორდანიშვილი და სხვ.

კოსტა ხეთაგუროვისადმი მიძღვნილი საიუბილეო თარიღი ფართოდ აღინიშნა 1959 წელსაც და, საერთოდ, ქართველი საზოგადოების ინტერესი ოსი მოღვაწის ცხოვრებისა და შემოქმედებისადმი არც მომდევნო წლებში განელებულა.

ორიოდე სიტყვით აქვე გვსურს მივანიშნოთ კ. ხეთაგუროვის პედაგოგიურ შეხედულებებზე, მის მეგობრულ ურთიერთდამოკიდებულებაზე ჩვენი ქვეყნის უდიდეს მოამაგესა და საზოგადო მოღვაწესთან იაკობ გოგებაშვილთან.

იაკობ გოგებაშვილი საკუთარ მრავალრიცხოვან წერილებში არაერთგზის საუბრობს ოსურ სკოლებში განათლების მიღების თავისებურებათა შესახებ.

კ. ხეთაგუროვი ყოველთვის უდიდესი პატივისცემით ეკიდებოდა ქართველი განმანათლებლის პედაგოგიურ შეხედულებებს და გაზ. „სევერნი კავკაზში“ აღფრთოვანებული აცნობებდა საზოგადოებას ოსურ სკოლებში ი. გოგებაშვილის სახელმძღვანელოს დანერგვის შესახებ: „ჩრდილოეთ ოსეთის საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მასწავლებელთა ყრილობამ სასკოლო ცხოვრების მეტად რთული საკითხები წამოაყენა. ცოტად თუ ბევრად გამოსადეგი სახელმძღვანელოების უქონლობის გამო ყრილობამ დაადგინა, ოსურ სკოლებში შემოღებულ იქნეს ცნობილი სახელმძღვანელო რუსულის ენისა – იაკობ გოგებაშვილის „რუსსკოე სლოვო“¹.

ი. გოგებაშვილის სახელმძღვანელოებს მაღალ შეფასებას აძლევდა და პრაქტიკაში მათ დანერგვას მიესალმებოდა საქართველოში განათლებამიღებულები, ქართული კულტურის მოტრფიალე, ცნობილი მოღვაწე ხ. ურუიმაგოვი. ერთ-ერთ საგაზეთო წერილში იგი წერს: „რაში უნდა ვეძებოთ იმის მიზეზი, რომ ოსი ბავშვები სწავლების ხუთწლიანი კურსის დამთავრების შემდეგ მალე ივიწყებენ რუსულ წერასა და ლაპარაკს? ვიმეორებ, შესაბამისი სახელმძღვანელოების უქონლობაში და ამის მიზეზით, უსისტემო სწავლებაში... ოსი მასწავლებლები უნდა გააცნონ ი. გოგებაშვილის ამ ძვირფას სახელმძღვანელოს და იგი უნდა დანერგონ სკოლებში“².

თვითონ იაკობ გოგებაშვილი სახალხო სკოლების მუშაობის წარმატების ერთ-ერთ ძირითად საყრდენს სწავლების დედაენაზე მოწყობაში ხედავდა³.

მას სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე ღრმად და, ვფიქრობთ, სავსებით მართებულად სწამდა, რომ ნორმალური დაწყებითი განათლების მიღება მხოლოდ მშობლიურ ენაზე სწავლებით მიიღწევა. თუმცა „მოსვენებას აკარგვინებდა საქართველოსაგან რომელიმე კუთხის ჩამოცილებაზე გაფიქრებაც კი, საამჟამოზე გამოყავდა ქართველი ერის მტრები,

¹ კ. ხეთაგუროვი, საეკლესიო-სამრევლო სკოლები ოსეთში, გაზ. „სევერნი კავკაზ“, 1901, #88;

² ხ. ურუიმაგოვი, სახელმძღვანელოები ოსურ სკოლებში, გაზ. „კაზბეკი“, 1900, #717;

³ მაგალითისთვის დავასახელებდით ი. გოგებაშვილის წერილებს: „შინაური მიმოხილვა“ (1879 იანვარი), „განათლების მდგომარეობა საქართველოში 1880 წელს“, „ახალი ნაბიჯი ხალხის განათლებაში“, „შევიწროვება ქართული ენისა და ქართველებისა სწავლა-განათლების სფეროში“, „უცნაური ცვლილებები“, „ეროვნული სენის მიზეზი და წამალი“ და სხვ. იხ. ი. გოგებაშვილი, რჩეული ნაწერები, პროფ. გ. თავიშვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, ტ. II, თბილისი 1940;

რომლებიც ყოველ ღონეს ხმარობდნენ საქართველოს დაქუცმაცებისათვის, შუასაუკუნოვანი სეპარატისტული განწყობილების აღორძინებისათვის, მისი ეროვნული სხეულიდან სხვა და სხვა ეთნოგრაფიული ნაწილების ჩამოცილებისათვის“¹.

ი. გოგებაშვილი საქართველოში მცხოვრებ ყველა ხალხს ერთიანობისა და შეკავშირებისკენ მოუწოდებდა ყოველთვის².

ქართულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობის გადრმავებაში შესამჩნევი კვალი დატოვა ცხინვალელმა მწერალმა დავით ელიოზიშვილმა. დ. ელიოზიშვილი აქტიურად თანამშრომლობდა თავისი დროის ქართულ პრესასთან. პირადი ნაცნობობა ჰქონდა დიდ აკაკისთან, ვაჟასთან.

დოც. ა. ცოტნიაშვილი დ. ელიოზიშვილის შესახებ წერდა: „სასიამოვნოა აღინიშნოს, რომ დავით ელიოზიშვილის შემოქმედებაში, სათაყვანებელ საქართველოსთან ერთად, საპატიო ადგილი უჭირავს ოსეთის თემას, იგი ოსი მწერლების ახლო მეგობარია, ხანგრძლივი დროის მანძილზე თანამშრომლობდა ოსურ პრესაში, მისი ნაწერები იბეჭდებოდა როგორც ჩრდილოეთ ოსეთის, ისე სამხრეთ ოსეთის ლიტერატურულ ჟურნალებში.

მომძე ოსი ხალხისადმი, მისი გენიალური შვილის კოსტა ხეთაგუროვისადმი გულწრფელი გრძნობებია გამონატული დავით ელიოზიშვილის ლექსში „კოსტას“³.

ოცდაათიან წლებში ცხინვალის მწერალთა განყოფილების ქართულმა სექტორმა მოისმინა ინფორმაცია დ. ელიოზიშვილის პოეტური მოღვაწეობის შესახებ. აღინიშნა, რომ პოეტის ლექსები უმრავლეს შემთხვევაში მიძღვნილი, მიმართვის ხასიათისაა რომელიმე პიროვნების, ისტორიული მოვლენის თუ სხვა რაიმე მნიშვნელოვანი ფაქტისადმი, რაც ერთგვარ პოეტურ მუხტს, პოეტურ ემოციას ადძრავს მასში.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ცხინვალელი შემოქმედის პოეტური ნიმუშები „პირველი მაისი“, „შემოდგომა“, „გაზაფხული“, „გიგლას სიმღერა“ დაიბეჭდა 1921 წ. გამოცემულ კრებულში „შემოდგომა“. აქედან, ლექსი „პირველი მაისი“ შეტანილია 1945 წელს გამოცემულ „დედა ენის“ მეორე ნაწილში, ხოლო ლექსი „შემოდგომა“ შეტანილია ზოგიერთ საბავშვო სახელმძღვანელოში.

კ. ხეთაგუროვის ლიტერატურულ თანამებრძოლთა და ტრადიციების განმვრცობთა შორის XX საუკუნის დასაწყისიდან შეიძლება დავასახელოთ ქართული მზით ნასაზრდოები ოსი მწერლები და პოეტები: სეკა გადიათი⁴, ასლამირზა ყაითმაზთი⁵, სოზირიყო ყულათი⁶, ცომაყ გადიათი¹, არსენ ქოცოითი², ჩერმენ ბეჯიზათი³ და სხვ.

¹ კ. ტოტოჩავა, იაკობ გოგებაშვილი საქართველოს ერთიანობის შესახებ, გაზ. „განათლება“, 1994, #6, გვ. 1;

² უ. ბლაგაძე, ოჯახის აღმზრდელობითი ფუნქციის პრობლემა იაკობ გოგებაშვილის პედაგოგიურ მემკვიდრეობაში, თბილისი 1990, გვ. 16;

³ 203. ა. ცოტნიაშვილი, ქართულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, ცხინვალი 1968, გვ. 179;

⁴ ოსი პოეტი, პროზაიკოსი, ოსური მხატვრული პროზის ერთ-ერთი ფუძემდებელი სეკა გადიათი დაიბადა 1855 წელს სოფ. განისში (ყუდის ხეობაში). 18 წლისა იყო ქართველმა მღვდელმა წერა-კითხვა რომ ასწავლა. მას სასულიერო განათლება თბილისში მიუღია, რის შემდეგაც 10 წლის განმავლობაში ყუდის ეკლესიაში მსახურობდა. 1882 წლიდან გადასახლებულა ჩრდილოეთ ოსეთში. ლექსებისა და მოთხრობების წერა 1880-იან წლებში დაიწყო. ს. გადიათის ლექსების პირველი კრებული „ოსი მწყემსი“ 1905 წელს გამოიცა მთიელთა ღუბუჩი ცხოვრება მთელი სიმძაფრითაა ასახული მის პოემაში „მარტოსული“. იგი წერდა მოთხრობებს, დრამატულ ნაწარმოებებს, ლექსებს. ხალხური ზეპირსიტყვიერებით ნასაზრდოები მისი ნაწარმოებები დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ოს ხალხში. გარდაიცვალა 1915 წელს(ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენლები: ნაირა ბეპიევი, ნაფი ჯუსოითი, მერი ცხოვრებოვა, თბილისი 2007, გვ. 225);

⁵ პოეტი და მთარგმნელი ასლამირზა ყაითმაზთი დაიბადა 1866 წელს მაღალმთიან სოფ. ზარამაგში, ალაგირის ხეობაში. გორის სამასწავლებლო სემინარიის დამთავრების შემდეგ იგი მასწავლებლად მუშაობდა ზარამაგში, ლაბაში, არმავირში, ყაბარდოს სოფლებში. ახლოს იცნობდა კოსტა ხეთაგუროვს. ა. ყაითმაზთი იყო ერთ-ერთი პირველი შემკრები ოსური ხალხური შემოქმედების ნიმუშებისა. მისი ლექსები პოეტის სიცოცხლეშივე იქცა ოსი ხალხის საყვარელ სიმღერებად. ა. ყაითმაზთის ლექსების კრებული გამოიცა 1961 წელს. ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა 1925 წლის 25 იანვარს (ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენლები: ნაირა ბეპიევი, ნაფი ჯუსოითი, მერი ცხოვრებოვა, თბილისი 2007, გვ. 226);

⁶ დაიბადა 1900 წელს ჯავის რაიონის სოფ. ზღუბირში. ობოლი სოზირიყო ყულათი ბიძამ გორის სასულიერო

ც. გადიევსა და ა. ქოცოევს ოსური კულტურული ცხოვრების განვითარებაში თავისი მოკრძალებული წვლილი შექჷონდათ იმ პერიოდის პრესაში⁴ გამოქვეყნებული საკუთარი პოეტური ქმნილებებით.

ამ პერიოდში ოს მოღვაწეთა შორის საგულისხმო ადგილი უკავია ჩ. ბეჯიზათს, იგი დაიბადა 1898 წელს სოფ. ედისაში (ჯავის რ-ნი) და მოიაზრება, როგორც ოსური მწერლობის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. სწავლობს ჯერ გორის სასულიერო სასწავლებელში. შემდეგ თბილისის სასულიერო სემინარიაში(1914-1917). 20-იანი წლებიდან გამოდის შემოქმედებით ასპარეზზე და პრესაში იწყებს მოთხრობების, ლექსებისა და ნარკვევების გამოქვეყნებას. „1933 წელს გამოსცა ლექსების პირველი კრებული „ხმალამოწვდილი“. ავტორია მოთხრობებისა „მგლები“, „კომკების დადადისი“(1934), „სამი შემოხედა“(1935), „გრიგალმა გადატეხა ტირიფი“(1936) და სხვ. დაუმთავრებელი დარჩა რომანი „სხვა გზა არ არის“, ქართული ორი მოთხრობა გამოქვეყნდა „ოსური პროზის ანთოლოგიაში“(1957), ხოლო ცალკე გამოიცა მოთხრობა „კომკების მხარე“(1971)⁵.

ჩერმენ ბეჯიზათის შესახებ მნიშვნელოვანი ნაშრომი შექმნა ოსმა მწერალმა ჰაჯი-მურად ძუწათმა⁶.

ჩერმენ ბეჯიზათი თითქმის ერთნაირი წარმატებით მოღვაწეობს როგორც სამწერლო, ისე საზოგადოებრივ ასპარეზზე. იგი გახლდათ ნიჭიერი პროზაიკოსი, დრამატურგი, პოეტი, პუბლიცისტი, მთარგმნელი. სხვადასხვა დროს მუშაობდა გაზეთ „ხურზარინის“ რედაქტორად, ცხინვალის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორად, საქართველოს მწერალთა კავშირის ე.წ. სამხრეთ ოსეთის განყოფილების მდივნად, ჟურნალ „ფიდიუაგის“ რედაქტორად.

გიმნაზიაში მიაბარა, რომლის დამთავრების შემდეგ მუშაობდა ცხინვალში სხვადასხვა პასუხსაგებ თანამდებობაზე. რედაქტორობდა ჟურნალ „ფიდიუაგს“. წერდა მოთხრობებს, ნოველებს, პუბლიცისტურ ნაწარმოებებს. უმაღლესი განათლება ს. ყულათიმ მიიღო მოსკოვში. 1928-1929 წლებში გამოიცა მისი ნაწარმოებების ორი წიგნი. 1936 წელს გამოიცა მისი რჩეული ნაწარმოებები. ყულათის პიესებს ხშირად დგამდნენ ოსური თეატრის სცენაზე. იგი 1937 წელს რეპრესიებს შეეწირა (ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენლები: ნაირა ბეპიევი, ნაფი ჯუსოითი, მერი ცხოვრებოვა, თბილისი 2007, გვ. 232);

¹ პოეტი, დრამატურგი, პროზაიკოსი, მთარგმნელი და ლიტერატურათმცოდნე სეკა გადიათის შვილი ცომაყ გადიათი დაიბადა 1882 წელს ყუდის ხეობის სოფელ განისში. ბავშვობა გაატარა ჩრდილოეთ ოსეთში, სადაც მისი ოჯახი გადასახლდა 1889 წელს. დაამთავრა ტარტუს უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი. 1906-1907 წლებში მონაწილეობდა რევოლუციურ მოძრაობაში. 1910 წელს იგი დაუპატიმრებიათ და მუდმივი გადასახლება მიუსჯიათ ციმბირში. იქაც განაგრძობდა ლიტერატურულ მოღვაწეობას. დაბრუნდა 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ. ცომაყ გადიათმა დიდი როლი შეასრულა ოსური მხატვრული ლიტერატურის განვითარებაში. გარდაიცვალა 1931 წლის 24 ოქტომბერს (ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენლები: ნაირა ბეპიევი, ნაფი ჯუსოითი, მერი ცხოვრებოვა, თბილისი 2007, გვ. 227);

² ოსური პროზის ფუძემდებელი, პოეტი, დრამატურგი და პუბლიცისტი არსენ ქოცოითი დაიბადა 1872 წლის 16 იანვარს სოფელ გიზელში. 1923 წელს იგი ცხინვალშია. სწორედ მისი დიდი შრომის შედეგად დაარსდა ჟურნალი „ფიდიუაგი“ 1927 წელს, იყო ამ ჟურნალის პირველი რედაქტორი. 1919 წლიდან ბრუნდება ვლადიკავკაზში და ეწევა ნაყოფიერ ლიტერატურულ მოღვაწეობას. ა. ქოცოითის ნაწარმოებები რამდენჯერმე გამოიცა ცალკე წიგნად. 1971 წელს დაიბეჭდა ნაწარმოებების ორტომეული. გარდაიცვალა 1944 წლის 4 თებერვალს (ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენლები: ნაირა ბეპიევი, ნაფი ჯუსოითი, მერი ცხოვრებოვა, თბილისი 2007, გვ. 226);

³ ჩერმენ ბეჯიზათი დაიბადა 1898 წელს ჯავის რაიონის სოფ. ედისში. ლექსების წერა ადრეულ ასაკში დაიწყო. სხვადასხვა დროს გამოიცა მისი ნაწარმოებების კრებულები: „ამოდებული ხმალი“(1935), მოთხრობები, ნოველები (1934) და სხვ. ჩ. ბეჯიზათის პიესები: „ვინ-ვის“ და „შრიალებენ დროშები“ წარმატებით იდგმებოდა ოსური თეატრის სცენაზე. იგი 1937 წლის რეპრესიების მსხვერპლი გახდა(ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენლები: ნაირა ბეპიევი, ნაფი ჯუსოითი, მერი ცხოვრებოვა, თბილისი 2007, გვ. 231);

⁴ მხედველობაში გვაქვს გაზეთები „ნოგ ცარდი“ (ოსურ ენაზე), „კავკაზი“, „ტიფლისკი ლისტოკი“ და სხვ.

⁵ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბილისი 1977, ტ. II, გვ. 351-352;

⁶ იხ. ჰ.მ. ძუწათი, ჩერმენ ბეჯიზათის შემოქმედება, ცხინვალი 1967;

„საინტერესოა აღინიშნოს, რომ 1934 წელს მოსკოვში გამართულ მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე საქართველოს დელეგაციაში იყო ჩერმენ ბეგიზოვიც. შემდეგში ჩერმენი არაერთ მოგონებაში ყვებოდა ქართველ მწერლებთან გატარებულ დღეებზე. რამდენიმე ლექსიც მიუძღვნა მოსკოვურ დღეებს“¹.

აქვე დავსძენთ, ჩ. ბუჯიზათს ჯერ კიდევ თბილისის სასულიერო სემინარიიდან საკმაოდ ახლო ურთიერთობა ჰქონდა გ. ლეონიძესთან.

სამწუხაროდ, ჩერმენ ბუჯიზათი ახალგაზრდა, 39 წლის ასაკში შეიწირა 30-იანი წლების ტრაგედიაში.

რაც შეეხება ოს პოეტს მისოსთ ყამბერდიევს – „მან მეტეორივით გაიბრწყინა ჩვენი ლიტერატურის ცაზე, მაგრამ ნათელი კვალი დატოვა, ლექსების ერთადერთ კრებულს მან „ცისარტყელა“ უწოდა... მისი პოეზიისათვის უცხოა შიშველი რიტორიკა, მან იცოდა თავისი აზრებისა და განცდების ხატოვნად, კონკრეტული სახეებით გადმოცემა. ის ინტონაციის პოეტი იყო...“²

ქართულ-ოსურ კულტურულ ურთიერთობათა კეთილი დამოკიდებულების განმტკიცების საქმეში წინგადადგმული ნაბიჯია ნ. ბეპიევის, ნ. ჯუსოითის და მ. ცხოვრებოვას მიერ შედგენილი „ოსური მწერლობის ანთოლოგია“ (თბილისი 2007), რომლის წინასიტყვაობაში ნ. ჯუსოითი წერს: „ადრე თუ გვიან უნდა მოვაგვაროთ ჩვენი ურთიერთობა და ამ საქმეში ლიტერატურის, ხელოვნების მუშაკებზე და მათ სიტყვაზე ბევრი რამაა დამოკიდებული“³.

ზემოთ ჩვენ ვისაუბრეთ საუკუნის დამდეგის ქართულ-ოსურ ლიტერატურულ-კულტურულ ურთიერთობებში მიმდინარე საგულისხმო პროცესებზე. ხაზი გავუსვით საინტერესო მტრინებს ამ პერიოდის მოღვაწეთა ცხოვრებიდან. რაც შეეხება მომდევნო პერიოდს, შეიძლება ითქვას, რომ XX საუკუნის 30-იანი წლებიდან იწყება სრულიად ახალი საფეხური ქართულ-ოსური ლიტერატურულ-კულტურული განვითარების ისტორიაში. სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდის სრულიად ახალი შეხედულებების და ახალი გემოვნების მქონე თაობა. ამ თაობაში ჩვენ ძირითადად ვგულისხმობთ: ვ. ძუგაევს, კ. ფარნიევს, დ. მამსუროვს, გ. ფლიევს და სხვ.

1918 წლის 1 მაისს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭოს მიერ ჩრდილოეთ ოსეთის მასწავლებელთა საბჭოსადმი გაგზავნილი წერილიდან მოხმობილი სტრიქონით გვინდა დავასრულოთ: „მომავალი კიდევ მეტად ავალდებულებს ორივე ხალხს მჭიდრო ერთიანობისა და კულტურული თანამშრომლობისათვის“⁴.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაზ. „დროება“, 1884, №166;
2. ჟურნ. „მნათობი“, 1924, №2;
3. გაზ. „დროება“, 1876, №126;
4. ა. სონდულაშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?!, თბილისი 2009;
5. О. Евецкий, Статистическое описание Закавказского края, Санкт-Петербург 1835;
6. П. Надеждин, Опыт географии Кавказского края, Тула 1891;
7. ჟურნ. „მნათობი“, 1924, №2, გვ. 160;
8. მ. ტყავაშვილი, ქსნის ერისთავების მამულების საკითხი დოსითეოს ფიცხელაურის „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ პროექტში, კრებ. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები (ა. სონდულაშვილის რედ.), №2, თბილისი 2009;

¹ გაზ. „ცხინვალის მაცნე“, 2000, #5;

² ოსური პოეზიის ანთოლოგია, თბილისი 1957, გვ. 350;

³ ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენლები: ნაირა ბეპიევი, ნაფი ჯუსოითი, მერი ცხოვრებოვა, თბილისი 2007, გვ. 4;

⁴ გაზ. „შიდა ქართლი“, 1999, #303;

9. ე. ბუბულაშვილი, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მოღვაწეობის ისტორიიდან, კრებ. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები (ა. სონდულაშვილის რედ.), №2, თბილისი 2007;
10. ნ. ბეპიევი, მ. ცხოვრებოვა, ოსური ზეპირსიტყვიერება, თბილისი 2005;
11. ნ. ბეპიევი, ნ. პოპიაშვილი, ოსური თქმულებები, თბილისი 2009;
12. ც. თინიკაშვილი, მენ უფრო მშვიდი და ლაღი ხარ ზღვაო, გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1980, #10, (12279);
13. თ. მამსუროვი, ოსური სიმღერები (მთარგმნ. ნ. ბეპიევი, რედაქტ. ნ. ჯუსოითი, ნ. პოპიაშვილი), თბილისი 2007;
14. Айдамиров Абузар, Долгие ночи, [http: Zhaima.com/history/](http://Zhaima.com/history/) Сетевая версия.
15. ი. აღიმბარაშვილი, თურქი გენერალი ქართველი ემიგრანტის თვალთ (ჩრდილო კავკასიელი ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიიდან XIX საუკუნეში), გორის სს უნივერსიტეტისა და შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა ერთობლივი სამეცნიერო კონფერენცია „ქართულ-თურქული ურთიერთობები“ თბილისი 2014.
16. ს. ჭილაია, წინაპრები და მეგობრები, თბილისი 1964;
17. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. XI, თბილისი 1987;
18. ა. ცოტნიაშვილი, ქართულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, ცხინვალი 1968;
19. ა. ცოტნიაშვილი, მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართული პერიოდიკა ქართულ-ოსური ურთიერთობის შესახებ, ცხინვალი 1990;
20. გაზ. „ივერია“, 1891, #53;
21. ჟურნ. „აკაკის თვიური კრებული“, 1899, #1, 5, 6, 9;
22. აღ. კალანდაძე, ცეკვა ხანჯლებით, თბილისი 1988;
23. მ. გოზალიშვილი, კოსტა ხეთაგუროვი, სტალინირი (ცხინვალი) 1960;
24. გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1936, 18/V;
25. ჰ.მ. ძუცათი, კოსტა ხეთაგუროვი, თბილისი 1979;
26. გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1936, 25/V;
27. გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1938, 6/IV;
28. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1939, 2/XII;
29. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1939, 20/XII;
30. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1939, 14/X;
31. გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1939, 15/VII;
32. გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1939, 22/X;
33. გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1939, 27/XI;
34. გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 1939, 28/XI;
35. კ. ხეთაგუროვი, საეკლესიო-სამრევლო სკოლები ოსეთში, გაზ. „სევერნი კავკაზ“, 1901, #88;
36. ნ. ურუიმაგოვი, სახელმძღვანელოები ოსურ სკოლებში, გაზ. „კაზბეკი“, 1900, #717;
37. ი. გოგებაშვილი, რჩეული ნაწერები, პროფ. გ. თავზიშვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, ტ. II, თბილისი 1940;
38. კ. ტოტოჩავა, იაკობ გოგებაშვილი საქართველოს ერთიანობის შესახებ, გაზ. „განათლება“, 1994, #6;
39. უ. ბლაგაძე, ოჯახის აღმზრდელობითი ფუნქციის პრობლემა იაკობ გოგებაშვილის პედაგოგიურ მემკვიდრეობაში, თბილისი 1990;
40. ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენლები: ნაირა ბეპიევი, ნაფი ჯუსოითი, მერი ცხოვრებოვა, თბილისი 2007;
41. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბილისი 1977, ტ. II;
42. ჰ.მ. ძუცათი, ჩერმენ ბეჯიზათის შემოქმედება, ცხინვალი 1967;

43. გაზ. „ცხინვალის მაცნე“, 2000, #5;
44. ოსური პოეზიის ანთოლოგია, თბილისი 1957;
45. გაზ. „შიდა ქართლი“, 1999, #303;

Aleksandre Mghebrishvili
Doctor of Philological Sciences,
Gori State University
Deputy Rector, Professor,
Gori, Georgia

**OSSETIAN CONSTELLATION IN GEORGIAN-OSSETIAN LITERATURE
AND IN CULTURAL RELATIONS
(in the second half of the 19th century and the first decades of the 20th century)**

Abstract

The historical past of the Tskhinvali region is mostly connected with the family house of Machabeli. This place, in a certain period, represented a kind of center.

In the wake of Tsarist Russia setting foot in Georgia, the Ossetian element gradually becomes organic to Tskhinvali and its surroundings. Georgian, was the main spoken and communication language in Tskhinvali and it was respected by the local population.

Along with language, the issue of faith was of particular importance. If the Georgian language was popular among the Ossetians who settled in the territory of Georgia, it is difficult to say the same about the Ossetians who settled from the mountains of the North Caucasus, and it is also difficult to spread the Christian faith among them. In order to solve such problems and at the same time to spread its political influence on the North Caucasians, such strategies as military and migration policy, which were used with special instruments from the operational arsenal of the Tsar's Russia, were again added to missionary activity from the first years of the 19th century. We are referring to the fact of restoration of the "Ossetian Theological Commission" since 1814 based on the project of Gori Archbishop Dositheos Pitskhelauri.

"Who knows what kind of battle the Ossetian people have had to fight against the thunderstorms?" but the Ossetian people did not give up. Their talent was developed in folklore, in particular, in the epic of Narthebi, where the knightly soul and the traditions of the people is vividly seen." (Ts. Tinikashvili, Sea, you are lighter and more pleasant sea, Newspaper "Sabchota Oseti (Soviet Ossetia)", 1980, #10, (12279);

As is known, the first poem that was written in the Ossetian language, was in the second half of the 19th century. The author of these first poetic samples is Temirbolat Mamsurov.

It is significant that Temirbolat Mamsurov has been traveling to Turkey since 1865 with the support of his uncle (mother's brother), General Musa Kundukhov.

In the current period, the famous writer and public figure – Kosta Khetagurov makes a significant contribution to the development of the relations and cultural values of the Georgian and Ossetian people. His and other famous Georgian figures' promotion of warm, friendly relations fills the palette of Georgian-Ossetian cultural relations with bright colors.

He has the same place in the spiritual life of the Ossetian people as Ilia Chavchavadze and Akaki Tsereteli in Georgia. K. Khetagurov is related to the famous generation of Ilia with his spiritual intentions, humanism and patriotism. The Ossetian people were very careful about the traditions of their famous classicist.

The Georgian press of the end of the 19th century showed great attention and warmth in evaluating the Georgian-Ossetian relationship.

Georgian readers were always interested in Kosta Khetagurov's work. That is why at different times, many Georgian writers and figures were busy translating his works into Georgian language.

Tskhinvali writer Davit Elioizishvili left a noticeable mark in the deepening of Georgian-Ossetian literary relations. Davit Elioizishvili's poem "Kosta" expresses sincere feelings towards his brotherly Ossetian people, towards their genius son, Kosta Khetagurov.

Among K. Khetagurov's literary comrades and spreaders of traditions from the beginning of the 20th century, we can name Ossetian writers and poets: Seka Gadiati, Aslamirza Kaitmazti, Sozirizo Kulati, Tsomak Gadiati, Arsen Kotsoiti, Chermen Bejizati and others.

Ts. Gadiev and A. Kotsoev made a modest contribution to the development of Ossetian cultural life with their own poetic creations published in the press of that time.

During this period, Ch. Bejizati, about whom the Ossetian writer Haji-Murad Dzuzati wrote an important work.

Chermen Bejizati's works had almost equal success both in the literary and public spheres. He was a talented prose writer, playwright, poet, publicist, translator. At different times, he worked as an editor of "Khurzarin" newspaper, director of Tskhinvali Scientific Research Institute, so-called member of the Writers' Union of Georgia. As the secretary of the South Ossetia department, editor of the "Fidiuga" magazine.

As for Ossetian poet Misost Kamberdiyev – he shone like a meteor in the sky of our literature, but left a clear trace...

Above we talked about the significant processes taking place in Georgian-Ossetian literary-cultural relations at the end of the century. We have highlighted interesting features from the life of the figures of this period. As for the next period, it can be said that from the 30s of the 20th century, a completely new stage in the history of Georgian-Ossetian literary-cultural development begins. A generation with completely new views and new tastes is emerging in the official arena. In this category we mainly mean: V. Dzugaev, K. Parniev, D. Mamsurov, G. Pliev et al.

Keywords: Ossetian, poet, Misost Kamberdiyev, Georgian-Ossetian literary-cultural development.

Плиева Лана Т.
Владикавказ, СОШ № 7
Владикавказ, Россия

МАМСЫРАТЫ ТЕМЫРБОЛАТ – ФЫЦЦАГ ИРОН ПРОФЕССИОНАЛОН ПОЭТ, ИРОН АИВ ДЗЫРДЫ ДÆСНЫ, ЙÆ АИВАДОН ÆНКЪАРÆНТЫ ХИЦÆНДЗИНÆДТÆ

Райгуырæн бæстæ зынаргъ кæй у, уый алчидæр зоны, фæлæ дзы адæймаг куы фæхицæн вæййы, уæд ын йе`цæг аргъ базоны. Ирон адæмы царды дæр уыд ахæм историон цау. Уый уыди ирон адæмы трагеди. Бирæ зындзинæдтæ бавзæрстой фæндагыл, тынг фæсмон кодтой сæ балцыл, кæй ныууагътой сæ зæхх, сæ бæстæ æмæ ацыдысты ног цард, ног амонд агурæг.

Уыцы лигъдæттимæ уыдис сомбоны поэт Мамсыраты Темырболат дæр.

Райгуырд 1845 азы Джызæлдоны былыл, Осмæны хъæуы. Йæ фыд Осман хъæздыг, фæрæзджын лæг уыдис, æлдарыл æй нымадтой йæ рæстæджы. Осман дæргъæвсаг уыд, фæлæ йын инæлар Ермолов зæххы хай радта Джызæлмæ хæстæг æмæ Дæргъæвсæй уырдам ралыгъд цæрынмæ, йемæ ракодта йæ дæлбар адæмы дæр. 1855 азы Темырболаты радтой Бетьырбухы кадеты корпусмæ æмæ рацыд кæстæр афицерæй. Уыцы аз бацыд Чугуевы горæты бæхджын æфсадмæ æмæ фæслужбæ кодта 1865 азмæ, стæй йæ ныууагъта, уымæн æмæ паддзахы инæлар Къуындыхаты Муссæ агитаци кодта ирон æмæ Цæгат

Кавказы хæххон адæмты дæр, цæмæй сæ райгуырæн уæзæг ныууадзой æмæ Туркмæ, «се 'мдингæнæг æфсымæртæм» алидзой. Муссæ уыд Темырболатæн йæ мады`фсымæр. Уый аххосæй йæ мад æмæ дыууæ`фсымæримæ æвæндонæй алыгъд Туркмæ, фæлæ йын кæйдæр зæххыл цард ад нал скодта. Йæ цардæй ахицæн 1899 азы.

Куыд цард Темырболат Турчы, цы куыста, цæмæй дардта йæхи, йæ бинонты? Тынг цымыдисаг фарстатæ сты, фæлæ сын дзуапп нырма дæр нæма ис. Æрмæстдæр бæрæг у уый, æмæ йæхи дардта зæххы куыстæй, цард, хуымæтæг ирон адæм куыд цардысты, афтæ. Фæлæ иу миниуæгæй уыдонæй хицæн кодта. Бауарзта ирон хъисфæндырæй цæгъдын æмæ-иу йæ зарæджы ныхæсты мысыд йæ райгуырæн Ирыстоны зæхх, йæ ирон дзыллæйы.

Цæмæн хонæм Темырболаты фыццаг профессионалон поэт? Кæд йæ размæ фысджытæ уыд, зæгъæм, Колыты Аксо, фыста дини`взагыл,

Æгъуызаты Иуане фыста гуырдыаг æвзагыл, фæлæ Темырболат та фыста сыгъдæг ирон æвзагыл, равдыста йе`мдзæвгæты йæ маст, йæ зын, кæй фæхицæн Ирыстонæй. Мамсыраты Темырболат уыд стыр æрдзон курдиат æмæ зонды хицау, æцæг патриот. Уый уыд ирон аив дзырды фыццаг дæсны.

Цард тынг диссаг у. Истори къухæй фыст куы нæ æрцæуа, уæд йæ сусæгдзинæдтæ зын раргомгæнæн сты æмæ афтæмæй тархæды хуызæнæй баззайы адæмы зæрдæты. Мамсыраты Темырболат дæр цас сусæгдзинæдтæ фæхаста йемæ йе 'нусон бынатмæ. Ныр æй зæрдиагæй фæмысæм, фæлæ æцæгæй чи уыдис, цы уыдис? Æнæнымæц фарстатæ, æнæнымæц æмбæхст хъуыдытæ. Темырболат... йæ диссаджы ныхæстæ – «уæ нæ хæхтæ, нæ бæстæ, куыд ма цæрæм уæ фæстæ!»

Цымæ кæд ныффыста ацы диссаджы хъуыдытæ? Кæм сæ фыста: йæ райгуырæн Ирыстоны æви æцæгæлон бæсты, Турчы? «Къостайы загъдау, цырагъдарæй фæхатти Темырболат йæ „адджын бæстæн“ æмæ зæрдæйы цырагъ, йæ поэзийы рухс махмæ Анатолийы сыгъд быдыртæй куыд æрхæццæ, афтæ хуысгæ дæр никуы акæндзæн, цалынмæ ирон æвзагыл дзурæг уа, уæдмæ»

Ирыстон æмæ ирон адæмæй æнæрæвдыд кæй баззад, уый зæгъын фæг нæу — зонгæ дæр æрæгмæ куы бакодтой ирон адæм, сæ фыццаг поэт кæй уыд, уый. Йе 'мдзæвгæтæ Туркæй Ирыстонмæ раджы æрхæццæ сты, фæлæ сын сæ авторы ничи зыдта. Йæ иу æмдзæвгæ «Сагъæстæ» йын нымадтой адæмон зарæгыл. 1881 азы йæ Всеволод Миллер йæ чиныг «Осетинские этюды»-мæ дæр бахаста. Зарæгæн йæ мидисмæ гæсгæ, ахуырдынад цы ирæттæм уыд, уыдонæй бирæтæ хъуыды кодтой, йæ автор инæлар Къуындыхаты Муссæ кæй у. Фæлæ 1922 азы Дзæуджыхъæумæ æрцыд Муссæйы фырт, Советон Уæрæсеимæ цæдис скæныны фæдыл Турчы миссийы сæрдар Къуындыхаты Бечырби (Бекир-Бей-Сами) æмæ загъта, зæгъгæ, «Сагъæстæ» у йæ фыды хойы лæппу Мамсыраты Темырболаты фыст. Бечырби ма йемæ æрхаста Темырболаты иннæ æмдзæвгæтæй дæр цалдæр. Мыхуыр уыдысты французаг дамгъæтæй. Хъаныхъуаты Иналыхъ сæ рафыста уырдыгæй æмæ сын сæ къопи радта Æлборты Барысбийæн. 1926 азы Барысби ныффыста чиныг Темырболаты тыххæй — «Первый осетинский поэт Темирболат Османович Мамсуров». Фæстæдæр, 1946 азы, Темырболаты æмдзæвгæтæ фыццаг хатт хицæн чиныгæй рацыдысты уырыссагау Хуссар Ирыстоны чингуыты рауагъдады, Гегелашвилиийы тæлмацæй, чиныгæн разныхас ныффыста Биазырты Алыксандр. Нæ фыццаг поэты уацмыстæ мадæлон æвзагыл иууыл-иумæ æмбырдæй фæзындысты æрмæстдæр 1965 азы, Цхинвалы, «Ирон зарджытæ», зæгъгæ. Чиныг мыхуырмæ бацæттæ кодта, разныхас æмæ йын фиппаинæгтæ ныффыста Джусойты Нафи.

Æрмæст иууыл-иумæ, зæгъгæ, æгæр хъæр ныхас у — цас бирæ сты, æдæппæт иуæндæс æмдзæвгæйы, фæлæ сæ бæлвырдæй зыны сæ авторы æрдзон курдиат, йæ зæрдæйы рыст, йæ æнæкæрон уарзт ирон дзыллæмæ, фыдæлты зæхмæ. Æцæгæлон бæстæм йæ сæр чи фесæфта, уыдонæн уым сæ хал не схауд, сайдвæстаг фесты. Æнæбон,

æнæбарæй кæй цардысты, æрмæст уый нæу Темырболаты сагъæсты сæр. Поэт-патриот æмбæрста, йе 'мтуг адæмæй Ирыстоны, райгуырæн уæзæгыл чи баззад, уыдон дæр бæллиццагдæр уавæры кæй нæ уыдысты, сæ хъæрзын æм, цыма, хъуысгæ кодта хæдхæцæг паддзахы æфсондзы бынæй: «Нæ ис æмæ нæ бæстæ мах Залымæн ныууагътам, рахастам ма нæ сæртæ». Ахæм риссаг зæрдæйыуагыл æмбæлæм «Авдæны зард»-ы дæр:

Не 'ннæ дихтæ сæ паддзахæй

Иттæг тыхст дзы куы вæййынц,

Сæ дин, сæ бæстæ, се 'гдауæй

Уыдон хицæн куы кæнынц.

Æмæ фæдзæхсы, ныв кæны идеалон адæймаджы фæлгонц:

Дæ дин, дæ бæстæ, де'гдауыл

Иттæг тынгæй куы дзурай,

Дæ худинаг, де'гадыл

Адзал лæварæн куыд курай.

Ома, адæймаг хъуамæ уа йæ райгуырæн бæстæ æмæ йæ идеалты сæрыл дзурын æмæ тох кæнынхъом, стæй йæм худинаг æмæ æгады бæсты та мæлæт хъуамæ кæса хуыздæр.

Темырболат йæ алыварс цы æнæраст митæ æмæ æгъатырдзинад уыдта, уыдоны ныхмæ æндонвидар кæм уыдаид, æмæ ма-иу уæззау рысты заман йæ фæстаг скаст уыд йæ дин, йæ Хуыцау... Уымæ гæсгæ зын бамбарæн не сты æмдзæвгæ «Сагъæстæ»-йы мæнæ ацы рæнхъытæ:

Урс базыл сау цæссыг

Тынгæй-тынгдæр куы цыдис.

.....

Уæд мæм кæцæйдæр æрдзырдис:

«Уæ! Бæстæй скъуыд, æфхæрд лæг!

Дæуæн куы ис æнхъæлцау, —

Куы йæ зоныс дæхæдæг, —

Дæ дин æмæ дæ хуыцау».

Темырболаты уырныдта, сабыр æрмæст иунæг Хуыцау кæй у... Поэт йæ царды фылдæр хай æцæгæлон бæстæйы арвыста æмæ хорз зыдта, уым йе 'мбæстаг адæмæй чи цы гæнæг уыд, уыдæттæ. Цардæн, лæгдзинад æмæ адæймагдзинадæн аргъ кæнын зонгæйæ, уый зæрдæрисгæйæ фыссы, лæджы ном цæсты чи 'фтауы, цардмæ мулчы цæстæй чи кæсы, карьерæйы азарæй йæ намысыл йæ къух чи исы, ахæмтыл йе 'мдзæвгæтæ «Чъынды лæг», «Рынчын æмæ рынчынфæрсæг», «Ме 'мгармæ» -йы. Иу дини фæрцы кæйдæр зæххыл нæ амонд ссардзыстæм, зæгъгæ, афтæ хъуыдыгæнгæйæ йæ бæстæ чи ныууагъта, уыцы адæм тæдзынæгæй цыхцырæгмæ бахаудысты, ноджы къордтæ, дихтæ баисты. Æмæ æппæт уыдæттæ æвдисы Темырболат.

Худгæ йæхи æвдисы,-

Зæрдæ сау у мидæгæй.

Хи дзы хъæуы хъахъхъæнын,

Куыдзау хæцы сусæгæй.

Раст уыцы азты сæ бæстæн, сæ адæмæн сæ фарны ныхæстæ кодтой нæ иннæ дыууæ разæгъды лæджы — Къоста æмæ Секъа дæр. Темырболат, Къоста æмæ Секъайы поэзийы хæстæгдзинады тыххæй фыстой Джуссойты Нафи æмæ Дзуццаты Хадзы-Мурат. Къоста зыдтаид Темырболаты æмдзæвгæтæй цыдæртæ, зæгъы Хадзы-Мурат, уымæн æмæ йын йæ уацмысты уынæм фыццаг ирон поэтимæ æнгæсдзинæдтæ. Зæгъæм, Темырболатмæ: «Къордтæ, дихтæ баистæм» — Къостамæ: «Иугай ныйистæм»; Темырболатмæ: «Сæфы, сæфы нæ фæстаг» — Къостамæ: «Цы уыдзæн нæ фидæн, нæ фæстаг» æмæ а.д. Ахæм

параллельтæ хæссы Нафи дæр Темырболат, Къоста æмæ Секъайы хицæн уацмысты 'хсæн. Чи зоны, æнгæс рæнхъытæ нæ фыццаг поэттæм сæхи 'гъдауæй райгуырдысты. Ууыл гуырысхо кæны Хадзы-Мурат дæр: «Сæ дыууæйы дæр сдзурын кодта адæмы трагикон уавæр, уымæ гæсгæ сæ поэзийы сæйраг лейтмотив у хъарæг, сæ дыууæ дæр риссынц æмæ кæрзынц адæмы уæззау рис æмæ æвидигæ хъызæмарæй».

Арæх вæййы афтæ: иу цъитийæ райгуырынц егъау цыхцырджитæ, фæлæ къæдзæхты бын фæхицæнтæ вæййынц, алчи дæр сæ хибарæй фæцæуы бирæ рæстæг, стæй та фæстагмæ уæлзæххыл кæрæдзи ссарынц. Ахæм цъитидæттау у сæ хъысмæт Темырболат, Къоста æмæ Секъайæн. Сæ поэзийæн дæр уымæн ис иу бынат — сæ раттæг адæмы зæрдæйы. Кæд Темырболатæн Къоста æмæ Секъайы бæрц нæ бантыст ирон дзырдаивады, уæддæр уыдонæй раздæр самыдта ирон зарæг. Мамсыраты Темырболат йæ царды фæстаг бонмæ уыд йæ райгуырæн Ирыстон æмæ Кавказы патриот, стыр æрдзон курдиат æмæ зонды хицау лæгдзинады фарслæууæг, фæллоуæгæнæг адæмы идеалтыл хæст адæймаг. Æмæ уый та у æнустæм зæрдылдаринаг хабар.

Plieva Lana T.
Vladikavkaz, Russia

TEMIRBOLAT MAMSUROV – THE FIRST OSSETIAN POET, THE OSSETIAN ARTISTIC WORDS MASTER, HIS FEATURES OF THE ARTISTIC WORLDVIEW

Abstract

Relevance of the topic of the report:

Temirbolat was the first to create a genre close to the folk genre of folk song.

Purpose of the topic:

Show that Temirbolat was the exponent of the worldview of the highlanders and in the poetic work of Mamsurov, the national tragedy and the poet's personal grief merged.

Hypothesis of the topic of the report:

For Temirbolat Mamsurov, it remains the patriarchal world of the highlander with its ethics and aesthetics remains the criterion in the assessment of man and social phenomena.

Keywords: Temirbolat Mamsurov, Ossetian poet, national tragedy, folk genre of folk song.

Плиева Маргарита Г.
кандидат искусствоведения,
руководитель РО АИС по РСО-А,
член правления Фонда
культуры им. Гр. Котаева. Е.
Владикавказ, Россия

ИЛЛЮСТРАЦИИ М.Ф. ДЖИКАЕВА К «ОСЕТИНСКИМ ПЕСНЯМ» ТЕМИРБОЛАТА МАМСУРОВА

Прежде всего, хотим отдать должное сборникам «Ирон зæрджитæ» Т.О. Мамсурова, изданным в 1946/7 [1]¹ и 1965 [2]² гг. в Цхинвале. В предисловии «Нæ зарæджы райдиан», к сборнику песен 1965 г. Нафи Джусойты писал: «Цæмæй райгуыры зарæг? Бирæ дзуаппытæ ис. Алыхуызон сты зарджитæ, æндæр æмæ æндæр у сæ ратæдзæн дæр. Фæлæ ирон зарджитæн сæ фылдæр æмæ сæ хуыздæр хай – историон-хъайтарон зарджитæ – трагикон цаутæй равзæргæ сты. Зæронд Иры стыр зарæг стыр фыдбылыз æмæ стыр мастæй гуырдис» [2, 3].³ И далее: «Уый стыр трагеди уыд æппæд Кавказы хæххон æдæмтæн, стыр зарæг, стыр

хъарæджы аккаг. Æмæ уыцы зарæг æппæт Кавказы адæмты номæй ракодта 22-23 аздыд ирон лæппу Мамыраты Темырболат» [2, 7].⁴

В 1982 году, в Орджоникидзе, ныне Владикавказ, в издательстве ИР вышел сборник Мамыраты Темырболат «Ирон зæрджитæ». В предисловии А. М. Кодзати и К.Х. Ходов пишут: «Æдæппæт иуæндæс æмдзæвгæ, фæлæ съл бæлвырдæй зыны сæ авторы бæрзонд курдиат – йæ зæрдæйы хъару, йæ уды ныфс, йæ æнæкæрон уарзт ирон дзыллæмæ, фыдæлты зæхмæ. Æцæгæлон бæстæм йæ сæр чи фесæфта, уыдонæн уым сæ хал, сæ бæндæн фæхауд. Æнæбон, æнæбарæй кæй цардысты, канд уый нæу Темирболаты уæззау хъуырдухæнты аххосаг. Поэт-патриот æмбары, йе 'мтуг адæмæй райгуырæн уæзæгыл чи баззад, уыдон дæр бæллиццагдæр уавæры кæй не сты, кæй хъæрзынц хæдхæцаг паддзахы æфсондзы бын» [3, 11].⁵

В 1985 году вышел этот же сборник дополненный переводом на русский язык М.И. Сенельникова. В предисловии «Песни скорби и надежды» Ш.Ф. Джикаев пишет: «Завершилась русско-турецкая война 1878-1879 годов. С громкой славой возвращались с фронта осетинские ополченцы. На торжествах седобородые старцы произносили тосты в честь героев Шипки. Их сменяли традиционные героические песни. Но вдруг где-то вместо величественной, как хорал, песни об Уастырджи, покровителе воинов и путников, кто-то затянул тихую мелодию, полную грусти и печали. Ее подхватили другие голоса. Суровые горцы слушали ее, опустив головы, с трудом сдерживая слезы. Эту песню с печальным названием «Сагъæстæ» («Думы») принесли с собой участники освобождения Болгарии, она стала лучшим украшением их боевых трафеев. Они услышали ее в долинах Турции, – ее пели горцы-переселенцы, люди, страждущие на чужбине» [4, 5].⁶

Авторы изданий отмечают: через творчество поэта рефреном проходит тема Родины. Но сокровенное чувство к Родине «нашло отражение в творчестве «не в виде декларации, а как нравственный идеал. Совесть, честь, мужество – все поэт меряет мерой любви к родине» [2, 12].⁷

Сборники «Осетинских песен» 1982 и 1985 гг. иллюстрировал художником М.Ф. Джикаевым.

М.О. Мамсуров на портрете Джикаева (рис. 1) отличается от широко известного фото. Историю создания портрета приводим со слов художника: «А. Кодзати – редактор и соавтор предисловия к осетинскому изданию принес художнику фото группы выпускников Павловского кадетского корпуса 1860 года. Среди них был и Темирболат Мамсуров. Лицо его было наполовину заслонено впереди стоящим кадетом, но нос, губы, глаза были видны.

1. Джикаев М.Ф.
Портрет Т.О.
Мамсурова. 1981. Б.,
тушь, перо, кисть.
15x11,5

Так я его (Т. Мамсурова – М.П.) восстановил по методу Герасимова» [5].⁸ Художник настаивает на монголоидном типе лица.

Реалистичность изображения, стремление максимально приблизится к тексту Мамсурова, и сделать события мгновенно узнаваемыми – вот та основа, которая делает иллюстрации к «Осетинским песням» популярными и значимыми.

Трагическая тема гибели и распада гармонии бытия, связанная в творчестве художника с именем Т. Мамсурова, находила в его иллюстрациях разное выражение: конкретное и обобщенное. Когда вглядываешься в иллюстрации к «Осетинским песням», возникает ощущение, что становишься свидетелем развернутой в истории общечеловеческой драмы, конфликта духовного и бездушного. Иллюстрации диалогичны, как и сама поэзия Т. Мамсурова, имеют характер конкретных эпизодов, отдельных моментов в естественном течении жизни – моментов полных грусти и драматизма

В сборник вошло шесть иллюстраций к шести песням и портрет поэта. Художник ассиметрично делит каждый лист диагоналями на неравные части, в которых помещает сюжеты песни, усиливая драматизм происходящего.

Стилистика, выбранная художником, определилась, прежде всего, характером стиха, точностью и детальностью передачи эмоционального наполнения. На выбор стилистики повлиял и особый характер замысла художника. Джикаев ставил перед собой чрезвычайно сложную и трудоемкую задачу – передать средствами изобразительного искусства все смысловое и эмоциональное содержания стихотворений Т. Мамсурова и, по существу, создает свой внутренний портрет поэта.

Художник добился исключительной концентрации в выражении драматических чувств. Иллюстрации не поясняют текст, но развиваются зрительно, параллельно с ним, не смешиваясь, но и не подменяя его, а действуя заодно. Автору важно передать «атмосферу» сдерживания литературного произведения.

Сюжет песни «Думы» (рис. 2) «строится на основе диалога: в минуты откровения изливают свое горе родина-мать и скиталец сын» [4, 11].⁹ Сквозь куплеты песни рефреном проходит тема:

«Горы отчие, ответьте,
Как без вас нам жить на свете!..» [4, 18-27].

Молчаливый пейзаж – не просто фон, но органическая часть образа. Художник «застает» поэта в момент сосредоточенных раздумий о Родине. Еще и еще раз приходит он на берег моря, которое отделяет его от родных гор, родного берега. В одинокой фигуре, среди нависших серых облаков и холодных камней, символизирующих грусть и препятствия, безмолвного морского берега и водной глади чувствуется горестная задумчивость героя:

Отчий край, наш край родимый,
Нет у нас другой надежды,
Жизнь постыла, счастье мимо
Без луча в ночи кромешной [4, 18-27].

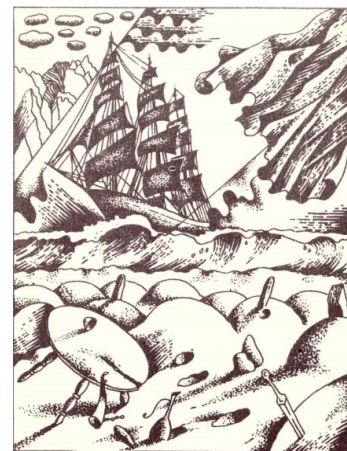
Согнутая спина, плечи – все «кричит» о незащищенности человека от страданий, воплощает мучительную напряженность, мрачное недоверие, неприютность поэта в мире. Художник создает сложную гармонию статики и динамики. Природа в своем пространстве противопоставлена фигуре, а в своей предметности зрительно с ней связана.

В графическом строе иллюстрации к песне «Два друга» (рис. 3) преобладает декоративная линия. Она в причудливом узоре горных вершин и облаков, в очертаниях морских волн и раздутых парусах корабля, уносящего на чужбину, в холмах на переднем плане и предметах. Символом вечности, торжествующей над разрушениями, страстями и стихиями, воспринимаются четкие и строгие силуэты гор. Художник активно использовал эффекты динамически сокращающейся перспективы и неустойчивого равновесия, резкой игры света и тени.

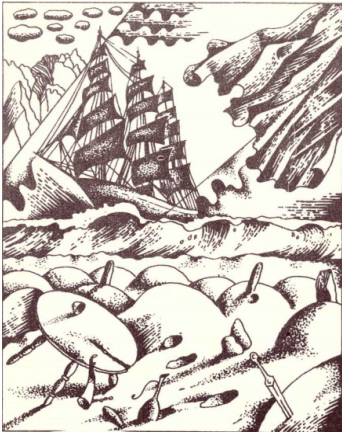
На первом плане опрокинутый фынг (деревянный трехногий стол в быту осетин занимал почетное место – М.П.), рог, упавший на землю, рассыпанная соль, вонзенный в песчаный холм кинжал, песчаные бугры – приметы предчувствия беды и сама беда:

2. Джикаев М.Ф.
Сæагъæстæ (Думы).
1981. Б., тушь, перо,
кисть 15 x 11,5

3. Джикаев М.Ф. Дыууæ
'мбалы (Два друга).
1981. Б., тушь, перо,
кисть 15x11,5

«Настигал нас ворог ярый,
На корабль сгонял угрюмо,
Не страшился божьей кары,
В черные, швыряя трюмы.

И отплыли в шуме, в гаме,
Здесь – ни сесть, ни встать, так людно.
Умирали под ногами,
Уходили за борт судна...

.....
Нем язык... Нет счета ранам,
Не исчислить все печали!

Братьев в саване песчаном
Тысячами погребали» [4, 28-37].

«Темирболат Мамсуров создает яркие колоритные образы мухаджиров. и вы угадаете, что ничего не осталось от потомков былых орлов правого фланга, геройские дела которых удивляли мир и снискали уважение врагов» [4, 13].¹⁰

Лист иллюстрации к песне «Скупец» (рис. 4) разделен на три плоскости. В верхнем левом углу снова горы, облака. На средней плоскости – горы обвитые цепью на замке, стада баранов, женщина, убигающая с криком. Внизу – камни, злой мужчина со связкой ключей зло смотрит ей вслед. Главные герои сопоставлены в момент наивысшего нарастания трагедии. Композиция диалогична, но построена так, что образ Скупого полностью в ней господствует:

Ты нищ, хоть имущества много,
И жаль мне тебя порою.

«Не дай мне, – прошу я бога, -
Такое сердце злое!

.....

Об овцах – твоя забота,
С родными не хочешь знаясь.
Захлопнул пред ними ворота,
Прогнал своих домочадцев» [4, 45, 49].

Художник представляет нам рушащийся мир в его круговращении, в нагромождении гор и ущелий, в его нечеловеческом существовании. Природа, вовлеченная в губительный водоворот бурений человеческих страстей, поглощает все жестокости и становится чуждой людям, пустынной и немой. Накал чувств, переданный жестом рук, усугубляет драматичность изображаемого момента. Бунт психики не принимающей, не вмещающей тех ужасов, которые видят глаза, становится лейтмотивом, определяющим композиционный строй в многофигурной композиции к песне «Больной и навестивший больного» (рис. 5). Здесь Джикаев добился исключительной концентрации в выражении драматических чувств.

И снова диалог, и снова страдание, мужественно принятое. Видя подавленность друга, пришедший, дотронувшись до плеча

больного изумленно вопрошает:

4. Джикаев М.Ф.
Чъынды лӕг (Скупец).
1981. Б., тушь, перо,
кисть 15x11,5

5. Джикаев М.Ф.
Рынчын æмæ
рынчынфæрсæг
(Больной и
навестивший
больного). 1981. Б.,
тушь, перо, кисть.
15x11,5

Осман, как исхудал ты! –
Не жизнь, а стон сплошной...

.....

Горю твоей бедой.

Пришедший друг напоминает Осману о его былой славе. Но скорбные думы больного не о себе, о потомстве:

Но что с потомством случилось,
Что с домом и казней! –
Ты испытал бы жалость,
Заплакал бы со мной!

.....

Ты прав: гремело имя,
Как в ясном небе гром,
Пред силами моими
Все гнулось в мире сем.

.....

Но, друг мой, толку мало!
Потомки – жалкий род,
Их лень меня сковала,
И душу горе жжет.

Стадами женщин держат,
Все дни – ты погляди! –
Себя блаженно нежат
У жизни на груди!

Навьюченного златом
Тупейшего осла
Зовут конем крылатым,
Несть похвалам числа.

И нагло и лукаво
Попрали стыд и честь ...
Нет, я не жесток, право,
Все говорю, как есть! [4, 44-51].

Для художественного почерка Джикаева характерны свободный фон, фрагментарность изображения, мир, завершённый в себе, разработка всех составляющих этого мира, заполнение и равномерная проработка всего листа. В иллюстрации к стихотворению «К незнакомцу» (рис. б) символичность изображения не требует, казалось бы, конкретного места действия, тем не менее, переданы горы и беспокойствие природы, облака и камни. Художник осмысливает философские рассуждения поэта о бренности бытия: цветке, чарующим мимолетной красотой, но который «буря смяла» и он «вянет, теряя цену». И дереве, пусть и согнутом под ударами судьбы, но «дарящем ежевесенне цветение, благоуханье». О важности поступков, о выборе каждого из нас и о том, что:

б. Джикаев М.Ф.
Кæмæдæр (К
незнакомцу). 1981. Б.,
тушь, перо, кисть
15x11,5

«Судит душа поступки,
Что видимость ей пустая!»

.....

«Делами своими украшен,
И не обделен красотой,
Умом, благородством, бесстрашьем
Ты сердце привлек простое.

.....

В мученьях великих жил ты,
Бесчестья избег и по праву,
Ценою жизни, добыл ты
Свое сокровище – славу [4, 75-78].

Мотив одиночества звучит в песне «Спокойствие» (рис. 7) с пронзительной силой. Поэт – центр композиции и вокруг него поток все новых событий, разворачивающихся на наших глазах, рядом с нами. Он вовлекает нас в своеобразный мир, раскрывающий сугубо личное переживание вечных вопросов, вечных ценностей и заставляет чувствовать, что все, рассказанное художником, не только о ком-то, но и о нас. Драматическая напряженность затаилась и в мрачноватой полузатененности, и в беспокойном мелькании светлых и темных пятен. И в самом горе, безграничности горя, невозможности постичь, принять его, и... невеселые думы о смерти:

7. Джикаев М.Ф. Сабыр
(Спокойствие). 1981. Б.,
тушь, перо, кисть 15 x
11,5

И молнии сверкали,
Выл ветер, ливень лил,
И в ужас повергали,
Лишив последних сил.

.....

Вселенная! Мы – щепки
В твоих волнах! Не раз
То бросишь в холод цепкий,
То солнцем греешь нас.

То мило улыбнешься,
Раскинешь невод свой,
То сталью замахнешься,
Холодной, неживой [4, 79-83].

Что нового раскрывают иллюстрации Джикаева? Прежде всего, способность рисунков к глубокому исследованию, причем даже не отдельного явления, а жизни как таковой, ее темных сторон, к исследованию не только явного, зримого, но и скрытого, тайного. В работах Джикаева образы-символы, наделенные экспрессией, соединяются с подробным рассказом о воплощаемом событии, выводят восприятие зрителя далеко за пределы конкретного объекта, сюжета. Иллюстрации к «Осетинским песням» одновременно выражают острое переживание окружающего, реального мира, и одновременно воплощают особые миры, созданные воображением художника. Эти миры раскрывают иные измерения жизни, возможности иного к ней отношения, иного ее видения, чувствования. Джикаев М.Ф. не только иллюстратор, но и оформитель изданий «Осетинских песен» Темырболата Мамсурова 1982, 1985 гг.

Значимая страница в творческой биографии художника – сотрудничество с осетинскими и грузинскими издательствами: оформления книг: «Ирон Тæурæгътæ» (Ир, 1989), «Нарт

Батрадз» (Ир, 1993). «Нартские сказания». Сослан (Ир, 2003), «Нарты кадджитæ», составитель Н. И. Баппиева (Тбилиси, 2014). «В этих работах сконцентрировались наиболее важные особенности творчества художника: в первую очередь, тонкий вкус, чувство меры и, конечно, владение специфическими средствами иллюстрации» [6].¹¹

Примечания

1. *Темирболат Мамсуров*. Сборник стихотворений. Под ред. Джатиева Г.П. Госиздат Юго-Осетии. Сталинир, 1947. Впервые стихотворения опубликованы в Известиях Юго-Осетинского НИИ АН ГССР, вып. I (V), 1946 г.
2. *Мамсыраты Темырболат*. Ирон зарджытæ. Под ред. И.К. Плиева. Цхинвал, 1965.
3. *Джусойты Нафи*. Истоки нашей песни. «С чего начинается песня? Есть много ответов. Песни разные, различны их истоки. Но большинство и лучшие осетинские песни – историко-героические, рожденные трагическими событиями. В старой Осетии песня рождалась из великого горя и великих бедствий». / Мамсыраты Темырболат. Ирон зарджытæ. Под ред. И.К. Плиева. Перевод И.И. Плиева. Цхинвал, 1965. С. 3
4. *Джусойты Нафи*. Это была большая трагедия (переезд в Турцию – П.М.) всех кавказских, горских народов, которая была достойна великой песни и великого плача. От имени всех кавказских народов эту песню запел 22-23-летний Мамсуров Темирболат» / Мамсыраты Темырболат. Ирон зарджытæ. Под ред. Плиева И.К.. Перевод Плиева И. И. Цхинвал, 1965. С. 7.
5. *Кодзати А.М., Ходов К.Х.* «Иры фыццаг зарæггæнæг». «Всего одиннадцать стихотворений, но в них ярко проявлен высокий талант их автора – сила его сердца, твердость души, бесконечная любовь к осетинскому народу, земле предков. Ушедшие на чужбину утратили связующую нить. Но причиной тяжелых терзаний Темирболата является не только несправедливая, полная лишений жизнь. Поэт-патриот понимает, что и оставшиеся на родной земле единокровные братья находятся не в лучшем положении». /Мамсыраты Темырболат. Ирон зарджытæ. Под ред. Ходова К.Х. Перевод Техова Т.Т. Ордж.: Ир, 1982. С. 11.
6. *Джикаев Ш. Ф.* Песни скорби и надежды. / Мамсуров Темирболат. Осетинские песни. Стихи на осетинском и русском языках. Под ред. Хугаева С.З. Ордж.: Ир, 1985. С. 5
7. *Джусойты Нафи*. Фæлæ уыцы хъуыды æмæ æнкъарæн сты йæ уацмысты сеппæты дæр æргом декларацийы хуызы нæ, фæлæ, фыццаджы дæр, эстетикон идеалы хцызы. / Мамсыраты Темырболат. Ирон зарджытæ. Под ред. И.К. Плиева. Перевод И. Плиева. Цхинвал, 1965. С. 12.
8. Из беседы автора статьи с художником 29.09.2022
9. *Джикаев Ш. Ф.* Песни скорби и надежды /Мамсуров Темирболат. Осетинские песни. Под ред. Хугаева С.З. Ордж.: Ир, 1985. С. 11
10. Альманах «Утро гор», Баку, 1910, № 1. С. 80/Осетинские песни. Под ред. Хугаева С.З. Ордж.: Ир, 1985. С. 13
11. *Плиева М.Г.* Джикаев Мурат Федорович. URL: <http://www.ais-art.ru/> (Дата обращения 30.09.2022).

Библиография

1. *Мамсуров Темирболат*. Сборник стихотворений. Под ред. Джатиева Г.П., вступ. ст. Бязырова А.Х. Перевод с осетинского Гегелашвили Е.Н., худ.– оформитель Засеев А.Г. Госиздат Юго-Осетии. Сталинир, 1947. Впервые стихотворения опубликованы в Известиях Юго-Осетинского НИИ АН ГССР, вып. I (V), 1946 г.

2. *Мамсыраты Темырболат*. Ирон зарджытæ. Под ред. Плиева И.К.. Сост. и автор вступ ст. Джусойты Н.Г., худ.-оформитель Ванеев А.Д. Цхинвал, 1965. 76 с.
3. *Мамсыраты Темырболат*. Ирон зарджытæ. Под ред. Ходова К.Х. Сост. Кодзати А.М. Вступ. ст. Кодзати А.М., Ходова К.Х., худ.-оформитель Джикаев М.Ф. Ордж.: Ир, 1982. 64 с.
4. *Мамсуров Темирболат*. Осетинские песни. Под. ред. Хугаева С.З. Сост. Кодзати А. М. Вступит. ст. Джикаева Ш.Ф. худ.-оформитель Джикаев М.Ф. Перевод Синельникова М.И. Ордж.: Ир, 1985. 88 с.

Plieva Margarita G.
 candidate of art history,
 head of the regional AIS Department for RSO-A,
 Vladikavkaz, Russia

ILLUSTRATIONS BY M. F. DZHICAIEV TO THE POEMS OF TEMYRBOLAT MAMSUROV

Abstract

In 1982 and 1985, collections of poems by Mamsurata Temyrbolat «Iron Zarjita» in Ossetian and «Ossetian Songs» in Russian, translated by M.I. Sinelnikov, were published in Ordzhonikidze, in the publishing house "IR". The artist Murat Fedorovich Dzhikaiev illustrated both editions.

The artist set himself an extremely difficult and time – consuming task – to convey by means of fine art all the semantic and emotional content of the poems and, in fact, painted his inner portrait of Mamsurata Temyrbolat in the most difficult period of his life.

Dzhikaiev's illustrations are characterized by a free background, fragmentary images, a world complete in itself and the development of all the components of this world, filling and uniform elaboration of the entire sheet. The variety of allegorical forms, hyperbolization, the pictorial realization of metaphors, the close interweaving of symbolism with a detailed story about the event being embodied, make it possible to feel involvement in the torments and experiences of the poet in a foreign land.

Keywords: Mamsurata Temyrbolat, poet, Ossetian Songs, allegorical forms, hyperbolization.

ნინო ჰოპიაშვილი
 ფილოლოგიის დოქტორი
 ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
 თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
 თბილისი, საქართველო

ოსური ლიტერატურის სათავეებთან – თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედება

ოსური ლიტერატურის საფუძველი ოსურ ფოლკლორშია საძიებელი. მრავალფეროვანი და მდიდარი ფოლკლორული საგანძური ასახავს ოსების სულიერ მისწრაფებებს, ღირებულებათა სამყაროს. ოსურ ფოლკლორში ასახულია ოსების მსოფლადქმა და მარადიულ ღირებულებებთან დამოკიდებულება, ასევე, ოსური ტრადიციები და წესჩვეულებები.

ოსური პოეზია ჟანრული მრავალფეროვნებით ხასიათდება, შეიძლება ითქვას, რომ ოსური პოეზია საზრდოობდა და დღემდე საზრდოობს ოსური მდიდარი ფოლკლორული

თემებით, სალექსო ფორმებით, თუმცა პირველი ოსური ლიტერატურული ტექსტები, რომლებიც შეიქმნა XVIII-XIX საუკუნეებში, მჭიდროდ უკავშირდება რამდენიმე ლიტერატურულ, ისტორიულ და პოლიტიკურ საკითხს: ქრისტიანობის დამკვიდრებას ოსებში, ქართულ-ოსურ და რუსულ-ოსურ ლიტერატურულ, კულტურულ და პოლიტიკურ ურთიერთობებს.

ოსური ლიტერატურის ისტორიაში თემირბოლათ მამსუროვი (1845-1898), თურქეთში გადასახლებული პოეტი, პირველ ოს პოეტად არის დასახელებული, თუმცა აღსანიშნავია ოსური ანბანის ქართული დამწერლობის სააფუძველზე შემქმნელი ლიტერატორისა და მთარგმნელის, იოანე იალღუზიძე-გაბარაევის (1775-1830) წვლილი ოსურ მწიგნობრობაში, ასევე, ოსი განმანათლებლის, თბილისის სასულიერო სემინარიის კურსდამთავრებულის, ვლადიკავკაზის სასულიერო სასწავლებლის ხელმძღვანელის, აქსო კოლიევის (1822-1866) ჰიმნოგრაფიული ნაწარმოებები, რომლებმაც, შეიძლება ითქვას, რომ საფუძველი მოუმზადა ოსური ლიტერატურის წარმოშობასა და განვითარებას.

აღსანიშნავია, რომ თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედებაც დიდი ხნის განმავლობაში უცნობი იყო ოსური საზოგადოებისათვის. მისმა ლექსებმა, დაზუსტებით კი, სულ თერთმეტმა ლექსმა გვიან და სრულიად სხვა გზით ჩააღწია ოსეთში, ჯერ როგორც ერთი ლექსის მოარულმა, გახალხურებულმა ვერსიამ, ხოლო შემდგომ კი დანარჩენმა ათმა ლექსმა, რომელიც, სავარაუდოდ, თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედების მხოლოდ ნაწილია, მაგრამ, სამწუხაროდ, მამსუროვის შემოქმედების მეტი ნიმუშის აღმოჩენა ვეღარ მოხერხდა. ხოლო ვიდრე თემირბოლათ მამსუროვის ლექსები ცნობილი გახდებოდა ოსური საზოგადოებისათვის, მათი ავტორიც უცნობად რჩებოდა და, შესაბამისად, ოსური ლიტერატურის დასაწყისად მოაზრებული იყო კოსტა ხეთაგუროვის პირველი პოეტური კრებული, „ოსური ლირა“ (1899).

ოსური ლიტერატურის დასაწყისის კვლევის საკითხი დღემდე აქტუალურია, რადგან ოსური ლიტერატურის კვლავის სხვადასხვა დროს დასახელებულია განსხვავებული მუხედულებები. კერძოდ, როგორც აღინიშნა, თემირბოლათ მამსუროვის პოეზიის გაცნობამდე ოსურ ლიტერატურაში პირველ ავტორად მიიჩნეოდა კოსტა ხეთაგუროვი, თუმცა მას შემდეგ, რაც მამსუროვის ლექსები ცნობილი გახდა ოსური საზოგადოებისათვის, თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედებით იწყება ოსური ლიტერატურა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სასულიერო ლიტერატურა, რომელიც ოსურ ენაზე აქსო კოლიევის მიერ არის შექმნილი და წინ უძღვის თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედებას, ბოლო ხანებამდე არ განხილულა, როგორც ოსური ლიტერატურის დასაწყისი. შესაძლებელია, აღნიშნული განაპირობა საბჭოთა იდეოლოგიურმა ვექტორმა, რადგან, როგორც ცნობილია, საბჭოთა ეპოქაში განსაკუთრებით მიუღებელი იყო სასულიერო და საეკლესიო თემატიკა, ასევე, აღსანიშნავია ისიც, რომ საბჭოთა ეპოქაში, დიდი ტერორის პერიოდში, განსაკუთრებით კი, მე-20 საუკუნის 30-იან-50-იან წლებში, ინტელიგენციის რეპრესიები, დევნა და გადასახლება შეეხო ოს ინტელიგენციასაც, მათ შორის, მწერლებს, ლიტერატურათმცოდნეებს (პოპიაშვილი 2020), რაც, ვფიქრობთ, წარმოადგენდა დამაბრკოლებელ ფაქტორს და, შესაბამისად, აქსო კოლიევის სასულიერო ჟანრის შემოქმედება არ იყო განხილული ოსური ლიტერატურის დასაწყისის კვლევის დროს.

აქსო კოლიევი ცნობილი იყო, როგორც სასულიერო წიგნების მთარგმნელი. მისი ოსურენოვანი თარგმანები დაბეჭდილია თბილისში. 1961 წელს თბილისში გამოიცა „დილის ლოცვების წიგნი“, 1862 წელს – „წმინდა ნათლობის ტიბიკონი“ და „თარგმანი კურთხევანიდან“, 1864 წელს კი სახარების ახალი რედაქცია. „აქსო კოლიევს დაუწერია „ნეტარი იესოს“ დაუჯდომელი, რომელიც 1868 წელს გამოუქვეყნებია ა. შიფნერს წიგნში „ოსური ტექსტები, შეკრებილი დანიელ ჟონქაძისა და ვასილ ცორაევის მიერ“ სახელწოდებით „ქრისტეს აღდგომის საგალობლებიდან“. გამოუქვეყნებული იყო დაუჯდომელის 17 სტროფი ოსურ ენაზე (პარალელურად – რუსულად თარგმნილი ტექსტიც). ავტორი მითითებული არ იყო. კარგა ხანს მის ავტორად მიაჩნდათ ვ. ცორაევი (რადგან მის მიერ

შეგროვებულ ტექსტებთან იყო მოთავსებული). ვ. ცორაევი მხოლოდ რუსულ ენაზე მთარგმნელი იყო ამ ლექსისა. 1913 წელს ჟურნალ «Чирпыстон пард» („ქრისტიანული ცხოვრება“) გამოქვეყნდა „ქრისტეს აღდგომა“ (ავტ. ა. გატუევი). აქვე მოცემული იყო სრული ტექსტი ა. კოლიევის „დაუჯდომელისა“ და მითითებული იყო ნამდვილი ავტორის სახელი და გვარი“ (ბეპიევი 2020: 46). აღსანიშნავია ისიც, რომ აქსო კოლიევის სასულიერო ტექსტების ნაწილი დღემდე გამოუქვეყნებელია. მაგალითად, პოეტური ტექსტი „მამაო ჩვენო“, რომელიც დათარიღებულია 1865 წლის 14 ოქტომბრით და ხელნაწერის სახით ინახება ვლადიკავკაზის ისტორიისა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა კვლევითი ინსტიტუტის (СОИГСИ) არქივში (ბეპიევი 2020).

თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედება, ისევე, როგორც აქსო კოლიევის სასულიერო ტექსტები, მკითხველამდე განსხვავებული გზით მივიდა. თავდაპირველად მამსუროვის ლექსი, „ფიქრები“, სრული, 11 სტროფი, ოსური ფოლკლორული ტექსტების გვერდით დაიბეჭდა ვსევლოდ მილერის მიერ 1881 წელს გამოცემულ „ოსურ ეტიუდებში“. ლექსს ახლავს რუსულ ენაზე ბწკარედული თარგმანიც. მილერის მიერ გამოცემული „ოსური ეტიუდების“ გამოქვეყნებიდან მხოლოდ 41 წლის შემდეგ გახდა ცნობილი მამსუროვის დანარჩენი ლექსები და ის, რომ ლექსი „ფიქრები“ თემირბოლათ მამსუროვს ეკუთვნოდა. „თემირბოლათ მამსუროვი, როგორც პირველი ოსი პოეტი, ოსეთში ცნობილი გახდა 1922 წელს. ბეპირ ბეი კუნდუხოვმა, პოეტის ბიძაშვილმა, თურქეთიდან ჩამოიტანა და ოსურ ფილოლოგიურ საზოგადოებას გადასცა ათი ლექსი (ხელნაწერი). მაშინ გახდა ცნობილი, რომ ლექსი „ფიქრები“ მილერის მიერ „ოსურ ეტიუდებში“ გამოქვეყნებული 1881 წელს, ეკუთვნის თემირბოლათ მამსუროვს.“ (ჯუსოითი 2007).

ლექსი „ფიქრები“ 1906 წელს გერმანულ ენაზე თარგმნა და საქართველოში გამო-მავალ გაზეთში, „Kaukasische Post“ გამოაქვეყნა გაზეთის რედაქტორმა, ჟურნალისტიმა, მთარგმნელმა, მწერალმა, არტურ ლაისტიმა (1852-1927). ლ. ბრეგაძე აღნიშნავს: „გერმანულ გაზეთს თავისი წვლილი შეჰქონდა სამხრეთ კავკასიაში XIX საუკუნის დამდეგს ჩამოსახლებულ გერმანულ კოლონისტთა და ადგილობრივ ხალხთა ურთიერთდაახლოე-ბის საქმეში. არტურ ლაისტი გერმანულ მკითხველს აცნობდა კავკასიის ძირძველ აბო-რიგენ ერთა ისტორიასა და კულტურას, გამოაქვეყნა ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, საიათნოვას, ალექსანდრე ცატურიანის ლექსებისა და ანდრია დეკანოზიშვილის პროზაული მინიატურის საკუთარი თარგმანები. ადფრთოვანებული წერილი მიუძღვნა თბილისში გამომავალ აზერბაიჯანულ სატირულ-იუმორისტულ ჟურნალს `მოლა ნასრედინს~ (ბრეგაძე 2007:43).

1906 წელს ვადიკავკაზში დაარსდა ოსური გაზეთი «Ирон газет». ამ თარიღს გამოეხმაურა არტურ ლაისტი და 1906 წლის მე-8 ნომერში თავის მიერ დაარსებულ გერმანულენოვან გაზეთში, „Kaukasische Post“. სტატიამ „ოსური გაზეთი“ („Eine ossetische Zeitung“), მიესალმა ვლადიკავკაზში ოსურენოვანი გაზეთის გამოსვლას. აღნიშნა ოსური ხალხური პოეზიის სიმდიდრე და მრავალფეროვნება და ვსევლოდ მილერის მიერ 1881 წელს გამოცემული „ოსური ეტიუდებიდან“ თარგმნა ლექსის „ფიქრები“, 3 სტროფი. კერძოდ, პირველი, მეხუთე და მეთექვსმეტი სტროფები უთარგმნია გერმანულ ენაზე და ჯვარედინი რითმებით გაუწყვია არტურ ლაისტი. ვინაიდან მილერის წიგნში „ფიქრები“ ოსურ ფოლკლორად იყო მიჩნეული, ა. ლაისტიც ასევე მიიჩნევს.

თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედება: ლექსები და მასზე დართული გამო-კვლევები გამოცემულია ოსურ, რუსულ და ქართულ ენებზე. ოსურ ენაზე გამოსცა და კომენტარები დაურთო ნაფი ჯუსოითმა, ხოლო ქართულ ენაზე თარგმნა და გამოსცა ნაირა ბეპიევი.

ოსური მწიგნობრობისა და ლიტერატურის დასაწყისის კვლევისას აგრეთვე აღ-სანიშნავია ოსი მწიგნობრის, მთარგმნელის, კალიგრაფის, ლიტერატორის, იოანე იალდუზიძის წვლილი. იალდუზიძე მრავალმხრივი მოღვაწე იყო. ის არის ქართული

დამწერლობის საფუძველზე ოსური ანბანის შემქმნელი, მთარგმნელი, ორენოვანი, ქართულ-ოსური წიგნების გამომცემელი. მისი ორიგინალური ნაწარმოები, პოემა „ალღუზიანი“, ქართულ ენაზე შეიქმნა, თუმცა ოსურ თემატიკას ეხება.

ოსური ლიტერატურის დასაწყისი მრავალმხრივ საინტერესო და კომპლექსური საკითხია. როგორც ჩანს, ერთი მხრივ, ოსური ფოლკლორიდან გამომდინარე ლიტერატურულმა ტრადიციებმა, მეორე მხრივ, ოსური საზოგადოების დრმა კავშირმა ქართულ, რუსულ და სხვა კულტურებთან, განაპირობა ოსური ლიტერატურის წარმოშობა რამდენიმე, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი მიმართულებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

მილერი 1881: Всеволод Миллер, Осетинские Этьюди, кн. 1. Москва.

ჯუსოითი 2007: ნაფი ჯუსოითი, ჩვენი სიმღერის სათავე, წიგნში: თემირბოლათ მამსუროვი, „ოსური სიმღერები“, ოსურ და ქართულ ენებზე, თბილისი.

პოპიაშვილი 2007: ნინო პოპიაშვილი, თემირბოლათ მამსუროვი, წიგნში: თემირბოლათ მამსუროვი, „ოსური სიმღერები“, „კავკასიური სახლი“, თბილისი.

ბრეგაძე 2007: ლევან ბრეგაძე, შეხვედრა პოეტთან, წიგნში: თემირბოლათ მამსუროვი, „ოსური სიმღერები“, „კავკასიური სახლი“, თბილისი.

ბეპიევი 2020: ნაირა ბეპიევი, აქსო კოლიევი ოსური სასულიერო მწერლობის სათავეებთან. კრებულში: VI საერთაშორისო კონფერენციის მასალები: „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები“, კონფერენცია ეძღვნება დანიელ ჭონქაძესა და ვასილ ცორაევს, თბილისი.

Nino Popiashvili

Doctor of Philology

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,

Tbilisi, Georgia

AT THE DAWN OF OSSETIAN LITERATURE – TEMIRBOLAT MAMSUROV'S WORK

Abstract

The foundation of Ossetian literature is to be found in Ossetian folklore. A diverse and rich folklore treasure reflects the spiritual aspirations of the Ossetians, the world of values. Ossetian folklore reflects the Ossetian worldview and attitude to eternal values, as well as Ossetian traditions and customs.

Ossetian poetry is characterized by genre diversity, it can be said that Ossetian poetry was nourished and is still nourished by rich Ossetian folklore themes, and verse forms, although the first Ossetian literary texts, which were created in the 18th-19th century, are closely related to several literary, historical and political issues: the establishment of Christianity in the Ossetians, Georgian-Ossetian and Russian-Ossetian literary, cultural and political relations.

In the history of Ossetian literature, Temirbolat Mamsurov (1845-1898), a poet who emigrated to Turkey, is named the first Ossetian poet, however, the contribution of Ioane Yalghuzidze-Gabaraev (1775-1830), the writer and translator who created the basis of the Georgian script of the Ossetian alphabet, as well as the Ossetian educator, the hymnography works of Akso Koliev (1822-1866), a graduate of the Tbilisi Theological Seminary, head of the Vladikavkaz Theological School, should be noted. It is these two, which, can be said, prepared the basis for the origin and development of Ossetian literature.

The present paper deals with the beginning of Ossetian literature, we will focus on the contribution of Ossetian scribes to Ossetian literature and the works of Temirbolat Mamsurov.

Keywords: Mamsurov, poet, poems, literature, Georgian-Ossetian, Russian-Ossetian.

**ეთნიკური უმცირესობების კულტურათა მხარდაჭერის მიზნით განხორციელებულ
ღონისძიებათა სანიმუშო მაგალითები (2009-2019)**

საქართველო და მისი მოსახლეობა ისტორიულად ტოლერანტული იყო მცირე ეთნოსთა და მათს კულტურათა მიმართ. ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ ქვეყანას იმთავითვე გააჩნდა, ასე ვთქვათ, თავისი ეთნოკულტურის პოლიტიკა, თუმცა, მსოფლიოში კულტურის პოლიტიკა, მათ შორის, მცირე ეთნოსების კულტურათა მხარდამჭერი პოლიტიკა სავალდებულო მხოლოდ XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან გახდა. ადგილობრივი ტრადიციული შემწყნარებლური ეთნოკულტურის პოლიტიკა, ცხადია, შეეხო ოს ეთნოსსაც, რომელთა საქართველოში აქტიური განსახლება იწყება XIX საუკუნიდან, რაც, ბუნებრივია, საჭიროებდა ახალ ეთნიკურსა და სოციალურ-ეკონომიურ გარემოში მათს ინტეგრირებას, ამასთან, ეთნოსური მარკერის (ზნე – ჩვეულებების, ტრადიციების, აღმსარებლობის, ენის, ზოგადად, კულტურის) შენარჩუნებას. ეს კი, უპირველესად, უნდა უზრუნველყო ავტენტურ გარემოსა და მოსახლეობას. უნდა ითქვას, რომ XIX საუკუნეშივე – მეფის რუსეთის იმპერიალისტური პოლიტიკის პირობებშიც არამრავალრიცხოვნად დასახლებული ოსი ეთნოსის წარმომადგენელთა კულტურული ინსტიტუციების დაარსება და განვითარება ქართველებისა და ოსების მჭიდრო ურთიერთთანამშრომლობით მიმდინარეობდა. მეტიც, ქართულ-ოსური ურთიერთობის ნარატივს მაშინ მწვავე კონფრონტაციული ხასიათი არ ჰქონდა (რაც, სამწუხაროდ, პოლიტიკურად იყო ინსპირირებული XX საუკუნის მიწურულს) და უფრო კულტურული განსხვავება იყო თვალსაჩინო (ჩიქოვანი ნ., ჩხაიძე ი. ... იდენტობის ნარატივები საქართველოში. მრავალეთნიკური ქართველი ერის სათავეებთან (1860-1918). თბილისი. 2014: 161). როგორც წესი, ეთნოსთა ურთიერთობებში ერთ-ერთი მთავარი მშობლიური ენა და მწიგნობრობაა. ქართულ-ოსური ურთიერთობის დემონსტრირებაა ისიც, რომ უდამწერლებო ოსი ეთნოსისთვის დამწერლობის შექმნაში, ისევე როგორც მათს განათლებასა და კულტურული ინსტიტუციების დაარსებასა და მათს განვითარებაში თავიანთი საგულისხმო წვლილი შეიტანეს ქართველებმაც: ცნობილია, რომ გაიოზ რექტორმა რუსული დამწერლობის საფუძველზე შექმნა ოსური ანბანის ერთ-ერთი ვერსია. მანვე პავლე გენცაუროვთან ერთად რუსულიდან ოსურ ენაზე თარგმნა და 1789 წელს მოსკოვში გამოსცა „მოკლე კატეხიზმო ანუ პირველდაწყებითი სწავლა ქრისტიანული სარწმუნოების შესახებ“ (კ. კაკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I. 1941. გვ. 355-356). მწერალ დ. ჭონქაძესაც შეუდგენია რუსულ-ოსური ლექსიკონი, რომელიც, სამწუხაროდ, ვერ დაუსრულებია (ნ. ბეპიევა. ქართულ-ოსური ურთიერთობები. თბ., 2018. გვ. 53; Л.Гостиева. Даниил Чонкадзе. Журнал «Дарьял». №5. 2011). ცხადია, მაშინ არც ოსთა საგანმანათლებლო სისტემა არსებობდა. პირველი სკოლა ცხინვალში 1881 წელს დაფუძნდა. საგანმანათლებლო სექტორი უფრო გააქტიურდა XX საუკუნის პირველ ათწლეულში: 1915 წლამდე სკოლების რაოდენობა 20-მდე გაიზარდა; 1907 წელს თბილისში დაარსდა ოსური საღამოს სკოლა (ხელმძღვანელი ვ. აბაევი), 1913 წელს კი ოსი ბავშვებისათვის თბილისში დაწყებითი სკოლა გაიხსნა. ყურადღება მიექცა საგამომცემლო საქმიანობასაც. ოსი ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა 1906 წელს დაარსეს გამომცემლობა «ირ» ვლადიკავკაზსა და თბილისში. იმავე წელს ვლადიკავკაზში გამოიცა პირველი გაზეთი ოსურ ენაზე «ირონ გაზეთ». 1907 წელს კი თბილისში გამოიცა მეორე გაზეთი ოსურ ენაზე «ნოგ ცარდ». მართალია, ამ გაზეთებმა მალევე შეწყვიტეს არსებობა, მაგრამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ოსური საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაში (ბეპიევა, ჩიქოვანი ბეპიევა ნ., ჩიქოვანი გ. ოსები. კრებული: ეთნოსები საქართველოში. საქართველოს სახალხო დამცველის ბიბლიოთეკა. გამოსაცემად მომზადებულია

საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრის მიერ. თბილისი. 2008: 74-75). აღსანიშნავია ოსური თეატრის საქმიანობაც. სცენისმოყვარეთა დასები წარმოდგენებს მართავდნენ, რომლებშიც მონაწილეობდნენ თბილისიდან საგასტროლოდ ჩასული დასები და ცნობილი ქართველი მსახიობებიც (გაზ. „დროება“. 1875.12 სექტემბერი). პირველი სათეატრო შენობა 1895 წელს ლიახვის პირას აიგო საზაფხულო თეატრ „როტონდას“ სახით, სადაც წარმოდგენილი იყო კ. მესხის „თამარ ბატონიშვილი“. ოსური თეატრის ფუძემდებლად ელ. ბრიტაითი ითვლება, რომლის პიესების მიხედვით თბილისში 1906 წელს ოსური დრამწრის მონაწილეობით სპექტაკლები ოსურ ენაზე იქნა წარმოდგენილი. 1907 წელს შეიქმნა მეორე ოსური თეატრი, რომელსაც ერთი წლის განმავლობაში ქართველი არტისტი ნ. გოცირიძე ხელმძღვანელობდა. ამავე წელს პირველი ოსი დრამატურგი ქალის, რ. ქოჩისათის, კომედია დაიდგა. 1909 წელსვე თბილისში კიდევ ერთი ოსური დრამწრე შეიქმნა ოსური კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოება „რუსს“-ის ბაზაზე. მათ ზუბალაშვილების სახლში დიდი წარმატებით წარმოადგინეს ოსი დრამატურგების პიესები, რომელთაც გამოეხმაურა იმდროინდელი პრესა (გაზ. „ჩვენი აზრი“. 1909. 121; გაზ. „Заквказье“. 1909. 12). ამდენად, აღნიშნულ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში ოსი და ქართველი ეთნოსის კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა ურთიერთთანამშრომლობის ნიშნით ვითარდებოდა. ამგვარი ურთიერთობა გაგრძელდა მოგვიანებითაც, საბჭოთა პერიოდშიც.

წარსულში საქართველოში, გარკვეული თვალსაზრისით, აქ ფრაგმენტულად წარმოდგენილი ეთნოკულტურის პოლიტიკის არსებობის მიუხედავად, ის განსაკუთრებით გააქტიურდა XXI საუკუნის დასაწყისში, განსაკუთრებით კი, 2009-2019 წლებში, რაც, უპირველესად, გამოიხატა საქართველოს მკვიდრი ეთნიკური უმცირესობების კულტურათა მხარდაჭერი ღონისძიებების (კონკურსები, ფესტივალები, მრავალპროფილური პროგრამები...) სიმრავლეში, რომელთა დამგეგმავი, ორგანიზაციულად და ფინანსურად თანამდგომი იყო საქართველოს კულტურის სამინისტრო. ამგვარი სახელმწიფო პოლიტიკის დემონსტრირებისათვის შეიძლება ამ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში განხორციელებულ ღონისძიებათა ე. წ. სანიმუშო მაგალითების მოხმობა. მათ შორის საგულისხმოა, მაგ., სსიპ გ.ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმისა და კულტურის სამინისტროს ერთობლივი პროექტი „მრავალფეროვანი საქართველო“ და „ეთნიკურ უმცირესობათა ლიტერატურული გამოცემების ხელშეწყობა“. პირველი პროექტი მიზნად ისახავდა ეთნიკურ უმცირესობათა კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში მასშტაბური კულტურულ-შემეცნებითი პროგრამის მომზადებას, კერძოდ, მათი ეთნოსების ცნობილ საზოგადო მოღვაწეთა საიუბილეო თარიღების აღნიშვნას, წიგნების გამოცემას, კინოჩვენებების მოწყობას, მუსიკალური პროგრამების ჩატარებას. ეთნოკულტურის პოლიტიკის ეს მიმართულება, ცხადია, ითვალისწინებდა ოსი ეთნოსისა და მისი კულტურის, მათ შორის, ლიტერატურის მხარდასაჭერად განხორციელებულ საგამომცემლო საქმიანობას, მაგ., სახელმწიფოს თანადგომით გამოიცა ცნობილი ოსი ლიტერატურული მოღვაწეების გიორგი ძუგაევის, გიორგი ბესტაუთის, კოსტა ხეთაგუროვის ნაწარმოებთა ორენოვანი-ქართულ/ოსური კრებულები, რაც სახელმწიფო პოლიტიკის სწორად წარმართვაზე მეტყველებს.

სახელმწიფო პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ნაწილია ე. წ. ადმინისტრაციული საზღვრის გამყოფი ზოლის მიმდებარე სოფლებში კულტურული ღონისძიებების ჩატარება. მათგან აღსანიშნავია ყოველწლიურად სამინისტროს ხელშეწყობით გამართული ნიქოზის საერთშორისო ანიმაციური ფილმების ფესტივალი, რომელიც 2009 წელს სოფელ ნიქოზში დაფუძნდა. ფესტივალის ფარგლებში ეწყობა შემოქმედებითი შეხვედრები ამ სფეროს გამორჩეულ წარმომადგენლებთან. ქართველი და უცხოელი ანიმატორები მონაწილეობას იღებენ ვორქშოფებსა და მასტერკლასებშიც, სადაც ანიმატორებს შესაძლებლობა ეძლევათ, ანიმაციის სფეროს სიახლეებს გაეცნონ. ასევე მნიშვნელოვანია ივ. მაჩაბლის სახელობის ცხინვალის ქართული დრამატული თეატრის გასტროლები საზღვრისპირა

რეგიონებში. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ა(ა)იპ კავკასიური მოზაიკის პროექტი – „ქართველთა და ოსთა მეგობრობა“. მოეწყო ამ პროექტით გათვალისწინებულ ქართულ-ოსური ურთიერთობების ამსახველი ფოტოგამოფენა, ასევე ქართველი და ოსი მხატვრების ნამუშევრების ექსპოზიციები, გაიმართა ფოლკლორული მუსიკის კონცერტიც. 2016-2018 წლებში განხორციელებულმა პროექტმა – „ცოცხალი წიგნები“ კი შესაძლებელი გახდა, რომ რეგიონების, მათ შორის, შიდა ქართლის მოსახლეობა გაცნობოდა თანამედროვე მწერლებსა და მათს შემოქმედებას. ასევე განხორციელდა პროექტი – „სკვერის ბიბლიოთეკები“. 2017 -2018 წლებში შიდა ქართლის სოფლებში (დიცი, ნიქოზი) დაარსდა ღია სამკითხველო და საგანმანათლებლო სივრცეები. ქართული კინოს პოპულარიზაციასა და მოსწავლე-ახალგაზრდების კულტურულ პროცესებში ინტეგრირების მიზნით კი შეიქმნა პროექტი „კინოსკოლა“, რომლის მეშვეობით დიცის, შინდისის, მეჯვრისხევისა და კარალეთის მოსახლეობამ იხილა ქართული ცნობილი კინონაწარმოებები.

ეთნიკური უმცირესობების კულტურათა მხარდაჭერის მიზნით განხორციელებულ ღონისძიებათა აქ მოხმობილი სანიმუშო მაგალითებიც ცხადყოფს ეთნოკულტურის პოლიტიკის მასშტაბსა და მრავალსახეობას. თუმცა, ამ მხრივ ჯერ კიდევ არსებობს პრობლემები, რომელთა აღმოსაფხვრელად, უპირველესად, საჭიროა მათი იდენტიფიკაცია, კლასიფიცირება და სიღრმისეული შესწავლა. ეს კი საწინდარი გახდება უფრო შედეგიანი და ეფექტური ეთნოკულტურული სახელმწიფო მიდგომის შესამუშავებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ჩიქოვანი ნ., ჩხაიძე ი., წერეთელი ივ., მაცაბერიძე დ., კაკიტელაშვილი ქ. იდენტობის ნარატივები საქართველოში. მრავალეთნიკური ქართველი ერის სათავეებთან (1860-1918). თბილისი. 2014.
2. კ. კველიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I. 1941. გვ. 355-356
3. ნ. ბეპიევა. ქართულ-ოსური ურთიერთობები. თბ., 2018. გვ. 53;
4. Л.Гостиева. Даниил Чонкадзе. Журнал «Дарьял».№5. 2011
5. ბეპიევა ნ., ჩიქოვანი გ. ოსები. კრებული: ეთნოსები საქართველოში. საქართველოს სახალხო დამცველის ბიბლიოთეკა. გამოსაცემად მომზადებულია საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრის მიერ. თბილისი. 2008
6. გაზ. „დროება“. 1875.12 სექტემბერი
7. გაზ. „ჩვენი აზრი“. 1909. N 121; газ.„Закавказье“. 1909.

Irine Saganelidze
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Tbilisi, Georgia

SAMPLE EXAMPLES OF MEASURES TAKEN TO SUPPORT ETHNIC MINORITIES

Abstract

Sample examples of activities implemented with the support of the Ministry of Culture in order to demonstrate the work performed to protect real cultural heritage and art between 2009 and 2019 were reviewed. The sustainability of projects, competitions, festivals, and programs prepared for those events was explored during the research process. Between 2009 and 2019, we underlined the dynamics of the state policy supporting the cultures of ethnic minorities. It is particularly important in the field of arts to protect intangible cultural heritage. In the process of scientific research, attention was focused on the sustainability of the projects and programs prepared in this direction, as well as the competitions and festivals conducted. As an example of

them, we will underline the projects supporting the cultures of ethnic minorities living in Georgia, in particular the joint project of the G.Leonidze Museum of Georgian Literature and the Ministry of Culture "Diverse Georgia," and the project "Promotion of Publications Reflecting the Identity of Ethnic Minorities". In general, they aimed to deepen the connection between young people living in regions inhabited by small ethnic groups and modern cultural processes. To achieve this, large-scale cultural-cognitive and musical programs are prepared here, the anniversary dates of famous public figures are celebrated, film screenings are organized, and printed materials are published. Regarding the publishing activity, it is worth emphasizing the publication of bilingual collections of famous Ossetian literary figures – Giorgi Dzugaev, Giorgi Bestouti, Kosta Khetagurov with the support of the state, which indicates the purposeful direction of the state policy. The theme and form of the events are multifaceted. As a rule, ethnic issues, including the topic of preserving the identity of ethnic culture, are very sensitive, which is why the organizer-sponsors of these events took into account the political conjuncture. For this reason they focused on small ethnic groups, their cultural needs and the need to activate integration in the Georgian arena.

The study of measures implemented to support the cultures of ethnic minorities, including intangible cultural heritage, clearly revealed their extent, quality and diversity. However, in general, according to our assessment, the protection of the traditions of ethnic minorities, the preservation of cultural identity, and the state approach to promoting civil integration still faces a number of problems. In order for the state policy to become more efficient and effective in this direction, it definitely needs to identify, classify and conduct an in-depth study of these problems, which will become a prerequisite for developing an adequate state political orientation for their elimination.

Keywords: Ossetian literary, Giorgi Dzugaev, Giorgi Bestouti, Kosta Khetagurov.

ვაჟა სანთელაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
დოქტორანტი
თბილისი, საქართველო

**ნიკორწმინდის მონასტრის XI ს ბოლო მეოთხედის (არასრული) ქონებრივი
მდგომარეობა
(ისტორიული საბუთების მიხედვით)**

დასავლეთ საქართველოში სამონასტრო ცხოვრებას, ეკლესიის ქონების დაგროვებასა და მის მოცულობას, კარგად გვიჩვენებს ნიკორწმინდის წინამძღვრის დაწერილი. მოცემული დოკუმენტი, საბუთების იმ რიგს განეკუთნება, რომლებიც საეკლესიო მოღვაწეთა ეპისკოპოსთა ან წინამძღვართა ანგარიშებს წარმოგვიდგენენ. ისევე როგორც, მელქისედეკის დაწერილი, მოცემული საბუთი მეტ-ნაკლებად, კარგად ასახავს მონასტრის ქონებრივ მდგომარეობას.

ჩვენამდე მოღწეულ დოკუმენტს დასაწყისი ნაწილი აკლია, სადაც უნდა ყოფილიყო საბუთის აღწერილობა, შემდგენელის ვინაობა და მისი დანიშნულება. შინაარსში ნათლად ჩანს, რომ მისი შემდგენელი მონასტრის წინამძღვარია. დაწერილის დანიშნულება კი, როგორც, მსგავსი ტიპის საბუთებისა, წინამძღვრის ნამოღვაწარისა და მონასტრის ქონების აღწერას წარმოადგენდა.

ამ რიგის საბუთების მსგავსად, იგი რამოდენიმე ნაწილად იყოფა. პირველი ნაწილი წარმოადგენს შეწირულობების ჩამოთვლას. იმის გამო, რომ საბუთი თავ-ბოლო

ნაკლულია ეს ნაწილი შესაძლოა გაცილებით დიდი ყოფილიყო. ამ შემთხვევაში მონასტრისადმი შემოწირულობის შვიდი შემთხვევა გვაქვს.

მომდევნო ნაწილი, რომელიც შეიძლება ითქვას, რომ უმთავრესია, ცალკე სათაურით არის გამოყოფილი, რაც გამოხატავს საბუთის შემდგენელის, მონასტრის წინამძღვრის ნამოღვაწარს. საბუთში მოცემული ქონების შეძენისა და აღწერის ფაქტები ჩამოთვლილია გეოგრაფიული პუნქტების თანმიმდევრობით ჯერ დასახელებულია რაჭის რეგიონში არსებული, შემდგომ კი იმერეთში.¹

ნიკორწმინდის მონასტრის მეურნეობის სათავეში (ისევე როგორც ეს იქნებოდა აღნიშნულ ეპოქის სხვა მონასტრებშიც) გვევლინება მისი წინამძღვარი. იგი პასუხს აგებს მონასტრის საკუთრებაზე. მისი ერთ-ერთ მთავარი მოვალეობა, როგორც თავად გადმოგვცემს, ღვთისა და მონასტრის წინაშე ერთგული სამსახურია. რასაც ავტორი გამოყოფს და ერთგვარი სიამაყით აღნიშნავს. „მგონები[...] შემძლებელ ყოფილვარ, ყ(ოვე)ლი ერთგულით მიმსახურებია წმიდისა ნიკოლასოსითვს და პატრონისთვის მიმსახურებია დ(მერ)თია მხედვარ და წ(მიდ)ა ნიკოლასო“.² მისი მოღვაწეობა მხოლოდ ერთგული სამსახურით და არსებული მონასტრის ქონების შენარჩუნებით არ შემოიფარგლება. მისი ერთ-ერთი მიზანია მონასტრის სახსრებით, არსებული ქონების ზრდა და გაფართოება. იგი გულისყურით უვლის მონასტრის მამულს და მის გაფართოებაზე ფიქრობს.³ „რომელნი მე თვთ მიყიდიან... ყოველი დაუკლებლად წ(მიდ)ა ნიკოლასოსს აქუს...“.⁴ როგორც ვხედავთ იგი საკუთარ საქმიანობას გამოყოფს. როგორც ჩანს, წინამძღვარი ამაცობს იმით, რომ მონასტერს შემატა სხვადასხვა ქონება სამონასტრო სახსრებით შეძენილი და მოახერხა მისი ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება.

როგორც ვახსენეთ, ნიკორწმინდის მონასტრის მამულების ზრდას წინამძღვარი სხვადასხვა გზებით ახერხებს. ამ შემთხვევაში, ყველგან ხშირად ქონების დაგროვება ხდება სყიდვით.

საბუთიდან ჩანს, რომ ნიკორწმინდის მონასტერი საკმაოდ მოშენებული და ეკონომიკურად ძლიერი ორგანიზმია. მონასტერს მამულები ჰქონდა 31 გეოგრაფიულ პუნქტში. როგორც, ჩანს მას ყველაზე ვრცელი მიწის ფონდი, სწორედ დღევანდელ, რაჭის რეგიონში გააჩნდა. დასახელებული ადგილთაგან 9 იმერეთის ტერიტორიაზე დღესაც არსებობს იმავე სახელწოდებით. 9 რაჭის არსებული სოფელია. დანარჩენი 13 სოფელი რაჭის დღევანდელ რუკაზე არ ჩანს. გ. ბოჭორიძე შეეცადა მიეკვლია 3 მათგანისთვის: მხრო, შომიეთი და ხევმელი, რომლთა სახელები სხვადასხვა ადგილებში შემორჩენილია ნიკორწმინდის მიდამოებში. დანარჩენის მოძიება, მათი ადგილმდებარეობისა და სახელების განსაზღვრა, საკუთარი მოსაზრებებით, სრულად შეძლო მ. ბერძნიშვილმა.⁵

აღნიშნულ პერიოდში ნიკორწმინდის მონასტერი წარმოგვიდგება, როგორც ვრცელი და მრავალმხრივი განვითარებული სამეურნეო ორგანიზაცია. იგი საკმაოდ მრავალი ქონებისა და მამულების მფლობელია. მუდმივად ახერხებს არსებულის გაზრდასა და განვითარებას. მისი გაფართოება, როგორც აღვნიშნე, ხდება სხვადასხვა წყაროთა მეშვეობით. ესენია: შეწირულობა. ყიდვა, მოგება, გაცვლა, საზღავად აღება. შეწირულობებზე საუბარი საბუთის დასაწყისშივეა და ზოგიერთი მათგანი მონასტრის ახლოს მდგომნი რაჭის ერისთავთა საგვარეულოს წევრები უნდა ყოფილიყვნენ. მაგრამ ზოგიერთი შემწირველი ყოველთვის უსასყიდლოდ არ სწირავს. იგი სანაცვლოდ აღაპის გადახდას

¹ მ. ბერძნიშვილი, ნიკორწმინდის „დაწერილი“ (ტექსტის გამოცემისთვის), მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისთვის, ნაკვეთი 34, თბ. 1962, გვ. 31.

² ნ. შოშიაშვილი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპისი, I. თბ. 1984, გვ. 44.

³ მ. ბერძნიშვილი, ნიკორწმინდის დაწერილი XI საუკუნისა როგორც საისტორიო წყარო(სადისერტაციო შრომა), თბ. 1952, გვ. 55.

⁴ ნ. შოშიაშვილი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპისი, I. თბ. 1984, გვ. 44.

⁵ მ. ბერძნიშვილი, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი 34, თბ. 1962, გვ. 31.

ითხოვს. მაგალითად ამ შემთხვევაში: წორბელმან შემოსწირა ზნაკუას გლეხი ბ და მიწანი. და მისთვის ალაპი გარდაივლების ჯ(უარ)ისა გამოჩინებასა.¹

დაწერილში სხვადასხვა ქონების შეძენისას, რომელთა შორის უმეტესი ნაწილი შეეხება: ყანის, სხვადასხვა მდგომრეობაში არსებული მიწის, და ყმა-გლეხების შესყიდვას, უმეტეს წილად სყიდვის დროს, მონასტრის წინამძღვრის მიერ საფასურის სახით გადახდილია: ხარი, ძროხა, სახნისი, ცხენი და ჯორი. ამსთანავე. სხვადასხვა სასოფლო დანიშნულების იარაღი, სურსათი, თანხა და სხვა. ყველაზე ხშირად 16-ჯერ მოხსენიებულია ხარი. ეს ფაქტი შესაძლოა მიგვითითებდეს იმაზე, რომ მოცემულ რეგიონში სოფლის მეურნეობის დარგებიდან შედარებით უკეთ განვითარებულია მეცხოველეობა, თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საბუთში საკმაოდ ხშირად, 12 ჯერ, ნახსენებია სახნისით ქონების შეძენა. იგი მიგვითითებს მოცემულ რეგიონში მემინდვრეობის, როგორც სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთი ძირითადი დარგის დაწინაურებულ მდგომარეობაზე. მიწის დამუშავებისათვის, რა თქმა უნდა, აუცილებელი სახსარია ხარი და სახნისი, რადგან მათ გარეშე მიწის შესაბამისი კულტივაცია შეუძლებელი იქნებოდა. ვფიქრობ სწორედ ამიტომ არის, რომ ხშირად მიწის ან ყანის შეძენისას ხარი და სახნისი ერთდროულად არის ნახსენები. „მიწაი ა და მისთვის მივეც ჰარი ა საჭნისი ა“, მივეც ჰარი ა საჭნისი ა“² ეს და სხვა მაგალითები ამასთანავე ასახავს მონასტრის განვითარებულ სამეურნეო ორგანიზაციასა და მის მატერიალურ შესაძებლობებს.

მ. ბერძნიშვილის ვარაუდით, საბუთში სყიდვის დროს, მრავლად მოხსენიებული რკინის იარაღებისა და ნივთების, ასევე მათი დამზადებისათვის საჭირო რკინის ნედლეულის მოხსენიება გვაფიქრებინებს, რომ მონასტრის ხელი მიუწვდებოდა იმ დროისათვის წედისში არსებულ რკინის საბადოებზე და ასევე მას ჰყავდა რკინის ნივთების, ამ შემთხვევაში სახნისის, დამზადების მცოდნე ხელოსანი.³ ცხადია, რომ მონასტრის ერთობაში აუცილებლად იქნებოდნენ სხვადასხვა ხელსონური დარგის ოსტატები, რადგან მათ გარეშე აღმშენებლობით საქმიანობის წარმოება შეუძლებელი იქნებოდა. საბუთში კი გარკვევით ჩანს, წინამძღვრის მიერ სხვადასხვა, საკმაოდ ფართო, აღმშენებლობითი საქმიანობა, რომელიც შეეხება ხით-ხურობას. აღნიშნულ პერიოდში უმეტესი მათგანის სულ მუდამ დაქირავება რთული იქნებოდა მონასტრისთვის. მაგარმ ამ შემთხვევაში მონასტრის საკუთრებაში რკინის მადნის საბადოების არსებობა და მისი აქტიური გამოყენების საკითხი, შესაბამისი ინფორმაციის სიმწირის გამო ცოტა საეჭვოა.

საბუთში მოცემული ქონების შეძენისას გადახდილი სხვადასხვა ნატურალური საქონლის, ფასების ერთად დაანგარიშება, დაგვანახებს მონასტრის არასრულ ქონებრივ მდგომარეობას, დროის ერთ გარკვეულ მონაკვეთში.

მოცემულ ეპოქაში ხარის ფასი საშალოდ 2-3 ოქროს მონეტა (პერპერა/დინარი/დრაჰკანი) ღირდა.⁴ აქედან გამომდინარე მონასტრისთვის ქონების შეძენისას 32-48 ოქროს მონეტის ფასის ტოლი პირუტყვის სახით მხოლოდ, ხარი გაუციათ. XI საუკუნეში სახნისის ფასი, რომელიც სახვნელი იარაღის მთავრ დეტალს წამოადგენდა, 2 დრაჰკანამდე უნდა ყოფილიყო.⁵ საბუთში წარმოდგენილი სყიდვის აქტში სახნისი ნახსენებია 12-ჯერ, რაც გვიჩვენებს, რომ საერთო ჯამში სხვადასხვა ქონების დაუფლებისთვის 24 დრაჰკანის ღირებულების, მხოლოდ სახვნელი იარაღისათვის აუცილებელი, რკინის დეტალი იქნა გადახდილი. ამასთანავე, მონასტრის წინამძღვრის მიერ სხვა ნივთებთან ერთად ხარის გარდა, ნახსენებია ძროხის და ფურის გადახდა. საბუთში 13-ჯერ გვხვდება ძროხის, მათ შორის, ფურის მოხსენიება. ხარ-კამეჩთან შედარებით ძროხის ფასი

¹ ნ. მოშიაშვილი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპისი, I. თბ. 1984, გვ. 39.

² ნ. მოშიაშვილი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპისი, I. თბ. 1984, გვ. 41.

³ მ. ბერძნიშვილი, ნიკორწმინდის „დაწერილი“ მე-11-ტე საუკუნისა, როგორც საისტორიო წყარო, თბ. 1952, გვ. 120.

⁴ ა. თაბუაშვილი, ფასები ფეოდალური ეპოქის საქართველოში (X-XVIII სს), თბ. 2019, გვ. 125.

⁵ ა. თაბუაშვილი, ფასები ფეოდალური ეპოქის საქართველოში (X-XVIII სს), თბ. 2019, გვ. 85.

აღნიშნულ ეპოქაში ორჯერ დაბალი იყო, რაც 1-1,5 დრაჰკანს მოიცავდა.¹ ცამეტი სული ძროხის შემთხვევაში მათი საერთო ღირებულება შესაძლებელია 13-19.5 დრაჰკანამდე ყოფილიყო. მათ შორის მოხსენიებული რამოდენიმე ფურის გათვალისწინებით მათი საერთო ფასი კიდევ უფრო დაბალი იქნებოდა.

ფეოდალურ ეპოქაში შემოსავლების მთავარ ეკონომიკურ წყაროს წარმოადგენდა მიწის ფართობი, რომელიც შეადგენდა სახასო მამულებსა და ფეოდალთა ზვარ-ხოდაბუნებს. ასევე მათი ნაწილი საგლეხო ფუძეზე იყო გადანაწილებული. მიწის დამუშავება და მისგან შესაბამისი მატერიალური სარგებლის მიღება კი გლეხების საშუალებით ხდებოდა. ფეოდალთა სისხლის ფასს, სახელმწიფო თანამდებობას, სოციალურ სტატუსს უმეტეს შემთხვევაში მათი ყმა-გლეხების რაოდენობა და შესაბამისი ქონებრივი მდგომარეობა განსაზღვრავდა. მათი სოციალური სტატუსი და სისხლის ფასი მცირდებოდა ფეოდალური ოჯახის გაყოფის შემდგომ.² ეს ყოველივე კი მიგვიტოვებს თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ფეოდალურ ეპოქაში, ისევე როგორც სხვა ფეოდალური ოჯახებისთვის, ასევე ეკლესია-მონასტრებისთვის, მრავალრიცხოვანი ყმა-გლეხებისა და ფართო მიწის ფონდის ფლობა.

მ. ბერძნიშვილი საკანდიდატო დისერტაციაში აღნიშნავს, რომ საბუთში მიწის სყიდვის 28 შემთხვევაა. სწორად უნდა მივიჩნიოთ, რომ საბუთში მოხსენიებული ყანის (ზოგ შემთხვევაში სანახევრო) სყიდვის 28 შემთხვევაა, სხვადასხვა საშუალებებით, განსხვავებულ ადგილებში. როგორც ვიცით, მოცემულ ეპოქაში ყანის საშუალო ფასი 2 დრაჰკანი კონსტანტინატი.³ ნიკორწმინდის წინამძღვრის მიერ შედგენილი საბუთიდან გამომდინარე, მონასტრის ქონება მხოლოდ, დასამუშავებელი მიწის, ყანის სახით ფულად ერთეულში გამოხატული, სულ მცირე 56 დრაჰკან კონსტანტინატი უნდა ყოფილიყო.

წინამძღვრის საბუთში გვხვდება გლეხის სყიდვის 6 შემთხვევა, რომელთა ჩამოთვლისას ნახსენებია იმ ადგილების სახელები, სადაც მოხდა გლეხების შესყიდვა.⁴ იგი უნდა მიგვიტოვებდეს, რომ წინამძღვრის მიერ ნაყიდ გლეხებს გააჩნდათ მიწის შესაბამისი ნაკვეთები, (საგლეხო ფუძე, საკომლო) ეს ყოველივე გვიდასტურებს, იმ ფაქტს რომ გლეხის გაყიდვა უმეტეს შემთხვევაში ხდებოდა მიწიანად. მოცემული გლეხები მათ საგლეხო ფუძის შემავალი ნაწილის საშუალებით მონასტრის მატერიალურ შემოსავლებს მატებდნენ. საგლეხო ფუძის გარეშე, XI-XIII საუკუნეებში გლეხის ფასი წამროადგენდა, 18 დრაჰკანი ღუკატს, საგლეხო ფუძის შემავალი სხვადასხვა ნაწილებთან ერთად მისი ფასი გაცილებით მაღალია, იგი უნდა ყოფილიყო 38 დრაჰკანი ღუკატი.⁵ მოცემულ შემთხვევაში წინამძღვრის მიერ ნაყიდი გლეხები მხოლოდ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში 228 დრაჰკანი ღუკატის ტოლი იქნებოდა. ამასთანავე, წინამძღვარი დაწერილში ასახელებს მონასტრისადმი შეწირულ გლეხებს, რომელთა რაოდენობა 11 შეადგენდა. უნდა აღინიშნოს, რომ შეწირულობა მისი პირობითი საკუთრების ფორმიდან გამომდინარე ქონების დროებით ფლობას ასახავდა, (რადგან შესაძლოა შეწირული ყმა გლეხების უკან გამოწირვა მომხდარიყო) მაგრამ მონასტრის ეკონომიკური მდგომარეობისთვის შეწირულობა, საკმაოდ მნიშვნელოვანია. ამტომაც მოცემული რიცხვიც უნდა დავასახელოთ. საერთო ჯამში შემოწირული გლეხების ფასი, რაც საბუთში ჩანს საგლეხო ფუძისა და გლეხის ფასის გათვალისწინებით, მხოლოდ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, 616 დრაჰკან ღუკატზე ნაკლები ვერ იქნებოდა. ამასთანავე საბუთის ბოლოში წინამძღვარი აღნიშნავს, მისი მოღვაწეობის პერიოდში, შემოწირულ და შესყიდული გლეხების რაოდენობას. „რომელ ჩემობ(ა)სა

¹ ა. თაბუაშვილი, ფასები ფეოდალური ეპოქის საქართველოში (X-XVIII სს), თბ. 2019, გვ. 83

² ა. თაბუაშვილი, ფასები ფეოდალური ეპოქის საქართველოში (X-XVIII სს). თბ. 2019, გვ. 249

³ ა. თაბუაშვილი, ფასები ფეოდალური ეპოქის საქართველოში (X-XVIII სს.), თბ. 2019, გვ. 186.

⁴ მ. ბერძნიშვილი, ნიკორწმინდის „დაწერილი“ (ტექსტის გამოცემისთვის) მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისთვის, ნაკვეთი 34 თბ. 1962, გვ. 96.

⁵ ა. თაბუაშვილი, ფასები ფეოდალური ეპოქის საქართველოში (X-XVIII სს.), თბ. 2019, გვ. 195.

გლენი შემოწირულ არიან და რომელნი მე თვით მიყ[იდიან] რიცხვთ ოცდაათი.“¹ აღნიშნული რიცხვი არ ემთხვევა საბუთში დასახელებულ გლენტა სყიდვისა და შემოწირულობის საერთო რაოდენობას. დასახელებულ გლენტა რაოდენობის საერთო რიცხვიდან (30) საბუთში მხოლოდ 17 გლენი ჩანს, რაც მიგვანიშნებს იმაზე რომ მისი მმართველობის ჟამს კიდევ 13 გლენის შეძენა მოახერხა წინამძღვარმა. დარჩენილი 13 გლენის ღირებულება საგლენო ფუძის გათვალისწინებით კი შესაბამისად, 728 დრაჰკანი დუკატი უნდა ყოფილიყო.

როგორც ვხედავთ, ზემოთ წარმოდგენილი გლენების რაოდენობის, საგლენო ფუძისა და მასში შემავალი ნაწილების რაოდენობითა და ფასის გათვალისწინებით ნიკორწმინდის მონასტერი ეკონომიკურად დაწინაურებულ ფეოდალურ ორგანიზაციად წარმოგვიდგება. მოცემული რიცხვების დასახელება მონასტრის ქონებრივი მდგომარეობის სურათის აღსადგენად მნიშვნელოვანი და საყურადღებოა. ზემოთ მოცემული ყმა-გლენები და სამეურნეო ერთეულები სწორედ ფეოდალური ორგანიზაციის ეკონომიკური სტრუქტურის უმთავრესი შემადგენელი ნაწილია. ნიკორწმინდის მონასტერი კი ამ მხრივ მოცემულ პერიოდში საკმაოდ დაწინაურებული და ეკონომიკურად ძლიერი ორგანიზაცია.

როგორც ვახსენეთ, ნიკორწმინდელი წინამძღვრის დაწერილში ასახულია წინამძღვრის საადმინისტრაციო საქმიანობაც, რაზე დაკვირვება გვიჩვენებს მონასტრის ქონების მოცულობას. იგი სხვადასხვა ადგილას აგებს შენობა-ნაგებობებს, რომელებიც განსხვავებული დანიშნულებისაა. მათი დასახელებისაა კი აღნიშნულია, რომელი მასალით და რა დანიშნულებისთვისაა აგებული, კონკრეტულ ადგილას მოცემული შენობა-ნაგებობა. „ნიკოლასო წმიდასა შევქმენ სახლი ქვითკირი ა და ზედა სახლის მუხისა კარგი ა ..., სხ(უა)ე სახლი სახუცოი მუხისა ა და ნაძვისა ა ..., შევქმენ საწირეს ქვითკირი ბოსელი ა ზ(ედ)ა სახლი სამამასახლისოა ა ...“.² ყველაზე ფართო მშენებლობას წინამძღვარი ახორციელებს, სწორედ ნიკორწმინდის სოფელში.

აღსანიშნავია, რომ სწორედ ამ ადგილას მარნის აშენების დროს იგი 16 ჭურს ასახელებს, რომელიც მარანში განუთავსებიათ. წინამძღვარი საწირეშიც საკმაოდ ვრცელ მშენებლობას ეწევა, სადაც 10 ჭური გვაქვს მოცემული .

როგორც მ. ლორთქიფანიძე აღნიშნავდა, საქართველოში მევენახეობის მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ მარნები განლაგებული იყო, როგორც საცხოვრებელ კომპლექსებში, ასევე ღრობით და სახიზრად აშენებულ მიუვალ მღვიმესა და საცხოვრებლებში.³ ფეოდალურ ეპოქის ადმიანისტვის ღვინო ერთ-ერთი ყოველდღიური მოხმარების პროდუქტს წარმოადგენდა. ღვინის როლი იმ დროის საზოგადოებაში, საკამოდ მაღალი იყო. მოცემულ ეპოქაში სხვადასხვა პროდუქტის ფასების გათვალისწინებით, საგლენო ფუძის ვენახიდან მოწეული ღვინის მოსავლის ფასი, 5.5-8 ჯერ აღემატებოდა დღიური ყანიდან მოწეული ხორბლის მოსავლის ღირებულებას. უნდა აღინიშნოს, რომ ღვინის მაღალი ფასის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ მოცემულ ეპოქაში ვენახი და მისგან ღვინის სახით მიღებული შემოსავალი სიმდიდრის დაგროვების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენდა.⁴ დაახლოებით მოცემულ პერიოდში მდ. ჭივჭივას ხეობისა და ბედენას ყველა სოფელში, რომლებიც ისეთ კლიმატურ ზონაშია სადაც ყურძენი არ ხარობს არქეოლოგიური მონაცემებით თითოეულ ოჯახში ყველა გლენს ჰქონდა მარანი. წარმოდგენილ მონაცემებით კი მარანში არანაკლებ სამი ქვევრი-დაახლოებით 600 ლიტრი ღვინო უნდა ყოფილიყო.⁵ აღნიშნული რიცხვის

¹ ნ. შოშიაშვილი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, თბ. 1984, გვ. 44.

² ნ. შოშიაშვილი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, თბ. 1984, გვ. 40-43.

³ მ. ლორთქიფანიძე, გლენობის ეკონომიკური მდგომარეობა (VI ს. – XIII ს. დამდგამდე), ნარკვევები ფეოდალური საქართველოს გლენობის ისტორიიდან, თბ. 1967, გვ. 37.

⁴ ა. თაბუაშვილი, ფეოდალური ხანის საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, თბ. 2020, გვ. 85.

⁵ ი. გრძელიძე, რუსთაველის ეპოქის ქართული სოფელ. კრებ. "საქართველო რუსთაველის ხანაში", თბ., 1966, გვ. 193.

გათვალისწინებით, მიახლოებით შეიძლება განისაზღვროს საერთო ჯამში, ნიკორწმინდის მოცემულ ორ დიდ მარანში რა ტევადობის იყო ქვევრები. სულ მცირე ოცდაექვსი 200 ლიტრიანი ქვევრების არსებობის შემთხვევაში, ღვინით სავსე ქვევრების მოცულობა 5 200 ლიტრი მაინც იქნებოდა. სავარაუდოდ ქვევრების ტევადობა სხვადასხვაგვარი შეიძლება ყოფილიყო. რაც გვაფიქრებინებს, რომ მოცემულ რიცხვთან შედარებით მონასტერს შედარებით მეტი ღვინო გააჩნდა მარნებში.

საბუთში ნიკორწმინდის წინამძღვრის მიერ ვენახის ყიდვისა და მოგების ასევე ერთ შემთხვევაში შეწირვის სულ 8 ფაქტი გვაქვს. საგლეხო ფუძეში შემავალი ვენახი დაახლოებით 0.3-0.5 ჰექტარი ფართობის იყო.¹ აღნიშნულ 8 ვენახს შორის ერთი მათგანი „ნაოთხალი“ სახელით არის მოხსენიებული, თუმცა საშუალოდ საბუთში მოცემული ნიკორწმინდის საკუთრებაში არსებული ვენახების საერთო ფართობი, საშუალოდ 2.5-4.2 ჰექტარი უნდა ყოფილიყო.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აღნიშნული დროისთვის, ნიკორწმინდის მონასტრი საკმად ღიდი ქონების მფლობელი უნდა ყოფილიყო. როგორც ვნახეთ, იგი ფლობს მამულებს სხვადასხვა რეგიონში. ყმა-გლეხებისა და მიწის ნაკვეთის გათვალისწინებით, რომელთა არასრული ჩამონათვალაც წინამძღვრის მიერ შედგენილ დაწერილში გვხვდება, მონასტერის შემოსავალი დალისა და კულუხის გადასახადების სახით საკმაოდ მაღალი უნდა ყოფილიყო. ამაზე მეტყველებს მონასტრის საკუთრებაში არსებული მარნების მოცულობა. ამასთანავე, ნიკორწმინდის მაღალ შემოსავლებსა და ქონებრივ მდგომარეობაზე მეტყველებს წინამძღვრის მიერ განხორციელებული სააღმშენებლო საქმიანობა. მონასტრის ქონებრივი მდგომარეობა და მისი ეკონომიკური ფონი ნაწილობრივ კარგად ჩანს საბუთში ჩამოთვლილ სხვადასხვა სოფლებში წინამძღვრის მიერ შესყიდული ქონების მაგალითზე. ჩვენამდე მოღწეული საბუთის ნაწილის საშუალებით შესაძლებელია ითქვას, რომ მონასტრის გამართული ეკონომიკური სტრუქტურა უზრუნველყოფდა მონასტრის მამულების, ყმა-გლეხებისა და სხვადასხვა ქონების გამრავლებას სამონასტრო შემოსავლებისაგან დაგროვებული თანხით, ასევე მატერიალური ქონების მეშვეობით. შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნულ ეპოქაში ნიკორწმინდის მონასტერი, როგორც დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი რეგიონის ეკონომიკურად დაწინაურებულ და გამორჩეულ სასულიერო ცენტრს წარმოადგენდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ა. თაბუაშვილი, ფასები ფეოდალური ეპოქის საქართველოში (X-XVIII სს), თბ. 2019.
- ა. თაბუაშვილი, ფეოდალური ხანის საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, თბ. 2020.
- ი. გრძელიშვილი, რუსთაველის ეპოქის ქართული სოფელ. კრებ. "საქართველო რუსთველის ხანაში", თბ., 1966.
- მ. ბერძნიშვილი, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი 34, თბ. 1962.
- მ. ბერძნიშვილი, ნიკორწმინდის „დაწერილი“ მე-11-ტე საუკუნისა, როგორც საისტორიო წყარო, სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი სადისერტაციო შრომა, თბ. 1952.
- მ. ბერძნიშვილი, ნიკორწმინდის „დაწერილი“ (ტექსტის გამოცემისთვის), მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისთვის, ნაკვეთი 34, თბ. 1962,
- მ. ლორთქიფანიძე, გლეხობის ეკონომიკური მდგომარეობა (VI ს. – XIII ს. დამდეგამდე), ნარკვევები ფეოდალური საქართველოს გლეხობის ისტორიიდან, თბ. 1967.
- ნ. შოშიაშვილი, ქართული ისტორიული საბუთების კორპისი, I. თბ. 1984.

¹ ა. თაბუაშვილი, ფეოდალური ხანის საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, თბ. 2020, გვ. 81.

Vazha Santeladze,
PhD Student,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Tbilisi, Georgia

**PROPERTY CONDITION (INCOMPLETE) OF NIKOTSMINDA MONASTERY
IN THE LAST QUARTER OF THE XI CENTURY
(Based on historical documents)**

Abstract

Medieval Georgia is characterized by various quite complex political events, which of course were accompanied by social and economic ups and downs. The study of the economic history of the monasteries of the middle Ages, to the extent that it is available to us, is important and interesting from several points of view. It should be noted that the economic situation of the church shows the level of development of the country. At the same time, the study of this issue allows us to observe the influence of the church on the public consciousness of the mentioned era. In this regard, the church documents of the XI century are very important. Historical documents, unfortunately, have reached us in an incomplete form. The majority were destroyed due to enemy invasions, internal feudal wars, and other causes. However, in this regard, it is worth mentioning the accounts compiled by the forefathers of the monastery, from which we obtain important information.

The present paper deals with the Nikortsminda monastery, which like many others, is presented as a vast and multifaceted monastic organization. It owned large properties and estates. Abbot constantly managed to increase and develop the monastic property through various sources. Therefore, the monastic property expressed in specific amounts will allow us to see its economic situation and resources. According to the writings of Nikortsminda, it is possible to determine the incomplete amount of the monastery's serfs and estates. This issue is important because Nikortsminda Episcopate was one of the extensive and developed monastic complexes in Racha, which bordered Mtianeti and Dvaleti of Shida Kartli. The comparison between the monasteries of the mentioned period once again shows their economic capabilities.

Keywords: Nikortsminda, monastery, Mtianeti, Dvaleti, Shida Kartli.

ლელა სარალიძე

ისტორიის დოქტორი, რეგიონალიზმის კვლევის ინსტიტუტის
მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი,
თბილისი, საქართველო

**საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ოსეთის
პოლიტიკური სტატუსის ისტორიიდან (1918-1921 წწ.)**

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება უზრუნველყოფდა საქართველოში მცხოვრები ყველა მოქალაქის სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებს, განურჩევლად ეროვნებისა, სარწმუნოებისა და განვითარების თავისუფალ ასპარეზს უხსნიდა საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ყველა ერის წარმომადგენელს. 1918 წლის 26 მაისს მიღებული „დამოუკიდებლობის აქტი“-ს მე-5 მუხლში ნათქვამია: „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა თავის საზღვრებში თანსწორად უზრუნველყოფს ყველა მოქალაქის სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებს განურჩევლად ეროვნებისა, სარწმუნოებისა, სოციალური მდგომარეობისა და სქესისა“ [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №1,1918:5]. საქართველოში მცხოვრები ეროვნუ-

ლი უმცირესობის წარმომადგენლები სიხარულით შეხვდნენ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას. აღსანიშნავია, 1918 წლის 26 მაისს, საქართველოს ეროვნული საბჭოს პირველივე სხდომაზე ოსების წარმომადგენლის, გიორგი გაგლოევის სიტყვა: „ამხანაგებო და მოქალაქეო! ამ ტრიბუნაზე მე განვიცდი იმავე გრძნობებს, რომელსაც განიცდით თქვენ. ეს გასაგებიც არის. მე ვარ წარმომადგენელი არა მარტო ოსების, არამედ საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრიც. თვით ეს ფაქტი ამტკიცებს, რომ ამ ორ ერს შორის არის ისეთი კავშირი, რომელიც აერთებს მათ. ჩვენ გვწამს, რომ საქართველოს დემოკრატია თავის დრომას დაბლა არ დაუშვებს. საქართველოს დემოკრატიასთან ერთად ამ დრომის ქვეშ ივლის ჩვენი დემოკრატიაც. ამ იმედით აღჭურვილი მივესალმები ამ კრებას. იმედია საქართველო აიცილდეს იმ განსაცდელს, რომელიც მას მოელის გარეშე მტრისაგან“ **[გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №114, 1919:2].**

ეროვნულ უმცირესობებს თავისუფალი სოციალ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების შესაძლებლობა მიეცათ. საქართველოში მცხოვრებ ყველა ეთნიკურ უმცირესობას ეროვნულ საქმეთა გასაძღოლად საკუთარი ეროვნული საბჭო ჰქონდათ. ეთნიკური ნიშნით აღმოცენებული პოლიტიკური ორგანიზაციები და გაერთიანებები ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე მოღვაწეობდნენ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში, საქართველოს ტერიტორიაზე პირველი ავტონომიური რესპუბლიკები შეიქმნა. ყოველივე ეს აისახა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციაშიც, სადაც ეროვნულ უმცირესობათა უფლებებს ცალკე მე-14 თავი მიეძღვნა.

1918 წლის 16 ივლისს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეროვნულმა საბჭომ და მთავრობამ მიიღო კანონით მოქალაქეობის შესახებ, რესპუბლიკაში მცხოვრები მკვიდრი მოსახლეობა საქართველოს მოქალაქეებად გამოაცხადა, რითაც ქვეყანაში წოდებრივ განსხვავებულობას ბოლო მოეღო. საბოლოოდ დამფუძნებელმა კრებამ „მოქალაქეობის შესახებ“ შეჯერებული კანონპროექტი 1919 წლის 27 მაისს დაამტკიცა, სადაც კიდევ უფრო დააკონკრეტა რესპუბლიკის მოქალაქედ განდომის პირობები. პირის ეთნიკური წარმომავლობისა თუ რელიგიური კუთვნილების განუჩევლად, საქართველოს მოქალაქე შეიძლებოდა გამხადარიყო ყოფილი რუსეთის იმპერიის ყველა ქვეშევრდომი, რომელსაც საქართველოს რესპუბლიკაში ჰქონდა რაიმე უძრავი ქონება ან თავს ირჩენდა „საქირაო შრომით“, არანაკლებ სამი წლისა, განუწყვეტლივ ცხოვრობდა საქართველოს ტერიტორიაზე და ამ კანონის მიღებიდან სამი თვის განმავლობაში განაცხადებდა, რომ სურს საქართველოს მოქალაქეობა **[სცსა, ფ. 1833, ს. 191:14].** ოსები ყოველგვარი დაბრკოლების გარეშე საქართველოს მოქალაქეებად გამოცხადდნენ, რაც ამასთანავე მათი შესაბამისი უფლებების და პასუხისმგებლობების აღიარებასაც ნიშნავდა.

შიდა ქართლში მცხოვრები ოსების ერთ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ერთეულად გაერთიანების მცდელობას, ჯერ კიდევ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მიეცა გასაქანი **[სარალიძე, 2010:135].** დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, 1918 წლის ივნისში, ოსების წარმომადგენლებმა, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში გერმანიის კავკასიური ექსპედიციის დიპლომატიურ წარმომადგენელს, ფრიდრიხ ვერნერ ფონ დერ შულენბურგს შუამდგომლობა სთხოვეს საქართველოს მთავრობის წინაშე, რათა ოსები საქართველოს ფედერაციულ საფუძვლებზე შეერთებოდა. შულენბურგმა საქართველოს ხელისუფლების წინაშე შესაბამისი შუამდგომლობა აღძრა **[გაზ. „საქართველო“, №117, 1918:3],** თუმცა პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების შემდეგ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკური კურსი ინგლისური ორიენტაციით შეიცვალა.

1918 წლის ოქტომბერში ოსმალეთის იმპერიასთან დადებული მუდროსის ზავით,

სამხრეთ კავკასია ბრიტანეთის მოქმედების ზონად გამოცხადდა, აღნიშნული ტერიტორია ინგლისის ჯარმა დაიკავა. თავდაპირველად დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლება ანტიბოლშევიკურ ძალებს აქტიურად უჭერდა მხარს და რუსეთში წესრიგის აღდგენას დენიკინის, კოლჩაკისა და სხვა თეთრგვარდიელთა მეშვეობით ვარაუდობდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელ კრებაში, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სიით, პროპორციული სისტემით არჩეული იყვნენ ოსი დეპუტატები – გიორგი გაგლოევი და ალექსანდრე ფარნიევი **[მაცაბერიძე, ოჯონიკიძე, 2019:14-15]**. ისინი, თავიანთი კვალიფიკაციის შესაბამისად, დამფუძნებელი კრების სხვადასხვა კომისიის მუშაობაში აქტიურად იყვნენ ჩართული. დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ოსთა ეროვნულ საბჭოსთან აქტიურად თანამშრომლობდა. 1918 წლის 2 აგვისტოს, ეროვნული საბჭოს 26-ე სხდომაზე ალექსანდრე ლომთათიძემ (საბჭოს წევრი სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან) განაცხადა: „...მე პირადად ერთი დოკუმენტი მაქვს ხელში, რომელიც გამოხატავს შეგნებული ოსობის აზრს. ერთი კვირის წინათ აქ, თბილისში კრება გამართეს აქ მცხოვრებმა ოსებმა და აი რა რეზოლუცია მიიღეს (კითხულობს რეზოლუციას). მხოლოდ ორმა კაცმა შეიკავა თავი. რეზოლუციის პირველი დებულება არის: „ვცნობთ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას“, შემდეგ კითხულობთ: „ჩვენ მოველით, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრება დააკმაყოფილებს ჩვენს კულტურულ მოთხოვნებსაც. აი მოისმინეთ გადაწყვეტილება აქ ჯიოეების და მის სწორთა აზრები არ გამოიხატება. ამ კრებაზე თავმოყრილნი იყვნენ ოსი ხალხის სურვილების საუკეთესო გამომხატველნი და აი თქვენ დაინახეთ, თუ რას ფიქრობენ ისინი საქართველოზე... ამასთან გადაჭრით უნდა ითქვას ამ ტრიბუნიდან, რომ ოსეთი თუ შუდის ჩვენს რესპუბლიკაში, ოსები უნდა დაემორჩილონ ჩვენს სახელმწიფოს, ჩვენს მთავრობას... ჩვენი პოლიტიკა ოსებისადმი ისეთივე უნდა იყოს, როგორც ქართველებისადმი... ამნაირი პოლიტიკით შეძლება მხოლოდ ადგილობრივი წესიერების დამყარება. სახელმწიფოში ყველა მოქალაქე უნდა იყოს კანონიერი შვილი და არა გერი“ **[გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №29, 1918:3]**.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა მკაცრი ზომებებს ატარებდა როგორც ოსების, ასევე, აჯანყებული ქართველების წინააღმდეგ, რადგან რესპუბლიკის წინააღმდეგ მოღალატური გამოსვლა მოახდინეს არა მარტო ოსებმა, არამედ ქართველებმაც ლეჩხუმში, რაჭაში, სამეგრელოში, დუშეთში, თიანეთში და სხვა ადგილებში.

გ. ვეშაპელი აკრიტიკებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას და აცხადებს: „...ბატონებო! ჩვენ არც თქვენი გულუბრყვილობა გვინდა და არც თქვენი მაკიაველისტობა. პირდაპირ სთქვით, რაც ხდება. ჩვენ იმდენად გვწამს ქართველი ერის სახელმწიფოებრივი ძალა, რომ რეალურ ცხოვრებას ვერ დაველაპრაყნებთ ხალხს; ხალხმა უნდა იცოდეს, ვინ არის საქართველოს მტერი და მოყვარე... ქართველი მწერალი, ია ეკალაძე (იაკობ ცინცაძე – ლ. ს.) დედით ოსი, ასე აღწერს გაზეთ „ჩვენ ქვეყანაში“ ოსურ საფრთხეს: „როცა საქართველოს მიწა-წყალზე, ქართველი ხალხის წინააღმდეგ აამხედრეს ჩვენში სამადლოდ ჩამოხიზნულ ოსებს მათი ინტელიგენციის ერთი ნაწილი, ეს არამც თუ უმადურობაა, დიდი უსამართლობა დაიწყო ამ ოცი-ოცდაათი წლის წინათ. ინიციატორებად შეიქმნენ ჯერ რუსის მოხელეები, ცნობილ ვოსტორგოვის (რუსი საეკლესიო მოღვაწე, ამიერკავკასიაში რუსეთის იმპერიის საეკლესიო და საერო სკოლების ზედამხედველი ივან ივანეს ძე ვოსტორგოვის (1864-1918), 2000 წელს რუსეთის მართლმადიდებელმა ეკლესიამ იგი წმინდანად შერაცხა – ლ. ს.) მეთაურობით და მერე ოსის ის ნასწავლი ახალგაზრდობა, რომელიც გამოიზარდა რუსის სკოლებში, როგორც რუსების სტიპენდიანტები. ვოსტორგოვი და ამ ახალგაზრდებმა მოშხამეს საქართველოს ოსების მასა და ეს

მხამი არ გადაერეცხებათ გულიდან იქამდე, ვიდრე თავისუფალი საქართველო არ ალაგმავს ხალხის მტრებს და არ დაანახებს საქართველოს ოსებს მათ შეცდომას“ [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №160, 1918:2].

გ. ვეშაპელმა საქართველოს მთავრობას განუმარტა, რომ არც ცხინვალის და არც საჩხერის მოძრაობა აგრარულ ხასიათს არ ატარებდა, იგი პოლიტიკური შინაარსის იყო და მთავრობას მეტი დაფიქრებისკენ და აქტიურობისკენ მოუწოდებდა [გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №160, 1918:2].

დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა მიიჩნევდა, რომ „ოსის მშრომელი ხალხი, გლეხობა და მუშები ოს ნაციონალ-დემოკრატიების მოქმედებაზე პასუხს ვერ აგებდნენ. გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „მუუძღებელია ვიფიქროთ, რომ ოსობა დამოუკიდებელ სახელმწიფოს ეტრფოდეს. ასე იქცეოდა ჩვენი ხალხი: განა ქართველი ხალხი თანახმა განდებოდა რუსეთის ჩამოშორების, რუსის ჯარი თითონ არ წასულიყო? ოსებში შეიძლება ადგილი ქონდეს კვლავ შეუერთდნენ რუსეთს, მაგრამ ასეთს მისწრაფებას ზოგიერთ ალაგას ხომ ქართველი გლეხებიც იჩენენ? რა შუაშია აქ საერთოდ ოსობა, ოსეთის ხალხი?... ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ ოს აჯანყებულებთან ერთად ლაგამი ამოედებათ, აგრეთვე, იმ პროვოკატორებს, რომელნიც ეროვნული შუღლის გაღვივებას უწყობენ ხელს; ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ ქართველი დემოკრატია არ წამოეგება ნაციონალ დემოკრატიების პროვოკატორულ ანკესზე და ოსის დემოკრატიასთან მეგობრულ ურთიერთობას არ დაარღვევს ოსების აჯანყება საშიშია საქართველოს რესპუბლიკისათვის, მაგრამ ის კიდევ უფრო საშიშია თვით ოსებისათვის“ [გაზ. „ერთობა“, №164, 1918:1].

საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის ნებართვით, 1918 წლის 8 დეკემბრისთვის ცხინვალში ოსური გიმნაზია დაარსდა, რომლის პირველ დირექტორად და იმავდროულად გერმანული და ოსური ენების მასწავლებლად ღვთისმეტყველების კანდიდატი ბიძინა კოჩიევი დაინიშნა [მღებრიშვილი, 2019:211].

რუსეთის ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ დაარღვია საქართველოსთან 1920 წლის 7 მაისს გაფორმებული ხელშეკრულება. საბჭოთა რუსეთის მთავრობამ საქართველოს ტერიტორიაზე ოსი ბოლშევიკების შეიარაღებული რაზმები გაგზავნა, რომელთაც ღია მხარდაჭერა გამოუცხადა.

შეიარაღებული კონფლიქტების მიუხედავად, 1918-1921 წლებში, დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში, ოსებს ეთნიკური ნიშნით ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური ერთეული არ ჰქონიათ. საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ კი, სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქი, 1922 წლის 20 აპრილს, ბოლშევიკური რუსეთის წითელი არმიის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია-ანექსიის შემდეგ შეიქმნა, რომლის შემადგენლობაში სრულიად უკანონოდ შეიყვანეს 40 ქართული სოფელი, ასევე, ქალაქი ცხინვალი. საბჭოთა ისტორიოგრაფია ავტონომიური ოლქის შექმნის ისტორიას შეგნებულად აყალბებდა, ხოლო ამ ისტორიის ამსახველ დოკუმენტებს სასტიკად კრძალავდა. რეალურად, ბოლშევიკებს თავიდან ძალიან გაუჭირდათ ქართული ტერიტორიაზე ხელოვნურად შექმნილი ავტონომიური ოლქისთვის იურიდიული სტატუსის მინიჭება, რასაც მოწმობს ბოლშევიკების შინაგან საქმეთა მაშინდელი სახალხო კომისრის, პროფესიით იურისტ ბესარიონ კვირველიას დასკვნა, რომელშიც გარკვევით იყო აღნიშნული, რომ „სამხრეთ ოსეთის ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფა სამაზრო ერთეულის უფლებით, გეოგრაფიული და ეკონომიკური მოსაზრებებით, საკითხის დეტალურად შესწავლის შემდეგ, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს შეუძლებლად მიაჩნია“ [სარალიძე, 2016:295].

ბოლშევიკების მიერ აღნიშნული ოლქის შექმნას, როგორც ქართველი, ისე ოსი მოსახლეობის მხრიდან, დიდი უკმაყოფილება მოჰყვა.

ამ ორი ერის ისტორიას თუ გადავხედავთ, ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში, ქართველებს და ოსებს სიყვარული და ძმობა მეტად აკავშირებთ, ვიდრე წყენა და სინანული. დღეს საქართველოში მრავალი შერეული ქართულ-ოსური ოჯახი ცხოვრობს. ისტორია ადასტურებს, რომ ქართველებს და ოსებს, მესამე ძალის ჩარევის გარეშე, შეუძლიათ თანაარსებობა, ერთმანეთის მხარდაჭერა ჭირსა და ლხინში. უდავოა, რომ კონფლიქტი, რომელსაც სათავე მანკიერმა საბჭოთა მემკვიდრეობამ, ორივე მხარის მიერ დაშვებულმა მძიმე შეცდომებმა, ასევე, გარეშე ძალის პოლიტიკამ დაუდო, ისტორიას ჩაბარდება, როგორც ტრაგიკული და სამარცხვინო ლაქა ოსთა და ქართველთა მრავალსაუკუნოვანი ძმური თანაცხოვრების მატთანავე. ამ ორი ერის მომავალი ერთმანეთის კულტურის და მშვიდობიანი თანაცხოვრების გარეშე წარმოუდგენელია.

ლიტერატურა:

- გაზეთი** „საქართველო“, შაბათი, 15 ივნისი, №117, თბილისი, 1918.
- ეროვნული საბჭო**, 2 აგვისტო 1918 წ., გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №29, პარასკევი, 30 აგვისტო, თბილისი, 1918.
- ეროვნული საბჭო**, „გრიგოლ ვეშაპელის სიტყვა საჩხერის ოსთა აჯანყების შესახებ“, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №159, ოთხშაბათი, 13 აგვისტო, თბილისი, 1918.
- ეროვნული საბჭო**, „გრიგოლ ვეშაპელის სიტყვა საჩხერის ოსთა აჯანყების შესახებ“ (დასასრული), გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №160, 14 აგვისტო, თბილისი, 1918.
- ვადაჭკორია** შოთა, „ოსური სეპარატიზმი და ქართული სინამდვილე (1917-1925 წწ.)“, თბილისი, 2017.
- მაცაბერიძე** მალხაზ, ორჯონიკიძე თამარ, „ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლები საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში (1919-1921)“, „ქართული პარლამენტარიზმი“, ტომი I, თბილისი, 2019.
- მღებრიშვილი** ალექსანდრე, „ცხინვალი – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პრესის ფურცლებზე (საგანმანათლებლო ასპექტი)“, კრებულში: „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები“, V საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი, საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტრო, სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი, გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოება, თბილისი, 2019.
- „ნაციონალ-დემოკრატების შეკითხვა და ოსები“**, გაზეთი „ერთობა“, №164, 4 აგვისტო, კვირა, თბილისი, 1918.
- საქართველოს** დამოუკიდებლობის აქტი, გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, №1, ხუთშაბათი, 25 ივლისი, გვ. 5, თბილისი, 1918.
- საქართველოს** ეროვნული საბჭოს პირველი სხდომა, კვირა, მაისის 26, 1918, ტფილისი, ოსების წარმომადგენლის სიტყვა, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №114, 26 მაისი, თბილისი, 1919.
- საქართველოს** ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1833, საქმე 191.
- სარალიძე** ლელა, „ე. წ. სამხრეთ ოსეთის შექმნის ისტორიიდან (1917-1922 წწ.)“, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, 1(7), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2010.

სარალიძე ლელა, „ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შექმნა“, წიგნში: „საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში, (სამეცნიერო ლიტერატურისა და დოკუმენტების მიხედვით)“, ავტორები: დ. ჭუმბურიძე, ვ. კიკნაძე, ხ. ქოქრაშვილი, ლ. სარალიძე, წიგნი II, გვ. 295, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2016.

Lela Saralidze

PhD of History, Chief Scientist-researcher of the
Regionalism Research institute,
Tbilisi, Georgia

**FROM THE HISTORY OF THE POLITICAL STATUS OF OSSETIA IN
THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA (1918-1921)**

Abstract

During the existence of the Democratic Republic of Georgia, the first autonomous republics were created on the territory of Georgia. On the basis of the "Act of Independence", adopted on May 26, 1918, the national minorities were given the opportunity for free socio-economic and cultural development. The Government of Georgia equally ensured the civil and political rights of all citizens of the republic, regardless of nationality, religion, and opened a free arena for development to representatives of all nations living on the territory of Georgia. All this was reflected in the Constitution of the Democratic Republic of Georgia, where a separate chapter 14 was devoted to the rights of national minorities.

In the constituent assembly of the Georgian Democratic Republic, Ossetian deputies were elected on the list of the Social Democratic Party and took an active part in the work of various commissions. The government of the Democratic Republic actively cooperated with the Ossetian National Council.

The external power, in particular the Russian factor, played a particularly negative role. At the instigation of the Bolsheviks, in 1918-1920, the Ossetians living in Shida Kartli organized more than one uprising, demanding the establishment of the Soviet Union and the joining of the so-called South Ossetia to Bolshevik Russia. It should be noted that the population of the Ossetian nationality of different regions was categorically against the separatist forces, they considered such demonstrations disastrous for the Ossetian people, since the demonstrations contributed to the food crisis. The government of the Democratic Republic called on the rebels to respect the law, warning them that they would be severely punished for violating public order.

The South Ossetian Autonomous District was created on April 20, 1922, after the occupation-annexation of the Democratic Republic of Georgia by Bolshevik Russia, into which 40 Georgian villages, as well as the city of Tskhinvali, were illegally included. Soviet historiography deliberately falsified the history of the creation of the South Ossetian Autonomous Region and banned real documents describing this history. The opinion of the then People's Commissar of Internal Affairs of the Bolsheviks, a lawyer by profession, Bessarion Kvirvelia, in which it was clearly stated that the People's Commissariat of Internal Affairs considered it impossible to separate South Ossetia into as separate administrative unit, even with the right of a territorial unit, due to geographical and economic considerations.

The creation of this region by the Bolsheviks caused dissatisfaction with both the Georgian and Ossetian populations.

If we look at the history of these two nations, for a long time, Georgians and Ossetians have been connected by love and brotherhood more than resentment and regret. Today, many mixed Georgian-Ossetian families live in Georgia. History proves that Georgians and Ossetians, without the intervention of a third force, can co-exist, support each other in times of trouble and in good

times. Undoubtedly, the conflict, rooted in the vicious Soviet legacy, grave mistakes made by both sides, and third power politics, will be consigned to history, as a tragic and shameful stain in the history of the centuries-old fraternal coexistence of Ossetians and Georgians. The future of these two nations without each other's culture and peaceful coexistence is unimaginable.

Keywords: Georgia, Georgian-Ossetian, Undoubtedly, constituent assembly.

Сефербеков Руслан И.

Институт истории, археологии и этнографии
Дагестанского федерального исследовательского центра РАН.
доктор исторических наук
Махачкала, Россия

ОБ ОДНОМ ПРЕДСВАДЕБНОМ ОБРЯДЕ АВАРЦЕВ ГУМБЕТА: КУКОЛЬНЫЙ ДАРООБМЕН

Статья посвящена одному из предсвадебных обрядов аварцев Гумбета, в ходе которого стороны жениха и невесты обменивались «грязевыми» и «тряпичными куклами». Как нам кажется, эти символически замещавшие людей куклы являются олицетворениями образа *Богини-матери* и отражают существовавший у аварцев и в Дагестане культ плодородия.

Ключевые слова: аварцы Дагестана, обряды жизненного цикла, свадебные обряды, Богиня-мать.

Одним из важных обрядов жизненного цикла одной из субэтнических групп аварцев – гумбетовцев – был свадебный ритуал, который состоял из предсвадебных, собственно свадебных и послесвадебных этапов. Следует отметить, что свадебные обряды аварцев неплохо изучены [1; 2; 3; 4; 5]. Однако это не коснулось аварцев Гумбета. Целью данной статьи является описание одного из оригинальных предсвадебных обрядов гумбетовцев.

Предсвадебные обряды («ригьин бахьи» – «начать сватовство») гумбетовцев начинались с выяснения матерью или сестрой юноши у матери понравившейся девушки реакции на предложение о породнении. Если она оказывается положительной, то на обряд «взятие слова» («раги боси») отправляются дяди юноши. В доме девушки их встречают ее близкие родственники, а положительный или отрицательный ответ на предложение о породнении дает ее дядя по отцу. Отец девушки на этом мероприятии не присутствует. Фактически этот обряд является сватовством («яс аби» – «сговор девушки»).

При получении положительного ответа во время сватовства, через 1–2 недели после него, в дом девушки направляются мать, сестра и другие родственницы юноши. Этот обряд называется «Гъари» («Испрошение»). С собой они берут золотое кольцо и поднос с козинаки («гозо гъадаро»). После того, как гости рассаживаются, мать юноши надевает на палец девушки кольцо. После этого стороны обмениваются подарками (женские головные платки и мужские сорочки). По сути, этот обряд является обручением. Время от обручения до свадьбы может длиться от нескольких месяцев до одного года.

За неделю до свадьбы проводят обряд «кройки одежды» («ретлел лъутли»): близкие родственницы жениха («бахларав») направляются в дом невесты («бахларай»), неся с собой подарки для нее – комплекты женской одежды и обуви, головные платки и отрезки материи. До 2000-х гг. во время этого обряда происходило «открытие лица невесты» («бадисан клаз борхи»): принесенные стороной жениха комплекты одежды, головные платки и отрезки материи бросали ей на ее голову. Сейчас платки и отрезки заменяются содержимым так называемого «чемодана» невесты.

У гумбетовцев были и другие предсвадебные обряды. Вплоть до 80-х гг. XX в. у них было принято перед свадьбой строить дом для новобрачных. При возведении фундамента и

крыши жилища, обмазки полов и стен глиной устраивался «гвай» – обычай взаимопомощи, когда на помощь родителям невесты приходили на помощь родственники и соседи. При обмазке глиной полов и стен жилища, женщины лепили из нее «грязевую куклу» («хларшул ясикло») и молча отправляли ее в дом родителей невесты. Те принимали куклу, а в ответ посылали участвовавшим в «гвае» поднос с едой – вареное мясо, пироги с творогом и мясом, мучную халву.

В доме невесты тоже устраивала «гвай» для подготовки постельных принадлежностей для молодоженов. При его завершении из лоскутков материи готовили «тряпичную куклу» («члартиил ясикло») и так же молча отправляли ее в дом жениха. Родители жениха принимали эту куклу и отправляли женщинам такой же поднос с яствами.

Таким образом, как это видно, во время подготовки к свадьбе, при возведении жилища для новобрачных, и подготовке им постельных принадлежностей, стороны жениха и невесты молча обменивались «грязевой» и «тряпичной» куклами, а также подносами с едой.

Помимо указанных кукол, у аварцев имелись также «хлебные куклы» («ясикло»), которые дарились девочкам во время одного из важных календарных обрядов – праздника первой борозды («оц бай»).

Как нам кажется, все эти куклы являются олицетворениями образа *Богини-матери* и отражают существовавший культ плодородия. В некоторых обрядах куклы символически замещали людей.

Следует отметить, что современный брак и семейно-бытовые обряды гумбетовцев под влиянием глобализации и социокультурных трансформаций новейшего времени подверглись определенным трансформациям. Однако в них имеется немало традиционных элементов, вселяющих надежду и уверенность на сохранение этнической и культурной идентичности аварцев Гумбета в эпоху глобализации.

Литература:

1. *Никольская З.* Свадебные и родильные обряды аварцев Кахибского района // Советская этнография (далее – СЭ). 1946. № 2. С. 193–197.
2. *Агларов М.А.* Формы заключения брака и некоторые особенности свадебной обрядности андийцев в XIX в. // СЭ. 1964. № 6. С. 130–137.
3. *Дибиров М.А.* Традиционные обряды и обычаи в современной гидатлинской свадьбе // Брак и свадебные обычаи народов современного Дагестана / отв. ред. М.А. Агларов, сост. Б.М. Алимова: Сб. ст. Махачкала: Институт ИЯЛ Даг. филиала АН СССР, 1988. С. 118–130.
4. *Алигаджиева З.А.* Современная свадебная обрядность аварцев (традиции и инновации). Махачкала: ИИАЭ ДНЦ РАН, 2015. 210 с.
5. *Сефербеков Р.И.* Современный брак и семейно-бытовые обряды аварцев-гидатлинцев: традиции и инновации // Вопросы истории. 2022. № 8 (1). С. 187–196.

Seferbekov Ruslan I.
Makhachkala

A PRE-WEDDING RITUAL OF GUMBET-AVAR: DOLL EXCHANGE Abstract

Avars of Gumbet are a sub-ethnic group of Avars, which in the past was part of the “Bakalulal” Union of Rural Societies (18 villages). After the end of the Caucasian War in the North-Eastern Caucasus and the establishment of the Dagestan region in 1860, Gumbet entered the

newly formed Andean district. After the proclamation of the autonomy of the Dagestan Socialist Soviet Republic on November 13, 1920 and the formation of the Dagestan Autonomous Soviet Socialist Republic on January 20, 1921, the Gumbetovsky district was formed with its center in the village of Mechelta.

Up to the 80s of the XX century it was customary for Gumbet residents to build a house for the newlyweds prior the wedding. During the construction of the foundation and roof of the dwelling, coating the floors and walls with clay, “gwai” was arranged – a custom of mutual assistance, when relatives and neighbors came to the aid of the bride’s parents. When plastering the floors and walls of the dwelling with clay, women molded a “mud doll” (“khlarsul yasiklo”) from it and silently sent it to the house of the bride’s parents. They accepted the doll, and in return they sent a tray with food to those who participated in the “gwai”, consisting of boiled meat, pies with cottage cheese and meat, flour halva.

In the bride’s house, they also arranged the “gwai” to prepare bedding for the newlyweds. At its completion, a rag doll (“chlartlil yasiklo”) was made from pieces of cloth and was also silently sent to the groom’s house. The groom’s parents accepted this doll and sent the same tray of food to the women.

Thus, as it can be stated, during the preparation for the wedding, the construction of the dwelling for the newlyweds, and the preparation of their bedding, the parties of the bride and groom silently exchanged mud and rag dolls, as well as trays of food.

In addition to these dolls, the Avars also had “bread dolls” (“yasiklo”), which were given to girls during one of the important calendar rituals – the festival of the first furrow (“ots bai”).

These dolls seem to be the personifications of the image of the Mother Goddess and reflect the existing cult of fertility. In some rituals, dolls symbolically replaced people.

Keywords: Gumbetovsky, Mother Goddess, Dagestan, Gumbet-Avars, Caucasian War.

მარი სიმონიშვილი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

გივი მარგველაშვილის ნოუმენები ანუ ყველაფერი ტექსტია

გივი მარგველაშვილის ბიოგრაფია იმთავითვე იპყრობს მკითხველი საზოგადოების ყურადღებას. ის მეორე თაობის ემიგრანტია, მისი შემოქმედება კლასიკური ემიგრანტული პროზისგან შორსაა, მაგრამ საერთო ნიშნებიც მაინც აქვს: ბილინგვიზმი, ბიკულტურიზმი. მწერალი ბერლინში დაიბადა 1927 წელს; „იგი გვევლინება იმ შემთხვევის განსახიერებად, როდესაც შვილის ბედისწერა მამისეულმა ბედისწერამ თუ არჩევანმა განსაზღვრა. შვილი გაეკრა იმ სინამდვილის ჯვარზე, რომელიც არ მიიღო მამამ (გელაშვილი 2018: 213).

მამამისმა, ტიტე მარგველაშვილმა, განათლება გერმანიაში მიიღო, 1921 წლის მოვლენების შემდგომ მეუღლეს, შვილი წლის ქალიშვილთან, ლიზისთან, და ათასობით ქართველთან ერთად გერმანიაში გადაიხვეწა; აღსანიშნავია, რომ ქართველი ემიგრანტების ერთმა ნაწილმა საფრანგეთში, ლევილში, დაიდო ბინა, ხოლო მეორე ნაწილმა ბერლინში განაგრძო ცხოვრება. ტიტე მარგველაშვილი აქტიურად მუშაობდა ქართულ-კავკასიური კულტურის პოპულარიზაციისთვის, იგი დაუფარავად ამხელდა ბოლშევიზმის მანკიერებებს. გივი ოთხი წლის იყო, როცა დედამისმა მარიამ ხეჩინაშვილმა ნოსტალგიას ვეღარ გაუძლო და მძიმე დეპრესიის გამო სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა; ბავშვს გერმანელი ძიძები ზრდიდნენ, მამა, მუდმივად დაკავებული, ვერ ახერხებდა მასთან შესაბამის კომუნიკაციას და ამის გამო პატარას არ ესმოდა ქართული ენა. ტიტე

მარგველაშვილის ოჯახში თავს იყრიდნენ ემიგრანტი ქართველები, სამშობლომონატრებული ინტელიგენტები, რომლებიც ოცნებობდნენ ახალ რეალობაზე. ბისმარკის სახელობის ჰუმანიტარული გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ ახალგაზრდა გივი ცხოვრების ასპარეზზე გამოსასვლელად ემზადებოდა. ნაცისტური ძალმომრეობა სუსტდებოდა, მაგრამ წინ სხვა მომავალი იმზირებოდა – 1945 წელს ტიტე მარგველაშვილს უცნობი ქართველი ეწვევა, რომელიც მას ქვეყნის აღმოსავლეთ ზონაში მეგობრებთან შეხვედრის შესახებ აუწყებს, მამა ეჭვს ვერ შეიტანს და თვრამეტი წლის ვაჟსაც თან გაიყვლება. შავ ლიმუზინში მსხდომნი კი ყველაფერს მიხვდებიან, სამოქალაქო ტანსაცმლის ქვეშ სამხედრო ფორმა ილანდებოდა და მანქანას მამა-შვილი კომენდატურაში გადაჰყავდა. ის დამე უკანასკნელი აღმოჩნდა, მათ ერთმანეთი აღარ უნახავთ, ტიტე მარგველაშვილის შესახებ წლების შემდეგ ის შეიტყო შვილმა, რომ იგი თბილისში გადმოიყვანეს და ხანგრძლივი დაკითხვების შემდეგ დახვრიტეს. გივის კი ზაქსენჰაუზენის საკონცენტრაციო ბანაკში უკრეს თავი (გელაშვილი ნ., ოფიცერი პემბრი, თბ., „კავკასიური სახლი,“ 2018).

ეკეპარდ მაასი, მწერალი და ბერლინში ერთ-ერთი ლიტერატურული სალონის მასპინძელი იხსენებს, რომ გივი მარგველაშვილი რომანში „მუცალი“ ბარათაშვილისეულ შავ ყორანს გამოიხმობს, ამ სახესიმბოლოში ავტორი მამას გულისხმობს და ამბობს, რომ მას არ აღმოაჩნდა პოლიტიკური ინსტინქტი, ის ვერ მიხვდა, რომ სტუმრად კი არ მიჰყავდათ, არამედ იმ რეალობასთან პირისპირ შესახვედრად, რომელსაც ასე გაურბოდა მთელი ცხოვრება (<https://youtu.be/5DgklENNpKM>).

გივი მარგველაშვილმა „ფაქტობრივად, ორი დიქტატურის პირობებში იცხოვრა – ფაშიზმსა და კომუნიზმში. რეპრესიებს შეწირული ოჯახი... ცხოვრების საუკეთესო წლების ზეწოლაში გატარება... მუდმივი დევნა და შევიწროება... ყოველივე ამის გადატანის შემდეგ მწერლის სიტყვები, რომ ის თავისი წიგნის გმირია და მართოდ წიგნში აქვს ბინა, ბედისწერის ლოგიკურობის განცდას კიდევ უფრო ამძაფრებს. ამიტომაც მიიჩნევენ, რომ მისი პროზა არ არის თავშესაქცევი, ის სავსეა ტკივილით. ფილოსოფოსი გიგა ზედანია ერთგან შენიშნავს, რომ ემიგრაცია ერთგვარად ორმაგ დაუსწრებლობას გულისხმობს: ლიტერატურასა და ცხოვრებაში ამის თვალსაჩინო დადასტურება გივი მარგველაშვილია, რომელმაც ვერც საქართველოში იცხოვრა ბოლომდე და ვერც გერმანიაში; მიუხედავად ამისა, მას მაინც აქვს იდენტობა და ეს არის ქართულ-გერმანული. ამდენად, ჰაიდეგერი-სეული ფილოსოფიის ერთ-ერთი ამოსავალი კონცეპტი – უცხო გარემოში აღმოჩენის შესახებ¹, ბრწყინვალედ დასტურდება გივი მარგველაშვილის ცხოვრებითაც და შემოქმედებითაც.

გივი მარგველაშვილს თანამედროვეობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოაზროვნეთა რიცხვს მიაკუთვნებენ, მის შემოქმედებაზე საუბრისას კი პარალელების ძებნას უმბერტო ეკოსა² და იტალო კალვინოსთან მივყავართ. ქართველი პოსტმოდერნისტი ავტორის გატაცების საგანი ფრანგი ფილოსოფოსის ჟილ დელიოზის კონცეფციაა, რომლის მიხედვითაც ჩვენ წერტილებს არ ვსვამთ, არამედ ხაზებს ვავლებთ. აღნიშნული გულისხმობს იმას, რომ ლიტერატურული გმირები ოდენ საკუთარ ტექსტებში კი არ „იმარხებიან, არამედ ისინი გარბიან ტექსტებიდანაც კი! გაქცევა სიმხდალის სინონიმი როდია ყოველთვის (მარგველაშვილი 1991:5)... საკუთარი ცხოვრებისთვის წერტილის დასმას გაურბიან მარგველაშვილის პერსონაჟები და მიეშურებიან იქითკენ, სადაც შეიძლება ხაზების გავლება. აკი ამბობს კიდევ ავტორი „მუცალის“ წინათქმაში: „მკვლელობა ქისტი მუცალის ცხოვრებაში მხოლოდ ფინალურ წერტილს კი არ სვამს, არამედ ქეთელაურის ახლებურად აზროვნებისა და მისი ღრმად მონანიე ცხოვრების წესის ამოსავალი წერტილის

¹ ყოფიერების ინტეგრალი ან ხელოვნების ქმნილებისგან „განზე დგომა“ მისივე გამოამჟღავნების უარყოფას ნიშნავს. გამოჩენა და დაფარვა – შუქი და უკუნი – პერმანენტული ცნებებია ჰაიდეგერისეული „ჭმბარი-ტების“ სამეფოში – „პოსტმოდერნი, როგორც „ასეთი“, 1999, გვ.164;

² უმბერტო ეკო – ავტორი ბესტსელერისა „ვარდის სახელი“ – ეს უკანასკნელი პოსტმოდერნული ტექსტია, რომელიც ორმაგი კოდირების ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს;

მნიშვნელობასაც იძენს. ეს არის გაქცევის ხაზის დასაწყისი საზოგადოებიდან – საკუთარი თემიდან, სადაც არ ესმით მოკლული ქისტის მიმართ ქეთელაურის მოწიწება და ის სინანული, რომელსაც იგი მომხდარის გამო განიცდის“ (მარგველაშვილი 1991:5)...

გივი მარგველაშვილზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჰაიდეგერის და ჰუსერლის ფილოსოფიამ, ცნობიერების ნაკადის თეორიის საშუალებით იგი თითქოს გამადიდებელი შუშით აკვირდება ადამიანის ცნობიერებას და ობიექტურად ააანალიზებს მას. იგი ქმნის უნიკალურ სამყაროს, მიკროკოსმოსს, მისი ლიტერატურა არსებითად სხვა განზომილებაა, მისი პროზა ლახავს ყოველგვარ რეალისტურ საზღვარს, ამიტომაცაა, რომ მისკენ ასე ძალუმად იზიდება მკითხველი, ზოგჯერ გამოცდილი და თამამი, ზოგჯერ კი დამფრთხალი; იორგ ზუნდენმაიერი, ლიტერატურათმცოდნე და გამომცემელი, აღნიშნავს, რომ მარგველაშვილის წიგნები ძალიან რთული წასაკითხია, კარგი იქნებოდა ავტორის დაუხმარებლად გაჰყოლოდნენ ფიქრში მკითხველები ჰაიდეგერს, დერიდას. ჰუსერლს... თუმცა მის პროზას მხოლოდ ასაკოვანი მკითხველი არ ჰყავს, ამ ლიტერატურას კითხულობენ ახალგაზრდები, რომელთათვისაც მარგველაშვილის შემოქმედება მძაფრსიუჟეტიან ტრილერად აღიქმება(<https://youtu.be/5DgklENNpKM>).

გივი მარგველაშვილის პროზის ამოსავალ დებულებად ალბათ ეს ფრაზა გამოდგება – შეაჩერე სიკვდილი ტექსტებში! კანტისეული მაქსიმების გათვალისწინებით ის გულწრფელია მკითხველთან და გვთავაზობს იმ უმაღლეს პრინციპს, რომლის დაცვაც იქნებოდა სასურველად საყოველთაო ხასიათის. მისი პროზა ტექსტის ტექსტია, მეტაპროზაა, თავად ონტოტექსტს უწოდებს და მიიჩნევს, რომ წიგნის პერსონაჟები იგივე ლირიკული გმირები დეტერმინირებულნი არიან, ისინი ხელფეხშეკრულნი უცდიან მკითხველს და ვერაფერს აკეთებენ იმის გარდა, რაც თავად ავტორმა განსაზღვრა. მარგველაშვილი წიგნის გმირების მხსნელად იქცევა, მათ ყოფიერებას იკვლევს და მიიჩნევს, რომ ადამიანები ტექსტით ვართ განსაზღვრულები. ყველა დიდი რომანი, რომელიც მისი ხელიდან გამოვიდა, სწორედ, რომ წიგნის გმირების განსაკუთრებული თვისებების კვლევას ეძღვნება.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანდასახულობას წარმოადგენს იმის ჩვენება, თუ როგორი მკითხველი ჰყავს მარგველაშვილისეულ პერსონაჟთა აუდიტორიას, ვინ არის მისი გაგებით მკითხველი, რა მეტაფორულ განწყობებს გვთავაზობს ეს უკანასკნელი და როგორია მკითხველისა და წიგნის გმირების ურთიერთობის დიქოტომია.

გივი მარგველაშვილი კარგად იცნობს ფუკოსა და დერიდას ფილოსოფიურ კონცეფციას; ქართველი პოსტმოდერნისტი ავტორის მთელი ნაწარმოები ცნობიერების ნაკადის საბურველითაა შემოსილი და არ გვიკვირს, როცა თავად შემოქმედისთვის „თემა“ და „თემი“ ერთ სააზროვნო სიბრტყეზე აღმოჩნდება და მერანზე ამხედრებული ვაჟაფშაველა იარაღიან ალუდა ქეთელაურს გადააწყდება; მხატვრულ-სიუჟეტურ ქარგაში აშიშვლებს ავტორი ტოტალიტარული რეჟიმის სახეს და ეგზისტენციალურ უპერსპექტივობაზე მიანიშნებს მკითხველს. გივი მარგველაშვილის „მუცალი“ იძლევა საშუალებას, გადამერს თუ დავესესხებით¹, უფრო ღრმად შევიდეთ წიგნისმიერ რეალობაში, უფრო მივუახლოვდეთ დამალულ ჭეშმარიტებას, რათა კოდები მოვხსნათ იმ ქმნილებას, რომელიც თავისთავში ატარებს ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაციას; ამისთვის საჭიროა სათანადო ფონური ცოდნა და ენის შეგრძნება, იმ ენისა, რომელიც ყოფიერების სახლად და ჭეშმარიტი ურთიერთობების -ავტორისა და მკითხველის (ხაზგასმა ჩემია , მ.ს.) , საშუალებად ქცეულა.

მუცალისა და მარგველაშვილის სხვა პერსონაჟების მთავარი საწუხარი არის ის, რომ მკითხველები სულ უფრო ნაკლებად სტუმრობენ წიგნებს. ტირანი ავტორის მიერ

¹ „ესთეტიკა“, ყულიჯანიშვილი ა., თბ. 2006 წ. გვ. 312;

საბედისწერო ნარატივში გამომწვევდელნი მოჯადოებულ წრეზე ტრიალებენ და წლების განმავლობაში ცხოვრობენ იმ რეალობით, რომლისგანაც თავის დაღწევა ასე რთულია.

მარგველაშვილის პროზაში პერსონაჟები ცოცხლებიან, იტანჯებიან, განიცდიან, ტირიან, დელავენ, შიშობენ, ეიმედებათ...წიგნის ორ ყდას შორის ჩარჩენილი ფანქარი თითქოს ცხრაკლიტულის კარს აღებს და გათავისუფლებში ეხმარება მათ. ლირიკული გმირები ვერ ეგუებიან აკრძალვებს, უმხედრდებიან ბედს და სხვა, უცხო რეალობაში გადმონაცვლებას ცდილობენ... ყველაფერი თავდაყირა დგება, სიუჟეტური განვითარების ხაზი ირღვევა, პერსონაჟები მწერალთან საბრძოლველად ეშხადებიან და მკითხველისგან ელიან შველას. და ვინ არის ეს მკითხველი? „პერსონაჟები ჩუმ-ჩუმად უჭვრიტინებენ და ათვალეირებენ მათი წიგნის თავზე დახრილი მკითხველის ვეება სახეს: აბა, თუ გვითანაგრძნობსო. დავიწყებული წიგნის გმირები გაუთავებლად უხმობენ მკითხველებს, რას აღარ იგონებენ, თავიანთ ტექსტებში შესატყუებლად...“ (გელაშვილი 2018:7)

ნაირა გელაშვილი აღნიშნავს, რომ გივი მარგველაშვილის წიგნის სამყაროს თავისი კანონები აქვს, მწერლის მთავარი იარაღი შემოქმედებით ფანტაზიასთან ერთად ფილოსოფიური სიზუსტე და თანმიმდევრობაა. ეს გულისხმობს იმას, რომ თუ რეალურად ერთი კონკრეტული ადამიანის დაბადება ქმნის მხოლოდ ერთჯერად ისტორიას, წიგნის გმირის ცხოვრება მარადიულობასთანაა წილნაყარი და მისი სიცოცხლე დამოკიდებულია სხვაზე, მკითხველზე, რადგან ეს უკანასკნელი უბერავს გმირებს სულს. შესაბამისად, მარადიულ წრებრუნვას ემორჩილება ლირიკული გმირი და უსასრულოდ ელის წამკითხველს (გელაშვილი ნ., „მე წიგნის გმირი ვარ,“ თბ., ქართული გამოცემა, შპს ალონი, 2018).

გივი მარგველაშვილის პერსონაჟებისთვის მკითხველს, თავად წაკითხვის პროცესს მოაქვს სინამდვილის შემეცნების განცდა. მათი გაგებით ტექსტისმიერი რეალობა შორსაა იმ „რეალობისგან,“ რომელიც წიგნის ყდებს მიღმაა, ამიტომ ებრძვიან მუდამ ამ ფატალურ მოცემულობას და სურთ, შეცვალონ ის დეტერმინირებული სიუჟეტი, დიქტატორმა ავტორმა რომ შექმნა მათთვის.

ჩაკეტილი, მოჯადოებული, თემების გამხსნელია გივი მარგველაშვილი და ამიტომაა მისი პროზა დაუმორჩილებლობის ნამდვილი მანიფესტი. მისი შემოქმედების – რომანების, მოთხრობების, მინიატურების, პიესების, ფილოსოფიური თუ ენათმეცნიერული თხზულებების მთავარი თემა ყოფიერებასა და მუნყოფიერებას შორის ორთაბრძოლა, მცდელობა, გადაწყვეტილება, შემართება, დაუცხრომლობა და მუდმივი მზაობაა – განწყობა იმისა, რომ ლიტერატურულად „ითამაშო.“

წინამდებარე ნაშრომში შევეცდებით, განვიხილოთ გივი მარგველაშვილის ის მინიატურები, რომლებშიც ლირიკული გმირები ეძებენ მკითხველს, ეს უკანასკნელი კი პერსონაჟების სასურველად შესაძლებელი ახალი სინამდვილის შექმნას ცდილობს.

„აღქმის ჯვარზე“

ნახატის ორი გმირი – დედა და ჩვილი – უჩვეულო მღელვარებას შეუპყრია. შეშინებული დედა უყურადებს ხმაურს და ცდილობს ატირებული პატარა დაამშვიდოს. სადღაც დარბაზის სივრცეში ჩაქუჩის ხმა გაისმება და ქალი გრძნობს, რომ ოქროს ვარაყში გამომწვევდელს სადაცაა სული საბოლოოდ შეეხუთება. პაწია კი შეუმჩნევლად ურტყამს დედას ფეხებს. მშობელი ცდილობს, ახალი დამთვალეირებლის უგრძნობ მზერას გაექცეს, პირი იბრუნოს, თუმცა უშედეგოდ – „მისი ნახატთემატური პოზა ხომ უცვლელია!“

რეზო ყარალაშვილი წერილში „მხატვრული ნაწარმოების აღქმა“ შენიშნავს, რომ სინამდვილის დავიწყებას და ცნობიერების გადართვას ხელს უწყობს მხატვრული სისტემის ორგანიზაციის ხასიათიც, „როდესაც მხატვრული რეალიები თითქოს ჩარჩოს მსგავსი ზღუდითაა განოყოფილი რეალური სინამდვილისგან“ (ყარალაშვილი 2008:33).

აქვე ავტორს მაგალითისთვის მოჰყავს ტიციანის „მონანიე მაგდალინას“ მაგალითი. ნახატი მდიდრულ ჩარჩოშია ჩასმული, ამ უკანასკნელსა და ფერწერულ ტილოს ერთგვარი კომიკური ეფექტი უნდა მოეხდინა მნახველზე, ვინაიდან აქ გამოსახულნი არიან ნახევრადმიშველი, უღვაძებაპრეხილი მამაკაცები. კომიზმის არსს ვერ ხვდება დამთვალიერებელი, იგი მხოლოდ ჩარჩოს აღიქვამს და როგორც კი შეხედავს პერსონაჟებს, მაშინვე „სურათი იღებს ჩარჩოს ფუნქციას და უჩინარდება ცნობიერებიდან“ (ყარალაშვილი 2008:34).

მოგვეხსენება, სენსუალიზმი შემეცნების პროცესში უდიდეს როლს ანიჭებს შეგრძნებებს. ინფორმაციული თვალსაზრისით ადამიანი ყველაზე მეტს იღებს მხედველობისა და შეხების შეგრძნებებიდან. შეგრძნებაა ადამიანის პირდაპირი და უშუალო კავშირი სინამდვილესთან. აღქმის საშუალებით მოგვეცემა მთლიანი საგნები და არა ცალკეული თვისებები, შესაბამისად ჩვენ მხოლოდ იმის აღქმა შეგვიძლია, რაც აქ და ახლათ (ბრაჭული ი., ზაქარიაძე ა., რამიშვილი ვ., ჯალაღონია დ., ფილოსოფიის შესავალი, თბ., „მერიდიანი,“ 2009). ამდენად, ამ მინიატურის მთავარი სათქმელი თავად ტექსტის ბოლოსაა გაცხადებული – არადჩაგდებული და ვერშეცნობილი ნახატის გმირები დარჩენილან მნახველის (მკითხველის ხაზგასმა ჩემია მ.ს.) ცარიელი აღქმის ამარა და რადგან სხვა გამოსავალი არ არსებობს და ჭეშმარიტი რეციპიენტი იგვიანებს, დედა ჯიუტად განაგრძობს მარტვილობას, ბედსდამორჩილებული წარბშეუხრელად აწოვებს ძუძუს ჩვილს და ღმერთს შესთხოვს ისეთი დამთვალიერებლის გამოგზავნას, რომელიც მხოლოდ კი არ აღიქვამს, არამედ შეიგრძნობს კიდეც.

„თავისუფალი სიზიფე“

მოგვეხსენება, რომ სათაური ნაწარმოების განუყოფელი ნაწილია, იგი ორგანულად უკავშირდება ტექსტის იდეასა თუ მოტივს. ზოგჯერ კითხვის დაწყებამდე ცხადი ხდება ნაწარმოების მიზანდასახულობა და მკითხველიც ავტორის სურვილისამებრ წარმართავს კითხვის პროცესს; გივი მარგველაშვილის ამ მინიატურის სათაურის წაკითხვისთანავე გონებაში უკვე ირთვება შესაბამისი სიგნალი და ჩვენ ვიხსენებთ, რომ არსებობს ძველი ბერძნული მითი სიზიფეზე, ღმერთებმა რომ დასაჯეს და ლოდის თრევა მიუსაჯეს. ბედისწერის შეცვლის ტრადიციული როლი მოირგო მარგველაშვილმა და „სრულიად არათემატური რამ მოხდა უცებ“ (მარგველაშვილი 2018:68) – სიზიფეს მწვერვალამდე ატანილი ლოდი ემორჩილება და იგი საშინელი წყევლისგან თავისუფლდება. მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ არის ფინალი. იბიკუსის წეროები შემოჰყივლებენ გათავისუფლებულ გმირს და ამცნობენ გამყინავი ხმით: ბედისწერის ბორკილების მსხვრევას ეწირება ყველა ღმერთი და მოკვდავთა მოდგმა; მართალია, სრულდება დიდი ხნის ნანატრი, ბოლო ედება ტანჯვას. ოლიმპოზე გამოტანილი განაჩენი (თემა – ხაზგასმა ჩემია მ.ს.) იცვლება და გმირი მზადაა დატკბეს თავისუფლებით, მაგრამ ამ დროს კენტავრი და ორი ფავნი მუხლმოდრეკილი ევედრება მას, განაგრძოს თავისი ჯაფა, კვლავ ლოდის თრევა, რათა ამ თავგანწირვით სიცოცხლე აჩუქოს კაცთა მოდგმასა და ოლიმპოს მკვიდრთ. გაფითრებული სიზიფე გაოგნებული უარობს, დაუბრუნდეს პირვანდელ მდგომარეობას, საკუთარი ნებით დათმოს ძლივს მოპოვებული გამარჯვება, მაგრამ იმის წინასწარმეტყველებით, რომ გმირის სიჯიუტე მოკლავს ყველა არსებას, „დაეფინებათ მათ ჰადესის შავი ჩრდილები,“ ტრაგიკულობის განცდას უფრო ამჟღავნებს და ტექსტის ბოლოს ჩვენ ვხედავთ აღმართზე შემდგარ კაცს, თავისუფალი ნების გამოვლენით რომ უხსნია წიგნის სამყარო (რადგან თავგანწირვის საფასურად გადაურჩენია პერსონაჟები დაღუპვისგან).

რა არის ამ ინტერპრეტირებული ტექსტის მთავარი სათქმელი? ცხადია, ნების თავისუფლების თემა, მკითხველის არჩევანი, დაშლიდა თუ არა სიზიფესა და ლოდის დიქტომიურ წყვილს. ცხადია ისიც, რომ მარგველაშვილი შეგნებულად არ გვიქმნის

მოთხრობილი ამბის ნამდვილობის ილუზიას, იგი გვაძლევს შანსს, რომ ტექსტში გადმოცემული ამბავი არის არა როგორც ერთადერთი ჭეშმარიტება, არამედ, როგორც ერთ-ერთი ვერსია. იგი უარს ამბობს, იყოს ერთადერთი ჭეშმარიტების მონოპოლისტი და ამით ხაზს უსვამს იმ რთულ და წინააღმდეგობებით სავსე მოცემულობას, რომელსაც თან გავურბივართ და თან ვერა. ერთია კია, მხატვრული ნაწარმოების რამდენიმე პლანიანი სტრუქტურა რეციპიენტს იმის საშუალებას აძლევს, რომ ამოხსნას ესთეტიკური ღირებულების საიდუმლო.

„ესთეტიკური დაუნდობლობის შესახებ“

ესთეტიკა არ არის ეთიკა – განაჩენივით გაიჟღერებს მინიატურის ბოლოს და ორ-სტროფიანი ლექსის გზაზე გათოშილი ლირიკული მე ამაოდ ემუდარება მკითხველებს, შეჩერდნენ და სიცოცხლე აჩუქონ წაუკითხავ, უყურადღებოდ დატოვებულ, მომლოდინე პერსონაჟებს, რომელთაც წაკითხვის გარშე გარდაუვალი სიკვდილი ელით. გულქვა მკითხველი კი გესლიან დიმილს არ იშორებს სახიდან და დასაღუპად წირავს წიგნის გმირს.

გივი მარგველაშვილის პროზაში ტექსტს ფატალური ფუნქცია აკისრია, მისი სიუჟეტების, თემების, გმირების ხასიათში გარკვევა ხშირად უჭირს მკითხველს. გავიხსენოთ მინიატურა „ორი მკითხველი:“ „რა სახიფათო იქნებოდა მკითხველისთვის ლექსის უდაბნოები, იგი რომ მართლა განიცდიდეს, რასაც კითხულობს“ (მარგველაშვილი 2018:62).

მოგვეხსენება, ადამიანური ყოფის განსაკუთრებული მოვლენაა ენა. ჰაიდეგერი ხომ ყოფიერების სახლსაც უწოდებს მას. შემოქმედი ბრმად არ გვაწვდის ცნობებს, მას სურს მიზანმიმართულად გამოხატოს განცდები, ემოციები, განწყობები, დამოკიდებულებები. ტექსტი ენის თავისებური, სპეციფიკური სახეა. იგი საუბრობს, ამიტომ მხატვრული ნაწარმოების გაგება გულისხმობს ამ კონკრეტული ტექსტის სამეტყველო დისკურსთან ზიარებას.

გაო სინჯიენი წერს: „მე მჯერა იმისა, რასაც „ცივ ლიტერატურას“ ვუწოდებ: ეს არის გაქცევისა და სიცოცხლის შენარჩუნების ლიტერატურა. მე მჯერა მომენტის ლიტერატურის, ლიტერატურისა ცოცხალი ადამიანებისთვის. უნდა შეგვეძლოს თავისუფლების გამოყენება“ (ვასაძე 2008:71).

ბედის ჩარხი წადმა რომ დატრიალდეს, ყველა ჩაკეტილი სიუჟეტი რომ გაიხსნას, საჭიროა საგანგებოდ მომზადებული მკითხველის პოვნა, იმგვარი მკითხველისა, რომლისთვისაც ლირიკული გმირის „ონტოკონტექსტოლოგიური საყვედური“ (ხაზგასმა გ.მ.) სრულებით უცხო იქნება და მას არასდროს დაუსვამს კითხვას პერსონაჟი: „რატომ არ მკითხულობ, რატომ არ გიყვარვარ“ (მარგველაშვილი 2018:55)?

რეზო ყარალაშვილის აზრით, „იმისთვის, რომ ტექსტმა მკითხველის წარმოსახვაში ადეკვატური დაკონკრეტება განიცადოს, მკითხველს უნდა გააჩნდეს შესაბამისი ცოდნის მარაგი, რომელიც კითხვის პროცესში რეაგირებას მოახდენს ტექსტის სიგნალებზე და ხორცს შეასხამს მხატვრულ სინამდვილეს. შესაბამისად, რაც უფრო განსწავლული და მდიდარი ერუდიციის პატრონია მკითხველი და დეკოდირების რაც უფრო მეტ ხერხს ფლობს იგი, მით უფრო დიდ ინფორმაციას მიიღებს ის მხატვრული სისტემიდან“ (ყარალაშვილი 2009:36).

ცხადია, დეკოდირების პროცესი საკმაო მომზადებას მოითხოვს და ტექსტიც მხოლოდ მაშინ შეიძლება გავიგოთ, თუ კითხვის ტექნიკის პროცესში ჩართულია მთელი რიგი ლოგიკური მექანიზმები, ინდუქციისა და დედუქციის მეთოდი და მთელისა და ნაწილის ურთიერთქმედების მეტაფიზიკა.

„კითხვა დინების წინააღმდეგ“

ლექსის სამყაროს ბნელ ხეობაში მთის წყარო მირაკრავებს, ხეობის თავზე ბუნების ხილია გადებული. ლირიკული მე სატრფოსკენ მიიჩქარება, მაგრამ სიუჟეტური შეფერხება აქ იჩენს თავს – ხილზე ერთმანეთს ხვდებიან პერსონაჟი და მკითხველი, გვერდის აქცევა შეუძლებელია. ლირიკული მე იბნევა მკითხველის დანახვისას და გზის დათმობისკენ მოუწოდებს; მკითხველი კი ჯიუტად არ იცვლის ფეხს და მიუგებს, რომ მის კითხვა-ყოფაში უკან არ იხევენ; გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდნილი წიგნი პერსონაჟისთვის უჩველოა მსგავსი შეხვედრა, აქამდე მხოლოდ ის იცოდა, რომ „წიგნის სამყაროს ადამიანები იმდენად არსებობენ მხოლოდ, რამდენადაც მუდამ წინ მიდიან თავიანთი თემატური მიზნების შესახვედრად“ (მარგველაშვილი 2018:81). ახლა კი რა ხდება? ვიღაცას ბუნების ხილზე ბუნებზე დაუკიდია მისი მომავალი (ხაზგასმა ჩემია მ.ს.), აქამდე მორჩილად ფეხდაფეხ ადევნებული მკითხველი ახლა უხეშად იჭრება თხრობაში და კითხვა-ყოფის ყოველგვარ წესებს არღვევს.

კვლავ კითხვების კორიანტელი... რა ესაქმება ამ ვიღაც მკითხველს აქ და ახლა? რატომ დგას ის მკითხველის წინ და რატომ უკან არ მისდევს მას? ლირიკული გმირი ხვდება, რომ თემატურ აჩქარებას აზრი აღარ აქვს, კითხვა-ყოფის ყოველგვარი წესები დარღვეულია და მას ისლა დარჩენია, მრისხანედ შეჰყვიროს წინ აყუდებულ მკითხველს გზის დათმობის მოთხოვნით; საპასუხოდ კი რას ისმენს? თურმე დაასწრეს. სატრფოს (მის თვალის ჩინს) უკვე სხვა ეწვია და ეს „სხვა“ მედიდურად გაჭიმული მკითხველი აღმოჩნდა, რომელსაც გულმა ვეღარ მოუთმინა და თემატური დინების წინააღმდეგ ცურვა განიზრახა, დაასწრო მოვლენებს და ბუნებრივად აქცია ის, რაც პერსონაჟისთვის არაბუნებრივად თემატურ მოულოდნელობას ქმნიდა – „მკითხველი ამჯერად ბოლოდან დასაწყისისკენ ანუ უკნიდან წინ კითხულობს“ (მარგველაშვილი 2018:83).

ერთგვარი ესთეტიკური პერფორმანსი შემოგვთავაზა გივი მარგველაშვილმა აღნიშნულ მინიატურაში. პოსტმოდერნულ სააზროვნო სიბრტყეზე ტექსტი გაშლილია და მხატვრული თამაშის პრინციპით მწერლისეული სათქმელის ამგვარი გადაწყვეტა სულ უფრო მეტად გვაგონებს ე.წ. ფუკოს ქანქარას მოძრაობას, როდესაც ზღვარი წარსულსა და მომავალს შორის შლის კონკრეტული სააზროვნო სივრცეს ზუსტად განსაზღვრის შესაძლებლობას (ყულიჯანიშვილი ა., ესთეტიკა, თბ., „მერიდიანი,“ 2006).

მკითხველის სიამაყენარევი განცხადება, რომ „მე ვკითხულობ სადაც, როდესაც, როგორც და ვისაც მინდა“ (მარგველაშვილი 2018:82) ხაზს უსვამს არა წიგნისმიერი რეალობის აღმოჩენას, არამედ მეორე რიგის რეალობის შექმნას (ხაზგასმა ა.ყ.). ეს მეორე რიგის რეალობა კი თავისთავად მხოლოდ წარმოსახვით კონსტრუირდება და კლასიკური ტექსტის დეკონსტრუქციის პროცესიც სახეზა.

მარგველაშვილილთან ტექსტის ნიშანთა სისტემა იმითაცაა გამორჩეული, რომ ის ხსნის არა აბსტრაქტულ, არამედ კონკრეტულ მნიშვნელობებსაც. ბნელი ხეობის ვიწრო სიღრმის, ბუნების ხიდის, თემატური აჩქარების, თვალის ჩინის, თემატური დინების მეტაფორული სახეების შექმნით მწერალი ახერხებს იმას, რომ ამ ტერმინებს ახალ სიცოცხლეს სძენს და გაგვაცნობიერებინებს, რომ მეტაფორის ბუნების ორმაგობა საჭიროა არა მხოლოდ სახელდებისთვის, არამედ აზროვნებისთვისაც. ამ მეტაფორული სახეების საშუალებით მწერალი ოსტატურად ახერხებს, ტექსტის ესთეტიკური ფენომენის საზრისს ღრმად ჩავწვდეთ და ვაქციოთ ეს ერთი შეხედვით უხილავი ნაწილები მთელის დანახვის უტყუარ საშუალებად.

მწერალი, რომლის ბედი განსაზღვრა ორმა ტირანულმა იდეოლოგიამ, ახერხებს და საოცარი ოსტატობით მორალური გზით მაინც (ფიზიკურად თუ ვერა) ხელიდან უსხლტება დიქტატურას. ის გარბის და ამ გაქცევით ამსხვრევს იდეაში სამუდამოდ მისჯილი ბედისწერის ბორკილებს. მისი თავშესაფარი წიგნებია, მისი ერთადერთი რეალობა წიგნისმიერი სამყაროა და როგორც შემოქმედი სახელდებით იწყებს სამყაროს ქმნას, ის

ემსგავსება უზენაესს და აშენებს ახალ რეალობას, ყველაფერ იწყებს თავიდან და ადამიანს აბრუნებს კიდევ მუნყოფიერებაში. მწერლის ფსიქიკა უმკლავდება ყოველგვარ გარეგნულ სიძნელეებს, გაჭირვებას; ის ახერხებს და საოცარი ტალანტის ძალით სრულიად მარტოსული უშიშრად ეჭიდება სხვა, უცხო ყოფის ჯერ გაუცნობიერებელ სირთულეებს. მისი სამეტყველო ენა ამართლებს ჰაიდეგერისეულ ყოფიერების სახლის სიმბოლისტურ გადაწყვეტას და გერმანული ფრაზეოლოგიით მარგველაშვილის პროზა სრულ მწერლურ შეურიგებლობას უცხადებს მოქმედ, თანადროულ რეალობას. ამიტომაცაა, რომ ის კლასიკური ლიტერატურული ტენდენციების მატარებელი ავტორი არ გახლავთ. ის წერს იმაზე, რაც სურს და წერს ისე, როგორც სურს. ეს იშვიათი შემთხვევაა. ცენზურის მკაცრი კანონებისგან თავისუფლდება ავტორი და მკითხველსაც ასეთს ელოდება – თავისუფალს ყოველგვარი კლიშეებისგან.

ორმაგი ემიგრანტი, ავტორი, რომელიც წიგნებში გადასახლდა და პერსონაჟების მსხსნელად, მეტაპროზის მამამთავრად იქცა. როგორ მოახერხა და ამდენი აკრძალვის პირობებში შექნა იმგვარი ლიტერატურა, როცა გამოგონილი სიუჟეტი ახალ სინამდვილეს, ახალ რეალობას ქმნის.

გივი მარგველაშვილის პროზა შეგვიძლია შევაფასოთ, როგორც ზეგრძნობადის გრძნობადში გაცხადება. რადგან მასთან უკვე იდეად ქცეული სახეები ისხამენ ხორცს და ამგავრად ესთეტიკურად გამოვლენილნი უკვე ფენომენოლოგიის ძალით ხდებიან ღირებულნი. ამ ავტორის ტექსტებს არ აქვთ მხოლოდ წმინდა ლიტერატურული, ისტორიული, ფილოსოფიური მიკუთვნებულობა. აქ ყველაფერი ერთად ქმნის ახალ ენობრივ დისკურსს, ახალ სააზროვნო ჰორიზონტს ხსნის და ამ ენის გამგები მკითხველის ძიების საკითხს აყენებს ჩვენ წინაშე. წინამდებარე ნაშრომის მიზანდასახულობაც ეს განლვათ ზუსტად – აჩვენოს ვინ არის მისი გაგებით მკითხველი, სად არის ეს უკანასკნელი და როგორია მისი პერსონაჟებთან ურთიერთობის მეტაფიზიკა.

გივი მარგველაშვილის პერსონაჟები ახალი მკითხველის დახმარებით აღწევენ თავს წიგნისმიერ საპყრობილეს, ორ ყდას შორის გაჭედდებიან ელოდებიან, როდის გაიგებს მათ სასოწარკვეთილ ხმას მკითხველი.

საგულისხმო გარემოება, რომელიც მისი მინაიტურების განხილვამ აღმოგვაჩინა, გახლავთ შემდეგი: მოგვეხსენება, გივი მარგველაშვილი კლასიკური ტექსტების დეკონსტრუქციით ახერხებს თვისობრივად ახალი პროზის შემქნას. მას ავტორი ტირანად, დიქტატორად ჰყავს წარმოდგენილი, მიიჩნევს, რომ მან (ავტორმა) გმირები გაიმეტა მოჯადოებულ წრეზე სატარებლად და წიგნისმიერი განპირობებულობით ხსნის მათ მოთქმა-გოდებას არსებული რეალობიდან თავის დაღწევის თაობაზე. სწორედ, ამიტომ მივიჩნევთ, რომ კლასიკური ტექსტების გადამწერი გივი მარგველაშვილი თავადაც აღარ არის ოდენ ავტორი, იგი ერთ რიგით გონიერ მკითხველად ქცეულა და ის ნანატრი ხმაც გაუგონია, წიგნის მტკიცე კედლები რომ ახშობდნენ აქამდე. ეს სხვა რანგისა და გამოცდილების მკითხველია, რომელიც თხრობის მწვერვალზე აღის და ჭეშმარიტი ლიტერატურული გატაცებით იწყებს კითხვას კლასიკური, გატკეპნილი კითხვის დინების საწინააღმდეგოდ. ზურაბ ქარუმიძე ერთგან ასე აფასებს მარგველაშვილის სტილს: ესაა პროზა, როცა მწერალი ამბის თხრობისას თხრობის ამბავსაც გვიამბობსო; ჩვენ კი დავამატებდით, რომ ესაა ამავდროულად მკითხველი, რომელიც ამბის კითხვისას წაკითხვის ამბავსაც გვიყვება.

ციტირებულ ლიტერატურის სია:

1. ვასაძე თ., მუზაშვილი ნ., ჩუბინიძე ნ., ქართული 12, თბ., დიოგენე, 2008
2. ლიოტარი ჟან ფრანსუა, „პოსტმოდერნიზმი, როგორც „ასეთი“; თბ.1999, გვ.39;
3. მარგველაშვილი გ., „მუცალი“, თბ.1991, გვ. 5;
4. მარგველაშვილი გ., „მე წიგნის გმირი ვარ,“ თბ., კავკასიური სახლი, 2018
5. ყულიჯანიშვილი ა. „ესთეტიკა,“ თბ. 2006, გვ.

ბიბლიოგრაფია:

1. ბარამიძე გ., *ფანტაზიადამსოფლმხედველობა*, თბ., გონი, 1993.
2. ბუნრიკიძე დ., *წერტილები და ხაზები: გივიმარგველავილი – დაბრუნება დროსა და სივრცეში ხეტიალის შემდეგ*, ცხელი შოკოლადი, თბილისი, 2012. – ISSN 1512-2220. – ივნისი. – N80. – გვ.118-119.
3. გასეტი ო.-ი., *ხელოვნების დეჰუმანიზაცია*, თბ., ლომისი, 1992.
4. გაფრინდაშვილი ნ., მირესაშვილი მ., *ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები*, თბ., „მერიდიანი“, 2014.
5. ლიოტარი, ჟ. ფ., *პასუხი კითხვაზე – რა არის პოსტმოდერნი?* – ჟურნალი „პოლილოგი“, თბილისი, 1994, N4, გვ. 195-207.
6. ტენი ი., *ხელოვნების ფილოსოფია*, თბ., საქართველო, 1990.
7. ფუკო მ., *სიტყვები და საგნები*, თბ., დიოგენე, 2004.
8. ცინცაძე გ., *გაგების მეთოდი ფილოსოფიაში და პიროვნების პრობლემა / ფილოსოფიის ინ-ტი*. – თბ., მეცნიერება, 1975
9. ყულიჯანიშვილი ა., *ესთეტიკა*, თბ., მერიდიანი, 2006.
10. ჰაიდეგერი მ., *დასაბამი ხელოვნების ქმნილებისა*, თბ., „გონი“, 1992.
11. ჰაიდეგერი მ., *ყოფიერება და დრო*, თბ., 1989.
12. Делез Жиль, *Фантазм и современная литература, Логика смысла*, Москва, 1998, Стр. 366-440.
13. Делез Жиль, Гваттари Феликс, *Анти-Эдип*, Екатеринбург: У-Фактория, 2007.
14. Eco Umberto, *Zeichen / Einführung in einen Begriff und seine Geschichte*, übers. Aus Ital. Von Günter Memmert, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1977
15. Gadamer H.-G., *Der Anfang der Philosophie*, uebers. Aus Italienisch von Joachim Schulte, – Stuttgart 1993 (= Reclam Universal-Bibliothek Nr. 9495)
16. Margvelashvili G., *Ontotextualität in Philosophie und Kunst*, aus: Giwi Margvelashvili, *Leben im Ontotext*, Neubrandenburg: 1993.

Mari Simonishvili,
PhD student
Tbilisi State University
Tbilisi, Georgia

GIVI MARGVELASHVILI'S NOUMENI, THAT IS, EVERYTHING IS TEXT

Abstract

Givi Margvelashvili is a famous German-speaking Georgian writer and philosopher. He is a second generation immigrant. He was born in Berlin, in the family of Tite Margvelashvili and Mariam Khechinashvili. "He appears to us as the embodiment of the case when the fate of the son was determined by the fate or choice of the father (Margvelashvili 2018:213)." In 1945, father and son were taken to the Soviet occupation zone of Berlin. Tite Margvelashvili was shot soon after, while Givi was first shot in Sachsenhausen concentration camp, and later brought to Tbilisi with his relatives.

Givi Margvelashvili has been writing since 1961. He was greatly impressed by the philosophy of Heidegger and Husserl. The theory of stream of consciousness allows the author to observe human consciousness through a magnifying glass and objectively analyze it. The writer creates a unique world, his literary cosmos is constantly updated, developing and inexhaustible. Margvelashvili's prose creates a unique network system with the works of other writers and is in full compliance. What he writes about is relevant in all times and seems to be foreseen.

Givi Margvelashvili created a brilliant combination of philosophy and literature. In his books, a different plot develops, not the one that the author wants, but the one that is free from any conditions. The writer hates the manifestation of dictatorship in any form, because he bears all the weight of the regimes on himself. For him, a specific plot is a dictatorship, so his idea is that the characters behave differently after the book is closed.

The aim of the present work is to show how the author changes the story conditioning and how he manages to free the text from all the hindering factors that hinder the perception of the authenticity of the text by the method of deconstruction.

Keywords: Givi Margvelashvili, dictatorship, deconstruction, stream of consciousness

ქეთევან სიხარულიძე

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი საქართველო

სამონადირეო თემა ოსურ ფოლკლორში

მონადირეობა ადამიანის საქმიანობის ერთ-ერთი უძველესი ფორმაა. მიწათ-
მოქმედებისა და მესაქონლეობის განვითარებამდე ნადირობა ადამიანისთვის საარსებო
საშუალების მოპოვების ძირითადი წყარო იყო. დროთა განმავლობაში ნადირობამ
თანდათან დაკარგა ეკონომიურად წამყვანი როლი, მაგრამ კიდევ დიდხანს არსებობდა
კავკასიის მკვიდრთა ყოფაში თავისი საუკეთესო ტრადიციებით.

კავკასიის ტერიტორიაზე ნაპოვნ არქეოლოგიურ ძეგლებში უხვად არის ნადირობის-
თვის საჭირო იარაღი. გარდა ამისა, უძველესი ხელოვნების ნიმუშებისთვის დამახასია-
თებელია სამონადირეო მოტივები და სცენები, გარეული ცხოველების გამოსახულებები.
ასევე მდიდარი ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალაც მეტყველებს, რომ სამონადი-
რეო თემა მნიშვნელოვანი იყო კავკასიელთა მითოლოგიაში. აქ უძველესი ხანიდან
ჩამოყალიბდა მონადირეობის ინსტიტუტი თავისი ტრადიციებითა და მითოსით. სხვა-
დასხვა რეგიონში სამონადირეო ზნე-ჩვეულებებსა და შეხედულებებს გარკვეული თავისე-
ბურებანი გააჩნიათ, მაგრამ ამავე დროს იმდენი აქვთ საერთო, რომ ამკარაა მათი ზოგად-
კავკასიური წარმომავლობა. ერთ-ერთი ასეთი სახეა აფსათი. ამ სახელის მქონე ღვთაება
კავკასიაში მცხოვრები რამოდენიმე ხალხის ფოლკლორში გვევლინება ნადირთმფარ-
ველად. ეს ღვთაება განაგებს ნადირს ოსურ მითოლოგიაშიც და მათი ტრადიციული
სარწმუნოების ერთ-ერთი სახეა.

მონადირეობას ოსების ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. შესაბამისად, აქ
ჩამოყალიბდა ამ საქმიანობასთან დაკავშირებული წესები, ტრადიციები, მითოლოგიური
წარმოდგენები. ეს ყველაფერი აისახა მათ ზეპირსიტყვიერებაში. ოსური ფოლკლორის
საინტერესო პერსონაჟები არიან ნადირობის ღვთაება აფსათი და ტრაგიკული ბედის
მქონე მონადირეები.

კავკასიურ მითოლოგიაში ნადირთღვთაებებს აქვთ თავიანთი სამფლობელო,
რომელიც ადამიანთა საცხოვრისისგან მოშორებულია. ისინი მუდმივად იქ იმყოფებიან,
არ ტოვებენ თავიანთ სამყოფელს და არ ეტანებიან ადამიანს. უკიდურეს შემთხვევაში
ნადირის სახით მოდიან სოფელში მოღალატე მონადირის დასასჯელად. ადამიანი მიდის
მათთან, რადგან საარსებოდ სჭირდება მათი კუთვნილი ნადირი. შესაბამისად, მან უნდა
დაიცვას ის წესები, რომელსაც ნადირთპატრონები უწესებენ ადამიანს.

აფსათის, როგორც კავკასიის ხალხთა სხვა ნადირთღვთაებებს, არ აქვს ცალკე
სამლოცველო. ალბათ იმიტომ, რომ მათი სამფლობელო ველური ბუნებაა და არა ერთი

რომელიმე კონკრეტული ადგილი. საზოგადოდაც, კავკასიელთა სარიტუალო პრაქტიკის დიდი ნაწილი ღია ცის ქვეშ სრულდებოდა (სიხარულიძე 2006:244).

სანადიროდ მიმავალ ოსებს თან მიჰქონდათ სამი ხაჭაპური. ეს შესაწირი თავად აფსათის მიერ იყო დაწესებული. მონადირეები ჩერდებოდნენ იმ ადგილთან ახლოს, სადაც შიძლება ნადირი ყოფილიყო. ისინი სწირავდნენ აფსათის ხაჭაპურებს და ევედრებოდნენ, მიეცა მათთვის თავისი ჯოგიდან ირემი, თხა ან სხვა ნადირი. ყოველი მოკლული ცხოველი აფსათის საჩუქრად ითვლებოდა. მონადირეები მადლიერების ნიშნად უძღვნიდნენ მას ლოცვებს და ნანადირევის შემწვარ გულსა და ფილტვებს (ძათიათი 1971:249).

ოსების სამონადირო ტრადიციის მიხედვით, არ შეიძლებოდა თითის გამჟვრა (რამეზე ან ვინმეზე მითითება). ეს აფსათის შეურაცხყოფად ითვლებოდა. თუ მონადირე შემთხვევით ამას გააკეთებდა, თითზე ჯოხს ირტყამდა და ამბობდა: „აფსათიმ წყალობა მოგცეს, შენ ხომ აფსათის თვალს თხრი“.

აფსათი თეთრწვერა მოხუცია, ცხოვრობს მაღალ მთაზე, რომელსაც ჰქვია ადაი ხობ. ის ადვილად არ იმეტებს ნადირს მოსაკლავად და მკაცრად მეთვალყურეობს თავის ჯოგს. (ცალაგოვი 2009:226). აფსათი მონადირეს აძლევდა ნადირს, რომელიც თვითონ უკვე დაკლა, შეჭამა, მერე კი გააცოცხლა. ეს სიუჟეტი კავკასიაში საკმაოდ ცნობილია და ქართულ ფოლკლორშიც გვხვდება მისი ვარიანტები (ოჩიაური 1955:43).

ნადირობის ღვთაებები იმ ნადირით იკვებებიან, რომელსაც მფარველობენ და მერე აცოცხლებენ მას. როგორც ჩანს, ეს არის ბუნების აღორძინებასთან დაკავშირებული საკრალური აქტი. რასაკვირველია, მონადირისათვის ის პირველარსი მიუწვდომელია, მას მოსაკლავად უძლევა ღვთაებების მიერ ხელახლა გაცოცხლებული ნადირი. მონადირე მოწმე ხდება ნადირის გაცოცხლების აქტისა. იგი ესწრება ღვთაებათა ნადიმს, სადაც მას უმასპინძლებიან ხორციით, ოღონდ ძვლის დაბრუნებას სთხოვენ. შემთხვევით ან შეგნებულად მონადირე ერთ ძვალს აკლებს. ღვთაებები ნაკლულ ადგილს (ბეჭს ან ნეკნს) ხის მასალით ავსებენ და ისე ამთელებენ ნადირს. მერე მონადირე პოულობს თავის ნანადირევში ხის ბეჭს ან ხის ნეკნს. ოსური თქმულება ჰგავს ხევსურულს. მონადირე დამბულათს შემოალამდა და ღამეს ხის ქვეშ ათენებდა. აფსათის სხვა ღვთაებები ეპატიჟებოდნენ ნადიმზე. მან დამბულათიც წამოიყვანა. სიუჟეტი აქაც ტრადიციულად ვითარდება. დამბულათმა ერთი ძვალი დამალა, რომელიც ღვთაებებმა ხის ნაწილით შეცვალეს. ეს ნადირი შემდეგ დამბულათმა მოკლა და ძვლის ნაცვლად ხის ნაჭერი აღმოაჩინა.

მე-19 საუკუნეში გაზეთში „Терские Ведомости“ (1870წ. N49) გამოქვეყნდა ფოლკლორული მოთხრობა აფსათის შესახებ. იგი კონტამინირებულია და სხვადასხვა სიუჟეტს აერთიანებს. ამ ტექსტში მოთხრობილია ხაბიციზე, რომელმაც ბავშვობაში გველი გადაყლაპა, რაც იმის ნიშანი იყო, რომ იგი სახელოვანი მონადირე გახდებოდა. ამას მოსდევს გაცოცხლებული ნადირის ამბავი. ერთ-ერთი ნადირობისას ხაბიცი ისვენებდა ხის ქვეშ. ტყის მფარველი უზარმაზარი ქალი ქალი-უს-ბარატჩი დაჰპატიჟა აფსათიმ. ქალმა თან წაიყვანა ხაბიცი და დაარიგა, რომ აფსათისთვის გამოეთხოვა ნადირის უხვად ხოცვის ნება. იგი ასეც მოიქცა და მიიღო მონადირის ძალა. კავკასიელთა სამონადირო მითოსზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ თავდაპირველად ნადირთმფარველი ქალი იყო. დროთა განმავლობაში მთავარი პატრონის ფუნქცია მამაკაც ღვთაებას დაეკისრა, თუმცა მის გვერდით ქალღვთაებებიც არიან მისი შვილების ან დამხმარეების სახით. ამის მაგალითს ოსურ წარმოდგენებშიც ვხედავთ. აფსათის გვერდით იხსენიებოდა ქალიც, როგორც ტყის მფლობელი, თუმცა თანამედროვე მთქმელები მას სახელდებით არ ახსენებენ. 2000 წელს არის ჩაწერილი ტექსტი „სიზმარი“, რომელშიც ასევე ფიგურირებს სამი მითიური პერსონაჟი: აფსათი, უსახელო ტყეების მფარველი და უსახელო ნადირთმფარველი ქალი.

აფსათის ნადიმზე ხაბიციც შემწვარი ირემი მოართვეს. მან ნეკნი დამალა, აფსათიმ ხის ნაჭრით შეცვალა ნეკნი და ირემი გააცოცხლა. ბოლოს მოთხრობილია, რომ აფსათის

ქალიშვილი მოიტაცა ტყის კაცმა, ხაბიძმა კი იგი გაათავისუფლა (სოკაევა 2021:50– 53). ეს სიუჟეტი დამოუკიდებლად არსებობს ოსურ ფოლკლორში, კერძოდ, საგმირო-მითოლოგიურ სიმღერებში „როგორ გაათავისუფლა აფსათის ასული კომაის ვაჟმა“, „სიმღერა კომაის ვაჟისა და აფსათის შესახებ“ და სხვა. ამ სიმღერების შინაარსი ასეთია: აფსათის ქალიშვილი საქორწინო ასაკის გახდა. მასთან დასანიშნად მოვიდნენ მზისა და მთვარის ვაჟები. ამასობაში ტყის კაცმა ქალი მოიტაცა. აფსათიმ ღამით დაუკრა ოქროს სალამურზე და ამ გზით მოიხმო თავისი მეგობარი მონადირე კომაის ვაჟი. კომაის ვაჟმა გაათავისუფლა აფსათის ქალიშვილი და ისინი და-ძმად გაიფიცნენ (სიმღერები... 1974: 41).

ამ შინაარსის მქონე გადმოცემებიდან ვიგებთ, რომ აფსათს ურთიერთობა აქვს განთქმულ მონადირეებთან. მათი სახელიანობა იმითაა გაპირობებული, რომ აქვთ აფსათის წყალობა და უხვად ხოცავენ ნადირს, თუმცა მოტივაცია დაკარგულია. არ ჩანს, რამ განაპირობა აფსათის არჩევანი. აფსათის ასევე ურთიერთობა აქვს ტყის მფარველ ქალთან, რომელსაც ხანდახან ნადირთღვთაებადაც იხსენიებენ, მაგრამ არ ვიცით თავის დროზე როგორი ფორმა და შინაარსი ჰქონდა ამ ურთიერთობას, რადგან ტექსტებში ამ პერსონაჟის მონაწილეობა ეპიზოდურია და მას სერიოზული ფუნქცია არ გააჩნია.

კავკასიელთა ერთი ჩვეულებაა აღსანიშნავი. როცა მონადირე ნანადირევით ბრუნდებოდა, თუ მას გზაში სხვა ხელცარიელი მონადირე შეხვდებოდა, აუცილებლად უნდა გაეყო მისთვის ნადავლი. როგორც ჩანს, ეს იყო იმ გულუხვობის ანალოგიური, რაც მის მიმართ ნადირთღვთაებამ გამოიჩინა. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ხელი არ მოემართებოდა ნადირობაში. ამიტომ როცა ვაჟა-ფშაველას პოემაში „სტუმარ-მასპინძელი“ ჯოყოლა უუბნება ზვიადაურს:

„თუ გინდ, ეხლავე გავიყოთ
როგორც ამხანაგთ ორადა,
ჩიჩქიც არ მინდა მე მეტი,
გავინაწილოთ სწორადა“,

მხოლოდ მისი სიკეთის გამოვლენა კი არ არის, არამედ კავკასიაში დამკვიდრებული ტრადიციის ერთგულებაცაა. ანალოგიურ წარმოდგენებს ვხვდებით ოსებშიც. თუ მონადირე მოკლავდა ირემს, ხორცის რაღაც ნაწილი უნდა მიეცა პირველი შემხვედრისთვის აფსათის პატივისცემის ნიშნად. ხალხურ ლექსებში აღნიშნულია, რომ იგი ღარიბი მონადირეების შემწეა (აბაევი 1958:109).

სამონადირეო მითოსი ოსურ ზეპირსიტყვიერებაში წარმოდგენილია როგორც პროზაული, ისე პოეტური ძეგლებით. აღსანიშნავია, რომ სამონადირეო სიმღერების ერთი ნაწილი სრულდებოდა ფერხულებში დღესასწაულების დროს, რაც ამ მითოსის რიტუალთან უშუალო კავშირზე მეტყველებს და გვიჩვენებს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო ეს თემა კავკასიელთათვის. თუმცა დროთა განმავლობაში მითო-რელიგიური სისტემა შესუსტდა, რასაც მოჰყვა ღვთაებათა სახის დემითოლოგიზაცია. ეს პროცესი ჩვენ მიერ დასახელებულ ტექსტებშიც ჩანს. აფსათის უკვე ადამიანური ნიშან-თვისებები მიეწერება. მას ჰყავს ოჯახი, ბერდება და უძღურდება. როცა ტყის კაცმა -ლაგსირდმა ქალიშვილი მოსტაცა, ამ დროისთვის იგი უკვე დაუძღურებული იყო, თითქმის დაბრმავებული და ამიტომ მოუწოდა ძმობილს დასახმარებლად. აფსათის სახე ზღაპრებშიც გვხვდება, რაც ასევე დემითოლოგიზაციის შედეგია. ასეთებია ზღაპრები „საწყალი ქალის ვაჟი ქაბული და ოქროს რქიანი ირემი“, „აღდარი და ახსინი“ და სხვა (სოკაევა 2021:57).

ოსურ ფოლკლორში სამონადირეო თემას უკავშირდება დაღუპული მონადირის ამბავი. ეს სიუჟეტიც საერთო კავკასიური ხასიათისაა, რადგან იგი გვხვდება აქ მოსახლე ხალხთა გადმოცემებში. თუ მონადირე არასწორად იქცევა, არღვევს ტრადიციას, კლავს განსაკუთრებული ნიშნების მქონე ნადირს, ამით განარისხებს ნადირთღვთაებას და აუცილებლად ისჯება. დაღუპული მონადირის ციკლის გადმოცემები ასეთ სიუჟეტზეა აგებული. ოსურ ფოლკლორში ამ სიუჟეტში ჩართულია დალატის თემა. „სიმღერა

გუიმანზე“ მოგვითხრობს, რომ იგი კარგი მონადირე იყო, მაგრამ მამის გაფრთხილებას ყური არ უგდო და უზომოდ ხოცა ოქროს რქიანი ირმები. მისი თოფის ხმის გრიალმა ხალხი შეაშფოთა. მთაში გუიმანის მეგობარი კასპოლათი წავიდა ვითომ ამბის გასაგებად. სინამდვილეში მას ბოროტი განზრახვა ჰქონდა და გუიმანი კლდიდან გადააგდო. კასპოლათი გუიმანის ცოლზე დაქორწინდა. წლების შემდეგ გაიგო ქალმა, რომ კასპოლათმა მოუკლა ქმარი და შური იძია მასზე (სიმღერები... 1974: 46). ეს სიუჟეტი გამოიყენა ოსმა პოეტმა გ. მალიევმა და შექმნა პოემა „უახაგას ვაჟი პატარა გუიმანი“. მის ნაწარმოებში ბრძენი თანასოფლელები ამხელენ კასპოლატის ვერაგობას და მას ღვთიური ძალა სჯის. ამდენად, ტრაგიკული ბედის მქონე მონადირე ლიტერატურულ გმირად იქცა.

აფსათის თემა აისახა კოსტა ხეთაგურის შემოქმედებაშიც. მის ლექსში „აფსათი“ ნადირთღვთაება ღუპავს მდიდარ ქედმაღალ მონადირეებს, რომლებიც ღარიბებს ართმევენ ლუკმას. ღარიბი მონადირეები კი მისთვის ძვირფასი სტუმრები არიან და მათთვის უხვად იმეტებს ნადირს. პოეტმა გამოიყენა ხალხური ლექსის სიუჟეტი და წინა პლანზე წამოსწია სოციალური საკითხი.

როგორც ვხედავთ, სამონადირეო თემა იმდენად აქტუალური იყო ოსებისთვის, რომ იგი მხატვრულ ლიტერატურაშიც აისახა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბაევი 1958: Абаев В.И. Историко-этимологический словарь осетинского языка, т. 1. М.-Л., 1958.
2. ოჩიაური 1955: ოჩიაური თ. ხევსურეთის მითოლოგიიდან (ხის ბეჭი), მსე, VII, 1955. სიმღერები... 1974: Песни далеких лет, Орджоникидзе, 1974.
3. სიხარულიძე 2006: სიხარულიძე ქ. კავკასიური მითოლოგია, თბ., 2006.
4. სოკაევა 2021: Сокаева Д.В. Сакральные персонажи и символы фольклорной прозы у осетин: генезис, семантика, этнографический контекст, М., 2021.
5. ცალაგოვი 2009: Цаллагов В. Афсати // Материалы республиканской научно-практической конференции, Владикавказ, 2009.
6. ძათიათი 1971: Дзатиатты Г.П. Образ Афсати в осетинской народной песне и в одноименном стихотворении Коста Хетагурова // Известия ЮОНИН Академии Наук Грузинской ССР, Цхинвали, 1971.

Ketevan Sikharulidze
Tbilisi State University
Tbilisi, Georgia

HUNTING THEME IN OSSETIAN FOLKLORE

Abstract

Hunting had an important place in the life of Ossetians. Accordingly, the rules, traditions, and mythological representations related to this activity were formed here, which was reflected in their folklore. Interesting characters in Ossetian folklore are the hunting deity Apsat and hunters with tragic fates. A successful hunt depended on Apsat's will, so the hunters preached to him, made requests, and followed the established rules. These traditions are uniform in different regions of the Caucasus. Most of the texts related to Apsat are cultic in nature, although there are some poems in which the religious-mythological motifs are weakened.

In 1974, a collection of samples of Ossetian folk poetry "Songs of distant years" was published in Russian. Here, attention is drawn to two poems dedicated to Apsat, in which the hunting deity is presented in an unconventional way. The ballad "Song of Apsat" tells us that the

hunting deity does not listen to the pleas of rich hunters and kills them while helping the poor hunter to get prey. In the second poem, "Apsat and Komia's son", Apsat is a blind and helpless old man who mourns his abducted daughter.

The story of the hunter who died tragically was reflected in the Ossetian folklore, which can be found in the works of other peoples of the Caucasus as well. In the customs of the Caucasians, it can be seen that the killing of the beast was regulated. Anyone who violated this rule or killed a beast with special marks would certainly be punished. This is a major theme in the tales and poetry of the Dead Hunter cycle.

The name of the hunter Guiman is known, he was a good hunter, but he did not listen to his father's warning and killed the deer in abundance. Because of this, he slipped off the cliff. There are also variants of Guiman's story, including the betrayal of a friend. This motif is also known in the folklore of Caucasians. The story of Guiman was written by the poet G. Meliev who called him "Little Guiman, the Son of Uakhagag". Thus, the hunter with a tragic fate became a literary hero.

Keywords: Ossetian folklore, Accordingly, Caucasus, Guiman's story.

გიორგი სოსიაშვილი

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
გორი, საქართველო

შოტლანდიელი ექიმი, ბოტანიკოსი და მოგზაური რობერტ ლაიელის ცნობები ოსების შესახებ

რობერტ ლაიელი დაიბადა შოტლანდიის ქალაქ პეისლიში¹ 1789 წლის 26 ნოემბერს. ტექსტილის მწარმოებელთა ქალაქის მაცხოვრებელთა უმრავლესობას ფეიქრები წარმოადგენდნენ, თუმცა, რობერტ ლაიელი საშუალო ფენის შეძლებულ ოჯახს ეკუთვნოდა. იგი გახლდათ უილიამ ლაიელის და ჯენეტ ტასინის ვაჟი.² XVII-XVIII საუკუნეებში ქ. პაისლი ტექსტილის წარმოების თვალსაზრისით ქვეყნის ცენტრად იქცა. რობერტ ლაიელი განცვიფრებული იყო ქალაქის სწრაფი ინდუსტრიალიზაციით, სადაც სულ უფრო და უფრო მწვავდებოდა პოლიტიკური რადიკალიზმი, რამაც საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდში (1789-1799 წ.წ.) მოსახლეობის დიდი ნაწილის გადატაკება გამოიწვია. ამის მიუხედავად, XVIII საუკუნის II ნახევარში, ქალაქის მაცხოვრებლებს საკმაოდ მაღალი შემოსავალი ჰქონდათ. პაისლიში მრავლად იყვნენ წერა-კითხვის მცოდნე მოქალაქეები, რამაც ქალაქი მიმზიდველი გახადა.³ ინდუსტრიალიზაციის განვითარებამ პაისლიში ფეიქართა ცხოვრების დონე გააუარესა. ტექსტილის წარმოებაში დასაქმებულებს ხელფასი თითქმის 50%-ით შეუმცირდათ. სოციალური ფონის დამძიმების მიუხედავად რობერტ ლაიელის მამას აღმოაჩნდა ფინანსური რესურსი, რომ შვილის განათლებისათვის პაისლის სკოლა-გიმნაზიაში კვარტალურად 58 შილინგი გადაეხადა.⁴ აღნიშნულ სასწავლებელში საკმაოდ მაღალი დონის პედაგოგები მოღვაწეობდნენ. ლიტერატურის და მეცნიერებების გარდა, რობერტი აქ სწავლობდა ლათინურ და ფრანგულ ენებს. უცხო ენების მიმართულებით მისი მასწავლებელი იყო მანგო ჰენრი, რომელიც 1757-1797 წლებში აღნიშნული გიმნაზიის დირექტორი გახლდათ. რობერტ ლაიელი დაუფლა ასევე გერმანულ ენას, რომელიც, სავარაუდოდ, კერძო რეპეტიტორმა შეასწავლა. 1802 წელს 12 წლის რობერტ ლაიელი ედინბურგის უნივერსიტეტში ჩაირიცხა (უნივერსიტეტში შემსვლელთა საშუალო ასაკი 14 წელი იყო). აღნიშნულ სასწავლებელში იმ დროისთვის 1000 სტუდენ-

¹ პაისლის დაარსება უკავშირდება VI საუკუნეში მოღვაწე ირლანდიელ ბერს-წმ. მირინს, რომელიც ამავე ქალაქში არსებული ეკლესიის დამფუძნებლადაც ითვლება. Gwyn Campbell, *The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar*, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 1.

² წყაროებში რობერტ ლაიელის დედამამიშვილები არ გვხვდება.

³ Ibid, p. 1-2.

⁴ 1801 წელს, ერთი წლით ადრე, ვიდრე რობერტ ლაიელი ედინბურგის უნივერსიტეტში ჩაირიცხებოდა, ქალაქ პაისლიში ახალი, კიდევ უფრო უკეთესი გიმნაზია დაარსდა.

ტი ირიცხებოდა. აქედან 400 სამედიცინო მიმართულებაზე სწავლობდა. სტუდენტების უმეტესობა გაწევრიანებული იყო რამდენიმე სამეცნიერო საზოგადოებაში, მათ შორის: ფიზიკის სამეფო საზოგადოებაში, მედიცინის საზოგადოებაში და სხვ. როგორც რობერტ ლაილი აღნიშნავდა, ედინბურგის უნივერსიტეტის სამედიცინო სკოლა ერთ-ერთი საუკეთესო იყო.¹ რობერტ ლაილმა შეისწავლა: მედიცინა, ანატომია, ქიმია და სხვ. მედიცინის თეორიული დაუფლების შემდეგ, მან ედინბურგის საავადმყოფოში პრაქტიკაც გაიარა. ² იმ დროისათვის, ედინბურგის უნივერსიტეტში დოქტორის ხარისხის მისაღებად სწავლის საფასური 20 ფუნტ სტერლინგს შეადგენდა, თუმცა ბევრი სტუდენტის მსგავსად რობერტ ლაილს ხარისხის მიღებაზე არ უფიქრია, რადგან აღნიშნულ უნივერსიტეტში სწავლა იმდენად პრესტიჟული იყო, რომ განათლებამიღებული მედიკოსები დიპლომების გარეშე იწყებდნენ სამედიცინო საქმიანობას.³ რობერტ ლაილი, მართალია, 1809 წლის მდგომარეობით კვლავ ედინბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტად ითვლებოდა, თუმცა მან 1808 წელს დატოვა აღნიშნული ქალაქი და მშობლიურ პაისლიში დაბრუნდა, სადაც იმავე წლის სექტემბერში სახლი შეიძინა. ედინბურგის უნივერსიტეტში შეძენილი სანაცნობო წრის მეშვეობით ლაილი მალე მანჩესტერში⁴ გადავიდა და სამედიცინო განათლების გადრმავება გააგრძელა. 1808 წლის სექტემბრიდან-1809 წლის ივლისის ჩათვლით იგი მანჩესტერის სამედიცინო დაწესებულებაში ქირურგის პოზიციაზე მუშაობდა,⁵ სადაც კარგი გამოცდილება დაუგროვდა და სახელიც გაითქვა, როგორც დამწვრობის უბადლო მკურნალმა. 1811 წელს რამდენიმე ჟურნალმა (მედიცინის და ფიზიკის მიმართულებით) ლაილის მანჩესტერში მოღვაწეობის შესახებ სტატიები გამოაქვეყნა. 1812 წელს რობერტ ლაილმა მერი ეითონზე იქორწინა.⁶ მათი ქორწინების შესახებ ინფორმაცია გამოქვეყნდა პაისლის და გლაზგოს გაზეთებში, სადაც მითითებული იყო, რომ ქირურგმა რობერტ ლაილმა ცოლად შეირთო ჯონ ეითონის უფროსი ქალიშვილი მერი.⁷ რობერტის და მერის პირველი შვილი ჯონ ეითონ ლაილი 1813 წლის 23 აპრილს შეეძინათ ქ. პაისლიში, რომელიც იმავე წლის 30 მაისს მონათლეს. ⁸ წარმატებული კარიერის მიუხედავად, რობერტ ლაილს შოტლანდიაში გარკვეული პრობლემები შეექმნა (წყაროებში კარგად არ ჩანს, რატომ დატოვა მშობლიური ქვეყანა) და როგორც თვითონვე მიუთითებდა ამ პრობლემათა გამო ორჯერ მოუწია თავისი ცხოვრების საუკეთესო წლების რუსეთში გატარება. ⁹ გ. კემპბელის აზრით, რობერტ ლაილის რუსეთში გამგზავრების მიზეზი შესაძლებელია 1812 წელს მოსკოვში ნაპოლეონის შეჭრა ყოფილიყო. ამ დროისთვის მისი სიდედრ-სიმამრი რუსე-

¹ „Dr. Lyall, s Answer to the Quarterly Review“, The Edinburgh Magazine and Literary Miscellany 16 (mar. 1825), p. 307.

² Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 9; [Samuel] P[asfield] O[liver], „Robert Lyall“ in Dictionary National Biography vol. 34, (London: Smith, Elder, and Co, 1893), p. 304; Meehan, s Monthly. A Magazine of Horticulture, Botany and Kindred Subjects, vol. 4, 1894, p. 79.

³ Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 10; J. B. Morell, „The University of Edinburgh in the Late Eighteenth Century: its Scientific Eminence and Academic Structure“ Isis 62.2, 1971, p. 519. ედინბურგის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულ ქირურგებზე XVIII საუკუნის ბოლოს განსაკუთრებული მოთხოვნა იყო. მათი დიდი ნაწილი უდიპლომოდაც ახერხებდა სამედიცინო მოღვაწეობის დაწყებას.

⁴ DICTIONARY NATIONAL BIOGRAPHY, edited by SIDNEX LEE, VOL, XXXIV, NEW YORK, 1893, p. 304; <https://archive.org/stream/dictionarystation57stepgoog#page/n316/mode/2up>

⁵ Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 10.

⁶ Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 14; James Stark, „Contribution to the Vital Statistics of Scotland“, Journal the statistical Society of London, 14. 1, 1851, p. 70.

⁷ Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 14; Anon, „Marriages-Deaths“, Scots Magazine and Edinburg Literary Miscellany, Vol. 74, Aug. 1812, p. 645; <https://www.inverclyde.gov.uk/community-life-and-leisure/heritage-services/collections/watt-library/family-history/intimations%201800-1825.pdf>.

⁸ Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 14.

⁹ Ibid. p. 14; Samuel Pasfield Oliver, „Dr. Robert Lyall“, The Gardeners, Chronicle, 29 oct. 1892, p. 519.

თის დედაქალაქში ცხოვრობდა და, სავარაუდოდ, მერის მშობლებმა ომის დროს დაზიანება მიიღეს, რის გამოც რობერტმა (მათი მკურნალობის და პატრონობის გამო) რუსეთში გამგზავრება გადაწყვიტა. მეორე მიზეზი მკვლევრის დაკვირვებით შესაძლოა დასაქმების სურვილი ყოფილიყო. იმ დროისთვის, როგორც ჩანს, რუსეთი მიმზიდველი ქვეყანა იყო შოტლანდიელებისთვის.¹ თუმცა, არ გამოვიცხავთ, რომ შოტლანდიელი ექიმი ბრიტანეთის მთავრობის დავალებით აგენტურულ საქმიანობას ეწეოდა და რუსეთში სწორედ ამიტომ გაემგზავრა.

რობერტ ლაიელის მეუღლე მერი ეითონი, გ. კემპბელის აზრით, სავარაუდოდ, მოსკოვში, ან სანკტ-პეტერბურგში იყო დაბადებული.² მერის მამა შოტლანდიელი ჯონ ეითონი 1747 წელს (სხვა ვერსიით, 1751 წელს) ედინბურგში, ან გალსტონში დაიბადა. მისი ბიძა— უილიამ ეითონი(1731-1793 წ.წ.), 1783 წელს ინგლისის მეფის ჯორჯ III-ის(1738-1820 წ.წ.)³ მეზღვე გახდა. ⁴ სწორედ ბიძის რჩევით დაეუფლა მეზღვის პროფესიას ჯონ ეითონი, რომელიც სულ მალე გრიგოლ პოტიომკინის (1739-1791 წ.წ.) მიწვევით, რუსეთში გაემგზავრა. იმ დროისთვის რუსეთის იმპერატორიცამ, ეკატერინე II-მ (1729-1796 წ.წ.) გრიგოლ პოტიომკინს ბელორუსში, მოგილოვოს რეგიონში, კრიჩოვში მიწის ნაკვეთი აჩუქა. პოტიომკინმა რობერტ ლაიელის მომავალი სიმამრი სწორედ იქ მიიწვია მეზღვედ.⁵ ეკატერინე II კრიჩოვში 1787 წელს უნდა ჩასულიყო და ამისათვის გრიგოლ პოტიომკინი საგანგებოდ ემზადებოდა. პოტიომკინს დიდი სურვილი ჰქონდა ულამაზესი ბაღებით განეცვიფრებინა რუსეთის მონარქი.⁶ რობერტ ლაიელი კრიჩოვში სიმამრთან ერთად იმყოფებოდა და ჯონ ეითონისგან მან ბევრი რამ შეიტყო გრიგოლ პოტიომკინის შესახებ. ⁷ რობერტ ლაიელის სიდედრ-სიმამრის ბრიტანეთში დაბრუნების შესახებ ცნობები არ არის შემონახული. როგორც ჩანს, ისინი რუსეთში გარდაიცვალნენ და, სავარაუდოდ, მოსკოვის გარეუბანში დაკრძალეს.⁸ რობერტ ლაიელი გარკვეული დროის განმავლობაში მოსკოვში ცხოვრობდა, ხოლო მოგვიანებით, სანკტ-პეტერბურგში გადავიდა, სადაც ბევრი შოტლანდიელი მუშაობდა. ლაიელი ერთ-ერთი რუსი დიდგვაროვნის ოჯახის ექიმი გახდა. აქ დაუმეგობრდა იგი ედინბურგის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულს, ალექსანდრ კრიხტონს (1763-1856 წ.წ.), რომელიც ექიმის რანგში 1804 წელს, იმპერატორ ალექსანდრე I-ის (1777-1825 წ.წ.) მოწვევით ჩავიდა რუსეთში.⁹ რობერტ ლაიელმა რუსეთშიც გაიღრმავა სამედიცინო განათლება. 1816 წელს, მან საიმპერატორო სამედიცინო ქირურგიული აკადემია დაამთავრა და მედიცინის დოქტორის ხარისხიც მიიღო.¹⁰ რობერტ ლაიელს მიეცა პრაქტიკული საქმიანობის განხორციელების უფლება სანკტ-პეტერბურგის სამხედრო-სანაოსნო ჰოსპიტალებში, სადაც უცხოელი ექიმები მოღვაწეობდნენ.¹¹ რობერტ ლაიელმა 1816 წელს, რუსეთის საიმპერატორო სამედიცინო ქირურგიული აკადემიის დირექტორის, უაილისაგან შემოთავაზება მიიღო — ბარონესა ანა ალექსის ასული ორლოვა-ჩესმენსკაიას (1785-1848 წ.წ.) უმდიდრეს ოჯახში ექიმად მიწვევის შესახებ.¹²

¹ Gwyn Campbell, *The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar*, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 14.

² Ibid, p. 15.

³ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 11, თბ., 1987, გვ. 574.

⁴ Gwyn Campbell, *The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar*, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 15.

⁵ Ibid. p. 15; Antony Cross, „Russian Gardens, British Gardeners“, *Garden History* 19. 1, 1991, p. 18-19; Ian P. Christie, *Samuel Bentham and the Western Colony at Krichiev, 1784-1787*, *Slavonic and East European Review* 48.111, 1970, p. 234-40.

⁶ Gwyn Campbell, *The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar*, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 15.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid. p. 21.

⁹ Ibid. p. 21.

¹⁰ Ibid. p. 23. იმ დროისთვის რუსეთის იმპერიაში სამედიცინო ხარისხს ანიჭებდა ხუთი სასწავლებელი: მოსკოვის, კიევის, ყაზანის, დორპატის და ხარკოვის.

¹¹ Gwyn Campbell, *The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar*, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 23.

¹² Ibid. p. 23-24. როგორც ირკვევა, რუსულ არისტოკრატიულ საზოგადოებაში განსაკუთრებული მოთხოვნა იყო ედინბურგის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულ ექიმებზე. ბარონესა ანა ორლოვა-ჩესმენსკაია უმ-

1816-1820 წლებში რობერტ ლაიელი გრაფინია ანასთან მოსკოვთან ახლოს არსებულ ერთ-ერთ რეზიდენციაში მსახურობდა, სადაც ჰოსპიტალი იყო განთავსებული. ლაიელი თავისუფალ დროს ანა ალექსის ასულის უმდიდრესი ბიბლიოთეკით სარგებლობდა. აქ მან უამრავი წიგნი წაიკითხა, რაც გამოიყენა თავისი მომავალი ნაშრომის: „The Character of The Russians and A Detailed History of Moscow“¹ შესაქმნელად. მითითებულ ნარკვევში ზოგიერთი ფაქტი, მაგ. 1808 წლის წყალდიდობა, ასევე 1812 წლის ხანძარი მოსკოვში ლაიელის სიდედრ-სიმამრის ცნობებს ეფუძნება.² რუსეთში ყოფნისას რობერტ ლაიელი სოფლის მეორეობის და ბუნებისმცოდნეობის საზოგადოებებში გაწევრიანდა. 1819 წელს მეუღლესთან ერთად შოტლანდიელი ექიმი მცირე ხნით ინგლისში ჩავიდა. სამეფო ბოტანიკურ ბაღისათვის კიუში* მან არაერთი მცენარის თესლი ჩაიტანა.³ 1820 წელს რობერტ ლაიელმა გრაფინია ანა ორლოვას სახლი დატოვა და კარლ ლუდვიგ გოლდბახთან (1793-1824 წ.წ.) ერთად ადგილობრივი სოკოების შესახებ ინფორმაციის შეგროვება დაიწყო. ეს მასალები მან მოგვიანებით ბრიტანეთ-

დიდრესი რუსი დიდგვაროვნის, ალექსი ორლოვის ერთადერთი ქალიშვილი იყო. ალექსი ორლოვმა მონაწილეობა მიიღო ჩესმეს ყურის ბრძოლაში ოსმალების წინააღმდეგ. ცნობილია, რომ 1768-1774 წლებში რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს, 1770 წლის 7 ივლისს, ჩესმეს ყურის ჩრდილო-დასავლეთით (ეგეოსის ზღვა, ქიოსის სრუტე) რუსულმა ფლოტმა ოსმალეთის ფლოტს შეუტია და მოწინააღმდეგის ხომალდი ჩაძირა. ოსმალეთის საზღვაო ძალების შენაერთმა ჩესმეს ყურეს შეაფარა თავი. რუსულმა ფლოტმა კონტრ-აღმირალ ს. გრეიგის მეთაურობით ცეცხლი წაუკიდა ოტომანთა იმპერიის ხომალდებს. ოსმალეთის ფლოტი თითქმის მთლიანად დაიწვა. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 11, თბ., 1987, გვ. 104. ამ ბრძოლაში მონაწილეობდა ალექსი ორლოვიც, რომელმაც როგორც ჩანს აქედან მიიღო მეორე გვარი-ჩესმენსკი. Naval Wars in The Levant 1559-1853 by R. C. Anderson, Litt.d. Rinceton University Press, 1952, p. 288. იგი ძალზე დაახლოვებული იყო ეკატერინე II-სთან. მონაწილეობდა პეტრე III-ის ტახტიდან ჩამოგდებაში. გარდაცვალების შემდეგ ალექსი ორლოვს უზარმაზარი ქონება დარჩა, მათ შორის 5 მლნი. რუბლი. მისი ერთადერთი ქალიშვილი იურლეს მონასტრის ბერის ფოტიუს სპასკის (1792-1832 წ.წ.) გავლენის ქვეშ მოექცა და მათ შორის ურთიერთობა გაიბა. Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 24.

¹ აღნიშნული წიგნი გამოიცა ლონდონში 1823 წელს. <http://www.raruss.ru/rossica/1950-lyall-moscow.html>. უნდა ითქვას, რომ ბრიტანეთში არსებული რუსეთის საკონსულო ამ წიგნის გამოცემას უარყოფითად შეხვდა. http://www.darial-online.ru/material/2019_3-layel/ ნაშრომი, მართალია, რუსეთის იმპერატორს ალექსანდრე I-ს ეძღვნებოდა, მაგრამ იმის გამო, რომ ლაილის მოგზაურობის ამსახველ ჩანაწერებში რუსი დიდგვაროვნების კორუფცია და სხვა უმსგავსოებები იყო მხილებული, სანკტ-პეტერბურგის საზოგადოების მაღალმა წრემ ამ წიგნის შესახებ გულისწყრომა გამოხატა. Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 32. 1824 წელს ჟურნალში „კვარტალური მიმოხილვა“ რობერტ ლაიელმა რუსეთზე დაწერილი ნაშრომის შესახებ საგანგებო წერილი გამოაქვეყნა სათაურით: „რუსეთის კოლონიების ორგანიზაცია, ადმინისტრაცია და ამჟამინდელი მდგომარეობა“. DICTIONARY NATIONAL BIOGRAPHY edited by SIDNEX LEE, VOL, XXXIV, NEW YORK, 1893, p. 304;

<https://archive.org/stream/dictionarynatio57stepgoog#page/n316/mode/2up> და პასუხი გასცა კრიტიკოსებს. თუმცა, აღნიშნულ ნაშრომთან დაკავშირებით არსებული სკანდალი, ამით არ დასრულებულა. ლაიელმა რუსეთზე გამოცემული მისი ნაშრომის განმაქიქებელი ჯონ ბაროუ (სამეფო გეოგრაფიული საზოგადოების ერთ-ერთი დამაარსებელი) დუელში გამოიწვია. გ. გელაშვილი, ინგლისელი მოგზაური რობერტ ლაიელი თბილისის შესახებ, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2(15), 2014, გვ. 320. აღსანიშნავია, რომ ლაიელმა 1826 წელს, იმპერატორ ალექსანდრე I-ის გარდაცვალებას სამი სტატია მიუძღვნა. მათ შორის ერთი ეხებოდა მეფეს, ერთი დიდ მთავარ კონსტანტინეს და ერთი – მეფე ნიკოლოზს. რობერტ ლაიელი როგორც გ. გელაშვილი წერს: „ხაზს უსვამდა მათ დესპოტიზმს და ინკვიზიტორულ პოლიტიკურ ვითარებას.“ იქვე, გვ. 20.

² Gwyn Campbell, The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 28; Robert Lyall, The Character of The Russians and A Detailed History of Moscow, London, 1823, p. 39, 63, 64.

* კიუს სამეფო ბოტანიკური ბაღები ლონდონში დაარსებულია 1759 წელს. 1771 წელს ბაღების გაფართოების მიზნით, მეფე გეორგ III-მ ბოტანიკოსები უალიამ ეითონი და სერ ჟოზეფ ბენქსი მიიწვია. კიუს ბაღები იუნესკოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლია. <https://whc.unesco.org/ru/list/>

³ გ. გელაშვილი, ინგლისელი მოგზაური რობერტ ლაიელი თბილისის შესახებ, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2(15), 2014, გვ. 319.

ში რუსეთის შესახებ გამოცემულ წიგნში შეიტანა.¹ 1821 წელს რობერტ ლაიელი, მოსკოვთან ახლოს სემიონოვსკოეში, რუსი გენერლის ნაშჩოკინის* ოჯახის ექიმად მუშაობდა.² რუსეთში დამკვიდრებულ შოტლანდიელ მედიკოსს, როგორც ჩანს, ძალზე იტაცებდა მოგზაურობა. ამას ადასტურებს რუს მეგობართან დიმიტრი პოლტორაძისთან ერთად მისი ვოიაჟი მოსკოვის სამხრეთით კალუგისა და ორიოლის შესასწავლად. 1822 წელს რობერტ ლაიელი ორ იტალიელ დიდგვაროვანს დაუახლოვდა. ესენი იყვნენ: მარკიზი ორაციო ემილიო პუჩი (1774-1824 წ.წ.) ფლორენციიდან და გრაფი ლორენცო დე სალაზარი-ნეაპოლიდან.³ მათთან ერთად გაიცნო ასევე ინგლისელი დიდგვაროვანი ედვარდ პენრინი.⁴ დამეგობრებულმა ევროპელებმა გადაწყვეტეს, რომ რუსეთის სამხრეთ პროვინციებში ემოგზაურათ, მათ შორის ყირიმსა და საქართველოში. როგორც ი. ბოჩაროვა აღნიშნავს, გავლენიანმა უცხოელებმა გამოაცილეს თარჯიმანი და მოყვარული ბოტანიკოსი, ექიმი და, რაც ყველაზე მთავარია, ბრიტანეთის დაზვერვის აგენტი რობერტ ლაიელი.⁵ XIX საუკუნის I მეოთხედში კავკასიაში რუსეთის იმპერიის გარდა ოსმალეთის და ირანის პოლიტიკური ინტერესები იკვეთებოდა. ევროპის წამყვანი სახელმწიფოები რუსეთის საწინააღმდეგოდ სწორედ ოსმალეთსა და ირანს უჭერდნენ მხარს. მათ, ცხადია, თავიანთი ინტერესები ჰქონდათ კავკასიაში, ამიტომ ნათელი ხდება, რამ მიზნით იქნა გამოგზავნილი შოტლანდიელი ექიმი რობერტ ლაიელი.⁶ იმ დროისათვის ბრიტანეთის ხელისუფლების დავალებით არაერთი მოგზაური ჩავიდა რუსეთის იმპერიაში, რომლებსაც საიდუმლო ინფორმაციის შეგროვება ევალებოდათ, მათ შორის იყო მხატვარი რობერტ კერ პორტერი. ინგლისელმა ხელოვანმა 1817-1820 წლებში კავკასიის გავლით აზიის ქვეყნებში იმოგზაურა და საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა საქართველოს შესახებ. რობერტ ლაიელი მოსკოვში 1822 წლის აგვისტოში დაბრუნდა. აქედან იგი მცირე ხნის შემდეგ სანკტ-პეტერბურგში ჩავიდა, სადაც ერთი წელი დარჩა. 1823 წლის ზაფხულში შოტლანდიელი ექიმი კრონშტადიდან ლონდონში გაემგზავრა.⁷ 1826 წელს რობერტ ლაიელმა მაგადასკარზე დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენელი, ჯეიმს ჰესტი ჩაანაცვლა. მომდევნო წლის ზაფხულში იგი ოჯახთან ერთად ჩავიდა წმ. მავრიკის კუნძულზე. რობერტ ლაიელი გარკვეული დროით მადაგასკარის დედაქალაქში დარჩა და ბოტანიკური კვლევებით დაკავდა. 1829 წლის მარტში შოტლანდიელ ექიმს ნება დართეს, რომ ტამატავაში გამგზავრებულიყო. როგორც ირკვევა, მას ადგილობრივი მაცხოვრებლები ეჭვის თვალით უყურებდნენ და აქედან წასვლა გარდაუვალი გახდა. იმავე წლის 29 მარტს ანტანანარივოს მკვიდრებმა რამაჰავალის კერპით* ხელში ლაიელის სახლი ალყაში მოაქციეს, შემდეგ კი უზოში შევიდნენ და ტომრებიდან ქვეწარმავლები დაყარეს, რაც მისი აქედან წასვლის შესახებ გაფრთხილება იყო. მცირე ხანში ხელისუფლებამ განუცხადა, რომ მათი კერპი ლაიელის გამო უკმაყოფილებას გამოხატავდა, რადგან იგი წმინდა ადგილებში მცენარეებს და რეპტილიებს აგროვებდა.⁸ ლაიელი და მისი

¹ Robert Lyall, *The Character of The Russians and A Detailed History of Moscow*, London, 1823, p. 556-562.

* ვ. ვ. ნაშჩოკინი (1742-1806 წ.წ.), გენერალ-ლეიტენანტი, წმინდა ანას ორდენის კავალერი. Биографический словарь. Высшие чины Российской Империи (22.10.1721-2.03.1917), Сост. Е. Л. Потемкин, Т. II, М., 2017, стр. 446-447.

² DICTIONARY NATIONAL BIOGRAPHY edited by SIDNEX LEE, VOL, XXXIV, NEW YORK, 1893, p. 304; <https://archive.org/stream/dictionarynatio57stepgoog#page/n316/mode/2up>

³ Gwyn Campbell, *The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar*, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 31.

⁴ http://www.darial-online.ru/material/2019_3-layel/.

⁵ Роберт Лайелл, Путешествие на Кавказ, Перевод с Английского Екатерины Цагараевой. Исторический комментарий Ирины Бочаровой, http://www.darial-online.ru/material/2019_3-layel/

⁶ http://www.darial-online.ru/material/2019_3-layel/

⁷ Gwyn Campbell, *The Travels of Robert Lyall, 1789-1831 Scottish Surgeon, Naturalist and British Agent to the Court of Madagascar*, PALGRAVE MACMILLAN, 2020, p. 32; http://www.darial-online.ru/material/2019_3-layel/

* „რამაჰავალი“ – „ის, ვისაც პასუხის გაცემა ძალუძს“. მადაგასკარზე მცხოვრები ქურუმის სახელი, რომელიც კუნძულის მკვიდრთა წარმოდგენით „დედამიწის ჭიპად“ მიჩნეულ ადგილზე, გამოქვაბულში ცხოვრობდა. <https://his.1september.ru/2001/01/10.htm>

⁸ Ibid.

ვაჟები ¹ ტამატავადან 6 მილის მოშორებით არსებულ სოფელ ამბოჰიპენოსკენ ფეხით გაემართნენ. მალე მათ ლაიელის მეუღლე მარიაც შეუერთდათ, რომელსაც ჯანმრთელობა ჰქონდა შერყეული. 22 აპრილს, მითითებული სოფლიდან, ოჯახი ისევ ტამატავაში ჩავიდა, საბოლოოდ კი პორტ-ლუისში დამკვიდრდა. მადაგასკარიდან ლაიელმა უამრავი მცენარის ნიმუში წამოიღო. მისი კოლექციები დაცულია: ედინბურგში, ნიუ-იორკში, მავრიკიზე, კიუში.²

რობერტ ლაიელი 1831 წლის სექტემბერში, წმ. მავრიკის კუნძულზე მალარიისაგან გარდაიცვალა.³

რობერტ ლაიელის მოგზაურობა 1822 წლის აპრილში მოსკოვიდან დაიწყო. მან თავის მხლებლებთან ერთად თავდაპირველად რუსეთის იმპერიის სამხრეთ-დასავლეთით არსებული პროვინციები მოინახულა, შემდეგ კი ყირიმი.⁴ აქედან გადავიდა ჩრდილოეთ კავკასიაში,⁵ სადაც დაახლოებით ორი კვირა დაჰყო. ის ჯერ გეორგიევსკში შეჩერდა, შემდეგ მოზდოკში ჩავიდა, მოზდოკიდან კი ეკატერინგრადში(ყაბარდო), საიდანაც გზა გააგრძელა ვლადიკავკაზში და აქედან დარიალის ხეობით საქართველოსკენ გამოემურა.⁶ როგორც ლაიელი აღნიშნავს, თერგის პირას არსებულ გზას, რომელიც მდინარის ზემოქმედებით ძალზე დაზიანებული იყო ასეულობით რუსი ჯარისკაცი წმენდდა, რათა მგზავრობა უსაფრთხო ყოფილიყო.⁷ თავის სამ მხლებელთან ერთად რობერტ ლაიელმა თერგზე არსებული ხიდით ისარგებლა და დარიალის ხეობაში არსებულ გზას დაადგა: „ჩვენ გადავკვეთეთ შესანიშნავი ხიდი, ამჟამად ერთადერთი გადასასვლელი თერგზე დარიალის მახლობლად. ოსებმა ერთხელ გაანადგურეს ის, როდესაც შეიტყვეს, რომ საგადასახადოს მუშაკები აპირებდნენ მათთან სტუმრობას“.⁸ თერგზე გადასასვლელი ხიდი, როგორც ირკვევა, უსაფრთხო არ იყო, ამას ბრიტანელი მოგზაურის რობერტ კერ პორტერის ცნობაც ადასტურებს. მას შემდეგ, რაც იგი დარიალის საგუშაგოს რაზმის თანხლებით ხიდზე გადავიდა⁹ ოსები, რომ თერგზე გადასასვლელებს აკონტროლებდნენ, ამის შესახებ XVIII საუკუნის 70-იან წლებში საქართველოში ნამყოფი გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენშტედტიც წერდა. მისი გადმოცემით, იმ დროისათვის თერგზე არსებული ხუთი გადასასვლელიდან ხიდი არც ერთს არ ჰქონდა. ამ ხუთი ადგილიდან სამს ხევში მცხოვრები ქართველები დარაჯობდნენ, ხოლო ორს – თაგაურის ოსები. იმისათვის რომ მგზავრებისთვის ხილები გაეწყობოთ, ოსები გასამრჯელოს ითხოვდნენ.¹⁰ რობერტ ლაიელის ცნობით, ერთი პერიოდი თერგის ხეობაში მცხოვრებ ოსებს დარიალის ციხე-სიმაგრეც კი ჰქონდათ აღებული და მთელ ხეობას აკონტროლებდნენ: „ჩვენ გვაცნობეს, რომ რამდენიმე ოსმა ხელში აიღო ხეობის მართვა რუსების მრავალრიცხოვანი საჯარისო კორპუსის მიუხედავად.“¹¹ რობერტ ლაიელი ყაზბეგში ჩავიდა. როგორც მოგზაური აღნიშნავს, ადგილობრივი დიდგვაროვანი ყაზბეგი იმ დროისთვის გარდაცვლილი იყო, მისი ვაჟი რუსე-

¹ როგორც ზემოთ მივუთითებდით რობერტ ლაიელს და მის მეუღლეს მერი ეითონს 1813 წლის 23 აპრილს ვაჟი ჯონ ეითონ ლაიელი შეეძინათ. ირკვევა, რომ მათ მეორე ვაჟიც ჰყავდათ, თუმცა მისი სახელი ვერ დავადგინეთ.

² გ. გელაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 321.

³ DICTIONARY NATIONAL BIOGRAPHY edited by SIDNEX LEE, VOL, XXXIV, NEW YORK, 1893, p. 304; <https://archive.org/stream/dictionarynatio57stepgoog#page/n316/mode/2up>

⁴ Travels in Russia, The Crimea, The Caucasus and Georgia, By Robert Lyall, Vol. I, London, p. 1-390; Деремедведь Е. Н., Крым глазами английского путешественника Р. Лайелла, <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76095/36-Deremedved.pdf?sequence=1> <http://new.crimiz.ru/rubriki/101-istoriya/17828-zhivut-bez-pretenzij-spokojno-spravedlivo-i-bogato>; Авсенева С. М., Записки Путешественников Первой Половины XIX Века о. Крыме: Керчь и ее Окрестности в Описании Роберта Лайелла, file:///C:/Users/User/Downloads/1424-Article%20Text-2509-1-10-20210709.pdf;

⁵ https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/1820-1840/Lyall_Robert/text1.htm; N. V. Doronina, The literature of Travelling in The Context of intercultural communication in the North Caucasus, <https://scieuro.com/wp-content/uploads/2017/01/148-153-2.pdf>

⁶ http://www.darial-online.ru/material/2019_3-layel/; <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=6910>;

<http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00007959/>; ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6. თბ., 1983, გვ. 110.

⁷ Travels in Russia, The Crimea, The Caucasus and Georgia, By Robert Lyall, Vol. I, London, p. 470.

⁸ Travels in Russia, The Crimea, The Caucasus and Georgia, By Robert Lyall, Vol. I, London, 1825, p. 471.

⁹ გ. სოსიაშვილი, რობერტ კერ პორტერი და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 43.

¹⁰ გ. სოსიაშვილი, გერმანელი მოგზაურები ოსების შესახებ, თბ., 2007, გვ. 59.

¹¹ Travels in Russia, The Crimea, The Caucasus and Georgia, By Robert Lyall, Vol. I, London, p. 472-473.

თის სამსახურში იდგა.¹ შოტლანდიელი მოგზაური იხსენიებს ყაზბეგის ქვრივს, რომელსაც ვერ შეხვდა. ყაზბეგის ოჯახის შესახებ ცნობები დაგვიტოვა ასევე რობერტ კერ პორტერმაც.² რობერტ ლაიელის ცნობით, ყაზბეგში ქართველებთან ერთად ოსებიც ცხოვრობდნენ. ამ ორ ხალხს მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდათ. ოსების დიდი ნაწილი მართლმადიდებელი აღმსარებლობის იყო: „ყაზბეგის ძირითად მოსახლეობას ოსები წარმოადგენენ, მათი უმრავლესობა ქრისტიანია. ისინი ქართველების მოკავშირეები არიან, რომელთანაც მეგობრულ ურთიერთობებს ინარჩუნებენ, რაც მათი მთიელი ძმების გაღიზიანებას იწვევს რელიგიის და უფრო მეტად რუსეთისადმი ერთგულების გამო.“³ ყაზბეგში მცხოვრებ ოსებს იხსენიებს რობერტ კერ პორტერიც მისი ცნობით ყაზბეგელი ოსები იყვნენ ქრისტიანებიც, მუსულმანებიც და წარმართებიც.⁴ აღნიშნული მოგზაურობის შთაბეჭდილებები მან ოდნავ მოგვიანებით, 1825 წელს, ბრიტანეთში, კერძოდ, ლონდონში ორ ტომად გამოსცა სახელწოდებით: „მოგზაურობა რუსეთში, ყირიმში, კავკასიასა და საქართველოში“.⁵ ლაიელის მოგზაურობის ამსახველი ჩანაწერების ორ წიგნში საქართველოს რამდენიმე თავი ეთმობა. შოტლანდიელმა ექიმმა საქართველოში დაახლოებით ორი კვირა დაჰყო, თუმცა, მიუხედავად დროის სიმცირისა, მან მოასწრო არაერთი ქალაქის და სოფლის მონახულება, შეისწავლა ჩვენი ქვეყნის ისტორია და იმდროინდელი მდგომარეობა, საზოგადოებრივი ცხოვრება და კულტურა. მის ჩანაწერებში განსაკუთრებით დიდი ადგილი ეთმობა საქართველოს დედაქალაქს. დაწვრილებით არის აღწერილი თბილისის გარეგნული იერ-სახე; მოსახლეობის ეთნიკური მრავალფეროვნება; ქართველების ხასიათი და ყოფა-ცხოვრება; დედაქალაქში არსებული სხვადასხვა კონფესიების კუთვნილი საკულტო ნაგებობები; ვაჭრობა და ფულის მიმოქცევა; ქარვასლები... რობერ-

¹ Travels in Russia, The Krimea, The Caucasus and Georgia, By Robert Lyall, Vol. I, London, p. 476. გარდაცვლილი ყაზბეგის სახელი ლაილის ტექსტში ნახსენები არ არის, თუმცა იგი გაბრიელ ყაზბეგს უნდა გულისხმობდეს. იხ. შენ.

² გ. სოსიაშვილი, რობერტ კერ პორტერი და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 2015, გვ. 51.

³ Ibid. ოსებში ქრისტიანული რელიგია საქართველოს მხრიდან ვრცელდებოდა. ამის შესახებ უამრავი ფაქტის მოხმობა შეიძლება. როგორც გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი წერს: „ქართველთა ბატონობის დროს გავრცელებული იქნა ბერძნული ქრისტიანული რელიგია, რომელსაც ბევრი ქართველი ქვეშევრდომი აღიარებს; ამას გარდა რუსი მისიონერები ამ უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში თავაურში, ქურთათში, ვალაგირსა და ნარში არწმუნებდნენ ოსებს, რომ მონათლულიყვნენ.“ გ. სოსიაშვილი, გერმანელი მოგზაურები ოსების შესახებ, გვ. 67; იაკობ რაინეგის ცნობით, ოსების ერთი ნაწილი მაჰმადიანი იყო, მათი უმეტესობა წარმართი, ხოლო მცირე ნაწილი ქრისტიანობას აღიარებდა. როგორც მოგზაური წერს, ოსებში ქრისტიანობა თამარ მეფის მიერ იქნა გავრცელებული. ოსეთის მთებში აქა-იქ შემორჩენილი იყო ქვის ეკლესიები და მცირე სამლოცველოები, მაგრამ ოსები თავიანთ წარმართულ ჩვევებს დაუბრუნდნენ და ქრისტიანობა დაივიწყეს. იქვე, გვ. 83. ოსებში ქრისტიანული სარწმუნოების გასავრცელებლად დიდი როლი შეასრულა ქართველი სასულიერო პირების მიერ 1745 წელს შექმნილმა „ოსეთის სასულიერო კომისიამ.“ გ. თოგოშვილი, საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XVII-XVIII სს. თბ., 1969, გვ. 237. XIX საუკუნის 20-იან წლებში საქართველოში ნამყოფი გერმანელი მოგზაური ედუარდ აიხვალდის ცნობით, რუსეთის ხელისუფლება ოსების გასაქრისტიანებლად ყოველ წელს დაახლოებით 15 000 მანეთს ხარჯავდა. გ. სოსიაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 43. ხელისუფლების ძალისხმევის მიუხედავად, ოსებში როგორც გერმანელი მოგზაური იოჰან კოლი აღნიშნავს: „თვით ქრისტიანობა, რომელმაც მათში საქართველოდან გაიდგა ფესვები, მთლიანად მოისპო... ქრისტიანობა ამჟამად (იოჰან კოლი კავკასიაში 1828 წელს იმყოფებოდა-გ. ს)დაცემის ძალზე საოცარ მდგომარეობაშია.“ გ. გელაშვილი, იოჰან კოლი ოსების შესახებ, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, № 1(9), 2011, გვ. 298. ოსებში როგორც რობერტ ლაიელი აღნიშნავს განსაკუთრებულ ცხოვრებად თვლიდნენ ძაღლს და კატას. ამას ადასტურებს გერმანელი მოგზაური აუგუსტ ჰაქსტაუზენი, რომელიც საქართველოში 1843 წელს იმყოფებოდა, ლაიელის მსგავსად ჰაქსტაუზენიც აღნიშნავს რომ ოსები ძაღლს, კატას და ვირს ჯადოსნურ ცხოველებად მიიჩნევდნენ. გ. გელაშვილი, ჰაქსტაუზენის ცნობები ოსების შესახებ, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №1 (5) 2009, გვ. 385.

⁴ გ. სოსიაშვილი, რობერტ კერ პორტერი და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 49; გ. სოსიაშვილი, რობერტ კერ პორტერი ოსების შესახებ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, შრომების კრებული, თბ., 2016, გვ. 240.

⁵ Travels in Russia, The Krimea, The Caucasus and Georgia , By Robert Lyall, Vol. I, London, 1825; Travels in Russia, The Krimea, The Caucasus and Georgia, By Robert Lyall, Vol. II, London, 1825.

ტმა ლაიელმა თავის თხზულებაში საკმაოდ ვრცელი ადგილი დაუთმო ოსებს. უკან დაბრუნებისას, როგორც ჩანს, მოგზაური ოსების ყოფა-ცხოვრებით და ადათ-წესებით დაინტერესდა და ძალზე საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრები ალანთა შთამომავლების შესახებ, რომელთა ძირითადი ნაწილი მოგზაურის ცნობით მდ. ფიაგსა და მდ. თერგს შორის მოსახლეობდა.¹ რობერტ ლაიელის ჩანაწერებში აღწერილია: ოსების გარეგნობა, მათი ჩაცმულობა, ქორწინების და დაკრძალვის რიტუალები, სისხლის ადების წესი და სხვ. ჩანაწერიდან როგორც ირკვევა, რობერტ ლაიელს ოსების შესახებ უსარგებელია გერმანელი მოგზაურის კლაპროტის ცნობებით. ის არ უდრმავედბა ოსების ისტორიას, როგორც ჩანს, შოტლანდიელ ექიმს ოსების თანამედროვე ყოფა უფრო აინტერესებდა. მოგზაურის ცნობით ოსთა საცხოვრებელი ყაბარდოს ველები იყო და მათ ტერიტორიას კავკასიონის ქედი ესაზღვრებოდა: „ოსებს ადრე მართავდნენ მათი მთავრები, ისინი დასახლდნენ ყაბარდოს დიდ და პატარ ველებზე და მათი სამოსახლოს საზღვრების ნაწილის წარმოადგენდა კავკასიონის მთათა კომპლექსი. მრავალი ცვლილებისა, თუ სამეზობლოში მომხდარი ამბების მიუხედავად, მათი საცხოვრებელი ამ დრომდე იგივე დარჩა.“² ვლადიკავკაზის შემოგარენში მცხოვრები ოსები მგზავრების ძარცვით, თუ გატაცებით იყვნენ დაკავებული და რუსებისგან გამოსასყიდს ითხოვდნენ: „თუმცა, მგზავრმა უარი არ უნდა თქვას დაცვაზე. უამრავი მგზავრი ლაპარაკობს ოსებზე, რომლებიც ცხოვრობენ ვლადიკავკაზის მახლობლად, ისინი ელოდებიან მგზავრებს, რომლებსაც იჭერენ და ტყვედ მიჰყავთ, სანამ არ მიიღებენ გამოსასყიდს რუსებისაგან. ეს ფულის შოვნის საშინელი პრაქტიკა არსებობს უკვე 40 წელია და ისე ხშირად გამოიყენება, რომ სამი თვეც არ გადის, ერთი მგზავრი მაინც არ იყოს გატაცებული მათ მიერ.“³

ამრიგად, შოტლანდიელი ექიმის, რობერტ ლაიელის ჩანაწერები მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის კავკასიაში დამკვიდრებული, ალანთა შთამომავალი ოსების ყოფა-ცხოვრების, რელიგიური წეს-ჩვეულებების, თუ სხვა ტრადიციების შესახებ. მოვლენათა თვითმხილველი მოგზაურის ცნობები კიდევ უფრო ავსებს სხვა ევროპელ მოგზაურთა დაკვირვებებს ოსებზე, რაც აფართოვებს საკითხის ირგვლივ ჩვენი ცოდნის თვალსაწიერს.

ტომი II, თავი XVII

სამწუხაროა, რომ მიუხედავად მრავალი მოგზაურის შრომისა, ჩვენი მაინც იგნორირებას ვუკეთებთ კავკასიის მკვიდრ მოსახლეობას. ტოკეს¹ (Tooke) ნამუშევრები იძლევა მცდარ ინფორმაციას ამ ხალხების შესახებ. არის კიდევ ორი ნაშრომი, რომელიც ინგლისურ ენაზეა, ისინი შეიცავენ კარგ ინფორმაციას, მაგრამ ფართოდ გავრცელებული არცერთი მათთაგანი არ არის. ერთ-ერთია „ელისის მოგონებები კავკასიის მკვიდრთა შესახებ“, ის ძირითადად შედგენილია გიულდენშტედტის² ნაშრომის მიხედვით, რომელიც უკვე მოხსენიებულია და მეორე – „კავკასიის მთის ზოგადი ისტორიული და ტოპოგრაფიული აღწერილობა“ თარგმნილი დოქტორ რაინეგის და მარშალ ბიბერშტეინის³ ნაშრომებიდან⁴. ბოლო ნამუშევარი, რომელიც პირველად საქართველოში ვნახე, შეიცავს უამრავ საინტერესო დეტალს, მაგრამ ამავე დროულად ისინი საკმაოდ დამაბნეველ ინფორმაციას გვაწვდიან.

კლაპროტი ფიქრობს, რომ ოსები კავკასიის მთის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული ხალხია, რომლებიც განსხვავდებიან ყველა დანარჩენისგან, ენითაც და ფიზიონომიითაც, თუმცა სხვებს წააგვანან უხეში მანერებითა. ის ვრცლად აღწერს ამ ხალხს, რომელსაც ის „comme etant les“ Sarmates-Medes des anciens, et comme les Alanes et les Asses du moyen age“ (უძველესი სარმატებისა და შუასაუკუნეების ალანების შთამომავლებად) თვლის.

ოსებს ადრე მართავდნენ მათი მთავრები, ისინი დასახლდნენ ყაბარდოს დიდ და პატარ ველებზე და მათი სამოსახლოს საზღვრების ნაწილს წარმოადგენდა კავკასიონის მთათა კომპლექსი და მიუხედავად მრავალი ცვლილებისა, თუ სამეზობლოში მომხდარი მოქმედებებისა, მათი საცხოვრებელი ამ დრომდე უცვლელი დარჩა. ოსების მრავალწლოვანი ისტორიის

¹ Ibid, p.

² Ibid, p. 169.

³ Travels in Russia, the Krimea, the Caucasus and Georgia by Robert Lyall V.D.F.L.S. vol. I, London, 1825, p. 502. ლონდონი. ორტომეული. დაბეჭდილია ტეილორის, ჰატონ გარენის და კომპანიის მიერ.

მესწავლის მიზნით მკითხველმა შესაძლოა მიმართოს კლასროტის ნაშრომებს, თუმცა მე მათ ვიყენებ მხოლოდ ოსების ამჟამინდელი მდგომარეობის აღსაწერად.

ოსები ხასიათდებიან სხეულის ძლიერი ფიზიკური მახასიათებლებით და მათი უმეტესობა საშუალო სიმაღლისაა. ისინი გამოირჩევიან განსხვავებული გარეგნობით, რაც, მაგალითად, დამახასიათებელია ევროპელებისთვის. ცისფერი თვალები, ქერა ან წითური თმა, მათ შორის ძალიან გავრცელებულია. ზოგიერთ მათგანს სრულიად შავი თმა აქვს. ისინი არიან ჯანსაღი და ნაყოფიერი რასის წარმომადგენლები. ქალები ძირითადად არიან მომცროები და ნაკლებად ლამაზები. მათ ბრტყელი ცხვირები და მრგვალი სახეები აქვთ. ისინი ჯანმრთელები არიან, ხოლო ფიზიკური შრომა და კალორიული საკვები მათ კიდევ უფრო აძლიერებს. თავაურის ტერიტორიის მცხოვრებლები ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენენ, რადგან გამოირჩევიან სილამაზითა და სუსტი აღნაგობით. ისინი ქართველებს ჰგვანან, რომლებთანაც ქორწინება, წარსულში მიღებული პრაქტიკა იყო.

ოსები იცვამენ და იარაღდებიან ისევე, როგორც ჩერქეზები და როგორც მათი მეზობლების უმეტესი ნაწილი.

ოსები იარაღს კარგად ისვრიან. თუ იარაღი დამიზნებული აქვთ, თითქმის არ აცევენ, თუმცა ძალიან დიდხანს უნდებიან მათ დატენვას.

ცხენზე ჯირითისას ისინი იშვიათად ცდილობენ გასროლას. ელოდებიან შესაბამის მომენტს, რათა შეძლონ და საფარში აღმოჩნდნენ, საიდან საჭიროების შემთხვევაში გაისვრიან კიდევ. მათი თავდაცვის მეთოდი ინდივიდუალურია. ისინი განლაგებულნი არიან გვერდიგვერდ მდებარე სიმაღლეებზე და თითოეული ადამიანი პასუხისმგებელია საკუთარ თავზე. უკან დახევისას, პირველი ყველაზე წინ მყოფი მსროლელი უკან იხევს და შემდეგ მიჰყვებიან დანარჩენები, მანამ სანამ არ მაიდწევენ მთის ბილიკებს, სადაც ისინი სწრაფადვე უჩინარდებიან, რადგან ამ გზების ცოდნაში მათ ბადალი არ ჰყავთ.

ოსები, ისევე როგორც ყველა სხვა ხალხი კავკასიაში, მკაცრად იცავენ სტუმართმოყვარეობის (ე.წ. Koonak, როგორც ადრე აღინიშნა) ტრადიციებს და იშვიათად ყოფილა ამ ტრადიციის დარღვევის მაგალითი. თუ ვინმე მხილებულია ასეთი დანაშაულის ჩადენაში, მაშინ მთელი სოფელი იკრიბება მის გასასამართლებლად. დამნაშავეს დასჯისას, ხელ-ფეხს უკრავენ და კლდიდან პირდაპირ წყალში აგდებენ.

ოსები პატიმრებს ცუდად არ ეპყრობიან, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ისინი გაქცევას ცდილობენ.

როდესაც უცხო ადამიანი მივა სახლში, ოსი მასპინძელი უმალ კლავს ცხვარს, წვავს მას და მთლიანად მიართმევს სტუმარს. სანამ ის ჭამს, სახლის პატრონი რჩება კართან ჯოხით ხელში და საერთოდ არ მიდის მაგიდასთან. ის ყველაფერს გააკეთებს, რომ დაიცვას თავისი სტუმარი, თუნდაც ეს ვინმეს მოკვლას გულისხმობდეს. სისხლის აღების წესი საკმაოდ გავრცელებულია კავკასიის ხალხთა შორის, მაგრამ ოსებში ეს ტრადიცია ყველაზე მეტად ჭარბობს. როდესაც ოსი შურს იძიებს საკუთარი მშობლების, ან სტუმრის მკვლელობაზე, ის მიდის მათ საფლავზე და ხმამაღლა აცხადებს, რომ მათი სიკვდილის გამო შური იძია. ამგვარი შურისძიება მემკვიდრეობითია. იგი პაპიდან შვილიშვილზეც კი გადადის და ხშირად სოფლებს შორის დაპირისპირების მთავარი მიზეზი ხდება. მიუხედავად იმისა, რომ ეს წესი არ არის გაუქმებული, იგი ზოგჯერ შეჩერებულია, რაც განპირობებულია დაზარალებული მხარისთვის საჩუქრების გადაცემით.

მკვლელი თავის ზოგიერთ თანამოაზრესთან ერთად თავს აფარებს გამაგრებულ კოშკს, ანუ თავს იცავს მოკლულის ნათესავების თავდასხმებისგან. იქიდან აგზავნის სოფლის უხუცესთან ადამიანს და სწორედ ამ უხუცესის დახმარებით ცდილობს, დროებითი შეთახმება გააფორმოს დაპირისპირებულ მხარესთან. შეთანხმებისას მკვლელი ვალდებულია დაზარალებულ მხარეს მისცეს გარკვეული რაოდენობის ცხვარი, ან ხარები. ისინი შეკრულნი არიან ფიციით, რომ შეთახმების პერიოდში მათ შორის მშვიდობა იქნება. ზოგჯერ ურთიერთშეთახმების საფუძველზე ეს ხელშეკრულება ახლდება.

ოსებში მრავალცოლიანობის რამდენიმე მაგალითია. მხოლოდ მდიდრებს, იქნებიან ესენი მაჰმადიანები, თუ ქრისტიანები, ჰყავთ ორი ცოლი, ხშირ შემთხვევაში სამიც.

როდესაც ოსს სურს დაქორწინება, ის აგზავნის მის ერთ-ერთი ახლობელს ან მეგობარს მამასთან, რომ ითხოვოს მისი ქალიშვილის ხელი. თუ მხარეები შეთანხმდნენ მზითვზე, რო-

მელიც ძირითადად შედგება ცეცხლსასროლი იარაღისგან, ხმლებისგან და პირუტყვისაგან, სამდღიანი ღზინი იმართება.

ოსების რელიგია იგივეა, რაც ყველა მთის ხალხის. ეს არის მაჰმადიანობის, ქრისტიანობისა და კერპთაყვანისმცემლობის ნაზავი. აშკარაა, რომ ოსები საკმაო ყურადღებას აქცევენ ქრისტიანული ეკლესიის ზოგიერთი დღესასწაულს.

იმ შემთხვევაში, თუ ეჭვიმტანილი მეზობელია, მაშინ ის მიჰყავთ საკუთარი მამის, დედის, ან ძმის საფლავთან ახლოს, სადაც ის იძახის: „თუ ქურდი მე ვარ, მინდა სხვა სამყაროში ვემსახურო როგორც ცხენი მამაჩემს, დედაჩემს, ან ჩემ ძმას, მაგრამ თუ უდანაშაულო ვარ, მაშინ საშინელი სასჯელი დაეკისროს დამნაშავეს.“

როდესაც ოსი კვდება, მთელი მისი სანათესავო იკრიბება. მამაკაცები თავს და თეძოებს იშიშვლებენ და ირტყავენ ამ ადგილებზე მანამ, სანამ სისხლი არ გამოჩნდება, ხოლო ქალები სახეს იხოკავენ, მკლავებზე იკბენენ და საშინელი სახით ტირიან. გარდაცვლილის ცოლი ტირილისას ყველაზე ხმამაღლა უნდა მოთქვამდეს, ვიდრე დანარჩენები და ერთი წლის განმავლობაში თავი უნდა შეიკავოს ყველა სახის ხორცისგან და მარხვის დროს აკრძალული სხვა კერძების მირთმევისგან. საზოგადოდ, გარდაცვლილი მამაკაცის მეუღლე, ოჯახის ქონების შენარჩუნების მიზნით ხდება გარდაცვლილი ქმრის ძმის ცოლი.

ყველა ოჯახს აქვს თავისი საგვარეულო სასაფლაო, რომელიც ზოგიერთ ოჯახის შემთხვევაში წარმოადგენს უზარმაზარ კვადრატული ფორმის შენობას, ძალიან ვიწრო შესასვლელით. მასში ორი კაცი შედის, შეაქვთ გარდაცვლილის ცხედარი, რომელიც ფიცარზე მოთავსებული. როდესაც გარდაცვლილის ცხედარი მთლიანად იხრწნება, ისინი ურევნ მის ძვლებს ოჯახის სხვა წარმომადგენლების ძვლებს.¹

ბევრი ზემოაღნიშნული დაკვირვება შესაძლოა იდენტური იყოს კავკასიის სხვა ხალხებშიც, მაგრამ მე დიდი ეჭვი მაქვს, რომ არცერთ ავტორს არ აქვს საჭირო ცოდნა, რათა მან სრულად განასხვავოს ამ ხალხებისთვის დამახასიათებელი წეს-ჩვეულებები და ტრადიციები.

სერ რ. კ. პორტერის⁵ რამდენიმე შენიშვნა ოსებთან მიმართებაში განსხვავებულია, იმასთან შედარებით რაზეც ჩვენ ქვემოთ ვისაუბრებთ.

ამ უბნის მკვიდრნი, (ყაზბეგი) არიან ოსური ტომიდან, შერეული რწმენის, ქრისტიანები, მაჰმადიანები და წარმართები. სოფელი ყაზბეგი, ისევე როგორც მის უშუალო სიახლოვეს მდებარე რამდენიმე სხვა სოფელი დასახლებულია იგივე რწმენისა და მორჩილების ქრისტიანებით, როგორც ქართველები არიან“. – ნათქვამია, რომ ოსი ხალხი ყველაზე ცივილიზებულია მთიელთა შორის. ეს შეიძლება ასე იყოს, მაგრამ მიუხედავად მათი რწმენისა და კანონმორჩილებისა, ისინი არანაკლებ გაწაფულები არიან ძარცვასა და მკვლელობაში, ვიდრე მათი მაჰმადიანი და წარმართული სარწმუნოების მიმდევარი ძმები. მამაკაცები ძლიერები, აქტიურები და ფიზიკურად კარგი აღნაგობისანი არიან, რომელთა უმრავლესობას მუქი ფერის კანი აქვთ.

„ოსები, ჩერქეზების მსგავსად იცვამენ და იარაღებიან და თითქმის არასოდეს ჩნდებიან ტრადიციული კავკასიური იარაღის, ხანჯლის გარეშე. ხანჯლის ფორმა სახელურთან ახლოს ფართოა. მისი სიგანე წვერამდე მცირდება, ხოლო სრული სიგრძე დაახლოებით თვრამეტი ინჩია. როდესაც ჩვენ ასეთი რეტროგრადული ტიპის ხალხებზე ვსაუბრობთ, უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა ნაბიჯზე გვხვდება თავდაცვისა და თავდასხმის საშუალებების დემონსტრირება, რადგან იქ კანონის ძალა, ჯერ ძალმომრეობაზე მაღლა ვერ დგას და, შესაბამისად, „თითოეული ადამიანი შეიარაღებულია, ხოლო ყველა ოჯახი წარმოადგენს პატარა თავდაცვით ციხე-სიმაგრეს.“

შენიშვნები:

1. **ტოკე** – ვერ დავადგინეთ.

2. **იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი** (1745-1781 წ.წ.) – გერმანელი მეცნიერი, მოგზაური. პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი (1771 წ.), „თავისუფალი ეკონომიური საზოგადოების“ პრეზიდენტი (1780 წლიდან).

3. **ფიოდორ ბიბერშტეინი** (გერმან. ფრიდრიხ ავგუსტ ფრეიჰერ მარშალ ფონ ბიბერშტეინი) (1768-1826 წ.წ.) – გერმანელი ბოტანიკოსი, მოგზაური. ორი წლის განმავლობაში (1798-1799

¹ მოგზაურობა კავკასიასა და საქართველოში, ტომი 2, გვ. 223.

წ.წ.) მან იმოგზაურა კავკასიაში, ძირითადად თერგის ქვედა მიდამოებში და წარმოადგინა სახელმწიფო ეკონომიკის იმდროინდელი ექსპედიციის დეტალური მოხსენება – რეგიონის აღწერა, რომელიც მოიცავდა ინფორმაციას ტოპოგრაფიის, ისტორიის, ეკონომიკის, მოსახლეობის, აგრეთვე ფლორისა და ფაუნის შესახებ.

4. **სისხლის აღების წესი მთიელებში** – სისხლის აღება მთის მოსახლეობაში ფართოდ იყო გავრცელებული. სისხლის გადაუხდელობა ჩრდილო-კავკასიელ მთიელთა დიდ ნაწილში (ადიღეში, ჩერქეზეთში, დაღესტანში, ხუნძეთში, ღარგოელებში, ლაკებში, ჩეჩენ-ინგუშეთში, კუმუკებში, ოსებში და სხვ.) დიდ სირცხვილად ითვლებოდა, რადგან მიაჩნდათ, რომ მათი მიცვალებული საიქიოში იტანჯებოდა, სანამ „სისხლი – სისხლის წილ“ არ მიუვიდოდა. „მე-სისხლე“ აქ შეიძლება ყოფილიყო არა მარტო ცალკეული ოჯახი, ან თოხუმი, არამედ მთლიანი სოფელიც კი. სისხლის დაღება მრავალი მიზეზით შეიძლებოდა: ოჯახის, ან ნათესავის შეურაცხყოფა, ქალის მოტაცება, მიწაზე, ან ნადავლზე დავა, სტუმრის შეურაცხყოფა და სხვა. სისხლის აღების ტრადიცია ჩრდილო-კავკასიასა და საქართველოს მთიანეთში გავრცელებული და ერთნაირი წესი იყო, თუმცა ცალკეული დეტალები მაინც განსხვავდებოდა. რ. თოფჩიშვილი, *კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია, ეთნიკური ისტორია, ეთნიკური კულტურა*, თბ., 2007, გვ. 129; მ. ალბუთაშვილი, *ჰანკისის ხეობა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი და შენიშვნები დაურთეს პროფესორებმა გიორგი და ნიკო ჯავახიშვილებმა*, თბ., 2005; Б. Калоев, Агули, в кн. *Кавказский этнографический сборник, т. III, отв. ред. Л. Лавров, Москва-Ленинград 1962, 143 стр. 100*; Н. Дубровин, *История войны и владычества русских на Кавказ, т. I, книга I, СПб., 1871, стр. 359*; გ. სოსიაშვილი. *ნარკვევები შიდა ქართლის ისტორიიდან*, თბ., 2011, გვ. 22-28; ი. ალიმბარაშვილი, *საქართველო-კავკასიის ქვეყნების ურთიერთობის ისტორიიდან*, თბ., 2014, 230-238; ი. ალიმბარაშვილი, *საქართველოს მთიანეთისა და ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ზოგიერთი ადათისა და ტრადიციის შესახებ, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული №8, თბ., 2015, გვ. 198-211.*

5. **რობერტ კერ-პორტერი** – (1777-1842 წ.წ.) – ინგლისელი დიპლომატი, მოგზაური, მხატვარი და მწერალი.

Giorgi Sosiashvili
Professor of Gori State University

SCOTTISH DOCTOR, BOTANIST AND TRAVELER ROBERT LYALL'S SOURCES ABOUT OSSETIANS

Abstract

Robert Lyall was born on the 26th November, in 1789 in the town of Paisley, Scotland. It was the city of textile production and the majority of its residents were weavers. Though, Robert Lyall was from the middle class rich family. He was the son of William Layall and Janet Tasil. According to G. Gampell, – the Canadian researcher of Robert Lyall's life and activity, Robert's father William maybe the same William who was mentioned as one of the successful merchants from Paisley in 1800.

Robert Layall's travelling started in April, 1822 from Moscow. At first, he and his companions visited the south-west provinces of Russia, then, – the Crimea. From there he moved to the North Caucasus where he had stayed nearly for two weeks. On his way, he stopped in Georgievski and later arrived in Mozdoki and from Mozdoki he visited Ekaterinograd (Kabarda), from where he continued his way to Vladikavkaz and from there he went to Georgia via Dariali Gorge. According to Layall, hundreds of Russian soldiers were cleaning the road on the bank of the Tergi river, which was badly damaged by the river, in order to be it safe for travelling. Robert Layall together with his three companions used the Dariali bridge and started the way in Dariali Gorge: " We crossed a magnificent bridge, at present the only crossing on the Tergi river , near Dariali. Ossetians once destroyed it when they learned that the tax inspectors planned to visit them".

As it turns out, the bridge on the Tergi river was not safe. According to British traveler Robert Ker Porter, after he had crossed the bridge accompanied by the Dariali checkpoint detachment, there was a threat of an attack by local marauders (probably Ossetians), the Russian officer sent an infantry detachment in advance to neutralize them. The German traveler Johann Anton Gldenstedt, who visited

Georgia in the 70s of XVII century, wrote about Ossetians controlling the crossings on the Tergi river. At that time, none of the five crossings on the Tergi river had a bridge. Three of these five places were guarded by Georgians living in the ravine and two were controlled by Tagauri Ossetians. In order to build bridges for passengers, people had to pay Ossetians a certain salary. According to Robert Lyall, Ossetians living in the Tergi valley had even occupied the Dariali fortress and controlled the entire valley for a period of time: „We had been informed that some Ossetians had taken control of the ravine in spite of the numerous Russian army corps and used to kill anyone who tried to pass there; until, at last, because of lack of food, they abandoned their position. To prevent similar attempts in the future, the Russians destroyed the fortress."

Robert Lyall devoted a lot of attention to the Ossetians in his work. On his way back, it seems that the traveler became interested in the life and customs of the Ossetians and left us very interesting notifications about the descendants of the Alans living in the North Caucasus, the main part of which, according to the traveler, was inhabited between the River Piagsa and Tergi. The Ossetians' appearance, their clothes, the rules and customs of their marriages and burial, the rule of blood feud killing and etc. are described in Robert Lyall's records. As it is clear from his records, Robert Lyall used the German traveller's, -Klaproth's notifications about the Ossetians. As he points out, he does not delve into the Ossetian history. The Scottish doctor was more interested in their modern life. Due to the traveller's notification, the Ossetians lived in the valleys of Kabarda and their territory was bordered by the Caucasus Range: ""The Ossetians were previously ruled by their princes, they settled on the large and small fields of Kabarda and the Caucasus mountain complex was part of their borders and despite a lot of changes and occurrences in their neighbourhood, their residence has remained the same until now"".

The Ossetians living in the outskirts of Vladikavkaz used to rob or kidnap passengers and demanding ransom from the Russians: ""However, the passenger should not refuse protection. A lot of passengers speak about the Ossetians living near Vladikavkaz, they wait for passengers to catch and capture them until they get a ransom from the Russians. This appalling money-making practice has been around for 40 years and is used so frequently that not three months go by without at least one passenger being kidnapped by them."

Thus, the Scottish doctor and traveler, Robert Lyall's records are one of the interesting sources about the social-economic, political and cultural life of Georgia in the 20s of XIX century. The impressions of the doctor's travels who was born in Paisley, significantly adds to the knowledge about the history of the indicated period of our native country.

The complete text of the records is published in the Georgian language for the first time. We hope it will help the researchers of the epoch and will be interesting for the general public of readers.

Keywords: Ossetians, Caucasus, Dariali, Georgia.

Сугаров Давид А.
архитектор-градостроитель,
аспирант ФГБУ «ЦНИИП Минстроя России»,
Москва, Россия

РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ВО ВЛАДИКАВКАЗЕ И ТБИЛИСИ КАК ФАКТОР ИХ ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОГО ФОРМИРОВАНИЯ: 1917-1991 годы*

Промышленное развитие двух исторических городов Владикавказа и Тбилиси – важный экономический аспект формирования Грузии и Осетии. История промышленности в обеих ведущих городах и странах определяет собственные пути развития для каждой из них, но находит и общие вехи в их становлении. Промышленность, как градообразующий фактор, несомненно, оказал существенное влияние на развитие торгово-экономического потенциала городов. Более того, промышленные предприятия явились основой формирования

архитектурно-планировочной структуры и пространственной композиции столичных городов Владикавказа и Тбилиси.

Пreamбула. Какое место среди факторов формирования и развития двух столичных городов – Владикавказа и Тбилиси занимает промышленность? – Важнейший вопрос, определяющий направление научного исследования.

Архитектура промышленных предприятий в ряде случаев существенно изменяет окружающую человека природу, ландшафт, как в положительную, так и в отрицательную стороны. В своем лучшем виде пустынные и безжизненные территории превращаются в цветущие пространства, в результате мер гидротехнического и мелиоративного строительства. На базе предприятий выросли десятки благоустроенных индустриальных городов. Строительство промышленных предприятий преобразует и суровые северные районы и степные, и болотистые места. Несомненно, промышленность несет главенствующую градообразующую роль. Тем не менее последние десятилетия показали, в виду экономического кризиса, и как следствие отсутствие эксплуатации промышленных предприятий, заводы и промышленные города пришли в упадок, неся за собой нарушенный ландшафт, зоны отчуждений и безработицу. Такие города получили название «постиндустриальные» или города «ржавого», «серого» пояса.

У истоков советского промышленного зодчества стоят крупнейшие архитекторы, академики, профессора. Среди них А. Кузнецов, В. Веснин, А. Самойлов, Г. Бархин. Развитию промышленной архитектуры в СССР посвятили свою жизнь многие мастера и ученые. Этот список открывают такие крупные имена как: В. Мовчан, Е. Попов, Г. Орлов, И. Николаев, А. Фисиенко, В. Мыслин, К. Яковлевас-Матецкис, Б. Истомин. Неоценимый вклад в продолжение развития промышленной архитектуры оказали коллективы крупнейших проектных институтов, таких как: ЦНИИпромзданий и ЦНИИП градостроительства [6].

Генеральная тема I-VIII Международных научных конференций «Перспективы развития грузино-осетинских отношений», организованных и регулярно проводимых 13-15 октября с 2015 года Научно-исследовательским центром грузино-осетинских отношений Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили, обязывает автора научной статьи выявить и истолковать вехи исторического развития промышленности Владикавказа и Тбилиси, как фактора общих закономерностей и ведущих особенностей градостроительного формирования и развития обеих столиц. Развитие промышленности как основы градообразующего каркаса, оказала существенное влияние на развитие столиц двух соседних республик. Все промышленные связи способствовали стремительному росту городов и стабильному развитию торгово-экономических отношений, интенсивным взаимоотношениям двух братских народов и значимых республик.

Статья, подготовленная по теме доклада, представляет собой вторую часть исследуемой автором темы, хронологически охватываемой с 1917 года основания крепости «Владикавказ» и по 2022 год развития города Владикавказ – прежде центра Терской области, а потом столицы Республики Северная Осетия-Алания. В научном исследовании охвачен весь, 235-летний исторический период градостроительного формирования и архитектурного развития Владикавказа: в первой части рассмотрен начальный период 1784-1917 годы, во второй части рассмотрен период правления Советской власти с 1917 по 1991 годы, в третьей части завершающий период с 1991 года по настоящее время.

Историко-сравнительный анализ, проведенный в первой статье, показал, как оба столичных города – Владикавказ и Тбилиси, несмотря на свои градостроительные различия и исторический путь, посредством общих принципов размещения объектов промышленности и явного сходства в направленности промышленного производства, благодаря столь разумным действиям градоначальников достигли архитектурно-планировочного совершенства.

Мощные градостроительные преобразования и интенсивное развитие двух столичных городов – Владикавказа и Тбилиси совершались по той элементарной причине, что с процессом развития промышленности во второй половине XIX – начале XX века все промышленные города подвергались реконструкции. Совершаемая в странах Западной Европы, США и России промышленная революция решительно коснулась и таких крупных городов, как Владикавказ на Северном Кавказе, и Тбилиси на Южном Кавказе.

В двух городах во Владикавказе и в Тбилиси развитие промышленности стало решающим фактором в их архитектурно-планировочном формировании и обретении выразительного эстетического облика и, по сути, явилась надежной экономической основой для их градостроительного развития.

I. Градообразующая и градоформирующая роли промышленности во Владикавказе. Общие закономерности размещения промышленных предприятий в планировочной структуре города.

В состав городских промышленных зон входят значительные территории, занятые производственными предприятиями и связанными с ними объектами, транспортом, инженерными сооружениями и т. п. В некоторых индустриальных городах и селах производственные зоны занимают до 50-60 % территорий. Владикавказ в этом отношении является ярким примером – половина территорий города промышленные.

К градостроительным проблемам промышленной архитектуры следует относить вопросы, являющиеся стыковыми между градостроительством и промышленной архитектурой, а именно – градообразующая и градоформирующая роль промышленности.

Рассмотрим процесс развития промышленности во Владикавказе, как его градообразующей функции в следующих исторических этапах:

- ранние годы Советской власти (1917-1940 гг.);
- годы войны и период восстановления (1940-1965 гг.);
- последние годы советской власти (1965-1991 гг.).

1.1. Важные особенности градообразующей роли промышленности в дореволюционный период развития Владикавказа. Прежде чем приступить к раскрытию заданной темы, вкратце осветим основные положения градообразующей роли промышленности в исследуемом городе в дореволюционный период, которому была посвящена первая часть статьи. Здесь промышленное строительство в основном носило стихийный характер, определялось частной собственностью на землю, погоней за прибылью, не учитывало санитарно-гигиенические требования.

Производственный процесс города Владикавказ носил, прежде всего, обеспечивающий характер, необходимый для скромного уровня жизни и активной деятельности военного гарнизона крепости. И за этот период развития, вплоть до начала второй половины XIX века, крепость «Владикавказ» не смогла обрести градообразующие черты. Лишь в дальнейшем на основе всех существующих производственных мастерских стала развиваться легкая промышленность.

Владикавказ в 1860 году получил статус города, впоследствии промышленное развитие его привело к тому, что к началу XX века он стал самым крупным городом и центром Терской области. К этому времени Владикавказ был уже вполне сложившимся городом, ведущим центром развития легкой и тяжелой промышленности и городского коммунального хозяйства, средоточием высокой культуры и подлинного просвещения всей многонациональной интеллигенции Северного Кавказа;

На основании принципов планировки и застройки города дореволюционного Владикавказа были выявлены и классифицированы промышленные объекты двух типов: *внутригородские* (находящиеся непосредственно в городской застройке) и *приграничные* (находящиеся в окрестности городской застройки). Установлено, что размещение внутригородских объектов

промышленности происходило, несмотря на стихийность размещения, по следующим планировочным закономерностям: *линейным* и *узловым*. Эти закономерности исходили прежде всего из географических особенностей места, экономической эффективности и доступностью (Рис.1).

К началу нового века Владикавказ стал самым крупным городом в Терской области. Здесь проживало свыше 50 тыс. человек, а уже в 1915 г. – свыше 75 тыс. человек. [9]. К этому времени Владикавказ был уже вполне сложившимся городом, ведущим центром развития легкой и тяжелой промышленности и городского коммунального хозяйства, средоточием высокой культуры и подлинного просвещения всей многонациональной интеллигенции Северного Кавказа.

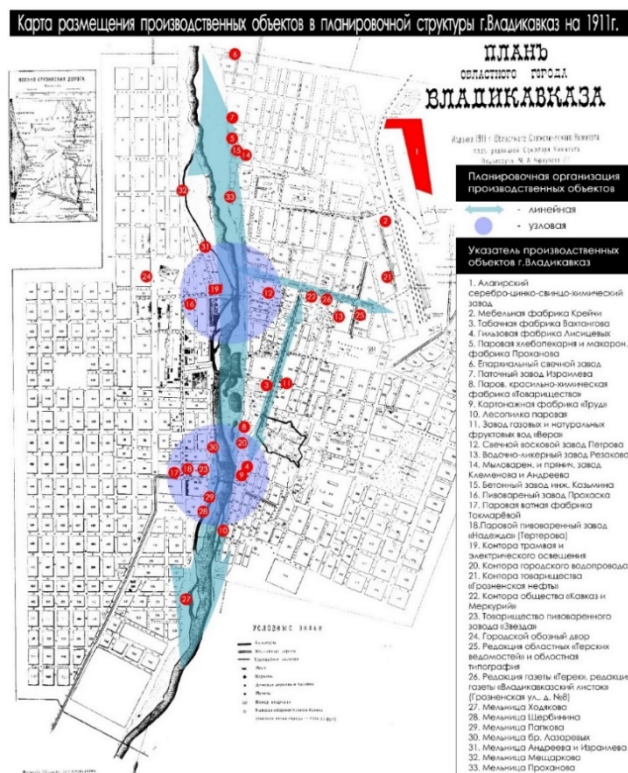

Рисунок 1. Карта размещения производственных объектов в планировочной структуре Владикавказа на 1911 г.

1.2. Планирование и развитие промышленности в городе Владикавказ за период Советской власти (1917-1941гг.). В период Первой мировой и гражданской войн хозяйство Владикавказа пришло в упадок. Резко сократилась выработка электроэнергии, трамвайное движение прекратилось, была разрушена значительная часть промышленных предприятий и жилого фонда. Не было сырья, энергии, не хватало продовольствия.

Необходимо было в первую очередь восстановить промышленность города. Большое внимание было уделено восстановлению свинцово-цинкового завода «Алагир» и крахмального завода, так как продукция этих предприятий была очень нужна хозяйству страны. В 1922 году было организовано Кавказское свинцово-цинковое объединение, в которое вошли все предприятия бывшего горно-химического общества «Алагир». Завод получил новое название – «Кавцинк» – и стал первым в стране металлургическим предприятием, дававшим РСФСР цинк и свинец [14].

Вскоре возобновили работу Владикавказские железнодорожные мастерские, мельницы, макаронная фабрика, кирпичные и пивоваренные заводы, гостиницы. Банки, городской трамвай.

Вместе с тем были закрыты несколько предприятий. Среди них Табачная фабрика и некоторые типографии. Типографии были закрыты «ввиду излишнего и вредного для дела

обилия типографий во Владикавказе» [8]. В то же время, были запущены в 1927-1928 гг. в эксплуатацию пивоваренный завод (б. Тененбаума) и мельница (б. Полонского).

Загрузка некоторых предприятий осуществлялась не в полном объеме. Тем не менее, в целом наблюдался промышленный рост. Уже к концу 1927 г. Валовая продукция городской промышленности превзошла дореволюционный уровень, заработная плата рабочего увеличилась на 21% [8].

Пришедший советский строй в корне изменил как социально-экономическое, так и пространственное положение промышленных предприятий в городе. Началась перекомпоновка и перестройка промышленного комплекса. Тем не менее в этот период строительства «нового города» наблюдается сильная инертность. Прошли десятилетия, прежде чем эти процессы приобрели масштабное значение.

Динамику пространственного развития промышленности во Владикавказе в Советский период можно проследить на рисунке (Рис. 2). На плане 1928 года выделяется одна крупная промышленная зона (территория завода «Кавцинк» и вагоноремонтного завода) и одна малая. Прочие предприятия, как и в дореволюционном Владикавказе, разбросаны по территории города.

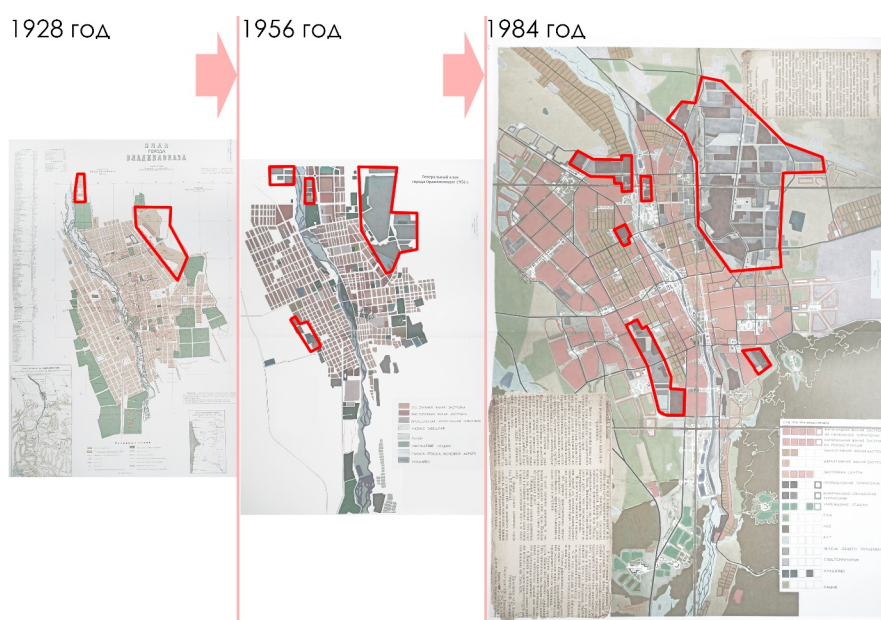

Рисунок 2. Динамика пространственного развития промышленных зон в городе Владикавказ. Планы за: 1928-1956-1984 годы. Красным цветом выделены промышленные зоны.

Важное значение в формировании крупнейшего промышленного узла республики и города имеет вышеупомянутый завод «Кавцинк». В первой части статьи мы подробно осветили его градообразующее значение и градоформирующее влияние на Владикавказ и отдельные районы республики, роль бельгийцев в использовании комплексного подхода в организации процесса производства [12]. Дореволюционное горнопромышленное общество «Алагир» объединяло завод, электростанцию и трамвайное хозяйство во Владикавказе, рудник и электростанцию в Садоне, обогатительные фабрики в Мизуре и Фаснале. Оно способствовало облагораживанию города озеленением улиц, аллей и скверов, улучшению и развитию природного каркаса города, в виде живописных парков и зеленых массивов.

Именно территория завода «Электроцинк» (Алагирского серебро-цинко-свинцо-химического завода) является исторической, исконно и поныне промышленной территорией Вла-

дикавказ. Она положила начало формирования крупнейшего промышленного узла республики (ныне около 1000 га).

В августе 1931 г. Владикавказ был переименован в Орджоникидзе, а в 1934 г. стал административным центром Северо-Осетинской автономной области.

В эти годы в городе были построены и введены в эксплуатацию чугунно-литейный завод, автотракторные и электромеханические мастерские, асфальтобетонный и молочный заводы, паркетно-мебельная, швейная и трикотажная фабрики. Для обеспечения пищевой промышленности тарой был построен завод «Стеклотара». Он снабжал тарой почти всю консервную промышленность Северного Кавказа.

Завод «Кавцинк» в 1934 году был переименован в «Электроцинк». Изменение названия завода было связано с важным событием – пущен в строй электролитный цех. Завод дал впервые в СССР электролитный цинк. Пуск электролитного цеха открыл новую страницу в истории развития цветной металлургии СССР.

В 1939 году С. Колчин так описывает промышленное состояние Владикавказ: «Город Орджоникидзе стал индустриальным. Построен новый оборудованный первоклассной техникой, завод электролитного цинка. Механизированный хлебокомбинат заменил грязные кустарные пекарни. Железнодорожные мастерские превратились в крупнейший вагоноремонтный завод, в многочисленных цехах которого установлены сложнейшие автоматы, заменившие старые станки. Швейная фабрика, комбинат национальных изделий, мебельная фабрика, мясокомбинат, десятки мастерских кустарно-промысловых артелей – всего этого не было в дореволюционном Владикавказе» [11]. Всего в этот период во Владикавказе было построено около 70 новых предприятий.

Местная промышленность города объединяла небольшие предприятия по производству строительных материалов (кирпичный завод «ИР», известковый завод, завод цинковых белил, мраморно-мозаичное производство), металлообрабатывающие мастерские и др.). Было налажено мебельное производство. Оно было представлено фабриками: мебельно-музыкальной, корпусной, гнутой мебели. Были организованы обувные и шляпные мастерские, комбинат нацизделий. [5].

1.3. Состояние промышленности города Владикавказ в годы Великой Отечественной войны и в период восстановления Советского государства (1941-1955гг.). В годы войны сильно пострадала промышленность Владикавказ. Полностью или частично было уничтожено 117 производственных зданий и сооружений, 49 хозяйственных построек. Подвергся частичному разрушению вокзал и 25 других производственных построек железнодорожного транспорта, 9 производственных сооружений связи; полностью или частично разрушены 19 торгово-складских помещений.

На заводе «Электроцинк» вражеской бомбардировкой был разрушен ряд строений и сооружений. На вагоноремонтном заводе от прямых попаданий бомб пострадали производственные здания, жилой дом, подсобное хозяйство. На «Стеклотаре» прямыми попаданиями и взрывной волной полностью разрушено здание распиловочного цеха, частично разрушены общежитие, гараж, склады цеха гурты, детсад; повреждены множество цехов. На кожзаводе разрушены главный корпус, котельная и различные отделения завода. На молзаводе сильно разрушены производственные здания. На крахмальном заводе полностью разрушены зернохранилище, частично цеха и склады. Можно указать, что в городе не осталось ни одного более или менее крупного предприятия, которое не пострадало бы от бомбежек [13]. В 1944 году город Орджоникидзе был переименован в город Дзауджикау.

Важным этапом развития советской промышленной архитектуры явился период восстановления предприятий, разрушенных немецко-фашистскими захватчиками в годы Великой Отечественной войны.

Во Владикавказе были предусмотрены большие работы по восстановлению и дальнейшему развитию города, улучшению материально-бытовых и культурных условий жизни населения. Значительный рост получила промышленность на основе полного восстановления, реконструкции и расширения промышленных предприятий, роста производительности труда и в результате механизации, улучшения технологий и рационализации производственного процесса, лучшего использования сырья и оборудования, а также строительства ряда предприятий.

Этот период знаменовал окончательный отказ от старой стихийной модели развития. Радикальные постулаты советского градостроительства требовали «собрать» разбросанные по городу предприятия в единые промышленные зоны и узлы. Во многих случаях промышленные образования начали формироваться на базе крупных предприятий, расположенных на окраине жилых районов, а также на специально выделенных территориях, удалённых от жилой застройки. В это время большинство городов имело возможность территориально развиваться в любом направлении, поэтому выбор альтернативы территориального роста подчинялся зачастую композиционным задачам, и город приобретал сравнительно законченную, достаточно компактную планировочную структуру замкнутого типа.

В период 1955-1965 гг., когда темпы роста градообразующей базы стали существенно возрастать, появляются новые промышленные предприятия, требующие все больших территорий, энергообеспечения, транспортных коммуникаций. На данном этапе планировочная структура города подвергается серьезным изменениям, приобретает иные качества и масштабы, возникают динамические тенденции ее преобразования [1].

В этот период из жилых кварталов в промышленные районы были вынесены следующие предприятия: Кожзавод, Мельницы, Фруктовооварочный завод, Техжиркомбинат, Обозостроительный завод, Фабрику корпусной мебели, Химкомбинат, Лесзавод «Красное Знамя», Авторемонтный завод и пр. [15].

Промышленное перераспределение не коснулось лишь крупнейшего предприятия республики и города – завода «Электроцинк». Наоборот, его на тот момент окраинное расположение, за путями железнодорожного сообщения, послужило хорошей основой для расширения промышленных территорий на север и восток для размещения новых предприятий.

В 1954 году город Дзауджикау вновь был переименован в город Орджоникидзе. План 1956 года наглядно демонстрирует градостроительные изменения, описанные выше. Отчетливо видны новые образования промышленных предприятий и расширение старой северо-восточной промышленной зоны (Рис. 2). К началу 60-х годов в городе насчитывалось 66 крупных промышленных предприятий, со средним числом рабочих в 20 тыс. человек [4].

Помимо выноса предприятий и концентрации по местам, не менее грандиозным событием является создание санитарно-защитных зеленых зон. Впервые поднимаются вопросы экологии. Появляются Санитарные нормы проектирования промышленных предприятий. Промышленность была ранжирована по классам вредности и опасности.

Встает вопрос рационального размещения предприятий в системе города с точки зрения оздоровления городской среды. Несмотря на все принимаемые меры по локализации производственных вредностей, очистке отходящих газов, пыли, сточных вод наблюдалось превышение установленных санитарными нормами предельно допустимых концентраций вредных веществ в воздушном бассейне городов и в прилегающих к ним водоемах. Далекое не все предприятия добивались требуемой локализации вредных выделений [6]. Так и во Владикавказе ввиду несоблюдения таких требований были превышены предельно допустимые значения вредных выбросов.

Комплексное благоустройство выполняет различные функции: санитарно-гигиеническую, производственную, хозяйственно-эксплуатационную, архитектурно-композиционную, и

психолого-эмоциональную [17]. В этом вопросе в качестве практического примера обращает на себя внимание принятые меры на заводе «Элетроцинк» во Владикавказе – снос старого химического цеха и устройство на его месте цветущего сквера. Но «эко» решения не заканчиваются лишь на этом. «Превратим территорию завода в цветущий сад!» – под таким лозунгом специальная хозяйственная бригада при помощи городского коллектива и особенно ветеранов завода – пенсионеров с ранней весны начинают благоустраивать и озеленять громадную заводскую территорию, прилегающие к ней скверы, площадки и заводской двор [3].

1.4. Планирование и развитие промышленности в городе Владикавказ за послевоенный период Советской власти (1956-1991гг.). Последующий период 1965-1990 гг. характеризуется целенаправленным формированием промышленных районов, где сосредоточиваются практически все промышленные новостройки города. Продолжается процесс концентрации трудящихся на предприятиях, отражающий общую тенденцию к укрупнению параметров технологического оборудования, цехов и их блоков. В среднем степень территориальной концентрации труда на предприятиях крупных и крупнейших городов возросла за десятилетие на 15-20%, а в промышленных узлах и районах более, чем в 1,5 раза. Эта тенденция получает свое продолжение в расширении зон промышленной концентрации.

Основные тенденции их формирования определяются агломерационными эффектами, обеспечивающими интенсификацию межотраслевых связей за счет получения дополнительных выгод в результате совместного использования производственной в социальной инфраструктуры и углубленного использования ресурсов развития [1].

К 1989 г. в Орджоникидзе насчитывалось 1056 промышленных предприятий, в том числе 87 крупных, с общей численностью занятых около 60 тыс. человек. Объем годовой товарной продукции промышленности за годы советской власти увеличился почти в 14 раз. На генеральном плане 1984 года видно, как «малые зоны» промышленных предприятий превратились в мощные промышленные узлы (Рис.2). Промышленная застройка по своим территориальным масштабам и композиционной значимости стала соизмеримой с застройкой селитебных зон и активно вторглась в архитектурно-планировочную ткань города, почти независимо от категории вредности производства.

В этот период столица Северной Осетии была одним из крупных экономических центров Кавказа и страны в целом. Наибольшей степенью концентрации производства отличались машиностроение и цветная металлургия. На долю промышленности города приходилось 70,3% общей численности промышленно-производственного персонала и 97,7% общего объема валовой промышленной продукции республики. Профилирующей отраслью в Орджоникидзе стало машиностроение и металлообработка, второе место заняла цветная металлургия, третье – пищевая промышленность, четвертое – легкая [13].

Немаловажное место в развитии промышленности Орджоникидзе занимали строительно-монтажные организации. К данной градообразующей отрасли относились все предприятия и организации, осуществлявшие в городе и республике новое промышленное, жилищно-гражданское, коммунальное и другие виды строительства.

В Орджоникидзе работало более 50 общестроительных, специализированных и других строительно-монтажных организаций, с занятостью более 10 тыс. человек. Наиболее крупными из них являлись трест «Севосетингражданстрой», территориальное управление «Севосетинстрой», объединения «Севосетин агропромстрой» и «Кавказэлектронстрой».

Столица Северной Осетии – один из тех городов страны, где быстро росла численность занятого в общественном производстве населения. Если в 1975 г. здесь было 128,7 тыс. рабочих и служащих, то в начале 1989 г. аналогичный показатель составлял 156,2 тыс. чел. В промышленности города было занято 35,5% работающего населения, в строительстве – 10,2% [13].

В 1990 году при распаде Советского Союза город Орджоникидзе получил свое историческое название – Владикавказ. Началась новая эпоха, характеризующаяся плачевными экономическими событиями. Произошел индустриальный крах, в результате чего вся накопленная десятилетиями промышленная мощь сошла на нет. Последствия этого остро наблюдаются и поныне, о чем речь пойдет в третьей части статьи.

II. Градостроительные факторы развития промышленности в городе Тбилиси – столице Грузии. В городе Тбилиси промышленность, основанная на ручном труде – ремесленнические мастерские и мануфактурные производства, были основой различного производства страны до второй половины XIX века. В этот период в планировочном отношении роль промыслов сводилась в организации необходимых площадей, как для производства, так и для продажи. Градообразующая же роль, естественно, выражалась в рациональном снабжении населения города необходимыми товарами, а также служила важнейшей экономической составляющей в экспорте производимых товаров за границу.

Крупные промышленные предприятия, появившиеся к 70-м XIX века, имели существенное значение как градообразующих для Тбилиси. В первую очередь в экономическом отношении, обеспечением трудом и товарами населения, а также в обороте экспортной продукции. В планировочном отношении – это крупные промышленные зоны, разумно распределенные по периферии города. В объемно-пространственном значении – панорама и силуэт дореволюционного Тбилиси, как крупного промышленного центра.

Итак, вкратце осветив дореволюционного состояния промышленности Грузии перейдем к непосредственной части статьи. Красная Армия не встретила серьезного сопротивления со стороны меньшевистской армии. В бою у Коджори, на подступах к Тбилиси, меньшевистские части потерпели поражение. 25 февраля 1921 года отряды повстанцев и части Красной Армии, восторженно встреченные трудящимися, вступили в столицу Грузии – Тбилиси. Г. К. Орджоникидзе телеграфировал В. И. Ленину и И. В. Сталину: «Над Тифлисом реет Красное Знамя Советской власти. Да здравствует Советская Грузия!» [16].

В советское время продукция промышленности Грузии поставлялась во все социалистические страны, развивающиеся государства Азии, Африки, Латинской Америки, во многие индустриально развитые страны запада. За 70 лет Советской власти Грузия стала республикой высокоразвитой машиностроительной, металлургической, энергетической, химической, угольной, марганцевой, легкой и пищевой промышленности. Дружба и взаимопомощь советских народов стали основой быстрого и всестороннего развития экономики тогдашней республики.

Быстрые темпы индустриализации сочетались в советской Грузии с вытеснением частного капитала. Настал период существенных качественных изменений в экономике Грузии. В результате первого пятилетнего плана был создан ряд новых отраслей промышленности – нефтеперерабатывающая, ферросплавная, тяжелой химии, легкого машиностроения, хлопчатобумажная, шерстяная, шелковая, деревообрабатывающая, пищевая.

Советской власти предстояло решить такую важную для нее проблему, как отношение к мелкой и кустарно-ремесленной промышленности, занимавшей большой удельный вес в экономике республики. Так, в 1923 г. только в сельских районах насчитывалось около 100 тыс. кустарей и работников на дому. В 1923-1924 гг. продукция мелкой промышленности составляла около 50% продукции всей промышленности Грузии. В 1926 г. кустарно-ремесленная промышленность объединяла 3,52% населения, в то время как фабрично-заводское производство – 1,45%. Причем в этих отраслях господствовал частный капитал – до 82,5% [10].

Создание новых индустриальных очагов, новых отраслей промышленности, строительство электростанций, развитие легкой и пищевой промышленности выдвинули Грузию уже в первые годы Советской власти в число передовых, хорошо развитых в промышленном

отношении республик в Союзе. Историческая задача реконструкции народного хозяйства Грузии, превращения ее из республики аграрной в индустриально-аграрную была разрешена в годы первой пятилетки.

В связи с быстрым подъемом промышленности увеличилось производство продукции на душу населения с 1926 по 1939 гг. в 2 раза больше, чем в среднем по СССР. За период с 1928 по 1939 гг. производительность труда увеличилась в 3,3 раза, что и обусловило быстрый рост промышленности.

Созданная в период предвоенных пятилеток индустрия Советской Грузии блестяще выдержала суровое испытание в тяжелые годы Великой Отечественной войны. Она непрерывно снабжала Советскую Армию многими видами вооружения, а оборонную промышленность – необходимыми материалами и сырьем.

Воодушевленные историческими победами на фронтах трудящиеся Грузии еще до окончания войны возобновили строительство важнейших объектов, а после победы над фашизмом они вели неослабную борьбу за дальнейшее бурное развитие промышленности.

Машиностроение на тот момент являлось почти совершенно новой для Грузии отраслью промышленности. В этом отношении Тбилиси был передовым промышленным центром.

Одно из старейших предприятий Грузии – Тбилисский машиностроительный завод им. Серго Орджоникидзе еще в годы пятой и шестой пятилеток освоил производство свыше сорока видов различных машин для винодельческой промышленности СССР и стран социалистического содружества, а также для механизации, переработки и сбора зеленого чайного листа. Этот завод был единственный в Советском Союзе, который успешно снабжал заводы первичной обработки всеми специальными машинами и установками.

Тбилисский машиностроительный завод им. 26 комиссаров специализировался в послевоенные годы на выпуске полуавтоматических ткацких станков для шелковой промышленности и подъемных кранов, отправляемых в разные регионы страны. С 1957 года завод перешел на производство сельскохозяйственных машин. В селе Лило близ Тбилиси был основан новый завод сельскохозяйственного машиностроения, который успешно освоил производство горного трактора, а также чаеуборочных машин.

Тбилисский станкостроительный завод им. Кирова изготовлял токарно-винторезные, трубообрабатывающие и прочие виды тяжелых станков для судостроительной, нефтяной, и других отраслей промышленности.

Приборостроение было представлено Тбилисским заводом «Гидрометприбор». Это предприятие производило высококачественные гидрометеорологические и аэрологические приборы, которые вывозились во многие районы Советского Союза и около тридцати зарубежных стран Латинской Америки.

Металлообрабатывающая промышленность республики охватывает большой круг предприятий, изготавливающих, главным образом, продукцию производственного назначения, а также предметы широкого потребления. Среди ремонтных предприятий выделяется старейшее крупное предприятие – Тбилисский локомотивно-вагоноремонтный завод. Также крупным предприятием являлся Тбилисский авторемонтный завод, роль которого возрастала по мере увеличения парка автомашин республики. Остальные ремонтные предприятия обслуживали промышленность стройматериалов, железные дороги, автотранспорт, трамвайно-троллейбусное хозяйство Тбилиси и др. городов [2].

Промышленность Грузии в последние годы Советской власти была представлена такими современными высокопроизводительными индустриальными отраслями, как металлургия, электроэнергетика, машиностроение, самолетостроение, электровозостроение, автомобилестроение, судостроение, приборостроение, горнорудная, нефтяная и

химическая промышленность, крупные предприятия легкой и пищевой промышленности, строительных материалов и др. [7].

Резюме. Период СССР укрепил отношения двух дружественных соседских республик Грузии и Северной Осетии. Города Тбилиси и Владикавказ являясь столицами и промышленными центрами республик были еще более объединены в общих целях и стремлениях. Как во Владикавказе, так и в Тбилиси градостроительство Советского Союза внесло существенный вклад в архитектурно-планировочное развитие этих городов. Новые положения пространственной организации промышленности определили экономическую эффективность, социальную устойчивость рисунки и силуэты этих городов.

Необходимо и, более того, крайне важно сделать ряд выводов:

– ранние годы Советской власти – сложный период, в котором необходимо было в первую очередь восстановить промышленность города. Пришедший советский строй в корне изменил как социально-экономическое, так и пространственное положение промышленных предприятий в городе. Началась перекомпоновка и перестройка промышленного комплекса. Тем не менее в этот период строительства «нового города» наблюдается сильная инертность. Прошли десятилетия, прежде чем эти процессы приобрели масштабное значение;

– во Владикавказе в годы Великой Отечественной войны промышленность подверглась серьезным разрушениям. Не оставалось ни одного уцелевшего завода и цеха. Тем не менее предприятия работали и поставляли необходимое количество сырья для борьбы с захватчиками;

– в послевоенные годы был осуществлен окончательный отказ от старой дисперсной модели размещения промышленности. Промышленность была организована в единые зоны и узлы. Владикавказ яркий пример осуществления градостроительных принципов организации промышленности в СССР;

– организованные промышленные узлы послужили основой для расширения промышленных территорий для последующего наращивания индустриальных мощностей. Во Владикавказе сложились три крупные промышленные зоны, в том числе одна крупнейшая на северо-востоке Владикавказа;

– на базе старейшего завода республики Северная Осетия – Алания Алагирского серебро-свинец-цинкового завода была создана крупнейшая во Владикавказе промышленная зона размером более 1000 га. Это обстоятельство важно с точки зрения перспектив ее развития, так как эта промышленная зона является исторически промышленной (более 100 лет);

– в послевоенные годы всерьез начали задумываться над экологической составляющей при проектировании зон промышленных предприятий. Новые требования по оздоровлению природной среды коснулись и Владикавказа, в частности в размещении промышленных зон с учетом розы ветров, а также в организации санитарно-защитных зеленых зон;

– с приходом Советской власти настал период существенных качественных изменений в экономике Грузии. В результате первого пятилетнего плана был создан ряд новых отраслей промышленности. Дружба и взаимопомощь советских народов стали основой быстрого и всестороннего развития экономики Грузии и города Тбилиси;

– индустрия Тбилиси выдержала суровое испытание в тяжелые годы Великой Отечественной войны. Она непрерывно снабжала Советскую Армию многими видами вооружения, а оборонную промышленность – необходимыми материалами и сырьем;

– в Советское время продукция промышленности Грузии поставлялась во все социалистические страны, развивающиеся государства Азии, Африки, Латинской Америки, во многие индустриально развитые страны запада.

– за 70 лет Советской власти Грузия стала республикой высокоразвитой машиностроительной, металлургической, энергетической, химической, угольной, марганцевой, легкой и пищевой промышленности. Город Тбилиси стал крупным центром промышленности.

Примечание

*В выборе темы, ее формулировки и составлении содержательной программы подготовки текста доклада, а в последующем и научной статьи, значительную помощь в виде консультаций оказал член-корреспондент Международной Академии архитектуры, профессор Бесолов Владимир Бутусович, которому выражаю свою безмерную благодарность. За включение меня в состав группы молодых ученых и специалистов я очень признателен В.Б. Бесолову – ежегодному организатору и руководителю Российской, в том числе и Северо-Осетинской, научной делегации участников, ныне, уже VIII Международной научной конференции.

Библиографический список

1. Бочаров Ю.П., Фильваров Г.И. Производство и пространственная организация городов. – М.: Стройиздат, 1987. – 256 с., ил.
2. Гуния А.Л. Грузинская ССР. Индустрия / под редакцией П.В. Гугушвили. – Тбилиси: «Мерани», 1971. – 146 с.
3. Завод «Элетроцинк». – М. 1969
4. История Владикавказа (1781-1990). Сборник документов. – Владикавказ, 1991. – С. 123, 124.
5. История Северной Осетии (XX век). – Владикавказ, 2003. – С. 232.
6. Ким Н.Н. Промышленная архитектура. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Стройиздат, 1988. – 244 с.
7. Кочлавашвили А.И. Индустриальное развитие Советской Грузии / К 50-летию Советской Грузии – Тбилиси, 1967. – 18 с.
8. Отчет о деятельности Владикавказского Городского совета IV созыва. – Владикавказ, 1929. – С. 1.
9. Первая всеобщая перепись населения Российской империи в 1897 г.: Т. 68. Терская область. – СПб, 1897. – С. 2-3, 55.
10. Советская Грузия в цифрах. Краткий статистический справочник по народному хозяйству Грузинской ССР 1921-1929гг. – Тифлис, 1929.
11. Газета «Социалистическая Осетия», № 40, от 18 февраля 1939 г.
12. Сугаров Д.А. Развитие промышленности во Владикавказе и Тбилиси как фактор их градостроительного формирования: XIX – начало XX века // Материалы VII Международной научной конференции – «Перспективы развития грузино-осетинских отношений», посвященной Ивану Ялгузидзе (Габараеву), организованной научно-исследовательским центром грузино-осетинских отношений Тбилисского государственного университета им. Иване Джавахишвили (13-15 октября 2021г; г. Тбилиси. Республика Грузия). – Тбилиси, 2021. – С. 258-268.
13. Таутиев К.У. Владикавказ: Страницы прошлого и настоящего. – Владикавказ: Ир: Терские ведомости, 2020. – 352 с.
14. Таутиев К.У. Исторический атлас Владикавказа, 1784-2016 / К.У. Таутиев; науч. Ред. З.В. Канукова; СОИГСИ им. В.И. Абаева, Сев.-Кав. межрег. газета «Терские ведомости». – Владикавказ: Терские ведомости, 2016. – 104 с.: цв. ил., карты
15. ЦГА РСО-А. Ф. Р56, оп. 3, д. 16. Протокол №40 от 01.10.1953 г., п.686.

16. Качарава Ю. История Грузии. Учебное пособие / с участием А. Киквидзе, П. Ратиани, А. Сургуладзе. – Тбилиси: «Ганатлеба», 1973. – 224 с.
17. Яковлевас-Матецкис К.М. Комплексное благоустройство промышленных территорий. 2-е изд. с изм. и доп. – Киев: Будивэльнык, 1989. – 135 с.

Sugarov David A.
 architect, town-planner,
 Post-graduate student,
 “TSNIIP Russian Ministry of Construction”.
 Moscow, Russia.

**INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN VLADIKAVKAZ AND TBILISI
 AS A FACTOR OF THEIR URBAN DEVELOPMENT: 1917-1991**

Abstract

The industrial development of the two historic cities of Vladikavkaz and Tbilisi is an important economic aspect of the formation of Georgia and Ossetia. The history of industry in both leading cities and countries determines their own development paths for each of them, but also finds common milestones in their formation. Industry, as a city-forming factor, undoubtedly had a significant impact on the development of the trade and economic potential of cities. Moreover, industrial enterprises were the basis for the formation of the architectural and planning structure and spatial composition of the capital cities of Vladikavkaz and Tbilisi.

Keywords: Russia, Republic of North Ossetia-Alania, Vladikavkaz, Republic of Georgia, Tbilisi, capital cities, urban planning, industry, industrial hub, stages of industrial development, USSR, city formation, city planning structure, spatial composition of the city.

სალომე სუხიაშვილი
 თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
 დოქტორანტი
 თბილისი, საქართველო

**მანკიერებათა მხილება და იუმორი არსენ ჟოსოიძის მოთხრობებში
 „გიგოს აღდგომა“ და „მეგობრები“**

არსენ ჟოსოიძის დაიბადა 1872 წელს ქალაქ გიზელში. სკოლის დასრულების შემდეგ სწავლობდა სასულიერო სემინარიაში. 1909-1910 წლებში ცხოვრობდა თბილისში და მისი რედაქტორობით გამოდიოდა ჟურნალი „აფსირი“. თავად, მასალებს აქვეყნებდა გაზეთებში „ყაზბეგი“ და „თერგის უწყებანი“. 1927 წელს დაარსდა ჟურნალი „ფიდუაგი“, რომლის პირველი რედაქტორიც გახლდათ. რაც შეეხება მის ნაწარმოებებს, ლიტერატურათმცოდნეები ხშირად აღნიშნავენ, რომ არსენ ჟოსოიძის იყო ტრაგიზმის მხატვარი პერსონაჟთა ცხოვრებაში. მწერალი მათ ცხოვრებისეულ გზას ისეთ რთულ და გაუსაძლისს ხდიდა, როგორც თავად სამყაროა.

მოთხრობაში „გიგოს აღდგომა“ ვკითხულობთ ერთი ოჯახის ამბავს, რომლებიც გადაწყვეტენ აღდგომისთვის ღორის გასუქებას, მაგრამ აღდგომის წინ, შაბათ დღეს მათ გასუქებულ ღორს წაიყვანს სოფლის მოძღვარი და დიაკვანი. ერთი შეხედვით, ნაწარმოების მთავარი ტრაგიკულობაც ეს უნდა იყოს, მაგრამ ასე არაა. ნაწარმოების სათაურის, „გიგოს აღდგომა“, წაკითხვისას მკითხველს უჩნდება დადებითი დამოკიდებულება, გგონია რომ წაკითხვას ამბავს, რომელიც სავსე იქნება სიკეთით, სიხარულით, რადგან

აღდგომა ხომ სწორედ გახარების დღეა.. ადამიანი იაზრებ, რომ პირადად შენთვის მოკვდა ღმერთი და რომ აღდგომა არის ცხოვრების საზრისი, მაგრამ ყველაფერი იფანტება პირველივე სტრიქონების წაკითხვისას, რადგან მთავარმა პერსონაჟმა, გიგომ, გადაწყვიტა აღდგომა მდიდრულად აღენიშნა, სწორედ აქედან ნაწარმოებში თავს იჩენს პერსონაჟთა მანკიერი თვისებები, რადგან გიგოსთვის აღდგომა გახდა ერთ-ერთი ქეიფის დღე და არა სიხარულის დღე. ავტორი ირონიულად წარმოგვიდგენს პერსონაჟთა სააღდგომო ფაციფუსს. მალევე ნაწარმოებში შემოდის გიგოს მეუღლე, პელო. პირველივე დიალოგიდან მკითხველს ჰგონია, რომ ის მაინც იქნება განსხვავებულად მოაზროვნე ადამიანი. ერთი შეხედვით იმედი უმართლდება მკითხველს, პელო გიგოს სთხოვს შვილს უყიდონ ფეხსაცმელი, მაგრამ აქაც დიდი იმედგაცრუება ელოდება მკითხველს, რადგან პელოს განა იმიტომ სურს შვილს ჰქონდეს ახალი ფეხსაცმელი რომ ფეხშიშველმა არ იაროს, არამედ იმიტომ რომ სხვებზე ნაკლებად არც მას ეცვას. აქედან კარგად ჩანს ცოლ-ქმრის სახე, თუ როგორი მომხმარებლური თვალით აფასებენ საგნებსა და მოვლენებს. მკითხველის ერთადერთი იმედი შვილი უნდა იყოს, რადგან ის უკეთესი მომავალის იმედია, მაგრამ ნაწარმოებში შვილის გამოჩენისას ეს იმედიც კვდება. ოჯახი ბოლო ლუკმას უყოფდა სააღდგომოდ დასაკლავად არჩეულ გოჭს, რათა კარგად გასუქებულიყო და ყველა გაეკვირვებინათ. (აქ უნდა გავიჩინდეს კიდევ ერთი კითხვა, რატომ გადაწყვიტა გიგომ აღდგომას ღორის დაკვლა, აღდგომას ხომ სისხლი საჭირო აღარაა, და თუ მაინც კლავს ქრისტიანი საკლავს, მაშინ ეს აუცილებლად არის ცხვარი ან ბატკანი. რატომ აარჩია ღორი? შეიძლება ამას ჰქონდეს რაიმე სიმბოლური დატვირთვა?) ცოლ-ქმრის მთავარი საზრუნავი მეზობლებში კვებნა იყო, მუდამ ცდილობდნენ საუბარი ღორის სიმსუქნისკენ წაეყვანათ. პატარა მელოს კი მხოლოდ ერთადერთი რამ აწუხებდა, კითხვა: „მალე იქნება აღდგომა?“. მეზობლები კი შურით მუდამ იმაზე ჩურჩულებდნენ, როგორ კარგად ცხოვრობდა გიგო.

აი, დადგა ნანატრი დღე, აღდგომის შაბათი, დღე როცა მორწმუნე ადამიანი უნდა გლოვობდეს ქრისტეს გარდაცვალებას და თავის თავს ამზადებდეს უდიდესი სიხარულისთვის, რასაც აღდგომა ჰქვია. მაგრამ ამ დროში ყველაფერს სახე აქვს დაკარგული, მორწმუნესაც და მქადაგებელსაც. მწერალს ნაწარმოებში ახალ მოქმედ პირად შემოჰყავს მღვდელი და დიაკვანი. მწერალი ირონიულად ხატავს მღვდლის სახეს, რომელსაც ლოყები დასკდომამდე ჰქონდა, უყვარდა ღორის ხორცი, მაგრამ ყველაზე მეტად ქათმის ფრთები და ფეხები. ნაწარმოების კითხვისას შეუძლებელია მკითხველს თან არ გაეღიმოს და თან უცნაური განცდა არ დაეუფლოს, როცა მღვდელი უნდა ქადაგებდეს სულიერებაზე, მაშინ ის ხალხს ეკითხება საკვებსა და დასალევზე. ურჩევს ბევრი ხორცი ჭამონ და ცარიელი წყლის ნაცვლად ღვინო დააყოლონ, სახლი მაღალი უნდა ააშენონ დიდი ფანჯრებით, რათა ოთახში მეტი სინათლე იყოს იმის დასანახად, თუ რას ჭამენ ოჯახის წევრები. ავტორისთვის მღვდლის ეს სახე სულაც არაა საკმარისი და მას კიდევ უფრო აკნინებს იმით, რომ მღვდელი ითხოვს ფულს იმისთვის, რომ ერთი წლის წინ მან გიგოს გარდაცვლილი შვილი გააპატიოსნა და კიდევ იმისთვის, რომ სააღდგომო ლოცვაზე მათთვის ლოცვა აღავლინოს. იოსება მღვდლის მიერ გიგოს გოჭის წაყვანა მოთხრობის კულმინაციას წარმოადგენს. ნაწარმოებს მთავარ სიმძაფრეს სძენს მელოს კითხვები: „აღდგომა მალე მოვა“, „დღეს აღდგომაა?“ და მღვდლის სიტყვები, რომელიც პელოს და გიგოს უთხრა, როცა ფეხშიშველა მელო მას უკან მიჰყვებოდა: „გიგო და პელო, ნუ აძლევთ ბავშვს უფლებას ფეხშიშველმა და თავმოხდილმა ირბინოს, წაიყვანეთ, არ გაცივდეს“.

ნაწარმოების თითოეული სტრიქონი ამხელს ადამიანის ხარბ და გაუმაძღარ ბუნებას, რომელიც მიმართულია ეგოისტური მიზნებისთვის. თხზულებას თავიდან ბოლომდე გასდევს ირონია და მსუბუქი იუმორი.

რაც შეეხება არსენ ქოცოითის მეორე მოთხრობას, „მეგობრები“, აქ მკითხველს უჩნდება იმის განცდა, რომ მოთხრობილი ამბავი შეეხება წრფელ მეგობრობას, ისეთ მეგობრობას, როდესაც მეგობრები მზად არიან ერთმანეთისთვის უსიტყოდ გასწირონ

თავი. ბოლოს და ბოლოს მოქმედების არეალი ხომ მთაა და მთის ხალხი გამოირჩევა თავისი ვაჟკაცობით, მაგრამ მკითხველს აქაც უცრუვდება იმედი. პირველი იმედგაცრეება არის მთიელის, ბათირბექის, გამოჩენა, რომელიც ბოქაულთანაა შეკრული და მოპარულ ცხენებს მისი დახმარებით ყიდის, მაგრამ მანამდე ჩვენ წინაშე წარსდგება ხელმწიფის ბოქაული ივან კუზმიჩ ტოპტიგო. ერთი შეხედვით არაფრით განსაკუთრებული, ეს არის სახელმწიფო მოხელე, რომელმაც წინა სატამოს, სანამ ბათირბექს შეხვდებოდა, კლუბში მთელი თანხა წააგო ერთ ექიმთან. ექიმმა თანხის სანაცვლოდ ბოქაულს შესთავაზა მისივე ყაბარდოულ ცხენზე თამაში, მაგრამ ივან კუზმიჩ ტოპტიგო ამ ცხენს ცოცხალი თავით არავის დაუთმობდა, ამიტომ საშინლად გაბრაზდა ექიმზე, რომელმაც ამის შეთავაზება გაუბედა.

ნაწარმოებში დაძაბულობა მატულობს მაშინ, როცა ბოქაული ტოპტიგო თავის მთიელ „მეგობარ“ ბათირბექს სთხოვს უფრო მეტ წილს, რადგან მათი საქმიანობის გამჟღავნების შემთხვევაში ტოპტიგო უფრო მეტს კარგავდა. უარის მიღების შემდეგ, ბოქაული ახსენებს ყველა იმ „სიკეთეს“, რაც მას ბათირბექისთვის გაუკეთებია, მაგრამ არც მთიელი რჩება ვალში და ის იწყებს ყველა იმ ისტორიის მოყოლას, რომელიც ჩაიდინა ბოქაულის თხოვნით თუ სიტყვით, მაგრამ ტოპტიგოს ეს ერთი წამითაც არ აფიქრებს, რა ქნას, ფული სჭირდებოდა და უკან ერთი ნაბიჯითაც არ იხევს. მეტიც, მზადაა მეგობარი პოლიციას ციხეში დააჭერინოს. ამ დროს ავტორი ბათირბექს ათქმევინებს ნაწარმოების მნიშვნელოვან სიტყვებს: „შენ, მეგობრად არ გამოდგები. თუ მეგობართან იკამათებ, ის მაინც არ უნდა გასცე! მე შენ არასდროს გაგცემ, მაგრამ რადგან შენ გადაწყვიტე მიღალატო, მიღალატე“. ნაწარმოები სრულდება იმით, რომ მართალია, ბათირბექი არ კლავს ივან კუზმიჩ ტოპტიგოს, მაგრამ მას პარავს ყველაზე ძვირფასს-ცხენს, რაც ბოქაულისთვის სიკვდილის ტოლფასია. ივან კუზმიჩ ტოპტიგო ხომ ყველასთან თავს ცხენით იწონებდა და ამის გამო ყველას ზემოდან უყურებდა.

ჩემი აზრით, ამ ნაწარმოებში ავტორმა არა მხოლოდ ის დაგვანახა, რომ სულ რაღაც 10 რუბლს შეუძლია მეგობრობის დარღვევა? ან ის რომ სიტყვა „მეგობრობამ“ დაკარგა თავისი პირვანდელი სახე, არა მან უბრალოდ აჩვენა იმ დროის მდგომარეობა, როცა მეფის რუსთის ხელისუფლების ქვეშ მყოფი ადამიანები, თავიანთი მიზნებისთვის იყენებდნენ ყაჩაღებს. მთიელებიც კი თავის გადასარჩენად იძულებული იყვნენ გარიგება დაედოთ ასეთ „უღირს“ ადამიანებთან, რომლებსაც წარმოდგენაც კი არ ჰქონდათ იმ დაუწერელ კანონზე რომ „სიტყვას შესრულება უნდა!“.

ზემოთ განხილული ნაწარმოებები, მართალია აბსოლუტურად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან იმ მხრივ რომ ერთში, იუმორისტული ელფერიტაა აღწერილი იმდროინდელი საზოგადოების მანკიერი თვისებები, ხოლო მეორეში – სიუჟეტი უფრო მძიმე და დაძაბულია, მაგრამ, ჩემი აზრით, შეგვიძლია ამ ორი ნაწარმოების გამაერთიანებელ ღერძად მივიჩნიოთ იდეალის გარეშე დარჩენილი ტრადიცია, რწმენას აცდენილი საზოგადოება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ინტერნეტრესურსი: <http://biblio.darial-online.ru/text/Kotsoev/gigo.shtml>
2. ინტერნეტრესურსი: <http://biblio.darial-online.ru/text/Kotsoev/friends.shtml>

EXPOSURE OF VICES AND HUMOR IN ARSEN KOTSOIT'S STORIES "EASTER GIGO" AND "FRIENDS"

Abstract

The work concerns two short stories by the founder of Ossetian prose, poet, dramatist, and publicist, Arsen Kotsoit: "Easter Gigo" and "Friends." The purpose of the paper is to show how the author uses artistic methods in writing these stories, what the writer wants to say...

Arsen Kotsoit's literary work is special because, as the researchers write, Arsen Kotsoit was the first writer who used ethnopsychological stories as an artistic technique. He was a moralist-artist with high social ideals. Arsen Kotsoit's literary characters represent that part of the Ossetian society that is ideologically searching and deceived. Similar assessments increase interest in his work.

The story "Easter Gigo" leaves a strange feeling from the very first paragraph. The reader smiles at the reality that can be found at the beginning of the story. Gigo, who decided to celebrate Easter lavishly, asks his wife, Pelo, to guess what he did. The wife also gives a naive answer: "to buy Mele's shoes," but Gigo had a completely different intention. He wanted to surprise everyone on Easter. He didn't even think about his daughter and her needs. In order to surprise everyone around you, you need to have a pig on the Easter table. For this very purpose, they started to fatten one piglet, and fattening the piglet became the only concern of the whole family.

From these few sentences, the author clearly and clearly shows us human psychology. A man's only concern is to arouse envy in others, to show others his abilities.

In the story "Friends," Ivan Kuzmich Toptigo, the ruler's boka, will be introduced to us. Nothing special at first glance. This is a government official who lost all his money to the doctor at the club the night before. In exchange for money, the doctor offered the priest to play on a Kabardian horse, but Ivan Kuzmich Toptigo would not give up this horse.

The work begins with tension and prepares the reader for the danger ahead. It feels like some kind of tragedy. What does the author hint at when, during the course of the story, he introduces Ossi Mtiel, who has made a kind of deal with the priest?

In the essay, we will try to analyze what the writer has to say and the tricks of conveying what he said.

Keywords: Ossetian, prose, poet, dramatist, publicist, Arsen Kotsoiti.

Тертерян Ашхен Г.

архитектор-бакалавр, магистрант

Кафедры градостроительства

Московского архитектурного института.

Москва, Россия

Бесолов Владимир Б.

архитектуровед-ориенталист и византолог,

профессор и член-корреспондент МААМ, советник РААСН,

Почетный архитектор Российской Федерации,

Владикавказ, Россия

**ПЛАНИРОВОЧНАЯ СТРУКТУРА ИСТОРИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ СТОЛИЧНЫХ ГОРОДОВ
ВЛАДИКАВКАЗ И ТБИЛИСИ: ПРИНЦИПЫ, ЗАКОНОМЕРНОСТИ, ОСОБЕННОСТИ**

Ключевые слова: Россия, Республика Северная Осетия-Алания, Владикавказ, Республика Грузия, Тбилиси, исторические города-столицы, состояние исторического центра города,

планировка исторического центра города, градостроительство, регенерация исторического центра города, планировки и застройка города, общие принципы планировочной структуры, закономерности развития исторического центра города, специфические особенности исторического центра города, архитектурный облик города.

Прослеживается история архитектурного формирования и этапы градостроительного развития двух столичных городов, находящиеся к северу и югу от Главного Кавказского хребта – Владикавказ и Тбилиси. Несмотря на то, что оба города находятся на Кавказе, они возникли в разное историческое время, радикально отличаются по планировочной структуре и пространственной композиции, ибо процесс формирования и развития происходил и поныне продолжается в совершенно различных природных, экологических и геоморфологических условиях. Важно отметить, именно особенности ландшафтно-климатических условий, этнокультурных традиций и национальной специфики всецело отразился на градостроительной структуре и архитектурном облике каждого из двух анализируемых городов – Владикавказа и Тбилиси. Каждый из них отличается спецификой художественного образа и эстетической выразительностью.

П р е а м б у л а. Города советской эпохи, возникшие по обеим берегам крупных рек, как правило, обладают общими закономерностями их градостроительного формирования и развития на протяжении нескольких веков и тысячелетий. Ныне успешно функционирующие исторические центры города Владикавказ – столицы Республики Северная Осетия-Алания и города Тбилиси – столицы Республики Грузия, при всем их различии по градостроительному характеру и архитектурному облику, имеют общие принципы в планировочной структуре и пространственной композиции.

Перед выполнением проекта регенерации планировочной структуры исторического градостроительного центра каждого из двух городов, принципиально важно изначально провести тщательное натурное обследование с описанием реального состояния, созданием зарисовок и обмерных чертежей, проведением фотофиксаций, подготовкой пояснительного текста, а также опубликованием нескольких научных статей. Предпроектное историко-теоретическое исследование, по сути, является той научно-документальной основой, в котором воплощается интеллект и профессионализм зодчего-исследователя.

Опытному специалисту по истории архитектуры и градостроительства крайне важно и необходимо всецело осмыслить архитектурно-планировочную структуру исторического центра каждого из этих двух столичных городов. Разумеется, прежде всего ансамбля проспекта Мира во Владикавказе и ансамбля проспекта Руставели в Тбилиси, ибо архитектурно-градостроительные ансамбли проспекта обеих столичных городов являются стержневой основой градостроительного каркаса. Более того, необходимо на высоком, профессиональном научном уровне подготовить натурное историко-градостроительное исследование по исторической центральной части каждого города.

Кроме первого, описательного раздела, в научном исследовании следует представить второй раздел с анализом градостроительной ткани исторического центра обеих городов, с обоснованием закономерности его формирования и развития.

В третьем разделе следует исследовать принципы формирования планировочной структуры исторического центра каждого из двух городов, а также важно выявить творческие закономерности и художественные особенности планировочной структуры и архитектурного облика проспекта Мира в городе Владикавказ и проспекта Руставели в столичном городе Тбилиси. Необходимо выявить стержневую основу исторического центра каждого города, определить и интерпретировать признаки общности планировочно-пространственной композиции. Наряду с общими принципами и закономерностями формирования исторического градостроительного центра каждого города, также следует

выявить и характер общности и целостности их художественного образа и стиля, эстетической выразительности.

Крайне важно понять, что каждый из исследуемых исторических центров столичных городов возник в разные культурно-исторические эпохи: Тбилиси – в эпоху раннего средневековья, Владикавказ – в период нового времени, поэтому каждый из них прошел индивидуальный путь формирования и основных этапов развития. Исторические центры каждого из двух столичных городов развивались только в присущих им и соответствующим определенному времени градостроительным принципам и архитектурным закономерностям конкретных культурно-исторических эпох.

Теоретической основой и методологической целью научного постижения градостроительного характера обеих городов, является выявление признаков общности в архитектурно-планировочной структуре и пространственной композиции исторического центра каждого из двух городов. Вместе с тем, неизмеримо важно определить общие признаки в архитектурно-планировочном развитии ансамбля проспекта Мира во Владикавказе и ансамбля проспекта Руставели в Тбилиси, выявить художественные особенности и закономерности в сложении их образа и стиля, в специфике эстетической выразительности.

С середины XIX века интенсивное развитие промышленности и транспорта вскоре повлияло на экономическое состояние города и стимулировало повышение уровня его благоустройства: электроосвещение, газоснабжение, отопление и вентиляция, водоснабжение и канализация. С прокладкой железнодорожной стальной линии жизнь горожан стала более оживленной и интересней, так как интенсивно стали строиться транспортные сооружения, складские помещения, депо и цеха для ремонта паровоза и вагонов, водонапорные башни, лечебные учреждения, торговые здания и предприятия: магазины, универмаги, торговые центры. Стали появляться новые морфотипы жилых домов, общественных зданий и транспортных сооружений. Развитие промышленных предприятий и железнодорожной, речной и морской транспортной сети вынудило мастеров архитектуры и градостроительства приступить к вопросам теории и реконструкции городов, а также к созданию крупных промышленных зон. Реконструкция зданий и комплексов заводских цехов и обширных производственных зон было актуально и необходимо для прогресса индустрии и экономики городского хозяйства, улучшения социальной сферы и быта горожан.

Однако, наряду с новыми веяниями в архитектуре и градостроительстве Российской Империи, успешно продолжались традиции индивидуального жилищного строительства, а также интенсивно возводились магазины и другие виды торговых зданий. Купцы, ремесленники и торговцы возводили в престижных местах города, его проспекта и улицы каменно-кирпичные одно- и двухэтажные жилые особняки. Постепенно превращая оживленные проспекты и улицы центральной части города в единую художественную закономерность, отличающую гармонической цельностью.

1. Время создания архитектурно-планировочного ансамбля проспекта Руставели в городе Тбилиси и проспекта Мира в городе Владикавказ. Однажды, шагая по проспекту Руставели в Тбилиси, мы невольно обратили внимание на характер ее планировки и застройки, масштабность и колорит каждого фасада здания и улицы в целом. В одно мгновение нам показалось, что мы шагаем по проспекту Мира в городе Владикавказ – столице Республики Северная Осетия-Алания. Нами было замечено удивительное сходство в архитектуре фасадов всех домов на проспекте Руставели и проспекте Мира, которое выражалось в принципе их планировки, застройки и благоустройства, масштабности и пропорциональных отношениях, колорите, образе и стилистике крупных общественных зданий и жилых домов, преимущественно особняков [1].

Судя по характеру планировки и специфике застройки формирование проспекта Руставели, как и проспекта Мира, началось в 19 веке, в эпоху технического прогресса,

промышленной революции и интенсивных градостроительных преобразований в России. Разумеется, внимание лучших зодчих страны было приковано к самым крупным городам, прежде всего, к столичным городам Москва и Петербург, находившихся в авангарде развития архитектуры и градостроительства России.

Однако и в периферийных городах Юга России, в частности в Тбилиси и Владикавказе, ведущие позиции занимали мастера архитектуры и градостроительства из Москвы и Петербурга, а также иностранные зодчие, так как до конца XIX века в Грузии и до 1930-х годов у народов Северного Кавказа еще не было своих дипломированных зодчих, окончивших московский и петербургские вузы.

При планировке проспекта Руставели и проспекта Мира зодчие старались сохранить историческую их застройку по красной линии, что придало обеим проспектам особый художественный облик, весьма четкую эстетическую выразительность, превратило их в ясный архитектурно-планировочный ансамбль. По обеим сторонам каждого проспекта общественные здания и жилые дома, а точнее роскошные особняки богато живущих горожан, составляют две стены, которые прорезаны проемами ворот, парадных дверей и окон. Эстетическую выразительность фасадов зданий усиливают балконы и эркеры, а также барельефы и горельефы – изумительная различными сюжетами рельефная пластика. Создается впечатление, что образуемые фасадами обе стены перекрыты разновеликими скатами крыш общественных зданий и жилых домов, несомненно, в прежнюю эпоху покрытых глиняной черепицей или жостью.

Обозревая сохранившиеся по обеим широким тротуарам проспекта Руставели единичные деревья, пробуждают в нас мысль о том, что, вероятнее всего, эта главная городская магистраль на всем ее протяжении раньше имела благоустроенные и обильно озелененные газоны. Нам кажется, что из-за интенсивности автомобильного движения по городу Тбилиси, проспект Руставели лишился своих изумительных газонов – оздоровительной жизненной среды и благоустроенных зеленых полос вдоль каждого тротуара, тем самым обеспечивая отдых горожан в процессе прогулки по городу.

Несколько иначе осуществлена планировка проспекта Мира в городе Владикавказ, где к красным линиям строений примыкают только тротуары, а обширная аллея с роскошными газонами по обеим ее сторонам, устроена вдоль главной протяженной оси проспекта. На проспекте Мира вообще нет автомобильного движения, но, рядом с газонами аллеи проложены стальные трамвайные пути. Кстати, город Владикавказ является одним из первых городов в России, в котором с начала XX века были проложены рельсовые пути и по ним было осуществлено движение первых трамваев. Поныне по проспекту Мира и по проспекту Коста (К.Л. Хетагурова) интенсивно движутся современные трамваи.

Важно знать, что выходящий к улице Пашковского железобетонный мост с элегантными двумя арочными пролетами, перекинутыми через реку Терек, был возведен в 1904-1906 годах и поныне является одним из первых железобетонных мостов в России! Именно здесь, на левом берегу реки Терек изначально было сооружено и поныне находится трамвайное депо.

Отрадно, что великолепная аллея проспекта Мира во Владикавказе сохранилась до настоящего времени почти в первоизданном виде, столь же благоустроенная и оснащенная малыми архитектурными формами, совсем низкой ажурной оградой и лавочками для отдыха.

Важно обратить внимание на то, что принципы планировочной структуры и пространственной композиции проспекта Руставели в городе Тбилиси и проспекта Мира в городе Владикавказ почти идентичны, ибо таковыми были градостроительные нормы в отечественной и мировой теории и практике по созданию планировочно-пространственной структуры

центрального ядра крупного и столичного города, ныне являющихся историческими городами России и каждого государства.

В результате выполненного нами историко-градостроительного анализа планировочной структуры исторического центрального ядра столичных городов Тбилиси и Владикавказ, непременно, с учетом времени создания архитектурно-планировочного ансамбля проспекта Руставели в городе Тбилиси и проспекта Мира в городе Владикавказ, следует конкретный вывод: над столь грамотным проектированием и творческим воплощением новых градостроительных приемов и принципов, планировочной структуры и пространственной композиции главных жизненных артерий двух столичных городов – Тбилиси и Владикавказа, изначально трудились талантливые отечественные и иностранные мастера архитектуры и градостроительства, лучшие инженеры, конструкторы, мостостроители.

II. *Изысканное сочетание зданий эпохи историзма, модерна, неоклассики, возведенных по красной линии проспекта Руставели в городе Тбилиси и проспекта Мира в городе Владикавказ.* Нет никакого сомнения в том, что каждый зодчий, автор проекта крупного здания и уникального особняка, старался подойти с творческим тактом к уже выстроенным жилым домам, чтобы профессионально вписать новый объект в существующую застройку. Глубоко мыслящие и опытные творцы всегда стараются добиться органического единства и художественной завершенности, тем самым, превратить всю улицу и весь проспект в единый и закономерно сложившийся градостроительный ансамбль.

Даже при визуальном анализе характера застройки проспекта Руставели в городе Тбилиси и проспекта Мира в городе Владикавказ, нельзя не обратить внимание на творческую согласованность и эстетическую выразительность всех объектов, их колористическое богатство, придающих улице и проспекту мажорное звучание и составляющих художественно цельную творческую идею, воплощенную в архитектурно-планировочный ансамбль.

Судя по архитектуре фасадов шикарных одно-, двух- и многоэтажных особняков, возведенных постепенно, на протяжении XIX – начала XX века, не столь сложно проследить закономерность формирования проспекта Руставели в Тбилиси и проспекта Мира во Владикавказе. Каждый особняк спроектирован и возведен в определенном стиле хронологически ясного периода, известного в истории архитектуры и градостроительства как эпоха историцизма.

На эстетически выразительных фасадах одних общественных зданий и особняков выражены особенности периода ретроспективизма, стилизаторства и эклектики в архитектуре, некоторые особняки являются произведениями общеевропейского стиля модерн, а другие особняки возведены в духе неоклассицизма и псевдоампира. Тем не менее, фасады всех общественных зданий и жилых домов художественно созвучны и согласованы, ибо с высоким творческим тактом в них воплощен дух времени и образ жизни горожан конкретной культурно-исторической эпохи.

В городе Владикавказ, как и в более крупном городе Тбилиси, планировочная структура исторических центров обеих столичных городов формировалась постепенно, вполне преемственно и явно целесообразно, в конкретной ландшафтно-климатически и сейсмически обоснованной и творчески осмысленной закономерности, в духе каждого конкретного времени. Художественный облик обеих городов всецело соответствует образу и стилю конкретной культурно-исторической эпохи, пробуждает удивление зрителя наблюдаемая творческая закономерность следования гармонии и духу конкретного отрезка времени.

Все общеевропейские стилевые направления и течения получили яркое воплощение в планировке и застройке центрального градостроительного ядра Владикавказа и Тбилиси, в их двух главных исторически ценных и важных градостроительных артерий – проспекта Мира во Владикавказе и проспекта Руставели в Тбилиси. Это вполне закономерно и творчески обоснованно, так как оба крупных и передовых столичных города, – Владикавказ на

Северном Кавказе, а Тбилиси на Южном Кавказе, – поныне являются крупными административными центрами, политическими, социально-экономическими и культурно-просветительными урбанизированными городами.

III. *Органическое единство градостроительного ансамбля проспекта Руставели и проспекта Мира при архитектурном разнообразии колорита и образа зданий.* Архитекторы и градостроители минувших веков отличались не только высоким творческим мастерством, но также и профессиональной этикой, умением вписать новое здание в историческую застройку и при этом проявлять изумительный творческий такт по отношению к уже существующим отдельным зданиям и всему архитектурно-планировочному ансамблю.

Различный колорит жилых домов, разнообразный художественный образ и порой абсолютно противоположные стили особняков не стали помехой в достижении гармонической цельности и композиционного единства всего проспекта Руставели в Тбилиси и всего проспекта Мира во Владикавказе, потому что тщательно соблюдены масштабность в соотношении фасадов зданий, а также пропорциональность в соразмерности частей и целого в архитектуре фасада каждого особняка [3].

Весьма удивительно то, что творческое сочетание уже существующего старого, исторически ценного, и спроектированного нового, отличного от прежних строений, было выполнено замечательными мастерами зодчества на высоком профессиональном уровне. Поныне существующие отличия в колорите, образе и стиле особняков не стали помехой при создании поистине уникальных и совершенных архитектурно-планировочных ансамблей особой градостроительной значимости.

Вполне очевидно, что выдающиеся русские, грузинские и осетинские мастера зодчества отличались творческим талантом и безукоризненным художественным мышлением, большим опытом проектирования отдельных зданий и сооружений, целых ансамблей – неотъемлемых частей городского организма. Проектируя отдельный объект каждый зодчий старался бережно относиться к творениям своих предшественников и современников, поэтому находил приемы и способы тактичного вторжения в уже органически сложившийся архитектурно-планировочный ансамбль проспекта Руставели в Тбилиси и проспекта Мира во Владикавказе.

Поныне поражает воображение каждого мыслящего зрителя органическое единство, художественная цельность и эстетическая выразительность градостроительного ансамбля проспекта Руставели в городе Тбилиси и проспекта Мира в городе Владикавказ при архитектурном разнообразии колорита и образа зданий. Пластика и фактура фасадов всех зданий, гармония света и тени, сочетание линии и цвета – буквально все в совокупности явно обогащают гармонический строй и художественную выразительность всех зданий архитектурно-градостроительных ансамблей обоих проспектов.

Следует также принять во внимание и то, что Грузия и Северная Осетия резко отличаются по ландшафту и климату. Город Тбилиси изначально находится в межгорной впадине, образованной сложными перепадами рельефа местности и разделенной на неравные части по линии север – юг рекой Кура. Кстати, национальные архитектурные традиции грузинского народа ярко выражены в жилых домах горожан, скопившихся над крутыми берегами реки Кура. Атмосферных осадков бывает значительно меньше, чем на севере от Главного Кавказского хребта, воздух мягкий, жаркий и сухой.

В диаметральной идентичности отличается местоположение города Владикавказ на сложном рельефе с явным перепадом по вертикали правого берега реки Терек, при наличии пологого левого берега. От горной системы Большого Кавказа перепад рельефа на правом берегу реки Терек постепенно сходит на нет в восточном направлении, поэтому севернее улицы Куйбышева территория города Владикавказ представляет собой слегка наклоненную к северу пологую местность. Из-за естественной преграды, каковым является Главный

Кавказский хребет, к северу от него наблюдается обилие атмосферных осадков, зима бывает сырой, холодной, иногда снежной, а летом воздух все же прогревается, становится тепло, иногда бывает даже невероятно солнечно и жарко. К югу от города Владикавказ ежедневно можно наслаждаться живописным антуражем: покрытые лесом горные массивы по высоте переходят в высокогорные альпийские луга, затем видны громадные скалы и ледяные вершины гор Казбек и Эльбрус, покрытых вечными снегами.

IV. Главные архитекторы города, инвесторы и олигархи – это варвары, уничтожающие исторически ценный архитектурно-градостроительный организм Владикавказа. Общеизвестно о том, что проспект Мира города Владикавказ стал терять былую гармоническую цельность и стилистическое единство начиная с 60-х годов XX века. Именно тогда варварски уничтожили ценные особняки и на их месте возвели чуждые по архитектурному образу и стилю Дом моды и Дом быта, тем самым своим грубым и бестактным вторжением оборвали метро-ритмический строй и, тем самым, исказили масштабность застройки проспекта Мира.

Крайне досадно, что этот варварский процесс продолжается поныне, в 2000-х годах, и безжалостно искажается художественный строй проспекта Мира и кощунственно нарушается вся территория главного городского парка, являющегося изумительным творением ландшафтного дизайна и искусства паркостроения. Также на проспекте Мира явные промахи отражены при модификации, реновации и трансформации под гостиницу бывшего здания ЦУМа – важного акцента в организации Театральной площади, а также в возвышении над историческими зданиями объема и покрытия, из современного кровельного материала, реконструируемого В.А. Гергиевым старинного особняка.

Проявляемые местными архитекторами, непонимающими значимости проспекта Мира, досадные искажения и непростительные оплошности в исторически ценном проспекте Мира – градоформирующем стержне столицы Республики Северная Осетия-Алания городе Владикавказ непозволительны никому, ни градоначальнику, ни зодчему, ни тем более инвестору и олигарху.

Вопреки всем и всему, крайне важно сохранять архитектурные облики и градостроительные особенности исторических центров старинных и, более того, столичных городов, каковыми являются город Тбилиси в Грузии и город Владикавказ в Северной Осетии-Алании. В каждом исторически ценном городе впечатляет его художественная особенность и эстетическая выразительность, оседает в памяти зрителя его неповторимый облик и оригинальный стиль, нередко отличающийся мажорным звучанием.

Р е з ю м е. Выбирая тему доклада, нам было интересно проследить и понять методы формирования двух проспектов – двух архитектурно-планировочных ансамблей проспекта Руставели в Тбилиси и проспекта Мира во Владикавказе, чтобы извлечь ценное и полезное для осмысления имманентной сущности и художественных закономерностей создания гармонической цельности ансамбля.

1. Постепенно вникая в сущность планировочной структуры и в характер пространственной композиции каждого проспекта нетрудно заметить незыблемый факт: зодчие выявили отличительные особенности образа зданий на основе творческого принципа достижения художественного единства при разнообразии архитектурных стилей.

2. По настоящее время удивляет и восхищает творческий такт известных русских и иностранных зодчих, воспринимаемая как изначальная основа достижения гармонической цельности каждого проспекта – уникальных ансамблей исторических центров городов Тбилиси и Владикавказ.

3. Выдающиеся архитекторы и градостроители минувших эпох создали незыблемые образцы сочетания старого и нового в застройке проспекта, площади и города, поныне являющиеся реалиями проявления творческого такта мастерами архитектуры и градострои-

тельства, авторами проектов одно или двухэтажных особняков и более высоких многоквартирных жилых домов, а также и общественных зданий, преимущественно торгового назначения (магазины различного назначения, чайные, закусочные, кафе, рестораны) на проспекте Руставели в городе Тбилиси и на проспекте Мира в городе Владикавказ.

Библиографический список

I. Издания по архитектуре и градостроительству города Владикавказ

1. Бесолов В.Б. Важнейшие вехи эволюции и стратегия эффективного развития архитектуры и градостроительства Владикавказа в контексте формирования российского города // Современные города: проблемы и перспективы развития / Материалы Всероссийской научной конференции, посвященной 100-летию ученого-географа, профессора Г.Ф. Калоева (26 – 27 апреля 2013 г., г. Владикавказ. Республика Северная Осетия-Алания). – Владикавказ: Изд-во СОГУ, 2013. – С. 72-86.
2. Бесолов В.Б. Стратегические принципы и критерии развития архитектуры и градостроительства Владикавказа в контексте российского творческого процесса (К 230-летию крепости и города: 1784-2014гг.) // Современные проблемы истории и теории архитектуры / Сборник материалов IV Всероссийской научно-практической конференции (14-15 ноября 2018г., СПбГАСУ). – Санкт-Петербург: Изд-во СПбГАСУ, 2018. – С.80-112.
3. Ларина В.И. Города Северной Осетии. – Орджоникидзе, 1962.
4. Семенов Л.П., Тотоев М.С., Кусов Г.И. Орджоникидзе-Владикавказ: Очерки истории города. – Орджоникидзе, 1968. – 2-е изд. – Владикавказ, 1992.
5. Цаллагов С. Ф. Владикавказ – летопись в камне. – Владикавказ, 2008.
6. Владикавказ: Южный форпост России. 1784-2014гг. – Владикавказ, 2014. – 282с.: ил., карт.

II. Издания по архитектуре и градостроительству города Тбилиси

9. Джанберидзе Н.Ш., Карбелашвили М.Ш., Кинцурашвили С.Ш. Архитектура Тбилиси. – Тбилиси, 1967.
10. Джанберидзе Н.Ш. Архитектура Советской Грузии. (Обзор) – М.: ЦНТИ по гражданскому строительству и архитектуре, 1971. – 64с.: ил.
11. Кинцурашвили С.Ш. Главная артерия старого Тбилиси и некоторые предложения по ее регенерации. – Тбилиси, 1977.
12. Квирквелия Т.Р. Особенности исследования средневекового ядра Тбилиси в связи с проблемой его реконструкции и регенерации. – Тбилиси, 1977.
13. Квирквелия Т.Р. Архитектура Тбилиси. – М.: Стройиздат, 1985. – 310, [1] с.: ил.; – Библиогр.: с. 311 (28 назв.).
14. Квирквелия Т.Р., Н. М. Мгалоблишвили. Архитектура Советской Грузии. – М.: Стройиздат, 1986. – 319с.: ил.; 321 ил. – Библиогр.: 27 назв.

Terteryan Ashkhen G.
Architect-Bachelor, Master student
Departments of Urban Planning
Moscow Architectural Institute.
Moscow, Russia.

Besolov Vladimir B.
Oriental architectural studies and byzantolog,
Professor and corresponding member of IAAM, Advisor of RAACS,
Honorary architect of the Russian Federation,
Vladikavkaz, Russia

THE PLANNING STRUCTURE OF THE HISTORICAL CENTERS OF THE CAPITAL CITIES OF VLADIKAVKAZ AND TBILISI: PRINCIPLES, PATTERNS, FEATURES

Abstract

The article traces the history of architectural formation and stages of urban development of two capital cities located to the north and south of the Main Caucasian Ridge – Vladikavkaz and Tbilisi. Despite the fact that both cities are located in the Caucasus, they arose at different historical times, radically differ in planning structure and spatial composition, because the process of formation and development took place and continues to this day in completely different natural, ecological and geomorphological conditions. It is important to note that it is the features of landscape and climatic conditions, ethno-cultural traditions and national specifics that have completely affected the urban planning structure and architectural appearance of each of the two analyzed cities – Vladikavkaz and Tbilisi. Each of them is distinguished by the specifics of the artistic image and aesthetic expressiveness.

Keywords: Russia, Republic of North Ossetia-Alania, Vladikavkaz, Republic of Georgia, Tbilisi, historical capital cities, state of the historical city center, planning of the historical city center, urban planning, regeneration of the historical city center, city planning and development, general principles of planning structure, patterns of development of the historical city center, specific features of the historical center cities, the architectural appearance of the city.

შორენა შავრეშიანი
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
თბილისი, საქართველო

**“ნიკო ფიროსმანისა და ხაფოს სამოქმედო სივრცე, ტექსტის ქრონოტოპოსი
(აკა მორჩილაძის ნაწარმოების „ქართულის რვეულები – XIX საუკუნის სურათები“
და მადათოვის ტრილოგიის პირველი ციკლის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“
მიხედვით)“**

ისტორია განსხვავებულად აისახებოდა ლიტერატურის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე. კლასიკური, ტრადიციული მწერლობა მოითხოვდა ისტორიული ფაქტების სიზუსტის დაცვას და მაქსიმალურად უცვლელად გადმოტანას მხატვრულ ნაწარმოებში. მწერალი ცდილობდა ყველა დეტალისა და ნიუანსის დაცვით წარსულის გამოკვლევას; ნაწარმოების მოქმედი გმირები უნდა ყოფილიყვნენ ავთენტური პირები და მოვლენას, რომელზეც აიგებოდა ნაწარმოები, აუცილებლად ავთენტურობასთან, რეალურ გარემოებებთან უნდა ჰქონოდა მიმართება. დროთა განმავლობაში, ლიტერატურის მოთხოვნე-

ბის ცვლილების კვალდაკვალ ისტორიისადმი დამოკიდებულება რადიკალურად შეიცვალა და XX საუკუნის ბოლო სამი ათწლეულის განმავლობაში ერთგვარ ტენდენციად იქცა ისტორიული რომანის, ისტორიული ნარატივის განახლება და გამრავალფეროვნება; გაჩნდა რომანები, რომელშიც ისტორიული სიმართლე მინიმუმადეა შემცირებული და ისტორია მხოლოდ ფონია, რომლის გამოყენებით თანამედროვე საზოგადოებრივი პრობლემებია გადმოცემული. ისტორიული რომანი, ისტორიული ნარატივი ბუნებრივად შეიცვალა ისტორიოგრაფიული მეტარომანით, ისტორიოგრაფიული მეტანარატივით.

ამ თვალსაზრისით გამორჩეულია აკა მორჩილაძე, რომლის შემოქმედებაც პოსტმოდერნიზმისთვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს ატარებს. აქ ვხვდებით ცნობილ პიროვნებებს მათთვის უჩვეულო და არადამახასიათებელი თვისებებით რეალურისაგან სრულიად საპირისპირო გარემოსა და სიტუაციებში; ირონიას, სარკაზმს, კარნავალიზაციას და პაროდias. შეცვლილ ცნობილ, მზა ტექსტებს ახალი იდეისა და სათქმელის გადმოსაცემად და სხვ. ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ ნიკო ფიროსმანისა და ხაფო – „ხაფო ხულოჟნიკ“-ის სამოქმედო სივრცისა მსგავსებასა და განსხვავებაზე და ტექსტის ქრონოტოპოსზე მადათოვის ტრილოგიის პირველი ციკლის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ და „ქართულის რვეულები – XIX საუკუნის სურათებზე“ დაყრდნობით.

ერთ-ერთი პირველი ნიშანი, რაც თვალშისაცემია გახლავთ ქალაქის ორად გაყოფის პრინციპი:

ნაწარმოებში „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ ქალაქი ორადაა გაყოფილი: ზემო და ქვემო, მაღლა და დაბლა, ძველი და ახალი ქალაქი“. “ზემოთ ქალაქს ქვემოთას ამბავი არ გაეგებოდა, ქვემოთ ზემოთასი არ იცოდნენ“ [მორჩილაძე, 2018: 16].

პირველი ნაწილის სათაურით: „მღებავი კაცის ბიოგრაფია. აქ გაიცანით ხაფო მხატვარი და დაიმახსოვრეთ იმის ცხოვრება ორ ქალაქში“ [მორჩილაძე, 2018:11] მიუთითებს ორი ქალაქის არსებობაზე.

ხაფო “იდგა ხოლმე ორ ალაგას: ქვემოთ – მეიდნის კიდეზე და ზემოთ – ერივნის პლოშადზე, კოჯრის გზის გადმოდმა... [მორჩილაძე, 2018:12]

„დაბლა“ და „მაღლა“ – ძველსა და ახალ ქალაქში ნიკო ფიროსმანის ცხოვრების შესახებ ინფორმაციას ვხვდებით ნაწარმოების „ქართულის რვეულები – XIX საუკუნის სურათები“ ქვეთავში „ნიკალა“, რომელიც მხატვრის ბიოგრაფიაა. საზღვარი ძველსა და ახალ ქალაქს შორის „გადის შუა ბაზარზე, დაახლოებით იქ, სადაც ახლა ლესელიძის ქუჩაა [მორჩილაძე, 2014:211-212]“.

„ქართულის რვეულები – XIX საუკუნის სურათები“ კლასიკურ Non-Fiction -ს განეკუთვნება. Non-fiction ითვლება არაბელეტრისტიკული ლიტერატურის ჟანრად, რომელიც იყენებს ლიტერატურულ ტექნიკასა და ხერხებს. აღწერს მოვლენებს, ფაქტებს, ლოკაციას, პიროვნების ცხოვრებას შესაძლო სიზუსტით. Non-fiction – ის შინაარსი, თემა შესაძლოა გაშუქებული იყოს როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური პოზიციიდან. შინაარსი შესაძლოა იყოს ზუსტი ან არაზუსტიც.

ნაწარმოები ბიოგრაფიული, ისტორიული, ეთნოგრაფიული, დოკუმენტური ხასიათისაა. გადმოცემულია XIX საუკუნის საზოგადო მოღვაწეთა ბიოგრაფიული მომენტები და არა მარტო საზოგადო მოღვაწეთა ცხოვრება და მოღვაწეობა, არამედ ქართული ჟურნალ-გაზეთების, ოპერისა და თეატრის შენობების დაარსების, ფუნქციონირებისა და არსებობის ისტორია, რევოლუციური მოძრაობა და მისი შედეგები. მწერალი მაქსიმალური სიზუსტით გადმოსცემს მოვლენებს.

თავად აკა მორჩილაძე „ქართულის რვეულები, XIX საუკუნის სურათების“ წინასიტყვაობაში აცხადებს, რომ ნაწარმოებში გადმოცემული ამბები, შესაძლოა, სიმართლეს არ შეესაბამებოდეს, რადგან იგი გადმოსცემს იმას, რაც მის გონებას შემორჩენია, გულის სიდრმეში დაღუქილია, „გულს სამუდამოდ დააჩნდა“. ამდენად, მკითხველმა იმთავითვე იცის, რომ საქმე აქვს მწერლის მხატვრული ფანტაზიის მორიგ ნაყოფთან: „ერთი ხნის წინათ ბევრს ვკითხულობდი ასი წლის წინანდელი ქართველების მოგონებებსა და

ჩანაწერებს. იმ წაკითხულიდან რაც დამელექა თავში, იმის ერთი ნაწილი ასეთი გამოდგა. ეგებ ამ ნაწერებში ბევრი რამ ზუსტი არ იყოს, მაგრამ ამბად ასე დამრჩა გონებაში და აღარ გამოვედევნე“ [მორჩილაძე, 2014:3]. ცხადია, ამ სიტყვებით ავტორი ხაზს უსვამს თავის სუბიექტურ დამოკიდებულებას ადამიანებისა და მოვლენების მიმართ, მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ ავტორის ეს სუბიექტური დამოკიდებულება გამყარებული და გამართლებულია რეალური ფაქტებით.

„ახალსა“ და „ძველ“ ქალაქში გასხვავებულია „მხატვრის“ განმარტებაც.

„ნიკალას“ მიხედვით მხატვარი ლესელიძის „ქუჩის დაბლა და ამ ქუჩის მაღლა, სულ სხვადასხვა რამეს ნიშნავდა ძველ თბილისში. ქუჩის მაღლა, ანუ ახალ ქალაქში, რომელიც რუსების დროს შენდებოდა და აშენდა, მხატვარი იყო ნასწავლი კაცი, აკადემიური განათლებით, შემოქმედი, ინტელექტუალი და ასე დაუსრულებლად“ [მორჩილაძე, 2014:211-212].

ქუჩის დაბლა, ძველ ქალაქში, მხატვარი იყო უსწავლელი, რომელსაც ხშირად წერაკითხვა იმისთვის ჰქონდა ნასწავლი, რომ აბრებზე კოხტად დაეწერა შეკვეთილი სიტყვები, ეს იყო კაცი, რომელიც თავისი ბუნებრივი ნიჭის წყალობით ახერხებდა დაედო თუნუქზე და მუყაოზე ფერები და შეესრულებინა ნაირგვარი შეკვეთა [მორჩილაძე, 2014:211-212].

ეს შეკვეთები იყო სულ ნაირ-ნაირი, არა მარტო დუქნების აბრების დახატვა, არამედ სამიწვალეებულ განცხადებების ხატოვნად წერა და გამოკვრაც და სხვა ათასი... მხატვარი იმავდროულად იყო მღებავიც და ეს ყველაფერი ერთიანდებოდა ამ სიტყვის ქვეშ“ [მორჩილაძე, 2014:211-212].

„მხატვარი არის სიტყვა სწორედ დაბლა ქალაქიდან და ის სწორედ შუა ბაზრის გავლით ავიდა მაღლა და დაერქვა აკადემიურ მხატვრებს“ [მორჩილაძე, 2014:213]

„თბილისელი მხატვრი იყო თვითნასწავლი“

„შეკვეთა მაინცდამაინც ტილოს და შინაარსიან ნახატს არ გულისხმობდა, უფრო აბრების ხატვას და გაფორმებას, ან სახლის კედლების, ამიტომ ეს ხელობა ახლოს იყო რუსულიდან შემოსულ სიტყვა „მალიართან“, ანუ მღებავთან“ [მორჩილაძე, 2014: 213].

ნიკო ფიროსმანი თვითნასწავლი მხატვარი იყო, ბავშვობიდან გამორჩეული ხატვის ნიჭით. ხატავდა ყველგან, ხატავდა სახლის კედლებს, აბრებსა და სურათებს.

“გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ მღებავი, малая-ი და მხატვარი ერთიდაიგივე ცნებაა. პირველი ნაწილის სათაურიდანვე: „მღებავი კაცის ბიოგრაფია. აქ გაიცანით ხაფო მხატვარი და დაიმახსოვრეთ იმის ცხოვრება ორ ქალაქში“ [მორჩილაძე, 2018:11], კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს მხატვრისა და მღებავის ერთიდაიგივეობას.

“ხიდის უბანში ცხოვრობს მხატვარი, ანუ малая-ი ხაფო, სოდომურ ცოდვათა დიდი გამავრცელებელი“ [მორჩილაძე, 2018: 17].

ხაფოს „მღებავობას“ და „მალიარობას“ ვერავინ უწუნებდა. „ბიჭობაში მხატვრის შეგირდობით დაეწყო და სახელიც შორს წასვლოდა. ფერის იმგვარად ამოდება შეეძლო, რო დარდი იყო – ოპერასაც დაახატვინებდა კაციო. ამის გაღებილი კედელი მშვიდი იყო. იცოდა იმგვარად მქრქალი და თივთიკი ყვავილების დასმა ჭერზე, რო სახლის პატრონებს ჰურისა ეგონებოდათ... ასე დახატულ კედლებს ვერ დაითვლიდი სოლოლაკში და ვერც იქეთ, ნემენცების ქუჩებზე [მორჩილაძე, 2018:13].

ნიკო ფიროსმანი „მაღლა“ ქალაქის მხატვარი, „დაბლა“ ქალაქში უფრო კარგად გრძობდა თავს, „ხაფო დაბლა ქალაქის კაცი იყო და მაღლა ქალაქში მხატვრობდა“ [მორჩილაძე, 2018:13].

ხაფო ამ ქალაქების შესაბამისად ორგვარად ცხოვრობდა. იგი „დაბლა ქალაქში არ უყვარდათ, ან რა საყვარელი იყო. ის მაღლა ქალაქისკენ გასწევდა ხოლმე. სამუშაო ადგილები იქა ჰქონდა და იცნობდა კიდევ ბევრ ხალხსა. კედლების გამღებავი კაცის პირობაზე იქ გვარიანი ნაცნობობა ჰქონდა გაბმული და თუ ვიზიტით ვერავისთან დაიარებოდა, მრავალ დაწესებულებაში შესვლა შეეძლო და იქ, ძველი ნაცნობობით, საჭირო საქმეების მოგვარებაც გამოუდიოდა“ [მორჩილაძე, 2018:15].

ნიკო ფიროსმანს „მეცხლეობდა ყველგან... უხაროდათ მისი ნახვა“. ნიკო „შეიყვარა უბრალო ხალხმა, ხელოსნებმა, მჭედლებმა, მიკიტნებმა, თავისიანად მიიჩნევდნენ ნიკოს, მაგრამ იმასაც გრძნობდნენ რომ ნიკო „სხვა“ იყო [ჯაფარიძე თ., ელექტრონული რესურსი: 06:12:2022].

ხაფო ჩაცმის ორგვარ სტილსაც იცავდა: „თუ მაღლა ქალაქში ადიოდა სამუშაოდ, ერთს რუსულ შლაპას დაიხურავდა, თეთრ პერანგს მოირგებდა მწვანე ხვანჯრით და ფიჩაკსაც შემოიცმევდა. თუ მეიდანში, ბაზარზე გავიდოდა, ყოველთვის მოღელთი ჰქონდა ალის ფერის პრიალა ხალათი... მეორე სამოსით მორთული და აგრე მდგომი, ხაფო ცხენების დალაღსა ჰგავდა. ამხელა იყო, კინტოს ვერ ეტყოდი, ვერც ჩარჩსა და ბაზრის კაცსა, მაგრამ იერიც ისეთი ადგა, რომ ხელოსანი კაცი არ ჩანდა. ყარაჩოღლის ჩოხა ეცვა, ქამარიც უჩანდა შიგნიდან და ეს იყო: ვიწრო შალვარი და აპრიალბული ჩექმა გამოამზეურებდა: ამქრის კაცი არ არისო. ხაფო ამქრიდან ამოძირკვეული კაცი იყო“ [მორჩილაძე, 2018:11:12-13].

ნიკოს გარდერობი ასეთი მრავალფეროვანი არ ყოფილა. „მხატვარი სახატავ მასალად ნავთის ნამწვს აგროვებდა. თვითონაც მთელი ტანსაცმელი გამავებული ჰქონდა ნამწვავით [ნიკო ფიროსმანი, ელექტრონული რესურსი, 2013].

„ნაცრისფერი პიჯაკი, საღებავიანი ჭუჭყიანი მარვალი“ [გუდიაშვილი ლ., ელექტრონული რესურსი, 2013]

ნიკო „საჭმლისა და სასმლის სანაცვლოდ ხატავდა და აფორმებდა ყველაფერს, თან ხატავდა ძალიან სწრაფად და ხატავდა ყველანაირი შეკვეთით“ [მორჩილაძე, 2014: 213].

ხაფოს მოსწონდა ყარაჩოღლის ჩოხა, ნიკოს კი „ერთხელ ვიღაცამ ბაღდადი გადაჰკიდა მხარზე ხუმრობით და მოიშორა, არა ვარ ყარაჩოღელი და თქვენნაირი არა ვარ, ეგ არ მჭირდებაო... [მორჩილაძე, 2014: 215-216]. „ყოველთვის იცოდა არჩევა ძალიან დახვეწილი ტანისამოსის და უნდოდა, რომ გამორჩეული ყოფილიყო... უცნაურობა მის ტანსაცმელში არის ისიც, რომ ხშირად ეცვა ძველი, ნაკემსი და ჩამოძენილი, მაგრამ იმავდროულად უხდებოდა, კარგად ჰქონდა მომდგარი... თავისი მეგობარი მეღუქნეების და ყარაჩოღლების წრეში ის ხშირად ამბობდა, რომ ტანსაცმელს მნიშვნელობა არა აქვს. ხშირად ფეხსაცმელიც არ ჰქონდა ისეთი, რომ თავისუფლად ევლო ქუჩაში. მაგრამ როგორც კი ის ერთი-ორჯერ მოხვდა მაღალი ქალაქის მხატვრებში, იქ თქვა, მიჭირს თქვენთან სიარული, იმიტომ რომ ტანსაცმელიც კი არ მაქვსო“ [მორჩილაძე, 2014: 215-216].

„მე რომ ასი მანეთი მაინც მქონოდა, კარგ ტანსაცმელში გამოვეწყობოდი, ოთახს დავიქირავებდი, მაშინ კი ვხატავდი და ვხატავდი“ – შეუჩივლია ილია ზდანევიჩისთვის ნიკოს“ [ჯაფარიძე თ., ელექტრონული რესურსი, 2020].

ამ ყველაფერთან ერთად ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დეტალია უცხოელთა როლი მათ ცხოვრებასა და პოპულარიზაციაში:

ფიროსმანის, როგორც მხატვრის აღმოჩენაში, სურათების მოძიებასა და შემოქმედების პოპულარიზაციაში დიდი წვლილი მიუძღვით ძმებს, მხატვარ კირილ და პოეტ ილია ზდანევიჩებს, მხატვრებს მ. ლე დანტიუს, ლ. გუდიაშვილს, დ. კაკაბაძეს და სხვებს, უფრო გვიან გიორგი ლეონიძეს, რომელმაც მნიშვნელოვანი ცნობები მოაგროვა მისი ბიოგრაფიისთვის [ნიკო ფიროსმანი, ელექტრონული რესურსი, 2022].

„1912 წელს ფიროსმანის პირველი ნამდვილი აღმომჩენელიც გამოჩნდა. ეს იყო რუსეთში მცხოვრები ფრანგი ახალგაზრდა მხატვარი მიშელ ლე დანტიუ. იგი პეტერბურგიდან თბილისში წამოყვა დედით ქართველ ძმებს ზდანევიჩებს ილიას და კირილს... [ჯაფარიძე თ., ელექტრონული რესურსი, 2020]. სამიკიტნო „ვარიაგში“ მოსასვენებლად შესული ამ უცხოელ სამეუღლეთაგან პირველმა მიშელ ლე დანტიუმ შეამჩნია კედლებზე ჩამოკიდებული საუცხოო ნახატები. „ეს ხომ ჯოტოა, ნამდვილი ჯოტო“. ამ ფრაზამ იხსნა ფიროსმანის ცხოვრება. იგი შესაფერისად დანახულ იქნა... იმ წამშივე იკითხეს მხატვრის ვინაობა. სამიკიტნოში მყოფებმა თქვეს, რომ „მღებავი ნიკალას“ მისამართი არავინ

იცოდა, რადგან მხატვარს საცხოვრებელი ოთახი არ ჰქონდა. როცა მიკიტანმა მიშელ ლე დანტიუს აღტაცებული სიტყვები მოისმინა ნიკოს მხატვრობის შესახებ, უთხრა სტუმრებს, რომ თბილისის სამიკიტნოები სულ ნიკოს მოხატული იყო. მერე კი თხოვნით მიმართა მათ, მოეძებნათ ნიკო და რაც იქ ილაპარაკეს, პირადად მისთვის ეთქვათ. „ძალიან გაუხარდება, ეძებთ ნიკალა“... რამდენიმე დღეში ფიროსმანის კვალის მიდევნებამ ისინი მაღაკნების ქუჩაზე მიიყვანა. ერთ-ერთ სახლთან უჩვენეს იქვე მდგომი ფიროსმანი... ახალგაზრდებმა ის სამიკიტნოში მიიპატიჟეს სასაუზმოდ და სასაუბროდ. მიშელ ლე დანტიუმ უთხრა ნიკოს: „იცით, რომ თქვენ დიდი ოსტატი ხართ და თქვენი სურათები ხელოვნების შესანიშნავი ნიმუშებია“... [ჯაფარიძე თ., ელექტრონული რესურსი, 2020].

ხაფოს, როგორც მხატვრის აღმოჩენაშიც უცხოელის ხელი ურევია. ხაფო კუნძულ მადათოვზე გაურკვეველ ვითარებაში ნორვეგიელმა კნუტ ჰამსუნმა შენიშნა. მეორედ მაღაკნებზე თავად „ხაფომ ნახა და თავისთან დაპატიჟა: „აქ იყო გასაოცარი ნატურმორტები. პირდაპირ იატაკზე, ან კედელზე. რაც აქ იყო, ვერ დაარქმევ ხელოვნებას, მაგრამ ფანტაზიის სიღიადეს კი ნამდვილად უწოდებ [მორჩილაძე, 2018:57]. ცოტა ხანში ბიჭის ზურგზე დახატულმა საკვირველმა ქალაქმა – კომკებით, კომკებზე მაღალი ადამიანებით, ლამპრიდან ამოსული ჯინებით და ყვავილებით მორთულმა, რომელიც ადამიანის სახეს წარმოადგენდა, ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. „ბატონ პედერსენს არასოდეს ენახა ამგვარი რამ. მან გაიფიქრა, რომ ეს კაცი ფუნჯით უამბობდა ჯადოსნურ, ქირმანის გზებით მოხატულ ზღაპარს“ [მორჩილაძე, 2018 : 59].

ამას მოჰყვება ასევე მათი პარიზული ამბები:

მიშელ ლე დანტიუ დაუყოვნებლივ შეუდგა ნიკოს მხატვრობის მსოფლიო კულტურაში დამკვიდრების საქმეს. ერთ-ერთ ფრანგულ გაზეთში სტატია გამოაქვეყნა ნიკოს შემოქმედების შესახებ. მოსკოვში მხატვრები შეკრიბა და ვრცელი მოხსენება წაიკითხა ფიროსმანის მხატვრობის შესახებ. გამოფენაც მოაწყო“... როცა ილია ზდანევიჩმა ნიკოს ამცნო, თუ როგორ იღვწოდა მიშელ ლე დანტიუ მისთვის, ნიკოზე ყველაზე მეტად იმან იმოქმედა, რომ მიშელ ლე დანტიუმ საფრანგეთის გაზეთში (პარიზში) დაწერა მის შესახებ. ამ ფაქტით ხშირად ამაცობდა ხოლმე. როგორც ჩანს მიშელ ლე დანტიუს პარიზული სტატია მისთვის პროფესიონალიზმის დამადასტურებელი სერიოზული ამბავი იყო... [ჯაფარიძე თ., ელექტრონული რესურსი, 2020].

„მე საფრანგეთშიც მიცნობენ“ – უთქვამს ბავშვური სიამაყით „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ სხდომაზე მისაწვევად გაგზავნილი გიგო ზაზიაშვილისათვის [ჯაფარიძე თ., ელექტრონული რესურსი, 2020].

კნუტ ჰამსუნის შეფასებით კი ხაფოს „ნახატები და დეკორაციები უნატიფესი გემოვნებიანობით გამოირჩევა და ხსენებული ხაფო რომ პარიზში დაბადებულიყო, მას დიდი წარმატება ექნებოდა“ [მორჩილაძე, 2018:128].

იგივე ხაფოს კნუტ ჰამსუნისეული დახასიათება მოგვიანებით ვიქტორ ბაიარდს საგანგებო დანართში გადაჰქონდა: “ხაფეზ მხატვარს კი, რომლისაც მხოლოდ სახელი ჰქონდა ჩაწერილი უბის წიგნაკში, ძალიან აქებდა. უწოდებდა მას დიდ მხატვარს და ამბობდა, ასეთ ხალხს მალე ხელისგულზე ტარებას დაუწყებენ პარიზშიო“ [მორჩილაძე, 2018 : 117].

მათმა პოპულარობამ გაზარდა ინტერესი მათი ნამუშევრების მიმართ:

მიშელ ლე დანტიუ მონდომებით ეძებდა ნიკოს ნამუშევრებს. მან გვარიანი კოლექციაც შეაგროვა. “ფიროსმანის ნახატები ერთი გამოფენიდან მეორე გამოფენაზე გადადიოდა. ისინი თანდათან უფრო სასურველნი და პოპულარულნი იყვნენ“... [ჯაფარიძე თ., ელექტრონული რესურსი, 2020].

მოთხოვნა იყო ხაფოს ნამუშევრებზეც: “აკალადჩიკმა პისუნოვმა მოკლულის ლუქახსნილ სახლში რაღაცეები მოქექა და ორ დღეში გაყიდა ბორდელის პატრონს პარაჟიანსა და ვიდაც უცხოელზე, რომლის ვინაობაც ახლა დგინდება. გუშინ, ლუსტრირებულ იქნა

წერილი პეტერბურგიდან, სადაც ანტიკვარ ზელცერს, ჰაფეზ მხატვრის მიერ მოხატული თუნგის შოვნას თხოვენ და შვიდას მანეთს სთავაზობენ“... [მორჩილაძე, 2018:129].

გარკვეული მსგავსი დეტალები ფიგურირებს მათი გარდაცვალების საქმეშიც:

„ნიკო ფიროსმანი გარდაიცვალა თავის კიბის ქვეშა სათავსოში, 1918 წელს. იგი დაკრძალულ იქნა სხვა უპატრონო გვამებთან ერთად საერთო სასაფლაოზე. მის საფლავს დღემდე ეძებენ“ [ჯაფარიძე თ., ელექტრონული რესურსი, 2020].

ხაფო მოკლული იპოვეს კუნძულ მადათოვზე, დაკრძალეს კუკიის სასაფლაოზე. მისი სახლი უგზო-უკვლოდ გაქრა, არც მისი პირადი ნივთები შემორჩენილა, „არც მისი ნაკეთობანი, საბუთები კი დაიწვებოდა 1917 წელს, როცა ძველებმა ახლების შიშით ქაღალდების წვა იწყეს“ [მორჩილაძე, 2018:01]. ხაფო გაქრა როგორც მხატვრული პერსონაჟიც, რადგან მკითხველი აღმოაჩენს, რომ მადათოვის ტრილოგიის სამივე ციკლში მოთხრობილი ისტორიები ამერიკულ კომპიუტერულ თამაშში „მეჯიქ-პოლისში“ იშლება, ვითარდება, იხსნება და ქრება.

აკა მორჩილაძემ „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ ტრადიციული კლასიკური მხატვრული ნაწარმოებისაგან განსხვავებით ანტი-გმირის, უზნეო ხაფოს მრავალგანზოილებიანი სახე შემოგვთავაზა, რომელიც რატომღაც გარკვეული ნიშნებით ნიკო ფიროსმანს გვაგონებს. აქვე ისიც უნდა დავაკონკრეტოთ, რომ მსგავსება ეხება მხატვარ-შემოქმედთა მხოლოდ სამოქმედო სივრცეს, ტექსტის ქრონოტოპოსს („ზემო“ და „ქვედა“ ქალაქს) და არავითარ შემთხვევაში -პერსონალურ პორტრეტს. საკმარისია, დავიწყოთ „ქართულის რვეულები, XIX საუკუნის სურათების“-ის კითხვა, რომ მაშინვე ცხადი ხდება ავტორის სიყვარულოთა და პატივისცემით გამსჭვალული დამოკიდებულება ნიკალასა და საქართველოს ყველა საზოგადო მოღვაწის, გულშემატკივრის მიმართ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გუდიაშვილი ლ., ნიკო ფიროსმანი, 2013. ელექტრონული რესურსი: <http://www.reading.ge/ka/books-by-level/313-niko-pirosmani>.
2. მორჩილაძე ა., გადაფრენა მადათოვზე და უკან, 2018.
3. მორჩილაძე ა., ქართულის რვეულები – XIX საუკუნის სურათები, 2014.
4. ნიკო ფიროსმანი, 2013. ელექტრონული რესურსი: <http://www.reading.ge/ka/books-by-level/313-niko-pirosmani>, 2013.
5. ნიკო ფიროსმანი, 02:06:2022. ელექტრონული რესურსი https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%9D_%E1%83%A4%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98.
6. ჯაფარიძე თ., ნიკო ფიროსმანი – ცხოვრება და შემოქმედება, 1998. 06:12:2022 ელექტრონული რესურსი: <https://scroll.ge/24737/themo-japharidze-niko-phiro/>

Shorena Shavreshiani

Doctor of Philology,
Tbilisi Georgia

THE ACTION SPACE OF NIKO FIROSMAN AND KHAFO, THE CHRONOTOPE OF THE TEXT (ACCORDING TO THE WORK "GEORGIAN NOTEBOOKS – 19TH CENTURY PICTURES" AND THE FIRST CYCLE OF MADATOV'S TRILOGY "FLIGHT OVER MADATOV AND BACK")

Abstract

Historical past was presented differently at different stages of the development of fiction. In classical works writers were required to carefully protect historical facts and reflect them with the utmost accuracy in work of art. Over time, attitudes towards the historical past has changed and,

during the last quarter of the 20th century, it has become trend to update and diversify the historical novel to find new forms and stylistic features. In view of the above, there were novels in which historical facts were minimized. The classic historical novel has been replaced in the postmodern era by the historiographical meta-novel.

From this point of view, Aka Morchiladze is outstanding, whose work is undeniably distinguished by the characteristic features of postmodernism: irony, sarcasm, carnivalization, parody, intertextuality, allusion...

In the report, we will focus on the action space of Khafo and Niko Firozman, the chronotope of the text, and not on their personal portrait. We highlight such signs, similarities and differences characteristic of their action space, such as the images of their life in the "old" and "new" city; realization of their artistic talent; the role of foreigners in their life, the different definition of the word "artist" in "old" and "new" city; the boom of barrelhouse; their disappeared graves, etc.

Keywords: Aka Morchiladze, outstanding, irony, sarcasm, carnivalization, parody, intertextuality, allusion.

მორენა შამანაძე,
ნათელა ჩიტაური
თბილისი, საქართველო

**საბჭოთა წარსულის რეცეფცია ახალი 'Weltliteratur'-ის ჭრილში
(რუსკა ჟორჟოლიანის „შენი აქ ყოფნა, როგორც ქალაქი“
და კატია ჰეტროვსკაიას „აღბათ ესთერი“)**

გლობალური მიგრაციული პროცესების გააქტიურების ფონზე მწერლობაც გასცდა ნაციონალურ მოდელებს, შეიქმნა გეოგრაფიული და თვისობრივი (მენტალური, თემატური და ენობრივი პრაქტიკები) თვალსაზრისით შეცვლილი ლიტერატურული სამყარო, რამაც თავის მხრივ მოითხოვა ლიტერატურათმცოდნეობაში შესაბამისი აღქმის გააქტიურება. ამას აქვს თავისი კონკრეტული მიზეზები:

წიგნის ბაზარზე მე-20 საუკუნის წლები სამოციანი წლებიდან არსებობს და 1980-იანი წლებიდან ძლიერდება ისეთი ნაწარმოებების ბუმი, რომლებიც ძნელად თავსდება ტრადიციულ ნაციონალურ ლიტერატურაში, რადგან ენობრივად და შინაარსობრივად ისინი აფეთქებენ ეროვნულ ჩარჩოებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ისინი ტრანსნაციონალურ და დამაინტრიგებლად ინოვაციურ ტექსტებს გვთავაზობენ.

უნივერსიტეტებში გაურკვეველია ამ ლიტერატურის სწავლების კონტექსტი და მიმართულები. აზადე სეიჰანი აღწერს ამ „ტრანსნაციონალურ ლიტერატურას, როგორც მწერლობის ჟანრს, რომელიც მოქმედებს ნაციონალური კანონის მიღმა, ეხება დეტერიტორიალიზებული კულტურების პრობლემებს და საუბრობს მათ მხარდასაჭერად, რასაც მე „პარანაციონალურ“ თემებსა და ალიანსებს ვუწოდებ“. [სეიჰანი 2001: 10]. ის ასახავს ტრანსნაციონალურ ლიტერატურულ დისკურს ამერიკული ჩიკანო (Chicano-Literatur) ლიტერატურისა და გერმანულენოვანი თურქი ემიგრანტების ტექსტების მაგალითზე და ამით იკვლევს ლიტერატურას „outside the nation“ და თავის კვლევასაც ასე ასათაურებს. „გაიტანო .ასეთი ტექსტები ერის გარეთ და განათავსო თითქოსდა განსხვავებულ გარემოში – ეს ერთი შესაძლებლობაა; მეორე შესაძლებლობაა მათი განთავსება ნაციონალური ლიტერატურის შიგნით „უმცირესობათა ლიტერატურის“ ან „ინტერკულტურული ლიტერატურის“ კატეგორიაში, რომლებიც ისედაც ნაციონალური ლიტერატურის განაპირას არსებობენ“ [ტრიგონაკისი 2007: 7].

თუ გადავხედავთ ბოლო ორი ათწლეულის მიგრაციული ლიტერატურის ევროპულ დისკურსს, აღსანიშნავია ამ სახის ლიტერატურის დეფინაციათა სიმრავლე (ინტერ/ტრანს-

კულტურული, მიგრაციული, პოსტმიგრაციული, მოძრაობის, ტრანსარეალური და სხვ.). თუმცა ბოლო პერიოდში მას სულ უფრო და უფრო ხშირად უწოდებენ 'ახალ Weltliteratur'-ას. მთავარი არგუმენტი არის ის, რომ მიგრაციის ლიტერატურა უკავშირდება გლობალიზებულ სამყაროში ყოველდღიურ ყოფას და ეს ვლინდება სხვადასხვა კულტურათა კავშირისა და მრავალენოვანების კონტექსტში. ოტმერ ეტტე აღნიშნავს, რომ გარდა მრავალენოვანი და გლობალიზაციურ-მიგრაციული შინაარსისა, ახალმა მსოფლიო ლიტერატურამ ეს ნარაციისა და პოეტიკის სტრუქტურულ დონეზეც უნდა ასახოს [ეტტე 2005: 42].

მიგრაციული ლიტერატურის, როგორც ახალი პოსტკოლონიური ლიტერატურის, ახალ Weltliteratur-ად მოაზრების სტიმული მოდის ჰომი ბაბას მიერ გოეთეს Weltliteratur-ის ახლებური აქტუალიზაციიდან.

თავის ნაშრომში „The Location of Culture“ ჰომი ბჰაბჰა წერს: „მსოფლიო ლიტერატურის შესწავლა შეიძლება იყოს შესწავლა იმისა, თუ როგორ ცნობენ კულტურები საკუთარ თავს „განსხვავებების“ მეშვეობით. იქ, სადაც მსოფლიო ლიტერატურის მთავარი თემა ოდესღაც ეროვნული ტრადიციების გადაცემა იყო, ახლა შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მიგრანტების, კოლონიზებული ან პოლიტიკური ლტოლვილების ტრანსნაციონალური ისტორიები – მათი მოსაზღვრეობა და ზღვარზე არსებული პირობები – შეიძლება იყოს ლიტერატურული სამყაროს მთავარი პეიზაჟები“ [ბჰაბჰა 1994: 75].

ახალი „Weltliteratur“-ის უმთავრეს მახასიათებლად იქცა კულტურათაშორისი ანუ „მესამე სივრცის“ არსებობა. ამ სივრცეს ქმნიან უმეტესად ტექსტები, რომლებიც იქმნება არა „ადგილზე“, არამედ საზღვარგარეთ, ან მასში ასახულია მიგრაციული თემები. აქტუალური ხდება თანამედროვე ლიტერატურული პროცესების შეფასება ინტერ/ტრანსკულტურული პერსპექტივიდან, როდესაც ავტორები ამა თუ იმ მიზეზის გამო აქტიურად იცვლიან საცხოვრებელ ადგილებს და ნაწარმოებებს ქმნიან სამშობლოს დაკარგვისა და შეგუება/ვერშეგუების კრიტიკულ და ამავე დროს პროდუქტიულ დინამიკაში. ისინი გამუდმებით გახსენებასა და დავიწყების შორის მოძრაობენ და ეს გამოიხატება წერის ტრანსნაციონალურ მანერაში, რომელიც გულისხმობს სხვადასხვაგვარ მრავალენოვანებას, იქნება ეს მიმღები ქვეყნის ენაზე დაწერილ ტექსტში ჩართული მშობლიურ ენაზე დაწერილი ტექსტები, ასევე მიმღები ქვეყნის ენაზე დაწერილ ტექსტებში მშობლიური აზროვნების კვალი, გამოსატული იდიომებში, მეტაფორებში.

იდეა ახალი მსოფლიოს ლიტერატურის შესახებ, რომელიც ეკუთვნის ელკე შტურმ-ტრიგონაკისს, მეცნიერებს სთავაზობს ახალი პერსპექტივიდან განიხილოს მიგრაციული ლიტერატურის ადგილი და გვერდი აუარონ კამათს იმის შესახებ, ეკუთვნის თუ არა ესა თუ ის ლიტერატურა ამა თუ იმ ნაციონალურ ლიტერატურას.

ელკე შტურმ-ტრიგონაკისის წიგნის „Global playing in der Literatur: ein Versuch über die Neue Weltliteratur,“ დასაწყისში აქცენტი კეთდება ტერმინ „მსოფლიო ლიტერატურაზე“, როგორც თავად გოეთეს მიერ შემოღებული ტერმინის, ასევე მისი ინტერპრეტაციების გათვალისწინებით. ტერმინის ისტორიის ჩვენებით ცხადი ხდება როგორც მისი ამჟამინდელი გამოყენების საწყისი პუნქტები, ასევე ის საზღვრები, საიდანაც იწყება ამ ტერმინის, როგორც კატეგორიზაციის ინოვაციური ინსტრუმენტის, როგორც „ახალი Weltliteratur-ის“ გამოყენება.

ამ ტერმინის აქტუალიზაციის კიდევ ერთი საფუძველია, ავტორის აზრით, გერმანული, ინგლისური, ფრანგული, ესპანური და პორტუგალიური ენების ფილოლოგიის კვლევის ამჟამინდელი მდგომარეობა და მათი ურთიერთობა ნაციონალური ლიტერატურის დადგენილ უმცირესობათა, ჰიბრიდულ, ინტერკულტურულ ან ანალოგიურად განსაზღვრულ ქვეჯგუფებთან, სადაც წინა პლანზეა ისეთი მტკივნეული მომენტები, როგორებიცაა ლიტერატურული კანონის ფორმირება, აქსიოლოგია ან დესკრიპციულ მეთოდთა ერთობლიობა. „ამ პროცესში ამკარად კრისტალიზდება როგორც ტრადიციული ფილოლოგიის დეფიციტი, ისე მისი განვითარების პერსპექტიული ხაზები, რომლებიც დაემყარება ლიტერატურის ჰიბრიდულ ფორმებს შორის მეტ სინოპტიკურობას, რაც

ყველაზე კარგად შედარებით ლიტერატურათმცოდნეობაში განხორციელდება“ [შტურმ-ტრიგონაკისი 2007: 7].

ასევე ერთ-ერთ საფუძველს ჰქმნის გლობალიზმის კვლევის მდგომარეობა და სისტემური თეორიის ამჟამინდელი განვითარება, რასაც სოციოლოგია ახორციელებს; გამოდის, რომ სისტემების თეორია, ოპერაციული სისტემების ფორმირების თეორიული კონფიგურაციები შეიძლება მომგებიანად გადავიდეს ლიტერატურათმცოდნეობაში.

მაშინაც კი, თუ ეს მხოლოდ ეკონომიკის ან საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ფენომენებია, ამ სფეროებში აღმოჩენები მაინც ამდაფრებს თვალსაზრისს ძალიან მსგავს მოვლენებზე ლიტერატურაში და ამიტომაც სასარგებლოა ლიტერატურათმცოდნეობისთვისაც.

დაბოლოს, წიგნში გაერთიანებულია ეს საფუძვლები, რათა ჩამოყალიბდეს ჰიბრიდული ლიტერატურის ფიქტიური სივრცის სისტემური რეორგანიზაცია, ასევე ცოდნა სამეცნიერო სფეროებში არსებული დეფიციტის შესახებ, ხოლო ექსპერტიზის სოციოლოგიური სფეროდან ლიტერატურათმცოდნეობაში გადატანა ქმნის ინოვაციური თეორიული დიზაინისა და საკუთარი, კარგად განსაზღვრებადი კატეგორიის შექმნის საშუალებას [შტურმ-ტრიგონაკისი 2007: 8].

სანამ უშუალოდ ახალი Weltliteratur-ის ჟრილში წარსულის რეცეფციაზე გადავიდოდეთ, აუცილებლად უნდა განვმარტოთ ერთი საკითხი:

უკვე რამდენიმე წელია ჩვენი სამეცნიერო ჯგუფი (ნათელა ჩიტაური, შორენა შამანაძე, ნინო პოპიაშვილი) პროფ. ალექსანდრე კარტოზიას ხელმძღვანელობით მუშაობს შემდეგ სამეცნიერო პროექტზე „ქართული ინტერკულტურულ-მიგრაციული მწერლობა ახალი Weltliteratur-ის ჟრილში და ნაციონალური იდენტობა“. ამ პროექტის ფარგლებში დღემდე შევისწავლეთ ქართული ემიგრაციული მენტალურ-ლიტერატურული სივრცე (მე-20 საუკუნის 20-იანი წლებიდან 80-იან წლებამდე). ამჟამად ვიკვლევთ ქართულ დიასპორულ მენტალურ-ლიტერატურულ სივრცეს – საზღვარგარეთ შექმნილ თანამედროვე ტექსტებს (მე-20 საუკუნის ბოლოდან დღემდე). ამ ტექსტის ავტორთა აღსანიშნად შემოვიღეთ ტერმინი „ინტერკულტურულ-მიგრაციული მწერლობა“.

ქართული ინტერკულტურულ-მიგრაციული მწერლობა ახალ Weltliteratur-ის ჟრილში ერთვება სწორედ ამ დიდი ტალღით, რასაც საბჭოთა წარსულის რეცეფცია ჰქვია. საქმე ეხება საბჭოთა ტოტალიტარული წარსულის შესწავლას, საბჭოთა მემკვიდრეობის პოლიტიკური, სამართლებრივი და მორალური პასუხისმგებლობის გააზრებას და მის ასახვას ლიტერატურაში.

ამ ქმედების აუცილებლობას კარგად აცნობიერებენ საზღვარგარეთ მოღვაწე ქართველი მწერლები. გავიხსენოთ ნინო ხარატიშვილი: „პირველად ამ რამდენიმე წლის წინ დავფიქრდი, რომ ჩვენი საუკუნის ისტორიას დასავლეთევროპული პერსპექტივიდან უკეთ ვიცნობ, ვიდრე აღმოსავლეთევროპულიდან. თუნდაც ნაციზმზე ბევრად მეტი ვიცი, ვიდრე სოციალიზმის შესახებ, რადგან გერმანიამ ეს ეპოქა გაანალიზა, შეაფასა, მოინანია და მხოლოდ შემდეგ შესძლო ისტორიის ახალი ფურცლის გადაშლა. საქართველოში, ისევე როგორც ბევრ პოსტსაბჭოთა ქვეყანაში, ეს არ მომხდარა. აქედან გამომდინარე, ისეთი შთაბეჭდილება მექმნება, რომ ბოლო 25 წელია წრეზე დავდივართ, ვიმეორებთ იმავე შეცდომებს, ვერ ვარღვევდით წრეს და ახალი ფურცლის გადაშლას ვერ ვახერხებთ“ [კარტოზია 2016: 222].

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში წარსულის შესახებ მსგავსი სწორხაზოვანი და ერთხმოვანი დამოკიდებულება, ძირითადად, საზოგადოების ელიტარული ფენის ხედვას და თვითაღქმას იმეორებს, სადაც ხშირად გამორიცხულია უბრალო ხალხის და რიგითი ადამიანების გამოცდილებები. ამ მიდგომით, წარსული ერთ დიდ მონოლითურ და ერთგვაროვან დროით მონაკვეთად სადდება, სადაც პოლიტიკური, სოციალური თუ კულტურული მრავალმრიანობა მარტივდება და მარტივ ამხსნელებამდე დაიყვანება. ისტორიის შესახებ მსგავსი უნივოკალური ხედვის კონსტრუირება კი სპობს შესაძლებ-

ლობას, გაჩნდეს სივრცე ალტერნატიული ხმებისა და პერსპექტივების მოსასმენად. არსებობს კიდევ უფრო მწვავე სისტემური გამოწვევებიც, როგორებიცაა გენდერული, ეთნიკური თუ რელიგიური იერარქიების კვლავწარმოება და ჩაცემენტება.

რაც შეეხება გერმანულ გამოცდილებას, რაზეც ნინო ხარატიშვილი საუბრობს, ესაა წარსულის დაძლევა ან წარსულის გადამუშავება.

როგორც ვიცით, კონცეპტუალურად, წარსულის გადამუშავებისას მთავარი აქცენტი პასუხისმგებლობის განსაზღვრაზე მოდის. გარდა ამისა, წარსულის გადამუშავებისას იგი განიხილება, როგორც როგორც ხსოვნის კულტურის პროცესი. მე-20 საუკუნის ბოლოდან ასევე გამოიყენება ტერმინები, როგორიცაა ისტორიული პოლიტიკა ან წარსულის პოლიტიკა. გერმანიასა და ავსტრიაში ტერმინი „წარსულის დაძლევა“ განსაკუთრებით გამოიყენება ნაციონალ-სოციალიზმთან და მის გამოვლინებებთან დაკავშირებით. ესენია, სხვა საკითხებთან ერთად, ტირანია, კაცობრიობის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულებები, გენოციდი, ჰოლოკოსტი, რასიზმი, ომის დანაშაული. ნაცისტური წარსულის დაძლევა დაიწყო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ნიურნბერგის სასამართლო პროცესებით და შემდგომში მთავარი ომის დამნაშავეების სასამართლო პროცესებით გაგრძელდა. მათ შორის, 1968-იანელთა მოძრაობა მოუწოდებდა წარსულის კოლექტიური დაძლევისაკენ და ჩიოდა, რომ მათი აზრით, ეს არ უნებოდა ნაცისტურ ისტორიას. ეს ნაწილობრივ გადაიზარდა ბრალდებაში, რომ ფედერაციული რესპუბლიკის სისტემაში შესაძლებელი იყო ახალი ფაშიზმის გაჩენა.

გღრ-ში მშვიდობიანი რევოლუციის შემდეგ გერმანიაში დაიწყო წარსულის დაძლევის ახალი ეტაპი. შტაზის დოკუმენტებმა აჩვენა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ბევრი ადამიანისთვის საკუთარი წარსულის დაძლევა: მათ სურდათ სცოდნოდათ, ვინ და როდის ჩაუშვა ისინი; მათ სურდათ ჩადენილი უსამართლობის გარკვევა და, ზოგიერთ შემთხვევაში, დანაშაულის გამოსყიდვა.

ახალი 'Weltliteratur'-ის ავტორები იტალიელ-ქართველი რუსკა ჟორჟოლიანი, გერმანულ-უკრაინელი კატია პეტროვსკაია და გერმანულ-ქართველი ნინო ხარატიშვილი წარმატებული ქალი ავტორები არიან, რომლებმაც თავიანთი პირველივე ნაწარმოებებით ევროპული კრიტიკის ყურადღება მიიპყრეს და მნიშვნელოვანი ჯილდოებიც დაიმსახურეს. სამივენი მათთვის საერთო საბჭოთა წარსულზე წერენ, წინაპრებს კვალში უდგანან, საკუთარი თუ საზოგადო ოჯახის ისტორიის მაგალითზე ცდილობენ გადმოსცენ ქვეყნისა თუ საზოგადოების ისტორია, მოიცვან ბევრი მოვლენა, მათ შორის სტალინიზმი და ჰოლოკოსტი.

ამასთანავე, მათი ნარატიული თვითკონსტრუქცია ასახავს მათი, როგორც იდენტობის შეცვლის დინამიური პროცესის მონაწილის ცნობიერებას.

თუ ჟანრის მიხედვით განვსჯით, კატია პეტროვსკაიას რომანი უფრო ნაკვალევის ძიების ან გახსენების რომანია, მაშინ როცა ნინო ხარატიშვილის, ისევე როგორც რუსკა ჟორჟოლიანის რომანები დიდი საოჯახო საგა ან უფრო ფართოდ, საოჯახო ისტორიის ლიტერატურაა.

რუსკა ჟორჟოლიანი მესტიიდანაა. ოთხმოცდათიანებში აფხაზეთის ომთან დაკავშირებით თბილისში გამოქცევა მოუხდა. ორიათასიანების დასაწყისში სხვა ლტოლვილ ბავშვებთან ერთად ჰუმანიტარული მისიით პალერმოში, ირტალიაში მოხვდა და 2007 წლიდან იქ საბოლოოდ დამკვიდრდა. შეისწავლა იქაურ უნივერსიტეტში ფილოსოფია. ერთ დღესაც იქაურ ლიტერატურულ კონკურსში იტალიურად დაწერილი ლექსით რომ გაიმარჯვა, გადაწყვიტა იტალიურად დაეწყო წერა.

მისი რომანი "შენი აქ ყოფნა, როგორც ქალაქი" 2016 წელს დაიწერა და იტალიაში ბევრი პრემიის ნომინანტი გახდა. ასევე წარმატებული იყო მისი გერმანული თარგმანი. მისი მოქმედება საბჭოთა კავშირში, ერთ-ერთ გამოგონილ ქალაქში ვითარდება, მთავარი თემა კი სტალინური რეპრესიებია, რატომ კონკრეტულად საბჭოთა კავშირის პერიოდი?

„ეს იყო რეალობა, რომელსაც ასე თუ ისე ვიცნობდი. სინამდვილე, რომელიც მაწუხებდა. საბჭოთა კავშირში დავიბადე, ახალგაზრდობისას მის ნანგრევებს მოვესწარი. შეიძლება ითქვას, უარესიც კი იყო ამ ნანგრევებში ცხოვრება.“

რეალურად, გამოგონილი ქალაქის პროტოტიპი საქართველოა, მაგრამ ისიც არ მინდოდა, ვინმეს ეფიქრა, მე საქართველოზე ვწერდი და ყურადღების მიქცევას ამით ვცდილობდი – ჩემი დევნილობით ან წარსულით. არაპირდაპირ კი ბევრი რამ მიუთითებს, რომ ავტორი ქართველია“ [ქორჟოლიანი 2019]

წიგნში მოქმედება საბჭოთა კავშირის ერთ-ერთ გამოგონილ ქალაქში ვითარდება, წარმოდგენილია ცარისტული ეპოქის დასასრული, რევოლუცია ლენინის, სტალინის და საბჭოთა კავშირის დროს. ორი თაობის მამაკაცების ბედით, მათი ფესვები ღრმა რუსულ ლიტერატურაშია, მაგრამ ისინი ჩაფლულნი არიან საბჭოთა რეალობის უიმედობაში, რომელიც სვამს ეგზისტენციალურ კითხვებს: „რა მოგდის, როცა რეპრესიები განსაზღვრავს შენს მთელ ცხოვრებას? როგორი ადამიანი გახდებოდი, ასე რომ არ მომხდარიყო? როგორი ადამიანი გახდი, ასე რომ მოხდა?“ [ქორჟოლიანი 2016: 132]. რომანის თითოეული თავი ამ კითხვებს სხვადასხვა პერსპექტივიდან განიხილავს, იქნება ეს წერილები, მოგონებები, სიზმრები თუ დიალოგები.

"შენი აქ ყოფნა, როგორც ქალაქი" ასევე არის ოჯახური საგა, რომელიც მოიცავს ოთხ თაობას, ბებია-ბაბუას, შვილებს და შვილიშვილებს და შვილთაშვილებს. რისი სჯერა ამ ხალხს? რისი პატიება შეიძლება? რატომ მოიტყუეს? რუსკა ქორჟოლიანი მკითხველს ატარებს ომს, დალატს, უიმედობასა და სტაგნაციას შორის. ეს არის მეტაფორებით სავსე ტექსტი, სავსე რომანტიკით, მელანქოლიით და მომხიბვლელით. „რა აკავშირებს ადამიანებს ერთმანეთთან? სახელმწიფო? ოჯახი? მეგობრობა? თუ ეს ჰაერია, რომელსაც მათთან ერთად ვიზიარებთ?“ [ვაგნერი 2018]

მწერალ კატია პეტროვსკაიას სურდა შეექმნა ერთგვარი საგვარეულო ხე, რათა გამოესახა თავისი ნათესავები, რომლებიც მიმოფანტულნი იყვნენ, მრავალ ქვეყანასა თუ კონტინენტზე ცხოვრობდნენ (და ზოგიერთ შემთხვევაში კვდებოდნენ). მათ გამოიარეს მე-20 საუკუნის მრავალი უბედურება, მათ შორის სტალინიზმი და ჰოლოკოსტი. მაგრამ როგორ უნდა ისაუბრო იმაზე, რაც არ შეგიძლია იცოდე და როგორ უნდა გააცოცხლო წარსული? პეტროვსკაია ასახავს ფრაგმენტულ და ტრავმირებულ საუკუნეს, გვიზიარებს ისტორიებს მისი მოგზაურობის შესახებ რუსეთში, უკრაინაში, გერმანიაში, პოლონეთსა და შეერთებულ შტატებში და აშუქებს ოჯახის ფიგურებს, რომლებიც სხვაგვარად შესაძლოა გაურკვევლობაში დარჩენილიყვნენ. „შესაძლოა ესთერი“ არის ერთ ოჯახზე ისტორიის გავლენის მძაფრი, შემზარავი გამოკვლევა, ისევე როგორც მეხსიერების ღრმა შესწავლა.

„ვიფიქრე, რომ თუ მხოლოდ იმ რამდენიმე ადამიანზე მოყვები, რომლებიც ჩემი ნათესავები იყვნენ, მთელს მეოცე საუკუნეს მოვიცავ“, წერს კატია პეტროვსკაია, რადგან იცის, რომ ეს იდეა გულუბრყვილო, მაგრამ აუცილებელი იყო მოგზაურობის დასაწყებად. ავტორი თავის თავს ეკითხება: „საიდან ვიცი ამ ამბის დეტალები? სად მოვისმინე? ვინ გვიჩურჩულებს ისტორიებს, რომლებსაც მოწმეები არ ჰყავთ და რატომ? [პეტროვსკაია 2014: 13]“

პეტროვსკაიას „ჩვენ“ მხოლოდ მის ოჯახზე არ ვრცელდება, ის სცდება იმ კატეგორიებს, რომლებიც მე-20 საუკუნის ისტორიაში აისახა. „ბოლოს და ბოლოს, ჩვენ ხომ მხოლოდ გერმანელები, ებრაელები, ნაცისტები, კომუნისტები, უკრაინელები, საბჭოელეები, ავტოქტონები, გადასახლებულები არ ვართ, არამედ ყველა ჩვენ ვართ კაენის შთამომავლები.“ [პეტროვსკაია 2014: 47]. ეს კი კიდევ ერთხელ ასახავს ტრადიციის ამოცანას და ფუნქციას მათთვის, ვინც მოგვიანებით დაიბადება.

„შესაძლოა ესთერი“ კატია პეტროვსკაია ქმნის ხელოვნების ნიმუშს, რომელიც იშვიათად გვხვდება გერმანულენოვან ლიტერატურაში: ოჯახურ ისტორიას, რომელიც არც ლიტერატურული კონვენციებითაა გადატვირთული და არც მოთხრობილი მასალის ისტორიული სიმძიმით.

მიუხედავად იმისა, რომ კიევთან კავშირი შენარჩუნდა, სანამ კატია პეტროვსკაია ბერლინში გერმანულს სწავლობდა, მან გამოტოვა მშობლიურ ქვეყანაში უკრაინული ერის მშენებლობის ეტაპი, რომელშიც რუსულენოვანმა კიევის ინტელიგენციამ ხელახლა შეიძინა უკრაინული ენა, რომელიც პეტროვსკაიას დღეს ესმის. მაგრამ ვერ ლაპარაკობს. მისი გადაწყვეტილება, წასულიყო გერმანიაში, დიდწილად დაკავშირებული იყო პოსტსაბჭოთა სივრცისადმი მის უპირობო მიკუთვნებულობასთან. „ესტონეთში მე ვარ რუსი ოკუპანტი, მოსკოვში მე ვარ უკრაინელი პროვინციელი. ყველგან ნახევრად უცხო ყოფნა რთულია. მაშინ მე მირჩევნია ვიყო უცხო გერმანიაში“.

იგი ყველაფერ ამას იკვლევდა საძიებო სისტემების დახმარებით და საოჯახო ჩანაწერებში და არქივებში კიევს, ბერლინს, ვარშავასა და მანუტჰაუზენს შორის. საკუთარი ოჯახის ისტორიის კვალის ძიებაში ავტორი, თავისი პროტაგონისტის მეშვეობით, მიემგზავრება პოლონურ სოფელში და იქ იკვლევს თავის საბჭოთა-რუსულ-ებრაულ ფესვებს.

მან არ იცის ზუსტად საკუთარი დიდი ბუბის ნამდვილი სახელი – მას "ალბათ ესთერი" ერქვა, მაგრამ სახლში ყველანი ბაბუშკას ეძახდნენ. ეს დეტალი, ჩვენი აზრით, ადასტურებს მოსაზრებას, რომ ისტორიის რეცეფციისას მხოლოდ ტრადიციას და მეხსიერებას ვერ დაეყრდნობი. ის შეიძლება იყოს არასრული, მიკერძოებული და სუბიექტური. წინამდებარე რომანი ასევე ეხება იმას, თუ რა ენობრივ ტრადიციას პოულობს ავტორი თავისთვის და, შესაბამისად, ეს რომანი მიუხედავად დოკუმენტური ნარატიული ხასიათისა, არის „ლიტერატურა საუკეთესო გაგებით“.

რასაც ავტორი კატია პეტროვსკაია ტექსტის სახით ქმნის, არის ავტობიოგრაფიული, მითოლოგიური მეტაფრაქცია, რომელიც გამდიდრებულია ფოტოებით და საარქივო აღმოჩენებით, მაგრამ ჩვენი აზრით, იგი ასევე ეფუძნება ნარატიულ პრინციპს, რომელიც მთლიანად ლიტერატურულია.

დასასრულს, უნდა ითქვას, რომ ინტერკულტურულ-მიგრაციის პოსტსაბჭოთა, ანუ ახალი მსოფლიო ლიტერატურის ავტორები გაცილებით ღრმად და მკვეთრად ფიქრობენ საბჭოთა წარსულზე. ამასი მათ ეხმარება შეცვლილი გარემო, გარედან ხედვა, ასევე ყოფნა მიგრაციის ლიმიანალურ სიტუაციაში.

რუსკა ჟორჟოლიანის რომანი „შენი აქ ყოფნა, როგორც ქალაქი“ და კატია პეტროვსკაიას რომანი "ალბათ ესთერი" მოიცავს ბევრ ძალიან განსხვავებულ ისტორიას: ეს ტექსტები იკითხება, როგორც წარსულის რეკონსტრუქცია, როგორც ოჯახის კვლევის ანგარიში ან როგორც სააზროვნო სივრცე კოლექტიური და ინდივიდუალური იდენტობის ფორმირებისათვის, ასევე საბჭოთა წარსულის, როგორც კოლექტიური მეხსიერების ისტორიულად და კულტურულად ცვალებადი ფორმების ჩამოსაყალიბებლად, აგრეთვე იმის წარმოსაჩენად, თუ როგორ ექცევა ინდივიდი თუ საზოგადოება თავის წარსულს თუ ისტორიას, რამდენად კრიტიკულად და პირუთვნელად გაიაზრებს მას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბჰაბჰა: Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. 1994. London: Routledge.

ვაგნერი: Senta Wagner, Interview mit Verlegerin Daniela Koch, shorturl.at/beiz4

ეტტე: Ottmar Ette, *ZwischenWeltenSchreiben. Literaturen ohne festen Wohnsitz (Über Lebenswissen II)* (Berlin: Kadmos 2005).

კარტოზია: ალ. კარტოზია, ნ. ჩიტაური, შ. შამანაძე... ქართული მწერლობის ინტერკულტურული მოდელი და ნაციონალური იდენტობის პრობლემა“, 2016, გამომც. „უნივერსალი“.

პეტროვსკაია – Katja Petrowskaja, *Vielleicht Esther*. Suhrkamp, 2014.

სეიჰანი: Seyhan, Azade (2001): *Writing Outside the Nation*. Princeton University Press

ჟორჟოლიანი – ჟორჟოლიანი რუსკა, ინტერვიუ, ჟურნალი *Diplomat*, 2019 shorturl.at/IDMQ2

ჯორჯოლიანი – Ruska Jorjoliani: Du bist in einer Luft mit mir. A. d. Ital. v. Barbara Sauser. Rotpunkt, Zürich 2018. 216 S.

შტურმ-ტრიგონაკისი – Elke Sturm-Trigonakis, Global playing in der Literatur: ein Versuch über die Neue Weltliteratur Königshausen & Neumann, 2007 – Globalization in literature – 275 p.

**Shorena Shamanadze,
Natela Chitauri**
Tbilisi, Georgia

**RECEPTION OF THE SOVIET PAST IN THE CONTEXT OF NEW 'WELTLITERATUR'
(Ruska Zhorzholiani's novel *Your Being Here as a City* and
Katya Petrovskaya's novel *Perhaps Esther*)**

Abstract

Italian-language Georgian Ruska Zhorjoliani and German-language Ukrainian Katya Petrovskaya are successful female authors who have attracted the attention of European literary critics from their very first works and have also become nominees/winners of important prizes. Both of them write about their common Soviet past, they try to convey the history of the country or society using the example of their own/public family history, covering many events, including Stalinism and the Holocaust. And finally, both are authors of the New 'Weltliteratur'.

Against the backdrop of the activation of global migration processes, writing also went beyond national models; a geographically and qualitatively (mental, thematic and linguistic practices) changed literary world was created. The main characteristic of the New "Weltliteratur" has become the presence of intercultural or "third space". This space is created mostly by texts that are not created "at home", but abroad, or that depict migration themes. It becomes relevant to evaluate modern literary processes from an inter/transcultural perspective, when authors actively change their places of residence for one reason or another and create works in the critical and at the same time productive dynamics of loss of homeland and adaptation. They are constantly moving between remembering and forgetting, and this is expressed in the transnational manner of writing, which implies various kinds of multilingualism, be it texts written in the native language included in the text written in the language of the receiving country, as well as traces of native thought in texts written in the language of the receiving country, expressed in idioms, metaphors.

Ruska Zhorzholiani's novel *Your Being Here as a City* and Katya Petrovskaya's novel *Perhaps Esther* cover many very different stories: these texts can be read as a reconstruction of the past, as a family research report, or as a thought space for the formation of collective and individual identity, and the Soviet past as To establish historically and culturally changing forms of collective memory, as well as to show how an individual or a society deals with its past or history, how critically and personally it understands it.

Keywords: European literary, Ruska Zhorzholiani, Perhaps Esther.

გიორგი ჯალაბაძე –100. მეცნიერი და სამუზეუმო მოღვაწე

ცნობილმა ქართველმა მეცნიერმა, ისტორიკოსმა, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა, ეთნოლოგმა და სამუზეუმო მოღვაწემ გიორგი ჯალაბაძემ მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა ქართულ სამეცნიერო სამყაროში. გიორგი ჯალაბაძეს არასოდეს უძებნია განსაკუთრებული პატივი და დიდება. ფუტკარივით მშრომელი და მოფუსფუსე მეცნიერი თავისი კეთილსინდისიერი საქმიანობით, ყოველდღიური დაუღალავი შრომით, სამეცნიერო მემკვიდრეობით, სამუზეუმო ექსპოზიციების მოწყობითა და მომავალი ეთნოლოგი თაობების აღზრდით ყოველთვის მისაბაძი იყო კოლეგებისა და იმ საზოგადოებისათვის, სადაც და ვისთანაც კი უხდებოდა ურთიერთობა.

შთამბეჭდავია გიორგი ჯალაბაძის სამეცნიერო მემკვიდრეობა. იგი მოიცავს 15 მონოგრაფიას და ასზე მეტ სამეცნიერო სტატიას, რომლებიც მოიცავენ ქართველი ხალხის ისტორიის, ყოფისა და კულტურის სფეროს.

გიორგი ჯალაბაძემ მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმს დაუკავშირა. აქედან დაიწყო მისი სამეცნიერო და სამუზეუმო საქმიანობა და გარდაცვალებამდე ამ მუზეუმის ერთ-ერთი მთავარი ბურჯი და ჭკუისსაკითხავი პიროვნება იყო.

საინტერესო ცხოვრებისეული და სამეცნიერო გზა განვლო გიორგი ჯალაბაძემ. დაიბადა 1922 წლის 28 ნოემბერს შიდა ქართლში, გორის რაიონის სოფელ ქორდში.

ბატონი გიორგი მეორე მსოფლიო ომშიც მონაწილეობდა. ახალგაზრდა მფრინავი მეომარი 1941-1943 წლებში იცავდა გროზნო-ვლადიკავკაზის მისადგომებს. აქვე დაიჭრა, იძულებული გახდა დაეტოვებინა ფრონტი და დაბრუნებოდა მშობლიურ კუთხეს, მშობლიურ ქორდს, სადაც ნიჭიერმა და უკვე ფრონტმოვლილმა სახელიანმა ახალგაზრდამ დაიწყო პედაგოგობა და ახალგაზრდებს ასწავლიდა ქვეყნის სიყვარულსაც. პარალელურად ჩააბარა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე, სადაც მიიღო საფუძვლიანი განათლება.

თავიდან საქართველოს ისტორიის გვიანი შუა საუკუნეების ეპოქით დაინტერესდა და რამდენიმე სტატიაც გამოაქვეყნა ვახტანგ VI-ის ეპოქაზე. მაგრამ შემდგომ ეთნოგრაფიამ გაიტაცა და ამ გადაწყვეტილების მიღებაში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში მუშაობის დაწყება დაეხმარა. სწორედ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი მიიჩნეოდა

მომავალ ეთნოგრაფ-ეთნოლოგების სამჭედლოდ, სადაც დიდი ეთნოგრაფების – აკადემიკოს გიორგი ჩიტაიასა და ვერა ბარდაველიძის ყურადღების ქვეშ იწრთობდა მომავალი თაობა. მოგვიანებით, გიორგი ჩიტაიასა და ვერა ბარდაველიძის „ეთნოგრაფიულ წყვილს“ პროფესორ გიორგი ჯალაბაძისა და აკადემიკოს თინა ოჩიაურის წყვილიც მიემატა, რომელთაც ეთნოლოგთა არაერთი თაობა აღზარდეს.

ყველაფერი კი დაიწყო 1950 წელს, როდესაც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის კურსდამთავრებულმა გიორგი ჯალაბაძემ შეაღო მუზეუმის კარები, დაიწყო პრეპარატორად მუშაობა და ამ დღიდან საბოლოოდ დაუკავშირა ამ ეროვნულ დაწესებულებას თავისი ბედ-იღბალი. ამრიგად, გიორგი ჯალაბაძე სწორედ იქ მოხვდა, სადაც მისი ნამდვილი ადგილი იყო! სწორედ ეთნოგრაფობა აღმოჩნდა მისი მოწოდება. უკვე მუზეუმის თანამშრომელმა ჩააბარა ასპირანტურაში და დაიწყო კვლევა თემაზე „აღმოსავლეთ საქართველოს სამიწათმოქმედო იარაღების ისტორიიდან“. საფუძვლიანი კვლევის შედეგად დაიწერა აღნიშნული ნაშრომი და წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია 1955 წელს. შემდგომშიც გააგრძელა ამ მიმართულებით კვლევა და უკვე 1972 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „საქართველოს სამიწათმოქმედო კულტურა“.

განსაკუთრებით დიდია გიორგი ჯალაბაძის დამსახურება სამუზეუმო სფეროში. ეთნოგრაფიული ფონდების საფუძვლიანი ინფორმაცია გიორგი ჯალაბაძემ საზოგადოებასაც გააცნო. 1979 წელს გამოიცა მისი „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გზამკვლევი“. ფონდების გზამკვლევი 80-იან წლებშიც დაიბეჭდა შევსებული სახით ქართულ და რუსულ ენებზე. მკვლევარი აცნობიერებდა იმ ფაქტს, რომ ახალ ეპოქაში ინტენსიურად ქრებოდა ყოფისა და კულტურის ამსახველი ექსპონატები და ფონდების დახასიათებასთან ერთად, მსჯელობდა ყოფაში შემორჩენილი ექსპონატების მოძიების აქტუალობაზე.

განსაკუთრებით დიდია მუზეუმის როლი ეთნოლოგ//ეთნოგრაფების მეცნიერულად ჩამოყალიბების საქმეში. ამ გარემოებას ყოველთვის ხაზს უსვამდა გიორგი ჯალაბაძე. ამ ფაქტში იგი გულისხმობდა ეთნოგრაფიულ პრაქტიკას, ნივთებთან უშუალო ურთიერთობას. სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ „მუზეუმში მუშაობა იყო და რჩება მეცნიერული მთაგონებისა და პრაქტიკული გამოცდილების საუკეთესო სკოლად“ (ჯალაბაძე, 1979 გვ. 7).

გასული საუკუნის 50– იანი წლებიდან საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში აკადემიკოს გიორგი ჩიტაიას ხელმძღვანელობით გაიმართა „ქართველი ხალხის ერთიანი ეთნოგრაფიული გამოფენა“. ეს იყო უნიკალური ექსპოზიცია, რომლის განხორციელებაშიც აქტიურად მონაწილეობდა გიორგი ჯალაბაძე. შემდგომში კი სამ ათწლეულზე მეტი ხნის განმავლობაში თანამშრომლებთან ერთად, ეს გამოფენა იყო მისი მუდმივი ზრუნვის საგანი. აქ იგულისხმება ექსპონირებული ნივთების ფიზიკური მოვლა-პატრონობა, დროდადრო ახალი ექსპონატებით ჩანაცვლება და სხვ.

ეთნოგრაფთა და ანთროპოლოგთა მსოფლიო კონგრესი გაიმართა მოსკოვში 1964 წელს. ამ მოვლენასთან დაკავშირებით ამავე ქალაქში, გიორგი ჯალაბაძის ხელმძღვანელობით, მოეწყო კავკასიის შინამრეწველობის ნიმუშების გამოფენა, რომელსაც დიდი რეზონანსი მოჰყვა. შესანიშნავი იყო 1964 წელს მოწყობილი გამოფენა „ხალხური შემოქმედების ნიმუშები ფშავ-ხევსურეთიდან“; არანაკლები მნიშვნელობისა გახლდათ 1971 წელს ლენინგრადში მოწყობილი ექსპოზიცია – ქართული ხალხური შემოქმედების ნიმუშების „მოძრავი გამოფენა“ და სხვ.

მნიშვნელოვანი ღვაწლი დაიღო გიორგი ჯალაბაძემ აკადემიკოს გიორგი ჩიტაიას ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით თბილისში დაარსებულ ხალხური ხუროთმოძღვრებისა და ყოფის მუზეუმის, როგორც ხალხში უწოდებენ – ღია ცის ქვეშ ან უბრალოდ, ეთნოგრაფიული მუზეუმის საქმიანობაში. აქაური თანამშრომლებისთვის მუდმივად აწყობდა ლექციებს, სემინარებს, სამეცნიერო მიმართულებებისა და სამუზეუმო საქმის

სპეციფიკასთან დაკავშირებით. ეთნოგრაფიულ მუზეუმში მისი ხელმძღვანელობით მოეწყო ქართული ხალიჩ-ფარდაგების გამოფენა.

ფაქტობრივად ეთნოგრაფიის განყოფილების ყველა ფონდს კურირებდა ბატონი გიორგი ჯალაბაძე, მაგრამ კონკრეტულად მასზე ხალიჩ-ფარდაგების ფონდი იყო გაპიროვნებული და შესაბამისად, ეს სფეროც გახდა მისი კვლევის ერთ-ერთი მიმართულება. ამ ფონდში მუშაობა მეტად საინტერესო იყო, მაგრამ ამავე დროს დიდ ფიზიკურ დატვირთვასაც უკავშირდებოდა. ყოველ გაზაფხულს, საჭირო იყო აქ დაცული ექსპონატების: ხალიჩების, ფარდაგების, მაფრაშების, ასალ-ხურჯინებისა და სხვათა დამუშავება სხვადასხვა სახის ქიმიური ნივთიერებებით, განსაკუთრებით ნაფტალინით, რომელიც მუზეუმში ტომრებით შემოჰქონდათ და როგორც შემდგომ დადასტურდა, კანცეროგენული ნივთიერება ყოფილა და ამჟამად საერთოდ ამოღებულია ხმარებიდან. ამ და სხვა სამუზეუმო საქმიანობაში ბატონ გოგის გვერდით ედგნენ მისი მოწაფეები, განყოფილების თანამშრომლები.

დიდი მნიშვნელობის იყო ბატონი გიორგის გამოკვლევა „აღმოსავლეთ საქართველოს სამიწათმოქმედო იარაღების ისტორიიდან“, სადაც განხილულია იარაღები, რომელთაც იყენებდნენ ხორბლეულის ასაღებად და გასალეწად. ავტორმა დაადგინა ხორბლეულის აღება ხელით, მნაკვით, ნამგლითა და ცელით. ხორბლეულის ლეწვა კი პირუტყვის ფეხით, ბერტყვითა და კვერის გამოყენებით. დანიშნულების მიხედვით დაადგინა ნამგლების ოთხი სახესხვაობა. უარყო ზოგიერთი მოსაზრება საქართველოში ნამგლების სხვა ქვეყნებიდან შემოსვლის შესახებ. გიორგი ჯალაბაძემ შეისწავლა და წარმოგვიდგინა მასალები წინა აზიის ხალხთა ეთნოგრაფიულ ყოფაში კვერის სარიტუალო დანიშნულებით გამოყენებასა და ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე სამარხეული კვერების შესახებ. ავტორმა ამით დაამტკიცა, რომ ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი სამარხეული კვერები გარკვეულწილად უკავშირდება მიცვალებულის კულტს და იგი შემთხვევითი ხასიათისა არ არის.

საინტერესოა გიორგი ჩიტაიას მოტანილი პასაჟი საქართველოში საანულო ფორჩხთან დაკავშირებით, რომელთაც მონოგრაფიის ავტორმა მოუძებნა ანალოგები კავკასიის, წინა აზიისა და ხმელთაშუა ზღვის აუზის ხალხთა მეურნეობაში. გიორგი ჯალაბაძის დასკვნით, ფორჩხი საანულო ხვნის სისტემას უკავშირდება. საანულო სისტემა კი შესაბამისად – მარცვლეულის მაღალხარისხოვან კულტურას.

მრავალმხრივი იყო გიორგი ჯალაბაძის სამეცნიერო ინტერესები და კვლევის მიმართულებები, რომლებიც მოიცავს სამეურნეო იარაღებს, სამიწათმოქმედო კულტურას, ხალიჩ-ფარდაგების კვლევას, ტრადიციულ ტანსაცმელს, სამუზეუმო საქმისა და ფონდების თეორიულ და პრაქტიკულ შესწავლას...

ცხადია, მუზეუმის მუშაკისთვის უმნიშვნელოვანესია არა მხოლოდ ფონდების მოვლა, აღრიცხვა-დაცვა, არამედ აქ დაუნჯებული კოლექციების გასაჯაროება. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი საინტერესო გამოკვლევა-კატალოგია, რომელიც ცნობილ ეთნოლოგ ლეილა მოლოდინთან თანაავტორობით მომზადდა. ეს გახლავთ „საქართველოს სახელწიფო მუზეუმის დროშების კატალოგი“. აქვე ვიტყვით, რომ უნიკალურია კატალოგში წარმოდგენილი კოლექცია. გარდა სამეფო, სამხედრო და რელიგიური დროშებისა, მუზეუმში დაცულია ხელოსნობის სხვადასხვა დარგის ამქრებისა და მოხელეების დროშები. რომელი ერთი ჩამოვთვალოთ – ოქრომჭედლები და დაბადები, მეიარაღეები და „ბრილიანტიკები“ (ძვირფასი თვლების დამმუშაველები), ხუროები და მხერხავები, ჭონები (ტყავის ოსტატები) და დალაქები, ნალბანდები და ზეიკლები, მეჭურჭლეები და კალატოზები, მეეტლები, „მელამფეები“, პურის მცხობელები, აზიური და ქართული ჩექმების მკერავები და სხვ.

ამქრების დროშების შესწავლისას, პასუხია გაცემული ისტორიის გამყალბებელ ჩვენი სამხრეთელი მეზობელი მეცნიერებისადმი. ბატონი გიორგი აღნიშნავს, რომ „ამქრის შესახებ არასწორი მოსაზრებაა გამოთქმული ვ. აბრამიანის ნაშრომში „სომხური ამქრული

ორგანიზაციები ამიერკავკასიის ქალაქებში“, შეცდომა სათაურშივე იწყება. საქართველოს ქალაქებში თბილისში, თელავში, გორში, სიღნაღში, ახალციხეში არსებულ ამქრულ ორგანიზაციებს იგი სომხურ ამქრულ ორგანიზაციებს უწოდებს, რაც მხოლოდ შეცდომა კი არ არის, არამედ საკითხის უცოდინარობაა; თბილისის ამქრის დროშებზე წარმოდგენილი ორენოვანი და სამენოვანი წარწერები იმის უტყუარი დოკუმენტია, რომ არც თბილისში და არც საქართველოს რომელიმე ქალაქში ეროვნებათა მიხედვით, ცალკე, განკერძოებული ამქრული ორგანიზაცია არ არსებობდა.

დასკვნა ასეთია. თუ ამქრულ ორგანიზაციას რაიმე ეროვნული გააჩნდა, ეს ეროვნული მხოლოდ ქართული იყო. ქართული ეროვნული ნიშნები თბილისში არსებულ ამქრების ორგანიზაციებში გამოიხატებოდა დროშების მხატვრული გაფორმებით, დროშის ქსოვილზე მფარველი დვთაების გამოხატვით, რომელიც ტრადიციით მოდიოდა, მედროშის სპეციალურ ჩაცმულობაშიც გამოიხატებოდა და სხვ. (გ. ჯალაბაძე, საქართველოს სახელწიფო მუზეუმის ეთნოგრაფიული ფონდების გზამკვლევი, თბ., 1979).

ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის, ისტორიის და საერთოდ, ქართული ეთნოკულტურის შესწავლის პრობლემატიკაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ეროვნულ ჩაცმულობას. სწორედ ამ საკითხს ეძღვნება გიორგი ჯალაბაძის ნაშრომი „ქართველი ხალხის ჩაცმულობა“ ეთნოლოგ ციალა ბეზარაშვილთან თანაავტორობით. ამ მცირე მოცულობის გამოკვლევაში სამართლიანადაა აღნიშული, რომ ხალხურსა და საერთოდ, ეროვნულ ჩაცმულობას ხანგრძლივი განვითარების გზა აქვს გავლილი.

ნაშრომში განხილული და კლასიფიცირებულია ქართველი ხალხის ტრადიციული ჩაცმულობა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კუთხეების მიხედვით, ქართველ მთიელთა და ბარელთა სამოსი, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ჩაცმულობის მსგავსი ნიშნები და განსხვავებანი კლიმატური პირობების ხაზგასმით.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეს გახლავთ ქართულ ხალხურ ტანსაცმელთან დაკავშირებული ერთადერთი ეთნოგრაფიული ნაშრომი, სადაც კომპაქტურად, ერთიან სისტემაშია მოქცეული ტრადიციული სამოსი ეპოქებისა და საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კუთხეების მიხედვით. ამავე დროს, ხაზგასმულია მათი ერთიანი გენეტიკური ხაზი და განმასხვავებელი ნიუანსები.

გამორჩეულად გამოვყოფთ საინტერესო და საყურადღებო დასკვნებს ხევსურული ტანსაცმლის კომპლექსის შესახებ, რომელსაც ანალოგი არ მოეპოვება კავკასიის მასშტაბით. კერძოდ, ხევსური ქალის ჩაცმულობაში წამყვანი ადგილი ენიჭება აჭრილობასა და ნაქარგობას. ხევსური ქალის ჩაცმულობის შესწავლამ გამოავლინა, რომ ანალოგიური აჭრილობის ტანსაცმელი უნდა ეტარებინათ მეზობელ ფშაველ და თუმ ქალებსაც ძველად, ხოლო უძველეს ხანაში მსგავსი ტანსაცმელი უნდა სცმოდათ საქართველოს ბარის რაიონებშიც. როგორც ავტორები აღნიშნავენ, ხევსურული ტალავარის სახით საქართველოში შემორჩენილია ისტორიული ხანის ჩაცმულობის იშვიათი კომპლექსი (ბეზარაშვილი, ჯალაბაძე, 1988, გვ. 6).

საქართველოში მემინდვრეობის კულტურის მრავალწლიანი კვლევა გიორგი ჯალაბაძემ წარმატებით დაასრულა და 1972 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია. მოგვიანებით დისერტაციაში წარმოდგენილი საკითხები შევსებული და ახალი გამოკვლევებით გამდიდრებული ორ წიგნადაც გამოიცა: 1986 წელს „მემინდვრეობის კულტურა აღმოსავლეთ საქართველოში“ და 1990 წელს „მემინდვრეობის კულტურა დასავლეთ საქართველოში“ (ჯალაბაძე 1986; ჯალაბაძე 1990). დასახელებულ ნაშრომებში ფაქტობრივად საქართველოს ყველა კუთხის მაგალითზე განხილულია ქართველი ხალხის სამეურნეო ყოფის ეს უმნიშვნელოვანესი მხარე; წარმოდგენილია უამრავი ფაქტობრივი მასალა და გამოტანილია უაღრესად მნიშვნელოვანი დასკვნები. ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ ზოგიერთ მათგანზე.

გიორგი ჯალაბაძემ მესხეთის კვლევისას დაადასტურა და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა პურეულის ერთ-ერთი ჯიში – ფასენი! ეს იყო სამემოდგომო ხორბალი. გასული

საუკუნის მეორე ნახევარში ხორბლის ამ ძველ ქართულ ჯიშს უკვე აღარ თესდნენ. აღნიშნული პურეული მანამდე არსად, არც ერთ სპეციალურ ლექსიკონშიც კი დაფიქსირებულია. კვლევის შედეგად ავტორი გამოთქვამს და სამეცნიერო ლიტერატურაში ამკვიდრებს საინტერესო მოსაზრებას, რომ ეს ტერმინი, უშუალოდ ხორბლის მთესველ-მომყვანთა ვინაობა-სადაურობაზე უნდა მიუთითებდეს. ფასენი იმავე ფასიანს და შესაბამისად, ბასიანს უნდა ნიშნავდეს (ჯალაბაძე, 1986, გვ. 201).

ამ შემთხვევაში ავტორს არგუმენტად მოჰყავს აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის მოსაზრება ფასიანისა და ბასიანის იგივეობისა და ქართული წარმოშობის შესახებ. ამ გარემოებას ამყარებს პავლე ინგოროყვას გამოკვლევაც, რომელიც ასკვნის, რომ „მთელ ისტორიულ პერიოდებში ბასიანის მხარენი მესხეთის საზღვრებში იყო მოქცეული“ (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 45).

ამრიგად, ფასიანი//ბასიანი მკვლევართა მოსაზრებით სატომო სახელი უნდა იყოს. აქედან გამომდინარე, გიორგი ჯალაბაძე ასკვნის, რომ რაკი ასეა, თვით ფასენი სწორედ სატომო სახელიდან გამომდინარე პურეულის ჯიშის გამომხატველი უნდა იყოს; მეცნიერის ვარაუდით, ფასენის გავრცელების არეალი მტკვარ-არაქსის ენეოლითური კულტურის სამყაროს განეკუთვნება.

მონოგრაფიაში სისტემურადაა ნაჩვენები ერთი საინტერესო საკითხიც დასახლების ტიპთან დაკავშირებით. კერძოდ, კარული ანუ მონოგენური დასახლების პოლიგენურად გადაქცევის პროცესი; ასევე გამორჩეულად საინტერესოა ავტორის მიერ მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალების დადასტურებული, მიწის ერთი კატეგორიის გამოყოფა „დედულის“ სახით და ამ მიწის სამართლებრივი კატეგორია დიდი ოჯახების გაყოფის დროს.

დაბოლოს, მონოგრაფიაში წამოწეულია ერთი მეტად მნიშვნელოვანი საკითხიც. ესაა სამცხე-ჯავახეთში მოქმედი, ე. წ. უნივერსალური სახვნელის – ჯილდის თემა. შესაბამისი მასალის ანალიზის საფუძველზე ობიექტური დასკვნებია მიღებული. ავტორის შეფასებით, ჯილდა სწორედ აღნიშნული რეგიონის პირობებისთვისაა ჩამოყალიბებული-შექმნილი. ჯილდა, რომელშიც 4-5 უღელი გამწევი ძალა ებმევა, არც დიდი გუთანვიით ღრმად ხნავს (თესლი რომ ტენიან გაზაფხულზე არ ჩაღპეს) და არც მცირე სიღრმეზე, რომ არ გამოშრეს. ამდენად, ჯილდა იდეალური იყო ამ პირობებისთვის.

სხვათა შორის, თეთრიწყაროს რაიონში, სოფელ ჭივჭავაძეში არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩნდა დაახლოებით XV-XVI საუკუნეების საფლავის ქვა სახვნელის გამოსახულებით. სწორედ გიორგი ჯალაბაძემ მოახდინა ამ სახვნელის იდენტიფიცირება ჯილდასთან და ამ თემას სპეციალური სტატიაც მიუძღვნა.

გიორგი ჯალაბაძე ეკამათება სომეხ მეცნიერ ვ. ბლოიანს, რომელსაც ჯილდა არზრუმის მხარიდან ემიგრირებული სომხების მიერ მოტანილ მატერიალური კულტურის ობიექტად მიაჩნია (ბლოიანი, 1968). ლოგიკურად და მეცნიერული კამათით ქართველმა მკვლევარმა დაადასტურა, რომ სახვნელი ჯილდა, ისევე როგორც ფორჩხი, ადგილობრივ ნიადაგზეა წარმოქმნილი საუკუნეების წინ და პირიქით, მოსულმა სომხებმა გადაიღეს ეს სახვნელი. მეტიც, საქართველოდანაა შეტანილია სომხეთში არა მარტო ჯილდა, არამედ ფორჩხიც! მათ მიერ არა მხოლოდ ეს სამეურნეო იარაღები, არამედ მათი დასახლებაც ქართული ენიდანაა გადაღებული. და არა მხოლოდ ეს იარაღები თავისი ტერმინებით, არამედ „საგულისხმოა ისიც, რომ ამ იარაღთან დაკავშირებული შრომის ორგანიზაციის სახელიც „მოდგამი“ საქართველოდან გავრცელდა სომხეთსა და აზერბაიჯანის დასავლეთ და ჩრდილო-დასავლეთ რაიონებში“ (ჯალაბაძე, 1986, გვ. 206).

გიორგი ჯალაბაძის კიდევ ერთ სამეცნიერო და ორგანიზატორულ საქმიანობაზე უნდა გავამახვილოთ ყურადღება. მან ჩაიფიქრა და წლების განმავლობაში ეთნოგრაფიული განყოფილების თანამშრომელთა ძალებით, წარმატებით განახორციელა საქართველოს რეგიონული ეთნოგრაფიული შესწავლა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კუთხეების მიხედვით.

ამ მიმართულებით წლების განმავლობაში განხორციელდა რამდენიმეწლიანი ექსპედიციები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში: სვანეთში, სამცხე-ჯავახეთში, იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, ლეჩხუმში, შიდა და ქვემო ქართლში, კახეთში. ამ ექსპედიციების შედეგად შეგროვდა სრულიად ახალი სავსე მასალა. ექსპედიციების მონაწილეთა მიერ მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით იწერებოდა სამეცნიერო სტატიები ამა თუ იმ საკითხზე, რომელთა საფუძველზე თითოეულ ამ კუთხეზე გამოიცა შესაბამისი ეთნოგრაფიული კრებულები („სვანეთის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის“, „სამცხე-ჯავახეთი“, „იმერეთი“, „გურია“, „სამეგრელო“, „ლეჩხუმი“, „შიდა ქართლი“, „ქვემო ქართლი“,

ლიტერატურა:

1. ბეზარაშვილი ციალა, ჯალაბაძე გიორგი. ქართული ხალხური ტანსაცმელი, თბ., 1988
2. ინგოროყვა პავლე. გიორგი მერჩულე, თბ., 1954
3. მოლოდინი ლეილა, ჯალაბაძე გიორგი. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დროშების კატალოგი, თბ., 1969
4. ჯალაბაძე გიორგი. მემინდვრეობის კულტურა აღმოსავლეთ საქართველოში, თბ., 1986
5. ჯალაბაძე გიორგი. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ეთნოგრაფიული ფონდების გზამკვლევი, თბ., 1979
6. ჯალაბაძე გიორგი. მემინდვრეობის კულტურა დასავლეთ საქართველოში, თბ., 1990
7. ჯალაბაძე გიორგი. მიწათმოქმედება ფშავ-ხევსურეთში (ეთნოგრაფიული ნარკვევი), თბ., 1963

Nodar Shoshitashvili
Tbilisi Georgia

GIORGI JALABADZE, GEORGIAN SCIENTIST-ETHNOLOGIST AND MUSEUM WORKER
(In relation to his 100th birthday)
Abstract

Giorgi Jalabadze, a well-known scientist-historian, doctor of historical sciences and ethnologist, has left an important impact on the Georgian scientific community. The meritorious researcher spent much of his adult life working at the National Simon Janashia Museum of Georgia, which is where his scientific and museum-related career began. Until his death, he was one of the most important pillars of the museum.

Giorgi Jalabadzes spheres of interest are varied and contain scientific, collectible, expository, and educational works. The meritorious scientist thoroughly researched the Georgian agriculture. Of utmost interest are his monographs, which are concerned with East Georgian agricultural tools, and field care in Georgia, as well as his works on the museum flag collection research, traditional Georgian costumes and carpets, additionally, he worked on publishing the museum foundation guides.

Keywords: Giorgi Jalabadze, collectible, expository, educational, museum.

დამარცხებული ქალღვთაება ჯადოსნურ ზღაპარში

უძველესი ჯადოსნური ზღაპრების მთავარი გმირი ქალია და ის გენეტიკურად მითოსური წარმოშობის მზის ღვთაების დესაკრალიზებულ სახესიმბოლოს წარმოადგენს (ჩოლოყაშვილი 2004: 36). მზე რომ თავდაპირველად ქალღვთაებად გაიზარებოდა, ამაზე ქართულ მითოსურ პოეზიაშიც არის მინიშნება:

მზე დედაა ჩემი, მთვარე – მამაჩემი,
მოციმციმე ვარსკვლავები და და ძმა ჩემი.
(ჩიქოვანი... 1972: 81)

მზეს რომ კაცი მიუვიდა, მზე ძალიან გაჯავრდესა:
„მე და ვარ და ის ძმა არის, რად ვძულდებით ერთმანეთსა“
(ჩიქოვანი...1972:83).

ამ პერიოდის ჯადოსნური ზღაპრების ღვთაებრივი წარმოშობის მთავარი გმირი საკუთარ დებთან დაპირისპირებული სამსახოვანი ქალია, რომელიც ამ მიზეზით სამყაროს სამივე სკნელის (ზესკნელის, შუა სკნელისა და ქვესკნელის) მომვლელია და, შესაბამისად, მისი მთლიანობის განმასახიერებელი. ყოველივე ამას ქალი მეტამორფოზული გარდასახვების ძალით ახდენს და იბრუნებს დების მტრობით დაკარგულ ბედნიერების – მეუღლესა და ოქროს ქოჩრიან ვაჟს. თუმცა ქალის როლი ზღაპრებში მუდამ მიმზიდველი და წარმატებული არ არის. შემდგომი პერიოდის ჯადოსნურ ზღაპრებში ის უკვე დამარცხებული კაციჭამია კუდიანი დედაბერია, ან – საკუთარი ბიჭების გადამყლაპავი დედა; ასევე მოძალადეა ყველა სულიერი არსების, განსაკუთრებით კი საკუთარი ძმის, მტერი – ახალშობილი გოგო. ამ ტიპის ზღაპრების დასასრულს კი ეს სამივე თაობის წარმომადგენელი ქალები ეწირებიან თავიანთ დაუნდობლობას.

ზღაპრის გმირი გენეტიკურად ღვთაებაა (ჩოლოყაშვილი 2004: 107) და არის რა ის აგებული დაპირისპირებულ ძალთა ჭიდილზე, მასში მუდამ მისი შემქმნელი საზოგადოების ეპოქისათვის შესაბამისი რწმენისა და იდეალის მატარებელი ღვთაებრივი წარმოშობის გმირი იმარჯვებს, მისი მეტოქე კი მარცხდება. ასეა ამ სამივე ტიპის ზღაპრებშიც, სადაც ავი დედაბერიც, შვილების გადამჭმელი დედაც და ახალშობილი გოგოც ვაჟთან დაპირისპირებისას მარცხდებიან და იღუპებიან. ეს აგრესიული ქალებიც, მართალია, ღვთაებრივი წარმოშობისაღნი არიან, მაგრამ უკვე ვადა გასულნი და ძალაუფლების შესაწარმუნებლად ვაჟთან დაპირისპირებისას ყოველგვარ ბოროტებაზე წამსვლელნი. დედაბრის ღვთაებრივ წარმოშობაზე მინიშნებაც არის ტერმინ „დედაბერში“, სადაც „ბერი“ ღვთაებას ნიშნავს (ონიანი 1969, ბრეგაძე 2004: 248). ი. სურგულაძის მიხედვითაც ბერს სოციალურთან ერთად შემორჩენილი აქვს რელიგიური ასპექტი (სურგულაძე 1981: 117).

ამ უძველეს ზღაპრებში დედაბერიც, დედაც და გოგოც მუდამ ვაჟს ემტერება და სასიკვდილოდ იმეტებს, თუმცა, საბოლოოდ სასურველ მიზანს ვერ აღწევს და სხვისთვის ავის მსურველნი თავად იღუპებიან. დედაბერი, როგორც ქალღვთაება, რომ უკვე ვადაგაცულია, ამაზე მისი ასაკიც მეტყველებს. ე.ი. ის ამ ტიპის ზღაპრის შექმნის პერიოდისათვის უკვე საზოგადოებისათვის მიუღებელია, დრომოჭმული და ამდენად – შესაცვლელი; დედაც, როგორც უკვე ძალადაკარგული ქალღვთაება, ამგვარი სისასტიკით ცდილობს ძალაუფლების შენარჩუნებას; ახალშობილი გოგოს მოძალადედ წარმოჩენა და ვაჟთან დაპირისპირებისას მისი დაღუპვა კი იმაზე მიანიშნებს, რომ ქალღვთაება უკვე ასეთად

იბადება – ყველა ცოცხალი არსების გადამჭმელი. სწორედ ამიტომ მარცხდებიან სამივენი ახალგაზრდა ვაჟთან – მომავლის ღვთაებასთან შეჭიდებისას. ე.ი. ისინი როგორც ვადაგასულნი უკვე გარდასახვას საჭიროებენ. შესაბამისად, ამ ტიპის ზღაპრების შექმნის პერიოდისათვის ქალღვთაების განმასახიერებელ პერსონაჟებს, განურჩევლად მათი ასაკისა, საზოგადოება უკვე მიუღებლად თვლიდა.

ამდენად, ზღაპრები, სადაც ქალები მუდამ ვაჟთან დაპირისპირებისას მარცხდებიან, იმაზე მიგვანიშნებს, რომ სამყაროს გამგებლის ადგილი საზოგადოებამ ამიერიდან უკვე ვაჟღვთაებას მიაკუთვნა. იმ ზღაპრებში, რომლებშიც ვაჟის სასიკვდილოდ გამმეტებული მოძალადე დედაბერი, მშობელი დედა, თუ დაბადებისთანავე ყოველი ცოცხალი არსების გადამჭმელი ახალშობილი გოგო მარცხდება, ნათელია, რომ ქალღვთაება ზღაპრის მთქმელისთვის უკვე მიუღებელია. ე.ი. საბოლოოდ მიზანმიუღწეველ ქალღვთაებათა ამგვარი ბუნებით წარმოჩენა და ზღაპრის ფინალში მათი ვაჟთან სასტიკად დამარცხება და დაღუპვა იმაზე მეტყველებს, რომ ხალხი უკვე განუდგა ქალღვთაებას და ის ვაჟი ღვთაების მხარეს არის.

ეს დრომოჭმული – კაციჭამია, უფრო სწორედ, ვაჟების მჭამელი დედაბერი ვიზუალურადაც საშინელია – ღრჯოლებიანი და კუდიანი, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მას ქვესკნელურ ბნელ ძალებთან კავშირი არ გაუწყვეტია. ე.ი. შუა სკნელის ბინადარ ამ ღრჯოლებიან ქალს, მხოლოდ ქვესკნელის არსებათათვის ნიშანდობლივი კუდი აქვს შემორჩენილი, ღვთაებრივი ძალმოსილებისათვის აუცილებელ ციურ სამყაროსთან კი მას აღარაფერი აკავშირებს. შესაბამისად, მიუხედავად თავისი წარმოშობისა, ის ვედარ ფლობს ღვთაებრივ სრულყოფილებას. ამ ზღაპრებში ის უკვე ბოროტ ძალად არის წარმორჩენილი და მარცხდება კიდევ. შემზარავი გარეგნობის გარდა ყოფაშიც მიუღებელია მისი ქმედებები, როცა ხან ქვევრზე, ხან კი ცოცხზე გადამხდარი დაფრინავს. ყოველივე ამით უკვე ნათლად არის მინიშნება საზოგადოების უარყოფითი დამოკიდებულებაზე ამ ქალღვთაების მიმართ და ხაზგასმია მისი შეცვლისა და დავიწყების აუცილებლობაზე. ამიტომაც ზღაპარში მათი მძლეველიც გამოჩნდა, რომელთან დაპირისპირებისას იღუპებიან კიდევ. ქალის დამმარცხებელი მუდამ ახალგაზრდა ვაჟია, ე.ი. განახლებული ენერგიით აღვსილი და სამყაროსათვის სიკეთის მომნიჭებელი.

ზღაპარში „ცხრა ძმა“ აკვნიდან წამომდგარი გოგოს მძლეველი ვაჟი მისივე ძმა – თავისავე მშობლების შვილი. ე.ი. ამ გაუმაძღარ – ღვთაებრივი წარმოშობის არსებას თავისივე ოჯახის წევრი, – გენეტიკურად ისიც ღვთაებრივი წარმომავლობისა ენაცვლება. ამ გოგოს დამარცხება იმ აუცილებლობით იყო განპირობებული, რომ მის აგრესიულობას საზღვარი არ ჰქონდა: იყო რა ყველა სულიერის – საქონლის, სოფლის მთელი მოსახლეობის შემჭმელი, საკუთარი მშობლებისა და რვა ძმის ჩათვლით. ბოლოს ის თავის მეცხრე ძმასაც გამოუდგა შესაჭმელად. ამ საბოლოო დაპირისპირებისას ის უკვე სასტიკად დამარცხდა და დაიღუპა. ძმამ კი ამ გამარჯვებას მას შემდეგ მიაღწია, რაც თავის კაციჭამია დას ალვის ორ ხეზე ასვლის შემდეგ მესამეზეც აასწრო. გამწარებულმა გოგომ კი ორი ხის ძირის გადაღრღნის შემდეგ მესამეს ვედარაფერი მოუხერხა და, ამგვარად, საბოლოოდ დამარცხდა. ხე ღვთის სამყოფელია, მსგავსად – მთისა, კოშკისა, ტაძრისა... და მასზე ასვლით ვაჟმა საბოლოოდ დაიმკვიდრა იქ ადგილი. მესამე ხის ძირის ვერ გადამღრღნელ გოგოს კი ამის ძალა აღარ აღმოაჩნდა. ე.ი. ამ მინიშნებით ნათელია, რომ სამყაროში ქალღვთაებას ვაჟი ღვთაება ჩაენაცვლა. თუმცა გოგოც მთლად უძლური რომ არ არის, იქიდანაც ჩანს, რომ მან ორი ალვის ხის გადაღრღნა მოახერხა. ე.ი. ვაჟმა სამყაროს სამივე სფერო გაითავისა, გოგომ კი მესამე დაბრკოლება ვედარ დაძლია და დამარცხდა კიდევ. თუმცა ზღაპარი აქ არ თავდება. მასში საბოლოოდ გამარჯვება მხოლოდ მეტოქის სიკვდილის შემდეგ მიიღწევა. ამჯერადაც ასე მოხდა, ხეზე მყოფმა ბიჭმა დაბლა ჩამოგზავნა თავის ჯიბეში მსხდომი დამეგობრებული ორი პატარა დევი და სწორედ მათ მოუღეს საბოლოოდ ბოლო კაციჭამია გოგოს (ვირსალაძე 1958: 59-63). ე.ი. ალვის ხეზე ცამდე ასულ ვაჟს ქვესკნელის არსებებიც (პატარა დევები) თან ახლდნენ. ამდენად, ამ სამ

აღვის ხეზე ასვლით, ცასა და ქვესკნელთან მჭიდრო კავშირით ის სამივე სკნელის – მთელი სამყაროს გამგებელი ხდება. მისმა დამ კი ორი აღვის ხის წაქცევის – ე.ი. ორი სკნელის გათავისების შემდეგ მესამე სკნელი ვეღარ დაძრია და, შესაბამისად, მთელ სამყაროზე ბატონობის შესაძლებლობა დაკარგა. თავის დროზე ისიც რომ ღვთაებრივი წარმომავლობის არსება იყო, ამაზე აღრინდელი სიძლიერის გარდა მისი ერთი წვეთი სისხლიც მეტყველებს, რომელიც ვაჟს დის დაღუპვის შემდეგ შენახული ჰქონდა და საჭიროების შემთხვევაში მუდამ ხელს უმართავდა. ე.ი. ვაჟმა საკუთარი დის – თავისი წინამორბედი ღვთაების დამარცხებით მისი ძალმოსილებაც გაითავისა და მის მეტამორფოზულ სახესხვაობად მოგვევლინა.

ამავე ტიპის ზღაპარში «სამი ძმა და მათი და» „სამ ძმას ერთი და და ურიცხვი ხარი და ძროხა ჰყავდათ. «ის და გამხეცებული ვინმე იყო, მუდამ ტყეში ცხოვრობდა. მიეჩვია ძმების ჯოგს. ყოველ დამე ჯოგში საუკეთესოს ირჩევდა, ტანს ჭამდა, თავს კი სადღაც შორს გადააგდებდა ხოლმე ... ის აღქაჯი დაერია ჯოგს, ყველას მოერია ... ძმა მივიდა შინ და ნახა, რომ მის მხეც დას ჯერ ჯოგი შეუჭამია და მერე – ძმები. ძმების თავები ხელში აქვს სათამაშოდ...” მესამე ძმასაც გამოუდგა, რომელსაც თავგმა «მისცა ერთი სალესი, სამი თითისტარი» და უთხრა: შენი და როდესაც დაგეწიოს, ეს სალესი მიწას დაარტყი და უშველებელი კლდე გაჩნდება. მას ვერაფერი უძლებს და გახვრეტს. როდესაც გეწოდეს, ერთი თითისტარი მიწას დაარტყე, ის აღვის ხედ იქცევა და იმაზე ადი. ის ხის ხვრას დაიწყებს, როცა წაქცევაზე მიიყვანს, მეორე თითისტარი ჩამოაგდე, მერე – მესამე“. და გაეკიდა ძმას, რომელიც უკვე მესამე აღვის ხეზე იჯდა... ბოლოს ეცნენ მწევრები მხეც ქალს. იმდენი სისხლი დაიდვარა მისი გვამისაგან, რომ იქაურობა აავსო“ (ლლონტი 1964: 136-141). ე.ი. კაციჭამია გოგოს საბოლოოდ ყოველთვის იღუპება, თუმცა მას ძმა თვითონ არ კლავს.

კაციჭამია გოგოსთან დაკავშირებულ ამ ჯადოსნურ ზღაპრებში, როგორც ვხედავთ, არსებითი მნიშვნელობა ენიჭებისაა ხის როლი, რომელიც საერთოდ ზღაპარში ღერძის ფუნქციას ასრულებს (ჩოლოყაშვილი 2004: 48). ასევეა მითშიც, არის რა სამყაროს ცენტრში აღმართული და მის სამივე სკნელსაც აერთიანებს და – მის ოთხივე მხარესაც. გოგოს თუ ღვთის სამყოფელზე – ხეზე აასწრო ვაჟმა, ტყის ბინადარს, ე.ი. „იმქვეყნიურ“ არსება – კუდიან დედაბერს უკვე ვაშლის ხიდან ძალის გამოყენებით ჩამოჰყავს ბიჭი. ის ტყეში თავის ქოხში, ე.ი. „იმ“ ქვეყანას, მიჰყავს, რომ მოხარმოს და შეჭამოს. ზღაპარშიც «კუდიანი დედაბერი და ოქროს თმიანი ბიჭი» დედაბერი სასტიკია, დაუნდობელი და ყველანაირად ცდილობს ბიჭის დაღუპვას: გზაზე მიმავალმა ბავშვმა ვაშლით დახუნძლული ხე დაინახა, აძვრა ზედ და დაიწყო ვაშლის ჭამა. «სად იყო და სად არა, იქვე გაჩნდა მოკუზული კუდიანი დედაბერი». ის ბიჭს ფეხში სწვდა, ძირს ჩამოიყვანა, ჩასვა გულში და «კუნკულით შინისაკენ გაარბენია». გზაზე, როცა დედაბერმა გუდა მოიხსნა და გვერდზე გავიდა, ბიჭი ამოძვრა გულიდან ... ისევ ვაშლის ხეზე ავიდა. დედაბერმა ისევ ჩამოიყვანა და გულით მიიყვანა შინ. რძალს დაუბარა: – ეგ ბიჭი დაკალი და სადილად მოხარმეო. ბიჭმა მოახერხა, რძალს დაუსხლტა და ჭერში აძვრა. დაბრუნებული დედაბერი როცა მიხვდა, რაც მოხდა, თავადაც შეეცადა იქ აძრომას, მაგრამ ამ მცდელობისას გახურებულ თონეში ჩავარდა და ჩაიფერფლა. (დავითური...2012: 74-76). ე.ი. ორჯერ ხეზე ნამყოფი ბიჭი მესამე ცდაზე ჭერზე ასვლით აღწევს თავს გასაჭირს და მოიპოვებს საბოლოო და ამდენაბ უკვე ღვთაებრივ ძალმოსილებას. ე.ი. კუდიანი დედაბერი ცდილობს მეტამორფოზის ძალით თავად გარდაისახოს ამ ბავშვად და ტყის ქოხის ბინადარი უკვე ხეზე – ღვთის სამყოფელზე თვითონ დამკვიდრეს. ამგვარად, დედაბერი ამორებს რა ბიჭს ხეს, ცდილობს მისი შეჭმით თავად აღივსოს იმ ღვთაებრივი სიკეთით, რასაც ვაჟი ხეზე ყოფნით უზიარა. ამგვარად, ის იბრძვის განიახლოს ღვთაებრივი ბუნება და სამყაროზე აღრინდელი ძალაუფლება მარადიულად შეინარჩუნოს. თუმცა ბიჭის დაღუპვის მსურველმა ეს ვეღარ შეძლო და ამ ავ ზრახვას თავად ემსხვერპლა.

ზღაპარში «ორი მონადირე» (ვირსალაძე 1958: 178 -187) კი ისევ ტყის ბინადარი – „იმქვეყნიური“ კუდიანი დედაბერი ვაშლით, მზის სიმბოლოთი, გაჩენილ ძმებს დაუპირის-

პირდა. ერთ მათგანს – სანადიროდ წასულ ხელმწიფის სიძეს ის ირმის სახით ტყეში გამოეცხადა და თავისთან მიიტყუა. იქ კი ნარდის თამაშისას ვაჟს ნიძლავი მოუგა და გააქვავა, რათა ის მიცვალებულთა სამყაროში ჩაეტოვაბინა, ცოცხალთა სამეფოს გამგებლობა კი თავად სურდა მარადიულად. თუმცა ეს დამარცხებული მონადირე ორსახოვანი იყო, მას ძმა ჰყავდა. ის უბედურების მომასწავებელი ნიშნის ნახვისთანავე გაუყვა ძმის კვალს და ტყეში მიაგნო ამ კაციჭამია დედაბერს. ნარდის თამაშისას უკვე მან მოუგო დედაბერს ნიძლავი და მისივე ჯადოსნური წკეპლით ძმა გააცოცხლა (სხვა ვარიანტის მიხედვით გაუჭრა დედაბერს მუცელი და იმის მუცლიდან უვნებლადაც გამოიყვანილი გადაყლაპული ძმა). რასაკვირველია, საბოლოოდ ზღაპარი სხვისთვის ავის მსურველის გამარჯვებით არ გათავდება და ამის შემდეგ ძმამ დედაბერი სიცოცხლესაც გამოასალმა. „ამ“ ქვეყანას დაბრუნებულ – გაცოცხლებულ სიძეს კი ხელმწიფემ თავისი ტახტი უბოძა და ვაჟი გამეფდა. ეს უკვე ღვთაებრივ ძალმოსილებას ნაზიარები გმირის ხელახლა შობაა, გარდასახვა მისი – მეტამოროზა, ფერმეცვლილი სახითა და შესაძლებლობებით ადვსილის სამყაროს გამგებლად დაბადება. ე.ი. აქაც ადრინდელ ქალღვთაებას ვაჟღვთაება ჩაენაცვლა და ახლა უკვე მან ჩაიბარა სამყაროს გამგებლობა. ამგვარად, ქალღვთაებამ ვაჟღვთაებად განიცადა მეტამორფოზა.

როგორც ამ ზღაპრების განხილვისასაც ვნახეთ, გმირთა ურთიერთ დაპირისპირებისას მხოლოდ მეტოქის დამარცხება არ არის საკმარისი, ის აუცილებლად უნდა მოკვდეს კიდევ. ამის მიზეზი კი ის არის, რომ ზღაპარში, მსგავსად მითისა, ღვთაებრივი წარმოშობის მეტოქეთა თანაცხოვრება გამორიცხულია. ე.ი. მათგან მხოლოდ ერთი უნდა შემორჩეს სამყაროს. მეტიც, ამ უძველესი ზღაპრების მოძალადედ ქცეული კუდიანი დედაბრისთვის მეტოქის მოკვლაც კი არ არის საკმარისი, ის ვაჟს ჭამს კიდევ ან უშედეგოდ ცდილობს მის შეჭმას. მიუხედავად იმისა, რომ მეტამორფოზის ძალით ღვთაებრივი წარმოშობის გმირის მკვლელი მოკლულის ძალმოსილებით ისედაც ძლიერდება, ამ მიზნით მეტოქის შეჭმა იმ უძველეს პერიოდში, როგორც ჩანს, უფრო საიმედოდ ითვლებოდა.

ბიჭს სასიკვდილოდ საკუთარი დედაც იმეტებს და გაჩენისთანავე ყლაპავს. ზევსის დაბადების მითთან დაკავშირებით საუბრისას მ.ჩიქოვანი ყურადღებას ამახვილებს ქართულ ზღაპრებში არსებულ დედაბრის მიერ ახალშობილი ბიჭების შეჭმის მოტივზე (ჩიქოვანი 1971: 11-17) და თვლის, რომ შვილის შეჭმის მოტივი უცხო არ არის ქართული ფოლკლორისთვისაც. ის ამ საკითხთან დაკავშირებით სათანადო ზღაპრებსაც იმორჩმებს. მაგალითად: ზღაპარში „გენჯე – შვილების მყლაპავი“ ქალი ქორწილში დაერია მაცრებს და ყლაპავდა; მეზობლის შვილებსაც არ ინდობდა და საკუთარ შვილებსაც შობდა თუ არა, მაშინვე ჭამდა. გამწარებულმა დედამთილმა ბოლოს რძალი მალა დააწვინა და ნაბადზე დაბლა ჩამოგორებული ჩვილი ასე გადაარჩინა. მთაზე გადამალულ ბავშვს კი ირემი აწოვებდა ძუძუს. შემდეგ ქალმა უკვე სახლში დაბრუნებული სწრაფად გაზრდილი ბიჭის შეჭმა მოინდომა, მაგრამ დავაჟკაცებულს ვედარაფერი დააკლო (ძიძიგური 1956: 271). ზღაპარში „ალავგანი“ კი ალავგანმა დევის ქალი შეირთო. კაცი გააფრთხილეს, რომ ქალი მოლოგინებისას ლებიშის თავზე დააწვინე, თორემ შვილებს გადაყლაპავსო. მართლაც, ბავშვი რომ დაიბადა, ქალმა ვერ შეჭამა, რადგან მამას ჰყავდა დამალული. დედა დაეძებდა ბავშვს გადასაყლაპად, მაგრამ ვერ იპოვა. ახალმთვარეობამ რომ გადაიარა, ბავშვი უკვე გაზრდილი იყო და დევმა უკვე ვედარაფერი დააკლო (ჩიქოვანი 1971:15). სხვა სვანური ვარიანტის მიხედვით კი, კაცის ცოლს შვილი ეყოლა თუ არა, ბავშვი მაშინვე გადაყლაპა. ახალი ძეგობის ჟამს ქალი უკვე მეორე სართულზე დააწვინეს, იატაკს ფიცარი ახსნეს, ბავშვი გაჩენისთანავე ძირს ჩავარდა და დედას აღარ აჩვენეს. მამამ შორს წაიყვანა ბიჭი, კლდეზე შეაგდო და ღმერთს შესთხოვა მისი სიძლიერე. ბიჭი, მართლაც, უძლიერესი გაიზარდა. მამის ნების წინააღმდეგ ვაჟი მაინც შინ დაბრუნდა. დედამ მაშინვე გადაყლაპა, მაგრამ ელბათურს ცალი ხელი გარეთ დარჩა. ვაჟმა დედას წაუჭირა ყელში ხელი და ამოვიდა. ვაჟს ასეთი დედა რომ ჰყავდა, სხვებიც შეწუხებულები იყვნენ. იმანაც დაავლო ხელი დედამისს და წყალში გადააგდო (ჩიქოვანი 1971: 16).

სწორედ ამგვარი დაუნდობელი ფორმით არის გადმოცემული ჩვენს მიერ აქ განხილულ ზღაპარებში დაპირისპირებულ ძალთა ჭიდილი. ჯადოსნურ ზღაპარში ადამიანის სახის მქონე არსებებიდან, სწორედ, ეს ქალები – კუდიანი დედაბერი, მოძალადე დედა და ახალშობილი და არიან კაციჭამიები.

როგორც ვნახეთ, ახალი – გამარჯვებული გმირის დაბადება გარდუვალად იწვევს მისი მშობლის სიკვდილს. ე.ი. ერთი რომ იყოს, მეორე არ უნდა იყოს. თუმცა არის რაღვთაება უკვდავი, მისი დესაკრალიზებული სახე-სიმბოლო საბოლოოდ არ ქრება და ის განახლებული სახით, სახელითა და შესაძლებლობებით განაგრძობს სამყაროზე ზრუნვას. ამგვარად, შერკინება ზღაპის გმირთა შორის მუდამ ხდება ყავლგასული – საზოგადოებისათვის უკვე მიუღებელი ღვთაებრივი წარმომობისა და ახალი მრწამსის მქონე გმირებს შორის, სადაც, როგორც წესი, ახალი იდეის მატარებელი იმარჯვებს და ენაცვლება წინამორბედს.

ზღაპარი, საერთოდ, ურთიერთ დაპირისპირებულ ძალთა ჭიდილის გარეშე არ არსებობს. ეს მეტოქენი არიან რა ერთმანეთის მეტამორფოზული სახესხვაობანი ერთდროულად მხოლოდ ერთმანეთთან შეხების მომენტში – ერთმანეთად ფერისცვალების მომენტში ჩანან, ე.ი. – ძველი მრწამსის დამცველის განახლებული იდეის მატარებელ გმირად გარდასახვის მომენტში, რამეთუ, ერთი რომ იყოს, მეორე არ უნდა იყოს.

აქ განხილული ზღაპრების მიხედვით, მოძალადე ქვეული ქალღვთაება მუდამ ახალგაზრდა ვაჟთან დაპირისპირებისას მარცხდება. ამდენად, ეს ზღაპრები იმ პერიოშია შექმნილი, როცა ხალხს ქალღვთაებისა აღარც სიკეთისა სწამდა და აღარც მისი ძლევა მოსილებსა სჯეროდა. ე.ი. ზღაპარში ქალღვთაებაზე ვაჟის გამარჯვებით ნაჩვენებია, რომ მატრიარქატის ეპოქა დასრულდა და საზოგადოებამ სამყაროს მფარველად უკვე ვაჟი ღვთაება აღიარა. ამგვარად, ამ ტიპის ზღაპრები იმ პერიოდშია შექმნილი, როდესაც კაცობრიობამ მატრიარქატიდან შეაბიჯა პატრიარქატის ეპოქაში. საზოგადოებისათვის ამ რთული და მტკივნეული პროცესის გადმოცემისას ზღაპარს მაინც საზეიმო ელფერი ახლავს, რამეთუ გამარჯვება ახალი მრწამსის მომტანს დარჩა. გამარჯვებული კი ყველას უყვარს და ამიტომაც ის მუდამ დახატულია როგორც ყოველგვარი სიკეთით შემკული არსება – საპირისპიროდ დამარცხების სიმბოლოსაგან.

ლიტერატურა:

1. ბრეგაძე 2004: ნ.ბრეგაძე, საქართველო – მიწათმოქმედების დამოუკიდებელი კერა, თბ.: «სამშობლო», 2004.
2. დავითური ...2012: დავითური ლ., ხეცურიანი ი. (შემდგენლები), რჩეული ქართული ზღაპრები, თბ.: „გამომცემლობა თბილისის სიახლენი“, 2012.
3. ვირსალაძე 1958: ვირსალაძე ელ. (შემდგენელი), რჩეული ქართული ხალხური ზღაპრები, თბ.: «სახელგამი», 1958.
4. ონიანი 1969: ჯ.ონიანი, ქართველთა უძველესი სარწმუნეობის ისტორიიდან (სვანური მურყვამობა-კვირიაობა), საკანდიდატო დისერტაცია, თბ.:1969.
5. სურგულაძე 1981: ი. სურგულაძე, არქაული ელემენტები ქართულ ხალხურ რელიგიურ დღესასწაულებში, მსე, XXI, 1981.
6. ღლონტი 1964: ღლონტი ალ. (შემდგენელი), ხალხური სიბრძნე, II, თბ.: „ნაკადული“, 1964.
7. ჩიქოვანი 1971: მ.ჩიქოვანი, ბერძნული და ქართული მითოლოგიის საკითხები, თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1971.
8. ჩოლოყაშვილი 2004: ჩოლოყაშვილი რ. უძველეს რწმენა-წარმოდგენათა კვალი ხალხურ ზღაპრულ ეპოსში, თბ.: “ნეკერი”, 2004.
9. ძიძიგური 1956: ძიძიგური ქართული დიალექტოლოგიური ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, 1956.

A DEFEATED DEITY IN A MAGICAL TALE

Abstract

The main character of the ancient magical tales is a woman, who genetically embodies the sun deity and is three-faced like her opposing sisters. Only by visiting the three underworlds she regains the happiness, queen status, and her golden-hued children who she lost thanks to them.

In the magical tales of the next period, the female role is no longer attractive and successful, although even there they are of divine origin. Here they have already become cannibals. In one type of fairy tales, the woman is already old (dedaberi), and in the other, a newborn girl. The divine origin of deda beri is also hinted at in its name, because the term beri, or “monk” in Georgian language, means deity. (J. Oniani, N. Bregadze).

In these fairy tales, woman always attack young man and attack them to death, however, in the end they do not achieve the desired goal and those who wish harm to others die themselves. The age of a woman also speaks of the necessity of defeating her – she is already a deity who has run out of time and expired.

i.e. She has become unacceptable to the society, her age is over. That is why the teller of the tale, when confronting her son, already considered her to be defeated and accordingly replaced her with a god. In a fairy tale with a different story from the same period, a newborn girl is brought up as a bully and cannibal. She does not let any living creature – neither cattle nor man, including family members, go uneaten. However, in the end, she also fails and dies in the confrontation with her son – her own brother. Thus, this story points to the same problem – the goddess, in the eyes of the society, has already reached her limit and she is dangerous for the world just after her birth, therefore, she is already unacceptable for the society. i.e. The fairy tale with this story indicates that the goddess has passed away and her place belongs to the male deity from now on.

Thus, a fairy tale, whose hero is genetically a deity, always expresses the spirit of its era. Accordingly, in it, the hero who carries the beliefs of the society that created him wins, and the one who rejects them dies.

Keywords: Georgian language, Accordingly, genetically, However.

მერაბ ჩუხუა

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
კავკასიოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი,
პროფესორი
თბილისი, საქართველო

ჰარმონიულ-დეცენიურ კომპლექსთა ისტორიისათვის იბერიულ-კავკასიურ ენებში

რეკონსტრუირებული პალეოკავკასიური ფუძე-ენის ფონოლოგიური სისტემა აჩვენებს, რომ სავარაუდო პარადიგმა იმთავითვე რთული შედგენილობისა უნდა ყოფილიყო. განსაკუთრებით ეს ეხება კონსონანტიზმს. თანხმოვანთა დენტალურ რიგში, აგრეთვე სიბილანტებში (სისინა / შიშინა), ფუნქციონირებდა ოპოზიცია ინტენსიური ~ არაინტენსიური თ ~ *თა, ც ~ ცა, ჩ ~ ჩა. რა გვადლევს ამგვარად მსჯელობის საფუძველს? – უპირველეს ყოვლისა, ბგერათმესატყვისობათა ჩვენება დადასტურებული იბერიულ-კავკასიურ ენათა სხვადასხვა ჯგუფებს შორის.

იბერიულ-კავკასიურ ენებში შემონახულ სიბილანტ თანხმოვანთა განსაკუთრებული მრავალფეროვნება მოზაიკურად ასახავს პალეოკავკასიური ფუძეენის რთულ ფონოლოგიურ სისტემას. ისტორიულად ამ ტიპის თანხმოვნებში დასაშვები ჩანს რელევანტური კორელაცია თანხმოვანთა ველარიზაციის მიხედვით როგორც სისინა **ძ ც წ ზ ს ~ ძ ც წ ზ ს**, ისე შიშინა **ჯ ჩ ქ (ჟ) შ ~ ჯ ჩ ქ (ჟ) შ** სიბილანტებში. სისინ-შიშინა სიბილანტებში ველარიზაციის არსებობას ვერ დავუშვებთ, სათანადო ენობრივი მასალის უქონლობის გამო.

ნახურ-სინდურ-დაღესტნურ-ქართველურ ბგერათმესატყვისობათა სისტემაში განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს კანონზომიერი ფონემური მიმართებანი უკვე თანხმოვანკომპლექსთა დონეზე. ძირითადად, ასეთი თანხმოვნური ჯგუფები შემდგომ სეგმენტაციას არ ექვემდებარება და ფუძეენური წარმომავლობისა ჩანს, მაგრამ აქვე, ზოგან, ნათლად წარმოჩნდება ამა თუ იმ ფუძეენაში პოზიტიურ ჰარმონიულ-დეცესიურ კომპლექსთა წარმომავლობის მეორეული ხასიათი, და ეს უფრო ხშირად რელევიციის მომდევნო საფეხურზე მათი მიღების გზებითაა რეალიზებული; თანაც აღსანიშნავია, რომ ამგვარი მოვლენები მეტადრე ჰარმონიულ-დეცესიურ კომპლექსთა A ტიპის ჯგუფებში დასტურდება.

ს. - ქართვ. **ბღ** ~ ს.-ნახ. **ბჭ** ~ ს. - სინდ. **ბღ** ~ ს.-დაღ. **ბVჭ/ბVგ**

(1) ს.-ქართვ. ***ბღარ**- „ბავშვი, ბაია“, (ქართ. ბღარ-, ბღარ-ი „ყრმაშვილი“ (ჩუბი-ნაშვილი), იმ., ქიზ., „ბავშვი, ბალდი“, სვან. ბღარ „ბალდი“) : ს.-სინდ. ***ბღუჭ**- (უბ. ბღ-გ „ახალი“) : ს.-დაღ. ***ბაჭარ**- „ახალგაზრდა, ჯეელი“ (ხუნდ. ბაჭარ-ა-ბ „ახალი, ახალგაზრდა“, ბოთლ. ბაჭარ-ა, ღოდ. ბაჭარ-ა „ახალგაზრდა; ჯეელი“)

(2) ს.-ქართვ. ***ბღუჭ**- „ბუ“ (ქართ. ბუ /ბუვ-ი, ზან. (ლაზ.) ბღუ /მღუ, მეგრ. ღუ „ბუ“, სვან. ღუჭ „ბუ“) : ს.-ნახ. ***ბჭოჭ** „ბუ“ (ინგუშ. ბჭოჭ „ბუ“) : ს.-სინდ. ***ბჭ**- „არწივი; ძერა“ (ად. ბღ „ძერა; ქორი“, ბღ-ზ „არწივი“, ყაბ. ბღ „არწივი“, უბ. ბღ-ჯ „არწივი“) : ს.-დაღ. ***ბიჭუ** „ბუ“ (ანდ. ბიღუ „ბუ“, ღოდ. ბოჭუ, ჭამ. ბუჭუ „ბუ“, ხვარშ. ბუჭუ „ბუ“, ად. ბუჭუ „ბუ“, შდრ. ბურშ. -ბუჭ სიტყვაში ქუქა-ბუჭ „ჭოტი“)

(3) ს. - ქართვ. ***ბღაჭ**- „ბუდე, ორმო, ნაპრალი“ (ქართ. (ქსნ.) ბღავან-ი „ნატამალი, ძირი“, ზან. (ლაზ.) ო-ბღე „ბუდე“, სვან. ბღეჭ / ბღეფ / ბღე ← ***ბღეჭ** „ნაპრალი“) : ს.-ნახ. ***ბჭინ** „ბუდე“ (ინგ. ბჭი, ჩეჩნ. (ახ.) ბჭე „ბუდე“) : ს. - სინდ. ***ბღუჭ** „ბუდე“ (ად. ნა-ბღუჭ, ყაბ. ა-ბღუჭ-ა, უბიხ. ა-ბღა „ბუდე“) : ს.-დაღ. ***ბაგუჭ**-ან „ბუდე; ორმო“ (ტინდ. ბაგან, ღოდ. ბაგან „ბუდე; ორმო“, დარგ. (სირხ.) ბუგუ „ბუდე“)

ს. - ქართვ. **ფხ** ~ ს. - ნახ. **ფხ** ~ ს. - სინდ. **ფხ/ხჭ** ~ ს.-დაღ. **ფVხ**

(1) ს. - ქართვ. ***ფხალ**- „ცხრილი/ცხავის ძირი“ (ქართ. (ხევს.) **ფხალ**-ა „ცხრილის ან ცხავის არამტკიცედ დაწნული ძირი“) : ს. - ნახ. ***ფხო** „ძირი, ფსკერი“ (ინგუშ. ფხო „ძირი, ფსკერი“) : ს. - სინდ. ***ფხა** „ძირი, ქვედა ნაწილი“ (ად. ფხა „უკანა ნაწილი“, ყაბ. ფხა „ძირი; უკანა ნაწილი“, შდრ. ად. (ჭემგ.) ფხა-ჩ „ფსკერი“, უბ. ხა- ← ***ფხა** „ძირი, ქვედა ნაწილი“) : ს.-დაღ. ***ბჳხჳრ**- „ძირი“ (ანდ. ბეხირ-, შდრ. ბეხირ-ყილ „ძირი“, ტინდ. ბეხი „ძირი, საფუძველი“, ღოდ. ბახუ, სიტყვაში ლადი-ბახუ „ქვედა ნაწილი“, დარგ. ხარ (← ***ფხარ**) „ძირი, ფსკერი“, ხარ-ჰილ „სადირკველი“)

(2) ს.-ქართვ. ***ფხუჭ**-ენ- „ფხვნა, ფხვნილი“ (ქართ. ფხვენ-/ფხვნ-, ფხვნ-ა, ფხვნ-ილ-ი, ნა-ფხვენ-ი „ნალექთ (ნაფშვენეტის) უმცირესი ნაწილი“ (საბა)) : ს.-სინდ. ***ფახუჭ**-ა (ად. ფახ, ყაბ. ბახ „ორთქლი“) : ს.-დაღ. ***ფახუჭ**- „მტვერი; ორთქლი“ (ბეჟ. ფახ „მტვერი“, ჰუნზ. ფგხ „მტვერი; ორთქლი“, დარგ. ფჳჭ „მტვერი“)

(3) ს.-ქართვ. ***ფხა** „თევზის ფხა“ (ქართ. ფხა, ფხ-იერ-ი / ფხ-იან-ი, ზან. (ლაზ.) მხა „თევზის ძვალი“, მეგრ. ხა გველის ძვალი“, სვან. ფხა „თევზის ძვალი“) : ს.-ნახ. ***ფხა** „ძარღვი“ (ინგ. ფხა, ჩეჩნ. ფხა, წ.-თუშ. ფხა „ძარღვი“) : ს.-სინდ. ***ხუჭ** (ად. ხუჭ, ყაბ. ჰეჭ ←

*ხ^ატუგ, უბ. ხ^ა (← *ხ^ატა-) „ძარღვი“ : ს.-დად. *ფუგხ(ტ)ა „ძარღვი“ (დარგ. ფხა „ძარღვი“, არ-ჩ. ბუხ „ძარღვი“)

ს. - ქართვ. დღ ~ ს. - ნახ. დჰ/ღVღ ~ ს. - სინდ. დღ/ღVღ ~ ს. - დად. დღ/ღVღ

(1) ს.-ქართვ. *დღენ- „ვით თანდებული“ (ზან. (ლაზ.) დღენ „ვით თანდებული“, მეგრ. -დღან, ი-დღან-ო „იმასავით“) : ს.-სინდ. *დღჷ „როგორ“ (ადილ. თჷჷ-ფჷ „რამდენი“, უბიხ. დღჷ- „როგორ“) : ს.-დად. *ღჷღ- „ვით; როგორ“ (ხუნდ. -ა-ჷად „ვით“, ბეჟ. ნი-ღად „როგორ“)

(2) ს. - ქართვ. *დღე- „დღე“ (ქართ. დღე, ზან. დღალ-(ეფ- ე/ ი) „i d“, სვან. ლა- დღე „i d“, შდრ. ზან. გო- ღა ← *გო- დღა „გუშინ“, ზედმიწ. „გასული დღე“) : ს.-ნახ. *ღაღო „წვიმა“ (ჩეჩნ. დჷოღა, ინგუშ. დოღა / დოღაჷ, წ.-თუშ. {დაღო}) : ს. - სინდ. *ღღ- ჷ „მზე“ (ადილ. თღა, ყაბ. დღღა, უბიხ. ნღღა „მზე“, შდრ. ად. თღღჷას, ყაბ. დღღ- ჷასჷ „გუშინ“) : ს.-დად. *ღჷღჷღჷ „დღე; წვიმა“ (ბეჟ. ჷოღო, ინხ. დოღო, ჰუნზ. ჷღღღ „წვიმა; დღე; ცა“) ს. - ქართვ. *დღე- „დღე“ (ქართ. დღე, ზან. დღა / ნღღა , სვან. ლა- დღე „დღე“) : ს. - სინდ. *ღღღა „მზე“ (ად. თღღა, ყაბ. დღღა, უბ. ნღღა „მზე“)

(3) ს. - ქართვ. *ღღილ- „სიმსუქნე“ (ზან. (მეგრ.) ნღღილ- ინ- ი „უშნო სიმსუქნე“, სვან. დღილ- ჷა „მსუქანი (ქალი)“) : ს. - სინდ. *ღღღჷ „ქონი“ (ად. დღღღჷ, ყაბ. დღღჷ „ქონი“) : ს.-დად. *ღღღჷღჷ „კარაქი“ (ლეზგ. დჷღღღჷღჷ, რუთ. დადღღჷღჷ / დადღღჷღჷ „კარაქი“)

ს. - ქართვ. თხ ~ ს. - ნახ. თხ ~ ს. - სინდ. თხ

(1) ს. - ქართვ. *თხამ- „თხმელა“ (ქართ. თხემლა / თხმელა, ზან. თხომუ / ნთხომუ / თხუმუ „თხმელა“) : ს. - სინდ. *თხჷა „ჭადარი“ (ად. თჷჷა- დჷ (← *თხ^ა- დჷ), ყაბ. თხჷეღ, „ჭადარი“)

(2) ს. - ქართვ. *ღითხ- ელ- „თხელი“ (ქართ. თხ- ელ- ი, ზან. (ლაზ.) თითხუ / თუთხუ, მეგრ. თხითხუ , სვან. დღთხელ „თხელი“) : ს. - ნახ. *ნეთხ- ინ „თხელი“ (წ.-თუშ. ნეთხ- ინ „თხელი“) : ს. - სინდ. *თხჷ „თხელი“ (უბ. თხა „თხელი“)

(3) ს. - ქართვ. *თხეჷ- „სითხის დენა, თხევა“ (ქართ. სი-თხ-ე, თხეჷ- ა, ზან. (მეგრ.) თხ- აფ- /ნთხ- აფ- ა „რწყევა“, სვან. თხუ- ნ (← *თხეჷ- ნ) „პირდებინება“) : ს.-ნახ. *თხ- „ტირილი“ (წ. - თუშ. თხ- „ტირილი“, თხ- უშ „მტირალი“) : ს. - სინდ. *თხჷჷ „თხევა, ღვრა“ (ად. ფსგ- თხჷღ, ყაბ. ფსგ- თხჷ „ნიაღვარი“)

ს. - ქართვ. ტყ ~ ს. - ნახ. ტყ ~ ს. - სინდ. ტყ ~ ს. - დად. ტყ

(1) ს. - ქართვ. *ტყუ- ბ- „ტყუპი, ორი ცალი“ (ქართ. ტყუბ- ი / ტყუპ- ი, ზან. (ლაზ.) ტკუბ- ი / ტუბ- ი, მეგრ. ტყუბ- ი, სვან. ტყუბ- / ტყჷბ- „ორი ცალი, ტყუპი“) : ს.-ნახ. *ტყო- „ოცი“ (ჩეჩნ. ტყა, ინგუშ. ტყო, წ.-თუშ. ტყა) : ს. - სინდ. *ტყჷ „ორი“ (ად. (ჰაკურ.) ტყჷღ, ყაბ. ტჷღ, უბ. ტყჷა „ორი“) : ს.-დად. *ღჷყჷ→/*ღჷო- „ოცი“ (ხუნდ. ყო-გო, ახ. ყედო-და, არჩ. ყა., უდ. ყა., ხინ. ყან)

(2) ს. - ქართვ. *ტყჷალ- „ტლაპო“ (ზან. (მეგრ.) ო- ნტყოლ- ეშ- ი „ტლაპო“, სვან. ტყჷალ „ლაფი, შლამი“) : ს. - სინდ. *ტყჷა „გუბე“ (აფხ. - ტყჷა სიტყვაში ა- ძღ- ტყჷა „გუბე“) : ს.-დად. *ტიყჷალ „ტალახი“ ად. (კომ.) ტაყჷ, კრიწ. ტიღელ „ტალახი“

(3) ს. - ქართვ. *ტყებ- „ველური, ტყიანი ადგილი“ (ზან. (მეგრ.) ტყაბ- ი „ტყიური, ველური“, სვან. ტყჷეფ „ყამირი ადგილები“) : ს. - სინდ. *ტყჷა „მთა“ (ად. (ჭემგ.) ტჷა- ჭ ← *ტყჷა- კ „მთათაშორისი ხეობა“, შდრ. ჭემგ. - კ „ხეობა“)

ზოგადი დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ტიპოლოგიური თვალსაზრისით პროტოიბერიული ფუძეების ფონოლოგიური სისტემა ემსგავსება თანამედროვე ჩერ-

ქეზულ ენათა ფონემატურ ინვენტარს, რასაც, სხვათა შორის, დასახელებულ ენათა კონსონანტიზმის სინტაგმატური ანალიზიც მხარს უჭერს; მხედველობაში გვაქვს თხ, ტყ. . . (თვალსაჩინოებისთვის შდრ. : ს. - ქართვ. * ჩხართჷ- ← * ჩართხჷ- „ჩხართვი“ ~ ს. - ნახ. * ჩართხუ- „შურთნი“ ~ ს. - დად. * ცარლუ- „სინდიოფალა, თრიითინა“) ტიპის ბიფონემური, მაგრამ არასეგმენტირებადი ბგერათკომპლექსები, რომელთა სავარაუდოდ არსებობამაც საერთო-დადესტნურ ფუძენაში შესაბამისი, რთული შედგენილობის მეორეული ლატერალების გაჩენას შეუწყვეს ხელი. ამ კუთხით რელევანტური ხდება ს. - დად. ლ : ს. - ქართვ. **ტყ/ტკ** ბგერათშესატყვისობა, რომელიც რეგულარულ ხასიათს ატარებს, შდრ.:

- (1) ს. - ქართვ. * ბარტყ- „ბარტყი“ (ქართ. ბარტყ-ი „სირთ მართვე“ (საბა), ი-ბარტყ-ა „ბარტყი ქნა“ (საბა), სალიტ. „გამრავლდა, შვილი გააჩინა“) ~ ს. - დად. * ბარლ- „ახალგაზრდა; შვილი“ (ბეჟ. ბურლ- აჷ „ახალგაზრდა; მოზარდი შვილი“);
- (2) ს. - ქართვ. * ლერტყ- „ხორცის ძარღვიან-ლორწოვანი ნაწილი; ქონი“ (ქართ. ლერტყ-ი „ხორცის ძარღვიან-ლორწოვანი ნაწილი“, ლეჩხ. ლერტყ-ი „ქონი (რბილი)“, ზან. (მეგრ.) ლინტყ-, ლინტყ-ალ-ი „ძალზედ ქონიანი (ვინმე), უაზროდ მსუქანი“, ლინტყ-ინ-ი „მსუქნად, მეტად ქონიანად ყოფნა“, ო-ლინტყ-ინ-ან-ს „მეტად ქონიანად გამოიყურება“) ~ ს. - დად. * ლარლ- „ძვალი“ (ხუნდ. რალ-ა „ძვალი“, ანდ. როლ-ი, ახვ. რალ-ი, ბაგვ. რალ-ი, ბოთლ. რალ-ირ, კარ. რალ-ე, ტინდ. რალ-ი, ღოდ. რალ-ინ, ჭამ. ძალ-ილ „ძვალი“, ლაკ. თარკ „ძვალი“, დარგ. დერგ / დერდ „ძვალი“);
- (3) ს. - ქართვ. * ტყებ- „ცემა, ტყეპა“ (ქართ. ტყებ-ა / ტყებ-ა, ზან. (მეგრ.) რტყაპ-უ-ა „ტყეპა“) ~ ს. - დად. * ლაბ- „ცემა, რტყმა“ (ხუნდ. ლაბ-იზე „ცემა, რტყმა“);
- (4) ს. - ქართვ. * ტყარ- „ხმაური; კუილი; ფადარათი“ (ქართ. (ხევს.) ტყრ-იალ-ი „ტყაცანი; ჭეპა“, ფშ. ტყრ-ომ-ა „გრიალი; ჭეპა“, ზან. (ლაზ.) ტკორ-ინ-, მეგრ. ტყორ-ინ- „კუილი“, სვან. ტყერ-ნ-, ტყერ-ნ-ჰ-ე „მოფადარათე“, ნა-ტყერ-ნ-ელ-ჰ-ე „ნაფადარათევი“) ~ ს. - დად. * ლაჷარ- „კუილი“ (ხუნდ. ლა-ზე „კუილი“, ანდ. ლურ-, ლურდ-დუ ← * ლურ-დუ, ახვან. ლაჷერ-ორ-, ბაგვ. ლურ-ილა „კუილი“, ბეჟ. ლერდ-ალ „კუილი“);
- (5) ს. - ქართვ. * ტყაფრ- „ბრტყელი“ (სვან. ტყეფრ-ი „ბრტყელი“) ~ ს. - დად. * ლაპარ- „ბრტყელი“ (ხვარშ. ლაპარ-ა „ბრტყელი“);
- (6) ს. - ქართვ. * ტყილ- „ელენთა“ (ზან. (მეგრ.) ტყილ-ი „ელენთა“) ~ ს. - დად. * ლილ- „ღვიძლი“ (ხუნდ. ტულ ← * ლილჷ „ღვიძლი“, ად. ლეკ, ბუდ. ლეყ / ლაყ, თაბ. ლიკ, ლეზგ. ლეყ, რუთ. ლაყ „ღვიძლი“);
- (7) ს. - ქართვ. * ჩიტყორ- „ხვლიკი“ (ქართ. (თუშ.) შიტყორ-ი „ხვლიკი“) ~ ს. - დად. * ცერლ-უ „თრიითინა, სინდიოფალა“ (ხუნდ. ცალჷ „თრიითინა, სინდიოფალა“, ანდ. სარლჷ, კარ. სალჷ ტოკ. სარლჷ, ჭამ. სალჷ „სინდიოფალა, თრიითინა, წახ. სოქ „თრიითინა“); ხმოვნური ი/ა კორელაციის კუთხით საგულისხმოა ნახურის ვითარება, სადაც ჩეჩნ. შატყ-ა/ ინგუშ. შურტყ-ჰ „სინდიოფალა“ სწორედ იმავე ოპოზიციისგან გამოიყვანება.
- (8) ს. - ქართვ. * ტკებ- „ტკბილი“ (ქართ. ტკბ-ილ-ი, ტკბ-ობ-ა, ზან. (მეგრ.) ტკაბ-უ „ტკბილი“, გე-ტკაბ-ეს „ტკბილად მიირთვეს“) ~ ს. - დად. * ლეკ- „ტკბილეული“ (დიდ. ლეკელ-ი, ხვარშ. ლეკერ-უ, ჰინ. ლერეკ-, ბეჟ. ლერკ- „ტკბილი“)...

ჩვენეული მიდგომის მართებულობას, რომ არასეგმენტირებადი ბგერათკომპლექსები, რომელთა სავარაუდოდ არსებობამაც საერთო-დადესტნურ ფუძენაში შესაბამისი, რთული შედგენილობის მეორეული ლატერალების გაჩენას შეუწყვეს ხელი, მხარს უჭერს საერთოდადესტნური მკვეთრი არაინტენსიური ლ ლატერალ-აფრიკატის ასევე ბიფონემური თხ კანონზომიერი შესატყვისები სართოქართველურ და საერთონახურ ფუძენაში, რაც რეგულარულ ხასიათს ატარებს, შდრ.:

- (1) ს. - ქართვ. * დითხ-ელ- „თხელი“ (ქართ. თხელ-ი, ზან. თითხუ / თუთხუ / თხითხუ, სვან. დგთხელ) ~ ს. - დად. * რგლ-ენ- / * ლუნერ- „თხელი“ (ხუნდ. ტერენ-აბ, ახვ. =აღარ-

ა-და / =ატარ-ა-ბ, კარ. =ელარ-ა-ბ, ტინდ. =ერალ-ა-ბ, ღოდ. =ელერ-ა-...), შდრ. წ.-თუმ.
ნეთხ-ი^ნ „წვრილი; თხელი“;

(2) ს. - ქართვ. ***თხამ**- „თხემი“ (ქართ. თხემ- ი, სვან. თხუმ / თხტიმ „თავი“) ~ ს. - დად.
***ლამ**- „სახურავი“ (ხუნდ. ლომ, ახვ. ლამ-ი, ანდ. ლომ, კარ. ლამ-ე, ღოდ. ლამ, ბეჟ.
ლამ-ა, ჰუნზ. ლამ-ე „სახურავი“), შდრ. ვაინან. **თხოტ** „სახურავი“...

(3) ს.-ქართვ. ***თხეტ**- „მომორება“ (ქართ. და-**თხოვ**-ნ-ა „მომორება, მოცილება“, და-ი-**თხოვ**-ა
„გაუშვა, მოიშორა“, ზან. (მეგრ.) ღო-**თხინ**-აფ-ა „მომორება, მოცილება“, ი-**თხინ**-უ-ან-ს
„იშორებს“, ვადგ-მ-ა-**თხინ**-უ „ვერ მოვიშორე, ვერ მოვიცილე“) ~ ს. - დად. ***ლამ**- „ტყავი;
კანი“ (ახვ. ლამ- ი, კარ. (ტოკ.) ამ'-ი „კანი“), შდრ. ს.-სინდ. ***თხვ**- „გაძრობა, მოშორება, გა-
ტყავება“, ადიდ. **თხვ**-ნ, ყაბ. **თხვ**-ნ „გატყავება, გაძრობა, მოშორება (კანაფისა, სიმინდი-
სა...)“, ად. ღვ-**თხვ**-ნ „გაძრობინება, გაყვლეფინება“, რასაც საფუძვლად სახელური ძირი
ტყავი უნდა დასდებოდა...

ამდენად, ირკვევა, რომ პალეოკავკასიურ ფუძენაში ფუნქციონირებდა არასეგმენტი-
რებადი B ტიპის ჰარმონიულ-დეცესიური კომპლექსები, რომელთა ნაწილი დაღესტნურში
გახდა წყარო აფრიკატ-ლატერალებისათვის, მაშინ, როდესაც ქართველურ-ნახურ-
სინდური ჯგუფის ენებში მათ შეინარჩუნეს ამოსავალი ამათუიმ ტიპის კლასტერული
ბუნება და დღემდე თითქმის უცვლელად შემოგვრჩნენ.

Merab Chukhua

Tbilisi, Georgia

FOR THE HISTORY OF HARMONIC-DESCENDING COMPLEXES

Abstract

In the system of Nakhur-Sindhi-Daghestan-Georgian sound correspondences, regular phonemic relations occupy a special place already at the level of consonant complexes. Basically, such consonant groups are not subject to further segmentation and appear to be of root origin, but here, in some places, the secondary nature of the origin of harmonic-descending complexes found in this or that root language is clearly seen, and this is more often realized by the ways of receiving them at the next stage of reduction; Moreover, it is worth noting that such events are confirmed in type A groups of meta-harmonic-descending complexes.

S.-Georgian **Bgh** ~ S.-Nakh. **Bḡ** ~ S.-Sindh. **Bg** ~ S.-Dagh. **bVḡ/bVg**

(1) S.-Georgia. ***Bghar**- "child, baya", (Kart. bghar-, bghar-i "Krmashvili" (Chubinashvili), im., Kyz., "child, balghi", Svan. bghar "balghi"): S.- Sindh ***Bgh**- (district ბღ-ღ "new"): S.-Dagh. ***Baḡar**- "young, lad" (Khundz. baḡ-ar-a-b "new, young", Bot. baḡ-ar-a, Ghod. baḡ-ar-a "young; young")

(2) S.-Georgian. ***bghu**- "owl" (Kart. bu /buv-i, Zan. (Laz.) bghu /mghu, Megr. ghu "owl", Svan. ghuh "owl"): S.-Nakh. ***Bḡo**- "owl" (Ingush. Bḡo "owl"): S.-Sindh. ***Bḡ**- "Eagle; Milvus" (ad. Bḡ "Milvus; hawk", Bḡ- ḡ "eagle", Kab. Bḡ "eagle", district ბღ-ღ-ჯ "eagle"): S.-Dagh. ***biḡu** "boo" (And. bighu "boo", Ghod. boḡ-u, Cham. buḡ-u "boo", Khvarsh. buhu "boo", Ag. buhu "boo", compare. Bursh. -ბუḡ in the word kuka-ბუḡ "choti")

(3) S.-Georgia. ***Bgha**- "nest, pit, crevice" (Kart. (Ksn.) Bghavan-i "root, bottom", Zan. (Laz.) O-Bghe "nest", Svan. Bgheh / Bghe / Bghe ← *Bghe ḡ "crack"): S.-Nakh. ***Bḡ**in "Bu-de" (Ing. Bḡi, Chechen. (Akh.) Bḡe "Bude"): S.-Sindh. ***Bāḡ**- "nest" (ad. na-bāḡ, kab. a-bāḡ- ḡ, Ubikh. a-bāḡ "nest"): S.-Dagh. ***bag**-an "nest; Pit" (Tind. Bagan, Ghod. Bagan "Bu-de; Pit", Darg. (Sirkh.) Bugu "nest")

khal- "the base of a table/a candle" (Kart. (Khevs.) **pkhal**-a "a weakly spun base of a table or a candle"): S.-Nakh. ***Pkho** "root, bottom" (Ing. Gush. **pkho** "root, bottom"): S.-Sindh. ***Pkha** "bottom, lower part" (ad. pkha "back of the neck", Kab. pkha "root; back of the head", cf. ad. (Chemg.) pkh ḡ-a-ch "bottom", district kha- ← *fkha "bottom, lower part"): S.-Dagh. ***ḡḡḡ**- "root"

(And. Bekh_{ir}-, cf. Bekh_{ir}-qil "root", Tynd. Bekh_i "root, base", Ghod. Bakh_u, in the word Ladi-Bakh 担u "lower part", field. kh_{ar} (← *xx_{ar}) "root, bottom", kh_{ar}-khyil "foundation")

(2) S.-Georgian. *Pkh_{en}- "powder" (Kart. pkhven-/pkhvn-, pkhvn-a, pkhvn-il-i, na-pkhven-i "the shuttered (powdered) tiniest pieces (Saba)): S.-Sindh. *Pakh_{en} (ad. pakh, kab. bach_{en} "or-tkli") : S.-Dagh. *fakh_{en}- "dust; Steam" (Bezh. Pakh "dust", Hun. Z. Fgkh "dust; steam", Darg. Fgkh "dust")

(3) S.-Georgia. *Pkha "fish bone" (Cart. pkha, pkh-_{yer}-i / pkh-_{yan}-i, Zan. (Laz.) mkha "fish bone", Magr. kha snake bone", Svan. pkha "fish bone"): S.- Nakh. *Pkha "body" (Ing. pkha, Chechen. pkha, T.-Tush. pkha "body"): S.-Sindh. *kh_{en} (ad. kh_{en}, Kab. ჭე ← *kh_{en}, district kh_a (← *kh_{en}-) "body") : S.-Dagh. *Fkha(ღ)ა "body" (Darg. fkha "body", Arch. Bukh "body")

The present paper discusses not only these, as well as many other examples of such transformation, which is rather interesting and creates an innovative image of harmonic-descending complexes.

Keywords: Georgian, Transformation, segmentation, secondary nature.

ზაზა ცოტნიაშვილი
კავკასიის საერთაშორისო
უნივერსიტეტის პროფესორი
თბილისი, საქართველო

ქართულ-ოსური ურთიერთობების პოლიტიკური გაშუქება

ქართულ-ოსური ურთიერთობები მრავალ საუკუნეს ითვლის. ხანგრძლივი ისტორია გამოირჩევა კეთილგანწყობით, თუმც არც კონფლიქტური ვითარებაა გამონაკლისი, რაც ასეთი დიდი დროის მოცულობისთვის ბუნებრივიცაა.

მკაფიოდ გვახსოვს საბედისწერო უახლესი წარსული, რომლის ფესვებიც ისტორიულ წარსულშია საძიებელი. ცნობილი ისტორიკოსი ვახუშტი ბაგრატიონი საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებასთან დაკავშირებით წერდა: "ამ მთის ადგილებთან რაოდენი ოვსნი დავსწერეთ, პირველად სახლებულან ქართველი გლეხნი, შემდგომად მეპატრონეთა მათთაგან გარდმოსახლებულან ოვსნი; და ქართველნი ბართა ბინა ჩამოსულან, ვინაიდან მტერთაგან ბარის შინა კაცნი შემცირებულან".¹ საქართველოში რუსი ელჩის – ტატიშჩევის (1604-1615) ცნობით, XVII საუკუნის დასაწყისში ოსები უკვე კომპაქტურად სახლობდნენ სოფელ ზახასა და მადრან-დვალეთში. ამავე საუკუნის შუა წლებში ისინი დასახლებულან აგრეთვე დიდი ლიახვის სათავეებშიც. XVIII საუკუნის 70-იანი წლებისათვის კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე 2860 კომლი ოსი სახლობდა. აქედან 860 – სამაჩაბლოში, 200 – საერისთავოში, დანარჩენი სხვა ადგილებში. ოსთა ერთი ნაწილი ქართლში ჩამოსახლებისთანავე „ქრისტიანად“ ინათლებოდა და ცდილობდა ქრისტიანულ წეს – ჩვეულებათა გათავისებას, რაც მათ შეგნებაზე, ზოგად კულტურაზე, ხასიათსა და ქცევაზე ერთგვარ სასიკეთო გავლენას ახდენდა. ახლად ჩამოსახლებულ ოსებს ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობა ყოველმხრივ დახმარებას უწევდა ეზო-სახლ-კარის მოწყობა-მოწესრიგებაში, ბაღ-ვენახების გაშენებასა და სხვა სასიცოცხლო პრობლემების მოგვარებაში.

ქართველი მეფეები, საეკლესიო და საზოგადო მოღვაწეები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ ჩვენს მოძმე ოსებში წერა-კითხვისა და ცოდნა-განათლების გავრცელებისათვის. ოსთა შვილების სწავლა-განათლების საქმეს დიდი ამაგი დასდო ღრმად განათლებულმა მეფე-პოეტმა არჩილმა. მან ოსთა მოწინავე პირნი შეყარა და უქადაგა განათლების მნიშვნელობა. ოსებმა თანხმობა განუცხადეს, არჩილმა რამდენიმე ოსი რუსეთში გაიყო-

¹ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941, გვ. 71.

ლა და 1700 წელს მოსკოვში გააცნო რუსული სასტამბო და ქართული ასოების ყალიბები, რაც ოსებს დიდად მოეწონათ. როგორც ზაქარია ჭიჭინაძე შენიშნავს: „ქართველთა და ოსთა კავშირი ისე განმტკიცდა, ისე შეიყვარეს ერთმანეთი, რომ მას შემდეგ, ამდენი ხნის განმავლობაში, ერთი მაგალითი არ მომხდარა, რომ ოსებს ან ქართველებს ერთმანეთისათვის უღალატნოთ და რამე ბოროტება ჩაედინოთ. ასეთი ბოროტება ძველად ოსთა და ქართველთა შორის ამბადაც არ გაგონილა, ნაცვლად მტრობის, ოსები ქართლში გადმოსახლების შემდეგ, ქართველებთან ყოველთვის ერთად იბრძოდნენ, ბრძოლის დროს არასოდეს უღალატნიათ, უკან არ გამდგარან“.¹ ქართველი მეფეები ოსთა ეკლესიამონასტრებს დიდ დახმარებას უწევდნენ, როგორც მოსახლეობაში ჭეშმარიტი ცოდნაგანათლების გავრცელების ნამდვილი მისიის მქონეთ. ქართლის მეფემ, გიორგიმ XI-მ (1671-1688 და 1703-1709 წ.წ.) ოსებთან მეგობრული ურთიერთობის ნიშნად ცეცხლის სიონის სოფელ ძივგისის მონასტერს ნაჩუქრობის წარწერით ზარები შესწირა.

ნუზალის სამლოცველოში აღმოჩენილი იქნა „იალღუზიანის“ ქართული ტექსტი, რომელიც ერეკლე II-ის სამეფო კარზე აღზრდილ ნიჭიერ ოს მწერალს, პედაგოგსა და პოეტს – იოანე იალღუზიძეს ეკუთვნის, რაც ჩვენს კულტურასთან ოსურის სიახლოვეს ადასტურებს.

კეთილმეზობლური და პოზიტიური მოვლენების გვერდით ორი ხალხის ურთიერთობაში გვხვდება შეუწყნარებლობის მაგალითებიც. ჟამთა აღმწერლის გადმოცემით, 1292 წელს, პირველად განახორციელეს „...ოვსთა აოხრებად, ხოცვად და რბევად ქართლისა და ქალაქი გორი წარიტყუვნეს და ტყვენად თვისად დაიჭირეს ოვსთა“.²

მოგვიანებით ოსთა თარეში აღკვეთილ იქნა საქართველოს მიწა-წყალზე. მეფე გიორგი V-მ, იმავე გიორგი ბრწყინვალემ, XIV ს-ის 20-იან წლებში სასტიკად შეუტია სამშობლოს საზღვრებში შემოჭრილ ოსებს.

აღრინდელ ქართულ გაზეთებში დაბეჭდილი მასალები ოსების შესახებ გამოირჩევა სითბოთი და ტაქტით. როგორც მკვლევარი მაყვალა გაჩეჩილაძე წერს: „ოსეთი და ოსები თითქმის ყოველდღიური თემა იყო გაზეთებისა, რადგან მათი ეროვნული სახის და მართლმადიდებლურნი სარწმუნოების შენარჩუნება ფრიად მნიშვნელოვან და საშურსაქმედ იყო მიჩნეული. ამაზე განსაკუთრებით ზრუნავდა ჩვენი ინტელიგენცია“.³ ამ დროისათვის ოსეთის განათლებულ პირთა რიცხვი მცირე იყო. ჟურნალისტებს საქართველოში მცხოვრებ ოსთა ზნე-ჩვეულებების, სარწმუნოების, განათლების, შრომითი საქმიანობისა და სხვა სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის საკითხები ფართო სამსჯავროზე გამოჰქონდათ იმ მიზნით, რომ ცუდი ემხილებინათ და კეთილი დაენერგათ, სასარგებლო საქმიანი წინადადებებით გაუმჯობესებინათ მათი ცხოვრება, ცივილიზებულ ერთა რიგებში ჩაეყენებინათ. სწორედ ქართველთა ძმური დამოკიდებულების შედეგია, რომ ოსებმა შეინარჩუნეს თავიანთი ენა და ეროვნული სახე და ჩრდილო ოსეთის მკვიდრთა მსგავსად, არ დათანხმდნენ მხოლოდ რუსულ ენაზე სწავლას, რაც ეროვნული კულტურის განვითარების საფუძველი გახდა.

ერთ-ერთ ოფიციალურ დადგენილებას, რომელიც შიდა ქართლის ოსების ზოგიერთი წეს-ჩვეულების მანკიერ მხარეთა შეცვლას მიეძღვნა, ასეთი სათაური აქვს: „მმართველობის განკარგულება, აღსრულებაში მოყვანა წესდებისა სოფლების და საზოგადოების სასოფლო სამმართველოს შესახებ კავკასიის აქეთა მხარეს“.⁴ 1878 წლამდე წერილობით და ზეპირ მეტყველებაში არ გამოიყენებოდა სახელწოდება „სამხრეთ ოსეთი“. მომდევნო პერიოდში, როცა გაზეთებში გაჩნდა პუბლიცისტური წერილები და გახშირდა მნიშვნელოვანი კორესპონდენციები ოსთა ცხოვრებაზე, მათ ზნე-ჩვეულებაზე, ხასიათსა და ზოგიერთი უარყოფითი გადმონათმის შეცვლაზე, შეიქმნა საჭიროება ისეთი ტერმინის

¹ ზ. ჭიჭინაძე, ოსების ჩამოსახლება ქართლში და ქართველების ამაგი და ღვაწლი მათზე, თბ., 1990, გვ. 12.

² ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 296.

³ მ. გაჩეჩილაძე, სამაჩაბლოში ოსთა ყოფა-ცხოვრება, ზნე-ჩვეულება, კულტურა, თბ., 1996, გვ. 3.

⁴ გაზ. „დროება“, 1878, #15.

მოგონებისა, რომელიც აღნიშნავდა საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლებული ოსების ერთობლიობას. ასეთებიც გაჩნდა: „პირაქეთა ოსეთი“, „მთისაქეთა ოსეთი“, „სამხრეთ ოსეთი“, „სამაჩაბლოს ოსეთი“ და სხვ. რაც შეეხება ლიახვის ხეობასა და თვით ცხინვალს, ადრიდანვე იგი ქართველ მეფეთა ზრუნვის საგანი იყო, რადგან გაჭირვების ჟამს ისინი თავს აფარებდნენ მტრისათვის ნაკლებად მისადგომ ამ ადგილებში. საინტერესო ნიმუშია ასეთი ფაქტისა იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილების სტუმრობა მაჩაბლებთან, რათა მაჩაბლებს თავიანთი ქვეშევრდომი ოსები აემხედრებინათ რუსების წინააღმდეგ. გაზეთი დროება წერს: „იულონს, ამბობენ გაგიჟებით უყვარდა სამაჩაბლო – ცხინვალის ხეობა და როცა რუსეთში გააგზავნეს, ხშირად იგონებდა ამ სააქაო სამოთხეს... ერთ-ერთი თავადიშვილი რუსეთიდან საქართველოში რომ ბრუნდებოდა, იულონმა შეავედრა – ცხინვალის ხეობას რომ დახედო ზღუდრის სერიდამ, მე მომიგონე, რომ ეგების ჩემმა სულმა აქ იგრძნოსო.“¹ ნოსტალგიის გრძნობა ასე ფაქიზად გამოხატა გაზეთმა.

ქართულ-ოსური ურთიერთობების მკვლევარი ლიტერატურასა და ჟურნალისტიკაში, დოცენტი ავთანდილ ცოტნიაშვილი შენიშნავს: „ქართული პერიოდიკა ყოველთვის დაინტერესებული იყო და არის ოსი ხალხის ცხოვრებით, მისი კულტურის, ლიტერატურისა და ხელოვნების, სახალხო განათლების პრობლემებით. ასე იყო მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისშიც.“² ამ დროისათვის განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო აღნიშნული საკითხით გაზეთები „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“; ჟურნალები „აკაკის თვიური კრებული“, „მოამბე“ და სხვა.

ილია ჭავჭავაძე დასახლებულ პერიოდში გამოსცემდა გაზეთ „ივერიას“, სადაც დიდი ინტერესი და, ამავე დროს, სითბოა გამოხატული ოსური მოსახლეობის მიმართ. აქ იბეჭდება წერილი „ვინ არიან ოსნი“.³ მოგვიანებით „ივერია“ შეეხო ქართველთა და ოსთა სულიერი ცხოვრების რამდენიმე შტრიხს. მათ შორის, მან ფართოდ გააშუქა მიხეილ ყიფიანის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით გამოხატული მწუხარება ოსური მხრიდან. სამგლოვიარო მიტინგზე ოსი ხალხის დიდი შვილის, კოსტა ხეთაგუროვის გამოსვლა ასე გადმოსცა: „მას უკან დიდის გრძნობით წარმოსთქვა ლექსი ჯერ ოსურად და შემდეგ მეორე ლექსი რუსულად კოსტა ხეთაგუროვმა. შინაარსი ოსური ლექსისა მოკლედ ასეთი იყო: გზამშვიდობისა, ჩვენთვის აღარ ზრუნავ ახლა. ქვეყნად გვრჩება შენი სახელი. შენი მომდურავი ერთიც არ არის ჩვენს შორის... რით გადაგინადოთ სიკეთის სამაგიერო? საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი: უბედურნი ვართ ჩვენ“.⁴

აკაკი წერეთელი ხანგრძლივი და ნაყოფიერი ცხოვრების მანძილზე დაინტერესებული იყო ოსური კულტურით, რაც მის „კრებულშიც“ წარმოჩნდა. დასახლებული ჟურნალი ჩრდილოეთ ოსეთშიც ვრცელდებოდა. აქ დაიბეჭდა ოსური თქმულება თამარ მეფის შესახებ, რომელიც ალ. მაჩაბელს ოსისაგან ჩაუწერია.⁵ ამ და სხვა ფაქტების გამო ა. წერეთლის დამოკიდებულება ოსური კულტურისადმი და მისი ასახვა ჟურნალის ფურცლებზე ორი ხალხის ლიტერატურულ-ფოლკლორული ურთიერთობის საყურადღებო ფურცელია.

ქართული პრესის ტრადიციისამებრ, გაზეთი „ცნობის ფურცელი“ (რედაქტორ-გამომცემელი ვ. გუნია) სათანადო ყურადღებით მოეკიდა ქართველი ხალხის ურთიერთობას სხვა ხალხებთან, კერძოდ, ოსებთან (პირველი ნომერი გამოვიდა 1896 წლის 20 ოქტომბერს). 23 ოქტომბერს იგი უკვე გამოთქვამს სურვილს, რომ თბილისისა და კავკავის (ვლადიკავკაზი) უფრო მეტად დაკავშირება დიდი და საჭირო საქმეა. იგი დაბეჯითებით არწმუნებდა მკითხველს, რომ სკოლისა და თეატრის ცხოვრებაში, ასევე

¹ გაზ. „დროება“, 1884, #167.

² ა. ცოტნიაშვილი, მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართული პერიოდიკა ქართულ-ოსური ურთიერთობის შესახებ, ცხ., 1990, გვ. 3.

³ გაზ. „ივერია“, 1877, #213.

⁴ გაზ. „ივერია“, 1891, #53.

⁵ ჟურ. „აკაკის თვიური კრებული“, 1898, #8.

ხალხთა შეკავშირების საქმეში, განსაკუთრებული როლი შეასრულა კავკავში მცხოვრებმა ცნობილმა მოღვაწემ, მეცენატმა და პატრიოტმა ალექსანდრე სარაჯიშვილმა. იგი ადფრთოვანებით შეხვდა ჩრდილო ოსეთის ქართველთა მოთხოვნას ვლადიკავკავში ბავშვებისათვის ქართული სკოლის გახსნის შესახებ. გაზეთი თვალს ადევნებს ოსთა მოწინავე შვილების საქმიანობასა და მათდამი ქართველთა დამოკიდებულებას. იგი სინანულით აუწყებს მკითხველს ილიკო ფუნაშვილის (ფუნათი) ტრაგიკული სიკვდილის შესახებ, რომელსაც ფოლკლორული კეთილი სახალხო გმირის სახეს ადარებს. სიმღერა „მოკლეს ილიკო“ დიდხანს გამოხატავდა ქართველებს შორისაც ჩაგვრის წინააღმდეგ მიმართულ სულიკვეთებას.

ერთ-ერთი ცნობა გვატყობინებს, რომ ვლადიკავკავში ქართველები მხარს უჭერენ ადგილობრივი მოსახლეობის წადილს აქ უმაღლესი სასწავლებლის გახსნის საკითხში;¹ ხოლო 31 მარტის ნომერში გაზეთი მკითხველს აუწყებს ედისში (გორის მაზრა) სკოლის გახსნის შესახებ და აღნიშნავს, რომ იგი ააგო თვითონ ხალხმა. ქართული წერა-კითხვა გვასწავლეთ, ჩვენთვის ისიც ძლიერ საჭიროა! მოითხოვენ იქაური ოსებიო, – წერს გაზეთი და შემდეგ დასძენს: „ამას კი დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან ედისი (იგი მდებარეობს დიდი ლიხვის სათავეებთან) საზღვრავს გორის მაზრასა და კავკავის ოლქს.“²

ქართულ-ოსური ურთიერთობები ჟურნალისტიკის განვითარებასთან ერთად ახალ საფეხურზე გადადის. ქართული მედია მუდმივად ზრუნავდა ასეთი ურთიერთობების პოზიტიური მიმართულებით განვითარებისთვის. ასეთივე განწყობა იყო ოსური მხრიდან.

რადიკალური ცვლილებები გამოიწვია სსრკ-ს ნგრევის შედეგად წარმოქმნილმა რთულმა გეოპოლიტიკურმა ძვრებმა, რასაც გავლენიან სახელმწიფოთა პოლიტიკური ინტერესების გამოხატვა მოჰყვა. ასეთ რთულ ვითარებაში, გამიზნულმა პოლიტიკურმა გაშუქებამ ქართულ-ოსური ურთიერთობები დააზიანა.

მიგვაჩნია, რომ აქტიურად უნდა ხდებოდეს ისეთი ჟურნალისტური მასალების წარმოჩენა, რომელიც დღევანდელი გადასახედიდან მნიშვნელოვანი იქნება ქართულ-ოსური ურთიერთობების შემდგომი რეგულირებისათვის.

მდიდარი ისტორია იძლევა შესაძლებლობას, რომ მედიამ ქართულ-ოსური ურთიერთობების წარსული პოზიტიური განწყობა დღევანდელიობაშიც გადმოიტანოს, რაც პოლიტიკური ფონის მოწესრიგებასაც შეუწყობს ხელს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941;
2. ზ. ჭიჭინაძე, ოსების ჩამოსახლება ქართლში და ქართველების ამაგი და ღვაწლი მათზე, თბ., 1990;
3. ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959;
4. მ. გაჩეჩილაძე, სამაჩაბლოში ოსთა ყოფა-ცხოვრება, ზნე-ჩვეულება, კულტურა, თბ., 1996;
5. ა. ცოტნიაშვილი, მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართული პერიოდიკა ქართულ-ოსური ურთიერთობის შესახებ, ცხ., 1990;
6. გაზ. „დროება“, 1878, #15, 1884, #167;
7. გაზ. „ივერია“, 1877, #213, გაზ. „ივერია“, 1891, #53;
8. ჟურ. „აკაკის თვიური კრებული“, 1898, #8;
9. გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1897, 1 მარტი, 1897, 31 მარტი..

¹ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1897, 1 მარტი.

² გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1897, 31 მარტი.

POLITICAL COVERAGE OF GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS

Abstract

Georgian-Ossetian relations date back many centuries. The long history is distinguished by goodwill, although the conflict situation is not an exception, which is natural for such a large amount of time.

Georgian-Ossetian relations are moving to a new level along with the development of journalism. The Georgian media constantly took care to develop such relations in a positive direction. There was a similar mood from the Ossetian side.

Radical changes were caused by complex geopolitical changes resulting from the collapse of the USSR, which were followed by the expression of political interests of the influential states. In such a difficult situation, targeted political coverage damaged Georgian-Ossetian relations.

We believe that such journalistic materials should be actively presented, which from today's perspective will be important for the further regulation of Georgian-Ossetian relations.

The rich history provides an opportunity for the media to convey the past positive mood of Georgian-Ossetian relations to the present as well, which will help to regulate the political background.

Keywords: Georgian, Ossetian, Ossetian side, Georgian media, political.

მამუკა ცუხიშვილი (მონაზონი იოანე)

საქართველოს საპატრიარქოს სოფლების ისტორიის შემსწავლელი
სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი
თბილისი, საქართველო

ქალაქი მცხეთა ახ. წ. I-IV საუკუნეებში

ადრინდელი და შუა ბრინჯაოს ხანაში მცხეთისა და „დიდი მცხეთის“ ტერიტორია დასახლებული ყოფილა მრავალეთნიკური მოსახლეობით (ძვ. წ. III—II ათასწლეული). აღწერილობათა თანახმად, გვიანდელი ბრინჯაოსა და ადრინდელი რკინის ხანაში (ძვ. წ. II—I ათასწლეული) იგი მჭიდროდ იყო დასახლებული. საკმარისია დავასახელოთ: სამთავროს, ზემო ავჭალის, წიწამურის, ნარეკვავის, წეროვნის, ნაბაღრევის სამაროვანი და ნამოსახლარები. ბრინჯაო-რკინის ხანაში მოსახლობათა ურთიერთობა კავკასიის ცივილიზაციის კერებთან სამთავროს ხორციელდებოდა მეშვეობით. ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისიდან მცხეთის ისტორიაში აისახა ახლო აღმოსავლეთის უძველეს პოლიტიკური წარმონაქმნთა ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი დიდი ძვრები – ძვ. მცხეთაში შემოიჭრა ძლიერი კულტურული ნაკადი, რომელმაც მნიშვნელოვნად განაპირობა ძველი სამოსახლოების განვითარება, მათი ერთ დიდ ქალაქად, დიდ მცხეთად გაერთიანება, რომლის ერთ-ერთი თავისებურება იყო მოსახლეობის ეთნოგრაფიული სიჭრელე, მისი სოციალური და პროფესიული დიფერენციაცია. ლეგენდის თანახმად, ქალაქი დააარსა ეთნარქმა მცხეთოსმა. არსებობს მოსაზრება, რომ სახელწოდება „მცხეთა“ წარმოდგება მესხთა (მოსხები – მუშქები) ტომის სახელიდან. ამ ტომის სამოსახლო მცხეთის ტერიტორიაზე ძვ. წ. VIII საუკუნის შემდეგ უნდა გაჩენილიყო.

ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეების მცხეთა წარმოადგენდა არც თუ დაწინაურებულ ქალაქს, რომელიც არ გამოირჩეოდა ქალაქური ტიპის ნაგებობებით და სიმდიდრით. თუმცა მცხეთაში თავს იყრიდნენ ხელოსნები: მეთუნეები, მელითონეები, ვაჭრები. აქ მცხოვრებნი მიწათმოქმედები და მესაქონლეები თანდათან ადგილს უთმობდნენ მოქალაქეებს. ასე ჩაეყარა საფუძველი მცხეთაში საქალაქო ცხოვრებას. ამას ხელს უწყობდა ორი სავაჭრო გზის გადაკვეთა. ერთი გზა მტკვრის ხეობას მიჰყვებოდა, ხოლო მეორე არაგვის ხეობას.

IV საუკუნის დასაწყისში იერუსალიმიდან მოსულმა წმინდა ნინომ მცხეთაში დაიწყო ქრისტიანობის, როგორც ქუშიარტი სარწმუნოების ქადაგება (მის მოღვაწეობასთან დაკავშირებული ადგილებია სამთავრო, სვეტიცხოველი, ჯვარი). 326 წელს მეფე მირიან III-მ და მისმა ოჯახმა ახალი რელიგია მიიღო. ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგია გამოცხადდა დაახლოებით 324-325 წლებში.

ადრინდელ ფეოდალურ ხანაში მცხეთაში მიმდინარეობს საკმაოდ ინტესიური მშენებლობა საკულტო ნაგებობებისა — სვეტიცხოველი (IV საუკუნე — ხის ეკლესია, V საუკუნე — ქვის ბაზილიკა. არც ერთი აღარ არსებობს), სამთავროს წმ. ნინოს ეკლესია (IV ს., გადაკეთებულია XIX საუკუნეში), ჯვრის მცირე ეკლესია (VI საუკუნის II ნახევარი) და დიდი ტაძარი (585/6—604), „ანტიოქია“ (VII—VIII) და სხვ.

მცხეთის შესახებ უმარავი დაიწერა და კიდევ ბევრი დაიწერება. არქეოლოგიური გათხრების დროს მოპოვებული არტეფაქტები კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდიან მცხეთის ისტორიას, მის წარსულსა და დღევანდელობას.

მცხეთა, ვინაიდან იყო დედაქალაქი, ის ახ. წ. I საუკუნიდანვე, ანუ მას შემდეგ, რაც მოციქულებმა ქართლში ქრისტიანობის ქადაგება დაიწყეს, ასევე უდავოდ უნდა ყოფილიყო ეპარქიის და შესაბამისად ეკლესიის მმართველობითი ცენტრი -საეპისკოპოსო რეზიდენციით.

მანგლელი მიტროპოლიტი ანანია ჩამოთვლის I საუკუნიდან IV საუკუნის I მეოთხედის დასასრულამდე (324-325 წწ.) პერიოდის სასულიერო იერარქებს და შესაბამისად, მათზე დაქვემდებარებულ საეპისკოპოსო ცენტრებს. მისი გამოკვლევით, ისტორიულ საქართველოს მიწა-წყალზე მოღვაწეობდნენ წმინდა მოციქულები: წმიდა ანდრია პირველწოდებული-საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის დამაარსებელი (I საუკუნის 30-50-იანი წწ.) და წმიდა სიმონ კანანელი (I ს.). ასევე, წმიდა მოციქულები: მატათა, ბართლომე, თადეოზი (I ს.) – სამივე მოციქული წმინდა მოციქულ ანდრია პირველწოდებულის ეპოქის მოღვაწეა. ასევე, მეუფე ანანიას განსაზღვრებით ისტორიულ საქართველოს მიწა-წყალზე ცალ-ცალკე არსებობდა რამდენიმე ეპარქია:

1. წმიდა მოციქულ ანდრიას მიერ დადგენილი პირველი მაწყვერელი ეპისკოპოსი (I ს.);
2. პალმოსი, პონტოელი ეპისკოპოსი (II ს-ის დასაწყისი);
3. მარკიონ კოლხიდელი, ფასისის ეპისკოპოსი (138 წლამდე, მწვალბეელი);
4. სოფრონი, ლაზეთის ეპისკოპოსი (დაახ. 302-325 წწ.)
5. იბირბზხუა (ირენარხე), ქართლის ეპისკოპოსი (დაახ. 302-325 წწ.)
6. სტრატოფილე, პიტიუნტის ეპისკოპოსი (325 წლისათვის)
7. დომნუსი, ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი (325 წლისათვის).

გ. წერეთლის მიერ წაკითხულმა „არმაზის ბილინგვამ“ დიდი როლი შეასრულა მცხეთის ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში. ახალი აკლდამის აღმოჩენის შემდეგ განისაზღვრა მტკვრის მარჯვენა მხარეს სამი ცალკეული პუნქტი, სადაც მიკვლეულია ახ. წ. I-III საუკუნეთა უაღრესად მდიდრული სამარხები. გამოითქვა მოსაზრება, რომ მცხეთის სადგურთან მდებარე აკლდამა ეკუთვნოდა ქართლის მმართველთა წრის წარმომადგენელს, რომელსაც დაახლოებით ერთი-ერთნახევარი საუკუნით უფრო ადრე უცხოვრია, ვიდრე არმაზისხევის სამარხებში და ბაგინეთის სარკოფაგში დაკრძალული არისტოკრატიული ფენის მიცვალებულებს. წარწერა მის ვინაობაზე კონკრეტულად არაფერს ამბობს,

მაგრამ გ. ლომთათიძემ და ირ. ციციშვილმა ივარაუდეს, რომ აქ იყო უფრო მაღალი რანგის ერისთავების ან სასულიერო პირთა სასაფლაო. იმ სასულიერო პირთა, რომელნიც მკვლევარებმა მიიჩნიეს ქრისტიანული რელიგიის აღმსარებლად.

ის, რომ ქრისტიანობა ქართველი ხალხის არჩევანი იყო, უკვე მრავალგზის დადასტურებულია როგორც მეცნიერულად, ისე არტეფაქტების სიუხვის წყალობით. სწორედ ამ არჩევანმა განსაზღვრა ქართლის და შემდეგ საქართველოს კულტურულ-პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი სიძლიერეც და ერთიანობაც. მიუხედავად იმისა, რომ გვიან შუა საუკუნეებში საქართველო დაიშალა და მის ნაცვლად ჩამოყალიბდა სამეფო-სამთავროები, ეკლესიამ შეინარჩუნა თვითმყოფადობა და სწორედ ის იყო ქვეყნის პოლიტიკური, სარწმუნოებრივი და კულტურული ერთობის გარანტიცა და დამცველიც.

ქართველი ხალხისთვის ქრისტიანობის მიღება სულაც არ ნიშნავდა იმას, რომ მან მიიღო, აღიარა ან თავს მოიხვია რომის პოლიტიკური ან სარწმუნოებრივი ორიენტაცია. ეს იყო კარგად გააზრებული „დასავლური არჩევანი“, რომლის მიმართ ქართლის სამეფომ მძაფრი ინტერესი თავისი პოლიტიკური და სტრატეგიული ასპექტებით გამომამჟღავნა მოციქულთა ეპოქიდანვე. ცხადია, ეს არჩევანი გარდა მისი კულტურულ-ტრადიციული ფენომენისა, განაპირობა იმანაც, რომ მისთვის აუცილებელი და მნიშვნელოვანი იყო მოკავშირე მაზდეიანური ირანის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

ახალი რელიგიის აღმოცენებისა და დამკვიდრების პირობებში, უმდიდრესი ქალაქური ცხოვრების გამოცდილების მქონე მცხეთაში, რომელიც იყო ეთნიკურად მრავალფეროვანი, ეტაპობრივად, მაგრამ თანმიმდევრულად მიმდინარეობდა ძველი რელიგიებიდან ახალ, მონოთეისტურ-ქრისტიანულ რელიგიაზე გადასვლა, რომელიც იმთავითვე გამაერთიანებლად მოეკვლინა ფეოდალიზაციის გზაზე შემდგარ ქართველ და არაქართველ საზოგადოებას.

მირიან მეფის დროს ქართლში აგებული პირველი ქრისტიანული ეკლესია რა თქმა უნდა, ვერ იქნებოდა ქართული ქრისტიანული ნაგებობის ჩამოყალიბებული ფორმის მატარებელი. როგორც „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ რედაქციამია აღნიშნული, „მაშინ მეფემან შექმნა გარემოის სვეტისა მის საბურველი და დაფარა ხეღვისაგან“. მეტად ნიშანდობლივი და ფასეულია ისიც, რომ 1969-1972 წლებში სვეტიცხოველში ჩატარებული სარესტავრაციო სამუშაოების დროს (ხელმძღვანელი ვ. ცინცაძე) მიკვლეული იქნა თავდაპირველი ნაგებობის არტეფაქტები, რამაც კიდევ მეტი სიცხადე შესძინა სვეტიცხოვლის სიძველეს, ხოლო მცხეთის საერთაშორისო ავტორიტეტი ასწილ გაიზარდა.

წმინდა ქალაქ მცხეთის და მისი შემოგარენის ირგვლივ სამეცნიერო-არქეოლოგიური და ისტორიული კვლევა-ძიება დღემდე ცხოველი ინტერესის საგანია. მათ შორის, ბაგინეთის კედლის მხატვრობის კვლევები ცხადყოფს, რომ მოხატულობის შესრულების პერიოდი (ახ წ. I. ს. 50 წ.) ქართლის გამორჩეულ მეფის ფარსმან I-ის ზეობაზე მოდის (I საუკუნის 30-60-იანი წლები). იმ ხანებში ქართლის (დედაქალაქი მცხეთა) წარმოადგენს ერთ-ერთ ძლიერ სამეფოს, რომელსაც მეგობრული დამოკიდებულება აქვს რომთან. როდესაც ბაგინეთი მოუხატავთ, უეჭველია, ფარსმან პირველს და ქართლს მჭიდრო პოლიტიკურ-კულტურული და სტრატეგიული ურთიერთობა ჰქონია რომის იმპერიასთან.

ჩნდება კითხვა – ქრისტიანობის ქადაგების პირველ წლებში, როდესაც ქართლის ქალაქებს მოციქულმა ანდრიამ ეპისკოპოსები და მღვდლები დაუდგინა (მაგ., აწყური, მანგლისი, წუნდა, აჭარა), მცხეთას რა როლი ჰქონდა მინიჭებული? ანუ დაადგენდა თუ არა მცხეთაში ეპისკოპოსს, რომელსაც ექნებოდა კათედრა და რეზიდენცია?

ჩვენი პასუხია – დიახ! მცხეთაში უსათუოდ უნდა ყოფილიყო დანიშნული ეპისკოპოსი, ვინაიდან სწორედ მცხეთაში იყო დავანებული მაცხოვრის კვართი და ილია წინასწარმეტყველის ხალენი. შესაბამისად, მათი დაფვლის ადგილზე მდგარ ტაძარში უსათუოდ აღესრულებოდა სამღვდელმთავრო მსახურება. ცხადია ისიც, რომ ქართველთათვის მცხეთის პირველი ტაძარი თავისი სემანტიკითა და უნივერსალურობით

ადრექრისტიანული სამყაროს ნათელი გასხვივოსნებაა, რომელიც თავის თავში ინახავს ქართულ მიწაზე პირველი ქრისტიანული ეკლესიის დაფუძნების მნიშვნელობას. აქ ეკლესია გაგებულია ორგვარი მნიშვნელობით: 1. როგორც კრებული, სამწყსო, მრევლი და 2. როგორც შენობა, ტაძარი, შესაკრებელი.

მცხეთა იყო ქართლის დედაქალაქი და შესაბამისად აქვე მდებარეობდა ქართლის მეფეთა რეზიდენცია. რომ არაფერი ვთქვათ სხვა მეფეებზე, ისტორია სავსებით ამომწურავად საუბრობს რევ I მართალზე – „ესე რევ მეფე დაღაცათუ იყო წარმართი, არამედ იყო მოწყალე და შემწე ყოველთა ჭირვეულთა: რამეთუ სმენილ იყო მისდა მცირედ რამე სახარება უფლისა იესო ქრისტესი, და აქუნდა რამე სიყვარული ქრისტესი“. ცნობილია, რომ რომის იმპერატორმა პუბლიუს ლიცინიუს ეგნაციუს გალიენუსმა (253-268 წწ.) 261 წელს გამოსცა ედიქტი (განკარგულება) ქრისტიანობის აღიარების შესახებ. მსგავსადვე მოიქცა გალიენუსამდე თითქმის ნახევარი საუკუნით ადრე იბერიის მეფე რევ მართალი. ამ მეფეს უდავოდ ჰქონია ქრისტეს სიყვარული და ნაზიარები ყოფილა სახარებას. ამიტომაც იყო მოწყალე და ყველას მფარველი, თუმცა წარმართადვე დარჩენილა. რომში წარმართული ღმრთაებისათვის სისხლიანი მსხვერპლის შეწირვა მხოლოდ მესამე საუკუნის იმპერატორებმა აკრძალეს. ხოლო იმავე ხანებში შესაძლებელი გახდა ქართლშიც ოფიციალურად აკრძალათ მსგავსი წარმართული ტრადიცია. ძველი საისტორიო წყარო ამ კეთილშობილურ საქციელს რევ მართალს მიაწერს.

რევ მართალს მიეწერება არა წარმართული ღმრთაებებისადმი მსხვერპლშეწირვის აკრძალვა, არამედ ყრმათა მსხვერპლშეწირვის აკრძალვა და ამასაც სხვადასხვა ახსნა აქვს ისტორიოგრაფიაში. რაც შეეხება რომს – რომის იმპერატორის დეციუსის (249-251 წწ.) ედიქტის საფუძველზე (249-250 წწ-ის მიჯნა) დევნიდნენ ყველას, ვინც რელიგიურ მსხვერპლშეწირვაში არ იღებდა მონაწილეობას. ასეთები იყვნენ ქრისტიანები და დევნიდნენ კიდევ. შემდეგ უკვე მისმა მომდევნო იმპერატორმა ვალერიანემ გამოსცა ედიქტი უკვე ქრისტიანთა დევნის შესახებ. მანამდე რომში ქრისტიანები ოფიციალურად, იმპერატორის ედიქტის მიხედვით არ იდევნებოდნენ. პროვინციის მმართველებს ჰქონდათ მიცემული უფლება გადაწყვეტილების მიღებისა.

უცხოური ლიტერატურის (ევსები, დიონისე ალექსანდრიელი, დიონისე ანტიოქიელი, ტრებელიუს პოლიო) ანალიზის საფუძველზე, დეკანოზი ლევან მათეშვილი სამართლიანად დაასკვნის, რომ გალიენეს ტოლერანტული კანონით მშვიდობისა და კეთილდღეობის 40 წლიანი ხანა დასრულდა მაშინ, როდესაც დაიწყო დიოკლიტიანესა და გალერიუსის ქრისტიანთმობძელობის ეპოქა. გალიენემ განსაზღვრა ქრისტიანული ღმრთისმსახურებისათვის უფლებები, მათ შორის – უფლება საკუთრების ქონებისა, უფლება საეკლესიო იერარქიისა და ქრისტიანობის წევრების მშვიდი თანაცხოვრებისა.

მაგალითად, ევსები კესარიელზე დაყრდნობით ზონარა წერდა, რომ ევსები ადიღებდა გალიენუსს რელიგიური თავისუფლების შესახებ განკარგულებების გამოცემის გამო. მამის გარდაცვალების შემდეგ, რომელიც ქრისტიანებს დევნიდა, გალიენუსმა 260-61 წლებში გამოაქვეყნა შემწყნარებლობის ბრძანება, რომლის თანახმადაც ქრისტიანებს ენიჭებოდათ თავისუფლება და უბრუნდებოდათ უკანონოდ ჩამორთმეული ქონება. გალიენუსის მიერ ქრისტიანებთან დამყარებული „მშვიდობა“ გაგრძელდა 303 წლამდე, ანუ დიოკლეტიანეს დევნის დაწყებამდე. გარდა ამისა, ედიქტის საფუძველზე განხორციელდა ქრისტიანული საზოგადოების აღიარება, რაც მანამდე არასდროს მომხდარა.

გამოდის, რომ ქრისტიანთა მიმართ რომის იმპერიაში მიმდინარე დადებითი ტენდენციები ქართლშიაც შეიმჩნეოდა, რომლის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს ქრისტიანობისა და ქრისტიანებისადმი რევ I მართლის როგორც პიროვნული დამოკიდებულება, ისე სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა „და ამან რევ მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, ასული ლოდოთეთისი, სახელით სეფელია. და ამან სეფელია მოიღო თანა კერპი, სახელით აფროდიტოს, და აღმართა თავსა ზედა მცხეთისასა. ესე რევ მეფე დაღაცათუ იყო წარმართი, არამედ იყო მოწყალე და შემწე ყოველთა ჭირვეულთა, რამეთუ სმენილ

იყო მისიდა სახარებად უფლისა ჩვენისა იესუ ქრისტესი და აქუნდა რამე სიყვარული ქრისტესი. და მან მეფობასა შინა მისსა არღარავის უტევა ქართლსა შინა ყრმათა კვლა, რომელსაცა – იგი ამისა უწინარეს და პირველ კერპთა მიმართ შესწირვიდეს მსხვერპლად ყრმათა, არამედ ცხოვრისა და ძროხისა შეწირვა განუწესა. ამისთვის ეწოდა მას რევ მართალი“. ამ თხრობის შესახებ ე. ჭელიძე სრულიად სამართლიანად და საფუძვლიანად მიუთითებს და მთელი კატეგორიულობით აცხადებს, რომ ასეთი შეფასება წილად არ რგებია არც ერთ ქართველ (და არაქართველ) წარმართ მეფეს. ამავე თხრობით დასტურდება ქრისტიანობასთან პირდაპირი დოკუმენტური კავშირი წარმართი მეფისა. რაც შეეხება წოდებას „მართალი“ – არ წარმოადგენს წარმართული კულტურის ფენომენს, არამედ ის არის ქრისტიანული, განსაკუთრებით კი, გნოსტიკური რელიგიის პირმშო – რაც ჭეშმარიტების მაძიებელ პირთან ასოცირდება. სავსებით გასაზიარებელი და სარწმუნოა ე. ბუბულაშვილის მიდგომა საკითხისადმი, როცა ის წერს – იმის აღნიშვნაც აუცილებელია, რომ წმინდა ნინოს ქართლში შემოსვლის დროს ქართველი ერი მზად იყო ქრისტიანობის მისაღებად. რომ არა მოციქულთა დიდი ღვაწლი, წმინდა ნინოს გაუჭირდებოდა ქართველი ხალხის გაქრისტიანება.

უცხადესია, რომ მცხეთა იყო მთავარი პოლიტიკური ცენტრი, იგივე ქართლის დედაქალაქი, სადაც დავანებული იყო მადლი უფლისა, რომელიც განეფინებოდა ქართლს. მცხეთა იყო ბრძოლის ცენტრალური არენა, სადაც მრავალი ჯურის მტერი დამარცხებულა და უკან განუდევნიათ ჩვენს გმირ წინაპრებს. მცხეთა იყო ქრისტიანული სარწმუნოების აკვანი და უმთავრესი დასაყრდენი – აქ მკვიდრობდა კვართი უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი, აქვე იმოდვანა მოციქულებმა და მოციქულთასწორებმა, აქვე დგას ჩვენი ქვეყნის მთავარი ტაძარი და რაც მთავარია, მცხეთა არის მეორე იერუსალიმი – რწმენის სამჭედლო. შესაბამისად, ვთვლით, რომ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ცენტრის გარდა, მცხეთა იყო ეპარქიის ცენტრი და ქართლის სარწმუნოებრივი ერთიანობის პლაცდარმი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აფაქიძე ა., მცხეთა — ქართლის სამეფოს ძველი დედაქალაქი, თბ., 1959;
2. აფაქიძე ა., ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში, წგნ. 1, თბ., 1963;
3. ბერიძე ვ., ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბ., 1974;
4. გობეჯიშვილი გ., არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში, თბ., 1952;
5. კალანდაძე ა., ახლად აღმოჩენილი სამაროვანი მცხეთაში, «მიმომხილველი», 1949, ტ. 1;
6. ლომთათიძე გ., არქეოლოგიური გათხრები საქართველოს ძველ დედაქალაქში, თბ., 1945;
7. მათეშვილი ლ., ეკლესიის ისტორია, თბ., 2021;
8. მშვილდაძე მ., ადრეული ქრისტიანობა საქართველოში, თბ., 2008;
9. მცხეთა. არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები, ტ. 1—4, თბ., 1955—1980;
10. ნიორაძე გ., კარსნის-ხევის სასაფლაო «საქართველოს მუზეუმის შრომები», 1926, ტ. 4;
11. ჩუბინაშვილი ტ., მცხეთის უძველესი არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 1957;
12. ჭელიძე ე., ღმრთისმშობლის წილგზომილობა, ჟ. „გული გონიერი“, თბ., 2008;
13. Болтунова А. И., К вопросу об Армази «Вестник древней истории», 1949, № 2;
14. მისივე, Описание Иберии в «Географии» Страбона, იქვე, 1947, № 4;
15. Гвердцители Р., Мцхета, Тб., 1962;
16. Мачабели К. Г., К истории древней Грузии, Тб., 1959;
17. Меликсет-Бекоев Л. М., Армази, Тб., 1938;
18. Северов Н. П., Чубинашвили Г. Н., Мцхета М., 1946;
19. Церетели Г. В., Армазская билингва, Тб., 1941.

CITY OF MTSKHETA IN THE I-IV CENTURIES

Abstract

The city of Mtskheta and most of the territory of "Greater Mtskheta" were inhabited even in the Early and Middle Bronze Age (III-II millennium BC). In the Late Bronze Age and Early Iron Age (2nd-1st millennium BC), it is seen that it was already densely populated, mainly by the settlements of Samatvro, Zemo Avchali, Tsitsamuri, Narekvavi, Tserovni. In the Bronze-Iron Age, the relations of the inhabitants with the centers of civilization of the Caucasus were carried out through the principality. BC year From the beginning of the 1st millennium, the history of Mtskheta reflected the great changes characteristic of the life of the ancient political formations of the Middle East – BC. A strong cultural flow entered Mtskheta, which significantly led to the development of old settlements, their unification into one big city, Greater Mtskheta, one of the factors of which was the ethnographic diversity of the population, its social and professional differentiation.

Mtskheta acquired a special mission in AD. year In the 1st-4th centuries, when Christ's apostles Andrew the First, Simon Kananeli and Matatha came to Kartli to preach Christianity.

The archeological discoveries, studies and artifacts of the last century quite rightly follow the writings of "Life of Kartli" and accurately convey the development of Mtskheta as the new and second Jerusalem, both with political and social characteristics, as well as with religious and cultural features.

Keywords: Mtskheta, Zemo Avchali, Tsitsamuri, Narekvavi, Tserovni.

Халидова Рашидат Ш.

Дагестанский государственный педагогический университет,

Махачкала, Россия

ПРОЯВЛЕНИЯ АНДРОЦЕНТРИЗМА В АВАРО-АНДИЙСКИХ ЯЗЫКАХ

Андроцентризм или другими словами: высокий социальный и биологический статус мужчины, по сравнению с женщиной, в той или иной степени проявляется во всех языках мира. Каждый язык в соответствии с особенностями грамматического строя и в рамках своей этнической культуры реализует логическую категорию андроцентризма определенными средствами языка.

Исследованием проблем отражения пола человека в жизни и в языке занимается гендерная лингвистика. В лингвистике под гендером понимается «социокультурный конструкт, связанный с приписыванием индивиду определенных качеств и норм поведения на основе биологического пола» [1, с. 14-22]. Андроцентризм составляет один из малоизученных аспектов гендерной лингвистики. Исследования языковых средств актуализации андроцентризма в языках различных типологий и культурных традиций позволяет изучить не только специфику структурно-семантической организации языка, но и особенности этнической культуры народа-носителя языка. Второй аспект данной проблемы вызывает особый интерес в связи с переносом акцента изучения языка как средства общения на исследование языка как важного компонента культуры этноса – носителя языка.

Исследуя язык как феномен духовной культуры этноса в рамках лингвокогнитивного и лингвокультурологического подходов, известный отечественный ученый-лингвист, признан-

ный специалист в области разработки проблемы соотношения языка и этнического менталитета, Замир Курбанович Тарланов рассматривает язык в этнических границах его носителей «не только и не столько как средство общения, сколько память и историю народа, его культуру, менталитет и опыт познавательной деятельности» [2, с. 623]. В языке воплощается не только мировоззрение и психология этноса, но и закрепляющийся из поколения в поколение, багаж знаний о природе и космосе, о болезнях и способах их лечения, о воспитании и подготовке к жизни новых поколений людей в интересах сохранения и умножения этноса и его самобытности [3].

В зависимости от духовной культуры этноса – носителя языка, андроцентризм проявляется в одних языках более, а в других менее ярко. Чаще всего андроцентризм проявляется на уровне лексики, реже – на уровне грамматики. Лексические средства репрезентации категории андроцентризма представлены во всех языках, а грамматические – лишь в отдельных языках.

На уровне лексики аваро-андийских языков (это самая большая группа дагестанских языков, состоящая из аварского языка и восьми близкородственных андийских языков: андийского, ахвахского, багвалинского, ботлихского, годоберинского, каратинского, тиндинского и чамалинского) андроцентризм наиболее ярко проявляется в отождествлении понятий «человек» и «мужчина» и в разграничении понятий «человек» и «женщина». Однако данная корреляция не так однозначно проявляется во всех исследуемых языках, несмотря на их близкое генетическое родство.

В аварском языке и во всех андийских языках для обозначения человека как **социальной сущности** употребляется лексема *инсан* – заимствование из арабского языка. Например: авар. *инсанияб тлабиглат* «человеческая натура». В ахвахском языке данная лексема в результате фонетической адаптации приобрела форму *и^hсаа*.

Для обозначения **биологической сущности** человека употребляется лексема авар. *гладан*, ботл. *адам*; ахвах. *а^hде*; годоб. *адами*; карат. *гладам*; тинд. *гъайам (гъām)*. Данная лексема также заимствована из арабского языка, она восходит к личному имени прародителя человечества – *Адам*. Только ботлихский язык сохранил фонетический облик слова *Адам*, в остальных языках данная лексема, как видим, прошла различную фонетическую адаптацию. В андийском языке данная лексема и вовсе не представлена, ей соответствует собственно андийская лексема *гъекла*, например:

авар. *Гладан гладамасде ккола, меглер меглералде кколоро*.

годоб. *Адами адамиха вуккида, бегьил бегьилха биккавучи*.

«Человек в человеке нуждается, а гора в горе не нуждается».

анд. *Гъекла гъеклашило вуккучи вуклудося*.

«Не бывает, чтобы человек в человеке не нуждался».

чам. *Гъадамсвелъа гъадам букъдѣда*.

«Человек в человеке нуждается».

карат. *Гъеква гъекващухар воккуче вуклудаче*.

«Не бывает, чтобы человек в человеке не нуждался».

(в смысле «Человек всегда человеку поможет»)

В андийском, каратинском и чамалинском языках представлен сокращенный вариант данной пословицы.

В аварском, годоберинском и чамалинском языках данная лексема наряду со значением «человек» приобрела также и второе значение – «мужчина».

В аварском языке имеется слово-компонит *гладан-инсан*, которое объединяет в себе и биологический и социальный статус человека = мужчины.

Однако преимущественно лексема *гладан* употребляется в значении «человек». Рассмотрим употребление данной лексики в пословицах исследуемых языков, которые по

единодушному признанию исследователей являются накопителями и репрезентантами культурной информации [4, с. 99], например:

авар. *Гадан хIалтIизе вижун вуго, хIинчI боржине бижун буго.*

«Человек рождён трудиться, а птица – летать (рождена)».

авар. *Гадамасе гIаданлъун вукIа, гъойда данде бацIагъун вукIа.*

чам. *ГъадамчIа^н гъадамкIада вукIабе, хвѣйхе дан бацIагIада вукIабе.*

годоб. *Адамилъи адамил1у вукIабе, хвайилъи хвайилъу вукIабе.*

«С человеком будь человеком, с собакой волком (будь)».

анд. *Адамлогу адамлъо вукIоб, хвудуллогу хвойлъо вукIоб.*

«С людьми как человек веди себя, с собаками как собака».

карат. *ГандилокIел гIадам цахъада вукIу, хвайкIел хвай цахъада.*

«С людьми как человек веди себя, с собакой как собака».

Слово *гIадан* в аварском языке имеет и второе значение – «женщина», например: *Берцинай гIадан йиго Пашура.* «Ашура – красивая **женщина**». *ЯчIун цо гIадан кIалъана дида.* «Подошла и поговорила со мной одна **женщина**».

В каратинском языке второму значению «женщина» соответствует слово *гIада^нй*, например:

Идяй ракIвал йедой гIада^нй гъой БатIимя.

«Женщина Патимат всем по душе».

Для обозначения женщины, в аварском языке чаще употребляется слово-компонит *чIужугIадан* «женщина», букв. «женщина-человек» – обобщенное название представителя женского пола. В годоберинском языке также представлен компонент *йашикIваадами* «женщина», букв. «женщина-человек». В каратинском языке для обозначения женственной женщины употребляется слово *гъаркIкIукIкIа*, например:

Миса-риккервагал йи^нидя хъой гъаркIкIукIкIа.

«По домашнему уюту можно распознать **женщину**».

Для обозначения незамужней девушки в аварском языке употребляется слово-компонит *ясгIадан*, букв. «девушка (девочка)-человек» в значении «девушка», «девственница».

В аваро-андийских языках есть замечательные поговорки, ярко репрезентирующая этническую культуру:

авар. *ясгIадан – чияр къаи;*

годоб. *йашикIваадами – гъекIуб къай*

«девушка – чужой товар» (в смысле, что выйдя замуж, она станет частью другого рода);

карат. *йаше идя гъекIоб къинли билъидоб а^нча*

«девушка – камень в чужой стене».

Во всех аваро-андийских языках, за исключением чамалинского языка, кроме заимствованных с арабского языка лексем *инсан* и *гIадан* имеются также лексемы исконного происхождения для номинации человека – мужчины **как личности**: авар. *чи*; ахвах. *экIва*; ботл. *кунтIекIва*; годоб. *гъекIва*; карат. *кун^нтIукIйа*; тинд. *квинтIа*, анд. *гъекIа*.

В чамалинском и годоберинском языках данным лексемам соответствует заимствованная с арабского языка лексема *гъадам*, например:

авар. *Цо бохида чи вильлъунаро.*

чам. *Себ бецучI гъадам вунихвида.*

годоб. *Цеб щункIичIу адами воллавуци.*

«Человек на одной ноге не ходит».

карат. *Цеб щункIилия гъекIва гъерчIче вугъидачIе*

«Человек на одной ноге не стоит»

В аварском языке лексема *чи* реализует два значения: «человек» и «мужчина», например:

авар. *Хъизан гъечлев чи бесдаласда релъуна.*

годоб. *Хъизан ив(г)уч1ибу адами йатимашуч1у валинлъида*

«Семью не имеющий **мужчина** похож на сироту».

чам. *Хъиза^н ик1дасс гъадам – биски^н гъадам.*

карат. *Хъизам гъач1ов гъек1ва – бискинов г1адам*

«Семью не имеющий **человек** – бедный человек».

авар. *Ват1ан ц1унун хварав чи хабалъ ч1аго вук1уна.*

годоб. *Ват1ан ц1ину вуч1абу адами, шудалал1ила ч1аго вук1ида.*

чам. *Ват1а^н ц11н вич1ада гъадам, гъобал1а^нлла ч1аго вук1удеда*

«**Мужчина**, который погиб, защищая Родину, и в могиле жив».

Вариант: «**Человек**, который погиб, защищая Родину, и в могиле жив».

авар. *Ват1ан гъечлев чи чед гъечлеб таргъа.*

годоб. *Ват1ан ив(г)уч1ибу адами, рец1и ив(г)уч1ибу таргъа.*

чам. *Ват1а^н ц11н вич1ада гъадам, гъобал1а^нлла ч1аго вук1удеда.*

«**Человек** без Родины, сума без хлеба».

карат. *Ват1аня хияналъов гъек1вацул илял йичас*

«**Человек**, предавший Родину, и мать продаст».

В исследуемых языках, несмотря на их близкое родство, наблюдается заметное различие в проявлении андроцентризма. Поистине «мир, данный нам в нашем непосредственном опыте, оставаясь везде одним и тем же, постигается различным образом в различных языках, даже в тех, на которых говорят народы, представляющие собой известное единство с точки зрения культуры» [5, с. 51].

В аварском языке гендерная асимметрия в данном случае более ярко выражена, чем в андийских языках, в которых наблюдается тенденция к гендерной нейтральности.

Литература:

1. Кириллина А.В. Гендерный фактор в языке и коммуникации: сборник научных трудов. – Вып. 446. – Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 1999. – С. 14 – 22.
2. Тарланов З.К. Избранные работы по языкознанию и филологии. Петрозаводск: Изд-во. Петрозаводского гос. ун-та, 2005. 784 с
3. Тарланов З.К. Язык и культура. Петрозаводск: ПГУ, 1984. 104 с.
4. **Маллаева З.М. National-cultural specificity of paronyms of the dagestanian languages // Матер. Международной научно-практической конф. 25-26 окт. 2012 г. «Культура как основной потенциал формирования позитивного имиджа Кавказа». Пятигорск, 2012. С. 98-102.**
5. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука Ленингр. отделение, 1974. 427 с.

Khalidova R. Sh.
Makhachkala, Russia

MANIFESTATIONS OF ANDROCENTRISM IN AVARO-ANDIAN LANGUAGES

Abstract

Androcentrism or in other words: the high social and biological status of a man, in comparison with a woman, is manifested to one degree or another in all languages. Depending on

the spiritual culture of the ethnic group – the native speaker, androcentrism is manifested in some languages more, and in others less clearly. Most often, androcentrism manifests itself at the level of vocabulary, less often at the level of grammar. At the level of vocabulary of the Avaro-Andean languages, androcentrism is most clearly manifested in the identification of the concepts of "man" and "man" and in the distinction between the concepts of "man" and "woman".

In the Avar language and in all Andian languages, to designate a person as a social entity, the lexeme *insan* is used – a borrowing from the Arabic language. In the Ahavah language, as a result of phonetic adaptation, the lexeme acquired the form *insaa*.

To denote the biological essence of man, the lexeme is used av. *gladan*, botl. *adam*; ahwh. *ande*; godob. *adami*; carat. *gladam*; tynd. *hayam* (haam). This lexeme is also borrowed from the Arabic language, goes back to the personal name of the progenitor of mankind – Adam. Only the Botlikh language retained the phonetic appearance of the word Adam; in other languages, this lexeme underwent various phonetic adaptations.

In the Avar, Godoberi and Chamali languages, this lexeme, along with the meaning "man", also acquired a second meaning – "man". In the Avar word-composite *gladan-insan* combines both the biological and social status of a person = a man. The word *gladan* in the Avar language also has a second meaning – "woman". To designate a woman, the word-composite *chuzhugladan* "woman" and *yasgladan* "girl" is more often used. In all Avar-Andian languages there are also lexemes of original origin for the nomination of a person – a man as a person: Avar. *chi*; ahwh. *elva*; botl. *kuntleklva*; godob. *gyekiva*; carat. *kuntliklya*; tynd. *quintia*. In the studied languages, despite their close relationship, there is a noticeable difference in the manifestation of androcentrism.

Keywords: Depending, relationship, manifestation, androcentrism.

Ханбалаева Сабина Н.
МГИМО,
Москва, Россия

СТРУКТУРА СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ БУДУЩЕГО В ЛЕЗГИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Временные отношения играют исключительно важную роль в восприятии и вербализации окружающего человека физического мира, поскольку время наряду с пространством является необходимым условием и формой существования материи. Поэтому временные связи между различными явлениями и процессами окружающего мира относятся к числу вопросов, которые заслуживают серьезного внимания в силу разветвленности и сложной взаимосвязи языковых средств выражения этих отношений.

Семантика времени выражается в языке средствами различных языковых уровней: морфологического, синтаксического и лексического, которые образуют систему лингвистического времени. Соотношение этих уровней в разных языках неодинаково и зависит особенностей грамматического строя языка, которые оказывают влияние на формирование темпоральной картины мира носителей языка.

Центр лингвистического времени составляют временные формы глагола, которые дают основную характеристику локализации действия во времени. Грамматические формы функционируют в языке не изолированно, а во взаимодействии друг с другом и с окружающей их лексикой. В зависимости от лексического окружения меняется значение и функция той или иной грамматической формы. Поэтому учёт лексического окружения при изучении грамматики обязателен. Необходимость привлечения лексики при изучении грамматики обусловлено также тем обстоятельством, что в языке целый ряд значений выражается как грамматическим, так и лексическим способом.

В лингвистике уже давно практикуются попытки объединить при исследовании тех или иных проблем грамматические и лексические факты. Так, Е. В. Гулыга и Е. И. Шендельс [1, с. 17] признают возможность расширения границ грамматического исследования путем привлечения фактов лексики и плодотворность применения данного метода. Однако при этом следует соблюдать следующие условия: а) строго разграничивать конститuentы грамматико-лексического поля, определяя принадлежность каждого к тому или иному уровню и выявляя доминанту поля; б) раскрывать структурные и смысловые отношения между конститuentами поля.

Ядро поля будущего в лезгинском языке образуют финитные формы глагола: будущее общее время, будущее предположительное 1 и будущее предположительное 2 [2, с. 580]. Хотя все три формы будущего времени и приводятся традиционно в таблице временных форм лезгинского литературного языка, последние две формы, по мнению У. А. Мейлановой «являются исключительно достоянием диалектов – гюнейского, легшего в основу литературного языка, яркинского и частично фийского говора» [3, с. 33] .

Будущее общее время, выражает конкретное целостное действие, которое произойдет в будущем, после момента речи. Образуется присоединением к основе глагола посткорневого форманта *-да*: *къачуз* «братъ» > *къачуда*; *кхъиз* «писать» > *кхъида*; *ийиз* «делать» > *ийида*; *жез* «быть» > *жеда* и т.д. Более конкретизировано будущее общее время [4, с.43-44], представлено в фийском говоре. Здесь оно распространяется на будущее категорическое (действие произойдет сейчас же) и будущее некатегорическое (действие произойдет вообще или при определенных условиях). Будущее предположительное 1 образуется от присоединением к основе глагола форманта *-ди*: *къачу-ди*, *кхъи-ди*, *ийи-ди*, *же-ди*. В семантике этого времени будущее обременено модальными оттенками предположительности, неуверенности, неопределенности, возможности, допущения, что действие произойдет в будущем. Эти моменты особенно проявляются в предложении, содержащем условие действия скрытое или выраженное: *Еке селдик марфадикий хар жеди* (Е.Э.) «При сильном ливне дождь может превратиться в град». *Сирке туьнт жеди, къапуниз гуж гуди* (Посл.) «Станет крепчать уксус, станет портиться посуда».

От формы будущего предположительного 1 образуется форма будущего предположительного 2 посредством присоединения аффикса *-р*: *къачудир*, *ийидир*, *жедир*. Эти формы имеют тот же модальный оттенок предположительности, неуверенности, но еще усиленный и отягощенный сомнениями. Как правило, эта форма употребляется в апотезисе ирреального условия и полностью зависит от условия. Очевидно поэтому в первой научной грамматике лезгинского (кюринского) языка П. К. Услар [5, с.139] называет эту форму «зависимой от условия».

Обе последние формы будущего времени в литературном языке почти не функционируют, это диалектные формы. Будущее предположительное 1 время в литературном языке почти полностью слилось с будущим общим временем. Будущее предположительное 2, по мнению преобладающего большинства исследователей, является весьма архаичной и исключительно редко употребляемой. Следует отметить так же, что не все исследователи лезгинского языка выделяют две последние формы будущего времени. Так, например, в монографии М. Е. Алексеева и Э. М. Шейхова «Лезгинский язык» [6, с. 48] выделяется только одна форма будущего времени: «Будущее время образуется от основы несовершенного вида с помощью суффикса *-да* (*кхъи-з* «писать» - *кхи-да*, *раха-з* «говорить» - *раха-да*) и выражает: а) действие, совершение которого ожидается в будущем: *Чан хва Агъмед, аьазур хъухъ къе за вун аьухредиз клелиз туху-да* (А.И.). «Ахмед, сынок, приготовься, сегодня я отведу тебя в медресе учиться». б) действие, совершаемое обычно вне временных рамок: *Къел тьурда яд хъвада* (погов.) «Кто съел соль, тот пьет (выпьет) воду»; *Буьркьубда буьркьубдаз рехъ къалурзава* (погов.) «Слепой слепому дорогу показывает». в) в контексте

прошедшего времени форма будущего может употребляться в переносном значении прошедшего: *Эхирни, душманвал риклелай ракъурна абуру разивал гуда* (А.А.) «Наконец, забыв в вражду, они дали (букв. дадут) согласие».

Таким образом, есть основание говорить о тенденции упрощения сложной системы временных форм, в частности в выражении будущего времени как в лезгинском литературном языке, так и в диалектах лезгинского языка. Возможность слияния двух форм будущего времени - будущего общего и будущего предположительного 1 в одной форме будущего общего времени является «свидетельством их морфологической и семантической нейтрализации» [3, с. 35-36]. А замена третьей формы будущего времени – будущего предположительного 2 формой прошедшего несовершенного 2 – «свидетельство транспозиции глагольных времен, что также, в конечном счете, ведет к их упрощению» [3, с. 36].

На синтаксическом уровне языка семантика будущего времени выражается различными словосочетаниями темпоральной семантики, послеложными сочетаниями и придаточными предложениями времени в составе сложноподчиненного предложения [7, с.124]. Весьма распространены словосочетания, состоящие из указательного местоимения и существительного с темпоральной семантикой в местном VI и в дательном падежах, например: *гьа(н) минутза* «в ту же минуту», *а(н) девирза* «в ту же эпоху», *а(н) вахтты(н)за* «в то время», *гьа(н) саьтза* «в тот же час», *а(н) усуз* «в тот год», *а(н) члавуз* «в то время», *гьа(н) ифиз* «в ту же ночь», *а(н) ваьгидеза* «в то время», *а(н) заманаза* «в то время».

Не менее распространены так же имена существительные со значением времени в сочетании с послелогом *къылых* «после»: *экуь(н)ла къылых* «с утра», *нисе(н)ла къылых* «после обеда», *негъе(н)ла къылых* «после вечера», *вазрала къылых* «спустя месяц», *глаьфттезла къылых* «через неделю». Сочетание наречия, выполняющего роль несогласованного определения, и наречного послелога *къылых* «после», «позади» также передают семантику времени, например: *шыза(н)ла къылых* «с прошлого года», *накъа(н)ла къылых* «со вчерашнего дня», *ппаккагьа(н)ла къылых* «с завтрашнего дня», *къе(н)ла къылых* «с сегодняшнего дня». Два последних сочетания выражают семантику будущего времени и относятся к синтаксическому уровню поля будущего.

Сочетание существительного с временным значением в форме генитива и послелога *къене* «внутри» также выражает темпоральную семантику, например: *глаьфттез къене* «в течение недели», *вазра(н) къене* «в течение месяца», *йиса(н) къене* «в течение года», *йикъа(н) къене* «в течение дня», *ифе(н) къене* «в течение ночи». Такие словосочетания выражают временной отрезок, в течение которого осуществлялось, осуществляется или будет осуществляться то или иное действие.

Весьма конкретизированную темпоральную семантику выражают словосочетания, состоящие из числительного и существительного с темпоральной семантикой. При таком сочетании числительные придают именам более конкретную темпоральную ориентацию. Например: *со ыкъыз* «в один день», «однажды», *са вахтты(н)за* «в одно время», *са члавуз* «в одно прекрасное время» *са йиса* «в течение года», *са йифиз* «однажды ночью». (В качестве иллюстративного материала использованы данные ахтынского диалекта лезгинского языка).

Выразительные возможности слов категории времени весьма обширны. Они превосходят возможности передачи временных отношений морфологическими средствами языка. Часто временная лексика употребляется для конкретизации грамматического времени.

К простым наречиям времени относятся следующие: *къе* «сегодня», *пакка* «завтра», *цци* «в нынешнем году», *шаз* «в прошлом году», *фаз* «рано», *гежь* «поздно», *гьила* «теперь», *ахпла* «потом», *къачан* «когда», *наканвилик* «позавчера». Данные наречия являются непроизводными на современном этапе развития языка. Основную массу наречий времени составляют производные. В подавляющем большинстве случаев они образуются от имен

существительных с временным значением, прилагательных, числительных, местоимений и от самих же наречий при помощи различных аффиксов, в числе которых фиксируется и ряд падежных аффиксов имен.

Аффикс *-уз* (*-уьз*, *-ыз*, *-из*) распространен как лезгинском литературном языке, так и в ахтынском диалекте. Посредством этого аффикса от имен существительных со значением времен года и отрезков суток образуется темпоральные наречия, указывающие на действие, происходящее в определенное время года и части суток: *гад* «лето» > *гаттыз* «летом», *жул* «осень» > *жулуз* «осенью», *кьуд* «зима» > *кьутлуьз* «зимой», *гатфар* «весна» > *гатфарыз* «весной», *йиф* «ночь» > «ночью», *йыгъ* «день» > *ыкъыз* «днем».

При помощи аффикса *-за* образуются темпоральные наречия от единиц измерения времени. Они обозначают отрезок времени, в продолжение которого совершается действие, например: *минут* «минута» > *минутза* «за минуту», *текъикье* «минута» > *тлекъикьеза* «за минуту», *саьглаьт* «час» > *саьглаьтза* «за час», *глаьфтте* «неделя» > *глаьфттеза* «за неделю», *уьмуьр* «жизнь» > *уьмуьрза* «за всю жизнь», *эхир* «конец» > *эхирза* «в конце».

Наиболее ярко семантику будущего выражают наречия: *пакка* «завтра», *ахла* «потом», *паккамахъ* «утром», *галай йихъуз* «послезавтра», *къведай йисус* «в следующем году», *къведай гьатедда* «на следующей неделе» и некоторые другие. Такие наречия, как *текъикье* «минута» > *тлекъикьеза* «за минуту», *саьглаьт* «час» > *саьглаьтза* «за час», *глаьфтте* «неделя» > *глаьфттеза* «за неделю», *уьмуьр* «жизнь» > *уьмуьрза* «за всю жизнь» могут выразить семантику будущего при наличии определенного контекста или при наличии определенной речевой ситуации [7, с. 53].

В лезгинском языке функционируют наречия времени, образованные при помощи суффикса *-лай*, указывающего на начало действия, например: *кье* «сегодня» – *къелай* «с сегодняшнего дня», *пакка* «завтра» – *паккагьалай* «с завтрашнего дня» и т.д.

В лезгинском языке количество имен существительных с темпоральной семантикой ограничено. Все имена существительные, выражающие временные отношения, в зависимости от их темпоральной семантики можно разделить на две большие группы: имена существительные, обозначающие неопределенные отрезки времени (*заман* «время», «срок, пора») и имена существительные, обозначающие ограниченное время. К последней группе относятся также слова, не имеющие лексического значения времени, но приобретающие это значение в связи с тем, что они обозначают действие, происходящее в одно и то же время, например: *уьнуьн фы* «завтрак», *нисаьн фы* «обед», *наьгъаьн фы* «ужин».

Ко второй группе относятся также имена существительные, называющие ограниченные временные единицы, из которых каждая последующая содержит в себе определенное количество предыдущих. Прежде всего, это имена существительные, называющие часовое время: *секунд* «секунда», *минут* «минута», *саьглаьт* «час». Сюда входят еще имена существительные, называющие более крупные временные отрезки, например: *йыгъ* «день», *йиф* «ночь», *йучьни-йиф* «сутки», *глаьфте* «неделя», *варз* «месяц», *йус* «год» и др.

Все языковые средства репрезентации времени можно расположить в следующем порядке: 1) морфологические средства (временные формы глагола); 2) синтаксические средства (словосочетания и послеложные сочетания темпоральной семантики, союзы и корреляты в структуре сложного предложения); 3) лексические средства (наречия времени, существительные и прилагательные темпоральной семантики). Все эти средства выражают семантику будущего в тесном взаимодействии, уточняя и дополняя друг друга.

Литература:

1. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. М.1969.

2. **Талибов Б.Б.** Грамматический очерк лезгинского языка // Лезгинско-русский словарь. М., 1966.
3. **Мейланова У.А.** Особенности выражения будущего времени в лезгинском литературном языке и диалектах // Выражение временных отношений в языках Дагестана. Махачкала, 1991. С.32-36.
4. **Абдулжамалов Н.А.** Фийский диалект лезгинского языка. Махачкала, 1965.
5. **Услар П.К.** Этнография Кавказа. Языкознание. VI. Кюринский язык. Тифлис, 1896.
6. **Алексеев М.Е., Шейхов Э.М.** Лезгинский язык. М., 1997.
7. **Ханбалаева С.Н.** Кандидатская диссертация: «Категория таксиса в русском и в лезгинском языках в сопоставлении», Махачкала, 2005.

Khanbalaeva S.N.
MGIMO,
Moscow

THE STRUCTURE OF THE SEMANTIC FIELD OF THE FUTURE IN THE LEZGI LANGUAGE

Abstract

Temporal relations play an important role in the perception and verbalization of the physical world around us, because time, along with space, is a necessary condition and form of existence of matter. Therefore, temporal relations between different phenomena and processes of the surrounding world are among the issues that deserve serious attention.

The core of the field of the future in the Lezgi language is formed by finite verb forms: 1) the future general tense (expresses a specific integral action that will occur in the future, after the moment of speech. It is formed by adding to the verb base the post-root formant -da: k'achuz "to take" > k'achuda; khyiz "to write" > khyida; iiz "to do" > iida); 2) future presumptive 1 (formed by adding to the verb base the formant -di: k'achu-di, khyidi-di, iyi-di, zhe-di; burdened with modal shades of assumption, uncertainty); 3) future presumptive 2 (formed by adding the affix -r to the form of future presumptive 1: k'achudi-r, iyi-di-r, zhedi-r, has the same modal shade of assumption, still reinforced by doubt).

On the syntactic level of language, the semantics of the future tense is expressed by various word combinations of temporal semantics, postpositional combinations and time clauses.

The lexical level is represented by the lexicon of temporal semantics.

All linguistic means of representation of time can be arranged in the following order: 1) morphological means (temporal forms of the verb); 2) syntactic means (collocations and postpositional combinations of temporal semantics, conjunctions and correlatives in the structure of a compound sentence); 3) lexical means (adverbs of time, nouns and adjectives of temporal semantics). All these means express the semantics of the future in close interaction, clarifying and supplementing each other.

Keywords: Collocations, postpositional combinations of temporal semantics, conjunction, correlatives.

НЕКОТОРЫЕ СХОДСТВА В СЮЖЕТАХ "НАРТСКИЙ ЭПОС" И "КОДЗИКИ" - ЯПОНСКОГО МИФА О СОТВОРЕНИИ МИРА

В данной статье, рассматривается сходство между сюжетами Нартского эпоса и "Кодзики", мифом о сотворении Японии.

"Кодзики" (что означает "запись древнейших событий") – это миф о создании японской нации, составленный в 712 году нашей эры, который содержит как мифы, так и исторические факты. "Кодзики" был записан аристократом Оно-Ясумаро и посвящена женщине-императору Гэнмэю (661-721 гг.) на основе содержания, связанного с мифом о сотворении Японии, рассказанным Хиэдано-Аре, служителем аристократии. Примечательно, что мифологическая часть "Кодзики" имеет сходство с сюжетом Нартского эпоса. Во-первых, "Кодзики" содержит сюжет, которая похожа на эпизод с братьями Ахсар и Ахсартаг в Нартском эпосе. Известный эпизод о братьях в "Кодзики", основан на следующих событиях.

Жили-были два брата, Умисачи (Ходери), рыбак, и Ямасачи (Хоори), охотник. Однажды они обменялись своими работами друг с другом. Старший брат, рыбак, пошел на охоту, а младший брат, охотник, пошел к морю. Младший брат-охотник не смог поймать ни одной рыбы. Он также потерял крюк для рыбы, который брал у своего старшего брата. Когда старший брат узнал об этом, он рассердился. Младший брат пошел к морю искать крючок. Младший брат нашел крюк во дворце морского бога, но вместо того, чтобы вернуть крюк, морской бог приказал младшему брату жениться на его дочери. Как сказал бог, младший брат женился на дочери бога и жил с ней некоторое время, но постепенно младший брат начал скучать по родине. Затем он решил уйти. Дочь морского бога отдала крючок младшему брату. Младший брат ушел на родину. Дочь морской богини, оставшаяся в море, оказалась беременной, и потому, что было принято не рожать ребенка в море, она вышла на берег и родила мальчика, она вышла на берег и родила мальчика, который стал основателем императорской семьи.

В своей книге "Происхождение японской мифологии" (1976) японский мифолог Ёсида Ацукико (1934-) отметил следующие сходства между сюжетами о братьях Нарутто и "Кодзики".

1. Младший брат хорошо стреляет из лука.
2. Младший брат женится на дочери морского бога в морском дворце.
3. Дочь морского бога вышла на берег и родила мальчика, который стал основателем знаменитого рода.

Следующий эпизод свадьбы между братом и сестрой Идзанаги и Идзанами похож на свадьбу между урзмагом и сатаной. В "Кодзики" младшая сестра Идзанами призналась в любви старшему брату Идзанаги. Между Идзанами и Идзанаги родился континент Япония, включающий Хонсю, Сикоку и Кюсю, а также других богов. Но после рождения бога огня Идзанами умерла.

Отсюда возникает сюжет, аналогичный событиям в Стране мертвых в Нартском эпосе. В нартском эпосе, Сослан посетил Страну Мертвых, чтобы получить бессмертное дерево аза. Там он встретился со своей покойной женой Бедухой.

В "Кодзики", После смерти своей жены Идзанами, Идзанаги тоже пошел в Страну мертвых. Когда он попал в Страну мертвых, его жена Идзанами, которая превратилась в безобразную форму, сказала ему, чтобы он не подходил к ней. Но Идзанаги пытался смотреть на нее. Разгневанная жена собрала мертвецов и приказала им атаковать Идзанаги.

Идзанаги бежал и вышел из Страны мертвых, закрыв вход в Страну мертвых большим камнем, чтобы мертвые не смогли его преследовать.

Другой сюжет, аналогичный битве между Нарт Батрадзом и семиголовым Кандзаргасом, появляется в "Кодзики". Герой Сусаноо победил восьмиголового дракона. Сусаноо, рожденный от Идзанаги и Идзанами, с раннего возраста скучал по своей покойной матери. Сусаноо был очень жестоким, он снимал кожу с лошадей и выбрасывал их. По этой причине его отец Идзанаги изгнал Сусаноо в самые далёкие земли. Там Сусаноо встретил старика. Старик рассказал, что его дочерей поел восьмоголовой дракон, и попросил Сусаноо убить дракона. Сусаноо дал дракону крепкий алкоголь, и пока Дракон был пьян и спал, Сусаноо разрезал ему голову и убил его. Затем он спас девушку, захваченную драконом, и женился на ней. В теле дракона был найден меч. Сусаноо принес меч Аматерасу, богине солнца.

Японский исследователь (Мифологист, Ёсида Ацухико, 1934-) утверждает, что кодзики обладают тремя функциями, указанными Ж. Дюмезилем.

Три функции в японском кодзики следующие.

Ритуальный – Аматерасу, богини солнца

Военный – Сусаноо

Производственный – Окунинуси, бога сельскохозяйственного производства (внук Сусаноо)

С другой стороны, три функции нарутского эпоса, как указывает Дюмезиль в своей работе "Осетинский эпос и мифология" (1976), следующие.

Ритуальный – Алагата (обладатель Святого Уацамонга)

Военный – Ахсартагката (род воинов)

Производственный – Бората (богатая семья)

Из содержания "Кодзики" можно предположить, что миф о Скифии, Нарский эпос был перенесен в Японию примерно в VIII веке. Интересно, что сюжет о герое, который женится на дочери бога воды, также встречается в мифах об основании Кореи. Корейская легенда больше похожа на скифскую.

Однажды сын бога неба, Хае-Мосу пригласил к себе трех прекрасных дочерей речного бога. Хае-Мосу расписал землю ручкой своего кнута, и на этом месте был построен дворец. Хае-Мосу пригласил трех дочерей во дворец и дал им выпить алкоголя. Пока три дочери были пьяны, Хае-Мосу попытался заключить дворец и держать их. Две из дочерей сбежали, но только Юхва осталась. Две дочери пошли к богу реки и попросили о помощи. Речной бог разгневался на Хаемосу за то, что тот украл его дочерей. Хаемосу сказал богу реки, что он сын бога неба и что он хочет жениться на Юхва. Затем речной бог захотел проверить, действительно ли Хаемосу является сыном небесного бога. Речной бог превратился в карпа. Затем Хаемосу превратился в совенка и поймал карпа. Теперь бог реки превратился в оленя и убежал, но Хаемосу превратился в волка и поймал оленя. Теперь бог реки превратился в фазана, а Хаемосу превратился в орла и поймал фазана. Речной бог признал, что Хаемосу действительно сын небесного бога, и женился на Юхва. Между ними родился Чжумон (37-19, до нашей эры), основатель древнекорейского государства Когурё (Ёсида, 1976).

Между Нарутским эпосом и корейской мифологией можно отметить следующие сходства.

1. Магический кнут.

2. Рисует картинки на земле и строит дворец.

3. Герои и боги превращаются в животных, птиц и рыб.

(Это можно рассматривать как элемент евразийского шаманизма, и не типичные элементы японской мифологии.)

4. Герой женится на одной из дочерей трех прекрасных божества воды, после того рождается мальчик, который становится основателем знаменитого рода.

(Сходство между корейской мифологией и Нартским эпосом в женитьбе на дочери божества воды также упоминалось Ёсидой в его книге 1976 года.)

Кстати, элементы скифских и японских мифов в древних месопотамских и малоазиатских мифах и эпосах. Приключения в Стране мертвых также появляются в "Эпосе о Гильгамеше", который считается самой древней эпической поэмой. Гильгамеш получил растение бессмертия в Стране мертвых, что похоже на сюжет о Сослане в Нартском эпосе, где он получает дерево Аза в Стране мертвых. Сюжеты о герое, который убивает дракона, также появляются в хеттской мифологии, где дракона угощал алкоголем и убивал, пока он был пьян.

В Нартском эпосе, осетинская Арфа, изготовленная Сирдоном, называется Фандур. Арфа также известен как шумерский инструмент.

Известно, на арфе раньше играли в Восточной Азии, была привезена в Японию через торговый Шелковый путь. Миф о Скифии, возможно, тоже попал в Японию с Корейского полуострова через торговый Шелковый путь. Дальнейшие сравнительные исследования необходимо развивать в отношении осетинского эпоса "Нарт", который имеет общие элементы с японской мифологией.

Литература:

References.

Atsuhiko, Yoshida. 1976. *Nihon Shinwa no Genryu (The Origin of Japanese Mythology)*, Tokyo: Kodansha.

Georges Dumézil. 1976. *The Ossetian epic and mythology*, Moscow: Nauka.

Kae Hisaoka

Visiting Fellow, National Museum of Ethnology in Japan

Doctor of Literature, Osaka University

SOME SIMILARITIES IN THE "NART EPIC" AND "KOJIKI" - JAPANESE CREATION MYTH

Abstract

This paper discusses the similarities between the plots of the Japanese creation myth Kojiki and the Nart saga of the Ossetians in terms of the three-function theory pointed out by Georges Dumézil. The similarities between the Kojiki and the Nart have been pointed out by the Japanese mythologist Atsuhiko Yoshida. Kojiki—the Japanese creation myth, which is the oldest chronicle in Japan, written in the first half of the 8th century. Kojiki includes themes related to the birth of the first Japanese male-female couple, the birth of the land of Japan, and the birth of the gods. Izanagi and Izanami, the first Japanese couple, were brother and sister. Izanami, the younger sister, confessed her love to her brother Izanagi. This is analogous to the relationship between Uruzmaeg and Satana, the first human couple in the Nart saga. Izanagi also travels to the land of the dead to pursue his dead wife. This is similar to the plot of Soslan in the Nart Saga, where he met his dead wife in the Land of the Dead. In addition to this, the Kojiki tells the story of the hero Susanoo's defeat of Yamata-no-orochi, an eight-headed dragon monster that threatens girls. The battle between Susanoo and Yamata-no-orochi is somewhat analogous of the battle between Batradz and Qændzærgæs with seven heads. In addition to this, the Kojiki also includes the episode of brothers Umisachi and Yamasachi, who are similar to the brothers Æhksær and Æhksærtæg. After a quarrel with his brother, Yamasachi arrives at the palace of the sea, resembling the palace of Donbetyr, where he married the daughter of the god of the sea.

Keywords: Narts, Kojiki, Akhsartag, Soslan, Scythians, Fandyr, Aza.

МАМСЫРАТЫ ТЕМЫРБОЛАТЫ ЗАРДЖЫТÆ ИРОН ЛИТЕРАТУРÆЙЫ

«Маст галы дæр булæмæргъау сзарын кæндзæн», –
дзырдта М. Горький.

Кæд галы сзарын кæндзæн, уæд адæймаджы та?..

Зарджытæ алыхуызæттæ сты, фæлæ историон-хъайтарон зарджытæ трагикон цаутæй равзæргæ кæй сты, уый дызæрдыккаг нæу. Нæ адæмы хъайтарон зарджытæм хъусгæйæ нæ цæстытыл ауайынц туджы æрхæмтæ, адæмы тыхст цæсгæмттæ, топыхосы фæздæг... Цыбыр дзырдæй, хъайтарон зарæг хъарæг у: сæ ратæдзæн иу у – трагикон цау.

Ахæм цау, ома æппæт дзыллæйы трагеди, уыд нæ адæмы историйы Туркмæ фæлидзыны хабар 1860 азты. Стыр паддзахадон провокацийы амæттаг фесты Кавказы цæрæг адæмæй пысылмон диныл хæст чи уыд, уыдонæй бирæтæ.

XIX æнусы райдиан Кавказы рапарахат Уæрæсейы паддзахадон колониалон политикæ.

Райтынг Кавказаг пысылмон адæмты хæст Уæрæсейы ныхмæ. Ирон адæмы иу хай дæр 17-æм æнусты райстой пысылмон дин æмæ тарстысты, паддзахы администраци сын сæ дин чырыстон динимæ куы схæццæ кæна, уымæй... Хæсгонд уыд, цæмæй Иры инæлар Къуындыхаты Муссæ сразæнгард кæна Туркмæ ацæуыныл 5 мин пысылмон диныл хæст бинонты, уæд ын Уæрæсейы хицауад баныфс æвæрдта 45 мин сомы сыгъзæринæй. Афтæ фыста уæды Владикавказы окруджы хицау Лорис Меликов.

Адæмы æхсæн ма, æгæрыстæмæй, фæзынд алыхуызон цины зарджытæ Турчы дзæнæтон бæстæмæ цæуыны тыххæй.

Ныуагътой сæ фыды уæзæг, сæ бæстæ, сæ адæм, сæ цардыл сæ къух систой æмæ хуыздæр æнхъæл фыд ссардтой. Уый уыд стыр трагеди æппæт Кавказы хæххон адæмтæн, стыр зарæг раивта стыр хъарæгæй.

Уыцы зарæг æппæт Кавказы адæмы номæй ракодта æрыгон ирон лæппу Мамсыраты Темырболат.

Фыццаг ирон профессионалон зарæг райгуырд адæмы национ трагедийæ. Бамбæрста æвзонг лæппу, Туркмæ фæлыгъд рæдыд кæй уыд, уый...

Бирæ ницы зонæм абон дæр Темырболаты тыххæй. Æрмæст уый æмæ дыуадæсдзыдæй 1855 азы лæвæрд æрцыд Бетъырбухы кадетты корпусмæ, æфсæддон ахуыргæнæндонмæ. Уырдыгæй рацыд кæстæр афицерæй. Фондз азы бæрц фæкуыста æфсады.

1865 азы алыгъд Туркмæ, йæ мады фæндонæн «нæ» зæгъын йæ бон нæ бацис.

Туркмæ цæугæйæ цы стыр зындзинæдтæ бавзæрста, уыдæттæ фенгæйæ, Темырболат йæ къух саста æфсæддон службæйыл, кæд ын хорз фадат уыд æфсæддон карьерæ скæнынæн, уæддæр.

Цæмæн афтæ бакодта, уый бæрæг у йе 'мдзæвгæтæй : йæ зæрдæ уыд Ирыстоны, «туркаг зæрдæ ма райс», уыд йæ зæрдиагдæр фæдзæхст, йæ адæмæй æцæгæлон бæстæм чи ахауд, уыдонæн. Ахæм зæрдæимæ, кæд цыфæнды хъæбатыр уыд, уæддæр ын нæ уыд бацæуæн æцæгæлон бæстæйы æфсадмæ.

Темырболаты фыццаг æмдзæвгæ ссис Турчы Ирæн зарæг. Уыцы зарæг уыди «Сагъæстæ».

Адæм æй айстой дзыхæй – дзыхмæ æмæ йæ зарыдысты... Зарыдысты йæ канд Турчы нæ, фæлæ ма Ирыстоны чи царди, уыдон дæр...

Темырболатай нэм цы иуэндæс æмдзæвгæйы æрхæццæ, уыдонæй бæрæг у, поэтæн йæ зæрдиаг ныхас кæй у – Райгуырæн бæстæ! «Цард нæ агурæм дæ фæстæ!», «Цардæн адджын ды куы дæ!», «Зæрдæйы рухс дæр ды куы дæ!», «Зæрдæйы уæлæ хуыд куы дæ!», «Дæ иу рыг дæр нæхи у!»... Ахæм стыр трагикон æнкъарæн уыд Темырболаты зæрдæйы.

Мæ уд æмæ мæ фæллоу

Нæ адджын бæстæн нывонд у.

Æцæгæйдæр, йæ уд, йæ фæллоу, йæ зарæг, йæ намыс – иууылдæр сæ æрхаста нывондæн йæ « адджын бæстæн». Поэт хъыгзæрдæйæ худы, Туркмæ фæлидзæг ирæттæй чинтæ æмæ мулк чи скодта, æфхæрд æмæ мæгуыр мухаджиртыл йæхи чи атигъ кодта, чызджытæй дзугтæ чи скодта. Хæрам у, Иры хæрзæгъдау Туркаг фыдæгъдауыл чи ивы, уыдонмæ.

Темырболаты чи зыдта, уыдон дзырдтой, кæй уыд «æцæг патриот, йæ Райгуырæн бæстæйыл йæ зæрдæ чи нæ сивта, æдзух æнкъард чи кодта æмæ йæ литературон сфæлдыстад дæр бабаста ацы хабæрттимæ...»

Темырболатай нэм цы иуэндæс æмдзæвгæ æрбафтыд, уыдонæн сæ жанр у фольклорон жанры æнгæс.

Уæ! Нæ хæхтæ, нæ бæстæ,

Куыд ма цæрæм уæ фæстæ!

Ацы зарæг хуынд «Сагъæстæ» æмæ йæ адæм зарыдысты, хъусгæ та йæ фæкодтой Туркмæ алидзæг адæмæй. 1881 азы йæ Всеволод Миллер куы ныммыхуыр кодта йæ «Ирон этюдты», уæд ныффыста, зæгъгæ у тынг арфмидисджын адæмон зарæг. Фæлæ, фæстæдæр, Къуындыхаты Муссæйы фырт Бечырбег æрæфтыд Ирыстонмæ æмæ æхсæнадон уæнгтæн радзырдта Темырболаты царды хабæрттæ æмæ сын балæвар кодта йæ иуэндæс æмдзæвгæйы къопитæ, хуындысты «Ирон зарджытæ». Афтæмæй сбæрæг, «Сагъæстæ» адæмон зарæг кæй нæу, фæлæ йын кæй ис автор – уый у Мамсыраты Османы фырт Темырболат.

Темырболаты дин кæй уырныдта, уый бæлвырдæй зыны йæ мдзæвгæтæ «О, мæ хуыцау» æмæ «Сабыр»-æй. Дин æмæ Хуыцау Темырболатæн «æнæдзырддаг» сты. Туркмæ кæй ацыд æмæ фæстæмæ кæй нал сыздæхт, уымæн дæр, æнæмæнг, йæ аххосæгты сæйраг дин уыдаид. Динылхæст лæгæн «дæ дин дын исынц» фаг уыд провокацийæн. Фæлæ йæ уырныдта, «хуыцауы дунæ» раст фæлдыст кæй у, «хуыцау рæстаг у, кæд æппынфæстаг бакæнид тæригъæд». Фæлæ æцæгæлон бæсты стыр æнхъæлы бæсты фæфыдæнхъæл сты. Æгæрыстæмæй, авдæны сабийæн дæр æвæры ныфсытæ:

Ахуысс, ахуысс æнцад хуыстæй,

Цалынмæ маст дæ зæрдæйы нæй...

Фæлæ цæмæй макуы ферох кæна, Кавказаг туг йæ уæнгты кæй тæдзы, уый... «Авдæны зарæг»-ы дæр адæм истой дзыхæй-дзыхмæ, зарыдысты йæ, куыд «Сагъæстæ», афтæ...

Мамсыраты Темырболат æмæ Хетæгкаты Къостайы æмдзæвгæты сæйраг мотив у – хъарæг.

Сæ дыууæйы дæр сдзурын кодта адæмы трагикон уавæр, сæ дыууæ дæр риссынц æмæ кæрзынц адæмы уæззау рис æмæ æвидигæ хъызæмарæй.

Æмдзæвгæ «Сагъæстæ»-йæн йæ автор Темырболат кæй уыд, уый куы нæ базыдтаиккой адæм, уæддæр сæ зæрдæты баззадаид, куыд адæмон зарæг æмæ йæ æнустæм лæвæрдтаиккой фæлтæрæй – фæлтæрмæ.

SONGS OF TEMIRBOLAT MAMSUROV IN OSSETIAN LITERATURE

Abstract

“Grief will make even a bull sing like a nightingale”, – wrote M.Gorky.

But if the bull is forced to sing, then what about the man?..

There exist different songs, but undoubtedly, historical and geographical songs are the result from tragic events. While listening to the heroic songs of our people, our hearts bleed, tortured faces, rise before our eyes and we can even feel the smell of gunpowder...

To be brief, a heroic song is like a lament, that can be caused by tragic events.

One of such events, was, the real tragedy of the whole nation, happened during the resettlement to Turkey in 1860. Many of those who converted to Islam in the Caucasus became victims of state provocation.

At the beginning of the 19th century the Russian state's colonial policy spread to the Caucasus. The war between Caucasian Muslims against Russia has spread. Some Ossetians who adopted the Muslim faith at the beginning of the 17th century were afraid to mix the Muslim faith with the Christian one. Ossetian General Mussa Kundukhov was instructed to persuade about 5 thousand Muslim families to leave for Turkey, but the Russian government promised him 45 thousand gold coins. That's what the head of the Vladikavkaz district of that time – Loris Melikov wrote. The people rejoiced at their move, and even among them there were people who sang various songs about going to a paradise to Turkey.

They left their Motherland in search of a better life but the reality turned out to be quite opposite. It was a great tragedy for all the Caucasian peoples, which was reflected in the full of grief and sorrow. This song was sung on behalf of all the Caucasian peoples by a young Ossetian guy Temirbolat Mamsurov.

The first Ossetian professional song was born from a national tragedy. The young man realized that the relocation to Turkey turned out to be a mistake.

Even today we don't know much about Temirbolat's life. We only know that at the age of twelve he was accepted into the St. Petersburg Cadet Corps, into the military department. There he became an officer. He had served in the army for about five years.

In 1865, he could not refuse his mother's wish and left for Turkey. Despite the fact that Temirbolat had a great opportunity to make a military career, he refused to serve, after the difficulties they had experienced on the way to Turkey.

And the reason of his refusal is evident from his poems: his heart and soul were still in Ossetia. He bequeathed to all those who changed their homeland for a foreign land "not to change their Homeland with their hearts." Although he was very brave, he could not serve in a foreign land with such a crippled soul.

Temirbolat's first poem became a song for Turkish Ossetians. This song was called "Reflections".

People passed this song from mouth to mouth and sang. And they sang not only in Turkey, but also in Ossetia.

From those Temirbolat's 11 poems that have come down to us, it is clear that the poet's soul was only with his Motherland! "We are not looking for life after you!" "In life, only you are sweet!" "And only you light our hearts..!" "You're sewn to my heart!" "Even one of your dust is ours!" Such great tragic emotions were in Temirbolat's heart!

I give my heart and works

only to my Homeland!

Indeed, he dedicated his soul, his works, his song and honor only to the "sweet Motherland!"

The poet mocks with sorrow at those ossetians who got rich in Turkey and raised their ranks at the expense of other people, ridicules those who distanced themselves from the poor and exhausted muhajirs, and from those who made harems for themselves! Ridicules those who have exchanged the honor of an Ossetian for the dishonor of Turkey.

Those who knew Temirbolat said that he was a true patriot of his Homeland, who did not change his beliefs, longed for his homeland and also associated his literary work with these events.

Genre 11 poems that have come down to us are similar to the folklore genre.

Oh, our mountains and countries,

How will we live without you!

This song was called "Duma" and was sung by its people, who heard it from people who had left for Turkey. When Vsevolod Miller in 1881 published this song in his book "Ossetian studies!" he wrote that this folk song has deep content. But later, the son of Kundukhov Moussa Bechirbeg came to Ossetia and told Public figures about the life of Temirbolat and presented 11 copies of poems called "Ossetian Songs" So, it turned out that "Duma" is not a folk song and that the author of this song is Temirbolat Osmanovich Mamsurov!

The fact that faith was the main thing for Temirbolat, we see from his poems "Oh, my God" and "Silence".

Faith and God: these things are "inviolable" in Temirbolat's work. Probably Faith was the reason why he went to Turkey and could not return. But he believed that "God is just" and finally justice will prevail. But in a foreign country, instead of great hope, they received disappointment.

Even to an infant, he gives hope:

Lie still until the heart knows no sadness..

But, so that he never forgets that Caucasian blood flows in his veins. The "lullaby song" was passed from mouth to mouth by the people and sung like a folk song. The main motive of Mamsurov's poems is lamentation, like in Khetagurov's one.

They were both forced to wail by the tragedy of the people, both are suffering, suffering from the severe pain of their people...

Even if the people did not find out that the author of the poem "Duma" is Temirbolat Mamsurov, people would still sing it as a folk song and pass it on from generation to generation...

Keywords: Ossetian, General Kundukhov, Ossetian Songs, Temirbolat Mamsurov, Turkey.

ნიკო ჯავახიშვილი

ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
თბილისი, საქართველო

ლევან ხეთაგუროვის სახელის წარმომავლობის დადგენისათვის

ნარკვევში გამოთქმულია ვარაუდი ოსური სალიტერატურო ენის ფუძემდებლის, პოეტის, დრამატურგის, პუბლიცისტის, ეთნოგრაფის, ფერმწერის და საზოგადო მოღვაწის კოსტა ხეთაგუროვის (1859-1906) მამის – ლევანის (1810-1892) სახელის წარმომავლობის დასადგენად.

ლევანი დაიბადა და აღიზარდა აზნაურ ელიზბარ ხეთაგურის ოჯახში, რომელიც ნარის ხეობაში, ისტორიული დვალეთის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა. ლევანმა თავის წინაპართა გვარს რუსული სუფიქსი დამატა და „ხეთაგუროვად“ დაეწერა. იგი 1840 წლიდან მსახურობდა რუსეთის საიმპერიო არმიაში, საიდანაც პორუჩიკის წოდებით გადადგა.

ლევან ხეთაგუროვის სახელის წარმომავლობის დადგენის მიზნით, წინამდებარე ნაშრომში მოთხრობილია ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის XIX საუკუნის პირველ ათწლეულში მიმდინარე ბრძოლაში ოსთა მონაწილეობის შესახებაც, რომელშიც ერთ-ერთ აქტიურ როლს სწორედ ნარელი ოსები ასრულებდნენ. ამ ბრძოლას 1810-1811 წლებში ღირსეულად ხელმძღვანელობდა მეფე ერეკლე II-ის (1720-1798) შვილიშვილი – ბატონიშვილი ლევან იულონის ძე ბაგრატიონი (1786-1811), რომელიც განსაცდელის ჟამს თავს სწორედ ნარელ ოსებთან აფარებდა [ჯავახიშვილი ნიკო 2020-ა: 437-447].

აქვე დავამატებთ, რომ ოსები ძველი დროიდან ტრადიციულად ერთგულად მსახურობდნენ ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის წარმომადგენელთა ხელმძღვანელობით შეკრებილ საქართველოს სამეფო ლაშქარში. ეს გრძელდებოდა მანამდე, სანამ ჩვენი სამშობლო რუსეთის ექსპანსიონისტური პოლიტიკის მსხვერპლად და ამ იმპერიის შემადგენელ ნაწილად იქცეოდა [ჯავახიშვილი ნიკო 2022: 382-394].

* * *

ცნობილია, რომ მამაკაცის სახელი „ლევანი“ გახლავთ ქართული ფორმა „ლეონისა“, რომელიც მომდინარეობს ძველ-ეგვიპტური „ლუბუ“-საგან და არაერთ ენაზე ნიშნავს ლომს. კერძოდ, ცხოველთა მეფის სახელის აღმნიშვნელია ბერძნული „ლეონ/ლეონტი/ლეონიდე“, ლათინური „ლეო“ სხვ. ქართულ საისტორიო წყაროებში სახელი „ლეონი“ დასტურდება V საუკუნიდან, ხოლო „ლევანი“ – XIII საუკუნიდან. ლეონი ერქვა ერთ-ერთ ვაჟს მეფე ვახტანგ გორგასლისას, რომელიც V საუკუნის მეორე ნახევარში მეფობდა [ჭუმბურიძე 2003: 179].

ზემოხსენებული სახელები ერქვათ კახეთის და ქართლის სამეფო და ოდიშის (იმავე სამეგრელოს) სამთავრო სახლების წარმომადგენლებს, უფლისწულებს და წარჩინებულთ, მათ შორის, ერისთავებს და თავად-აზნაურებს.

ქართველ მეფეთა და მთავართა შორის შეგვიძლია გავიხსენოთ: კახეთის მეფე ლევან I (მეფობდა 1518-1574 წლებში), ოდიშის/სამეგრელოს ხუთი მთავარი, რომელთგან უპირველესი, ლევან I – გარდაიცვალა 1572 წელს, ხოლო უკანასკნელი, ლევან V – 1846 წელს, ქართლის ჯანიშინი (მეფისნაცვალი) ლევან I (გარდაიცვალა 1709 წელს), რომლის ვაჟიც გახლდათ სახელოვანი მეფე ვახტანგ VI (1675-1737), მისი შვილიშვილი – ლევან ბაქარის ძე (1728-1763), რომელიც რუსეთის საიმპერიო გვარდიის მაიორგი გახლდათ, ასევე ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის (1720-1798) ვაჟი – ლევან ბატონიშვილი (1756-1781), რომელმაც „მორიგე ჯარის“ შექმნით საყოველთაო აღიარება მოიპოვა და სხვები.

სხვათა შორის, შაჰინშაჰ სოლთან ჰუსეინ I სეფიანის ნებით, სპარსეთსა და ავღანეთში მყოფი ქართლის მეფის გიორგი XI-ის თხოვნით, 1703 წელს, სამშობლოში ჯანიშინად გაგზავნეს მისი ძმა – ლევან I. ამ უკანასკნელის დაბრუნებამდე ქართლს განაგებდა მისი ვაჟი – ვახტანგ ბატონიშვილი, მომავალი მეფე ვახტანგ VI. მან თავისი მამის ჩამოსვლამდე თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოაჭრევინა სპილენძის მონეტები, რომელსაც ორივე მხარეს ლომის გამოსახულება ამშვენებდა. ამასთან დაკავშირებით ჩვენ გამოვთქვით ვარაუდი, რომ ამ მონეტის ავერსზე (ანუ შუბლზე) აღბეჭდილი დიდი ლომი სიმბოლურად განასახიერებდა სპარსეთის შაჰინშაჰს („ერანის ლომს“), ხოლო რევერსზე (ანუ ზურგზე) აღბეჭდილი შედარებით მცირე ზომის ლომი – ქართლის ჯანიშინს, რომლის სახელიც ლომს აღნიშნავდა. 1703 წლის ივლისში სამშობლოში დაბრუნებული ჯანიშინი ლევან I ქართლის სამეფოს 1704 წლის 26 სექტემბრამდე განაგებდა. ამის შემდეგ ჯანიშინობა მისმა ვაჟმა ვახტანგ VI-მ გადაიბარა [ჯავახიშვილი ნიკო 2020-ბ: 129-134].

ყოველივე ზემოთქმულმა განაპირობა სახელების „ლეონის“ და „ლევანის“ ფართოდ გავრცელება საქართველოს მოსახლეობაში, რომელი ტენდენციაც დღემდე შენარჩუნებულია.

1995 წლის მონაცემებით, „ლევანი“ ერქვა საქართველოს 41851 მოქალაქეს და ამ სახელს, ჩვენს ქვეყანაში იმხანად გავრცელებულ მამაკაცთა სახელთა შორის ეკავა მეხუთე

ადგილი, „გიორგის“, „დავითის“, „ზურაბის“ და „ალექსანდრეს“ შემდეგ [სილაგაძე 1997: 363].

* * *

ვინაიდან ქართველთა შორის ფართოდ გავრცელებული სახელი ლევანი იშვიათია ოსთა შორის, ჩნდება კითხვა, თუ რატომ დაარქვა იგი ნარელმა აზნაურმა ელიზბარ ხეთაგურმა თავის ვაჟს?

ნარის ხეობა შედიოდა იმ საუფლისწულო მამულის საზღვრებში, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-მ უბოძა თავის ვაჟს – იულონ ბატონიშვილს (1760-1816). ამ მამულის შემადგენლობაში, სხვა ტერიტორიასთან ერთად, შედიოდა შიდა ქართლის ჩრდილოეთი, მთიანი ნაწილიც, კერძოდ, მდინარე ლიახვის ხეობა, რომელიც ქსნის საერისთავოს გაუქმების შემდეგ, 1777 წელს იულონს ებოძა. იულონი ფლობდა შიდა ქართლის სოფელ კეხვს და თავად მაჩაბელთა სარეზიდენციო სოფელ აჩაბეთს, სადაც სადედოფლო ყმები სახლობდნენ. XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში იულონის საუფლისწულო მამულის საზღვრები საკმაოდ სწრაფად ფართოვდებოდა და იერთებდა ყმა-მამულს იმ დასახლებულ პუნქტებში, რომლებიც მდებარეობდა როგორც შიდა ქართლსა და კახეთში (სოფლებში გრემსა და ტოდნიანში), ასევე, ქვემო ქართლში, კერძოდ, ლორეში [ჯავახიშვილი დავით 2020: 449], რომლის ძირითადი ნაწილიც 1921 წლიდან სომხეთის სსრ-ის შემადგენლობაში მოექცა.

უფლისწული იოანე გიორგის ძე ბაგრატიონი (1768-1830) თავის ნაშრომში „ქართლ-კახეთის აღწერა“ მიუთითებს, რომ იულონს ეკუთვნოდა მდინარე პატარა ლიახვის ხეობაში „მცხოვრებნი ოსნი და შიგ ნახევრად ქართველნიცა“ და იქვე ჩამოთვლის შემდეგ დასახლებულ პუნქტებს: საცხენისი, ედემ-ქალაქი, ბელოთი, აწერისხევი, ოსის ზონკარი, შუაცხვირი, სიათა, გნასეური, ინაური, ჩაბარუხეთი, წიფორი, შამბიანი, ქნოლო და მადრანდოლეთში სოფელი“ [ბაგრატიონი იოანე 1986: 38], ასევე, სიათისა და ფოხალას მთები [ბაგრატიონი იოანე 1986: 80].

გარდა ზემოთქმულისა, იულონ ბატონიშვილს ეკუთვნოდა თბილისის შემოგარენში მდებარე სოფელი დიღომი [ბაგრატიონი იოანე 1986: 30], სადაც ოსებიც სახლობდნენ და აგრეთვე, ყმა-მამული, რომლებიც მდებარეობდა შიდა ქართლის სოფლებში: ქვემო მეჯვრისხევი, აძვი, ქვეში, დუდეთი, ქიწნისი, გორანა, ფლავი, ფლავისმანი, არცევი, შაკათ კარი, ოტრევი, მერე, ლაფაჩი, სათემო, სნეკვი [ბაგრატიონი იოანე 1986: 37-38], ასევე, ქვემო ქართლის (ლორეს) ტერიტორიაზე მდებარე სოფლები: ბაიდარი, ქურთი და ბეგლარი [ბაგრატიონი იოანე 1986: 51].

შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ნაწილში მდებარე იულონის საუფლისწულო მამულში შერეული, ქართულ-ოსური მოსახლეობა მკვიდრობდა. ისინი ბაგრატიონს მეფეთა ტრადიციული ერთგულებით გამოირჩეოდნენ. აქედან გამომდინარე, ადგილობრივნი თავიანთ ბატონ-პატრონად მოიაზრებდნენ იულონს და მის უფროს ლეონს, იმავე ლევანს (1786-1811), რომელიც ყრმობიდან ლიახვის ხეობაში იზრდებოდა.

რუსეთის მესვეურთა მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებამ თავისუფლებისმოყვარე ქართველი ერის აღშფოთება გამოიწვია. ეროვნულ ჩაგვრას სოციალური შევიწროებაც დაემატა. XIX საუკუნის დასაწყისიდან იფეთქა აჯანყებებმა კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ, რომელშიც მონაწილეობდნენ, როგორც საქართველოში, ასევე კავკასიონის ქედს გადაღმა მცხოვრები ოსებიც.

საქართველოში ნაძალადევად დამკვიდრებული რუსული კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ პირველმა სახალხო აჯანყებამ 1804 წელს, ქართლის მთიანეთში იფეთქა [ტოგონიძე 1951]. მართალია, ამ მძლავრ ამბოხებას „მთიულეთის აჯანყების“ სახელით მოიხსენიებენ ქართულ ისტორიოგრაფიაში, მაგრამ მასში აქტიურად ჩაება მეზობელი, მთიანი რეგიონების მოსახლეობაც. აქვე განვმარტავთ, რომ მთიულეთის ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონი ტრადიციულად მოიცავდა მდინარე თეთრი არაგვის ხეობას, ანუ

ტერიტორიას ჯვრის უღელტეხილიდან სამხრეთით, დაწყებულს მთიულთკარიდან, რომელიც ამჟამინდელ დაბა ფასანაურთან მდებარეობდა.

დამპყრობელთა წინააღმდეგ დარაზმულ თავისუფლებისმოყვარე მთიელთა ლაშქარში შედიოდნენ ქართლის მთიანეთში მცხოვრები მთიელები: მთიულნი, გუდამაყრელნი, ქსნისხეველები, ხანდოელნი, ჭართლელნი, მოხევენი, ასევე, კახეთის მთიანეთში მკვიდრი მთიელნი – თუმ-ფშავ-ხევსურნი. ამ სახალხო აჯანყებაში აქტიურად ჩაებნენ თრუსოელი და სხვა ხეობებში მოსახლე ოსებიც [ფრონელი 1896: 150-151].

აქედან გამომდინარე, უფრო მართებული იქნება, თუ ამ აჯანყებას ვუწოდებთ „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის აჯანყებას“.

მთიელ აჯანყებულებს ოკუპანტებთან ერთად დაუპირისპირდა ქართველ ფეოდალთა ნაწილი, კერძოდ, ქსნის ერისთავები, რომლებსაც რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ დაუბრუნა ის ყმა-მამული, რომელიც მათ მეფე ერეკლე II-მ ჩამოართვა.

აჯანყებას ხელმძღვანელობდნენ მთიულ-მოხევენი: ბურდული, ნაზდაიძე, ჩქარული, ბედოიძე და ბენიანიძე. მათ მოციქულები გაუგზავნეს იმერეთში თავმჯდომარეებულ ძმებს, ბატონიშვილებს – ფარნაოზს (1777-1852) და იულონს და თავიანთ მეთაურებად მიიწვიეს. იულონს თან ახლდა თავისი უფროსი ვაჟი – ლევანიც.

ვინაიდან ხსენებულ ბატონიშვილთა სურვილსაც სწორედ ქართლ-კახეთის სამეფოს აღდგენა წარმოადგენდა, ისინი მთიელთა მეთაურობას დიდი სიხარულით გამოეხმადნენ [გვასალია 1983: 673].

ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტის მაძიებელმა იულონ ერეკლეს ძე ბაგრატიონმა სცადა, რომ ამ აჯანყებაში ჩრდილოკავკასიელებიც ჩაება. მან ამ მისიით ყაბარდოში მიავლინა ელჩები, რომლებიც დიდი პატივით მიიღეს. ამის შემდეგ ყაბარდოელმა ფეოდალებმა საქართველოში გამოგზავნეს თავიანთი ელჩები და იულონს და ფარნაოზს ყაბარდოში გადასვლა შესთავაზეს. ეს იმხანად ვერ მოხერხდა.

იმდროინდელ თავაურულ ოს მებატონეთა შორის ყველაზე გავლენიან პიროვნებად ითვლებოდა ჩიმის მფლობელი დუდარუკო ახმეტი, რომელიც სარწმუნოებით სუნიტი მუსლიმი გახლდათ. მას ყაბარდოელი აჰმედ დუდარუკოდ იხსენიებდნენ, ხოლო რუსები – დუდაროვად. იგი მდინარე თერგის მთელ ხეობას ვლადიკავკაზიდან დარიალამდე აკონტროლებდა. იგი რაჭის გზით მუდმივ კავშირში იმყოფებოდა იმერეთში მყოფ ბატონიშვილებთან და მათთან თავადაც ჩადიოდა. დუდარუკომ კავშირი დაამყარა იმერეთის მეფე სოლომონ II-სთან (მეფობდა 1789-1810 წლებში) და ახალციხის ფამასთან, რომლებიც საქართველოდან რუსთა განდევნაზე ოცნებობდნენ [ფრონელი 1896: 156-233].

აღნიშნულმა ალიანსმა შეაშფოთა რუსეთის იმპერატორის მიერ საქართველოს მთავარმმართველად დანიშნული ინფანტერიის გენერალი პავლე ციციანოვი (1754-1806), რომელმაც ხევის აზნაურს, იმხანად მაიორ გაბრიელ ყაზბეგს (ჩოფიკაშვილს) მისწერა: „ყური მოკვარი, ვითომ დუდარუკო ოსი ბატონიშვილებთან ყოფილა და განუზრახავს ისინი გააპაროს დაღესტანს, დიგორისა, ჩიმის გზით. ნამდვილად შეიტყვე, ნუთუ დუდარუკომ გაჰბედა ასეთი შეუწყნარებელი საქციელი“ [მაკალათია 1934: 55].

გენერალ-ლეიტენანტმა კნორინგმა დუდარუკოს დასასჯელად მიავლინა 200 კაზაკი, რომელთაც მაიორი ბუტკოვი მეთაურობდა. მათ დაარბიეს სოფელი ჩიმი, ციხე-სიმაგრენი და მეჩეთი დაანგრიეს და გადაწვეს, ხოლო დუდარუკოს 19 მსახური მოუკლეს და 6 დაუჭრეს [ფრონელი 1896: 17-18].

ივნისის თვეში იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილებმა სცადეს მთიულეთში გადასვლა და აჯანყებულებთან შეერთება, რაც მტრის მიერ შეკრული გზების გამო, ვერ მოახერხეს.

უფლისწული დავით გიორგის ძე ბაგრატიონი (1767-1819) გვამცნობს, რომ 1804 წლის 29 ივნისს, პეტრე-პავლობის დღესასწაულზე (ძველი სტილით), ქართლის მოსაზღვრედ მდებარე ულევის ეწერში დაბანაკებულ უფლისწულთა ამაღლას თავს მოულოდნელად დაესხა მტერი, რომელმაც შეიპყრო იულონი და რუსეთს გადაასახლა. გაქცევა მოახერხეს

მისმა უმცროსმა ძმამ – ფარნაოზ ერეკლეს ძემ და ვაჟმა – ლევან იულონის ძემ [დავით ბატონიშვილი 1941: 92], რომელიც იმჟამად უკვე 18 წლისა გახლდათ.

საგულისხმოა, რომ აჯანყებაში აქტიურად ჩაბმულმა თავაურელმა ოსებმა აღრევ დაიწყეს თავდასხმები რუსთა სამხედრო საგუშაგოებსა და რაზმებზე. ამის მიზეზად იქცა ის ფაქტი, რომ რუსული საიმპერიო ადმინისტრაციის წარმომადგენლებმა თავაურელებს აუკრძალეს საქართველოსა და კავკასიის ხაზზე მიმოსვლა, ხოლო იმავდროულად, მათ არ მისცეს უფლება ღუშეთსა და მუხრანში მცხოვრებ ოსებს, რომ თავაურელთათვის საჭირო სურსათ-სანოვაგე და საქონელი მიეწოდებინათ [თოგოშვილი 1969: 7].

უთანასწორო ბრძოლაში დამარცხებული ღუდარუკო იძულებული გახდა, რომ დროებით უკან დაეხია, თუმცა შურისძიების გრძნობა მას მოსვენებას არ აძლევდა. ამას ემატებოდა ის ფაქტიც, რომ ტახტისმადიებელი იულონ ბატონიშვილი და მისი მომხრე ძმები, მათ შორის ფარნაოზი – ღუდარუკოს და თავაურელ ოსთა მეთაურებს ამბოხებისაკენ უბიძგებდნენ [მაკალათია 1934: 53].

ღუდარუკოს დახმარებით აჯანყებულებმა ჩაკეტეს დარიალის გადმოსასვლელი, ხოლო თავაურელებმა ლარსისა და რუსთა სხვა სამხედრო პოსტების ბლოკირებაც მოახერხეს.

ქართველ მთიელთა (მთიულ-გედამაყრელთა, მოხვეთა და ხევსურთა) მხარდამხარ მებრძოლმა თრუსოელმა ოსებმა 1804 წლის 13 ივლისს წარმატებით დალაშქრეს გაბრიელ ყაზბეგის ციხე-სიმაგრე, რომელიც ხევის რეგიონის ცენტრში – სტეფანწმინდაში მდებარეობდა. მასში თავს აფარებდნენ რუსები, რომლებსაც სახაზინო თანხაც თან ჰქონდათ.

ღუდარუკო ოსთა და ქისტთა 300-კაციანი რაზმით აჯანყებულებს შეუერთდა. აგვისტოს დასაწყისიდან აჯანყებულთა მხარეს გადავიდა აგრეთვე ჟამურის, ჭურთის, მუჯუხისა და ზოგიერთი სხვა თემის ოსი მოსახლეობაც.

3 აგვისტოს, ლომისის მთაზე მომხდარ სამხედრო ოპერაციაში, რომელიც აჯანყებულთა გამარჯვებით დასრულდა, ოსებიც მამაცურად იბრძოდნენ [თოგოშვილი 1969: 7-8].

ოკუპანტებმა, ქსნის ერისთავებთან ერთად, საბრძოლო პოზიციები დატოვეს და უკან დაიხიეს. ამის შემდეგ აჯანყებაში ჩაება ქსნის ხეობის ქართული და ოსური მოსახლეობა, რომლებმაც თავიანთ მებატონეთა კარ-მიდამო აიკლეს.

20 აგვისტოს აჯანყებულები შეიჭრნენ ღუშეთში და რუსთა ჯარის ყაზარმა გადაწვეს. სექტემბერში მთიულეთში ჩავიდა უფლისწული ფარნაოზი, რომელიც აჯანყებულთა რიგებს შეუერთდა. ბატონიშვილს მიემხრო არაერთი წარჩინებული თავადი [გვასალია 1983: 673], მათ შორის, ალექსანდრე ჭავჭავაძე (მომავალი პოეტი და გენერალი), ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი, გრიგოლ ვახვახიშვილი, ივანე (ნინია) ვაჩნაძე, ივანე ჯანდიერი და სხვები. აქვე დავსძენთ, რომ ისინი შემოდგომაზე, დემურჩასალოში, უფლისწულ ფარნაოზთან ერთად შეიპყრეს [ფრონელი 1896: 338].

18 სექტემბერს ფარნაოზმა მოუწოდა ქურთაულის თემში მცხოვრებ ოსებს, რომ ისინი თავაურელ თანამოძმეებს შეერთებოდნენ. მათი მიმხრობა ძლიერ სჭირდებოდათ აჯანყებულთ, ვინაიდან დარიალის ხეობის ჩაკეტვის შემდეგ რუსები საქართველოში სწორედ ქურთაულის გავლით გადმოდიოდნენ. ქურთაულელი ანუ ქურთათელი ოსები ხალისით გამოეხმაურნენ ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის წარმომადგენლის ამ მოწოდებას და რუსთა პოლკი რიშკინის მეთაურობით, რომელიც თბილისისაკენ მიდიოდა, ჯავასა და როკს შორის დაატყვევეს.

უფლისწული ბაგრატ გიორგის ძე ბაგრატიონი (1776-1841) წერს: „ოვსთა იწყინეს გზისა მის გახსნა და შემოყვანება ჯარისა, მოკრბნენ ოვსნი და სრულად შეიპყრეს იგინი“ [ბაგრატი ბატონიშვილი 1941: 94].

ქართველ და ოს აჯანყებულთა მიერ მოპოვებული ასეთი წარმატებებით შემფოთებული გენერალი პავლე ციციანოვი იძულებული გახდა, რომ ერევნის ციხისათვის ალყა მოეხსნა და აჯანყების ჩასახშობად ჩრდილოეთისაკენ წასულიყო. ოქტომბრის დასაწ-

ყისიდან მტერმა აჯანყებულთ ყოველი მხრიდან შეუტია. ბრძოლას თვით გენერალი ციციანოვი მეთაურობდა. მთიულეთის აჯანყების ჩახშობისთანავე ოკუპანტები ლიახვის ხეობაში შეიჭრნენ. მათ სასტიკად დაარბიეს აჯანყებაში მონაწილე როგორც ქართველი, ასევე ოსი მოსახლეობაც, დაპატიმრეს 300-ზე მეტი ამბოხებული და რუსეთში გადაასახლეს. ამას ფარნაოზ ბატონიშვილის შეპყრობა და რუსეთს გადასახლება მოჰყვა [გვასალია 1983: 673].

ჯაველმა ოსებმა მორჩილება იკისრეს, თუმცა მტერმა მაინც დალაშქრა ისინი, გადაწვა სოფელი კროჟა და ციხე-კოშკებიც დაანგრია. ასეთი სისასტიკის მიუხედავად, რიშკინის პოლკის დატყვევებული ჯარისკაცები ოსებმა მაინც არ გაათავისუფლეს. მათ მტერს მხოლოდ ცხენები დაუბრუნეს [თოგოშვილი 1969: 9].

ბაგრატ ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „ენება ოვსთაცა ვნება და აყრა, რომლისა გამო იწყეს ოვსთა სიმაგრე. მხილველი ამისი ციციანოვი ვერარას მყოფელი მუნ, უკუნ იქცა და მოვიდა ტფილისსა“ [ბაგრატ ბატონიშვილი 1941: 94-95].

აჯანყების ჩახშობის შემდეგ, მისმა მეთაურებმა ლევან ნაზლაიძემ და დეკანოზმა შიო ბურდულმა თავი შეაფარეს ჟამურის თემის ოსებს, რომელთა სოფლებიც რუსებმა გადაწვეს. ბურდული ლუღაში გადავიდა [თოგოშვილი 1969: 9].

ამ აჯანყების სისხლში ჩახშობის მიუხედავად, ოსები ქართველებთან ერთად მონაწილეობდნენ სხვა ანტიიმპერიულ გამოსვლებშიც, რომლებიც ამის შემდგომ პერიოდში მოხდა.

საიმპერიო ადმინისტრაციის მიერ ეპიდემიის აღკვეთის საბაბით განხორციელებული ანტიჰუმანური ღონისძიებების წინააღმდეგ, 1807 წელს დიდი ლიახვის ხეობაში მცხოვრებმა ქართველებმა და ოსებმა ერთობლივად გაილაშქრეს. იმავე წლის მარტში ლიახვისა და ლეხურის ხეობათა მკვიდრი ქართველები და ოსები ასევე ერთობლივად აჯანყდნენ.

ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლაში 1810 წლის ზაფხულიდან აქტიურად ჩაერთო ზემოხსენებული ლევან იულონის ძე ბაგრატიონი. იგი თავისი ბიძის, სპარსეთს განიზნული ალექსანდრეს (1770-1844) დავალებით, ახალციხეში მყოფი ლევანი 1810 წლის 26 ივნისს ჩავიდა შიდა ქართლის სოფელ კეხვში [ბაგრატ ბატონიშვილი 1941: 106] და სათავეში ჩაუდგა ანტიიმპერიულ აჯანყებას, რომელმაც ლიახვის ხეობაში იფეთქა და გავრცელდა ოსებში, მათ შორის ნარელებშიც.

27 ივნისს ლევანმა ასეთი შინაარსის წერილი მისწერა შიდა ქართლის ერთ-ერთ გავლენიან თავადებს – ფალავანდიშვილებს: „მე გუშინდლიდან ვიმყოფები კეხვში. ამ ხეობაში მცხოვრები მოსახლეობა მთლიანად შეგროვებულია. თავს იყრიან აგრეთვე, თავადები, აზნაურები, გლეხობა. მე გაცნობებთ, რომ თუ არ დაგვიწყებიათ სიკეთე და დამსახურება თქვენი მემკვიდრე ბატონის, ამ წუთშივე გვეახელით; ასეთ შემთხვევასა და დროს თქვენ ვერასოდეს ვეღარ იპოვით. ქვემო მხრიდან მოდის შაჰი დიდი ჯარით; ბატონიშვილი ალექსანდრე დღეს ან ხვალ მოვა 12000 ადამიანთან ერთად. იმერეთი ისე აღსდგა, რომ სადაც კი შეხვდნენ რუსებს, ერთიანად ამოჟლიტეს და დაამარცხეს ისინი. მთიელებიც ასევე აჯანყდნენ“ [Акты 1870: 111].

საქართველოს მთავარმმართველად დადგენილმა გენერალმა ტორმასოვმა 28 ივნისს თავის წარმომადგენელს ქართლში ახვერდოვს (იმავე ახვერდიანს) აცნობა, რომ როგორმე გამოეტყუებინა ლიახვის ხეობიდან ლევანი, რათა აჯანყების დაწყება თავიდან აეცილებინა. ამის უზრუნველსაყოფად მან ახვერდოვს გადაუგზავნა პეტერბურგში მყოფი იულონ ბატონიშვილის წერილის ასლი, რომელშიც იგი თავისი ვაჟის მასთან გაგზავნას ითხოვდა [Акты 1870: 111]. ამ ცდას შედეგი არ მოჰყოლია.

ლევანის მეთაურობით, ივლისში, მდინარე ლიახვის ხეობაში იფეთქა ოსთა სახალხო აჯანყებამ რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ. ამას წინ უსწრებდა ახალციხეში თავშეფარებული მეფე სოლომონ II-ის შეჭრა იმერეთში და იქ დაწყებული სახალხო აჯანყების სათავეში მოქცევა.

ლიახვის ხეობაში დაწყებული აჯანყების ალი მალე ჯავის ჩრდილოეთით მდებარე ოსურ სოფლებსაც მოედო.

31 ივლისს ლევანმა 2000 ოსი ამბოხებულით დაიწყო შეტევა ცხინვალის ასაღებად, რაც ოთხ დღეს გრძელდებოდა. მათი დამარცხება და განდევნა მხოლოდ მტრის დამხმარედ მისულმა დამატებითმა სამხედრო ძალამ შეძლო. რუსებმა ოსური სოფლები დაარბიეს, გადაწვეს, ხოლო დატყვევებული ამბოხებულნი სასტიკად დასაჯეს.

ამის შემდეგ, ლევანი თავს აფარებდა შიდა ქართლის ქართულ და ოსურ სოფლებში. მისი ხელში ჩაგდება ოკუპანტებმა არაერთი მეთოდის გამოყენებით სცადეს. ამ მიზნით მათ გადაწყვიტეს გამოეყენებინათ ლევანის გამზრდელი მოძღვარი, ლევანოზი იოანე ქართველიშვილი და იულონ ბატონიშვილთან დაახლოებული დავით აბაზაძე, თუმცა უშედეგოდ.

ლევანი მასთან მიგზავნილ მოციქულებს მკაფიოდ უცხადებდა, რომ მას შემდეგ, რაც მამამისმა მტერთან ბრძოლაზე ხელი აიღო, მისი სახელი გაგონებაც არ სურდა და ასევე გაწყვეტდა კავშირს თავის ყველა ახლობელ-ნათესავთან, ვინც კი მას ოკუპანტებთან შერიგებას ურჩევდა [ბერძნიშვილი 1983: 76].

17 აგვისტოს ლევანი ჯავაში გადავიდა. იგი ბრძოლის შეწყვეტას არ აპირებდა და პროკლამაციებს ავრცელებდა როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ქართველ და ოს მოსახლეობაში, ასევე კავკასიონის ქედის გადაღმა მცხოვრებ თავაურულ და ქურთათელ ოსებში.

5 სექტემბერს, ახალქალაქთან მომხდარ ბრძოლაში რუსებმა სძლიეს ოსმალებს, ხოლო ხანისწყალთან გამართულ ათდღიან ბრძოლაში იმერთა მეფე სოლომონ II-ის ლაშქარიც დაამარცხეს. სოლომონმა თავი ისევ ახალციხეს შეაფარა. ამის შემდეგ, ოკუპანტებმა მთლიან ძალები ოსთა აჯანყების ჩასახშობად მიმართეს.

ზემოთქმულის მიუხედავად, ლევანი კვლავ ბრძოლის გაგრძელებაზე ფიქრობდა.

30 სექტემბერს, მდინარე პატარა ლიახვთან ბრძოლაში რუსთა ჯარმა სძლია 2000 ოს მეამბოხეს, რასაც ჯავის აღება და ოცი ოსური სოფლის გადაწვა მოჰყვა.

ოკუპანტებთან მოსალაპარაკებლად მიგზავნილი 12 ოსი უხუცესი დააპატიმრეს და გაგზავნეს თბილისში, სადაც ისინი დამცირების მიზნით, ყელზე ხმალჩამოკიდებული ქუჩებში ჩამოატარეს.

რუსებმა დასაჯეს ქართველი თავადაზნაურობის ის წარმომადგენლები, რომლებიც აჯანყებაში მონაწილეობდნენ, ანდა მას თანაუგრძობდნენ. მათ შორის იყვნენ თავადები: ლუარსაბ მაჩაბელი, ბადურ ბორტიშვილი, ასევე თარხნიშვილები და ჯავახიშვილი.

აჯანყების სისხლში ჩახშობის შემდეგ, მისი მეთაური ბატონიშვილი ერთხანს თავს ჯავის მიმდებარე ოსურ სოფლებში აფარებდა.

ნოემბრიდან ლევანი გადავიდა ისტორიული დვალეთის რეგიონის ტერიტორიაზე, რომელიც წარსულში საქართველოს შემადგენლობაში შედიოდა. მან თავი შეაფარა ნარის ხეობას, სადაც ადგილობრივმა მოსახლეობამ იგი, როგორც თავიანთ ტრადიციულ პატრონთა – ქართველ მეფეთა შთამომავალი – დიდი პატივით მიიღო. იგი ცხოვრობდა ნარის ხეობის მამასახლის ასა გოჩაშვილის სახლში.

რუსები ცდას არ აკლებდნენ, რომ ახლობელთა მეშვეობით ხელთ ეგდოთ ლევანი, თუმცა ამაოდ. მის მიმართ ოსი მოსახლეობა საოცარ ერთგულებას იჩენდა [ტყავაშვილი 2008: 79-89].

მტრის სამსახურში ჩამდგარმა გაბრიელ ყაზბეგმა სცადა, რომ დვალეთს თავშეფარებული ლევანი შეეტყუებინა თრუსოს ხეობაში, სადაც მის შეპყრობას უფრო იოლად შეძლებდა, თუმცა მან ეს ვერ შეძლო.

ოკუპანტებმა მათ მიერ მოსყიდული ოსი მამასახლისის – ქურთათელი პაპილა ჩალიკოვისა და შიდა ქართლში მცხოვრები მისი ნათესავის მისოსტ ჩალიკაშვილის მეშვეობით სცადეს, რომ გადაბირების მიზნით ლევანთან მოლაპარაკება ეწარმოებინათ. ამ ფაქტით განრისხებულმა ლევანმა მტრის ერთ-ერთ მოციქულს ასეთი შინაარსის წერილი მისწერა:

„ჩალიკაშვილო მისოსტ! ამ ქოჩიაშვილმა გეთემ შენი გამოგზავნილი წიგნი მომიტანა და შენც შეგარცხვინა და ამ წიგნის მამტანიცა!“ [Акты 1870: 117].

ოკუპანტებმა შეიპყრეს ლევანის ერთგული ოსი თანამებრძოლები – თოხ და ბიბო სანაკოშვილები და კასია, რომლებიც 1811 წლის 7 თებერვალს გორში ჩამოახრჩვეს, ხოლო მათი ოჯახის წევრები გააციმბირეს [Ванеев 1959: 160].

მტერი შეეცადა, რომ მოესყიდა ნარის ხეობის მამასახლისი ასა გოჩაშვილი და მისი ვაჟი – სოზრა, რომელთა სახლშიც ლევანი იმყოფებოდა. ოკუპანტებმა გოჩაშვილებს საპატიო სტუმრის გაცემის სანაცვლოდ აღუთქვეს 2000 ვერცხლის რუბლი, რაც იმ დროისათვის ფრიად სოლიდურ თანხას წარმოადგენდა. იმავე საქმის სანაცვლოდ მტერმა ნარის არქიდიაკონ იაკობს შესთავაზა 400 ვერცხლის რუბლი და საქართველოში სამოსახლო ადგილის გამოყოფა.

რადგანაც ნარელთა მოსყიდვის მცდელობა უშედეგოდ დასრულდა, მათ წინააღმდეგ ეკონომიკური სანქციები განახორციელეს. მოზდოკში სავაჭროდ ჩასული ნარელები რუსებმა დაპატიმრეს. ოკუპანტებმა ერთი დაპატიმრებული ნარის ხეობაში გაგზავნეს და მოითხოვეს ლევანის დაუყოვნებლივ გაცემა, ხოლო წინააღმდეგ შემთხვევაში დანარჩენ დაკავებულთა გაციმბირებით დაიმუქრნენ. მიუხედავად ამისა, ნარელები მაინც ვერ დააშინეს.

საგულისხმოა, რომ ოკუპანტთა არაერთგზის მცდელობა, რომ ნარელებს ლევანი მათთვის გადაეცათ, ანდა თავადვე მოეკლათ, ყოველთვის მარცხით მთავრდებოდა. მეფე ერეკლე II-ის შვილიშვილს ნარელმა ოსებმა ბოლომდე უერთგულეს.

ღვალეთში ყოფნის ბოლო პერიოდში ლევანი გადავიდა ამ ისტორიულ რეგიონშივე შემავალ ზახას ხეობაში, რომელიც ესაზღვრება თრუსოს ხეობას (ამჟამად შედის ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში).

რუსთა ზეწოლით, ოსმა მამასახლისმა რაჯაბმა 1811 წლის 4 სექტემბერს რუსთა სამხედრო ნაწილში მიყვანა ლევანი, რომელმაც ბოლო მომენტში და თანაც, მეტად საეჭვო ვითარებაში, იქიდან გაქცევა მოახერხა [Акты, IV, 1870: 121-124; ტყავაშვილი 2008: 90].

უნდა ვივარაუდოთ, რომ რაჯაბს წინასწარვე ჰქონდა დაგეგმილი უკვე რუსთა სამხედრო ნაწილში მიყვანილი ლევანის უკანვე გამოპარება და ასეთი მოქმედებით მან სცადა, რომ ორმაგი სარგებელი მიეღო: 1) აჯანყების მეთაურის ოკუპანტთათვის ჩაბარებით მოეგო ამ უკანასკნელთა გული; 2) მტრის ბანაკიდან ლევანის გამოპარებით ამ ბატონიშვილისა და აჯანყებულთათვის ერთგულება დაემტკიცებინა.

ღვინობისთვის მიწურულს ლევანი მალულად გაეშურა ახალციხისაკენ, სადაც ელოდა თავისი ბიძა – ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც იმავედ შერიფ-ფაშასთან იმყოფებოდა. გზად მიმავალმა ლევანმა, რომელიც 26 ოქტომბერს ბორჯომის ხეობაში შევიდა, გადაწყვიტა, რომ ცხენის ჭენებით მოქანცულს პეტრეს ციხესთან შეესვენა. სამწუხაროდ, იგი იქვე შეხვედრილ დაღესტნელ მოთარეშეთა სიხარბის მსხვერპლი გახდა [ბაგრატიონი თეიმურაზ 1983: 77-118].

ლევანის ამ ტრაგიკული აღსასრულის შესახებ მისი ბიძაშვილი ბაგრატ ბატონიშვილი ასე მოგვითხრობს: „ოკდობრის 26, წარემართა ახალციხეს... ძე იულონისა ლეონ. მისრულნი ესენი ხეობაში პეტრესა ციხესა, ისტუმრეს ლეკთა. რა ლეონს არა ჰყვა კაცი გარნა სამისა და რა განუსვენეს, მძინარე ლეონ მოკლა ლეკმან და სხვანიცა მისთანა მყოფნი მოსწყვიტნეს... განძარცვეს და წარიღეს ახალციხეს. მხილველმან მეფემან სოლომან იცნა იარაღი მისი. ჰკითხა ლეკთა და სცნა სიკვდილი მისი. დიდათ დამძიმდა მეფე სოლომან სმენისა ამისთვის და აუწყა ესე ფაშასა ახალციხისასა. მაშინ ფაშამან შეიპყრნა ლეკნი იგი და მოაშთო ძელთა. მსმენელთა დაღისტანსა შინა ლეკთა იწყინეს ესე, რეცა დადებად სისხლისა სამეფოისა სახლისა საქართველოისა. სოფლისა მის კაცთა ჰქმნეს ამბოხნი და სრულიად მოსწყვიტნეს სახლეულნი მათ ლეკთანი, რომელთა მოეკლათ ლეონ“ [ბაგრატ ბატონიშვილი 1941: 117-118].

ამ საისტორიო წყაროდან კიდევ კიდევ ერთხელ დასტურდება, რომ ბაგრატიონები მთელ კავკასიაში ტრადიციულად ითვლებოდნენ ყველაზე პატივცემული საგვარეულოს წარმომადგენლებად, რომლებზედაც ხელის აღმმართველი სასტიკად ისჯებოდა.

ისტორიკოსი მაქსიმე ბერძნიშვილი (1889-1967) ლევანის მოკვლის შესახებ არსებულ საისტორიო წყაროებზე დაყრდნობით წერდა: „გზად მიმავალი იგი დალატით მოჰკლეს ლეკებმა პეტრეს ციხესთან (გოგიას ციხესთან). მისი მოჭრილი თავი, იარაღი და ტანისამოსი ახალციხის ფაშას მიუტანეს. ახალციხეში იმ დროს იმყოფებოდნენ პაულუჩის მზვერავები – იოსებ ანდრონიკაშვილი და ბერძენი პორფირი, რომელნიც დაესწრნენ ფაშასთან ლევანის თავის მიტანას. იოსებ ანდრონიკაშვილმა ლევანის იარაღში იცნო თოფი, რომელიც მას ადრე უჩუქებია ლევანისათვის“ [ბერძნიშვილი 1983: 76-77].

ერთი ცნობის თანახმად, ლევანის ცხედარი დაკრძალეს აწყურის ტაძრის გალავანში [ბერძნიშვილი 1983: 77], ხოლო მეორე ცნობის მიხედვით, მძოვრეთის ხეობაში, ყინწვისის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში [იოსელიანი 1936: 161]. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ შესაძლოა ლევანი თავდაპირველად დაკრძალეს აწყურის ტაძრის გალავანში, საიდანაც იგი მოგვიანებით ყინწვისის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში გადაასვენეს.

ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი (1809-1875) ლევან ბაგრატიონის შესახებ წერდა: „დარჩა საქართველოს, ებრძოდა რუსთა და მოიკლა ზაკვით..... იყო უფროსი შვილი იულონისი, მხნე, გამბედავი და გულადი; ათსა წელსა მღევნელი ბედისა და ვერ ღირსებული ბედისა მოღალატისა“ [იოსელიანი 1936: 161].

* * *

საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლას თავმწივრული ლევან ბაგრატიონის სახელი ლეგენდად დარჩა ქართველი და ოსი ერების ღირსეულ ნაწილში.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ სწორედ ეს უნდა გამხდარიყო მიზეზი იმისა, რათა ნარეულ აზნაურ ელიზბარ ხეთაგურს 1810 წელს დაბადებული თავისი ვაჟისათვის დაერქმია სახელი იმ სახელოვანი ბაგრატოვანი უფლისწულისა, რომელიც გმირულად იბრძოდა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის და იმჟამად თავს მათივე ხეობაში აფარებდა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ბაგრატ ბატონიშვილი 1941: *ბაგრატ ბატონიშვილი*, ახალი მოთხრობა, *თამარ ლომოურის* გამოცემა, თბ., 1941.

ბაგრატიონი თეიმურაზ 1983: *ბაგრატიონი თეიმურაზ*, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო *ლელა მიქიაშვილმა*, თბ., 1983.

ბაგრატიონი იოანე 1986: *ბაგრატიონი იოანე*, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს *თინა ენუქიძემ* და *გურამ ბედოშვილმა*, თბ., 1986.

ბერძნიშვილი 1983: *ბერძნიშვილი მაქსიმე*, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოების ისტორისათვის, ტომი II, თბ., 1983.

გვასალია 1983: *გვასალია გონდო*, მთიულეთის აჯანყება 1804, „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“, ტომი 6, თბ., 1983.

დავით ბატონიშვილი 1941: *დავით ბატონიშვილი*, ახალი ისტორია, *თამარ ლომოურის* გამოცემა, თბ., 1941.

თოგოშვილი 1969: *თოგოშვილი გიორგი*, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969.

- იოსელიანი 1936:** *იოსელიანი პლატონ*, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი გაწერულიას შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, ტფილისი, 1936.
- ლორთქიფანიძე 2018:** *ლორთქიფანიძე გიორგი*, იულონ ბატონიშვილი, ენციკლოპედია „საქართველო“, ტომი 4, თბ., 2018.
- მაკალათია 1934:** *მაკალათია სერგი*, ხევი, ტფილისი, 1934.
- სილაგაძე 1997:** *სილაგაძე ავთანდილ*, *თოთაძე ანზორ*, გვარ-სახელები საქართველოში, თბ., 1997.
- ტოგონიძე 1951:** *ტოგონიძე ვალერიან*, ქართლის მთიანეთის გლეხთა აჯანყება (1804 წ.), თბ., 1951.
- ტყავაშვილი 2007:** *ტყავაშვილი მზია*, რუსეთის სამხედრო ექსპედიცია ქართლის ჩრდილოეთში მცხოვრები ოსების წინააღმდეგ და საქართველოში ოსთა განსახლების ზოგიერთი საკითხი, კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ტომი 1, თბ., 2007.
- ტყავაშვილი 2008:** *ტყავაშვილი მზია*, ოსების 1810-1811 წლების აჯანყება ლეონ ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით, კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ტომი 4, თბ., 2008.
- ფრონელი 1896:** *ფრონელი (ყიფშიძე) ალექსანდრე*, მთიულეთი 1804 წ., ტფილისი, 1896.
- ჭუმბურიძე 2003:** *ჭუმბურიძე ზურაბ*, რა გქვია შენ? თბ., 2003.
- ჯავახიშვილი დავით 2020:** *ჯავახიშვილი დავით*, ლიხვის ხეობის მფლობელი უფლისწული იულონი (ცხოვრება და მოღვაწეობა), მასალების კრებული თსუ-ის ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ ორგანიზებული VI საერთაშორისო კონფერენციისა თემაზე: „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები“, რომელიც მიეძღვნა დანიელ ჭონქაძეს და ვასილ ცორაევს, თბ., 2020.
- ჯავახიშვილი ნიკო 2020-ა:** *ჯავახიშვილი ნიკო*, ქართველთა და ოსთა ერთობლივი ბრძოლის ისტორიიდან (1804-1811 წლები), მასალების კრებული თსუ-ის ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ ორგანიზებული VI საერთაშორისო კონფერენციისა თემაზე: „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები“, რომელიც მიეძღვნა დანიელ ჭონქაძეს და ვასილ ცორაევს, თბ., 2020.
- ჯავახიშვილი ნიკო 2020-ბ:** *ჯავახიშვილი ნიკო*, ქართლის სამეფოს ბაგრატიონთა მმართველთა ქრონოლოგიური რიგის დაზუსტებისათვის. როგორი თანამიმდევრობით განაგებდნენ ბაგრატიონები ქართლს XVI-XVIII საუკუნეებში, თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტომი XVI, თბ., 2020.
- ჯავახიშვილი ნიკო 2022:** *ჯავახიშვილი ნიკო*, ოსები საქართველოს სამეფო დროშის ქვეშ (XVIII-XIX საუკუნეები), მასალების კრებული თსუ-ის ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ ორგანიზებული VII საერთაშორისო კონფერენციისა თემაზე: „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები“, რომელიც მიეძღვნა იოანე იალღუზიძეს, თბ., 2022.
- Акты 1870:** Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией, Архив Главного управления наместника Кавказского (под редакцией А. Берже), т. IV, Тифлис, 1870.
- Ванеев 1959:** *Ванеев З.*, Крестьянский вопрос и крестьянское движение в Юго-Осетии в XIX веке, Сталинир, 1959.

ON THE ORIGIN OF LEVAN KHETAGUROV'S NAME

Abstract

Levan (1810-1892), father of the great Kosta Khetagurov, was born and grew up in the family of Elizbar Khetaguri, who was an aznauri residing in the Nari valley, on the territory of historical Dvaleti. Later he added a Russian suffix *-ov* to his ancestor's surname and wrote himself as "Khetagurov".

It is known that the male name "Levan" is the Georgian form of "Leon", proceeding from old-Egyptian "Lebu" and signifies a lion in many languages; for instance, in Greek the animal king is designated as "Leon/Leontius/Leonidas", in Latin "Leo" etc.

In Georgian historical sources the name "Leon" is attested from the 5th century, and the name "Levan" from the 13th century. Many Georgian monarchs wore this name, which led to its dissemination in Georgian people. According to the 1995 data, 41,851 nationals of Georgia wore this name, ranked the 5th after "Giorgi/George", "Davit/David", "Zurab", and "Alexandre/Alexander".

The name "Levan" is rare among the Ossetians, so it is remarkable, that the aznauri (noblemen) from Nari valley, baptized his son Levan.

The Nari valley constituted a part of the princely domain, which Erekle II (1720-1798), king of Kartalino-Kakheti (in Georgian – Kartl-Kakheti) granted to his son, prince Yulon (1760-1816). Inter alia, it comprised also the northern mountainous part of Shida Kartli, the Liakhvi valley, which was granted to Yulon after abolishing the Saeristavo of Ksani, in 1777. Local population was a mix of Georgians and Ossetians and was distinguished with its loyalty to the Georgian kings from the Bagrationi royal dynasty. Therefore, the locals considered Yulon, and Leon/Levan (1786-1811), his elder, who grew up in Liakhvi valley to be their lords.

Abolishment of the Kingdom of Kartl-Kakheti by the Russian Government antagonized the liberty-loving Georgian nation. National oppression was aggravated by the social one. Georgians as well as the Ossetians living beyond the Caucasus gorge rebelled several times right from the beginning of the 19th century.

The mountaineers, including the Ossetians participated in the 1804 rebellion of Mtiuleti. The rebels invited the prince brothers Parnaos (1777-1852) and Yulon from Imereti to lead them. Yulon was accompanied by his son, Levan. They attempted to move to Mtiuleti. On 4 June of 1804 the princes were attacked by the enemy; Yulon was captured, whereas Parnaos and his nephew managed to escape.

Although the rebellion was suppressed, the Ossetians along with Georgians participated in other subsequent anti-imperial revolts as well.

On 26 June of 1810 Levan came to Shida Kartli from Akhaltsikhe on the order of his uncle, Alexandre (1770-1844), who had fled to Persia (Iran), and initiated an anti-imperial rebellion in the Liakhvi valley, to spread to the Ossetians of Nari.

On 31 July Levan with 2,000 Ossetians started an attack to capture Tskhinvale, to last for four days. Having been defeated, Levan escaped first to the Ossetian villages of Java, and since November, in Nari valley, where the local population hosted him with much respect. He lived in the house of Asa Gochashvili, the mamasakhlisi. The enemy attempted to bribe Asa and Asa's son, Sozra, to capture the leader of the rebellion, but in vain. The Nari residents remained loyal to Levan till the very end. Eventually, Levan left for Akhaltsikhe, where his uncle, Alexandre was

waiting for him. On 26 October Levan fell victim to the greediness of the Lezgi raiders, in Borjomi valley.

Levan was fighting for restoring Georgian statehood and his name remains a legend among the laudable Georgians and Ossetians.

We consider that Elizbar Khetaguri, nobleman from Nari valley gave to his son born in 1810 the name Levan in honour of the Georgian prince from Bagrationi royal dynasty, who was staying in the vally at the very time.

Keywords: Georgian, Ossetian, Kosta Khetagurov, Shida Kartli, Nari, Bagrationi.

მარიკა ჯიქია

ივ, ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
პროფესორი
თბილისი, საქართველო

თურქულ ენათა ერთი ფონოტაქტიკური თავისებურების შესახებ

თურქულ ენათა მაკროოჯახი ითვლის 39 ცოცხალსა და 15 მკვდარ ენას. ანატოლიური თურქული და აზერბაიჯანული ენები შედიან თურქულ ენათა სამხრეთდა-სავლურ ქვეჯგუფში ოღუზური ფუძენით. ამავე ქვეჯგუფშია თურქმენული და გაგა-უზური ენები. ზოგიერთი მკვლევარი ყირიმელ თათართა ერთ დიალექტსაც ამ ჯგუფს აკუთვნებს.

ფონოტაქტიკის თვალსაზრისით, თურქულ ენებს თავიანთი განვითარების განმავლობაში ყოველთვის ახასიათებდათ ე.წ. სრულხმოვნობა, რასაც განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ინარჩუნებენ ოდენ თურქული წარმომავლობის სიტყვებში. ხოლო ნასესხები ლექსიკური ერთეულები განსხვავებული გზებით ექვემდებარებიან ფონეტიკურ-ფონოლოგიურ „დამუშავებას“.

თურქული მოდგმის ადამიანთათვის გადაულახავი არტიკულაციური მომენ-ტია მარცვლის დასაწყისში ორი ან მეტი თანხმოვნის წარმოთქმა. ამის გამოა, რომ ოდენ თურქული წარმომავლობის სიტყვები მარცვალს CCV(C) შემადგენლობით არ შეიცავენ. ამავედროულად მარცვლის ბოლოს ორი თანხმოვანი არცთუ იშვიათად გვხვდება როგორც ნასესხებ, ისე საკუთრივ თურქულ სიტყვებში, ოდონდ გარკვეული ფონეტიკური პირობით, კერძოდ კი თანხმოვანთკომპლექსში პირველი თანხმოვანი ერთ-ერთი შემდეგთაგანია – l, m, n, r, s, f, h; ხოლო მეორე კომპონენტი უცილობდ ყრუ თანხმოვანი უნდა იყოს – ç, f, h, k, p, s, t . შდრ. თვით ხალხის დასახელება – Türk. აგრეთვე alp ‘გმირი’, dinç ‘ძლიერი’, ilk ‘პირველი’, yurt ‘სამშობლო’ და სხვ.(ანუ მარცვლის ბოლოს ორი თანხმოვანი დაძლეულია).

არ არსებობს ენა, რომელიც სხვა ენიდან/ენებიდან არ სესხულობდეს ლექსიკურ ერთეულებს. თურქულ ენებშიც უამრავი ნასესხობაა იმ ენებიდანაც, რომელთაც ეს შეზღუდვა – თანხმოვნები მარცვლის დასაწყისში (რაც უპირატესად ანლაუტს ემთხ–ვევა) – არ აქვთ.

არაეროვნული სიტყვები განიცდიან ფონოლოგიურ დამუშავებას, კერძოდ კი ჩაირთავენ ვიწრო (დაბალი აწეულობის) ხმოვანს თავკიდურ თანხმოვნებს შორის. თურქთათვის უცხოენოვანი ლექსიკური ერთეულების სიზუსტით გადმოცემისა თუ გათავისების პროცესი განაპირობებს მთელ რიგ ლინგვისტურ სვლებს.

კერძოდ კი თანხმოვანთკომპლექსებით (ორი ან მეტი თანხმოვით) დაწყებული ნასესხები სიტყვების ადაპტაცია თურქულ ენებში ორი გზით ხორციელდება – პროთეზითა და ეპენტეზით.

1. პროთეზა < ბერძნული prothesis 'წინ დაყენება' – ესაა დამატებითი ბგერის (როგორც თანხმოვნის, ასევე ხმოვნის) გაჩენა სიტყვის აბსოლუტურ დასაწყისში. თურქული ენების შემთხვევაში დამატებითი ბგერა ერთ-ერთი ვიწრო ხმოვანია (i, ı, ü, u) მარცვლის დასაწყისში ორთანხმოვნიან სიტყვას წინ დაემატება ვიწრო ხმოვანი და ახალ მარცვალს წარმოქმნის კომპლექსის პირველ თანხმოვანთან.

მაგ: რუს. стакан – აზერბ. istakan;

ფრანგ. station – თურქ. istasyon;

ფრანგ. squelette – თურქ. iskelet 'ჩონჩხი';

ფრანგ. statistique – თურქ. istatistik 'სტატისტიკა';

ინგლ. schooner – თურქ. iskuna 'შხუნა';

ინგლ. stop – თურქ. istop 'სდექ';

იტალ. skala – თურქ. iskele 'ნავსადგური';

იტალ. stampa – თურქ. istampa 'ბეჭედი, შტემპელი'.

იტალ. stringa – თურქ. istinga 'ბაგირი';

იტალ. spirito – თურქ. ispirto 'სპირტი';

იტალ. sconto – თურქ. iskonto 'ფასდაკლება'.

ეთნონიმები:

İskitler 'სკვიტები',

İslav 'სლავი',

İsloven 'სლოვენი',

İskoç მოტლანდიელი',

İsveç 'შვედი'.

გეოგრაფიული სახელები:

İskandinav 'სკანდინავია',

İsviçre „შვეიცარია“.

გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში შეგვხვდა ისტეფანწმინდა – استیپانزمنده İstefānzmnnda. ს.ჯიქია წერს: სტ თანხმოვნებით დაწყებულ სიტყვას თურქულ წარმოთქმაში ჩვეულებრივად პროთეტული ხმოვანი უჩნდება, რაც არაბიკისეული ელიფით არის გადმოცემული (ჯიქია 1958:449).

ქართული ტოპონიმი სკარები ოსმალთა დევთერდარის მიერ ანალოგიურად იქნა გადმოტანილი: اسكارب İskarab (ჯიქია 1958:539).

აქვე შევიჩრდებით პროთეზის ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც ვიწრო ხმოვანი წინ დაემატება ძირს, ახალი მარცვალი წარმოიქმნება, თუმცა სიტყვა იწყება არა ორი თანხმოვნით, არამედ – ერთით, კერძოდ კი /r/ თანხმოვნით. საკუთრივ თურქული სიტყვა /r/-თი არ იწყება.

Rum – Urum. ბერძენი თურქულად არის Rum. ბერძნები აღმოსავლეთ რომის იმპერიის ქვეშევრდომნი იყვნენ, ხოლო მუსლიმურ სამყაროში ამ იმპერიას Rum diyarı 'რუმების ქვეყანა' ერქვა. თურქულენოვან ქრისტიან ბერძნებს ეწოდათ ურუმები Urumlar. ისინი დღესდღეობით ყირიმში, მარიუპოლის რეგიონში სახლობენ.

რაც შეეხება საქართველოში მცხოვრებ ურუმებს: ადრიანოპოლის ზავის თანახმად, რუსეთის იმპერიის გენერლის პასკევიჩის მიერ 1830 წელს აღძრული შუამდგომლობის საფუძველზე, ნიკოლოზ I-მა ერზრუმის ვილაიეთში მცხოვრებ გათურქებულ ბერძნებს წალკის რაიონში დასახლების უფლება მისცა. მათ წალკელი ურუმები ეწოდათ.

იტალ. roba – თურქ. urba 'სამოსი, ტანსაცმელი, კაბა'.

არაბ. rub' – رطب თურქ. urup ' (ერთი) მეოთხედი'.

2. ეპენტეზა < ბერძნული epenthesis 'ჩასმა'; მარცვლის დასაწყისში ორ თანხმოვანს შორის ჯდება ვიწრო ხმოვანი და იქმნება მარცვალი თავკიდურ თანხმოვანთან, რითაც თავიდან აცილებულია მარცვლის დასაწყისში თანხმოვანთა თავმოყრა:

ფრანგ. club – თურქ. kulüp ‘კლუბი’;
იტალ. brillante – თურქ. pırlanta ‘ბრილიანტი’;
იტალ. tromba – თურქ. tulumba ‘ტუმბო’.

აზერბაიჯანულენოვანთა ქართულად წერისას ტიპური შეცდომები უპირატე-სად სწორედ ეპენტეზაზე მოდის:

ბურუნვა – დაუძღვევლი შეიქნა ‘ბრუნვა’ სიტყვის /ბრ/ სეგმენტი;

ციხვირი – /ცხ/ განხშულია /ი/ ხმოვნით.

ასევეა:

მიცირე – მცირე;

სიქემა – სქემა;

ხობო – ხბო;

კილდე – კლდე;

კილასიფიკაცია – კლასიფიკაცია;

შივილი – შვილი.

დაბოლოს, თურქები წერენ: tren, triko, trup, tramvay, grup, broş, frak, broşür, spor, grev, staj, traktör, kral და სხვა და სხვა, მაგრამ გამოთქვამენ: tiren, tiriko, turup, tıramvay, gurup, buroş, firak, buroşür, sıpor, gırev, sıtaj, tıraktör, kıral.

ერთადერთი ფრანგული წარმომავლობის ლექსიკური ერთეულია club – თურქ. kulüp ‘კლუბი’, რომელიც ყველა ლექსიკონსა თუ ტექსტში ეპენტეტური ფორმით არის დამკვიდრებული.

სწორედ ამის გამო უხმობდნენ ჩვენს დედაქალაქს ტიფლისს – თურქმა ვერ წარმოთქვა /თბი/– მარცვლისეული /tb/ კომპლექსი, განახშო იგი და მხოლოდ ვიწრო /ი/ ხმოვნის ჩასმის შემდეგ „გაიმართა წელში“. ჩვენებურებზე ისეთი ძლიერია თურქულის გავლენა, რომ ჩვენებურების მეტყველებაშიც თიბლიში დადასტურდა (ფუტკარაძე 1993:24).

ჩვენი დედამდინარის სახელი – მტკვარი – ანლაუტისეული ოთხი თანხმოვნით, ბუნებრივია, რომ აგრეთვე ძნელი წარმოსათქმელი შეიქნა იმ ქვეყნის მკვიდრთათვის, დღესდღეობით რომელთა ქვეყანაში მდებარე ერუშეთის ქედიდან იღებს სათავეს (ანუ ანატოლიელი თურქებისათვის) და იმ ქვეყნის მცხოვრებთათვის, რომელთა ტერიტორიულ ფარგლებშიც კასპიის ზღვას უერთდება (ანუ აზერბაიჯანელთათვის). თუმცა მისი გათავისება განსხვავებული ტაქტიკით წარიმართა: ჯერ კიდევ ბერძნებმა გაამარტივეს /მტკ/– თანხმოვანთკომპლექსი და ერთ /k/-ზე დაიყვანეს (გამყრელიძე 2002:25), ხოლო /ვა/>/u/; აზერბაიჯანელები, ისევე როგორც თურქები, მტკვარს Kur-ს უწოდებენ, რუსები Kypa-ს, ხოლო ევროპელები – Kura-ს. საკვლევია, ქართველთა დედაქალაქისა და დედამდინარის სახელი რატომ მაინცდამაინც თურქული არტიკულაციით შევიდა ისეთ ენაში, როგორც, მაგ., რუსულია, რომელშიც ხშირია მარცვლის თავში სამი და ოთხ-კომპონენტიანი თანხმოვანთკომპლექსების შემცველი ლექსიკური ერთეულები.

ლიტერატურა:

გამყრელიძე 2002: თამაზ გამყრელიძე, „მტკვარი“ ჰიდრონიმის ეტიმოლოგიისათვის – ენათ-მეცნიერების საკითხები, 4(16), ეძღვნება გივი მაჭავარიანის დაბადების 75-ე წლისთავს. თბილისი.

ფუტკარაძე 1993: შუმანა ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, წიგნი პირველი, ბათუმი, აჭარის ჟურნალ-გაზეთების გამომცემლობა.

ჯიქია 1958: სერგი ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წიგნი III, გამოკვლევა, თბილისი. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ABOUT ONE PHONOTACTICAL PECULIARITY OF TURKIC LANGUAGES

Abstract

Pronunciation of two or more consonants at the beginning of a syllable is an insurmountable articulatory moment for people of the Turkic origin (two consonants at the end of a syllable are not uncommon; cf. the name of the origin itself – Türk) Adaptation of borrowed words starting with two or more consonants in Turkic languages is carried out in two ways:

1. Prothesis – a vowel is added to a two-consonant word at the beginning of a syllable and forms a new syllable with the first consonant of the complex.

E.g: Rus. /stak'an/ – Azerb./istakan/ 'glass'; French station – in Turkish it was "transformed" like this: /istasyon/; Ital. skala – Turkish. /iskele/ 'harbour'.

2. Epenthesis – a narrow vowel is placed between two consonants at the beginning of a syllable and a syllable is formed, thus avoiding consonants at the beginning of a syllable. E.g.: French club – Turk. kulüp 'club'; Ital. brillante – Turk. pırlanta 'diamond'; Ital. tromba – Turk. tulumba 'pump'. This phonetic fact is realized in the Turkish articulation of the name of the capital of Georgia: the Turk could not overcome /tb/complex in the /tbi-/ syllable /, it was replaced by the /i/ vowel, resulting in Tiflis.

The name of the river Mtkvari – with four consonants at the beginning of the syllable – was also difficult to pronounce for a Turkish speaker. Its acquisition took place with a different tactic, namely: still the Greeks simplified the consonant complex /mtk/, we got /k/, and /va/>/u/; Azerbaijanis, like Turks, call Mtkvari Kur.

Keywords: The Turkic Languages, Borrowings, Prothesis, Epenthesis.

სარჩევანი / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Абдурахманова Патимат М.	4
<i>ЗООНИМЫ В ФУНКЦИИ ОБРАЩЕНИЯ (На материале аварского языка)</i>	
Abdurachmanova Patimat M.	7
<i>ZOONYMS IN THE FUNCTION OF THE VOCATIVES (by the material of the avar language)</i>	
Адамчевский Пшемьслав	8
<i>ОСЕТИНЫ В ВОСПОМИНАНИЯХ МАТЕУША ГРАЛЕВСКОГО, ПОЛЬСКОГО ССЫЛЬНОГО НА КАВКАЗ</i>	
Adamczewski Przemyslaw	13
<i>OSSETIANS IN THE MEMOIRS OF MATEUSZ GRALEWSKI, A POLISH EXILE TO THE CAUCASUS</i>	
Адиев Асланбек З.	14
<i>МИГРАЦИОННАЯ СИТУАЦИЯ И ВОСПРИЯТИЕ МИГРАНТОВ В ДАГЕСТАНЕ</i>	
Adiev Aslanbek Zalimkhanovich	18
<i>MIGRATION SITUATION AND PERCEPTION OF MIGRANTS IN DAGESTAN</i>	
Адухова Жамилат М.	19
<i>ПЕРЛОКУТИВНЫЙ ЭФФЕКТ РЕЧЕВОГО АКТА ПРОКЛЯТИЯ В ЛАКСКОМ ЯЗЫКЕ</i>	
Adukhova Zh. M.	22
<i>PERLOCUTIVE EFFECT OF THE SPEECH ACT OF CURSING IN LAK LANGUAGE</i>	
Акаев Вахит Х.	23
<i>СИНКРЕТИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕЧЕНЦЕВ: ВЗАИМОСВЯЗЬ ХРИСТИАНСКИХ И ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИИ ГРУЗИИ</i>	
Akaev Vakhit H.	29
<i>SYNCRETIC CHARACTER OF THE SPIRITUAL CULTURE OF CHECHENS: INTERRELATION OF CHRISTIAN AND ISLAMIC VALUES IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF GEORGIA</i>	
Алигаджиева Альфия Р.	29
<i>ФОРМУЛЫ РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА БЕЖТИНСКОГО ЯЗЫКА</i>	
Aligadzhieva A. R.	33
<i>FORMULAS OF SPEECH ETIQUETTE OF THE BEZHITA LANGUAGE</i>	
ნუგზარ ანთელავა	34
<i>ისტორია და მითი ფ.-რ. ანკერსმიტის ფილოსოფიურ-ისტორიულ კონსეფციებში</i>	
Nugzar Antelava	38
<i>THE PROBLEM OF RELATIONSHIP BETWEEN HISTORY AND MYTH IN F.-R. ANKERSMIT'S CONCEPT</i>	
Георгий Анчабадзе	39
<i>ЭВЛИЯ ЧЕЛЕБИ О ПЛЕМЕНИ САДША-АБАЗА</i>	
George Anchabadze	43
<i>EVLIYA CHELEBI ABOUT THE SADSHA-ABAZA TRIBE</i>	
Асадова Хадиджа Вели кызы	43
<i>ОБРАЩЁННАЯ К ЧЕЛОВЕКУ</i>	
Asadova Khadija Veli gizi	45
<i>APPEALING TO PEOPLE</i>	

ციური ახვლედიანი, ჭიორგი ყუფარაძე	46
<i>ფრანგულს ფონეტიკური თავისებურებანი</i>	
Tsiuri Akhvlediani, Giorgi Kuparadze	48
<i>PHONETIC FEATURES OF FRANGLAIS</i>	
ნარგიზ ახვლედიანი	49
<i>ერთი ლექსიკური ერთეულის გარკვევისათვის</i>	
Nargiz Akhvlediani	50
<i>TO SPECIFY A SINGLE LEXICAL ITEM</i>	
Баразбиев Муслим И., Геграев Хаким К.	50
<i>«ОСЕТИНЫ»-БАЛКАРЦЫ В ГРУЗИНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ И ФОЛЬКЛОРНОЙ ТРАДИЦИИ</i>	
Barazbiyev M.I., Gegraev Kh.K.	53
<i>"OSSETIANS"-BALKARS IN THE GEORGIAN HISTORICAL AND FOLKLORE TRADITION</i>	
Бегеулов Рустам М.	54
<i>К ВОПРОСУ ОБ ОСЕТИНО-ГРУЗИНСКОЙ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕССИИ</i>	
Begeulov Rustam M.	58
<i>ON THE ISSUE OF OSSETIAN-GEORGIAN INTERETHNIC COMMUNICATION ON THE TERRITORY OF KARACHAY-CHERKESSIA</i>	
ნაირა ბეჰიევი	59
<i>თემირბოლათ მამსუროვის ლექსების ნაფისეული კომენტარები</i>	
Naira Bepievi	64
<i>TEMIRBOLAT MAMSUROV'S POEMS AND COMMENTARIES BY NAPHY DZHUSOITY</i>	
სალომე ბედუკაძე	65
<i>ბორის პასტერნაკის ცხოვრებისეული და შემოქმედებითი კავშირების დამყარება ქართველებთან (მიმოწერის მიხედვით)</i>	
Salome Bedukadze	74
<i>ESTABLISHING LIFE AND CREATIVE CONNECTIONS OF BORIS PASTERNAK WITH GEORGIAN (ACCORDING TO CORRESPONDENCE)</i>	
ვარდო ბერიძე	74
<i>ალამიანი ბიოეთიკური მენიერების კონტექსტში</i>	
Vardo Beridze	78
<i>HUMAN IN THE CONTEXT OF BIOTIC SCIENCE</i>	
Бесолов Владимир Б.	79
<i>МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ М.Г. АБДУШЕЛИШВИЛИ (1926-1998) В ИСТОРИИ МИРОВОЙ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ И ЕГО ВКЛАД В ПОСТИЖЕНИЕ АНТРОПОЛОГИИ НАРОДОВ КАВКАЗА</i>	
Besolov Vladimir B.	96
<i>THE PLACE AND SIGNIFICANCE OF M.G. ABDUSHELISHVILI (1926-1998) IN THE HISTORY OF WORLD ANTHROPOLOGICAL SCIENCE AND HIS CONTRIBUTION TO THE COMPREHENSION OF THE ANTHROPOLOGY OF THE PEOPLES OF THE CAUCASUS</i>	

Бесолов Аристарх В., Бесолов Владимир Б.	98
<i>НЕВИДИМЫЕ НИТИ СВЯЗЕЙ ДВУХ СТОЛИЧНЫХ ГОРОДОВ: ВЛАДИКАВКАЗ И ТБИЛИСИ В ЛИЧНОЙ СУДЬБЕ И ПРОЯВЛЕНИИ ТВОРЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА АРХИТЕКТОРА А.Н. КАЛЬГИНА (1875-1943)</i>	
Besolov Aristarkh V., Besolov Vladimir B.	110
<i>INVISIBLE THREADS OF TIES BETWEEN TWO CAPITAL CITIES: VLADIKAVKAZ AND TBILISI IN THE PERSONAL FATE AND MANIFESTATION OF THE CREATIVE SKILL OF ARCHITECT A.N. KALGIN (1875-1943)</i>	
Бесолов Владимир Б., Таболова Бэла Х.	111
<i>РАЗВИТИЕ ГРУЗИНО-ОСЕТИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ: СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИАГНОЗ СОСТОЯНИЯ ПРОБЛЕМЫ И МЕТОДИКА РЕАНИМАЦИИ ЯЗЫКОМ ГУМАНИТАРНОЙ НАУКИ</i>	
Besolov Vladimir B., Tabolova Bela Kh.	115
<i>PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS: SOCIO-POLITICAL DIAGNOSIS AND METHODS OF RESUSCITATION IN THE LANGUAGE OF SCIENCE</i>	
კლარა გელაშვილი	116
<i>მეი ოსურ ბელეტრისტულ-პუბლიცისტურ ნარატივში</i>	
Klara Gelashvili	120
<i>WAR IN THE OSSETIAN FICTION-PUBLICIST NARRATIVE</i>	
Gert Robert Grünert	121
<i>WISSENSCHAFTLICHE BRÜCKEN UND DIALOGMÖGLICHKEITEN</i>	
გერტ რობერტ გრიუნერტი	123
<i>სამეცნიერო ხიდეები და დიალოგის შესაძლებლობები</i>	
ანა გოგილაშვილი	124
<i>ომის პარადიგმა გიორგი სოსიასვილის თხზულებებში („ხეფას ბიჭი“, „ბოთე“, „მავთულხლართი“)</i>	
Gogilashvili Ana	127
<i>THE PARADIGM OF WAR IN THE STORY OF GIORGI SOSIASHVILI (“SON OF KHEPA”, “BARBED WIRE, “BUTTERFINGERED”)</i>	
Горюшина Евгения М.	128
<i>МЕМОРИАЛЬНЫЙ ЛАНДШАФТ СОВРЕМЕННОЙ ГРУЗИИ: ОСОБЕННОСТИ ГЕОГРАФИИ ПАМЯТИ О СОБЫТИЯХ 1939-1945 ГГ.</i>	
Goryushina Evgeniya M.	131
<i>MEMORIAL LANDSCAPE OF MODERN GEORGIA: FEATURES OF THE MEMORY GEOGRAPHY, 1939-1945.</i>	
ელენე გოგილაშვილი	131
<i>ალექსანდრე მაკედონელი ოსურ ფოლკლორში</i>	
Elene Gogilashvili	135
<i>ALEXANDER OF MACEDON IN OSSETIAN FOLKLORE</i>	
ქეთევან გოდერძიშვილი	135
<i>დადებითი შტრიხები ქართველი და ოსი ეროვნების ხალხთა ურთიერთობებიდან</i>	
Ketevan Goderdzishvili	144
<i>POSITIVE FEATURES FROM GEORGIAN AND OSSETIAN PEOPLES’ RELATIONSHIP</i>	

Долгова Виктория О.	145
<i>ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ МАЛОЙ РОДИНЫ – ОКНО В БОЛЬШОЙ МИР</i>	
Dolgova V. O.	147
<i>STUDYING THE HISTORY AND CULTURE OF A SMALL HOMELAND IS A WINDOW INTO THE BIG WORLD</i>	
მაღნაზ (სოსო) ვახტანგაშვილი	148
<i>რუსეთის კავკასიური ინტერესების საწყისი ისტორიულ კონტექსტში</i>	
Vakhtangashvili Soso	151
<i>PRIMARY CAUCASIAN INTERESTS OF RUSSIA IN THE HISTORICAL CONTEXT</i>	
Зангиева Зарема Н.	151
<i>СИМВОЛИКА ЧИСЕЛ В ЯЗЫКЕ И КУЛЬТУРЕ</i>	
<i>(НА МАТЕРИАЛЕ ФРАЗЕОЛОГИИ ОСЕТИНСКОГО, РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)</i>	
Zangieva Zarema N.	161
<i>SYMBOLISM OF NUMBERS IN LANGUAGE AND CULTURE (based on the Ossetian, Russian and English Phraseology)</i>	
თამარ ზიგერ-პოპიაშვილი	163
<i>პირნაკლი ზმნები ქართულსა და გერმანულ ენებში</i>	
Tamar Sieger-Popiashvili	166
<i>REFLEXIVE VERBS IN GEORGIAN AND GERMAN LANGUAGES</i>	
ნინა ზიგერი	167
<i>ქართულ-გერმანული დიპლომატიის ისტორიიდან</i>	
<i>(ქართულ-გერმანული ურთიერთობების მოკლე ისტორია)</i>	
Nina Sieger	174
<i>FROM THE HISTORY OF GEORGIAN-GERMAN DIPLOMACY</i>	
Тадтаева Анжелика В.	174
<i>ЯЗЫКОВЫЕ БАРЬЕРЫ, МЕШАЮЩИЕ ЭФФЕКТИВНОМУ ОБЩЕНИЮ</i>	
Tadtaeva Angelika V.	179
<i>LANGUAGE BARRIERS TO EFFECTIVE COMMUNICATION</i>	
Нюбар Ибрагимова Натик	180
<i>ДИСКУССИЯ О МЕТОДЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО РЕАЛИЗМА В СОВЕТСКОЙ И</i>	
<i>АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ</i>	
Nubar Ibrahimova Natik	188
<i>DISCUSSIONS ABOUT THE METHOD OF SOCIALIST REALISM IN SOVIET AND AZERBAIJANI LITERATURE</i>	
სერგო კერესელიძე	189
<i>„ჭონასა“ და „ალილოს“ ტრადიციები თანამედროვე საინგილოში</i>	
Sergo Kereselidze	193
<i>"CHONA" AND "ALILO" TRADITIONS IN MODERN SAINGILO</i>	
მარიამ კობერიძე	193
<i>იოანე ქართველიშვილის პედაგოგიური და მთარგმნელობითი საქმიანობა</i>	
Mariam Koberidze	198
<i>PEDAGOGICAL AND TRANSLATION ACTIVITIES OF IOANE KARTVELISHVILI</i>	

Кокоева Лаура А.	199
<i>КАХУН В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ</i>	
Kokoeva Laura A.	203
<i>KAHUN DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR</i>	
Кцоева Жана Н.	204
<i>РОЛЬ СМИ В ФОРМИРОВАНИИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ МОЛОДЕЖИ</i>	
Ktsoeva Zhana	204
<i>THE ROLE OF THE MEDIA IN SHAPING THE WORLDVIEW OF YOUNG PEOPLE</i>	
Catherine Lomia	207
<i>RUSSIA'S WAR IN UKRAINE AND THE OCCUPIED REGIONS OF GEORGIA: FUTURE PERSPECTIVES OF GEORGIAN-ABKHAZ AND GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS</i>	
ეკატერინე ლომია	214
<i>რუსეთის ომი უკრაინაში და საქართველოს ოკუპირებული რეგიონები: ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ურთიერთობების სამომავლო პერსპექტივები</i>	
Маллаева Зулайхат М.	215
<i>ОСОБЕННОСТИ СИНТАКСИЧЕСКОГО ЧЛЕНЕНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЭРГАТИВНОЙ КОНСТРУКЦИИ</i>	
Mallaeva Z.M.	220
<i>ON THE QUESTION OF THE SYNTAXIC PARTITION OF THE SENTENCE OF THE ERGATIVE CONSTRUCTION</i>	
ხვთისო მამისიმედიშვილი	221
<i>შავი ჭირის გამავრცელებელი არსებები ქართულ და ოსურ ფოლკლორში (ქართული „ჟამნი“ და ოსური „ჟემინა“)</i>	
Khvtiso Mamisimedishvili	228
<i>CREATURES SPREADING THE PLAGUE IN GEORGIAN AND OSSETIAN FOLKLORE (Georgian “Zhamni” and Ossetian “Zhemina”)</i>	
Мардеян Ноэми А.	230
<i>ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ И ОПЫТ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НАРОДОВ СЕВЕРНОГО КAVKAZA И ЗАКАВКАЗЬЯ</i>	
Mardeyan N.A.	231
<i>PEDAGOGICAL IDEAS AND EXPERIENCE OF FAMILY EDUCATION OF THE PEOPLES OF THE NORTH CAUCASUS AND TRANSCAUCASIA</i>	
მარიამ მარჯანიშვილი	232
<i>ნართული ეპოსი – ნოდარ ბანძელაძის შემოქმედებაში</i>	
Mariam Marjanishvili	237
<i>A WOVEN EPIC – IN THE WORK OF NODAR BANDZELADZE</i>	
მიხეილ მახარაძე	237
<i>ლიტერატურისა და ხელოვნების საკითხები ქართველ ფილოსოფოსთა შრომებში</i>	
Mikheil Makharadze	253
<i>ISSUES OF LITERATURE AND ART IN WORKS OF GEORGIAN PHILOSOPHERS</i>	

Мерзляков Михаил П.	254
<i>ОПЫТ РЕКОНСТРУКЦИИ ВОИНСКОГО ДОСПЕХА АЛАНСКОГО ВОИНА И ПРОБЛЕМА ИНТЕРПРЕТАЦИИ</i>	
Merzlyakov Mikhail P.	255
<i>THE EXPERIENCE OF RECONSTRUCTION OF THE MILITARY ARMOR OF THE ALAN WARRIOR AND THE PROBLEMOF INTERPRETATION</i>	
ალექსანდრე მგებრიშვილი	257
<i>ოსური თანავარსკვლავედი ქართულ-ოსურ ლიტერატურულ და კულტურულ ურთიერთობებში (XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის პირველ ათწლეულებში)</i>	
Aleksandre Mgebrishvili	274
<i>OSSETIAN CONSTELLATION IN GEORGIAN-OSSETIAN LITERATURE AND IN CULTURAL RELATIONS (in the second half of the 19th century and the first decades of the 20th century)</i>	
Плиева Лана Т.	275
<i>МАМСЫРАТЫ ТЕМЫРБОЛАТ – ФЫЦЦАГ ИРОН ПРОФЕССИОНАЛОН ПОЭТ, ИРОН АИВ ДЗЫРДЫ ДÆСНЫ, ЙÆ АИВАДОН ÆНКЪАРÆНТЫ ХИЦÆНДЗИНÆДТÆ</i>	
Plieva Lana T.	279
<i>TEMIRBOLAT MAMSUROV – THE FIRST OSSETIAN POET, THE OSSETIAN ARTISTIC WORDS MASTER, HIS FEATURES OF THE ARTISTIC WORLDVIEW</i>	
Плиева Маргарита Г.	279
<i>ИЛЛЮСТРАЦИИ М.Ф. ДЖИКАЕВА К «ОСЕТИНСКИМ ПЕСНЯМ» ТЕМЫРБОЛАТА МАМСУРОВА</i>	
Plieva Margarita G.	285
<i>ILLUSTRATIONS BY M. F. DZHICAIEV TO THE POEMS OF TEMYRBOLAT MAMSUROV</i>	
ნინო პოპიაშვილი	285
<i>ოსური ლიტერატურის სათავეებთან – თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედება</i>	
Nino Popiashvili	288
<i>AT THE DAWN OF OSSETIAN LITERATURE – TEMIRBOLAT MAMSUROV'S WORK</i>	
ირინე საგანელიძე	289
<i>ეთნიკური უმცირესობების კულტურათა მხარდაჭერის მიზნით განხორციელებულ ღონისძიებათა სანიმუშო მაგალითები (2009-2019)</i>	
Irine Saganelidze	291
<i>SAMPLE EXAMPLES OF MEASURES TAKEN TO SUPPORT ETHNIC MINORITIES</i>	
ვაჟა სანთელაძე	292
<i>ნიკოწმინდის მონასტრის XI ს ბოლო მეოთხედის (არასრული) ქონებრივი მდგომარეობა (ისტორიული საბუთების მიხედვით)</i>	
Vazha Santeladze	298
<i>PROPERTY CONDITION (INCOMPLETE) OF NIKOTSMINDA MONASTERY IN THE LAST QUARTER OF THE XI CENTURY (Based on historical documents)</i>	
ლელა სარალიძე	298
<i>საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ოსეთის პოლიტიკური სტატუსის ისტორიიდან (1918-1921 წწ.)</i>	
Lela Saralidze	303
<i>FROM THE HISTORY OF THE POLITICAL STATUS OF OSSETIA IN THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA (1918-1921)</i>	

Сефербеков Руслан И.	304
<i>ОБ ОДНОМ ПРЕДСВАДЕБНОМ ОБРЯДЕ АВАРЦЕВ ГУМБЕТА: КУКОЛЬНЫЙ ДАРООБМЕН</i>	
Seferbekov Ruslan I.	305
<i>A PRE-WEDDING RITUAL OF GUMBET-AVARS: DOLL EXCHANGE</i>	
მარი სიმონიშვილი	306
<i>გივი მარგველაშვილის ნოუმენები ანუ ყველაფერი ტექსტია</i>	
Mari Simonishvili	314
<i>GIVI MARGVELASHVILI'S NOUMENI, THAT IS, EVERYTHING IS TEXT</i>	
ქეთევან სიხარულიძე	315
<i>სამონადირეთ თემა ოსურ ფოლკლორში</i>	
Ketevan Sikharulidze	318
<i>HUNTING THEME IN OSSETIAN FOLKLORE</i>	
გიორგი სოსიაშვილი	319
<i>შოტლანდიელი ექიმი, ბოტანიკოსი და მოგზაური რობერტ ლაიელის ცნობები ოსების შესახებ</i>	
Giorgi Sosiashvili	329
<i>SCOTTISH DOCTOR, BOTANIST AND TRAVELER ROBERT LYALL'S SOURCES ABOUT OSSETIANS</i>	
Сугаров Давид А.	330
<i>РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ВО ВЛАДИКАВКАЗЕ И ТБИЛИСИ КАК ФАКТОР ИХ ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОГО ФОРМИРОВАНИЯ: 1917-1991 ГОДЫ*</i>	
Sugarov David A.	338
<i>INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN VLADIKAVKAZ AND TBILISI AS A FACTOR OF THEIR URBAN DEVELOPMENT: 1917-1991</i>	
სალომე სუხიაშვილი	341
<i>მანკიერებათა მხილება და იუმორი არსენ კოტსოიტის მოთხრობებში „გიგოს აღდგომა“ და „მეგობრები“</i>	
Salome Sukhiashvili	345
<i>EXPOSURE OF VICES AND HUMOR IN ARSEN KOTSOIT'S STORI, GES "EASTER GIGO" AND "FRIENDS"</i>	
Тертерян Ашкен Г., Бесолов Владимир Б.	345
<i>ПЛАНИРОВОЧНАЯ СТРУКТУРА ИСТОРИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ СТОЛИЧНЫХ ГОРОДОВ ВЛАДИКАВКАЗ И ТБИЛИСИ: ПРИНЦИПЫ, ЗАКОНОМЕРНОСТИ, ОСОБЕННОСТИ</i>	
Terteryan Ashkhen G., Besolov Vladimir B.	353
<i>THE PLANNING STRUCTURE OF THE HISTORICAL CENTERS OF THE CAPITAL CITIES OF VLADIKAVKAZ AND TBILISI: PRINCIPLES, PATTERNS, FEATURES</i>	
შორენა შავრეშიანი	353
<i>“ნიკო ფიროსმანისა და ხაფოს სამოქმედო სივრცე, ტექსტის ქრონოტოპოსი (აკა მორჩილადის ნაწარმოების „ქართულის რვეულები – XIX საუკუნის სურათები“ და მადათოვის ტრილოგიის პირველი ციკლის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ მიხედვით)“</i>	
Shorena Shavreshiani	358
<i>THE ACTION SPACE OF NIKO FIROSMAN AND KHAFO, THE CHRONOTOPE OF THE TEXT (ACCORDING TO THE WORK "GEORGIAN NOTEBOOKS – 19TH CENTURY PICTURES" AND THE FIRST CYCLE OF MADATOV'S TRILOGY "FLIGHT OVER MADATOV AND BACK")</i>	

შორენა შამანაძე, ნათელა ჩიტაური	359
<i>საბჭოთა წარსულის რეცეფცია ახალი 'Weltliteratur'-ის ჭრილში (რუსკა ჟორჟოლიანის „შენი აქ ყოფნა, როგორც ქალაქი“ და კატია პეტროვსკაიას „აღბათ ესთერი“)</i>	
Shorena Shamanadze, Natela Chitauri	365
<i>RECEPTION OF THE SOVIET PAST IN THE CONTEXT OF NEW 'WELTLITERATUR' (Ruska Zhorzholiani's novel Your Being Here as a City and Katya Petrovskaya's novel Perhaps Esther)</i>	
ნოდარ შოშიტაშვილი	366
<i>გიორგი ჯალაბაძე – 100. მეცნიერი და სამუშაო მოღვაწე</i>	
Nodar Shoshitashvili	371
<i>GIORGI JALABADZE, GEORGIAN SCIENTIST-ETHNOLOGIST AND MUSEUM WORKER (In relation to his 100th birthday)</i>	
რუსუდან ჩოლოყაშვილი	372
<i>დამარცხებული ქალღმერთება ჯალღმერთ ზღაპარში</i>	
Rusudan ColokaSvili	375
<i>A DEFEATED DEITY IN A MAGICAL TALE</i>	
მერაბ ჩუხუა	377
<i>ჰარმონიულ-დევსიურ კომპლექსთა ისტორიისათვის იბერიულ-კავკასიურ ენებში</i>	
Merab Chukhua	381
<i>FOR THE HISTORY OF HARMONIC-DESCENDING COMPLEXES</i>	
ზაზა ცოტნიაშვილი	382
<i>ქართულ-ოსური ურთიერთობების კოლოტიკური გაშუქება</i>	
Zaza Tsotniashvili	386
<i>POLITICAL COVERAGE OF GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS</i>	
მამუკა ცუხიშვილი (მონაზონი იოანე)	386
<i>ქალაქი მცხეთა ახ. წ. I-IV საუკუნეებში</i>	
Mamuka Tsukhishvili (Monk Ioane)	391
<i>CITY OF MTSKHETA IN THE I-IV CENTURIES</i>	
Халидова Рашидат Ш.	391
<i>ПРОЯВЛЕНИЯ АНДРОЦЕНТРИЗМА В АВАРО-АНДИЙСКИХ ЯЗЫКАХ</i>	
Khalidova R. Sh.	394
<i>MANIFESTATIONS OF ANDROCENTRISM IN AVARO-ANDIAN LANGUAGES</i>	
Ханбалаева Сабина Н.	395
<i>СТРУКТУРА СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ БУДУЩЕГО В ЛЕЗГИНСКОМ ЯЗЫКЕ</i>	
Khanbalaeva S.N.	400
<i>THE STRUCTURE OF THE SEMANTIC FIELD OF THE FUTURE IN THE LEZGI LANGUAGE</i>	
Каэ Хисаока	400
<i>НЕКОТОРЫЕ СХОДСТВА В СЮЖЕТАХ "НАРТСКИЙ ЭПОС" И "КОДЗИКИ" - ЯПОНСКОГО МИФА О СОТВОРЕНИИ МИРА</i>	
Кае Hisaoka	402
<i>SOME SIMILARITIES IN THE "NART EPIC" AND "KOJIKI" - JAPANESE CREATION MYTH</i>	

Хуриты Нелли С.	403
<i>МАМСЫРАТЫ ТЕМЫРБОЛАТЫ ЗАРДЖЫТÆ ИРОН ЛИТЕРАТУРÆЙЫ</i>	
Khurieva Nelly	405
<i>SONGS OF TEMIRBOLAT MAMSUROV IN OSSETIAN LITERATURE</i>	
ნიკო ჯავახიშვილი	406
<i>ლევან ხეთაგუროვის სახელის წარმომავლობის დადგენისათვის</i>	
Niko Javakhishvili	416
<i>ON THE ORIGIN OF LEVAN KHETAGUROV'S NAME</i>	
მარია ჯიქია	417
<i>თურქულ ენათა ერთი ფონოტაქტიკური თავისებურების შესახებ</i>	
Marika Jikia	420
<i>ABOUT ONE PHONOTACTICAL PECULIARITY OF TURKIC LANGUAGES</i>	

გამომცემლობა „უნივერსალი“
Publishing House “UNIVERSAL”

თბილისი, 0186, ა. პოლიტოვსკაია. 4, ☎: 5(99) 33 52 02 , 5(99) 17 22 30
4,A. Politkovskaia st., 0186, Tbilisi, Georgia ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universali505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

VIII სერთაშორისო კონფერენცია
VIII INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**„ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა
განვითარების პერსპექტივები“**

**«DEVELOPMENT OF
GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONSHIP»**

მასალები
PROCEEDINGS

კონფერენცია ეძღვნება ოს მუჰაჯირ პოეტს თემირბოლათ მამსუროვს

**VIII INTERNATIONAL CONFERENCE IS DEDICATED TO
TEMIRBOLAT MAMSUROV OSSETIAN POET MUKHAJIR**

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“
Publishing House “**UNIVERSAL**”
თბილისი/Tbilisi
2023